DE HOLLANDSCHE AFRIKANEN

EN

HUNNE REPUBLIEK IN ZUID-AFRIKA.

DE

HOLLANDSCHE AFRIKANEN

EN HUNNE

REPUBLIEK IN ZUID-AFRIKA,

DOOR

J. STUART.

Met eene nieuwe Kaart van Zuid-Afrika.

AMSTERDAM,
G. W. TIELKEMEIJER.
1854.

De merkwaardige geschiedenis van de laatste 40 jaren der Nederlandsche en Fransche afstammelingen, die hunnen geboortegrond verlieten, de woestijnen van Zuid-Afrika doortrokken en eene nu erkende republiek vormden, is, hoewel in dagbladen medegedeeld, in tijdschriften opgenomen en in brochures gedeeltelijk behandeld, nog weinig bekend geworden. De oorspronkelijke berigten uit Zuid-Afrika waren partijdig. De Engelsche t e g e n de Kaapsche Landverhuizers en v o o r de zwarte of gekleurde inboorlingen; de Hollandsche t e g e n de daden van het Engelsche Gouvernement en de Zendelingen. Daardoor werden alle beschrijvingen, op die berigten gegrond, onjuist. Het gevolg daarvan was, dat weinig geregelde verhalen in het licht verschenen, de uitgegevene niet veel gelezen werden en die geschiedenis op geringe uitzondering na, nog onbekend is gebleven.

Tot die onkunde heeft ook bijgedragen, het gemis van eene juiste kaart, waarop de districten aangewezen worden, wáár de Landverhuizers in de Kaap-Koloniën woonden; wáár zij doortrokken; wáár zij zich nederzetteden en wáár zij zich gevestigd hadden.

Geen wonder is het derhalve, dat velen, die ontdekten dat ik van de geloofwaardigste berigten omtrent de Hollandsche Afrikanen en hunne republiek, en niet minder aangaande hunne geschiedenis van den laatsten tijd voorzien was en opgaven bezat, waaruit eene — zoo even bedoelde — juiste kaart, kon zamengesteld worden, mij aan-

zochten, om een en ander publiek te maken. Ik heb evenwel lang getwijfeld wat te moeten doen. Ik ben geen schrijver voor het publiek; al de daartoe vereischte kennis ontbreekt mij. Mijne berigten, of liever die, welke ik verzameld heb, zijn gedeeltelijk in strijd met andere van zeer bekwame Nederlandsche schrijvers en berigtgevers te dezer zake. Ten gevolge van de destijds in Nederland ontvangene en verspreide rapporten, zijn ongelukkige ondernemingen beproefd; en, al wijs ik de oorzaken der mislukking niet regtstreeks aan, door mijne berigten zullen die oorzaken toch aan den dag komen. Het alhier gedrukte wordt overgezonden naar Zuid-Afrika, en zal ook dáár door de onderscheidene partijen gelezen worden. Mijn zending is, in Nederland de belangen der Hollandsche Afrikaansche Republiek te bevorderen en haar zooveel mogelijk vrienden in Nederland te bezorgen, en niet om Nederlanders te kwetsen. Ik moet dáár verantwoorden, wat ik hier voor haar gedaan heb, terwijl mijne daden gevolgen zijn van de ontmoetingen, die ik hier gehad heb. Kortom, 'er was veel tegen.

En toch, nu doe ik het. Onlangs vond ik één mijner stukken — de voorlezingen van den Heer Cloete, in 1852 te Pieter Maritzburg gehouden — in het tijdschrift „Europa" uitmuntend vertaald 1). Dat stuk is voor de geschiedenis der Hollandsche Afrikanen en hunne republiek van het grootste gewigt. Nu mogt het vervolg daarop niet achterwege blijven. Het werd pligt, den Nederlander in te lichten omtrent de ingezetenen van de republiek en den Hollandschen Afrikaan aangaande zijnen Nederlandschen Stamgenoot. En, den regel steeds toejuichende: „doe Uw pligt, laat komen wat kan" zoo werd ik bemoedigd en kom dan nu te voorschijn, met al het verzamelde wat betrekking heeft tot de Hollandsche Afrikanen en hunne republiek.

Den lezer worden mitsdien bij deze aangeboden, eenige naauwkeurige berigten daaromtrent, en wel:

---

1) De uitgever van dat tijdschrift heeft de goedheid gehad, om voor dit werk het gebruik maken van die vertaling te vergunnen.

1. Over hunne landverhuizing en vestiging in Natal.

2. Over hun verlies van Natal en hunne nederzetting bezuiden en benoorden de Vaalrivier.

3. Over hun verblijf ten Noorden van de Vaalrivier.

Voorts eene mededeeling van datgeen, waartoe hunne toestand in 1853 aanleiding heeft gegeven; in het bijzonder met betrekking tot het besluit van den Volksraad van 23 Maart 1853, houdende magtiging tot verkoop van gouvernementsgrond aan Nederlanders; en

Eindelijk een kort verslag van hetgeen ik in Nederland, uit krachte dier volmagt, verrigt heb en wat daarbij in aanmerking moet komen.

Zal het nog noodig zijn, zijne toegevendheid en verschoonende beoordeeling in te roepen? Neen. Voor mijn geschrijf, taal en stijl zeker niet. En voor de zaken die ik hem voorleg, verlang ik geen van beide. Die moeten en zullen *waar* zijn.

Alleen zal ik, ten aanzien van de kaart nog dit in het midden brengen. In het werk van J. J. Freeman, Secretaris van het Londensche Zendeling-genootschap, getiteld: "a tour in South Africa," uitgegeven te Londen in 1851 bij John Snow 35, Paternoster row, is eene schets opgenomen van de Souvereiniteit over de Oranje-rivier en daarbij geplaatst eene verkleinde kaart van Zuid-Afrika.

Deze schets en kaart, op een vel gedrukt, zijn bij J. Arrowsmith in 1853 van Gouvernementswege verkrijgbaar gesteld voor de leden van de beide Huizen van het Parlement. De kaart, hoe klein ook, is waarschijnlijk de volledigste en laatste, die er van Zuid-Afrika bestaat. Zij geeft een duidelijk overzigt van de Kaap-Koloniën, de Oranjerivier-Souvereiniteit, Natal en Kafraria. Van de republiek is nog geen kaart of schets in druk. Het Engelsche Gouvernement heeft in 1850 en 1851 daarvan eene schets doen vervaardigen, nagenoeg op gelijke grootte als de voormelde schets van de Souvereiniteit. Het grondgebied is daarvoor niet opgemeten. Zoo min breedte als lengte zijn opgenomen. De afstanden en rigtingen zijn bepaald naar de opgaven van reizigers. De oppervlakte van de repu-

bliek wordt daarbij begroot op 46700 vierkante mijlen. Van deze schets heb ik een volkomen afschrift gekregen. Voorzien van dat afschrift, zelve de republiek gedurende tien maanden in 1852 en 1853 bereisd en aanhoudend zoo veel mogelijk alles onderzocht hebbende, ben ik eenigzins in staat, de juistheid van die schets te beoordeelen, en aan te wijzen waar ik eenig verschil met de wezenlijkheid gevonden heb. Van die kennis heb ik bij de vervaardiging van bijgaande kaart gebruik gemaakt. Dat verschil is evenwel zóó gering, dat het op deze kleine kaart nagenoeg onzigtbaar is. Alzoo is de thans aangebodene, eene zamenstelling van de schets en kaart van 1851 verkrijgbaar bij Arrowsmith te Londen, van de onuitgegevene schets der republiek en van het onderzoek door mij in de republiek met die schets in de hand, gedaan.

En alvorens nu tot mijne taak over te gaan, moet ik de vrijheid nemen, den lezer dringend aan te bevelen om deze kaart naauwkeurig in te zien en na te gaan, opdat hij daardoor de hier volgende mededeelingen en verhalen gemakkelijk zal verstaan, en ze beter zal kunnen beoordeelen, dan anders het geval zou zijn.

I.

Drie Voorlezingen over de Landverhuizing der Hollandsche Boeren van de Kaap-Kolonie en hunne vestiging in het District van Natal, gedaan te Pieter-Maritzburg in „the Natal Society," door den Edel Achtbaren Heer Mr. Henry Cloete, Opper-Regter van het District, en in 1852 te Pieter-Maritzburg in het licht gegeven bij J. Archbell en Zoon.

Er ligt in de vrijwillige landverhuizing der Hollandsche boeren uit de Kaap-kolonie, en hunne togten door de wildernissen van zuidoostelijk Afrika, die ten slotte tot hunne inbezitneming van het district van Natal hebben geleid, zooveel ongemeens, en zij schijnen zulk een belangrijken invloed op het onderzoek en de nadere kennis van dit uitgestrekte vaste land te zullen uitoefenen, dat het mij niet onbelangrijk is voorgekomen, de voornaamste oorzaken, die tot deze landverhuizing hebben medegewerkt, op te teekenen en in het geheugen te verlevendigen; te meer nog, daar de partijgeest, die het tijdperk van zoodanige staatkundige bewegingen altoos beheerscht, de meest gewrongene, eenzijdige en valsche beschouwingen oplevert van de beweegredenen en daadzaken, welke de voornaamste der handelende personen daartoe hebben genoopt; en het is eerst na een aanmerkelijk tijdsverloop, wanneer de tijd de driften eenigzins heeft doen bedaren, en de kalme rede haar gebied hernomen heeft, dat het mogelijk wordt een onpartijdig en

geheel bedaard inzigt van zoodanige gebeurtenissen te verkrijgen en mede te deelen.

Ik moet hier bijvoegen, dat ik mij van de behandeling van dit onderwerp geheel zou onthouden, wanneer het te vreezen stond dat zulk een onderzoek aanleiding zou geven tot staatkundige discussiën; maar dewijl de voornaamste der handelende personen, wier namen in deze gebeurtenissen gemengd zijn, reeds voorlang zijn heengegaan naar

> "—Gindsche kust, van waar geen pelgrim ooit
> Is weêrgekeerd,"

en daar de belangrijke geschillen, die de bedoelde landverhuizing voornamelijk ten gevolge hadden, ook voor altoos hebben opgehouden, zoo vertrouw ik dat ik het thans wagen mag, ze als bloot geschiedkundige daadzaken te behandelen; terwijl ik mij gelukkig zal achten, wanneer een terugblik op die gebeurtenissen zal mogen strekken om den lezer nopens de grootste van alle menschelijke wetenschappen, het bestuur van een volk tot zijn wezenlijk heil, in te lichten; en nog gelukkiger, indien mijne opmerkingen daarover een vreedzamer geest van goedwilligheid tusschen onze oude kolonisten en onze nieuwelings gevestigde volkplanters mogen te weeg brengen; indien ik de laatsten mag bekend maken met de wederwaardigheden en afwisselende lotgevallen, die de eersten te dragen hadden, om tot het bezit van dit gezegend land te geraken; en hen alzoo mag opwekken om ten minste zonder nijd of jaloezij op de voordeelen te staren, welke de eersten, voor zooveel het bezit des lands betreft, door het bloed hunner ouders en verwanten hebben verkregen.

Niemand zal ontkennen, dat zoodanige redenen, die niet slechts enkele individuën, maar geheele geslachten, aan wier hoofd namen gelezen worden als die van Retief, Uys en Maritz, van Potgieter, Landman en Duplessis, en van Zietsman, Boshoff en Otto, tot uitwijken dwingen, altoos beschouwd moeten worden als de oorzaken van eene zware nationale ramp voor het eene of andere land; dat het ver-

trek van zulke mannen, die hunne geheele familie en bezitting met zich nemen, een nadeeligen en verzwakkenden invloed op de sterkte der oostelijke provinciën van de Kaapkolonie in den strijd met de Kaffers heeft moeten uitoefenen; en dat, al is het ook dat na verloop van jaren sommige van zulke familiën terug keeren, nogtans in dit geval de woorden des beschrijvenden dichters ten volle zullen bewaarheid worden: te weten, dat —

> Wen prins of heer na d' eersten bloei bezwijkt,
> Eén ademtocht hem weêr herstelt, verrijkt;
> Maar als de boer, 's lands kracht, het land verlaat,
> Dan is 't gedaan, dan is er nergens baat.

Zelve een Kaap-kolonist zijnde, en altoos eene innige belangstelling voor de zaken dier kolonie gekoesterd en velen der vroegste volkplanters persoonlijk gekend hebbende, waaronder ik zelfs van mijne oudste en beste vrienden telde, en daarenboven ooggetuige geweest zijnde van verscheidene gebeurtenissen, die tot deze landverhuizing geleid hebben: zoo zal het mij, vertrouw ik, geoorloofd zijn, eenige van die bijzonderheden te behandelen, die mij zoo welbekend zijn, zonder mij aan het verwijt bloot te stellen van ze thans tot een onderwerp van staatkundigen twist te maken; terwijl het mijn éénig doel is, sommige dier gebeurtenissen in het geheugen terug te roepen, die destijds de openbare belangstelling in zoo hooge mate gaande maakten, en waarvoor, naar mijn gevoelen, de tijd gekomen is om ze der vergetelheid te ontrukken; te meer, daar ik vertrouwen durf, dat het eenvoudig verhaal er van thans alleen zal strekken om tusschen ons allen een meer vriendschappelijken geest aan te kweeken, door het te weeg brengen van eene meer naauwkeurige bekendheid met elkanders openbare geschiedenis.

De eerste oorzaak van de overschrijding der grenzen van de Kaap-kolonie door hare kolonisten, en van hunne intrede als landontginners in de wildernissen van het vasteland van Afrika, is ongetwijfeld af te leiden van de in den mensch

over het algemeen gewortelde zucht tot plaatsverandering; doch meer bijzonder geldt zulks van die afstammelingen van Saksischen oorsprong, voor wie, duizend jaren geleden, de wijde ruimte van het Europesche vasteland niet genoegzaam was om hunne neigingen tot zwerven te bevredigen.

De Hollandsche Gouverneur van Plettenberg, had, in 1778, de grenzen der Kaap-kolonie bepaaldelijk geregeld, door de groote Vischrivier ten Oosten, en door eene denkbeeldige lijn, loopende door de thans zoogenaamde districten van Somerset, Graaf-Reinet, Beaufort en Clanwilliam, naar een klein riviertje, de Koussie genaamd, dat ten Noordwesten in den Zuidelijken Atlantischen Oceaan vloeit. Doch omstreeks veertig jaren geleden werd deze grensbepaling door de kolonisten, die aan de Oostergrenzen met den oorlogzuchtigen en onafhankelijken stam der Amakozees in aanraking kwamen, veel beter geëerbiedigd. Deze toch, wel verre van eenigen inbreuk op hun grondgebied toe te laten, begonnen een veroveringssysteem tegen onze kolonisten, hetwelk zich over het grootste gedeelte der districten van Graaf-Reinet en Uitenhage uitbreidde, en waaruit zij niet volkomen verdreven werde vóór den jare 1812; doch welk veroveringssysteem zij nooit hebben opgegeven, maar integendeel nu reeds bijna zeventig jaren lang hebben volgehouden, daar elke nieuwe oorlog hen slechts tot meer gevaarlijke, geoefende en listige vijanden vormde. Langs deze uitgestrekte noordelijke lijn geraakten de kolonisten maar zeer weinig in verzoeking om deze grenspalen van de dorre woestenijen, die de zuidelijke oevers der groote Oranjerivier bezoomen, te overschrijden, waar eenige weinige afgezonderde Boschjesmannen, als de ware verworpelingen van het menschelijk geslacht, de fabelachtige verhalen van de Afrikaansche holbewoners schenen te bevestigen, als levende in holen en spelonken, naauwelijks in staat om zich met het wild gedierte der woestijn en uit eenige aardwortelen een armzalig voedsel te verschaffen. Deze vereenigde oorzaken hielden onze Kaap-kolonisten vele jaren binnen de voorgeschrevene grenzen; maar in het begin dezer eeuw begonnen kleine gedeelten van een gemengd ras van Europeschen en Hottentotschen oorsprong, met de Manta-

tees vermengd, langzamerhand de streken aan gene zijde der Oranje-rivier, de Noordoostelijke grens der Kaap-kolonie, in te nemen, terwijl zich uit hen het ras vormde, dat wij de Griquas noemen, en met welken de kolonisten een geregelden omgang begonnen te houden, dewijl zij al spoedig ondervonden dat in jaargetijden van buitengewone droogte in de kolonie, waar hunne herders en kudden door gebrek aan weide omkwamen, de landen ten Noorden der Oranjerivier over het algemeen veelvuldiger en regelmatiger met onweders begunstigd werden, en dus gedurende de zomermaanden meer gras opleverden dan de kolonie doen kon. Van toen af aan begonnen al de veehoudende boeren uit die nabuurschap nederzettingen in de landstreek tusschen de Oranje- en Vaal-rivieren (de *Kye* en *Knu Gariep*) te vormen, en de gedeelten, die zij nog onbewoond vonden, in bezit te nemen, of werden geregelde huurders van de eerste inbezitnemers, alhoewel zij steeds voortgingen met hunne eigene woonplaats (domicilie) als binnen de kolonie te beschouwen, werwaarts zij terug keerden, wanneer het drooge jaargetijde voorbij was, of wanneer zij werden opgeroepen om hunne „opgaaf" of jaarlijksche belasting te betalen, terwijl zij zich geen oogenblik als vrijgesteld beschouwden van de pligten en verbindtenissen, die hen aan de oude kolonie bleven hechten.

Deze zwerfzuchtige gewoonte, veroorzaakt en bevorderd door de wisselvalligheden, en door de van tijd tot tijd terugkeerende jaargetijden van buitengewone droogte, werd ook nog onderhouden door de wijze van bezit en door de uitgestrektheid der landerijen, die hun binnen de kolonie waren toegewezen.

De leenhoeven (achtervolgens in zuivere pachthoeven veranderd), waren nooit minder dan 6000, doch in de bedoelde districten doorgaans van 15 tot 20,000 acres groot, de onvruchtbaarheid van den grond en het gebrek aan duurzame bronnen in aanmerking genomen; doch deze omstandigheid bevestigde de kolonisten dan ook meer en meer in hunne zuiver herderlijke of Nomadische gewoonten, die hen langzamerhand afkeerig maakten van het bebouwen hunner landerijen, en, bijgevolg, die liefde en gehechtheid jegens eene bijzondere

plaatselijkheid, die het natuurlijk gevolg van den landbouw en van de verbetering des bodems is, bij hen deden te loor gaan. Integendeel, hunne kudden en herders maakten weldra hunne geheele zorg en lust uit. Bloeiden en vermeerderden deze, dan waren zij tevreden en gelukkig; doch begonnen deze te lijden, dan waren zij even zoo gereed als de oude aartsvaders om hunne tenten elders neder te zetten; of liever, om hunne wagens te pakken, en ter regter- of ter linkerzijde te gaan, om landstreken op te sporen, die, onlangs door de regens gedrenkt, overvloediger gras en water voor hun vee beloofden.

Het is van belang, dit steeds onder het oog te houden, als uit inwendige oorzaken de verklaring gevende van het gemak en den spoed, waarmede deze verhuizingen plaats hadden, en van de zorgeloosheid, waarmede zelfs nog hedendaags vele onzer kolonisten gereed zijn om voor de schijnbaar grilligste redenen van het eene district naar het andere te zwerven, of hunne kans waar te nemen om in de verder afgelegene wildernissen van Afrika meerdere of betere weiden te zoeken; en uit deze daadzaken mogen wij, mijns inziens, gerustelijk deze schijnbaar tegenstrijdige stelling afleiden: dat juist het bezit van groote landstreken door enkele individuën, de liefde voor bijzondere localiteiten in hen vermindert; dat het een zwervend of herdersleven begunstigt en aankweekt, ten eenenmale strijdig met die aanhoudende bebouwing van den grond, die alleen tot de duurzame verbetering van een land kan leiden; dat het in strijd is met alle aanwending van kapitaal of arbeid, waardoor alleen zelfs de onvruchtbaarste bodems verbeterd en productief gemaakt kunnen worden; en dat, in zoo verre, zulke uitgestrekte vergunningen altoos zullen blijken met de beschaving zoowel als met de ware belangen van een land strijdig te zijn.

Maar nagenoeg veertig jaren geleden begonnen andere oorzaken deze belangrijke beweging voor te bereiden. In deze was ik zelve eenigzins gemengd, en daar deze bijzonderheden niet algemeen bekend zijn, durf ik vertrouwen dat het verhaal er van belangrijk genoeg zal zijn om de aandacht eenige oogenblikken bezig te houden.

Met volkomene waarheid mag ik verzekeren, dat ik, tijdens mijne terugkeering naar de Kaap-kolonie, in den jare 1813, haar in het genot vond van zulk eenen toestand van algemeene welvaart en maatschappelijk geluk, als aan eene kolonie maar zelden te beurt valt, en in die kolonie, vóór of na dat tijdvak, ook zekerlijk niet genoten is. Het zachte en vrijgevige bestuur van den Graaf van Caledon, zijn persoonlijk, minzaam en openhartig verkeer met alle klassen der maatschappij, en zijne vorstelijke gastvrijheid, vestigden en onderhielden den vriendelijksten band van vereeniging tusschen den bestuurder en de bestuurden, tusschen de nieuwe kolonisten en de Engelsche ingezetenen, en maakten letterlijk alle rangen der maatschappij tot ééne familie, waarin partij-geest, jaloezij, en onderscheid van ras, geheel onbekende zaken waren; en hij die te dien tijde het denkbeeld mogt hebben opgevat van dusdanige onderscheidingen te scheppen, zou beschimpt, en als een vijand der maatschappij en van het algemeene welzijn gebrandmerkt zijn geworden. De opvolger van lord Caledon, Sir John Craddock (later Lord Howdon) en zijne verblindend schoone echtgenoot Lady Theodosia, bleven de eer dier gastvrijheid ophouden, en gingen voort met het bestuur zoo krachtig als populair te maken.

De eerste Kaffer-oorlog was toen juist ten einde, waarin de Kaap-kolonisten, met behulp eener geringere militaire magt, onder bevel van mijn onvergetelijken schoonbroeder, Kolonel Graham, de Kaffers buiten ons grondgebied hadden gedreven, terwijl eene reeks van forten, op een afstand van 25 tot 30 mijlen van elkander, langs de geheele uitgestrektheid onzer oostelijke grenslijn aangelegd, onze inwoners tegen den aanval van elken roofzuchtigen Kaffer beveiligden, en de onmiddellijke doodstraf tegen een ieder hunner was afgekondigd, die het wagen mogt onze grenzen te overschrijden.

Te dien tijde werden door een leger van 4 of 5000 man (waaronder een korps kavalerie van omstreeks 1000 man), met een talrijken staf aan het hoofd, onze kusten voor vreemde vijanden, en tevens onze binnenlandsche bezittin-

gen beveiligd. Dit leger in de uitmuntendste krijgstucht gehouden, strekte niet alleen tot bevordering der genoegens van den gezelligen omgang, maar bragt ook, door zijne groote verteringen, handel en landbouw tot zulk eene mate van bloei, dat de kolonie, zonder morren of klagen, een last torschte, die thans bijna ongeloofelijk zal toeschijnen.

De Gouverneur dier kolonie ontving toen uit de koloniale inkomsten, alleen als Burgerlijk Gouverneur £ 12000.

Wijders ontving:		
	een Luitenant Gouverneur . . .	- 3,000.
	een Gouvernements-Secretaris	- 3,000.
	een Departements-Secretaris £ 1500, doch met de emolumenten te brengen op . . .	- 3,000.
	een Collecteur der belastingen	1,200.
	een Controleur der belastingen	- 1,000.
	een Thesaurier-Generaal . . .	- 1,200.
	een Auditeur-Generaal	- 1,000.
	een Betaalmeester-Generaal. .	- 1,000.

en naar deze schaal ontvingen slechts 10 of 12 ambtenaren (die naar den wisselkoers van den dag in sterlings betaald werden) uit de koloniale inkomsten meer dan £ 30,000 's jaars; welke zware last op de kolonie (hoewel destijds niet ernstig gevoeld), ongetwijfeld den grond heeft gelegd tot lateren achteruitgang en tot vele bezwaren, waarin het Koloniale Bestuur zich gewikkeld zag, toen de algemeene vrede van 1815, door de intrekking van bijkans alle troepen, eene sterke vermindering in het militair verkeer te weeg bragt; toen de handel kwijnde en toen de herhaalde en dringende bede der inwoners ten laatste eene vermindering dier buitensporige bezoldigingen te weeg bragten, en tot een meer eenvormig en welgeregeld systeem in de betaling der openbare beambten leidden.

Eene ernstige grief deed zich nogtans algemeen gevoelen, doch die, door den wankelbaren toestand, waarin de kolonie gedurende de laatste tien jaren verkeerd had (zij had toch gedurende dien tijd drie achtereenvolgende en ver-

schillende besturen beleefd, het Engelsche, het Hollandsche en nogmaals het Engelsche) niet gevoegelijk had kunnen verholpen worden. Deze grief was: het gebrek aan eene doelmatige en onpartijdige regtsbedeeling in de land-districten, daar het Hooge Geregtshof in de Kaapstad alleen kennis mogt nemen van deze of gene belangrijke burgerlijke- of strafzaak, in het een of ander gedeelte van de kolonie ontstaan. Er was naauwelijks eenige geregelde gemeenschap met het binnenland, en hoewel de Regtbanken van Landdrost en Heemraden in elk district kennis konden nemen van mindere overtredingen en burgerlijke processen tot een bepaald bedrag, was het nogtans van algemeene bekendheid, dat door de groote uitgestrektheid der beide districten van Graaf-Reinet en Uitenhage (die wel de helft van de kolonie besloegen), de toegang tot deze beide Regtbanken uitermate gevaarlijk en wisselvallig was. De afwezigheid van de beide Landdrosten, die op gezette tijden elk gedeelte hunner districten bezoeken moesten, en de expeditiën tegen Kaffers, Boschjesmannen en anderen, die zeer dikwijls plaats hadden, en waarin zij doorgaans deelden, lieten den regtsvorderaar maar eene zeer twijfelachtige kans van den Landdrost ooit op zijn regtszetel te vinden; terwijl integendeel zijne plaats meestal door een achtenswaardigen landbezitter (*yeoman*) werd waargenomen, die dan, als een der Heemraden, het ambt van Landdrost uitoefende, maar, over het algemeen, ten eenenmale ongeschikt was om eenige belangrijke regtszaak tusschen den man en zijnen naaste te beslissen.

De tijd scheen dan gekomen te zijn om dit kwaad te verhelpen; en een der belangrijkste en weldadigste regeringsdaden van Lord Caledon's bestuur was zijne bepaling, dat twee der leden van het Hoog Geregtshof jaarlijks, als Commissie, ieder distrikt in de kolonie zouden bezoeken, en daar eene vierschaar houden, met al zulke magt en gezag als het Hoog Geregtshof bezat, met vrijheid nogtans om deze of gene zaak aan de opperste beslissing van het Hoog Geregtshof over te laten; op dezelfde wijze als tegenwoordig met betrekking tot het Dis-

tricts-Geregtshof alhier en het Hoog Geregtshof in de Kaapstad plaats heeft.

Maar het valt niet te loochenen, en de ondervinding leerde het weldra, dat de regtsbedeeling, den ingezetenen nu zoo veel nader aan huis gebragt, ook een aantal overtredingen aan het licht bragt, die tot dus verre, doordien de bevolking wijd en zijd verstrooid woonde, en door de bezwaarlijkheid van herstel of vergoeding te verkrijgen, niet onderzocht en ongestraft waren gebleven; en reeds de eerste rondreize door de kolonie van de regterlijke Commissie voorzag haar van eene opgaaf van tusschen de 70 en 80 gevallen, van moorden, aanrandingen met verzwarende omstandigheden, en soortgelijke, welke de zendelingen Dr. van van der Kemp en de eerw. J. Read, — die zich tot beschermers van het geslacht der Hottentotten stelden, en de eerste zendelingschool op de grens (te Bethelsdorp) hadden aangelegd, — na rijpen rade voor het Plaatselijk Bestuur hadden gebragt als aanklagten ten laste van de leden van bijkans elke achtenswaardige familie op de grenzen.

Dien ten gevolge zond het Bestuur al deze beschuldigingen aan de Commissie, met de noodige inlichtingen tot het instellen van een geregtelijk onderzoek nopens die alle, en deze pligt hield de eerste Commissie verscheidene maanden bezig; doch door de bezwaarlijkheid om getuigen te verkrijgen en de voorloopige instructiën te onderzoeken, moest een aantal dezer gevallen tot de volgende Commissie worden verwezen; en het was niet vóór de zittingen van de derde Commissie (bij welke ik het ambt van griffier waarnam) dat de laatste zaken van die vreeselijke opgaaf finaal werden afgedaan; terwijl het niet meer dan regtvaardig is, hier bij te voegen dat van de lange lijst van afschuwelijke misdaden, die aldus met de uiterste naauwgezetheid en onpartijdigheid onderzocht zijn geworden, geen enkel geval van moord tegen de beschuldigden is kunnen bewezen worden, ofschoon, in eenige weinige gevallen, daden van persoonlijke aanrandingen, en overtredingen van de eene of andere koloniale wet, gevonnisd en naar gelang van zaken gestraft zijn geworden.

Als een zonderling voorbeeld, tot welk eene uitgestrektheid sommige dezer aanklagten ontvangen, en door de zendelingen van der Kemp en Read, zonder behoorlijk onderzoek, gereedelijk aangenomen waren geworden, alvorens met zulke kapitale beschuldigingen op te treden, zal ik aanvoeren dat in Uitenhage eene weduwe uit eene der achtenswaardigste familiën van dat district, beschuldigd was van voorbedachten moord, als hebbende een jongen Hottentot, die eenige jaren te voren in haar huis gebragt was, gewelddadig met de voeten in een vooraf gereed gemaakten ketel kokend water doen duwen, tot dat hem de voeten geheel en al verbrand waren.

Dien ten gevolge trad deze vrouw als beschuldigde wegens eene zoo afschuwelijke misdaad voor de balie. Een groot aantal getuigen werd opgeroepen en gehoord, uit wier getuigenis (en vele hunner waren zelve Hottentotten) klaarblijkelijk bewezen werd, dat vele jaren te voren, toen deze weduwe in het Lange Kloof-district (het koudste district van de Kaap-kolonie) woonde, deze jonge Hottentot was uitgezonden om eenig vee te verzamelen en naar huis te drijven, toen hij door een sneeuwstorm was overvallen geworden; dat, toen men hem ten bestemden tijde niet zag wederkeeren, hij, op last van de weduwe was opgezocht; dat, toen hij eindelijk gevonden, en laat in den nacht te huis gebragt werd, men bevond dat zijne uiterste ledematen geheel verdoofd en door de koude verstijfd waren; dat deze weduwe terstond, door wrijvingen en windsels, beproefd had die verstijving weg te nemen, en in hare onwetendheid, doch met het beste oogmerk, als van oordeel zijnde dat kwalen van dezen aard het best door tegenstrijdige middelen te genezen waren, bevolen had een ketel kokend water gereed te maken, en er de voeten van den jongman eenige minuten in doen houden, om geene andere denkbare beweegreden dan eene aandrift van menschelijkheid en meêwarigheid, om het gevoel in zijne uiterste ledematen terug te roepen, waarin zij nogtans niet geslaagd was; dat de jongen nog verscheidene jaren later, zoo in haar dienst als in die van andere meesters

geleefd had, en eindelijk aan eene ziekte gestorven was, die met dit ongeluk in geen het minste verband stond.

De weduwe werd bijgevolg vrijgesproken, terwijl de regters haar hun medelijden betuigden over den toestand waarin zij gebragt was geworden; doch het is klaarblijkelijk dat zulke aanklagten, waarin omstreeks een honderdtal der achtenswaardigste familiën op de grenzen waren betrokken, en meer dan 1000 getuigen opgeroepen en gehoord, en in verscheidene waarvan de aangeklaagde partij, ofschoon van de meest belangrijke beschuldiging vrijgesproken, tot eenige boete en gevangenisstraf werd veroordeeld, en daarenboven zware geregtskosten te betalen had (want onder de destijds bestaande wet waren de openbare aanklagers geregtigd om kosten te rekenen; een regt, waarvan zij in vele gevallen, waarin de partijen als welhebbende lieden bekend stonden, een overmatig gebruik maakten) [1]); dat alle deze daadzaken een bitter gevoel van vijandschap tegen het bestuur der Justitie in het algemeen, en meer bijzonder tegen die zendelingen verwekte, welke deze opgehoopte beschuldigingen tegen zulk een aantal kolonisten hadden ingebragt.

Zoo stond het algemeen heerschende gevoelen in de meer afgelegene landdistricten, toen, terwijl in de maand October 1815 nogmaals eene rondtrekkende Commissie, waarbij ik wederom als Griffier fungeerde, hare zittingen in Graaff-Reinet hield, eene onvoorziene gebeurtenis plaats greep, die de geheele oostelijke provincie in gloed zette, een groot gedeelte der bevolking tot openbaren opstand tegen den Souverein dreef, de hoofden van verscheidene achtenswaardige familiën tot eene schandelijke doodstraf bragt, en daarenboven eene verwijdering van, en verbittering tegen het Plaatselijk Gouvernement verwekte, die een tijds-

---

[1]) De Procureurs-Generaal of openbare aanklagers waren bij de wet geregtigd om het *dubbel* bedrag te rekenen van hetgeen den Advokaten wettig toekwam. Zij moesten een geregelden "staat van kosten" opmaken, die aan de goedkeuring van den griffier van het Hoog Geregtshof onderworpen werd; en aan den voet van zulk een staat van kosten rekende de openbare aanklager, *pro fisco*, dubbel, door het bedrag met 2 te vermenigvuldigen.

verloop van 35 jaren nog niet ten volle heeft kunnen uitwisschen.

Bij de opening der zitting in Graaf-Reinet, gaf de Landdrost van dat district, Mr. (later Sir) A. Stockenstrom, fungerende ambtshalve als openbare aanklager, het Hof kennis, dat een pachter, genaamd Frederik Bezuidenhout, in het district der Baviaans-rivier woonachtig, geweigerd had voor het Hof van Landdrost en Heemraden te verschijnen, om teregt te staan wegens eene tegen hem ingebragte beschuldiging van mishandeling jegens een Hottentot, en dat hij gedreigd had op den geregtsbode of *sheriff* te schieten, zoo hij het nog eenmaal waagde zijn erf te naderen. Hij stond bekend als iemand van een zeer stoutmoedig karakter, weshalve de Landdrost magtiging vroeg tot de uitvaardiging van een schriftelijk bevel („*personal summons*”, volgens den regtsterm), waarbij hij gelast werd om zich onverwijld in persoon voor de Commissie te stellen. Het Hof stond zulks toe, terwijl, uit hoofde der bekende onwettige handelingen van den beschuldigde, en van zijn dagelijkschen omgang met de Kaffers, in strijd met de toenmalige wet, nog daarenboven een bevel werd verleend, hetwelk den geregtsbode, die met het eerste bevel werd afgezonden, magtigde, om, zoo hij zulks noodzakelijk achtte of eenig gevaar duchtte, de hulp van den naast bijgelegenen post in te roepen.

In de nabijheid gekomen, ontving de geregtsbode kondschap, dat men bij de Baviaans-rivier eenige Kaffers gezien had, weshalve hij zich bij den Luitenant Rousseau, die het bevel over den Boschberg-post (thans het dorp Somerset) voerde, om bijstand vervoegde, die onmiddellijk met 20 man van het Kaap-corps, de Baviaans-rivier-poort, nabij het verblijf van Frederik Bezuidenhout, bezette. Voor een beminnaar der schoone natuur is dit een zeer schilderachtig oord, hetwelk naderhand door Schotsche volkplanters, onder de leiding van Mr. Pringle, tot hun woonoord is uitgekozen. Zij hebben het „Glen Lynden” genoemd, zijnde thans een der bekoorlijkste streken van Somerset of Albany; doch ten tijde waarop de thans verhaalde gebeurtenis voorviel, was zij zulks niet,

maar, integendeel, veeleer berucht om de ondoordringbaarheid der naburige wouden, de bandeloosheid harer bewoners, en het gemak, waarmede zij, ondanks de strengste wetten, die alle gemeenschap met de Kaffers op doodstraf verboden, met dezen een bestendig verkeer onderhielden.

Bij de nadering der woning van Bezuidenhout, vonden zij hem geheel tot hunne ontvangst in gereedheid. Met een sterken half blanken bediende had hij zich, beide gewapend, achter de muren van een „veekraal" verschanst, terwijl Bezuidenhout den militairen toeriep niet te naderen, daar de eerste, die zulks waagde, zou worden doodgeschoten. Deze bedreiging niet achtende, beval Luitenant Rousseau zijne manschappen zich in orde van gevecht te scharen, en een aanval op die plek te doen, toen Bezuidenhout, uit vrees van omsingeld te worden, na een haastig schot, hetwelk toevallig niemand wondde, in zijn huis vlood, door de achterdeur ontsnapte, en een nabij de woning gelegen digt kreupelbosch bereikte, waar, hoe vreemd het ook schijne, deze partij van twintig ijverige jagers, meer dan een uur lang, de schuilplaats der beide vlugtelingen te vergeefs zocht.

Nadat men langen tijd vruchteloos hun spoor gevolgd had, tot waar het zich in een „krans" van over hangende steile rotsen verloor, werden zij eindelijk ontdekt. Met groote moeite beklauterde de Luitenant den top van die rots, en, slechts weinige voeten boven den ingang van het hol staande, sommeerde hij Bezuidenhout om er uit te komen en zich gevangen te geven, hem tevens met den aard zijner boodschap bekend makende, en persoonlijke veiligheid verzekerende, zoo hij zich slechts verbinden wilde om den bode van het Hof, krachtens het aan dezen verleende bevelschrift, te volgen. Doch het éénige antwoord dat hij ontving, was, dat hij (Bezuidenhout) zich nooit levend zou overgeven!

Ziende dat alle pogingen om hem tot rede te brengen, vruchteloos waren, en deze rotskloven nog vóór het vallen van den nacht met zijne manschappen wenschende te verlaten, nam Luitenant Rousseau zijne stelling hooger op, en gebood zijne manschappen in stilte, zich in twee gelederen te scharen die in tegenovergestelde rigtingen de rots moesten

beklimmen. Dit werd bewerkstelligd, en toen de hoofden van beide kolommen slechts weinige duimen beneden den ingang waren, rukte de eene partij voorwaarts, en wierp twee handgranaten, die echter zonder uitwerking bleven, terwijl de aanvoerder van de tweede kolom zijne doodelijke lading vlak in het hol schoot, waaruit onmiddellijk een kreet opging om genade en overgave. Het vuren werd nu dadelijk gestaakt, toen de half blanke Hottentot te voorschijn kwam, te kennen gevende dat hij zich overgaf, en dat zijn meester, doodelijk gewond, in het hol lag.

Zelfs nu nog geraakten de manschappen van het detachement niet zonder moeite binnen de grot, die zeer ruim was, en verscheidene geweren, benevens eene groote hoeveelheid kogels en ammunitie bevatte, waaruit bleek dat zij lang te voren reeds tot een soortelijk geval van nood was ingerigt. Bij den ingang lag het zieltogend ligchaam van het rampzalige slagtoffer zijner eigene hardnekkigheid, hebbende hij, door de gebogene houding, waarin hij zich vóór de opening geplaatst had, het noodlottige schot door hoofd en borst ontvangen.

Bespeurende dat het omliggende bosch door Kaffers bezet was, met wie Bezuidenhout dagelijks gemeenschap onderhouden had, haastte zich de Luitenant om deze kloven vóór het invallen van den nacht te verlaten, den half blanken Hottentot in bewaring nemende, dien hij naar Graaf-Reinet zond, waar hij verhoord, doch na een naauwkeurig onderzoek van de bijzonderheden der zaak, ontslagen en in vrijheid gesteld werd; terwijl de rondreizende Commissie, kort daarop, na de tegenwoordige vlekken Somerset en Graham's Town te zijn doorgetrokken zich naar het vlek Uitenhage begaf, waar de behandeling van een aantal regtszaken op hare aankomst wachtte.

Te midden dier processen, kwam op zekeren avond een te Graham's Town gestationeerd officier, die op dien eigen morgen dat vlek verlaten had, met de verbazingwekkende tijding aan, dat de boeren van de Somerset- en Tarka-districten de wapenen hadden opgevat, en gereed stonden den post van kapitein Andrews aan te tasten, die langs de

noordelijke oevers der Visch- rivier gelegerd was, om de invallen der Kaffers in die streken te beletten; en dat de Majoor Fraser, die te Graham's Town het bevel voerde, zich onmiddellijk naar het tooneel van den opstand begeven had. Binnen een uur na het ontvangen van dit berigt, zette de Kolonel Cuyler, die tevens Landdrost te Uitenhage en Kommandant langs de grenzen was, zich te paard en binnen twee etmalen ontvingen de oproerige boeren, die nog over hun operatieplan beraadslaagden, tot hunne verbazing het berigt zijner aankomst, tevens met de vraag naar de oorzaak hunner beweging,

Hij dan verzekerde, dat, na den dood van Frederik Bezuidenhout, de vrienden en nabestaanden van dezen, terstond na het vertrek van den luitenant Rousseau en zijn detachement, zich op de hoeve hadden verzameld om zijn overschot ten grave te brengen; bij welke gelegenheid Johannes Bezuidenhout, een broeder van den overledene, zich hartstogtelijk opgewonden betoond had, en alle aanwezigen had weten te overreden dat eene zeer onwettige daad en groote geweldenarij tegen den overledene gepleegd was geworden, door het omringen van zijn huis en het aantasten van zijn persoon door de gewapende magt, daar toch ieder burger slechts door zijn veldkornet of door het burgerlijk gezag wettig gearresteerd kon worden. Deze aanspaak had eene algemeene sympathie te weeg gebragt, en alle aanwezigen hadden zich daarop onderling verbonden zich over dien hoon te wreken door het aantasten van den naasten militairen post en de verdrijving der Britsche magt van de grenzen.

Zij gevoelden nogtans dat zulke plannen, alvorens men de hand sloeg aan de uitvoering, vooraf wél beschouwd en rijpelijk overwogen dienden te worden, en hadden derhalve besloten rondgaande brieven aan al de naburen in den omtrek te schrijven, met oproeping tot eene bijeenkomst ter overweging van den tegenwoordigen toestand des lands; terwijl Cornelis Faber, een schoonbroeder van de Bezuidenhouts, zich terstond op weg begaf tot een mondgesprek met het Kafferhoofd Gaika, ten einde dezen te

overreden tot een gemeenschappelijken aanval op de militaire posten, met oogmerk om de Britten van de grenzen te verdrijven, terwijl hem een groot aandeel in den verwachten buit werd toegezegd. Nog verscheidene bijeenkomsten werden meer in de nabijheid gehouden door dezulken, die genegen waren om zich bij de opstandelingen te voegen, terwijl zij allen besloten zich onder het bevel te stellen van Hendrik Prinslo van den Boschberg en van Johannes Bezuidenhout. Na deze eerste stappen werden andere rondgaande brieven op wijderen afstand door de aangrenzende districten gezonden, die, door de hoofdleiders onderteekend, de oproeping tot eene gewapende bijeenkomst op zekeren bepaalden dag en aangewezene plaats behelsden, om „de tirannen uit het land te jagen."

Een dezer rondgaande brieven nogtans door de beschikking der Voorzienigheid in handen van een braven en welgezinden pachter gevallen zijnde, zond hij dien zonder tijdverzuim aan den gedeputeerden Landdrost van Cradock, Mr. van der Graaff, die hem op zijne beurt aan kapitein Andrews zond, welke laatste eenig krijgsvolk deed uitrukken, hetwelk Prinslo gevangen nam, juist terwijl hij gereed stond om zijne hoeve te verlaten, ten einde de eerste gewapende vergadering bij te wonen. Hij werd onmiddellijk in hechtenis genomen en als gevangene naar den post van Kapitein Andrews gebragt, die, ten gevolge der ontvangene kennisgeving, ook den tijd gehad had om zijne stelling te versterken en eenigzins in staat van verdediging te brengen, toen, twee dagen later, 3 tot 400 gewapende mannen er voor verschenen, met eene opeisching tot overgave en tot uitlevering van den gevangene Prinslo. Te gelijker tijd voegde Faber zich uit het Kafferland bij hen, met het onvoldoende berigt dat Gaika hem een zeer ontwijkend antwoord gegeven had, te weten: dat hij zijn Pakate [1]) zou bijeenroepen, en eenigen tijd tot beraad ne-

---

[1]) De *pakate* zijn de raadslieden die altoos het opperhoofd vergezellen, en zonder wier raad en medewerking nooit iets belangrijks ondernomen wordt.

men; blijkbaar de dikwijls ondervondene staatkunde der Kaffers volgende, namelijk: den tijd af te zien en de gebeurtenissen af te wachten.

Dit berigt had eenige weifeling in de operatiën der boeren ten gevolge, die nog merkbaarder werd, toen het dien ijverigen officier, Majoor Fraser, dien zelfden avond nog gelukte zich met den post te vereenigen en communicatiën met hen te openen; en toen ook de Kolonel Cuyler twee dagen later, ter plaatse kwam, en hen deed weten dat alle hunne plannen volledig bekend waren en voorbeeldig gestraft zouden worden. Alvorens echter tot eenige vijandelijkheid over te gaan, bood een waardig veld-kommandant, Willem Nel, zich vrijwillig aan om zich onder de opstandelingen te begeven en, zoo mogelijk, hen vóór de onvermijdelijke ramp te behoeden, die zij te gemoet gingen. Onbevreesd ging hij twee dagen lang daarmede voort, en was meer dan eenmaal in dreigend levensgevaar door toedoen van een der hevigste en buitensporigste rebellen, wien het duidelijk bleek dat het hem gelukte sommiger oogen te openen voor den gevaarvollen toestand, waarin zij zich gebragt hadden; toen de hoofdleiders, Faber, Bezuidenhout en anderen, om dien beteren indruk tegen te werken, hunne gansche vergadering bijeen riepen, en van ieder een plegtigen eed vorderden, die door allen in een kring staande werd afgelegd, onder den luiden kreet dat zij elkander getrouw zouden blijven, tot dat zij de tirannen van de grenzen hadden verdreven!

Kolonel Cuyler, na het bekomen van dit berigt, de onmogelijkheid inziende om hen door vreedzame middelen tot onderwerping te brengen, trok des anderdaags, 's morgens vroeg, aan het hoofd van een troep uit het 21ste regiment ligte dragonders, en van een troep welgezinde burgers, met den Kommandant Nel aan het hoofd, van Kapitein Andrew's post uit, en een voorpost van de rebellen ontmoetende, gaf Kolonel Cuyler terstond bevel tot den aanval, toen omstreeks een dertigtal hunner, die den linker- vleugel uitmaakten, de wapenen nederleiden, ten teeken van overgave; terwijl de overigen, op hun hoofdle-

ger terugvallende, allen verderen tegenstand opgaven, en met al hunne wagens en vee langzaam naar de versterkingen van de Baviaans-rivier terugtrokken, van waar (zoo als zij ook zeer wel wisten) eene geringe magt hen bezwaarlijk zou kunnen verdrijven. Eene latere poging om hen tot onderwerping te brengen insgelijks mislukt zijnde, beraamden de Majoor Fraser aan ééne zijde, de Landdrost Stockenstrom aan eene andere, en de gedeputeerde Landdrost van Cradock op een derde punt, eene gecombineerde beweging, waardoor zij gelijktijdig alle versterkingen van die ontoegankelijke vallei binnen rukten en van vijanden zuiverden, met dien uitslag, dat de meeste leden dezer nu ingeslotene bende, bij nacht, steelswijze langs hun bekende paden of toegangen ontvlugtten. De hoofdleiders nogtans, die nog steeds alle voorslagen verwierpen, braken met hunne wagens en al hun benoodigd „materieel" op, beproefden het om dat district zonder bepaalden tegenstand te verlaten, en bereikten den Winterberg, die onmiddellijk aan het Kafferland grensde, waar zij zich in veiligheid waanden; doch ten laatste gelukte het den Majoor Fraser, met een detachement van het Kaap-corps, hen in eene diepe kloof, waar zij waren uitgespannen, geheel te omsingelen. Alle aanbiedingen van overgave verwerpende, verschansten Johannes Bezuidenhout, Stephanus, Cornelis en Abraham Botman, Andreas Meijer, Cornelis Faber, zijne vrouw en zijn zoontje van 14 jaren, zich achter hunne wagens, van waar zij eene regelmatige schermutseling begonnen, waarbij één der manschappen van het Kaap-korps gedood en een ander gewond werd; en het was niet dan nadat Bezuidenhout gesneuveld en Faber en zijne vrouw gewond waren, dat de troepen er in slaagden hen allen gevangen te nemen.

Zij werden van toen af door een militair escorte bewaakt en naar de gevangenis van Uitenhage gevoerd, werwaarts achtervolgens nog een vijftig- of zestigtal andere personen gezonden werden, die bekend waren als deelnemers in den opstand, terwijl eene speciale Commissie weldra in de Kaapstad bijeenkwam, om de misdadigers te vonnissen. Na een

voorloopig onderzoek werden een negenendertigtal personen, als de schuldigsten, uit de geheele menigte uitgekozen, die te regt moesten staan op de beschuldiging van hoogverraad, en openbaren oorlog tegen Zijne Majesteit; en na een langdurig en ingewikkeld regtsgeding, werd een vonnis geveld, waarbij *zes* der hoofdleiders tot de doodstraf werden veroordeeld, en alle overigen om, na de onteerende doodstraf hunner aanvoerders te hebben aangezien, verschillende straffen, zoo als transportatie, verbanning of boete, naar de verschillende graden hunner bewezene medepligtigheid, te ondergaan. Toen dit vonnis, alvorens ten uitvoer gebragt te worden, aan den Gouverneur der kolonie om zijn »fiat" (goedkeuring) was opgezonden, behaagde het Zijner Excellentie, de tegen één der hoofdleiders uitgesprokene doodstraf in levenslange transportatie te veranderen; doch met betrekking tot allen luidde het vonnis, dat zij gebragt zouden worden naar eene merkwaardige plek gronds, of vlakte, de »Slagters Nek" genaamd, zijnde dezelfde plek waar de hoofdleiders van alle hunne volgelingen den eed hadden afgevorderd om elkander bij te staan tot dat zij »de tirannen verdreven zouden hebben."

Onder een sterk militair escorte werden zij derwaarts gevoerd, en op den 6den Maart 1816 werden, onder het opzigt van Kolonel Cuyler (op wien, in zijne beide betrekkingen van openbaar aanklager en van Kommandant, de verpligting rustte om het vonnis te zien voltrekken), de treurige toebereidselen gemaakt, in tegenwoordigheid eener groote menigte vrienden en betrekkingen dergenen, die de doodstraf stonden te ondergaan, en die uit alle gedeelten der grensdistricten waren toegevloeid, om hen, die het leven verbeurd hadden, een laatst vaarwel te zeggen; waarbij zij nogtans blijkbaar eenige hoop koesterden, dat hun het leven nog gespaard zou worden. In die hoop werden zij echter op eene treurige wijze te leur gesteld, toen zij het schavot voor de *vijf* veroordeelden zagen opgerigt, die met vastheid en gelatenheid, onder de geestelijke leiding van een waardigen predikant, den eerwaarden Heer Herold, gelijktijdig den noodlottigen ladder opklommen,

van waar zij, op een gegeven teeken, in de eeuwigheid werden geslingerd.

Doch aan hunne ellende zou nog geen einde komen. Door de haastige en onvolledige wijze waarop het schavot was opgerigt, bleek het te zwak te zijn om het gewigt en de doodsworstelingen van deze *vijf* aldus verworpene krachtvolle mannen te dragen. Het geheele getimmerte zakte in elkander, en de ongelukkigen, langzaam bijgekomen uit hunnen toestand van gedeeltelijke verstikking, waggelden langzaam naar den officier, wiens smartelijke pligt het was de uitvoering van het vonnis bij te wonen, en smeekten roerend om genade. Deze smeekbede vond luiden weêrklank bij alle hunne binnen den kring geplaatste vrienden, die, zulks als eene zigtbare tusschenkomst van de Voorzienigheid beschouwende, slechts met moeite te wederhouden waren om de reijen der militairen door te breken, en met gillen en luide kreten om genade riepen.

Doch de gestrenge aard van zijnen pligt liet den goedhartigen Kolonel Cuyler geene andere keuze, dan de executie, naar den letterlijken inhoud van het vonnis, te doen voltrekken.

De misdadigers werden andermaal gevat; nogmaals werden alle toebereidselen haastig gemaakt, ten einde de dag niet mogt voorbijgaan, waarop het vonnis gebood dat de uitvoering moest plaats hebben; en onder de luide jammerkreten hunner vrienden, werden de vijf rampzaligen genoodzaakt den ladder één voor één op te klimmen. De laatste stralen der ondergaande zon vielen treurig op de vijf zieltogende lijders, die daar in de lucht slingerden totdat het leven was uitgedoofd. Toen werden zij afgesneden, en hun stoffelijk overblijfsel, naar luid van het vonnis, door den scherpregter onder de galg begraven, onder de kreten en snikken hunner vrienden, aan wie hunne laatste bede, dat hun de lijken mogten worden overgegeven, was geweigerd geworden.

Aldus eindigde de opstand van 1815, de onzinnigste poging, die er ooit door een handvol menschen beproefd werd, om hunnen Souverein te beoorlogen, en waarvan de

uitslag geen oogenblik te betwijfelen viel. Haar oorsprong lag geheel in de woeste, ontembare driften van eenige weinige familiën van personen, die niet dulden konden, zich onder het gezag van de wet gebragt te zien. Het vonnis dat hen trof, was dan ook geen ander, dan in ieder ander geval van openbaren opstand ware te verwachten geweest; en al mogen wij in onze dagen, terwijl wij met onze gevoelens van menschelijkheid de doodstraf al meer en meer verafschuwen, ook van gevoelen zijn, dat de verbeurte van één of twee leven reeds eene meer dan genoegzame verzoening van de misdaad zou geweest zijn (te meer wanneer men de reeds vroeger opgeofferde levens er bij in aanmerking neemt), toch konden de veroordeelden noch hunne vrienden zich regtmatig beklagen, wanneer, bij zulke misdaden als deze, de uiterste strengheid van de wet werd toegepast. Van de andere zijde behoeven wij ons slechts onze eigene aandoeningen bij de lezing der roerende bladzijden des onsterfelijken schrijvers van „Waverley" te binnen te brengen, om toe te stemmen, dat deernis en medelijden voor de overwonnenen zeer goed bestaanbaar zijn met de overtuiging van de onwettigheid hunner zaak; want al behoeven wij niet volstrektelijk onze toestemming te geven aan het gezegde van den dichter der *Pharsalia:*

„*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni,*" 1)

zoo behooren wij toch, billijkerwijze, het gekwetste gevoel der nageblevenen te laten gelden.

Inderdaad, ik weet, uit persoonlijke ontmoetingen met verscheidene afstammelingen van de destijds ter dood gebragten, dat de thans door mij geschetste gebeurtenissen een veel onuitwischbaarder indruk op hunnen geest hebben achtergelaten, dan hunne verliezen in den Kafferoorlog, of de vernietiging der slavernij. Toen ik mij als commis-

---

1) De zaak der overwinnaars behaagde den goden, maar die der overwonnenen Cato.

saris van Hare Majesteit in 1843 en 1844 alhier bevond, beproefde ik menigmalen in mijne gesprekken met vele invloedrijke boeren, de vijandige gevoelens te verzachten, die zij jegens het Gouvernement van Hare Majesteit aan den dag leiden; en toen ik meermalen, zoo ik hoop, er in geslaagd was, om hen van de verkeerde beschouwingen te overtuigen, die zij ten aanzien der beginselen en daden van dat Bestuur hadden ingezogen, en hen voldoende bewezen had, dat, met betrekking tot hunne toekomst, een geheel nieuw systeem gevormd en bereids in werking was, om hen de ruimst mogelijke zedelijke vrijheid in al hunne staatkundige instellingen te doen genieten; toen ik er in zooverre in geslaagd was, om hun verstand te overtuigen, heb ik meer dan eens, met een diep smartgevoel, hunne verborgenste aandoeningen zich hooren lucht geven in de woorden: „Wij kunnen Slagters Nek nooit vergeten!"

Zulke uitdrukkingen, uit het hart gevloeid, konden niet anders dan geëerbiedigd worden en sympathie opwekken; en wij mogten alleen de hoop koesteren, dat het verrijzen van een ander geslacht zulke gevoelens langzamerhand zou doen uitslijten, en dat, zoo als in de hedendaagsche nakomelingen van hen, die in de Schotsche opstanden van 1715 en 1745 een zoo werkzaam aandeel namen, hunne vijandige gevoelens jegens het Bestuur reeds lang in de vereeniging der thans heerschende belangen zouden vergeten zijn. En dit zou ook ongetwijfeld in eene zekere mate alzoo hebben plaats gehad, zoo na dien tijd niet twee of drie andere, hunne belangen ten diepste kwetsende gebeurtenissen waren blijven strekken om dat mistrouwen in, zoo niet vijandigheid jegens het Gouvernement, levendig te houden en aan te stoken, hetwelk deze bijna algemeene landverhuizing meer bepaaldelijk heeft voorbereid en tot stand gebragt.

Indien u, mijne dames en heeren, deze inleidende toespraak eenige belangstelling heeft ingeboezemd, zal ik gaarne een weinig meer tijds besteden tot het verzamelen der bouwstoffen en het leveren der bijzonderheden

van die latere gebeurtenissen; doch alvorens mij te verbinden, om dat voornemen ten uitvoer te brengen, zult gij mij wel willen veroorloven, van mij op uwe opregtheid te beroepen, ten einde gij uitspraak moogt doen, of iemand der hier aanwezigen van begrip is, dat ik, dus doende, gezegd kan worden het beginsel te verloochenen, hetwelk ik de eerste geweest ben van te omhelzen en vast te stellen, namelijk: dat wij nooit zaken zouden aanroeren, met den tegenwoordigen staatkundigen toestand in verband staande. Mogt iemand van dat gevoelen zijn, dan zal ik terstond van eene taak afstappen, waaruit ik hoop dat voor mij het genoegen zal ontspruiten van een vriendschappelijken geest tusschen onze tegenwoordige volkplanters en de Hollandsche boeren daar te stellen, door beiden als het ware gemeenzamer met elkander bekend te maken. Ik heb mij dan op deze baan gewaagd, als van oordeel zijnde, dat zulk een terugblik in geen het minste verband staat met den tegenwoordigen staatkundigen toestand des lands, nopens welken ik verzekerd ben, dat zulk eene algeheele verandering in de algemeene staatkunde van Harer Majesteits Raden heeft plaats gegrepen, dat, wel verre van den wensch te koesteren, dat eenige regten of privilegiën aan Harer Majesteits alhier gevestigde onderdanen onthouden mogten worden, het alleen aan hunne eigene onverschilligheid jegens zulke zaken, of wel aan de onregelmatige wijze waarop zij verlangd worden, is toe te schrijven, dat zij nog niet in die weldaden deelen.

Ten slotte behoeven wij ons alleen te beroepen op de gedenkwaardige depêche van Lord Stanley, van December 1842, en op de latere redevoeringen van Lord John Russell en van den Graaf Grey, in het Huis der Lords, om te ontwaren dat de nevelen, die onkunde, valsche voorstellingen en partijgeest eenigen tijd rondom onze hooge bestuurders hadden doen ontstaan, geheel zijn opgetrokken, en dat zoowel zij als het Britsche publiek over het algemeen geene andere begeerte koesteren, dan om allen ruimschoots in het genot te zien van eene redelijke vrijheid, als het meest overeenkomstig met onze belangen niet

slechts; maar ook met die van het geheele Rijk. Wat dit punt betreft, verzoek ik te mogen besluiten met de aanhaling van eenen merkwaardigen volzin uit de *Edinburgh review* van April laatstleden (1852), in een artikel, ten opschrift voerende: *»Zullen wij onze Koloniën behouden?"* De woorden zijn deze:

»De liefde der kolonisten is gemakkelijk te bewaren, of te herwinnen, waar zij, door verkeerde beoordeeling of misverstand, geschokt of verkoeld is. Door hen met *zachtzinnigheid*, *standvastigheid* en *regtvaardigheid* te besturen; door hen met eene bemoedigende doch behoedzame hand op het pad der vrijheid te geleiden; door hen de uitgebreidste magt van zelfbestuur te laten, waar de invloeijing van het Britsche bloed sterk genoeg is om zulk eene magt te waarborgen. In één woord, door de gedragslijn te volgen, door Lord John Russell in zijne redevoering bij de aanbieding eener Bill voor het Bestuur der Australische koloniën, in Februarij des vorigen jaars, aangekondigd en verdedigd, zullen wij het bestaan verzekeren en de banden van zamenhechting vaster snoeren, van eene uitgestrekte heerschappij, met den wijsten, eenvoudigsten en weldadigsten vorm van vrijheid gezegend, dien de wereld immer aanschouwde; en die voor verwijderde landen en toekomstige eeuwen de hoogste, weligste en uitgebreidste ontwikkeling van beschaving ten toon spreidt, die de Voorzienigheid ooit aan het menschdom geschonken heeft!"

In mijne vorige lezing, leverde ik de bijzonderheden van eene dier rampspoedige gebeurtenissen, die doorgaans den overgang kenmerken uit een ruwen maatschappelijken toestand, tot zulk eenen, waarin het oppergezag van de wet een door alle klassen erkend grondbeginsel wordt, evenzeer noodwendig voor de algemeene rust der zamenleving, als bestaanbaar met het ware begrip van zedelijke vrijheid. Het gevoel van vijandschap jegens het Bestuur, en de be-

deeling des regts, hetwelk destijds onder de boeren aan de grenzen heerschende was, zou gaandeweg zijn uitgesleten, naar mate zij meer en meer de voordeelen leerden schatten, waaraan een hoogere toestand van beschaving hen deelachtig maakte; doch weldra ontstonden er verscheidene ander oorzaken, welke niet alleen die vlam van misnoegen bleven voeden, maar ten laatste zóó drukkend werden, dat zij de groote meerderheid der inwoners van de oostelijke provinciën buiten de grenzen der kolonie dreven; terwijl het, nadat die beweging eenmaal begonnen was, eene volstrekte onmogelijkheid bleek, dien stortvloed te stuiten. Eene der oorzaken van algemeen misnoegen stond in verband met, of liever, ontstond uit den overhaasten en kwalijk beraden maatregel des Bestuurs in het moederland, om het papieren geld buiten koers te stellen, na het alvorens op eene hoogst benadeelende wijze in waarde te hebben doen verminderen; iets hetwelk door verstandige maatregelen zoo al niet voorkomen, dan toch grootelijks verzacht zou hebben kunnen worden. Deze grief maakt echter meer een gedeelte uit van de algemeene geschiedenis der Kaap-kolonie, weshalve ik over dat onderwerp niet zal uitwijden; mij slechts tot de opmerking bepalende, dat zij strekte om de reeds bestaande spanning aan de grenzen levendig te houden, en aanleiding gaf, dat die geest van misnoegen algemeener en verder verbreid werd, dan anders wel zou hebben plaats gehad.

Doch hiervan onafhankelijk, ontstonden er drie groote hoofd-oorzaken van beklag, die min of meer op de krachten en vooruitzigten van de gansche kolonie drukten, doch zulks met tienvoudige zwaarte op de oostelijke provinciën deden. Betrekkelijk deze oorzaken moet ik vooraf doen opmerken, dat, hoewel ik ze duidelijkheidshalve elk afzonderlijk zal behandelen, zij nogtans gelijktijdig werkten; dat in het eene jaar de eerste, en in een ander de tweede of derde meer het overwigt had; doch dat alle tevens gestrekt hebben tot bevordering der slotgebeurtenis: het uitdringen namelijk van de groote massa der bevolking, buiten den verderen invloed dier maatregelen, welke (zoo

als mij dikwijls verzekerd is) haar anders tot openbaren tegenstand of rebellie zouden gedreven hebben.

De drie groote grieven waaronder zij leden, mogen genoemd worden:

1o. DE HOTTENTOTS-KWESTIE;
2o. DE SLAVEN-KWESTIE;
3o. DE KAFFER-KWESTIE;

en uit de enkele vermelding dier namen zal het al aanstonds in het oog vallen, dat zij alle ontstonden uit de wijze waarop, zoowel het plaatselijk Gouvernement als dat van het moederland, met deze drie onderscheidene rassen, waarmede de Europesche bevolking omringd was, te werk ging; terwijl de rust en de voorspoed der kolonie volstrektelijk afhingen, van eene verstandige behoedzaamheid in deze.

Ik zal derhalve de hoofdtrekken van elk dezer *drie* groote vraagstukken beschouwen, als meer van nabij in betrekking staande tot de belangen der grensboeren, en die gedurende een tijdvak van twintig jaren, d. i. van 1815 tot 1835, toen de landverhuizing uit de kolonie naar centraal-Afrika gezegd kan worden begonnen te zijn, op hen gedrukt hebben.

I. Ik vermeldde reeds in mijne vorige lezing, dat de regtsgedingen, door dr. Van der Kemp en den eerw. J. Read tegen een groot aantal leden der invloedrijkste familiën in de landdistricten begonnen, een diep ingewortelden haat tegen deze zendelingen, die zich aldus tot beschermers der Hottentotten opwierpen, veroorzaakten, en ook een geest van wantrouwen jegens het Gouvernement deden ontstaan, uit de wijze waarop (naar het hun voorkwam) die zaak was ondersteund en beschermd geworden. Laat ik, deze daadzaak aanvoerende, niet misverstaan worden, noch laat men veronderstellen, dat ik slechts voor een enkel oogenblik een ander gevoelen wensch uit te drukken, dan dat het in zeer vele opzigten noodzakelijk was geworden, dat ras uit den staat van slavernij te verlossen, waarin

het tot op dien tijd gehouden was. Ook wensch ik geene andere reden uit te drukken, dan dat er onder die personen, welke zich aan de bekeering der heidenen wijdden, en onder barbaarsche natiën het licht des Evangelie's deden schijnen, vele voortreffelijke menschen waren, die teregt onder de grootste weldoeners van het menschelijk geslacht mogen gerangschikt worden, en dat zulke namen, als die van Kicherer, Edwards, Campbell, Moffat, Hodgson en soortgelijke, altoos in hoogachting zullen zijn bij een ieder, die ware godsdienst en deugd als onmisbaar voor het tijdelijk en eeuwig welzijn des menschelijken geslachts beschouwt. Doch voor de geheiligde zaak der waarheid optredende, noodzaakt mijn pligt mij, evenzeer te zeggen, dat er in het tijdvak, hetwelk ik thans behandel, onder hen, die zich het gewigtig ambt van onderwijzers in de zendelingscholen binnen de kolonie aanmatigden, verscheidene personen waren, zóó ongeletterd, en met zulke beperkte vooroordeelen bezet, dat zij ten eenemale ongeschikt waren voor de opleiding en vorming der Hottentotsche jeugd van beide seksen; terwijl er zelfs eenigen onder hen waren, die door hun oneerbaren omgang met vrouwspersonen uit dat ras, alle achting verbeurd hadden, waarop een zedelijk gedrag altoos mag aanspraak maken.

Zulke voorbeelden strekten niet alleen om het opgevatte misnoegen tegen de zendelingen in het algemeen te regtvaardigen; maar de inwoners zagen ook, met vrees en argwaan, hoe het Gouvernement trapswijze de geheele bevolking der Hottentotten (waarvan het gansche bedrijf der grensboeren afhangt) toeliet, zich aan alle opzigt en aan allen landbouwers-arbeid te onttrekken, en zich daarenboven onder de geestelijke hoede te begeven van den eersten den besten persoon, die, zonder inachtneming van landstreek of natie, zich slechts aanmeldde, als genegen om de herder van zulke kudden te worden.

Op deze wijze verrezen, binnen weinige jaren, niet minder dan „dertig zendelingscholen" of inrigtingen *binnen* de kolonie, waar Hollanders, Franschen en Duitschers zich met Engelschen of Schotten vereenigden, met het doel, zoo

het heette, om eenige Hottentotten of afstammelingen van Hottentotten te onderwijzen, die genegenheid hadden, om zich rondom hen te verzamelen.

De jongeren onder hen ontvingen daar, buiten tegenspraak, de beginselen van eenige elementarische opvoeding; doch de ouderen verklaarden eenstemmig dat zij „te oud" waren om te leeren, doch verkozen nogtans daar te blijven, om een met hunne neigingen zoo overeenkomstig, lui en gemakkelijk leven te leiden, en waren alleen in het oogstsaizoen, of op dringende aansporingen, er toe te bewegen, om nu en dan eens een wagen naar de markt te rijden, en in zoo verre „hunne hulp te leenen," doch tot zulke buitensporige prijzen, dat de landbouwer ten eenenmale van zijn wettig voordeel beroofd werd, en soortgelijke bronnen van bestaan zóó wisselvallig gemaakt werden, dat hij in zeer vele gevallen genoodzaakt werd, den geheelen landbouw op te geven, en alleen uit de veehouderij, zijn bestaan te zoeken. Maar ook tot de bescherming en verzorging daarvan behoefde men ten minste *eenige* schaapherders en ossenhoeders; doch ook aan dezen pligt onttrokken zij zich van lieverlede; zoodat, wanneer een boer niet in staat was, om, met behulp van zijn huisgezin, zijne kudden dag en nacht te bewaken, de verliezen schromelijk werden, en velen in wanhoop gedwongen waren, om alle boerenbedrijf vaarwel te zeggen, met eenige vrienden of nabestaanden hunne bezitting te vereenigen, en op die wijze hun kommerlijk bestaan te verlengen, zonder waarschijnlijkheid van hun toestand te verbeteren, veel minder iets voor hunne kinderen op te leggen.

In de westelijke, of liever zuidwestelijke provinciën, nabij de Kaapstad, waar voor een tijd de slaven-arbeid genoegzaam in de behoeften van den landbouw voorzien kon, leverde dit bezwaar geene zoo groote redenen tot beklag op; doch in de noordelijke en oostelijke werd het drukkender gevoeld. Ik-zelve heb hoeven gekend, die ten eenenmale verlaten waren, daar de laatst overgeblevene Hottentotten hunne dienst hadden opgezegd, of naar de zendelingscholen waren geweken, de kudden of driften met zich

voerende, die zij in dienst van hunnen meester hadden overgewonnen, en elk aanbod, hoe ruim ook, om in dienst te blijven, volstrekt hadden verworpen.

Er waren zelfs Hottentotsche familiën, zóó haveloos, of van zulk een slecht gedrag, dat de toelating tot de zendelingscholen hen geweigerd werd; doch deze, liever dan in dienst der boeren te blijven, vereenigden zich van lieverlede in de omstreken van verscheidene vlekken, en voornamelijk rondom Graaf-Reinet, Graham's Town en Somerset, waar zij een volslagen pest der maatschappij werden, en een schrik voor den ganschen omtrek, wegens de vermetele diefstallen en rooverijen die zij mijlen in het ronde bedreven. Het bezwaar nogtans om deze misdadigers op het spoor te komen en te straffen werd zóó sterk gevoeld, dat naar het oordeel van ieder verstandig man niets dan de daarstelling eener allerstrengste wet tegen de landlooperij in staat scheen om het euvel paal en perk te stellen; doch de moeijelijkheden, aan de verkrijging eener zoodanige wet verbonden, schenen der Wetgevende magt onoverkomelijk toe; en, hoe dikwijls ook door de Uitvoerende magt beloofd, werd zij tot de Grieksche kalenden uitgesteld; en zoo doende vermeerderde de teleurstelling van zulke verwachtingen alweder het misnoegen.

Het is eene merkwaardige daadzaak, dat de eenigste hulp, die sommige boeren in de districten vonden, op zoodanige plaatsen was, die aan het land der Boschjesmannen grensden, waar eene menschlievende en verlichte staatkunde weldra hare nimmer falende vergelding ontving.

Nog in het begin dezer eeuw werden die Boschjesmannen als voor alle beschaving onvatbaar geacht. Het doodelijk vergif dat zij aan iedereen gaven, die hen slechts in eene eenigzins verdachte houding naderde, maakte hen tot het voorwerp van algemeene vrees en afschuw. Zij werden als de verklaarde vijanden des menschelijken geslachts beschouwd; en ik vrees dat er eens een tijd was, waarop eene algemeene slagting van dat ras, mannen, vrouwen en kinderen, zonder onderscheid, niet alleen als volkomen wettig, maar zelfs als lofwaardig beschouwd werd.

Doch omstreeks het begin dezer ceuw waagden het de eerwaardige zendelingen, de heeren, Kicherer en Edwards, zich stoutmoedig onder hen te begeven, en, beveiligd door het schild van Evangelie en godsdienst, ontwikkelden zij hunne zedelijke kracht te midden der bedreigingen en der afschuwelijke tooneelen, waarvan zij gedwongen werden ooggetuigen te zijn. Hunne verhevene opoffering van alle gemakken, ja, van alle noodwendigheden des levens voor de zaak der menschheid, vond ten laatste hare belooning in de toebrenging van eenige weinige stammen, en in de vriendschappelijke betrekking, tusschen dezen en de naastbij gelegene boeren gevestigd.

Niet lang daarna werd ook de gewoonte ingevoerd, en door het Gouvernement gewettigd en aangemoedigd, die aan eenige lieden van welbekende menschlievendheid vergunde, om in tijden van droogte en hongersnood, op jagtpartijen hun land te bezoeken. De Boschjesmannen verzamelden zich dan bij geheele scharen rondom hen, en leerde hen de kunst af, van de opbrengst der jagt in *biltong*[1]) te veranderen, waardoor zij zich ten minste gedurende die onvruchtbare saizoenen van eenig dierlijk voedsel konden verzekeren.

Dit menschlievend gedrag dezer boeren vond weldra zijne belooning, daar sommigen dier Boschjesmannen zich langzamerhand onder hunne bescherming en in dienst van de naburige hoevenaars begaven, waardoor zij zich met hunne huisgezinnen het geheele jaar door een zeker middel van bestaan verschaften. Hun natuurlijk verstand werd onder het hoeden der kudden weldra ontwikkeld; zij werden zeer getrouwe en betrouwenswaardige veehoeders, en ik-zelve heb hoeven in den Sneeuwberg bezocht, die door hunne, met hunne geheele familiën naar de Kaapstad of andere districten verreisde eigenaars, maanden lang verlaten wa-

1) *Biltong* (letterlijk *Ham-tongue*) bestaat uit strooken raauw vleesch, uit de hammen, lendestukken of vleezige gedeelten van het vee of grooter wild gesneden, welke, met zout oversprenkeld, aan de hecte zon worden blootgesteld, en dus, door de zon gedroogd, maanden lang het gewone voedsel der veehoedende boeren uitmaken.
SCHRIJVER.

ren geweest, kudden van zes, zeven, ja tien duizend schapen onder de enkele hoede van ééne of twee familiën van deze „tamme" Boschjesmannen achterlatende; ja, men heeft mij later onderrigt, dat zulke voorbeelden verre van zeldzaam waren: dat zij zich onveranderlijk het op deze wijze in hen gestelde vertrouwen ten volle waardig maakten, en dat zij, bij de terugkomst hunner meesters, met behulp van hun „kerfstok," rekenschap wisten te geven van het verlies van ieder ooi, schaap of lam, met eene trouw en duidelijkheid, die hen in verbazing bragt.

In eene noot, op een der onnavolgbare hoofdstukken van zijn *Antiquarij*, zegt sir Walter Scott, dat deze „kerfstokken," twee of drie eeuwen geleden, bij de bakkers in Schotland in gebruik waren. Het zou voor een Oldbuck of Monkbarns niet onbelangrijk wezen, om na te sporen, of de Caledonische bakkers die kennis van de Boschjesmannen in Zuid-Afrika verkregen, dan wel *vice versa* [1]); doch voor hen, die geen dezer beide gevoelens aannemen, moge de opmerking voldoende zijn, dat, in een kindschen toestand der maatschappij, de menschen zich met dezelfde ruwe middelen tot verligting van het geheugen of scherping van het verstand behelpen, onafhankelijk van land of luchtstreek.

In de weinige districten, die aan het land der Boschjesmannen grensden, vonden de boeren eenige gedeeltelijke vergoeding voor het verlies hunner Hottentotsche dienstbaren; doch het valt niet te ontkennen, dat in de overige oostelijke provinciën de talrijke zendelingscholen, en inzonheid de uitgebreide inrigting aan de Kat-rivier, elken Hottentot of dienstbare van Hottentotsche afkomst uit de dienst der boeren wegnamen. Niet slechts werden zij tot die scholen

[1]) Zou het niet veel waarschijnlijker zijn, dat de Boschjesmannen hunne kennis aan, en het gebruik van den „kerfstok," aan de Hollandsch-Afrikaansche boeren te danken hebben? Zeker is het althans, dat de „kerfstok", thans nog maar in de verouderde benaming bewaard gebleven, in vroegere tijden even zoo wel bij ons, als bij de Schotten in gebruik was. Van daar het nog wel eens in jok of ernst overdragtelijk gebezigde gezegde, wanneer het geduld ten einde raakt: „De kerfstok is vol!"

VERTALER.

aangetrokken, als de verblijven van gemak en zorgeloosheid, maar men leerde hen bovendien, zich als een onderscheiden en afzonderlijk ras te beschouwen, hetwelk voor den Saksischen boer geene diensten welke ook „behoorde" te verrigten.

En dit geleidt mij tot de vermelding van een nog veel ernstiger nadeel, dan het bloote verlies van arbeid, hetwelk uit het ten opzigte der Hottentotten gevolgde systeem voortvloeide; een kwaad, welks gevolgen, hoezeer lang te voren door velen voorspeld, wier voorzeggingen hetzelfde lot wedervoeren als die van Cassandra, namelijk, van als hersenschimmen beschouwd te worden, zich tijdens de jongste gebeurtenissen in vreeselijke wezenlijkheid vertoonden; weshalve zij thans als geschiedkundige lessen behooren beschouwd te worden, waaruit voor gezaghebbers, aan wie het bestuur over verschillende rassen in één en hetzelfde land is toevertrouwd, nuttige waarschuwingen zijn af te leiden.

Ik zeide te voren reeds, dat in de meeste (zoo niet in alle) deze scholen of inrigtingen binnen de kolonie, het Gouvernement geen het minste toezigt of tusschenkomst uitoefende of vorderde. Niet te min werden er nu en dan ontdekkingen gedaan, waaruit ten duidelijkste bleek, dat men zich in eenige daarvan, eene der overheid toekomende magt had aangematigd, om misdadigers bij wijze van regtspleging door gezworenen te straffen, en dat binnen zulke scholen door de zendelingen straffen werden uitgedeeld, ten eenemale onbestaanbaar met de grondbeginselen van regt. Doch ook hiervan schijnt geene de minste ambtelijke kennis genomen te zijn, en door het meer en meer blijkbaar worden van dit beginsel des Gouvernements, werden de zendelingen in de eenmaal aangematigde heerschappij, zoowel over de tijdelijke als geestelijke belangen van hen die hunne scholen bezochten, langs hoe meer bevestigd.

Met uitzondering van de nederig gezinde Moravische broeders (die ik gaarne als eene loffelijke uitzondering laat gelden), meen ik te moeten zeggen, dat bijkans algemeen en met opzet den Hottentotten het begrip was ingeprent, dat zij niet alleen altoos een onderdrukt ras geweest waren, maar zulks nog altoos bleven; dat, in spijt van de hun door het

Gouvernement geschonkene Magna Charta, in de zoogenaamde 50ste ordonnantie, de blanken nog ten allen tijde gereed waren hen te onderdrukken; en, naar ik vrees, werden zulke begrippen den Hottentotten, die zich in of nabij de zendelingsinrigting bij de Kat-rivier ophielden, met grooten ernst ingeplant. Die begrippen hebben ongetwijfeld den grond gelegd tot den opstand, die den tegenwoordigen Kaffer-oorlog zoo noodlottig gemaakt heeft; doch bij die gebeurtenissen wensch ik niet langer te verwijlen; hier alleenlijk willende doen opmerken, dat ik, reeds vele jaren geleden, dat gevoel van nationale verwijdering heb zien ontstaan, en toen reeds voorspelde, dat die zaden van afkeer en vijandschap tusschen de rassen, onvermijdelijk die vergiftige vruchten zouden doen ontspruiten, waaronder de kolonie zoo treurig geleden heeft.

Dit zal voldoende zijn ten betooge dat de trapswijze onttrekking van het geheele ras der Hottentotten aan den landbouw en de veehoederij, zoowel als de vijandige geest, dien zij jegens de kolonisten aan de grenzen openbaarden, dezen laatsten geene andere dan de treurige keuze overlieten om elders een oord te gaan opzoeken, waar hunne kudden en driften veilig konden zijn, en waar zij den arbeid tegen billijker prijs zouden kunnen verkrijgen.

II. Maar hoe groot en gewigtig deze grief ook wezen mogt, zij wordt nog geheel overschaduwd door de verbittering, waarmede de kolonist het Gouvernement stappen zag doen om hem zelfs van dien arbeid te berooven, waarop hij een onbetwistbaar eigendomsregt inriep.

Het is eene op zich zelve staande, en, zoo ik geloof, niet algemeen genoeg bekende, of ten minste niet genoeg gewaardeerde daadzaak, dat gedurende de laatste eeuw, terwijl alle andere aan Europesche magten toebehoorende koloniën met slaven overkropt waren, die voornamelijk door Britsche vaartuigen werden ingevoerd, het Gouvernement der Kaapkolonie zich altoos afkeerig betoond had van den invoer van slaven; dat die invoer door verscheidene strenge proclamatiën was verboden geworden, en dat van tijd tot tijd (doorgaans eenmaal 's jaars), op de dringende vertoogen der kolonisten, en

naar evenredigheid van hun toenemend getal en de behoeften van den landbouw, eene uitdrukkelijke vergunning tot den invoer van een bepaald getal slaven verleend werd.

Gedurende het kortstondig beheer van het Bataafsche Gouvernement, van 1802 tot 1806, gaven verscheidene proclamatiën en daden van dat Bewind zijn voornemen te kennen om aan het bestaan der slavernij in de kolonie spoedig een einde te maken, zoodat gedurende deze eeuw, inderdaad slechts een zeer klein aantal slaven uit het Negerras den kolonialen grond betreden had. Het natuurlijke gevolg daarvan was, dat negen tiende gedeelten van de slavenbevolking uit slaven bestond, in de huisgezinnen geboren, die meer als familiebedienden beschouwd, en gelijk de *Vernæ* der Romeinen behandeld werden. Zij werden tot verschillende beroepen en handwerken opgeleid, werkten nooit bij troepen, en genoten inderdaad alle gemakken en voorregten, die vrije dienstboden slechts bij mogelijkheid konden verlangen. De waarde van zulke slaven nam, door den aanwas en meerdere vraag van de vrije bevolking, dagelijks toe, en het was geene zeldzaamheid dat men voor *één* enkelen, in zekere handwerken goed onderwezen slaaf, vier, vijf, ja zesduizend pond sterling gaf. Dat slaven van zulk een waarde goed behandeld werden, als ook dat zij hunne regten kenden en wisten te handhaven, is slechts een natuurlijk gevolg van zulk een staat van zaken; en al was het dan ook dat er, in den loop van tien of twaalf jaren, twee of drie voorbeelden van zware mishandeling, ja van moord zelfs, voor de regtbanken gebragt, en door de (valschelijk zoogenaamde) philanthropische pers luide werden uitgeroepen: het zou toch even zoo onregtvaardig zijn, op zulke enkele gevallen eene algemeene beschuldiging van mishandeling der slaven tegen hunne meesters te bouwen, als de moorden van Burke, van de Mannings, van Rush, en van honderd anderen, die bijkans ieder Engelsch nieuwspapier bevlekken, billijkerwijze ten laste der bevolkingen van Edinburg of Londen gebragt kunnen worden.

Kort na den algemeenen vrede van 1815, werd het maar al te blijkbaar, dat de openbare geest in Engeland de geheele

vernietiging der slavernij bedoelde, daar de hoofdleiders van alle partijen toch openlijk betuigd hadden, dat zij, de overwinning behaald hebbende van de vernietiging des slavenhandels, deze nog slechts als den drempel beschouwden tot bereiking van het grootere doel; terwijl, als voorbereidende middelen tot dien stap, verscheidene plaatselijke wetten werden ingevoerd, die de magt en het gezag der meesters over hunne slaven aanmerkelijk besnoeiden. De merkwaardigste van die was eene plaatselijke verordening van 1826, waarbij een nieuw ambt van voogd of beschermer der slaven werd daargesteld, wiens pligt het was om, zoowel zelve als door zijne ondergeschikten, een bijzonder toezigt te houden op de bescherming hunner belangen. Elke slaaf bekwam daarbij het regt om zijnen meester tot zijne vrijlating te noodzaken, indien hij hem zijne waarde, door onpartijdige personen te schatten, vergoeden kon. De uren van den arbeid werden bepaald, en nog verscheidene andere gestrenge regelen ingevoerd, waardoor eene magt werd gevestigd, die zich, ten behoeve van den slaaf, in alle huiselijke aangelegenheden van ieder huisgezin mengen kon. Het is gemakkelijk na te gaan, hoe zulk een systeem een veel onvriendelijker geest in de betrekking van meester en slaaf deed ontstaan, dan vroeger had plaats gehad. De slaaf, tot dusverre gewoon deze of gene gunst of toegefelijkheid van zijnen meester of meesteres te ontvangen, zag nu eene andere magt opstaan, die hem zulks ambtshalve verleenen kon: en de meesters, jaloersch op die magt, hielden nu dikwerf, uit beginsel, datgene terug, wat zij anders gewillig als gunst zouden hebben toegestaan.

Van dat oogenblik af aan kan men derhalve zeggen dat de minzame gevoelens, die te voren van weêrskanten bestonden, hebben opgehouden; terwijl het geheele land de nadeelige gevolgen van deze onbehoorlijke en kwalijk geplaatste tusschenkomst begon te gevoelen. Doch het Gouvernement in het moederland, niet te vreden met deze koloniale wetten, nam, in Februarij 1830, eene wet aan, waarbij niet slechts eene schare van beschermers, als bij-

zondere voogden of toezieners der slaven in ieder district werden aangesteld, maar ook nog gestrengere verordeningen tegen de geringste daden van onregtvaardigheid jegens de slaven werden vastgesteld, als uitdrukkelijk verklarende, dat deze zich aan geenerlei straf behoefden te onderwerpen voor het inbrengen van klagten hunner meesters, »ten ware zoodanige klagten met eenig kwaadwillig of misdadig doel wierden ingebragt," — terwijl op elke, zelfs de geringste, overtredingen van eenig artikel dier verordening, eene boete van nooit minder dan £ 10, noch meer dan £ 500, is uitgesproken. Zie de 72ste en 74ste sectie dier wet.

Doch de geest, waardoor zich deze verordening bepaaldelijk onderscheidde, vertoonde zich in die bepalingen, waarbij den eigenaars van slaven, in den landbouw of in de nijverheid gebezigd, gelast werd om telken jare, van den beschermer of diens adsistent, een boek te ontvangen, waaraan, in de verordening, de naam van *»punishment record book"* gegeven wordt, en waarin ieder zoodanig eigenaar, zoo hij schrijven kon, zelve, of anders door een ander, voor iederen slaaf een hoofd moest maken, waaronder elke straf, van welken aard ook, moest gebragt worden, die hij aan zoodanigen slaaf had opgelegd, en waarbij, met de grootste naauwkeurigheid, elke bijzonderheid van de overtreding, van de straf, van de getuigen er van, enz., enz., moest worden opgeteekend. Dit boek moest de slavenhouder, tweemaal 's jaars, aan den beschermer of diens adsistent binnen zijn district inleveren, en de naauwkeurigheid er van met eede bevestigen; en zoo er te eeniger tijd aan iemand der beschermers eene klagt mogt gedaan worden over de oplegging van eenige straf, en het *»record book"* dan niet een ten volle met de waarheid overeenkomstig verslag van elke daarmede in verband staande omstandigheid opleverde, moest de meester vervolgd worden ter zake van moedwilligen meineed, onafhankelijk van de straf ter zake van de aanklagte zelve.

Onmogelijk is het de ontroering te beschrijven, die de gansche kolonie vervulde, toen deze wetsbepalingen bekend

werden. Eenstemmig werd door alle slaveneigenaars het besluit opgevat van zich tegen eene wet te verzetten, die een zoo onregtvaardig grondbeginsel medebragt, als dat iedereen gehouden zou zijn om zijne eigene misdrijven op te teekenen en met eede te bevestigen. Uit alle oorden werden gevolmagtigden naar de Kaapstad gezonden, die zich daar met de slavenhouders in en nabij de stad vereenigden tot eene der grootste openbare bijeenkomsten, die ooit in de kolonie gehouden zijn, en waarin zij zich eenstemmig verbonden, deze *„punishment record books"* niet te zullen aanvaarden. In de geestdrift van het oogenblik namen zij een besluit om zich gezamentlijk naar het Gouvernementshuis te begeven, ten einde dit hun vast besluit persoonlijk aan den Gouverneur bekend te maken. Nadat Zijne Excellentie, door eene vooruit gezondene deputatie, vooraf van hun doel was verwittigd geworden, trokken drie- tot vierduizend personen in statigen optogt naar het Gouvernementshuis, en, na door Zijne Excellentie Sir Lowry Cole onder de statige eikenboomen bij den ingang van de Gravenstraat ontvangen te zijn, hadden wijlen Mr. Muntingh en ik (aan wien de waarlijk niet benijdenswaardige taak was opgedragen van de tolken der vergadering te zijn), den smartelijken pligt te vervullen, van Zijne Excellentie, uit naam van de verzamelde menigte, en van alle slaven-eigenaars in de geheele kolonie, plegtig te verklaren: *„dat zij zich aan deze wet niet konden en niet wilden onderwerpen;"* dat zij alle bereid waren om de daarin bedreigde straffen te ondergaan, doch Zijne Excellentie smeekten, hen van de uitvoering eener wet te willen ontheffen, die hun eene schending van alle regtsbeginselen toescheen. Deze stap van de slavenbezitters werd destijds door de philantropische pers voorgesteld als eene poging om den Gouverneur vrees aan te jagen; doch zij waren wel overtuigd dat de held, die voor het moorddadige vuur der Franschen niet terug deinsde, terwijl zij de door hem bezette hoogten van Albuera bestormden, en die op dien voor immer merkwaardigen dag de zege aan onze vanen boeide, de man niet was om

zich vrees te laten aanjagen door 3 of 4000 personen, die hem vreedzaam naderden om zijne bescherming en sympathie tegen eene onregtvaardige wet in te roepen; en de uitkomst toonde, dat zij zich ook niet in zijne gevoelens vergist hadden; want, alhoewel Zijne Excellentie (zoo als ook wel te verwachten was) verklaarde, dat hij niet op zich kon nemen om de werking van de wet te vernietigen, hij nogtans beloofde niet in gebreke te zullen blijven van den Secretaris van Staat kennis te geven van de groote spanning, welke deze verordening had doen ontstaan; terwijl de kolonisten, niet lang daarna, reeds de voldoening ondervinden mogten, dat, door tusschenkomst van den Secretaris van Staat, aan alle ambtenaren voorschriften werden gegeven om de uitvoering dier wet niet met kracht door te dringen, die op deze wijze niet veel meer dan eene doode letter werd.

Uit de wijze waarop het Gouvernement zich aldus in de slaven-kwestie mengde, werd het voor een ieder blijkbaar, dat men de spoedige vernietiging der slavernij op het oog had; en velen onder de weldenkende slavenbezitters besloten, derhalve hunne gezindheid te toonen, om, zoo verre als hunne belangen zulks toelieten, met het Gouvernement mede te werken. Zij rigtten een „menschlievend Genootschap" op, waarvan het doel was, alle jonge meisjes, die de jaren der huwbaarheid bereikt hadden, op te koopen, deze onmiddellijk te emanciperen, doch haar voor drie of vier jaren bij personen van hare eigene keuze als leerlingen te plaatsen, tot dat zij een zeker klein fonds verzameld hadden, en genoegzaam waren opgekweekt om met de volkomene vrijheid te kunnen begiftigd worden.

Op deze wijze werden binnen weinige jaren twee- of driehonderd jonge meisjes gekocht en vrijgelaten, waardoor de toeneming der slavernij werd voorgekomen; en het Genootschap kreeg zóó vele aanvragen van meesters of meesteressen om alle jonge meisjes in deze weldaad te doen deelen, dat alleen gebrek aan fondsen het Genootschap belette zijn weldadigen invloed over de geheele kolonie te verbreiden. Men beproefde derhalve onderstand

van het Gouvernement te bekomen, en toonde aan, dat, door eene jaarlijksche som van £ 7000 of £ 8000, die het Oppermagtig Parlement voor zulk eene goede zaak zou toestaan, de werkzaamheden dezer instelling zóó zeer zouden kunnen worden uitgebreid, dat binnen zeer weinige jaren alle vrouwelijke slaven bevrijd zouden kunnen worden; dat ook elke bekwame slaaf, die geëmancipeerd wenschte te worden, en krachtens de wet het regt had verkregen om eene gedwongene emancipatie te vragen, de fondsen zou verkregen hebben om dat doel te bereiken; en dat alzoo trapswijze en onmerkbaar, binnen den tijd van negen of tien jaren, de slavernij zou ophouden te bestaan, tegen eene opoffering door Groot-Brittanje van omstreeks 70 of £ 80,000, in eene reeks van jaren te betalen. Doch het éénig antwoord, dat deze slavenhouders, die zoo begeerig waren om, zonder aanmerkelijk nadeel voor zich-zelven en zonder eene scheuring in de maatschappij, de algemeene vrijheid te verspreiden, ontvingen, was: dat zulks nooit aan het ongeduld van het Britsche publiek voldoen zou, hetwelk op onmiddellijke en onbepaalde vrijheid aandrong.

Op deze wijze werd het doel verijdeld, terwijl tevens de wet gestreng werd gehandhaafd, en om de geringste kastijding eene boete van nooit minder dan £ 10 aan elken meester of meesteres (want somtijds kon zelfs eene meesteres wel eens haar geduld verliezen, en eener helleveeg een klap toedienen, wier doel en genoegen het was hare meesteres tot de uiterste drift te tergen) werd opgelegd. In gevallen van meer ernstigen aard werden partijen bij geregtelijk vonnis veroordeeld, en beliepen zeer zware boeten; tot dat de algemeene verfoeijing van de wet en hare uitwerkselen zulk eene hoogte bereikte, dat het niet te veel gezegd is, dat alle slavenbezitters naar den dag verlangden, die een einde zou maken aan de pijniging, welke de geesel van deze wet hun deed ondervinden.

Deze zoo vurig gekoesterde wensch kwam eindelijk tot vervulling door de Parlementsakte van Augustus 1833; en in het begin des volgende jaars kwam een nieuwe Gou-

verneur (Sir Benjamin d'Urban), met strikte bevelen om haar in werking te brengen.

Door die akte werd de slavernij, van den 1sten December 1834 af aan, voor altoos in de kolonie vernietigd, en moesten de nog aanwezige slaven, na het doorgaan van vier leerlingsjaren, op den 1sten December 1838 van alle toezigt ontheven worden. Gedurende dien tusschentijd van vier jaren zouden de vereischte schikkingen gemaakt worden, om de, als schadevergoeding aan de slavenbezitters, door de Britsche natie edelmoedig toegestane £ 20,000,000, over de koloniën te verdeelen, en aan hen, wier slaven in vrijheid gesteld werden, uit te betalen.

Het bedrag, aan elke kolonie, en meer bepaald aan elken slavenbezitter toe te staan, was dus vooreerst geheel en al problematisch. Er werden door het Gouvernement schatters aangesteld, die in last hadden om elken slaaf persoonlijk te onderzoeken, en met ter zijde stelling van alle bedenkingen, uit een *pretium affectionis* (zoo als wij regtsgeleerden het noemen) ontleend, ze alle onder zekere klassificatiën brengen, en op eene gemiddelde waarde schatten moesten.

Deze schatting werd met de meeste eerlijkheid en goede trouw uitgevoerd (het district George alleen uitgezonderd, waar tastbare omkooping had plaats gehad, en waar de schatting ook later herzien en verbeterd is); en de rapporten deden zien, dat voor de 35,745 slaven, die zich in de kolonie bevonden, eene som van omstreeks £ 3,000,000 zou gevorderd worden; alzoo tegen eene gemiddelde waarde van £ 85 per hoofd.

Alle slavenbezitters erkenden het regt van het Gouvernement in de uitoefening van zijn "*dominium eminens*," om elken privaatpersoon het een of ander eigendom, tot bereiking van eenig algemeen nuttig doel, te ontnemen, en schenen over het algemeen genoegen te nemen met deze getaxeerde waarde, hoewel het (de prijzen in aanmerking genomen, die de slaven doorgaans golden) in zeer vele gevallen klaarblijkelijk was dat er zware verliezen zouden geleden worden, inzonderheid door dezulken, die

slaven van de hoogste waarde bezaten; doch spoedig bleek het, dat deze schatting aan den regel van reductie onderhevig was, en dat het doel der schatting niet was, het gemiddelde bedrag te bepalen, hetwelk *ieder slavenbezitter* ontvangen zou, maar alleen de evenredigheid die aan *elke kolonie* uit het vergoedingsfonds van £ 20,000,000 zou worden toegekend; en uit die, door de Commissarissen in het moederland gemaakte, berekening bleek het weldra, dat in plaats van de £ 3,000,000, welke de slavenbezitters aan de Kaap verwachtten te zullen ontvangen, hun niet meer dan de som van £ 1,200,000 zou worden uitgekeerd, waardoor alzoo de gemiddelde getaxeerde waarde van elken slaaf, van £ 85 tot £ 33: 12 s. gebragt werd: en ik kan geen treffender voorbeeld geven van het verlies, door de eigenaars van kostbare slaven geleden, dan mijn eigen geval, daar mij voor een slaaf, voor wien ik meermalen £ 500 geweigerd had, en zonder moeite £ 600 zou hebben kunnen maken, naar de hoogste gemiddelde waarde van die klasse van slaven, niet meer dan £ 60 nominaal werd toegewezen; terwijl door de later gevolgde wijze van betaling, zelfs die nietige som nog tot op £ 47 of £ 48 werd verminderd.

Deze plotselinge en buitensporige vermindering van het te ontvangen bedrag, waarop reeds geanticipeerd was, werd voor vele familiën noodlottig, dewijl de kapitalisten, aan wie vele dezer slaven in pand waren gegeven, voorziende dat zij uit het vergoedingsfonds niet betaald zouden worden, terstond regtsgedingen tegen de schuldenaars en borgen instelden, hunne goederen en hun vee verkochten, en op deze wijze menige achtenswaardige familie tot rampspoed, zoo al niet tot volslagene armoede bragten.

Doch de rampen der kolonisten waren hiermede nog geenszins ten einde. Toen de hulp-commissie in de kolonie zoo verre met haren arbeid gevorderd was, dat de evenredige som, die aan elken slavenbezitter kon worden toegekend, bepaald kon worden, vernam men, dat die bedragen niet anders konden ontvangen worden dan bij de Engelsche bank, en dat er, bij een aantal kantoren in Lon-

den, eene menigte formaliteiten vervuld moesten worden, eer men betaling erlangde. Terstond bemerkten zij, dat zij hiermede aan de genade van zekere agenten werden overgeleverd, door wie zulks alleen kon geschieden; en nu beraamde men wederom eene zeer talrijke bijeenkomst van slavenbezitters in de Kaapstad, die een smeekschrift aan het Gouvernement inleverden, waarbij men verzocht dat het aan elken persoon toegewezen bedrag hem „in de kolonie" mogt worden uitbetaald, zoodat hij ten minsten de zekerheid verkreeg van de hem bij slot van rekening toekomende som, zonder eenige aftrekking te zullen ontvangen. Doch dit smeekschrift werd, als ongeschikt of onuitvoerbaar, volstrekt van de hand gewezen: en zoo werden alle slavenbezitters (geen tien hunner hadden een persoonlijken zaakgelastigde in Engeland), tot de noodzakelijkheid gebragt van hunne toevlugt te nemen tot eenige weinige personen in de Kaapstad en Graham's Town, die, zich voordoende als uitsluitend met de voorgeschrevene vormen bekend, deze certificaten van 11 tot 20, ja in de grensdistricten, naar ik met zekerheid meen te weten, zelfs van 25 tot 30 procent disconto opkochten: waardoor zij deze ellendige kleinigheid, die reeds tot op een derde van de door de Gouvernementsschatters zelve getaxeerde waarde hunner slaven herleid was, nu nog tot op omstreeks een vijfde van dat bedrag zagen insmelten. En is het dan wel te verwonderen, dat velen, op deze wijze tot volslagene armoede gebragt, geene palen meer kenden in hunnen haat jegens een Gouvernement, hetwelk, in zijnen ijver om iets groots en loffelijks daar te stellen, volstrekt niets ontzag, zonder eenige de minste acht te slaan op de regten en belangen der meesters; en dat sommigen hunner zóó verbitterd werden, dat zij tot op dezen dag de hun toegewezene nietige som, hoezeer ook herhaaldelijk tot het ontvangen daarvan opgeroepen, met verontwaardiging hebben afgewezen; zoodat het koloniale Gouvernement op dit oogenblik nog omstreeks £ 5000 onuitbetaald in kas houdt, welke zij, die er toe geregtigd zijn, niet ontvangen willen: daar de kwitantie daarvoor hen slechts be-

rooven zou van hetgeen zij als een welgegrond regt van aanklagte beschouwen.

In dezen stand van zaken dan, nadat de meeste slavenbezitters hunne nominale vergoeding tot op de kleinst mogelijke fractie hadden zien verkruimelen, verrees de zon op den merkwaardigen 1sten December 1838, om met haren glans een dag van algemeene en onbepaalde vrijheid van alle personen van Zuid-Afrika té verlichten: en het is niet meer dan regtvaardig, hierbij te voegen, dat het volmaakt rustige gedrag, waarmede die zegen door 35,000 menschen begroet en aangenomen werd, hunne geschiktheid voor het genot der voorregten, waarin zij zich nu reeds dertien jaren mogten verheugen, ten volle bewezen heeft. Doch ook geene woorden zijn in staat om de uitwerking te schetsen, welke die dag op de vooruitzigten van de belangen des geheelen landbouws door de gansche kolonie heeft uitgeoefend.

In en nabij de Kaapstad, waar eene groote bevolking van vrije zwarten, en ook van andere personen, gewillig om zich in dienst te begeven, bestond, was deze gereed om de plaats der geëmancipeerde slaven te vervullen, zoodat het vertrek van dezen (hoezeer dit altoos met eenig ongerief en bijkomende kosten gepaard ging), toch eenigermate te vergoeden was: doch geene pen kan beschrijven hoé, in de buitendistricten, deze uitwijking gevoeld werd. Meesters en meesteressen, die, nog den avond te voren, 10, 50, ja 80 personen tot de bearbeiding van uitgestrekte landhoeven in dienst hadden, zagen op één oogenblik alle hunne werkzaamheden verlamd, alle hunne plannen verwoest. Geen geld, geene beden konden ook maar één enkelen dezer nu vrije lieden bewegen om dien dag over te blijven. Even zoo goed zou eene dame, die een lievelingskanarietje maanden of jaren in zijne kooi had gehouden, hebben kunnen verwachten dat het, na de opening der kooi, er in zou blijven, als dat de smeekbeden der meesters of meesteressen bij zulk eene gelegenheid iets zouden vermogen; en daar een ongeluk, zoo als het spreekwoord zegt, nooit alleen komt, was de dag dezer algemeene emancipatie, zonder eenig nadenken, of zonder eenige sparing van

de algemeene belangen der kolonie, juist midden in den tarweoogst bepaald geworden, die er in niet geringe mate onder leed; want al mogten, in zeer weinige gevallen, sommige bevrijden, door groote belooningen, ook nog worden overgehaald om den te velde staanden oogst te maaijen: ook zij volgden onmiddellijk daarna hunne lotgenooten, die alle naar de steden en vlekken stroomden, waar zij terstond arbeid en goed loon konden vinden; zoodat op dien dag niet alleen vele der landbouwende boeren zich tot gebrek en armoede gebragt zagen door de schamele nietigheid der ontvangene vergoeding; maar nog daarenboven beroofd werden van het éénige middel om hunne hoeven, voor het vervolg, tot voordeel te bebouwen. En al heeft zich tegenwoordig de rampzalige toestand, in of nabij de Kaapstad ten minste, door het langzamerhand terug keeren van vele dezer gewezene slaven tot hunne vroeger gewone bezigheden, ook al eenigermate verbeterd, dewijl de boeren, door de nabijheid der markt, in staat, of liever gegenoodzaakt waren, om een hooger arbeidsloon te geven: in de oostelijke grensdistricten bleef zulks nogtans onmogelijk, en de aldaar wonende landbouwers zagen zich ten eenenmale beroofd van ieder spoor van arbeid tot bebouwing hunner hoeven, of zelfs tot het hoeden hunner kudden of veedriften.

III. Thans ga ik over tot de derde en laatste oorzaak van algemeen misnoegen in de oostelijke provinciën.

In mijne vorige lezing meldde ik reeds, dat, na den oorlog van 1812, de Kaffers geheel en al buiten de Kaapkolonie waren gedreven, en dat eene reeks van met elkander in verbindtenis staande forten, op korte afstanden langs de geheele grenslijn, het land tegen den aanval van elken roofzuchtigen Kaffer beveiligde: doch het was klaarblijkelijk dat zulk een systeem alleen door onophoudelijke waakzaamheid kon worden volgehouden, ondersteund door eene sterke militaire magt, voornamelijk kavalerie, om het tusschenliggende land schoon te vegen; en gedurende meer dan twee jaren na dit tijdstip, werden, in vereeniging met

de militaire detachementen, een aantal gewapende burgers uit ieder district regelmatig „gekommandeerd", en onder militaire tucht gehouden, om die posten te bezetten. Ik zelve heb partijen uit de Worcester- en Clanwilliams-districten langs de Vischrivier gestationeerd gezien, die reeds achttien maanden lang dien afmattenden pligt hadden volgehouden. Op hunne onophoudelijke klagten nogtans waren zij langzamerhand ontslagen geworden; doch ongelukkigerwijze was de militaire magt, ten gevolge der groote vermindering van het leger na den algemeenen vrede van 1815, niet alleen grootelijks verzwakt; maar ook het talrijke en waakzame ligchaam der kavalerie, hetwelk tot dusverre eene snelle gemeenschap tusschen al deze posten onderhouden had, werd, insgelijks uit de kolonie verwijderd; zoodat het noodig werd, de meeste dezer stations op de buitenste grenslijn te verlaten, en de verdediging van dat land tot de hoofdkwartieren te Graham's Town en een of twee andere afgelegene stations te beperken.

De Kaffers (en voornamelijk die uit den stam T'sambie en Congo, die uit hunne geliefkoosde verblijven in Lower Albany waren verdreven geworden) wachtten slechts op de gelegenheid, om die landstreek trapswijze te heroveren, en hervatteden hun systeem van plundering, waardoor zij dat oord zóó onveilig maakten, dat de grensbewoners in November 1816, in de sterkste bewoordingen hunnen nood te kennen gaven, hoe al de voordeelen van het groot kommando van 1812 waren te loor gedaan, en dat zij zich genoodzaakt zouden zien, om hunne hoeven op die grenslijn te verlaten.

Deze klagten gaven den toenmaligen Gouverneur, Lord Charles Somerset, aanleiding, om zich, in April 1817, naar de grenzen te begeven, waar hij een formeel gesprek met Gaika, T'sambie en de meeste andere groote opperhoofden hield, die (als gewoonlijk) zich ten sterkste geneigd verklaarden tot bewaring van den vrede; terwijl zij de schuld van de plunderingen, waarover men zich beklaagde, op jeugdige krijgslieden wierpen, die zonder hunne goedkeuring op deze strooptogten waren uitgegaan. Doch toen zij

de verzekering ontvingen, dat er geene weêrwraak genomen zou worden, en dat het Gouvernement hun land noch hun vee behoefde, schijnen zij een tijd lang met goed gevolg hunnen invloed te hebben gebezigd; daar het land, van toen af aan, zich weder in eene korte poos van volmaakte rust en veiligheid verheugen mogt.

Vele boeren uit het binnenland kwamen dien ten gevolge hunne landerijen in het Zuurveld weder in bezit nemen, en het was opmerkelijk, dat de stam der Amakozees, onder Gaika, die zich destijds onder de geestelijke leiding van den eerw. Williams bevond, de getrouwste was, om zijne verbindtenis jegens het Gouvernement gestand te doen.

Doch daar de kudden der boeren al spoedig vermeerderden, bleken deze eene onwederstaanbare aantrekkingskracht op de stammen van T'sambie en Congo uit te oefenen, die, onder bescherming van de Kap- en van de Visch-rivier-bosschen, ten allen tijde in Albany konden komen. In 1818 werd het oude systeem van plunderen en stroopen weder opgevat en op eene groote schaal uitgeoefend, en wat merkwaardiger is, hetzij zulks door familie-veeten ontstond, dan wel, (zooals zij openlijk voorgaven) daaruit, dat Gaika een al te getrouwe bondgenoot van het Britsche Gouvernement was, zij verklaarden hem openlijk den oorlog, gaven hem in een veldslag de nederlaag, bemagtigden zijne vrouwen en kinderen, en dreven hem op die wijze als met geweld naar het Gouvernement om bescherming.

Daar Gaika zich sedert het traktaat van 1817 altoos getrouw betoond had, zond het Gouvernement eene militaire magt, onder den Kolonel Brereton, ten einde hem te ondersteunen en in het oppergezag te herstellen. Nu volgde eene reeks van gevechten, waarin T'sambie en Congo ten eenenmale verslagen werden. Gaika werd in zijn vorig gezag als opperhoofd hersteld, terwijl men zich meester maakte van eene groote menigte vee, hetwelk tusschen den stam van Gaika en dezulken der boeren, die tot versterking van de militaire magt waren opgeroepen, verdeeld werd.

De toenmaals uitgezondene magt, hoezeer voldoende om

deze tuchtiging ten uitvoer te brengen, was nogtans te zwak om alle passen en toegangen in de kolonie af te sluiten en te bewaken, zoodat deze stammen al spoedig hunne vijandelijkheden wederom opvatteden, of liever voortzetteden, waarbij zij al de kunst en bekwaamheid in het voeren van zulke oorlogen, waarin zij sedert zulke volmaakte adepten geworden zijn, ten toon spreidden. Hunne kansen afwachtende op het voordeelige terrein, hetwelk zij op den ooster-oever van de Vischrivier bezet hielden, deden zij twee gelukkige uitvallen op twee zwakke militaire patrouilles, die langs die rivier op marsch waren, in beide waarvan de kommandanten (Kapitein Gethin en Luitenant Hunt) en een groot aantal soldaten vielen. De eerste (Kapitein Gethin) was, zonder uitzondering, een der dapperste officieren in Zijner Majesteits dienst, die de „verloren hoop" in de stoutmoedige bestorming van St. Sebastiaan gekommandeerd had, en de eerste geweest was, om den Britschen standaard op die muren te planten, die de moorddadigste en best aangevoerde bestormingen tot tweemalen toe gelukkig wederstaan hadden.

Tot straf dier onophoudelijke aanvallen, werd, in Maart 1819, een tweede „kommando," onder bevel van Kolonel Wiltshire (de veroveraar van Kelat), uitgezonden; welk „kommando," uithoofde der geringe militaire magt in de kolonie, hoofdzakelijk bestaan moest uit de *oproeping in massa* van de mannelijke bevolking der oostelijke en westelijke provinciën. Maar terwijl de uit elke dier verwijderde districten bijeengeroepene partijen zich verzamelden, en hunne nadering verhinderd werd door die noodlottige ziekte (de paardenziekte), die met zekere tusschenpoozen in de oostelijke provinciën uitbreekt, en bijna alle in het veld gehoudene paarden wegmaait, zag men door deze stammen van T'sambie en Congo, aangevoerd, of liever (zoo als in den tegenwoordigen oorlog) opgestookt door een dier tooverdoctors [1]), die er somtijds in slagen, om hen tot een

---

[1] De naam van dezen tooverdoctor was „Lynx." Hij werd later gevangen genomen en in ballingschap naar het Robben-eiland gezonden, van waar hij, met twee of drie andere misdadigers, eene wanhopige poging deed, om, door middel eener door hen bemag-

toestand van geestdrijverij op te winden, een plan opvatten, hetwelk men, tot op dien tijd, onmogelijk van hen zou hebben kunnen verwachten. Bij het krieken van den dag uit de bosschen der Vischrivier opgebroken, zag men hen weldra ten getale van 8 of 10,000 man den oostelijken gezigteinder verduisteren, en in slagorde oprukken tot een aanval op het militaire hoofdkwartier te Graham's Town zelve. Door eene beschikking der Voorzienigheid, bevonden zich juist twee veldstukken (zespounders) daar ter plaatse, waarmede de toen aanwezig zijnde geringe militaire magt onverwijld uitrukte, om den inval te keeren; doch door groote overmagt omringd en in het naauw gebragt, werd zij tot eene achterwaartsche beweging genoodzaakt, en het was niet voordat zij hare laatste stelling in en tusschen de weinige huizen, die destijds dat vlek uitmaakten, genomen hadden, dat de op de vijanden afgeschotene doodelijke druiftrossen en schrootzakken hunne werking deden, en hen tot den aftogt dwongen.

Deze ontwikkeling hunner magt en vermetelheid, en de gevaarlijke toestand waarin de grenzen op den duur verkeerden, dwongen onze overheden, om geloof te slaan aan de stelling, die hun reeds jaren te voren nadrukkelijk was verkondigd geworden; te weten: dat het eene physische onmogelijkheid was, de grens te beschermen, zoo lang het digte woud van de Vischrivier in het bezit der Kaffers was. Dien ten gevolge werd eindelijk aan Kolonel Wiltshire bevel gegeven, om de kaffers uit het land tusschen de Vischrivier en de Keiskamma te verdrijven, en dat land, hetwelk meer open en gemakkelijk te verdedigen was, in te nemen en te bezetten.

Dit kommando (of deze tweede algemeene oorlog) werd met een volmaakten uitslag bekroond. Men bragt eene sterke koloniale magt bijeen, en door een reeks van zamengestelde en schrandere operatiën, werden de Kaffers ten eenenmale uit die schuilhoeken verdreven; terwijl het

---

tigde boot, te ontsnappen: doch terwijl zij het tegenoverliggende strand van Blauwberg poogden te bereiken, sloeg de boot om, en al de vlugtelingen verdronken.

SCHRIJVER.

land tusschen de Vischrivier en Kieskama door de krijgsmagt van het Gouvernement bezet werd.

Maar zelfs toen nog, was het koloniale Gouvernement zóó afkeerig van de uitbreiding zijns grondgebieds, dat er reeds bevelen waren gegeven, om die tusschenliggende landstreek weder aan Gaika en zijn stam terug te geven, daar hij sedert 1813 er altoos in geslaagd was, om het Gouvernement te overtuigen, dat hij er steeds onschendbaar aan verknocht was geweest, terwijl hij beleed zijn leven en de herstelling in zijn gezag, bij den oorlog van 1817, er aan te danken te hebben. Doch met dat alles ontdekte men, gedurende deze krijgsoperatiën, dat zijne lieden zich onder de rangen bevonden van hen, die Graham's Town openlijk hadden aangetast; dat vele zijner voornaamste opperhoofden er een werkzaam deel in genomen hadden, en dat zijn voornaamste tolk, Hendrik Nootka, doodgeschoten was, op het oogenblik zelve dat hij, in den aanval op Graham's Town, Kolonel Wiltshire gepoogd had te doorsteken.

Alvorens eenigen afdoenden maatregel ten opzigte van die bedoelde landstreek te nemen, begaf Lord Charles Somerset zich in 1819 andermaal naar de grens, alwaar een formeel traktaat met Gaika en alle op Somerset Mount verzamelde Kafferhoofden tot stand kwam. Hij wees hun de volstrekte noodzakelijkheid aan, waarin hunne onophoudelijke aanvallen gedurende de laatste zeven jaren het Gouvernement gebragt hadden, om die landstreek bij de kolonie in te lijven, en met hunne volkomene toestemming werden de artikelen vastgesteld, waarbij bepaald werd: „dat alle Kaffers het land tusschen de groote Vischrivier en de Keiskamma, en van de grens der kolonie aan de tegenovergestelde zijde, tot aan eene lijn, van den Winterberg tot de bronnen van de Keiskamma getrokken, verlaten zouden;" terwijl nogtans eene verdere bepaling inhield, dat dit land niet door de boeren bezet zou worden, maar open zou blijven liggen, om, als het ware, een onzijdigen grond tusschen de beide natiën te vormen.

Het moet ons, die de zaken nadat zij gebeurd zijn en na

een tijdsverloop van vele jaren beoordeelen, zekerlijk niet weinig bevreemden, dat lieden, met zulke verstandelijke vermogens begaafd als de toenmalige Gouverneur en zij die hem als raadslieden omringden, in zulk eenen maatregel konden treden, die het meest alledaagsche gezonde verstand van den eenen of anderen deskundigen boer terstond zou voorspeld hebben dat op nieuw eene bron van eindeloozen twist worden, en met der daad alles ongedaan zou maken wat te voren gedaan was.

Naauwelijks was de Gouverneur in de Kaapstad teruggekeerd, of kleine partijen Kaffers begonnen dien grond op nieuw te verontrusten, en toen in 1820 en 1821 het bestuur der kolonie zich in handen van Sir Rufane Donkin bevond, zag hij onmiddellijk de dwaasheid van zulk een traktaat in. Hij begaf zich naar de grens, en bragt eene wijziging in de gemaakte bepalingen te weeg, waarbij de Kafferhoofden verklaarden, dat, hoezeer zij de vestiging van afgezonderde boeren in de bewuste landstreek ten sterkste afrieden (als die zekerlijk geplunderd zouden worden, hetwelk den oorlog tusschen de natiën op nieuw zou doen ontvlammen), zij nogtans toestemden, dat er militaire posten in gevestigd zouden worden, en dat onder hunne bescherming een ligchaam van Britsche uitgewekenen, die toen juist in het district van Albany waren aangekomen, nabij die posten geplaatst en geconcentreerd zou worden.

Ten gevolge dezer overeenkomst dan, werden de militaire posten van Frederiks Burg en Fort Wiltshire aangelegd, en elk met eene genoegzame militaire magt bezet, als eene voorhoede tot bescherming van onze grens; terwijl intusschen de aandacht van het Gouvernement in het moederland op de geschiktheid van het Albany-district gevestigd was geworden, alwaar, met toestemming van het Parlement, 5000 emigranten aankwamen, aan welke landerijen werden uitgedeeld, en die, naar men hoopte, de kern zou worden van eene nijvere bevolking, en tevens de herovering van dat district door de Kaffers zou beletten.

Alles wat eene verlichte en menschlievende staatkunde kon aanraden, werd nu in het werk gesteld om vriend-

schappelijke betrekkingen met de Kafferstammen te bevorderen. Er werden jaarmarkten aangelegd, waar zij koopen en verkoopen mogten wat zij behoefden of wat zij wenschten van de hand te doen; paspoorten werden aangeboden aan allen die binnen de kolonie wenschten te komen, en voor eene korte poos ademde alles vrede en vriendschap. Doch ongelukkigerwijze werd, na de aftreding van Lord Charles Somerset, de staatkunde van den onzijdigen grond te bezetten, verwaarloosd; de post van Frederik's Burg werd opgeheven; de aanvragen van emigranten om landerijen in dat district werden geweigerd, en dezulke, die gedeeltelijk toegestaan of beloofd waren, ingetrokken; en tot hunne verbazing zagen de Kaffers, dat het been waarom men gestreden had, en hetwelk zij zich zoo bezwaarlijk hadden laten ontrukken, hun weder vrijwillig was overgegeven. Dien ten gevolge zag men weldra kleine partijen Kaffers zich trapswijze in bezit van het land stellen; en alhoewel het tot geene openlijke vredebreuk kwam, maar zij, integendeel, nog steeds werden aangemoedigd om de jaarmarkten te bezoeken, en vriendschappelijke betrekkingen met de nieuwelings aangekomene emigranten aan te knoopen, die vrijelijk met hen verkeeren en handelen mogten, ging er toch geene maand voorbij, waarin niet het een of ander vee gestolen of het een of ander leven te betreuren was, zoodat de uiterste waakzaamheid vereischt werd om eene algemeene inbreuk over- of aanval op de grenzen te verhoeden. Om elken zoodanigen aanval te stuiten, werd het Kaap-korps, hetwelk nu bijna de geheele grensbescherming uitmaakte, trapswijze in een kavaleriekorps veranderd, hetwelk dan ook die grenslijn tegen allen openbaren aanval krachtdadig beveiligde; doch die aanhoudende toestand van onzekerheid strekte zich weldra tot de Winterberg- en Somerset-districten uit, zoodat langs de geheele lijn van die landstreken geen enkele boer zijn leven of bezitting veilig mogt achten. In 1828 stierf het oude opperhoofd T'sambie; zijn dood werd in 1829 spoedig door dien van Gaika gevolgd, en binnen korten tijd greep er eene zeer merkbare verandering in deze twee

groote stammen plaats, die onmiddellijk aan onze grenzen paalden. T'sambie's opvolgers waren Pato, Kama en Cobus Congo. Deze hadden zeer veel omgang met de emigranten, en waren, onder de doelmatige leiding en het onderwijs van den eerwaarden William Shaw, in zeden en gevoelens aanmerkelijk vooruitgegaan, terwijl de uitwerking van die zedelijke verbetering spoedig blijkbaar werd in hunne meer ernstige begeerte tot behoud van den vrede met de kolonisten.

De stam der Amakozees, integendeel, geraakte nu onder het bestuur van Macomo en Tjalee. De eerste hunner, hoewel hij Gaika's oudste zoon was, van moeders zijde niet van zulke hooge afkomst zijnde, werd niet als éénige of hoogste opperheer erkend, doch scheen een gelijk gezag met zijn jongeren broeder Tjalee te verlangen. Merkwaardig is het, dat Kolonel Scott, van den eersten (Macomo) sprekende, reeds in 1822, als profetisch zeide: „dat hij de kolonie eenmaal veel verdriet scheen te zullen veroorzaken;" hoewel Kolonel Scott weinig verwachten kon, dat dit opperhoofd zich gedurende dertig jaren zoo geducht zou maken, als hij zich tot op dit oogenblik gedaan heeft.

Onder hun gezag werden de Amakozees al stouter en vermeteler, zoodat het Gouvernement zich genoodzaakt zag om een post op het fort Beaufort te vestigen. Doch omstreeks dien tijd had er, eenigzins in betrekking tot dat district, een zonderling voorval plaats, hetwelk niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan.

Chaka, het groote opperhoofd der Zulu's, dit geheele district ontvolkt hebbende, deed, in 1828, met eene geweldige overmagt, een verwoestenden inval in het eigenlijke Kafferland. Na die landstreek overstroomd en het land der Amaponda's verwoest te hebben, dreef hij het overschot van alle deze stammen, onder den naam van Fetcanee, op de Kaffers; en zóó groot was de schrik van zijn naam, dat de laatsten de hulp van het Gouvernement tegen dezen geduchten vijand inriepen. De geheele burgermagt op de grenzen werd met spoed onder de wapenen

geroepen; er werden troepen verzameld, en deze magt, na de Kye overgestoken te zijn, naderde de Umtata, waar, in eenige schermutselingen, de gevreesde vijand werd terug gedreven: hoewel ik geloof, dat het tot op dezen dag een onbeslist punt is, of de aldus verslagene vijanden een gedeelte van Chaka's krijgsmagt, dan wel stammen van Amaponda's en anderen waren, die de vlugt voor hem genomen hadden. Hoe dit zij, nadat deze afmattende pligt weder volbragt was, week Chaka terug, en werd in dat district, nabij de Umvoti-rivier, door zijn broeder Umslangaan en andere zijner raadslieden vermoord; terwijl deze alle, slechts weinige dagen later, op hunne beurt door Dingaan vermoord werden, die op deze wijze het onbetwiste opperhoofd van de Zulu's werd.

De destijds door het Gouvernement ontwikkelde magt, en de aan de Kaffers verleende onverwijlde hulp, toonde hun op nieuw de ernstige begeerte van het Gouvernement om den vrede met hen te bewaren; en hiervan ontvingen zij bij zekere gelegenheid nog een in het oog vallend bewijs. Daar zekere boer namelijk geklaagd had, dat hem 120 stuks vee was ontstolen geworden, waarvan men het spoor in zekere *kraal* der Kaffers meende ontdekt te hebben, werd de Luitenant Ross naar die kraal gezonden, om hetzelfde getal vee op te eischen, hetwelk hem dan ook werd uitgeleverd; doch toen de boer nu, weinige dagen later, berigtte, dat het vee, hetwelk hij gemeend had gestolen te zijn, elders door hem was wedergevonden, werd al het opgeëischte vee terstond weder aan de kraal teruggegeven, die het had moeten uitleveren.

Uit zulke daadzaken hadden de Kaffers behooren te besluiten, dat het Gouvernement niets anders dan vriendschap jegens hen beoogde; doch sedert den ongelukkigen stap ten aanzien van het onzijdige of afgestane grondgebied, scheen eene ingekankerde kwade neiging hen onophoudelijk te bezielen. Van het oogenblik af aan, dat de Kaffers bespeurden, dat die strook gronds niet in bezit genomen, of militair bewaakt werd, lieten zij niet af met verzoeken om vergunning, dat zij ze ten minsten bewei-

den mogten. Dit eenmaal toegestaan zijnde, bouwden zij er natuurlijk hunne hutten, begonnen er al verder tuinen aan te leggen en te bebouwen, en stelden zich zoo van lieverlede in het geheele bezit. Doch toen er wederom diefstallen *binnen* de kolonie plaats hadden, werd er, na onophoudelijke en over het algemeen vruchtelooze patrouilles om het vee terug te bekomen, eene sterke militaire magt naar dat grondgebied afgezonden, om de roovers daaruit te verdrijven. Er werd een algemeene tegenstand geboden, zoodat men genoodzaakt was de hutten te verbranden, de tuinen te verwoesten, en de indringers weder over de Keiskamma te drijven; tot dat, na een of twee saizoenen, op dringende smeekbeden, waarbij men zich op verwoestende droogte en schrale oogsten beriep, de vorige vergunning op nieuw verleend werd, om ook straks weder door nieuwe stoutheden en nieuwe straffen, verbranding van hutten en verdrijving buiten het grondgebied, gevolgd te worden.

Een leven in dezen toestand van *onrust*, moesten al de grensbewoners zich *veertien* jaren lang getroosten.

Er was wel geen verklaarde oorlog met de Kaffers, doch er ging geene week voorbij, zonder de eene of andere berooving of plundering. Op deze wijze zagen de omliggende boeren hunne kudden gaandeweg afnemen en langzaam versmelten door onophoudelijke strooperijen, hetzij van jonge Kaffers, begeerig naar het bezit van eenig vee, om er zich vrouwen voor te koopen; hetzij door ouderen, die, in hunne *kralen* tot verval of armoede geraakt (opgegeten werden, zoo als de Kaffers dezen toestand noemen), zich weder tot rijkdom of magt zochten te verheffen. In alle zulke gevallen nogtans, werd de boer, die zich over deze rooverijen beklaagde, door de autoriteiten vrij algemeen van overdrijving, of van regelregte valschheid zijner aanklagte beschuldigd, en wanneer hij, in zijne pogingen om zijn vee weder te krijgen, met de Kaffers handgemeen geraakte, werden de laatsten meestal verontschuldigd, terwijl de boer nog eene berisping moest verduwen; zoodat het maar al te duidelijk bleek, dat het

Gouvernement geene kennis wenschte te nemen van een toestand van onzekerheid, die het hoopte dat langzamerhand van zelve zou voorbijgaan; terwijl het, zoo het er zich aan gelegen liet liggen, onvermijdelijk den oorlog aan de Kaffers zou moeten verklaren.

Van dit beginsel dan uitgaande, wilde het Gouvernement de uitgestrektheid van het kwaad niet erkennen, en scheen eerder geneigd, om zijne onderdanen aan deze verliezen bloot te stellen, dan den strijd met een vijand te beginnen, dien het zich liever van den hals wenschte.

Gedurende dit zelfde tijdvak had men, door de bezoeken van Luitenant Farewell en Kapitein King, eenige oppervlakkige kennis bekomen van de gunstige gesteldheid van het district van Natal, en toen de verhalen van verscheidene hunner reisgenooten aan de Kaap bekend werden, vormde zich weldra een genootschap tot een nader onderzoek van Zuid-Afrika; terwijl Dr.Smith, met een aanzienlijk gezelschap van reizigers, ten volle werd uitgerust, om er den toestand en de voordeelen van te onderzoeken, en daarvan verslag te doen. Het gelukte hem, de baai van Natal nader te onderzoeken, waarbij tevens aan Dingaan, in zijne hoofdstad van „Umkongloof" een bezoek werd gebragt. De berigten die hij medebragt, trokken de aandacht der Hollandsche boeren naar dit district, en wekten in hen het denkbeeld op, om er zich neder te zetten. Zij bragten in stilte veertien wagens bij elkander, en een gezelschap, onder het bestuur van Piet Uys, Jacobus Uys, Johannes de Lange, Stephanus Maritz en Gerrit Rudolph, vertrok in den aanvang van 1834 van Uitenhage, den weg nemende langs de oostelijke helling van den Drakenberg, nagenoeg het zelfde spoor volgende, langs hetwelk Dr. Smith met zijn reisgezelschap dit district bezocht had. Hunne aankomst was den weinigen Engelschen, die zich langs de baai hadden nedergezet, eene aangename verrassing, waar de heeren Ogle, Toohey en King (thans de éénige nog in leven geblevenen van deze volkplanters), hun eene hartelijke ontvangst boden, en uit wier verhalen, zoowel als uit hunne eigene uitstappen en ontdekkingstogten, zij weldra

tot het besluit geraakten, dat dit voor hen en hunne landslieden een allezins geschikt land zou zijn. Zij vertoefden hier eenigen tijd al jagende en het land onderzoekende, en zouden hunne togten nog verder hebben uitgestrekt, zoo zij niet plotseling waren afgeschrikt geworden door de Jobstijding, dat de Kaffers een algemeenen inval in de oostelijke provinciën gedaan, en alzoo de aanleiding hadden gegeven tot een derden Kaffer-oorlog.

Dit dwong hen tot een haastigen terugtogt, waarop het hen, door eene bijzondere zorg der Voorzienigheid, gelukken mogt, het geheele Kafferland door te trekken, zonder aangevallen te worden; terwijl de Kaffers, hun eigen land verlaten hebbende, het oogmerk schenen te hebben, om de oostelijke districten der kolonie te verwoesten.

Sommige der bijzonderheden van dien oorlog, als onmiddellijk op de uitgewekene boeren drukkende, benevens hunne redenen tot eene algeheele landverhuizing in groote benden, moeten nogtans voor eene volgende lezing bewaard blijven, waarin ik hen tot op hunne nederzetting in dit district hoop te begeleiden, en aan te toonen, hoe zij er eindelijk in slaagden, om dat doel te bereiken *per varios casus et tot discrimina rerum* (langs verschillende wegen en talrijke lotgevallen.)

Door menig ramp en zorg bereikten zij Natal,
Voor hen een land van rust, waar de onspoed einden zal.

Mijne laatste lezing bragt ons tot op den door eenige Hollandsche boeren gemaakten uitstap naar dit district, met het doel om er de gesteldheid van te onderzoeken, en tot den algemeenen toestand der oostelijke grens, tijdens den derden algemeenen Kafferoorlog van 1834. Dat jaar heeft zich (zoo als reeds gezegd is) gekenmerkt door de aanvaarding des bestuurs van Sir Benjamin d'Urban, ongetwijfeld de beste Gouverneur, waarmede de Kaap-kolonie immer is

begunstigd geweest. Reeds terstond na zijne optreding werd hij tot twee zeer ernstige pligten geroepen. De eerste was: de organisatie en in werking brenging van een Wetgevenden Raad, die der kolonie destijds was vergund geworden als eene eerste schrede tot meer liberale staatkundige inrigtingen; de andere: verschillende wetten en reglementen daar te stellen, als gevolgen van de vernietiging der slavernij, en de verplaatsing der gansche slavenbevolking in den toestand van leerlingen voor een bepaald tijdvak. Het valt ligt te begrijpen, dat een bestuurder, die ieder aan het koloniaal Gouvernement ingezonden stuk aandachtig las, en ieder daaruit voortvloeijend document naauwlettend overwoog, bij de vervulling van zulke zwaarwigtige pligten wel geen tijd kon overhouden; terwijl daarenboven (zoo als ik zelve getuigen kan) zijn geest op eene hoogst onaangename wijze werd aangedaan door de treurigste berigten omtrent den toestand der grenzen, en onze betrekkingen met de Kafferstammen.

De meer invloedrijke grensbewoners en de openbare drukpers te Graham's Town, stelden die grenzen voor, als in een zeer verontrustenden en gevaarlijken toestand verkeerende, terwijl de Kaffers eene onverholene vijandige gezindheid aan den dag leiden. Deze, daarentegen, werden door eene zekere partij in de Kaapstad, onder den invloed van den eerwaarden dr. Philip en van den uitgever van den *Commercial Advertiser*, voorgesteld als zeer vreedzaam gezind, en gereed om, in op regtvaardigheid en billijkheid gegronde schikkingen te treden, terwijl men alle van de grenzen inkomende verontrustende berigten niet alleen aan bevreesdheid toeschreef, maar zelfs ook aan de lage en onwaardige drijfveer van eigenbaat, als wenschte men slechts eene sterke militaire magt, en bijgevolg een groot vertier in die provincie te bekomen. De versmadende toon, waarop die partij zoowel de voorstellingen der kolonisten als die van het vorige Gouvernement, betrekkelijk den gevaarlijken toestand van dat gedeelte der kolonie, behandelde, kan niet beter worden aangetoond dan door de aanhaling van de volgende regelen uit een der nommers van

den *Commercial Advertiser*, eenigen tijd vóór de aankomst van sir Benjamin d'Urban in de Kaap-kolonie:

„De moorden, door de Kaffers gepleegd, waarvan het koloniaal Gouvernement zoo onophoudelijk spreekt, zijn nergens anders te vinden dan op de lippen van leugenaars, of in de verbeelding van vreesachtige wittebroodskinderen en speldenzoekers, die voor den vrijmoedigen oogopslag van een natuurmensch terugbeven.

„Wij kunnen echter geen enkelen dag laten voorbijgaan, zonder de verklaring af te leggen, dat al het alarm betrekkelijk dat volk (de Kaffers), geen den minsten grond heeft; dat de tegen hen ingebragte beschuldigingen valsch waren; en dat al het geroep (wij zijn er van overtuigd) slechts uit de bedoeling ontstaat, om een systeem van bedrog en eene reeks van bedriegerijen te bedekken, die sommige der blanke Engelsche inwoners zich jegens dat volk veroorloven.

„Wanneer het Gouvernement zulk een kreet hoort opgaan, dan behoeft het slechts een bedekten wenk te geven, dat dr. Philip of de uitgever van dit blad gereed staan, om een uitstap in die streken te doen, en de ongeregtigheid zal het hoofd verbergen, de zonde zal als een os worden neêrgeveld, en alle vijanden des regts zullen als schapen verstrooid worden."

Bij het heerschen van twee zulke vlak tegen elkander inloopende gevoelens, kan het volstrekt niet bevreemden, dat sir Benjamin d'Urban ten minste de staatkunde beproefde, door de tot vrede en vriendschap met de Kaffers zóózeer genegene mannen beleden, en dat hij, dienvolgens, zich van den zelfden persoon bediende, die zich als zoo bekwaam voordeed, om „de vijanden des regts als schapen te verstrooijen." Hij magtigde derhalve dr. Philip (die de koloniën aan de Kat-rivier en de Londensche zendelings-inrigtingen aan de grens was gaan bezoeken), tot het houden eener bijeenkomst met de voornaamste Kafferhoofden, en om hen Zijner Excellentie's vriendschappelijke gezindheid jegens hen, en het hartelijk verlangen van dien bewindsman, tot het behoud der vriendschappelijke betrekkingen tusschen de beide

landen, kenbaar te maken. De berigten, welke de Gouverneur gedurende het midden van dat jaar uit dit en andere oorden ontving, lieten hem nog altoos de hoop, dat de vrede niet zou gestoord worden, tot dat hij in persoon de grenzen bezocht had. Tegen het einde van dat jaar vergezelde ik onzen waardigen opperregter, sir John Wylde, op zijne rondreize, en toen wij, na de afdoening der regtszaken, te Graham's Town kwamen, hadden wij eene voorloopige bijeenkomst met de hoofden Macomo en Tjalee, nadat Kolonel Somerset hun van zijn en ons bezoek een bedekten wenk had gegeven: doch de ontvangst die ons te beurt viel, leide een zoo vijandigen geest aan den dag, dat de Eerwaarde Mr. Chalmers zelve genoodzaakt was te erkennen, dat het geheele gedrag der naburige stammen van eene zoo bepaald vijandige stemming getuigde, dat de openbare ambtenaren zich op de eene of andere algemeene uitbarsting behoorden voor te bereiden; en na onze terugkomst in de Kaapstad, kon ik op een talrijk gastmaal, waarop sir Benjamin ook mij en de mijnen op den oudejaars-avond had uitgenoodigd, mij niet wederhouden, van mij eenigzins breedvoerig uit te laten over de vijandige gezindheid dier stammen, waarnaar Zijne Excellentie met bijzondere belangstelling scheen te luisteren, zonder nogtans eenige de minste ongerustheid te doen blijken, uitgezonderd (zoo als sommigen onzer zich naderhand herinnerden) dat sir Benjamin zich als toevalligerwijze eenige minuten uit het gezelschap verwijderd had. Vrolijk en opgeruimd wijdden wij het nieuwe jaar in, en langzamerhand begaf zich een ieder naar zijne woning; doch toen ik mij den volgenden morgen naar de stad begaf, trof mij daar met ontzetting het reeds algemeen verspreide gerucht, dat Zijne Excellentie den avond te voren de tijding ontvangen had, dat de Kaffers, ten getale van 12 of 15,000 man, op Kersdag de geheele grens hadden overrompeld, waarbij zij alle hoeven verbrand en verwoest, de bewoners vermoord, en al hun vee en eigendom weggevoerd hadden.

Daar ik, om de ongestoorde opgeruimdheid die den vorige avond aan het gouvernementshuis geheerscht had,

dit berigt nog altoos betwijfelde, kon ik mij niet wederhouden van zelve derwaarts te gaan en mij tot Zijne Excellentie in persoon te vervoegen, om de gehoopte wederlegging van die tijding te vernemen. Doch niet alleen bevestigde de Gouverneur haar op zijne gewone minzaam-ernstige wijze, maar voegde er schertsende bij, dat hij het treurige berigt ontvangen had, terwijl wij daar bijeen waren, doch dat hij zonder uitstel alles gedaan had, wat er voor het oogenblik gedaan kon worden, en het aangename van de partij niet door zulk eene mededeeling had willen verstoren.

Dien zelfden nacht nog waren de bevelen uitgevaardigd tot het doen uitrukken van alle beschikbare militaire magt, tot het in de wapens roepen van de burger-militie, en tot het afzenden van Kolonel Smith, destijds Kwartiermeester-generaal, en thans onze waardige Gouverneur en Chef, die zich midden in den nacht op weg begaf, en in vijf dagen Graham's Town bereikte, waar hij alles in een onbeschrijfelijken panischen schrik en verwarring vond.

Men had dezen aanval zóó weinig verwacht, en er zóó weinig voorzorgen tegen genomen, dat eene magt van ongeveer 750 man, van alle wapenen, in kleine partijen over de geheele oostelijke grens verspreid waren, en slechts 1100 of 1200 man, de geheele militaire magt in de kolonie uitmaakten.

Alles wat kolonel Smith onder zulke omstandigheden doen kon, was, het vertrouwen eenigermate te herstellen, eenige vrijwilligers daar ter plaatse te organiseren, en de weinige militaire posten te bezetten; terwijl eene nieuwe „oproeping in massa" van jonge en geschikte boeren door de geheele kolonie gedaan werd, en zij, die niet in die „conscriptie" vielen, paarden, wagens, vee, voeder en dergelijke leveren moesten, op eene algemeene belofte van latere schadeloosstelling. Op deze wijze trok eene zeer aanzienlijke magt, door vrienden of betrekkingen volkomen uitgerust, onmiddellijk uit ieder district van de kolonie, en het was voornamelijk met deze, door de sterkste geestdrift aangevuurde magt, ondersteund met nog een of twee regimenten

die achtervolgens de kolonie bereikten, dat sir Benjamin d'Urban zich niet alleen in staat bevond om de Kaffers uit de kolonie te verjagen, maar hen zelfs tot over de Kye te drijven, waar hij hen, na den dood van Hintza, de voorwaarden van hunne onderwerping voorschreef, en den grondslag leide van hetgeen men vurig wenschte, dat den voortdurende vrede, en de rust en veiligheid der grenzen verzekeren mogt.

Het is mijn doel niet, even zoo min als het tot het onderwerp dezer lezingen behoort, in eene ontwikkeling te treden van de krijgs- of staatkundige schikkingen, door dien uitmuntenden Gouverneur daargesteld [1]). Het zal genoeg zijn te vermelden, dat het hoofdzakelijk aan de burgers en aan den geest waarmede zij door Kolonel Smith geleid worden is dank te weten, dat geheel Kaffrarië, tot aan de Kye, ten eenemale van Kaffers gezuiverd werd, en sir Benjamin hen eindelijk de voorwaarden stelde, waarop hij hunne onderwerping wilde aannemen.

Zijn plan (zoo als ik gegronde redenen heb om te denken)

---

[1]) Ik kan mij het genoegen niet ontzeggen van hier de edele en vereerenswaardige gevoelens in te lasschen, door sir George Napier (den Gouverneur der Kaap-kolonie, ter vervanging van sir Benjamin d'Urban derwaarts gezonden, ook om een geheel nieuw systeem in onze betrekkingen met de Kaffers in te voeren) onlangs in zijn verhoor voor het Huis der Gemeenten uitgedrukt. Op de vraag: „Zijt gij al dan niet geneigd om te denken, dat het nemen van een zeker militair bezit van het Kafferland buiten de grens van de Keiskama, dat is te zeggen, het vestigen van militaire posten aldaar, zoo als door sir Harry Smith, met medehulp van sir Henry Pottinger en sir Peregrine Maitland gedaan is, in zoo verre van goed gevolg is geweest, dat er een inval van de Kaffers in de eigenlijke kolonie door is afgewend?" was zijn antwoord: „Zoo denk ik voorzeker. Ik ging derwaarts met een vooroordeel tegen de kolonisten, en tegen die vroegere in bezitneming van den grond door sir Benjamin d'Urban en sir Harry Smith, en was van gevoelen, dat het beter ware dien niet te hebben. Door eigene ondervinding, en hetgeen ik met eigene oogen gezien heb, ben ik overtuigd geworden dat ik ongelijk, en sir Benjamin d'Urban volmaakt gelijk had; dat, zoo hij het Kafferland onder het Britsche gebied houden wilde, het éénige middel daartoe was, eene reeks van forten te hebben, en er troepen in te houden. Ongetwijfeld moet het zoo zijn, en als al die forten goed bezet en geproviandeerd waren, zou men er het beste gevolg van mogen verwachten."

SCHRIJVER.

was destijds, om al de landen tusschen de Vischrivier en de Keiskamma (of wat reeds als het afgestane of onzijdige grondgebied bekend was) aan zulke inwoners, die het meest door den Kafferoorlog geleden hadden, of aan toegevoegde emigranten, of aan afgedankte soldaten en officieren te geven, doch niet anders dan onder uitdrukkelijke voorwaarde van persoonlijk verblijf, waardoor als het ware een gordel, uit eene zamenhangende Europesche bevolking bestaande, in de nabuurschap van de vestingen der Vischrivier zou gevormd worden. Hij stelde zich wijders voor, om het land tusschen de Keiskamma en de Kye onder zulke Kaffers te verdeelen, die zich onderworpen hadden, doch eene genoegzame militaire magt in hunne nabijheid te houden, en hen van verre gade te slaan; terwijl eindelijk zijn doel was, om bij de Plaatselijke Wetgevende Magt, zoowel als bij het hooge Bestuur in het moederland, aan te dringen op eene milde, zoo al niet geheele, schadevergoeding aan allen, die buiten hunne schuld door den oorlog geleden hadden.

Deze schaden waren met de grootste zorg en naauwkeurigheid opgenomen, en de ambtshalve opgemaakte lijsten toonden, dat de ondergane verliezen op de onmiddellijke grenzen beliepen tot:

456	hoeven verbrand en ten eenemale verwoest;	
350	andere gedeeltelijk geplunderd en beroofd;	
60	wagens door de Kaffers genomen en vernield;	
5,715	paarden;	genomen en onherstelbaar verloren.
111,930	stuks hoornvee; en	
161,930	schapen;	

Te zamen tot eene waarde van meer dan £ 300,000, ongerekend nog de verliezen, door personen ondergaan, die tot de uitrusting der onderscheidene „kommando's" van ieder district bijdroegen.

Eenige weinige duizende den vijanden weder ontweldigde stuks vee, maakten nogtans de geheele tropheën van den oorlog uit; en het is gemakkelijk na te gaan, wat de inwoners gevoelen moesten, toen onder dit vee menige troep, en geheele spannen van ossen, door hunne voormalige eigenaars herkend

werden, doch aan wien, op hunne terugvordering er van, gezegd werd, dat zij ze niet konden terug bekomen, daar zij in het openbaar verkocht moesten worden, tot vergoeding van een gedeelte der oorlogskosten, doch dat de eigenaars naderhand ruime vergoeding zouden ontvangen. Doch wat moest hun gevoel en dat van hun dapperen gebieder wel zijn, toen er, na het ondergaan van zoo vele verliezen, en na het doorstaan der gevaren van den meest uitputtenden oorlog van 15 maanden, eene depêche van den toenmaligen Secretaris der koloniën, Lord Glenelg, gedagteekend 26 December 1835, (welke aanstonds in het moederland door middel van het Blaauwe boek gepubliceerd werd) ontvangen werd, die de onbepaaldste veroordeeling van het geheele beleid en van de operatiën des oorlogs bevatte, terwijl de barbaarsche wijze waarop (zoo als de Secretaris van Staat verzekerde) de oorlog gevoerd was geworden, ten strengste berispt werd, en eindigde met de volgende zonderlinge verklaring (als van Zijner Majesteits Gouvernement uitgaande) betrekkelijk de regtvaardigheid van den oorlog, te weten:

„Al sints eene lange reeks van jaren hadden de Kaffers regtvaardige redenen tot den oorlog. Zij hadden redenen van ongenoegen, en beproefden teregt, hoewel vruchteloos, eene reeks van inbreuken op hun eigendom te wreken. Zij hadden volmaakt gelijk in het wagen eener alhoewel hopelooze poging, om zich door kracht van wapenen de vergoeding te verschaffen, die voor hen op geene andere wijze te verkrijgen was, daar het regt op de zijde der overwonnenen (de Kaffers) en niet op die der overwinnende partij is."

Bezwaarlijk zou uit de pen van den verklaardsten vijand des lands en van zijn Gouverneur een geschrift hebben kunnen vloeijen, wreeder, onregtvaardiger en honender voor de gevoelens, niet alleen van den bevelhebber, die, steeds bedacht op de zachtste en bevredigendste maatregelen met de Kaffers, plotseling was aangevallen, en het onder zijn gezag en bescherming geplaatste land had moeten zien overweldigen; maar ook voor de inwoners, die niet slechts in een alleruitputtendsten en gevaarlijksten oorlog van een

gansch jaar waren gewikkeld geworden, maar die *veertien* jaren lang onder het door het Plaatselijke Gouvernement gevolgde systeem hadden gezucht, daar hun nimmer de geringste vergoeding voor de zwaarste verliezen en grieven was gegeven geworden. Dit geschrift opende nu op eenmaal de oogen der kolonisten, voor hetgeen zij reeds lang vermoed hadden, te weten, dat zij in de schatting van zijner Majesteits Gouvernement de aanvallers in den oorlog en de onderdrukkers der Kaffers waren; dat dezen, en niet zij, aanspraak hadden op medelijden en verlossing. En dat zij zich in dat vermoeden niet bedrogen, bleek nog duidelijker, toen zij onderrigt werden dat al hunne smeekbeden om vergoeding voor de door hen ondergane verliezen, waren afgewezen; dat al de vergunningen van landerijen aan persônen, zelfs binnen het aan het Gouvernement afgestane grondgebied sedert den jare 1817 gevestigd, zouden worden herroepen en vernietigd verklaard; en dat de Kaffers ten volle hersteld zouden worden in het bezit van al de landen, welke zij, krachtens het traktaat van September 1835, aan Zijne Majesteit en derzelver opvolgers en erfgenamen voor altoos hadden afgestaan. En te meer nog, toen zij vernamen, dat er een Luitenant-Gouverneur was aangesteld, wiens gevoelens (als openbaar uitgedrukt in zijn verhoor of onderzoek voor een comité van het Huis der Gemeenten, met betrekking tot de door hem te volgen gedragslijn jegens de Kaffers) voor het minst het vooruitzigt schenen voor te spiegelen, dat deze bedoelingen van Zijner Majesteits Gouvernement naar de letter zouden worden uitgevoerd.

Te verwachten dat eene geheele bevolking, op dusdanige wijze gehoond en gegriefd, steeds zou voortgaan onderdanig en welgezind jegens het Gouvernement te blijven, was even zoo onmogelijk als te verwachten, dat men „vijgen van doornen zou lezen, of druiven van distelen vergaderen."

Van dat oogenblik af aan dan, zagen de boeren in de oostelijke provinciën, dat het geheele ras der Hottentotten,

weleer door hen als bedienden op hunne pachthoeven gebezigd, hun ontnomen was, en zich reeds eene zekere „nationaliteit" binnen de kolonie had aangematigd: ze hadden zich de weinige slaven die zij bezaten, tegen een belagchelijke vergoeding, die verscheidene hunner weigerden te ontvangen, zien ontnemen; en nu ten laatste hadden zij hunne huizen en hoeven zien verbranden en verwoesten, hunne kudden en veedriften zien rooven, zonder eenig uitzigt op vergoeding of schadeloosstelling; en uit de door het Gouvernement uit het moederland thans aan den dag gelegde staatkunde; zagen zij ten duidelijkste, dat hunne levens en toekomstige bezittingen in een onophoudelijk gevaar zouden verkeeren; ja, dat het oogenblik, waarop zij hunne vroegere welvaart zouden herkregen hebben, even zoo zeker door een nieuwen inval, en door de wegrooving hunner naauwelijks herkregene kudden zou gekenmerkt worden, als het uitwerksel op de oorzaak volgt.

Van dat oogenblik af aan dan mag men zeggen, dat het voornemen, om het land hunner vaderen te verlaten, algemeen werd, terwijl de voornaamste familiën in den Olifants Hoek, Gamtoos-rivier, langs de Visch rivier en Somerset, kleine gezelschappen vormende, zich allen op eenmaal tot dien „Exodus" voorbereidden; alhoewel er zich ook ongetwijfeld enkele personen of familiën onder bevonden, die eenige bijzondere of persoonlijke redenen voor deze landverhuizing hadden; zoo als bij voorbeeld de Greylings, die voor het geregtshof van Uitenhage beschuldigd en strengelijk beboet waren, wegens overtreding van de ordonnantiën tot vernietiging der slavernij; of, zoo als W. S. van der Merwe, wegens een persoonlijken twist met den Commissaris van zijn district; wijlen de ongelukkige Retief, die (naar zijne meening) door den Luitenant-Gouverneur der oostelijke provinciën was beleedigd geworden; en Petrus Uys, wiens vrouw, in zijne afwezigheid, op bevel der plaatselijke overheid in zijne plaats was gevangen genomen. Doch dit waren slechts droppelen in den oceaan der landverhuizing, die van dat oogenblik

onwederstaanbaar naar het binnenland van Afrika, en van daar naar dit district begon te vloeijen.

Het begin des jaars 1836 werd gekenmerkt door den verkoop van al de hoeven van hen die voornemens waren om uit te wijken; alle welke bezittingen aan talrijke speculanten te Graham's Town, Somerset en naburige plaatsen, voor spotprijs werden verkocht; terwijl alles een bepaald voornemen aan den dag leide, om deze uitwijking op eene groote schaal uit te voeren. Het plaatselijke Gouvernement deed onder de hand, door den magistraat en de geestelijkheid, alles wat het kon, om het onwettige en gevaarlijke van zulk een stap aan te toonen; er werden onbepaalde geruchten uitgestrooid, dat het Gouvernement de bepalingen van zekere Engelsche wet van *Ne exeat Regno* zou kunnen toepassen om deze landverhuizing te beletten; en er was zelfs voor een oogenblik eenige aarzeling in de beweging te bespeuren; doch een antwoord van den nieuwen Luitenant-Gouverneur Stockenstrom, op een adres van de inwoners van Uitenhage, bij gelegenheid zijner optreding in Augustus 1836, hief weldra elken twijfel te dien aanzien op, daar hij in dat antwoord de volgende merkwaardige woorden bezigde:

„Ik moet opregtelijk verklaren, dat het mij niet bewust is, dat er eenige wet bestaan zoude, welke Zijner Majesteits onderdanen beletten kon, 's Konings gebied te verlaten, en zich in eene andere landstreek neder te zetten; en zulk eene wet, zoo zij bestond, zou tiranniek en onderdrukkend zijn."

Deze openhartige, hoewel misschien onoordeelkundige blootlegging van zijn gevoelen, bragt al hun twijfel op eenmaal tot zwijgen, en kort daarop trok de eerste partij van omstreeks 200 Personen, Hendrik Potgieter aan het hoofd hebbende, de Oranje-rivier over. [1]) De Kaap-kolo-

---

[1]) Eene kleine partij, met Karel Triechard aan het hoofd, was deze voorafgegaan, doch, tot aan Delangoa-baai gevorderd, werden zij door de kustkoorts aangetast, zoodat slechts twee personen uit het geheele gezelschap den dood ontkwamen, en eerst twee jaren later dit district bereikten, waar zij nog wonen.

SCHRIJVER.

nie voor altijd vaarwel zeggende, kwamen zij te Taba 'Nchu, waar het opperhoofd der Barolongs, Moroko (die zich destijds onder de geestelijke leiding bevonden van den Eerw. Mr. Archbell, wien ik nu het geluk heb, als lid van dit genootschap hier naast mij gezeten te zien,) hun de minzaamste ontvangst, en hun vee de beste verzorging bereidde.

Eene meer talrijke en welvarende partij uit Graaf Reinet, met Gerrit Maritz aan het hoofd, volgde weldra deze, die weder op hare beurt gevolgd werd door andere groote gezelschappen uit de districten van Albany en Uitenhage, onder het bestuur van den ouden patriarch Jacobus Uys, Karel Landman, Gerrit Rudolph en anderen.

Daar hun steeds vermeerderend aantal in het grondgebied van Barolong, al spoedig aanleiding gaf tot verdeeldheden, maakten de oudere uitgewekenen plaats voor de later aangekomenen, en trokken in eene noordelijke rigting langs de oever van de Vaal-rivier (of Ky-Gariep), tot dat zij met den talrijken en magtigen stam van de Matabelees, onder Mazulekatze, in aanraking kwamen.

Het is vermoedelijk, dat aan dit bloeddorstige opperhoofd, na dikwerf door de Zulu's en Griquaa's van dien kant te zijn aangevallen, alles verdacht voorkwam, wat uit dien oord naderde; doch de boeren, hiervan natuurlijk onbewust, bleven, geen gevaar vermoedende, langzaam vooruit trekken, toen hun eerste troep plotseling aangevallen, en een acht-en-twintigtal hunner op eene barbaarsche wijze vermoord werd. Na alzoo gedeeltelijk geslaagd te zijn, vielen de Matabelees eene andere kleine partij aan, die de eerste op korten afstand volgde. Ook deze, ten eenenmale onvoorbereid, kon zoo goed als geen wederstand bieden; een vijf-en-twintigtal mannen en vrouwen werden vermoord, en hunne wagens en goederen vernield of geplunderd. Gelukkig echter waren eenige weinigen uit deze partij ontsnapt, om de talrijke andere kleine partijen, die over deze uitgestrekte vlakten verspreid waren, voor het dreigende gevaar te waarschuwen. Naauwelijks hadden

zij zich tot een „lager" [1]) van omstreeks vijftig wagens verzameld, toen zij door de gansche krijgsmagt der Matabelees werden aangevallen, die, woedend op hen aanstormende, alle pogingen aanwendden om in het door de wagens gevormde vierkant te dringen. Er volgde eene allerwanhopigste worsteling, met dien uitslag echter, dat de Matabelees ten eenemale werden op de vlugt gejaagd, doch niet zonder verlies van al het vee der uitgewekene boeren, hetwelk men niet binnen het kamp had kunnen brengen; zoodat het den Matabelees gelukte, omstreeks 6000 stuks hoornvee en meer dan 40,000 schapen weg te voeren, als eene armoedige vergoeding voor het verlies hunner beste krijgshoofden, die in het gevecht waren gesneuveld.

Uit deze herhaalde en woedende aanvallen bleek het maar al te duidelijk, dat de uitgewekenen een geduchten vijand in dat oord hadden aangetroffen, en dat alle hoop, van in die rigting rustig voort te gaan, moest worden opgegeven; terwijl daarenboven het verlies van al hun vee hen zoowel den terugtogt als het vooruitgaan belette. Het mogt echter eenige door hen afgezondene boden gelukken om Thaba 'Nchu te bereiken, en Moroko en den Eerw. Mr. Archbell van den gevaarlijken toestand des reisgezelschaps kennis te geven. Hulpvaardig en edelmoedig zonden deze een genoegzaam aantal ossen naar het kamp, vanwaar men nu den terugtogt kon ondernemen, en weldra in veiligheid Moroko's verblijfplaats weder bereiken mogt.

---

[1]) Deze „lagers" of kampen worden gevormd door in een vierkant geplaatste, en door middel der disselboomen van de sterk aan elkander bevestigde wagens, waar onder, zoo de tijd zulks vergunde, hoopen stijf ineen gewerkte takken van de doornige mimosa geschoven werden, zoodat het onmogelijk was binnen de omsloten ruimte te dringen, zonder vooraf al die beletselen met geweld uit den weg te ruimen. Het is duidelijk, dat, wanneer er geen groot getal wagens bijeen is, het daardoor gevormde vierkant zóó klein is, dat personen en familiën binnen zijn omtrek beveiligd kunnen zijn, terwijl alleen het vee daar buiten blijft.

SCHRIJVER.

Toen de tijding van deze rampspoeden en verliezen hunner landgenooten, den meer talrijke en magtige uitgewekenen bereikte, die zich vreedzaam omstreeks Thaba 'Nchu hadden nedergeslagen, besloten deze, al die moordenarijen op eene geduchte wijze te wreken, en het gestolen vee hunner landslieden te heroveren. Eene partij van omstreeks twee honderd krijgslieden, onder bevel van Gerrit Maritz, trok de Vaal-rivier [1]) over, maakte eene flankbeweging door de haar ten westen begrenzende landstreek, tastte eene van Mazulekatze's voornaamste vestingen, Mosega genaamd, onverhoeds aan, doodde er verscheidene honderden zijner dapperste krijgslieden, en maakte zich meester van omtrent 7000 stuks vee, te zamen met de wagens, die de Matabelees, na hunne aanvallen op de eerste kleine gezelschappen, die zich te zorgeloos in hunne landstreek gewaagd hadden, in triomf naar deze vesting hadden weggevoerd.

Niet lang na hunnen terugkeer van deze welgeslaagde tuchtiging, en terwijl men over de toekomstige plannen beraadslaagde, begonnen oneenigheid en ijverzucht, waarvan zich reeds vroeger sporen hadden doen opmerken, zich hoe langs hoe meer onder de hoofdleiders te openbaren, toen de ongelukkige Pieter Retief, aan het hoofd eener kleine partij, zich bij hen kwam vervoegen. Zijn naam en rang (hij was een van de door het Gouvernement aangestelde „kommandanten" op de oostelijke grenzen) stonden, en te regt, zóó hoog bij hen aangeschreven, dat hij, met algemeene stemmen, en met bewilliging ook van al de partijen, die destijds in die streken hun verblijf hielden; tot „Kommandant-Generaal" benoemd werd.

---

[1]) De vaal- of geele rivier, bij de inboorlingen genoemd Ky-Gariep, ontleent haren naam van hare vale kleur. Zij vormt thans de noordelijke grens van de souvereiniteit en zal waarschijnlijk berucht worden door het onlangs gesloten traktaat tusschen de adsistent-commissarissen en de boeren over de Vaal-Rivier, als zijnde de voortdurende lijn van scheiding tusschen harer Majesteits onderdanen, en die, waaraan (zoo als men zegt) volkomene onafhankelijkheid beloofd is. DE SCHRIJVER.

Eenige bijzonderheden uit het leven en de geschiedenis van dezen eersten grooten „martelaar" der onderneming kunnen voorzeker niet onbelangrijk zijn.

Afkomstig van eene dier Fransche Protestantsche familiën, die, na de herroeping van het Edict van Nantes, naar de Kaap-kolonie waren uitgeweken, hadden zijne grootouders in het heerlijke dal van Wagonmager's Valley, nabij de Parel, een stuk gronds in leenbezit verkregen, ongemeen gunstig tot aankweeking van den oranje-appelboom en den wijnstok, en waar zijn vader, door den jaarlijkschen verkoop van eenige millioenen oranje-appelen en een aanzienlijken wijnoogst, een ruim inkomen genoot.

Pieter Retief werd daar geboren, en ten huize zijns vaders opgevoed, wiens doel het was, om ook hem tot dat gemakkelijke en voordeelige beroep op te leiden; doch zijne werkzame en rustelooze geaardheid deed hem, die nu de jongelingsjaren bereikt had, een tegenzin aan den eenvormigen telgang van dat landelijke leven opvatten; en reeds had hij eenigen handel met het binnenland begonnen, toen de aankomst der eerste Britsche uitgewekenen in de oostelijke provinciën, in 1820, zijne aandacht naar dat gedeelte van de kolonie leidde. Toen het Gouvernement iemand van erkende vlijt en eerlijkheid behoefde, om deze uitgewekenen voor eenigen tijd levensmiddelen en andere benoodigdheden te verschaffen, tot dat zij zelven in staat zouden zijn om in hunne behoeften te voorzien, werd hij, als een zeer geschikt persoon daartoe, door een mijner bloedverwanten, die daarenboven borg bleef voor de regtige vervulling van het contract, het Gouvernement aanbevolen. Dit gaf aanleiding dat hij zich aan de grenzen kwam nederzetten, waar zijne stipte zorgvuldigheid in de voldoening aan de geslotene evereenkomst, gepaard met zijn regtschapen karakter en aangenamen omgang, hem met de volkplantingen als vereenzelvigde, en dat wederzijdsche goede gevoelen vestigde, hetwelk ook later altijd bestaan heeft.

Na het einde van het contract tot verzorging der uitgewekenen, nam hij er andere, meer uitgebreide, tot oprigting van openbare Gouvernements-gebouwen, op zich,

en verzamelde in den beginne een aanzienlijk fortuin; doch de bankbreuk van eenige zijner mede-contractanten, en het aantal zijner andere, van de hoofdzaak afleidende bezigheden, wikkelden hem weldra in ernstige geldelijke ongelegenheden. Doch zulks benadeelde hem volstrekt niet in de algemeene hoogachting, noch in die van het Gouvernement zelve, hetwelk hem tot een der „kommandanten" op de grenzen benoemde; eene betrekking, die, hoewel van een eenigzins tweeslachtig karakter, meestal aan dezulken gegeven werd, die aan het land wezenlijke diensten hadden bewezen, en altijd een zeker magistraatsgezag in het district medebragt. Naar zijne hoeve wedergekeerd, en geheel in landbouwkundige bezigheden gewikkeld, verloor hij veel bij den in 1834 uitgebroken Kafferoorlog; en na den op het einde van 1835 met hen gesloten vrede, zag hij met schrik en vrees een systeem toegelaten, zoo al niet aangemoedigd, hetwelk de geheele kolonie als het ware voor de Kaffers opende. Niet alleen kantte hij zich ten sterkste hiertegen, maar nam ook alle zwervende en loerende Kaffers en Hottentotten, die geene goede rekenschap van hunne bedoeling konden geven, waar hij hen ook vinden mogt, gevangen. Doch zond hij dan die gevangenen naar de naaste overheid, dan werden zij niet alleen terstond weder vrij gelaten, maar hij zelve werd officieel berispt om het gevangen nemen van personen, die niet *daadwerkelijk* op eenige misdaad betrapt waren. Uit zulke handelingen, en meer nog uit de door de autoriteiten daarbij aangenomen toon, zag hij maar al te spoedig, dat er geene hoop meer was tot behoud van eigendom of veiligheid aan de grenzen, en besloot, het voorbeeld der eerst uitgewekene boeren te volgen. Ook hij nam deel in eenige aan den nieuwbenoemden Luitenant-Gouverneur, Sir Andries Stockenstrom, gerigte adressen, waarin men zich over den voortdurenden toestand van onveiligheid beklaagde; en dit gaf aanleiding tot eene niet zeer aardige briefwisseling tusschen hen, waarin de Luitenant-Gouverneur hem van misleiding van anderen beschuldigde, en hem met de ontneming van zijne „enkel honoraire" betrekking van Kom-

mandant bedreigde. Deze bedreigingen en het systeem, hetwelk hij ten klaarste zag dat op nieuw zou worden ingevoerd en volgehouden, en hetwelk naar zijn (door de latere gebeurtenissen volkomen geregtvaardigd) gevoelen, de grens op nieuw aan uitputtende rooverijen, en ten laatsten aan een algemeenen oorlog zou blootstellen, deden hem het besluit opvatten, om alles wat hij bezat te verkoopen, en zich met eenige weinige naburen te vereenigen, met wie hij zich (zoo als ik reeds zeide) bij de uitgewekene boeren voegde, kort nadat Gerrit Maritz van zijn welgeslaagden aanval op Mazulekatze en de Matabelees was wedergekeerd.

Toen Retief nu, met algemeene stemmen, door de uitgewekenen tot hun „Kommandant-Generaal" benoemd was, begon hij terstond regelmatige traktaten van vriendschap en bondgenootschap met de hem omringende inlandsche opperhoofden, met uitzondering van Mazulekatze, te sluiten. Moroko, Mosesh, Tonana en Sikonyela stemden met oogenschijnlijke hartelijkheid in al zijne schikkingen toe en op dezen voet verspreidden zich al de uitgewekenen over de landen tusschen en langs de Modder-, de Vet- en de Zand-rivieren, en schikten zich langzamerhand tot een meer bepaalden regeringsvorm. Hun getal werd omstreeks dien tijd ook nog vermeerderd door een anderen grooten stam, die den eerwaardigen zeventigjarigen patriarch Jacobus Uys, en zijn oudsten zoon Pieter, aan het hoofd had, welke lieden, na dit district reeds te voren bezocht te hebben, zich met voorliefde aan het denkbeeld hechtten, van zich hier neder te zetten, in plaats van verder in het binnenste van Afrika te dringen. Deze partij gaf een manifest uit, waarin zij haar voornemen te kennen gaf, om haren koers noordwaarts naar Natal te rigten, en zich van al die gezelschappen te scheiden, die genegen schenen om zich langs de oevers van de Vaalrivier neder te slaan, of zich verder oostwaarts tot aan de Delagoa-baai te begeven. Dit besluit der gezelschappen van Uys, Moolman en Potgieter, schijnt ook Retief tot het volgen van hun voorbeeld te hebben doen overhellen. Hij zond

partijen van de Zandrivier uit, die het land moesten opnemen, en er eindelijk in slaagden, om twee of drie paden dwars over de Quathlamba of Drakenberg te vinden, die voor wagens bruikbaar gemaakt konden worden; want tot op dien tijd was elke aangewende poging om met wagens over dat gedeelte van dien bergketen te komen, verijdeld geworden.

Het gelukte Retief met zijn gezelschap, om op één punt den overtogt te bewerkstelligen, en in veiligheid Natal te bereiken, waar hem eene hartelijke ontvangst van de Britsche uitgewekenen te beurt viel, die zich, hoe vreemd dit schijnen moge, insgelijks tot eene kleine onafhankelijke gemeenschap gevormd hadden; want, toen zekere kapitein ter zee Gardiner, op grond der bepalingen van eene buitengewone wet, "*the Cape of Good Hope Punishment Bill*" genaamd, die hij onder hen kwam afkondigen, een soort van magistraatsgezag over hen had willen uitoefenen, wezen zij zijne tusschenkomst geheel van de hand, en handhaafden hunne onafhankelijkheid van alle gezag, alleen met uitzondering van zulk een, hetwelk van hen-zelven zou uitgaan, zich daarbij beroepende op de verklaring van den toenmaligen Secretaris voor de koloniën, Lord Glenelg, die, in de duidelijkste bewoordingen, alle bedoeling van Zijner Majesteits Gouvernement, om eenig gezag over een gedeelte van dit grondgebied uit te oefenen loochende. Dit wederzijdsch gevoel van onafhankelijkheid scheen hun tot een band van vereeniging te strekken; en het valt niet te betwijfelen, dat, wanneer iemand zoo als Retief het erkende hoofd der Hollandsche uitgewekenen had mogen blijven, een vaster en duurzamer band hen aan elkander zou verbonden hebben.

Pieter Retief, die de zaak reeds met een scherpzinnigen en gemoedelijken blik doorgrond had, gevoelde echter, dat, dewijl Chaka en Dingaan dit grondgebied reeds vóór zijne aankomst aan anderen hadden weggeschonken, de inbezitneming van dit land door hem en de zijnen, naderhand aanleiding tot twist zou kunnen geven, hetzij met de opperhoofden der Zoolah's, hetzij met zulke Engelsche uitge-

wekenen, die de kwalijk bepaalde giften van de Zoolah's, ontvangen hadden, en besloot derhalve, zich in persoon naar Dingaan's hoofdstad te begeven, ten einde een vredes-traktaat met hem te sluiten, en eene behoorlijke overdragt van zulk eene uitgestrektheid grondgebieds te verkrijgen, als de laatste aan hem en de uitgewekene boeren mogt willen vergunnen. De hoofdstad der Zoolah's, „Umkongloof", bereikt hebbende, vond hij daar toevallig een zendeling der Engelsche kerk (den Eerw. F. Owen), die oogenschijnlijk alle pogingen aanwendde, om het opperhoofd gunstig voor hem te stemmen; met dat gevolg dan ook, dat aan Retief een volkomen afstand van dit grondgebied werd toegezegd, onder deze voorwaarde: dat hij voor Dingaan eene zekere hoeveelheid vee zou heroveren, hetwelk door Sikonyella, een opperhoofd der Mantatees, die bij de bronnen van Caledon zijn verblijf hield, hem onlangs ontweldigd was. Retief bewilligde in deze voorwaarde, en riep, testond na zijne wederkomst in dit distriet, eenige van de gezelschappen bijeen, die zich gereed maakten om zich op dit grondgebied te vestigen. Men besloot tot een aanval op Sikonyella, doch tevens om vooraf boden tot hem te zenden, met een veelbeteekend verzoek om vrijwillige teruggave. Deze boodschap deed de verlangde uitwerking, daar Sikonyella tot de onmiddellijke teruggave van zeven honderd stuks hoornvee, zestig paarden en nog eenige vuurwapenen besloot, die hij en zijn stam op verschillende tijdstippen aan kleine partijen van uitwijkende boeren ontweldigd hadden.

Gedurende dit alles, hetwelk in de laatste maanden van 1837 voorviel, waren reeds ongeveer 1000 wagens, langs de zijden van den Drakenberg, in dit district aangekomen; en daar de uitgewekene boeren het gansche land geheel en al onbevolkt vonden (met uitzondering slechts van een klein gedeelte onder het opperhoofd Matuan, dat nu nog nagenoeg gelijken grond bezet) verspreidden zij zich langs de geheele Klip-rivier der Boschjesmannen, waar de overblijfselen van duizende steenen *kraals* duidelijk aanwezen, dat deze streek eenmaal zeer digt bevolkt moet geweest

zijn; waarin tevens een bewijs lag voor de groote vruchtbaarheid van den grond, die anders geene zoo sterke bevolking zou hebben kunnen voeden.

Na Retief's terugkeer tot dat gedeelte van dit district, op zijn togt naar Dingaan, met het door Sikonyella teruggegeven vee, om aan den eersten te worden wedergeleverd, schijnt een treurig voorgevoel zich van vele der partijhoofden te hebben meester gemaakt, die nogtans Retief nog altoos als hun opperhoofd eerbiedigden. Gerrit Maritz raadde, dat hij zich met het heroverde vee naar Dingaan zou begeven, en slechts drie of vier mannen met zich nemen, als zeer juist van oordeel zijnde, dat de onbeduidendheid van zulk eene magt hare beste veiligheid zijn zoude. Maar Retief schijnt verlangt te hebben, om aan Dingaan iets te toonen dat naar eene achtbare krijgsmagt geleek, en bleef er op staan, dat veertig of vijftig van de beste ruiters hem vergezellen zouden; terwijl hij het nogtans aan de vrije keuze van een ieder overliet, om al dan niet tot dat geleide te behooren. Dit lokte slecht een grooter getal van vurige jonge mannen daartoe uit, en gedurende de laatste week van Januarij 1838, vormde Peter Retief, vergezeld van zeventig der achtbaarste en uitgelezenste mannen onder de uitgewekenen, met omtrent dertig jonge Hottentotten en rijdende bedienden, een indrukwekkende cavalcade, met welke hij de Buffelrivier overstak, en den 2den Februarij te Umkongloof, Dingaan's hoofdstad, aankwam, en het van Sikonyella heroverde vee overleverde, met de ontvangst waarvan Dingaan zich ten hoogste voldaan verklaarde; terwijl hij, eenige zijner krijgsbenden uit de naburige *kraals* ontboden hebbende, het gezelschap twee dagen lang op spiegelgevechten onthaalde, die eene vreeselijke voorstelling van hunne wijze van oorlogvoeren opleverden. De 4de Februarij was door Dingaan bepaald als de dag waarop hij een volledigen afstand voor altoos van dit district aan Pieter Retief en de uitgewekene boeren zou onderteekenen; en de Eerw. mr. Owen, die nog altoos bij Dingaan zijn verblijf hield, werd verzocht het document in het Engelsch op te stellen, en, als getuige, mede te

onderteekenen, welk een en ander hij deed; terwijl Dingaan en eenige zijner voornaamste raadslieden, hun handmerk op het document stelden, welks inhoud hen door den Eerw. mr. Owen was vertolkt geworden. Retief, zijne zaken nu naar genoegen ten einde gebragt hebbende, maakte reeds schikkingen om den volgenden morgen te vertrekken, toen Dingaan hem nog eenmaal in zijne *kraal* noodigde om afscheid van hem te nemen, met verzoek echter, dat zijn gezelschap daar niet gewapend zou binnen komen, dewijl zulks met hunne gebruiken streed. Retief gaf hier onbedachtzaam aan toe; al de wapens werden buiten de *kraal* op hoopen gestapeld, terwijl de „achterrijders" werden uitgezonden om hunne paarden op te halen en te zadelen. Toen het gezelschap Dingaan in zijne *kraal* naderde, vond het hem (als naar gewoonte) door twee of drie zijner meest begunstigde lijfbende omringd; toen hij, na eenige uiterst vriendelijke gesprekken met Retief en sommigen zijner hoofdlieden, hem uitnoodigde om nog een weinig te zitten; terwijl hij hem den afscheidsbeker aanbood, in een soort van bier bestaande, dat den lievelingsdrank der Kaffers uitmaakt. Die beker ging het geheele gezelschap rond; doch, terwijl het grootste gedeelte er van, met den drank in de hand, en lustig bescheid doende, nog nederzat, riep Dingaan plotseling uit: „*Bulala matagatie*!" d. i.: „Doodt de toovenaars!" In een oogenblik werden zij door drie of vier duizend met strijdknodsen gewapende Zoolah's aangevallen, en hoewel de boeren, die oogenblikkelijk hunne zakmesen trokken (die zij altijd bij zich dragen om het gevangen wild of het vleesch dat zij eten te snijden,) een vertwijfelenden tegenstand boden, en verscheidene hunner aanvallers in het stof deden bijten, moesten zij toch spoedig, de een na den ander, onder de geweldige overmagt der steeds op hen aandringende duizendtallen bezwijken. Na eene vertwijfelde worsteling van meer dan een half uur, werden hunne ontzielde en verminkte ligchamen buiten de *kraal* geworpen, en naar een naburigen heuvel gesleept, die wel als een „Akeldama" of liever als een „Golgotha" mag worden geschandmerkt; en waar de gebeenten van al de slagtoffers der woede van

dezen despoot opgestapeld, en de prooi der wolven en raven werden.

Dingaan, den grondregel van Cæsar volgende, die oordeelde dat er nog niets gedaan was, zoo lang er nog iets te doen overbleef, gaf aan tien zijner regementen onmiddellijk last om dit grondgebied binnen te rukken, al de uitgewekene boeren (die, zich in volmaakte veiligheid wanende, en de terugkomst hunner vrienden verwachtende, zich over het geheele district verspreid hadden) aan te tasten, en de geheele kolonie met wortel en tak uit te roeijen. Het is ongetwijfeld opmerkelijk, dat de argwaan, welke de meeste hunner ten aanzien van Dingaan's goede trouw gekoesterd hadden, na het vertrek van Retief en zijn gezelschap zoo spoedig verdween. De jongelieden genoten het vermaak der jagt, en verzorgden hunne vrienden overvloedig met wild, terwijl de vrouwen, even zoo onbezorgd en niets kwaads vermoedende, de tehuiskomst harer mannen, zonen en bloedverwanten wachtten, toen het leger der Zoolah's dat zich in verscheidene kleine detachementen verdeeld had, met het aanbreken van den dag, nabij het tegenwoordige vlek of buurtschap Weenen (in de beteekenis van schreijen), naar de treurige gebeurtenissen van dien dag aldus genaamd, op de voorste uitgewekenen aanviel. Mannen, vrouwen en kinderen werden op eenmaal omringd en op eene barbaarsche wijze vermoord, met omstandigheden, die de pen weigert te beschrijven. Andere detachementen van Zoolah's overvielen op andere plaatsen soortgelijke partijen, die allen onder de assegaaijen der moordenaars vielen, één enkelen jongman uitgezonderd, wien het gelukte te ontsnappen, en de achterste partijen te waarschuwen, zoodat, toen de Zoolah's verder in het district drongen, twee of drie partijen boeren in alle haast eenige wagens hadden kunnen bijeenzamelen en tot een „lager" of kampement vormen, waarin zij nog even in tijds hunne familiën konden beveiligen, eer zij insgelijks werden aangevallen, waardoor het hun gelukken mogt, de woedende aanvallen der vijanden af te slaan, daar niet één dezer „lagers" door de Zoolah's kon worden overweldigd of binnen ge-

drongen. Deze intusschen rukten steeds verder zuidwaarts, tot dat zij eene veel sterkere partij uitgewekenen op de hoeve aan de Boschman-rivier, thans het »Vecht-Laager" genaamd, en het eigendom van mr. Ogle, aantroffen. Hier kwam het tot een zeer ernstig gevecht, hetwelk bijna een ganschen dag duurde, en reeds begon het den boeren aan ammunitie te ontbreken, toen gelukkig hun laatste schot uit een drieponder eenige van de voornaamste hoofden der Zoolah's in het stof deed bijten, en hen tot een overhaasten terugtogt dwong.

Terstond nadat deze aanval was afgeslagen, deden de uitgewekene boeren een uitval uit hunne »lagers", om, zoo mogelijk, nog eenige hunner vrienden te hulp te komen, of zich voor het minst van hunnen toestand en de bij hen aangerigte verwoestingen te verzekeren, toen zij, de legerplaats bereikende, welke door dezen waren ingenomen geweest, een tooneel van afschuw en ellende aanschouwden, door geene pen te beschrijven. Alle wagens waren aan stukken geslagen, en de ijzeren gedeelten er van weggeroofd; terwijl rondom de overblijfselen de verminkte lijken van mannen, vrouwen en kinderen lagen, op hoopen geworpen, en ten prooi gelaten aan het roofgedierte. Onder deze hoopen, bij de Blaauwe Kransrivier, vond men onder de lijken ook de ligchamen van twee jonge meisjes van tien of twaalf jaren, die nog eenige teekenen van leven gaven. Het eene was met negentien, en het andere met een-en-twintig assegaaisteken gewond, zoodat hare kleine ligchamen volkomen doorboord, en zenuwen en spieren verscheurd waren. De eene heette Johanna van der Merwe, de andere Catharina Margaretha Prinslo. Zij werden opgenomen, en met de uiterste zorgvuldigheid verpleegd; en (hoe vreemd het schijnen moge) zij leven tot op dezen dag, als de éénige overgeblevenen van de hoofdtakken dier familiën; doch zij zullen levenslang verminkt blijven, hoewel de eene (nog vreemder) in het huwelijk getreden, en moeder van een of twee kinderen is. Doch op deze enkele uitzonderingen na, zijn alle kleine partijen, wien het niet had mogen gelukken zich in »lagers" te beveiligen,

zonder onderscheid vermoord, zoodat in ééne week, na den moord van Retief en zijne partij, nog zes honderd slagtoffers aan de woede en het verraad van Dingaan en zijn leger werden opgeofferd.

Toen de overgeblevenen uit dezen geduchten rampspoed zich eenigzins van den panischen schrik hersteld hadden, waarin zij gedompeld waren, besloten zij dit vreeselijk verlies te wreken.

De geheele stam van Uys, die, uithoofde van eenige opgevatte jaloezij tegen Retief, zich achter den Drakenberg gelegerd had, en dus aan de algemeene slagting ontkomen was, kwam, op het berigt van de ramp, met nog eenige andere kleine partijen boeren, die zich op weg naar dit district bevonden, naar de Kliprivier afzakken. Hun gevaarlijke toestand noopte de Engelsche partij, die zich aan de baai had nedergezet, op eene beweging van Dingaan, om de zaak der uitgewekene boeren te ondersteunen; doch te weinig in getal zijnde, namen zij een korps van 700 Zulu's met zich, waarvan 400 met snaphanen waren gewapend, wier gebruik zij op hunne olifants en buffeljagten geleerd hadden. Deze partij, die zich onder bevel van mr. R. Biggar gesteld had, stak de Tugela bij haren mond over, drong eenige mijlen over die rivier voort, en vermeesterde en verwoestte de stad Tatabasooke, terwijl de hulpbende der Zulu's zich achter de Matikoola en Imsimdoosa-rivieren schuil hielden; doch een weinig verder voorwaarts dringende, zagen zij zich, bij het aanbreken van den dag, door drie afdeelingen van het leger der Zoolah's plotseling omringd. Na een wanhopig en moorddadig gevecht, verloor hier bijna elke Europeaan of kleurling, tot de partij behoorende, het leven. Wel werd er een groot aantal der Zoolah's insgelijks gedood, doch van de Engelsche bevolking der baai vielen hier R. Biggar, Blankenberg, Care, Stubbs, Richard Wood, William Wood, Henry Bat, John Campbell, Thomas Campbell en Thomas Carden; terwijl het slechts aan een paar Europeanen gelukte, om door de digte drommen der vijanden te ontvlieden, en aan de kleine partij die aan de baai geble-

ven was, den rampzaligen uitslag van het gevecht te boodschappen. Dat gedeelte van Dingaan's leger vervolgde (als gewoonlijk) zijn voordeel, en drong zelfs tot aan de baai door; doch de weinige Engelschen die het gevecht overleefd hadden, weken aan boord van de *Komeet*, Kapitein Hadden, die gelukkigerwijze destijds in de baai ten anker lag; toen, na al het vee weggeroofd te hebben, deze afdeeling van Dingaan's leger zich wederom naar het land der Zulu's begaf.

Dingaan zelve wachtte intusschen met zijne hoofdmagt de Hollandsche uitgewekene boeren af, die, nu omstreeks 400 weerbare mannen bijeen hebbende, zich onder het bevel van Pieter Uys en Hendrik Potgieter, stelden en omtrent dien zelfden tijd (April 1838) naar Umkongloof, Dingaan's hoofdstad, oprukten, met het voornemen om deze te verwoesten en Dingaan uit het land te verdrijven.

Dit listige opperhoofd liet de uitgewekene boeren tot binnen weinige mijlen van zijne hoofdstad naderen, waar de toegang tot de stad tusschen twee heuvels besloten ligt. Hier vertoonde de krijgsmagt der Zoolah's zich voor het eerst, doch lokte, door een geveinsden terugtogt, de uitgewekene boeren steeds verder binnen dezen hollen weg, toen eene andere afdeeling der Zoolah's van achter een der heuvelen te voorschijn kwam, en hen den terugtogt volkomen afsneed. Er volgde nu een wanhopig gevecht van man tegen man, daar de boeren van zóó nabij waren ingesloten, dat zij niet vuren konden. Nu bezigden zij hunne gewone en doeltreffende handgreep, door ijlings te paard achteruit te wijken, en onverpoosd te laden en te vuren. Eenparig rigtten zij al hun vuur op ééne massa der Zoolah's, zoodat deze moorddadige losbranding, die honderden vijanden het leven kostte, weldra eene opening maakte, die zij te viervoet doorvlogen, en op deze wijze ontkwamen. Doch hun overste, en onbetwistbaar allerdapperste bevelhebber, Pieter Uys, die in een hem bijna onbekend land eene eenigzins andere rigting genomen had, bevond zich, met een twintigtal getrouwe volgers, en zijn meestgeliefde zoon, een aankomend jongeling van twaalf jaren

op eenmaal voor eene kloof, waar zij met hunne paarden onmogelijk over konden.

Zich gewond gevoelende, riep hij zijnen volgelingen toe, dat zij zich zoo goed mogelijk moesten zien ter redden, daar hij hen niet volgen kon. Allen volgden zijn bevel, zijn zoon alleen uitgezonderd, die bij hem bleef tot dat beiden, met wonden bedekt, sneuvelden. De overigen hunner partij, en de groote meerderheid der uitgewekene boeren, wien het had mogen gelukken uit deze hen zoo listig gespannen hinderlaag te ontkomen, volvoerden den terugtogt uit het land zonder merkelijk grooter verlies van levens, doch met achterlating hunner begoocheling van het behalen eener gemakkelijke overwinning op het krijgshoofd der Zoolah's, wien het verlies van eenige honderden zijner beste krijgslieden, slechts met te meerder haat en wraaklust vervulde.

De uitgewekene boeren waren nu door den uitslag van hunnen aanval, en dien der Engelsche volkplanters aan de baai, op de magt van Dingaan zoodanig ontmoedigd, dat zij voor het tegenwoordige alle hoop opgaven om de vijandelijkheden te hervatten. De moed en het krijgstalent, door de Zoolah's ten toon gespreid, hadden hen eene les van voorzigtigheid gegeven, weshalve zij een waakzaam oog op de noordergrens hielden en in verschillende rigtingen boden uitzonden, naar de Kaap en elders, met bede om versterking. Vele partijen, hun treurigen toestand vernemende, kwamen zich bij hen voegen; doch dit vermeerderde voor het oogenblik slechts hunne ellende en behoefte, daar al hunne kudden door de Zoolah's waren weggeroofd, en zij ook geen land hadden kunnen bebouwen. Zij waren derhalve niet slechts aan het grootste gebrek blootgesteld, maar leden ook werkelijk hongersnood, toen eenigen hunner edeldenkende landslieden aan de Kaap, wien hun treurige toestand ter oore gekomen was, hun voedsel, geneesmiddelen en andere levensbehoeften zonden, waardoor het hun mogelijk werd den winter van 1838 door te worstelen, gedurende welk jaargetijde gebrek, ziekte en hongersnood op het land drukten, en deerlijke verwoestingen onder hen aanrigtten.

Dingaan, altoos op de loer liggende om zijne vijanden met voordeel te overvallen, en van hun ellendigen toestand zeer goed onderrigt zijnde, deed in Augustus 1838 een tweeden aanval op hen; doch ditmaal waren de uitgewekene boeren (die alomme hunne verspieders hadden uitgezet, ten einde hen tegen zijne nadering te waarschuwen) bereid om hem eene warme ontvangst te geven. Bij ieder „lager" werden de Zoolah's met groot verlies afgeslagen, terwijl de uitgewekenen, na verscheidene voordeelige gevechten, slechts twee of drie dooden telden. Doch al had Dingaan ook de nederlaag ontvangen, de uitgewekene boeren hadden niet te min, tot aan het einde van dat jaar, met de grootste bezwaren te kampen. Wel kwamen kleine partijen zich bij hen voegen, doch met weinig werkdadige hulp; tot dat in het begin van December, met den aanvang van het gunstige jaargetijde, een aantal jonge lieden aangekomen zijnde, 460 gewapende ruiters zich onder het bevel van Andries Pretorius stelden, die zich insgelijks kort geleden bij de uitgewekenen gevoegd had, onder wien hij zich (als weleer veldkornet in het district van Graaf Reinet geweest zijnde) zeer populair gemaakt had.

Zij werden krachtdadig onderstennd door den dapperen en regtschapen Carel Landman, die zich met al de uitgewekenen bij hen voegde, welke zich reeds bij de baai hadden beginnen neder te zetten; en deze vereenigde magt, zich de ondervinding van het verledene ten nutte makende, naderde met groote omzigtigheid, elken avond hare stelling verzekerende, zoodat zij, de Umslatoos-rivier bijna genaderd zijnde, ten volle bereid was, toen, bij het eerste aanbreken van Zondag den 16^{den} December 1838, hunne stelling door Dingaan's geheele krijgsmagt, van 10 of 12,000 man, met eene tot nog toe voorbeeldelooze woede werd aangevallen. Drie uren lang wendde de vijand zijne uiterste pogingen aan om bres te maken, en het kamp der uitgewekenen te overweldigen, tot dat Pretorius ziende dat de Zoolah's bestendig de ééne zijde van het kamp bestormden, terwijl zich bij de verdedigers reeds

gebrek aan ammunitie begon te openbaren, aan 200 ruiters bevel gaf tot een plotselingen aanval op de lijn, waarmede de Zulu's reeds slaags waren; en deze ruiters, den vijand in de beide flanken nemende, en hun doodelijke kogeljagten op de digte massa rigtende, die binnen eene kleine ruimte waren opeengehoopt, dreven hen ten laatste met een vreeselijk verlies op de vlugt. De uitgewekenen verzekerden, dat niet minder dan 3000 Zoolah's in het stof beten, en hunne nederlaag moet wel volkomen geweest zijn, dewijl Dingaan, als door panischen schrik aangegrepen, zijne geheele stad Umkongloof zelve in brand stak, en met het overschot zijner magt voor langen tijd in de wouden rondom de Umvaloosrivier de wijk nam.

Daar de uitgewekenen slechts drie of vier dooden en even zoovele gekwetsten telden (onder welke laatste Pretorius zelve was,) rukten zij terstond naar Umkongloof, welke stad reeds gedeeltelijk in brand stond; en op den vreeselijken heuvel in haren nabijheid aanschouwde men nu, op een grooten hoop gestapeld, de beenderen en overblijfselen van Retief en zijne honderd strijdmakkers, die daar nu tien maanden geleden, als slagtoffers van Dingaans verraderij waren gevallen, doch wier dood nu gewroken werd. Vele der strikken of riemen, waarmede men de lijken naar herwaarts gesleept had, vond men nog aan de beenderen der geraamten. De schedels waren vreeselijk gebroken, en vertoonden nog de teekenen van het geweld der knodsen en steenen, terwijl (zonderling!) het geraamte van hun ongelukkigen leidsman, Retief, herkend werd aan een lederen tasch of bandelier, dien hij over de schouders gedragen had, en waarin hij de door Mr. Owen geschrevene akte geborgen had, die den afstand van dit grondgebied aan de uitgewekene boeren behelsde. Daags vóór den moord was dit stuk opgemaakt, en met het handmerk van Dingaan onderteekend, waarbij hij verklaarde: „aan Retief en zijne landgenooten af te staan de plaats, genaamd Port Natal, met al het land daaraan verbonden; te weten: van de Tugela tot aan de Umzimvooboo-rivier, en van de zee, noordwaarts, zoo verre als het land bruikbaar en in mijne bezitting is."

Dit zijn de eigene woorden van het oorspronkelijke document, hetwelk nog volkomen leesbaar gevonden werd. Het werd in 1843 door den Volksraad in mijne handen gesteld, en is thans [1]) of behoort te zijn onder de archieven van het Koloniaal bestuur alhier.

Nadat de uitgewekene boeren de overblijfselen hunner rampzalige landgenooten op eene voegzame wijze hadden ter aarde besteld, bespeurden zij dat hunne paarden en ammunitie niet toereikende zouden zijn tot het voortzetten van een afmattenden oorlog tegen Dingaan in zijne versterkte plaatsen; weshalve zij besloten, om langzaam terug te trekken. Zij deden zulks ook met weinig verlies, omstreeks 5000 stuks vee medenemende, hetwelk zij, als de wettig en bezwaarlijk verkregen oorlogsbuit van dezen veldtogt, onder elkander verdeelden.

Bij hunne tehuiskomst van dezen welgeslaagden inval, waren zij niet weinig verbaasd, te zien dat sir George Napier (die sir Benjamin d'Urban in het Gouvernement van de Kaapkolonie was opgevolgd) een klein detachement Schotten, onder bevel van den majoor Charters, had afgezonden, om de baai van Natal in bezit te nemen. Deze maatregel — zoo als in eene proclamatie van den 14den November 1838 ook erkend werd — was klaarblijkelijk de vrucht van het verlangen „om aan de, door eenige uitgewekenen van de Kaap-kolonie, onderdanen van Zijne Majesteit, onwettig bewerkstelligde inbezitnemingen van gedeelten grondgebieds, den inboorlingen toebehoorende, een einde te maken"; terwijl die proclamatie den bevelvoerenden officier dezer krijgsmagt al verder magtigde „om alle wapenen en krijgsbehoeften, die zich tijdens de inbezitneming van Port Natal, in het bezit van eenig inwoner zullen bevinden, op te sporen, tot zich te nemen, en in militair bezit te houden."

De majoor Charters keerde onmiddellijk naar de Kaap terug, toen het kommando van het detachement op Kapitein Jarvis, van het 72ste regiment, overging. De algemeene

---

[1]) Ik heb op zeer enkele plaatsen, de vertaling in het tijdschrift „Europa" niet geheel gevolgd. Hier waren de woorden van den Heer Cloete „of behoort te zijn" niet overgenomen.

en kwalijk bepaalde aard zijner instructiën zou aanleiding hebben kunnen geven tot ernstige geschillen, zoo al geene hevige botsingen, tusschen hem en de uitgewekene boeren, met betrekking tot de aan hem verleende magt om hun buskruid en ammunitie in beslag te nemen; doch de goedwilligheid en verstandige inschikkelijkheid van dien officier, wist elke opgerezene moeijelijkheid spoedig bij te leggen, en op hunne belofte van er geen gebruik van te zullen maken tot aanvallende vijandelijkheden tegen de inboorlingen, gaf hij hun buskruid, hetwelk hij voorloopig had in beslag genomen, terug. De noodzakelijkheid om het detachement te voeden en in behoorlijken staat te houden, gaf aanleiding tot eene wederzijdsche wisseling van behoeften, en van toen af aan vestigde zich de vriendschappelijkste betrekking tusschen de beide partijen, die sedert ongestoord is gebleven. Middelerwijl werd door de uitgewekene boeren de grond gelegd tot dit stadsgebied van Pietermaritzburg, en van hetgeen thans den naam draagt van „ Town of d'Urban „. Voor beide werden Landdrosten aangesteld; door dezen werd een meer regelmatig systeem van bestuur gevestigd, en met de bekwame hulp van mr. Boshof (de tegenwoordige griffier van het Hof), die omstreeks dien tijd met zijn geheelen stam in dit district aankwam, kwamen verscheidene wetten en reglementen tot stand, die hen trapswijze uit den toestand van regeringloosheid verlosten, waartoe zij bijna vervallen waren. Terwijl de winter van 1839 onder deze pligten en werkzaamheden voorbijging, begon Dingaan, die zich eenigzins van zijne geledene nederlaag hersteld had, gezanten te zenden, die 316 paarden, den uitgewekenen bij verscheidene gelegenheden ontroofd, terug bragten, en zijne genegenheid boodschappen, om met hen in vriendschappelijke betrekkingen te treden. Hun antwoord was waardig en mannelijk: dat zij, namelijk, geenerlei vredesverdrag met hem wilden sluiten, tenzij hij hun alvorens al hun vee en schapen terug gaf, en hij de waarde van al hunne geroofde of verwoeste eigendommen betaald had. Dit gaf aanleiding tot herhaalde gezantschappen, beloften van teruggave en aanwijzingen van plaatsen, waar ten minste een gedeelte van het vee en eenig schietgeweer zou

worden teruggegeven; doch weldra ontdekten de boeren, dat al deze gezantschappen en beloften niets anders dan voorwendsels waren, om een regelmatig stelsel van verspieding te onderhouden, daar een dier voorgewende gezanten (of verspieders) gevangen zijnde, bekende, dat hij gezonden was om Dingaan te onderrigten, of de boeren naar hunne hoeven terug keerden, dan wel of zij zich digt bij hunne „lagers" hielden; dus duidelijk toonende dat hij slechts op eene gelegenheid wachtte, om eene nieuwe *razzia* tegen hen te beproeven. Deze toestand, die hen in gestadige onrust deed verkeeren, verlamde natuurlijk al hunne reeds aangevangene pogingen om de hand met kracht aan den landbouw te slaan, en zich verder uit te breiden, toen het ondoorgrondelijk besluit der Voorzienigheid eene dier gebeurtenissen te voorschijn riep, waarop zij in het geheel niet waren voorbereid, waarin zij zelfs niet eens de voornaamste handelende personen waren, doch die hen tot het onbetwiste bezit van het geheele grondgebied van Natal voerde.

Er waren destijds maar twee broeders van Chaka en Dingaan meer in leven; de oudste, Panda of Umpanda (zoo als zijne onderdanen hem noemen), en een jeugdige knaap, met name „Clu Clu [1])." Umpanda had juist den mannelijken ouderdom bereikt, doch was in alle buitensporigheden van zinnelijken wellust opgevoed, zoodat hij alleen om zijne onkrijgshaftige levenswijze bekend was, en het voorwerp der bespotting van de krijgslieden en der verachting van Dingaan werd, die hem een tijd lang met volle ruimte de involging zijner verwijfde neigingen scheen in te willigen, als het beste middel tot zijne eigene persoonlijke veiligheid, dewijl Dingaan's krijgslust zóó onverzadelijk was, dat hij, ondanks zijne in de maand December van de uitgewekene boeren ontvangene nederlaag, op nieuw een sterk leger gemonsterd had, waarmede hij „Sapusa" aantastte, doch met een vreeselijk verlies werd afgeslagen.

[1]) Clu Clu is vermoord door Panda in 1843, bij welke gelegenheid hunne moei Mawa met een groot aantal van Chaka's en Dingaan's oude volgelingen, naar dit land gevlugt is, en deze thans nog gevestigd zijn in het District, voornamelijk in de Umvooti en Inanda locatie's.

Het was derhalve niet onnatuurlijk, dat zich, zelfs onder de Zulu's, eene partij vormde, die deze moorddadige oorlogen moede werd, en genegen scheen om Panda te ondersteunen, met het doel, om eenmaal tot vrede met de uitgewekenen en de omliggende natiën te geraken. Van dat oogenblik af, besloot Dingaan de gelegenheid af te wachten, om zijn broeder te vermoorden; doch er schijnt iets van dat voornemen te zijn uitgelekt; althans, Panda ontvlood op eenmaal met een talrijk gevolg, trok de Tugula nabij haren mond over, nam eenige landen bij de Umvotee in bezit, en zond gezanten naar de uitgewekenen, om hunne hulp en bescherming in te roepen. Men was in den beginne niet zonder achterdocht, dat hier niets anders dan een tusschen hem en Dingaan listig overlegd plan in het spel was, om hen naar het land der Zulu's te lokken; doch na herhaalde bijeenkomsten, die met veel takt en bekwaamheid door den Landdrost Roos, van d'Urban, door G. Kemp, Moolman, Morewood, Breda en verscheidene anderen bestuurd werden, geraakte men tot de sluiting van een behoorlijk aanvallend en verdedigend verbond, bij welks artikelen de uitgewekene boeren zich verbonden om Panda te ondersteunen en te verdedigen, waartegen hij op zich nam, om hen in al hunne oorlogen tegen Dingaan bij te staan.

Daar het begin des jaars 1840 als het beste jaargetijde beschouwd werd, tot het beginnen van aanvallende operatiën, monsterden de uitgewekene boeren wederom eene magt van 400 ruiters, die, onder het opperbevel van Andries Pretorius, zich bij het leger van Panda voegden, hetwelk omtrent 4000 man sterk was. Deze vereenigde magt rukte in Januarij op nieuw in het land der Zulu's, terwijl de uitgewekenen zich nogtans met behoedzaamheid op eenigen afstand van Panda's leger hielden, hetwelk, onder de bekwame leiding van "Nonklaas" (thans Panda's voornaamste raadsheer en krijgsbevelhebber) met ongeduld het gevecht scheen te verbeiden.

Terwijl de legertroep der uitgewekenen in deze stad uitgerust en gemonsterd werd, kwam een van Dingaan's voornaamste gezanten, Tamboosa, hier aan, als overbren-

ger van een bijzonderen last, en aanbiedingen tot vrede. Hij werd nogtans met zijn bediende, Combizana, gevangen genomen, en leide, na een gestreng verhoor, de openhartige belijdenis af, dat ook hij was afgezonden met het doel, om Dingaan den toestand van de vereenigde legers der uitgewekenen, en van dat der Zulu's onder Panda te berigten. De laatste, klaarblijkelijk tegen dezen persoon (een van Dingaan's voornaamste raadslieden) verbitterd, beschuldigde hem als de hoofdoorzaak van den moord van Retief en de zijnen; dat hij tegen zijn (Panda's) leven had zaâmgezworen, en zijn dood aangeraden; kortom, hij bragt zulk eene reeks van bezwaren tegen hem in, dat hij, tegen alle beschaafde gebruiken aan, als gevangene met het leger werd medegevoerd, tot dat het de oevers van de Buffalo- en Umzimjatee-rivier bereikte, waar een krijgsraad gevormd werd, die, onder den invloed der spanning van het oogenblik, weldra een doodvonnis over de ongelukkige gevangenen uitsprak, hetwelk eenige uren later ten uitvoer gebragt werd. Tamboesa beschuldigde zijne beulen niet slechts op eene waardige wijze van de schending aller gebruiken jegens afgezanten, zelfs jegens wilden, doch smeekte, onder betuiging dat *hij* volkomen gereed was om te sterven, (hoewel te vergeefs) om genade voor zijnen jeugdigen dienaar, die, slechts zijn adjudant zijnde, met zijn meester te volgen, niets anders dan zijn pligt gedaan had.

Deze vlek op het gedrag der uitgewekenen ten aanzien der Zulu's, is nogtans de éénige geweest, daar zij anders altoos de vrouwen, kinderen en weerloozen spaarden, en hunne oorlogen met even zooveel gematigdheid als krijgskunde en dapperheid wisten te voeren.

Weinige dagen na deze treurige teregtstelling ontmoette het leger der Zulu's, onder Panda, dat van Dingaan, waarop een wanhopig gevecht ontstond. Een of twee van Dingaan's regimenten liepen gedurende den strijd in massa tot Panda over, waarop twee andere van Dingaan's beste benden, die dapper voor hem vochten, ten eenenmale vernietigd werden, en het gevecht met zijne geheele nederlaag en vlugt

eindigde. De uitgewekene boeren, die aan dezen slag geen deel hadden genomen, vervolgden het behaalde voordeel met grooten ijver. Zij dreven Dingaan over den Zwarten Umvoloos, en van daar verder tot aan de oevers van de Pongola, waar hij, door al zijne aanhangers verlaten, met omstreeks een honderdtal der zijnen, eene schuilplaats bij den kleinen stam der Amasuree's, nabij de Delagoa-baai, zocht; doch die (zoo als men meent, dewijl ik niet geloof dat er bepaalde zekerheid van bestaat) hem vermoordden, om hunner eigene veiligheidswille bij zijne gedurige en vreeselijke strooptogten tegen hen en de naburige stammen.

Daar er nogtans aan zijn dood, even zoo min als aan de verstrooijing van zijn geheele leger te twijfelen viel, hielden de uitgewekene boeren op den 14den Februarij 1840 eene algemeene vergadering aan de oevers van den Umvoloos, alwaar Andries Pretorius, onder het lossen van hun schietgeweer, Umpanda tot éénigen en erkenden koning der Zulu's uitriep; terwijl zij, bij eene door hem uitgevaardigde en door de overige bevelhebbers mede onderteekende proclamatie, verklaarden, dat hun gebied zich van de Umvoloos Umfana, of Zwarte Umvoloos, en de St. Lucia's-baai, tot aan de Umzimvooboo of St. Jans-rivier uitstrekte. En werkelijk oefenden zij, door hunne op dien dag genomene besluiten, een zeker gezag of oppermagt uit over Umpanda zelve, van wien zij, als schadeloosstelling, 36,000 stuks vee ontvingen, waarvan 14,000 stuks aan die boeren werden afgestaan, die, aan gene zijde van den Drakenberg wonende, zich slechts als bondgenooten bij hunne vrienden gevoegd hadden; terwijl de overige 22,000 (of liever het treurig overschot daarvan, want veel was er op den weg ontvreemd of verloren geraakt) aan den voet van den Zwartkop, nabij deze stad, gebragt werden, alwaar zij, op eene plek, die van daar nog altoos den naam van „Deel-lager" behouden heeft, onder de boeren verdeeld werden, die tot dit district behoorden, en uithoofde van geledene schade bij de vroegere oorlogen en strooptogten, aanspraak hadden op billijke schadevergoding.

Weinige dagen vóór den uittogt der boeren tot hunne

laatste en beslissende overwinning op Dingaan en zijne magt, werd door sir George Napier, die bevel ontvangen had om het 72ste regiment huiswaarts te zenden, en bespeurde dat de Secretaris van Staat voor de koloniën weinig lust betoonde om zijne staatkunde van inbezitneming van dit district vol te houden, een vaartuig naar de baai afgezonden, met bevel aan Kapitein Jarvis, om zich met zijn gansche detachement in te schepen; bij welke gelegenheid hij den Landdrost Roos, te d'Urban, een brief schreef, die, na het opperen van eenige klagten van inboorlingen over inbreuken op hun eigendom, met den volgenden heilwensch tot afscheid eindigde:

„En thans, op mijn vertrek staande, blijft mij alleenlijk over, u allen, afzonderlijk en gezamenlijk, alle heil en voorspoed te wenschen; van harte hopende, dat, in de bewustheid uwer kracht, de vrede het doel uwer beraadslagingen, regtvaardigheid, voorzigtigheid en gematigdheid de wet uwer daden moge zijn; dat de drijfveêren uwer handelingen uwer, als menschen en christenen, waardig mogen blijven; dat in latere tijden uwe aankomst nog als een zegen herdacht moge worden, dewijl gij de onwetendheid verlicht, het bijgeloof verdreven, en misdaad, bloedstorting en onderdrukking zult hebben doen ophouden; en dat gij deze schoone gewesten in vrede en voorspoed bezitten moogt, de regten der inboorlingen altoos eerbiedigende, wier vaderland gij hebt aangenomen, en wier woning gij tot de uwe gemaakt hebt."

Na deze door het opperhoofd der krijgsmagt, op het oogenblik van zijn vertrek, gebezigde uitdrukkingen, en na den algemeenen inhoud van de destijds aan hen medegedeelde berigten uit de Kaapstad, lijdt het geen twijfel, dat de uitgewekene boeren de volledige overtuiging ontvingen, dat Harer Majesteits Gouvernement besloten had, zich door niets te laten afleiden van de staatkundige gedragslijn, die het reeds had doen verklaren, dat niets Hare Majesteit zou kunnen overreden, om eenig regt van oppermagt over deze landstreken te doen gelden. Zij begrepen derhalve, dat zij, krachtens deze akte van overgave van dit grondgebied door Harer Majesteits krijgsmagt, zoowel als door hun reeds

uitgeoefend gezag over Panda, die zijne magt enkel van hen ontleende, beide *de facto* en *de jure* (naar daad en regt) de onbetwiste regeerders des lands waren geworden. Zij zagen zich door alle naburige stammen geacht en gevreesd; elke boer mogt nu onbekommerd "nederzitten onder zijn wijnstok en vijgeboom"; en er is verder geen twijfel, dat, indien zij (als ligchaam) meer verlichte begrippen hadden bezeten om de juiste stelling te gevoelen waarin zij toen geplaatst waren, Harer Majesteits Gouvernement hen ook toen reeds alle voordeelen van een eigen bestuur zou geschonken hebben, bestaanbaar met eene bloote erkentenis hunner getrouwheid aan Hare Majesteit en Hare opvolgers.

Wij mogen dan nu deze lezing, waarin wij hen tot aan het rustig en vreedzaam bezit van dit grondgebied vergezelden, besluiten met de regelen van den Mantuaanschen zanger op hen toe te passen, waar hij, in zijne tweede *Georgica*, van de landlieden zijns vaderlands zingt :

> *"O fortunatos nimium bona si sua norint,*
> *Agricolas! etc."*

Daar dit geheele fragment zoo bijzonder toepasselijk is op den toestand waarin deze onze boeren zich destijds bevonden, zal ik met de mededeeling daarvan, volgens de vertolking van Ring, besluiten :

> O landvolk, hoe welzalig is uw lot,
> Zoo ge uw geluk slechts in zijn volheid kent
> Verwijderd van geweld en krijgsgevaar,
> Van wapenklank, trompet en oorlogstrom,
> Schenkt, als in vrede uw dagtaak is volbragt,
> U 't stroodak koelte, en vasten, zoeten slaap,
> Wijl moeder aarde, uit milden, vruchtbren schoot,
> Uw schuren vult, uw korven buigen doet.
> Wat schaadt het u, al opent geen paleis
> Van marmersteen zijn breede vleugelpoort,
> En laat een schaar vergulde vleijers in?
> Wat schaadt het, dat geen trotsche zuilenrij,
> Geen beeldenstoet, door 's kunstnaars hand gewrocht
> Geen kleedertooi, geen zijde- of goudgeweef,
> Geen pracht van Tyrisch purper 't oog u boeit,

Of 't reuktresoor van 't weeldrig Oosterland
Met zoeten geur wellustig u omgolft?
Aan ijdle vreugde en dwazen tooi ontwend,
Is rust uw lot, en vrede, en veiligheid.
Een matig deel, maar wisslings rijkste keur,
Een hoeve, een hut, een bron, een koele grot,
Waar 't stroomkristal zijn zilvren golfjes stuwt,
Wijl in de beemd de loeijende os zich strekt, —
't Is alles 't uwe. U faalt de bruine heî,
('t Onmeetlijk perk van 's jagers zoetst genot,)
Noch 't zangrig koor der wouden; noch een kroost
Door d' arbeid hard, met luttel vergenoegd,
Noch grijsaards, wie nog levenslust verblijdt,
Noch 't huis-altaar, den besten God gewijd!

Ik heb in deze lezingen eene getrouwe en onopgesmukte voorstelling trachten te geven van de voornaamste oorzaken, welke geleid hebben tot de uitwijking van een groot gedeelte onzer mede-kolonisten, en tot hunne verlating van het land hunner vaderen, om in de wildernissen van Zuid-Afrika, en in dit district, een nieuw vaderland te zoeken.

Bij deze voorstelling heb ik gepoogd niets te bewimpelen, maar ook niets te overdrijven. Ik wilde alleenlijk aantoonen, dat deze uitgewekenen (als ligchaam) eene achtenswaardige, vermogende en talrijke vereeniging van menschen uitmaken, die, door geen gouddorst aangelokt, even weinig als door de zucht om eenige stammen van wilden ten onder te brengen, slechts een land zochten, en op wettige wijze poogden te verkrijgen, waar zij zich, met veiligheid voor levens en bezittingen, slechts in vrede mogten nederzetten.

Dit doel hebben zij volkomen bereikt, en zoo hunne ware stelling door hen-zelven goed begrepen, en door het Gouvernement juist gewaardeerd ware geworden, dan zou er later niets hebben behoeven te gebeuren, tot schade der vriendschappelijke overeenstemming tusschen hen en een Gouvernement, voor hetwelk de gouden regel dagelijks duidelijker wordt:

Salus populi suprema lex!
('s Volks heil is de hoogste wet!)

II.

Verlies van Natal en nederzetting aan de Vaalrivier.

De Heer Cloete, wiens voorlezingen in de vorige afdeelingen zijn medegedeeld, is voor de geschiedenis die in dit werk nagegaan wordt, de beste getuige, dien men verlangen kan. Hij is van afkomst Hollandsch Afrikaan, heeft zijne voorbereidende studiën gemaakt te Beverwijk onder de leiding van den Predikant der Hervormde gemeente aldaar; is te Utrecht aan de akademie geweest en dáár gepromoveerd tot Doctor in de beide regten. In Zuid-Afrika teruggekeerd, heeft hij in onderscheidene betrekkingen, steeds een werkdadig deel genomen, in al de handelingen van het Kaapsche Gouvernement jegens de Hollandsch- Afrikaansche Landverhuizers. Hij is getrouwd met eene Engelsche vrouw: drie zijner dochters zijn gehuwd met Engelsche officieren; aan zijn huis wordt nimmer anders dan engelsch gesproken en hij behoort met zijn geheele gezin tot de Episcopaalsche kerk. Hij is als mensch en als regter te algemeen en te hoog geacht om van partijdigheid in zijn oordeel eenigzins verdacht te kunnen worden, en al ware hij dit niet, dan zou die verdenking nog eerder gelden, in het voordeel van de Engelsche, dan in dat der Hollandsch-Afrikaansche partij.

Ten andere zijn die voorlezingen door hem uitgesproken in het engelsch, in de voornaamste Societeit van de hoofdplaats van het District, ten aanhoore van al de daar aanwezende engelsche ambtenaren, officieren en notabelen, en

maar zeer kort daarna heeft hij geene zwarigheid gevonden ze bij den Gouvernements-drukker in het licht te geven.

Die voorlezingen leveren derhalve voor de Kaapsche Landverhuizers het onwraakbaar bewijs:

1o. dat de zendelingen in Zuid-Afrika — op enkele uitzondering na — de bewerkers geweest zijn van al het kwaad, dat zij geleden hebben, van den tegenwoordig minder gunstigen toestand der Hottentotten en Kaffers dan voor 1818 en van al het nadeel, wat Groot Brittanje van hare Zuid-Afrikaansche Koloniën tot nog toe ondervonden heeft.

2o. dat het Gouvernement in Engeland nooit de uitbreiding van haar grondgebied in Zuid-Afrika en zoo ook nimmer de inbezitneming van Natal verlangd heeft, maar dat dit handelde naar onjuiste en partijdige berigten van het Kaapsche Gouvernement en van de zendelingen.

3o. dat het Kaapsche en Engelsche Gouvernement zich lieten leiden door de zendelingen, en,

4o. dat Natal hun onbetwistbaar eigendom was geworden.

De lezer is straks bekend geworden met den hoofdinhoud der proclamatie van den Gouverneur der Kaapkoloniën van 14 November 1838. Het antwoord daarop, van den volksraad der emigranten — waaronder zich toen onderscheidene goed onderwezene mannen bevonden, was:

„Onze emigratie heeft niet heimelijk, maar openlijk plaats gehad en zonder eenige belasting schuldig te blijven. De Luit. Gouverneur heeft ons openlijk verzekerd dat er geene wet bestond tegen vrijwillige emigratie. De emancipatie der slaven was geenszins oorzaak der emigratie: eene lange en treurige ondervinding had bewezen, hoe duur slavenarbeid te staan komt; ook zal noch slavernij, noch slavenhandel in de Republiek geduld worden. — De oorzaken der emigratie zijn *bijzondere*, en *algemeene*. Om van de bijzondere oorzaken slechts ééne te noemen, haalt men op: het wederregtelijke arrest zonder oorzaak van de Echtgenoote UIJS, terwijl haar man op kommando tegen de Kaffers afwezig was. — De *algemeene* oorzaken zijn; De ordonnantie N°. 19, die vernederend is, terwijl de opvolgende verordeningen onze sla-

ven bedorven, en ons geruïneerd hebben. — De ongeregeldheden der zwervende Hottentotten en vrije Negers, welke straffeloos plaats hadden. — Na den laatsten Kafferoorlog, waren onze huisgezinnen geplunderd en door vuur vernield; het ons door de Kaffers ontstolene hoornvee was, na terugkrijging van de roovers, of openlijk verkocht, of door verwaarloozing omgekomen, of tot voeding der soldaten geslagt, zonder dat ons eenige indemniteit is toegestaan, of voor gestolen vee, of voor verbrande woningen of voor vermoorde maagschap, of voor de door ons gemaakte onkosten in paarden, zadels, equipement, voeding enz. of voor de geledene vermoeijenissen bij de vervolging der plunder- en moordzieke Kaffers. — Eindelijk moeten genoemd worden de overeenkomsten door den Luit. Gouverneur met de Kaffers gesloten, waarbij hun allerlei waarborgen zijn toegekend en geene aan de boeren, zoodat wij aan hunne dagelijksche plunderingen en rooverijen blootgesteld bleven. — Ons bleef dus niets over dan, òf onzen geheelen ondergang bedaard en lijdelijk af te wachten, òf te emigreren.

Den 3den December 1838 [1]) ontscheepte evenwel Kapitein Jarvis. Het Gouvernement had van geen gunstiger tijdstip kunnen gebruik maken. De emigranten waren nog maar een anderhalf jaar hier. Zij hadden nog geen rust genoten. Zij hadden in Dingaan eenen schrikkelijken vijand. Freeman — in zijn vroeger aangehaald werk, bl. 198 — stelt de magt van Dingaan alléén, op een vierde, van de gansche Kafferbevolking in geheel Zuid-Afrika tot aan de 20° graad Zuiderbreedte. Zij leden gebrek. Er was geen aanvoer van levensmiddelen en zij hadden geen tijd gevonden, om den grond te bebouwen, en sedert eenige weken was eene ernstige en aanstekende ziekte — de mazelen — onder hen uitgebroken. Doch de keus van dat oogenblik behoorde niet tot de wonderen. Het Gouvernement was door de zendelingen van alles onderrigt. Door hen werd Dingaan raad gegeven en van ammunitie voorzien. Door hunne tusschenkomst werd

[1]) Deze en volgende tijdsopgaven zijn te vergelijken met de tijdrekening voorkomende in de almanak van Port Natal van 1852.

den emigranten onthouden, wat hun door hunne vrienden aan de Kaap werd toegezonden, en — zoo min de emigranten als hunne vrienden, waren met den juisten toestand van zaken, met de bemoeijing en leiding der zendelingen bekend.

Kapitein Jarvis werd dan ook met zijne geringe magt toegelaten. De emigranten zagen daar geen kwaad in, tot dat hij aan de baai van Natal eene kleine vesting geplaatst, dáár de engelsche vlag geheschen en het gerucht had doen verspreiden, dat een groot gedeelte van den grond der kolonie, door het Engelsche Gouvernement zou verkocht worden aan Engelschen, die gereed waren zich derwaarts in te schepen. Toen stelden de emigranten aanstonds eene wacht van 40 man, in de nabijheid van de engelsche vesting en verkondigden het volgende besluit, dat ten zelfden dage naar de Kaapstad verzonden werd:

Protest van den Volksraad der Emigranten.

Deze besluit:

„Dat, ingeval van het landen van eenige vreemde emigranten in de Baai van Natal, zonder vooraf verkregene toestemming van den Volksraad, zoodanige emigranten als vijanden van den Staat zullen worden beschouwd.

„Dat, wanneer de aankomst van emigranten zal worden gesecondeerd door zoodanige militaire magt, als waardoor de landing door ons niet kan worden belet, wij alsdan zullen terug trekken in de bosschen, bergen en kloven, die de Baai in alle directiën omringen, en aldaar in afgezonderde kleine partijen, ieder op zich zelve, ageren, naar het voorbeeld van de verdrukte Spanjaarden, op het principe van don Carlos, van geene lijfsgenade te vragen noch te geven, tot dat wij zullen hebben herkregen, dat wettig het onze is.

„Dat de onderscheidene Kommandanten en Kapiteins van de gewapende burgerij zullen opgeroepen worden, ten einde verdere bepalingen te maken, met betrekking tot de verdeeling en aanvoering van de magt, onder hen geplaatst.

„Dat een genoegzaam getal slagtvee, en voorraad mielies

en andere mondbehoeften in de omstreken van de Baai zullen worden aangevoerd, tot onderhoud van eene wacht van 40 man, enz., enz.

„Dat een gedeelte der ammunitie zal worden geplaatst onder de zorg en verantwoordelijkheid van den plaatselijken Landdrost.

„Aldus gedaan in onzen Volksraad, op heden den 11den Nov. 1839.

President en Leden van den Volksraad,

(Get) J. S. MARITZ, *Voorzitter;* G. J. RUDOLPH; A. W. J. PRETORIUS; JAC. JOH. BURGER; P. T. VAN STADEN; M. VAN DEVENTER; WILLEM A. BOTHA; G. P. KEMP.

Niet meer dan dit geringe bewijs van vastberadenheid en gevoel van eigene kracht was noodig om het Kaapsche Gouvernement schrik aan te jagen, vooral daar het nu wist dat men in Engeland zijne staatkunde niet deelde. Zoodra het met dit besluit bekend werd, en van de gestelde wacht gehoord had, werd aan Kap. Jarvis het bevel gezonden om Natal zoo beleefd mogelijk te verlaten. Mijne lezers hebben zijn afscheid — hiervoor op bl. 99 vernomen, en zullen mij toestemmen, dat hij den onaangenamen last voortreffelijk uitgevoerd heeft. Alreeds op den 24sten December 1839, dus slechts 6 weken na het protest der emigranten, was hij met al zijn gevolg verdwenen.

De lezer moet bij al het volgende in aanmerking nemen, dat de regering in Engeland altijd tegen de uitbreiding van grondgebied in Zuid-Afrika geweest is; zelve die nimmer verlangd heeft en schoorvoetend, de *reeds genomene* maatregelen van het Kaapsche Gouvernement tot dat einde strekkende, goedkeurde. En vooral ook, dat zij niet vóór in het jaar 1852 met den waren stand van zaken is bekend geworden, en toen eerst tot de overtuiging kwam, dat de vroegere rapporten omtrent de Hollandsche Afrikanen en speciaal de Kaapsche landverhuizers en zoo ook die over de zwarte of gekleurde bevolking, partijdig en onwaar geweest waren en dat men de eersten groot onregt had aangedaan ten behoeve van de

laatsten. Dit een en ander is te bewijzen uit de briefwisseling, die tusschen de regering in het moederland en het Kaapsche Gouvernement is gevoerd, welke in haar geheel overgenomen wordt, in het zoogenaamde Blaauwe boek, dat, op bevel van Hare Majesteit, de beide huizen van het Parlement aangeboden wordt en welk boek, door deze aanbieding, weder voor andere belanghebbenden verkrijgbaar is. Indien ik hier alle plaatsen overnam, om mijne lezers dat bewijs te leveren, dan zou dit boekdeel te dik en te kostbaar worden. Ook zal het van zelve uit het vervolg blijken, dat de Engelsche regering, sedert 1852, geheel in overeenstemming met het hier aangevoerde en die overtuiging gehandeld heeft en nog handelt, en dat het ook daarom, zelfs niet meer verondersteld kan worden, dat zij weder van haar tegenwoordig besluit zal afwijken; vooral niet, nadat de vorige handelingen, schrikkelijke verliezen en kosten voor het moederland, zonder eenig voordeel en niet dan onoverkomelijk nadeel, veroorzaakt hebben.

Komen wij terug tot den vijand Dingaan. In September 1839 vernam de Volksraad, dat er onlusten in zijn rijk waren ontstaan. De Heer Lauts zegt hiervan:

»Dingaan had oneenigheid gekregen met zijnen broeder Panda, die het bevel voerde over de landstreek gelegen tusschen de Tamboesie en de Toegala. De Zoola-Koning, over Panda's ongehoorzaamheid verbitterd, zond eene krijgsmagt uit om moord en verwoesting in die landstreek bezuiden de Umlaas te brengen. Verscheidene honderden Kaffers waren reeds omgekomen, zoodat Panda voor zijn eigen leven beducht begon te worden. Het Opperhoofd nam daarop de wijk over de Toegala, waar hij zich in het gebied der Emigranten bevond. Negen opperhoofden, duizenden Kaffers, mannen, vrouwen en kinderen, volgden hem met hunne runderen, schapen en geiten.

Panda zond drie Volkshoofden aan het bewind der Republiek om van het gebeurde kennis te geven, met betuiging dat hij nu op de bescherming der Republiek rekende. Te gelijk ontving de Volksraad van zijnentwege berigt, dat hij, als ouder broeder van Dingaan, de eigenlijke

opvolger van Chaka was, dat de Zoola-natie hem als koning begeerde, en dat hij gereed was een verbond met het gemeenebest te sluiten. — Deze tijdingen waren voor de Bewindvoerders van Natal van geen geruststellenden aard; men vreesde dat dit alles slechts eene looze vond was van Dingaan, en dat hier waarschijnlijk verraad achter zou steken. Daarom zond men last aan Panda, voorloopig de Omvoti rivier niet te overschrijden, en dat men hem eerlang eenige gemagtigden zou zenden om met hem in onderhandeling te treden.

Intusschen vernam men dat de Vorst der Zoola-Kaffers de Toegala was overgestoken, en vijandelijkheden had aangevangen. Eene der legerplaatsen van Panda werd door hem aangevallen. De verdedigers schoten te kort, velen kwamen om, en eene menigte vrouwen en kinderen werden door den overwinnaar weggevoerd.

Hierdoor, zoo wel als door andere omstandigheden, werd het meer waarschijnlijk, dat de toedragt der zaken inderdaad zoodanig was als Panda zulks had doen voorkomen. De voorloopige onderhandelingen met zijne gezanten te Pieter-Maritzburg binnen korten tijd zijnde afgeloopen, aarzelde men niet langer om eenigen afgevaardigden aan Panda te zenden, die alsdan, te midden der Kaffers zijnde, beter in staat zouden wezen zich van de waarheid van het gebeurde te vergewissen en aan hetgeen gebeuren zou de meest mogelijke plegtigheid te zetten. De Volksraad vertrouwde de leiding toe aan den Heemraad S. van Breda, die als hoofd der bezending den titel van Landdrost ontving. Den 26sten October 1839 bereikte hij het dorp of de kraal van het Opperhoofd Panda, bij zich hebbende de Raadsleden G. Kemp en Jac. Moelman, den Kommandant Fourie, den Veldkornet Jan Meijer, de Heeren Moorwood, Dr. Krause, Delagorge, en andere achtenswaardige personen" [1]).

---

[1]) De Hoogleeraar Lauts heeft in zijn werk "De Kaapsche Landverhuizers, enz. Leijden 1847" deze onderhandeling, zóó naauwkeurig medegedeeld dat wij niet beter kunnen doen dan ZEd. verhaal woordelijk overnemen.

Het verslag van deze zending, zoodra mogelijk aan den Volksraad gedaan, was van den volgenden inhoud:

»Reeds bij de eerste ontmoeting van de Commissie met Panda bemerkte zij in hem een terughoudend man, hoedanig hij zich steeds in alle handelingen kenmerkte.

»Na het oogmerk van deze Commissie medegedeeld te hebben en den last door den Volksraad aan ons opgedragen, werd hij verzocht zich tegen den volgenden morgen te prepareren, om als Vorst over de *Zoola-emigranten* plegtig te worden gëinstalleerd, en als zoodanig aan zijn volk te worden voorgesteld; waarna de vlag in zijne tegenwoordigheid werd gebragt, en hij de voor den Raad vroeger gegevene plegtige verzekering van vrede, vriendschap en bondgenootschap met nadruk herhaalde. Deze betuigingen door zijne hoofdkapiteins aan de bijeengevloeide menigte, (die wij op meer dan 3000 oorlogsmannen, en meer dan een gelijk getal jongelingen en vrouwen hebben geschat), overgebragt zijnde, werd een driemaal herhaald luid geschreeuw aangeheven, hunne goedkeuring aanduidende. De volgende morgen tot een feest en eenen militairen dans bestemd zijnde, werd door Panda verzocht, dat hij na het afloopen derzelve, met het afschieten der geweeren mogt worden vereerd. Des morgens van dien dag werd Panda verzocht zich naar de tenten van den Heer Breda te begeven, waar de Nationale vlag was geplaatst en alwaar hem verscheidene schoone presenten werden aangeboden. Daarna is Panda in onze vergadering aan de regterhand van den Landdrost, en de overige Heeren naar hunnen rang, geplaatst, bij welke gelegenheid de Landdrost hem de verzekering van vriendschap en bondgenootschap, alsmede de aan hem verleende bescherming van den Volksraad heeft herhaald. Dit wederom aan het volk overgebragt zijnde, had er een driemaal herhaald vreugdegeroep plaats. Vervolgens werd aan Panda te kennen gegeven, dat zijn verblijf aan deze zijde van de Toegala slechts van eenen tijdelijken aard was, en dat noch de uitlevering van eenig vee, noch iets anders van wat aard ook, geene bedoeling of regts-aanmatiging op het land, thans door hem geoccupeerd, mogt in zich sluiten; maar dat hij hetzelve, zoodra zijne

eigene veiligheid dit maar eenigzins zou gedoogen, weder moest verlaten. Ook werd hem voorgesteld: dat in het vervolg geene doodstraf wegens veronderstelde tooverij, superstitie of onder andere belagchelijke voorwendselen, door hem zal worden toegelaten; — dat bij zijnen dood, zijn opvolger door zijn volk, met onderwerping aan zijne toestemming, zal worden gekozen; — dat zijn titel zal zijn Regerende Prins van de geëmigreerde Zoolas, tot dat hij in de opvolging van Dingaan zal zijn bevestigd; — dat hij de met den Volksraad bepaalde limietscheiding zal erkennen; — dat hij bij alle oorlogen in het vervolg, geene vrouw, kind of weerloozen ouden man zal toelaten te vermoorden; en geen oorlog of vijandelijkheid tegen eenig naburig Opperhoofd of volkstammen, zonder voorkennis en bewilliging van den Volksraad, zal gedoogen. Drie Hoofdbevelhebbers van Panda werden voor de nakoming van deze bepalingen aansprakelijk gesteld.

Men oordeele over de wreedheid dezer Kaffers! Terwijl het opgemelde verbond gesloten werd, en de genoemde bevelhebbers zich verwijderden, werd een hunner met tallooze kris-steken afgemaakt! — Door de boeren hiertoe aangezet, sprak hun Panda met ontevredenheid, een diep neerslagtig voorkomen en ook met bedreiging toe, zeggende: „waarom eene daad als deze gepleegd, in het bijzijn van de witte menschen? Wat moeten zij van mij denken, daar ik nog voor weinige oogenblikken beloofd heb geene wreedheden van dien aard te zullen toelaten? Waar zal ik in het vervolg vrienden, waar bescherming vinden, als ik weêr zal genoodzaakt worden te vlugten?" — Daarna scheen er geraadpleegd te worden over de gevoelens van de ons omringende menigte, waarbij de goedkeuring over het gebeurde bij de meerderheid scheen bevestigd te worden, terwijl nog steeds eenigen uit den aanhang van het vermoorde Opperhoofd met drift en fermeteit de zaak van hunnen vriend bepleitten. Daar ik vreesde, dat door de voortduring van dit verschil de verbittering zou toenemen, verzocht ik Panda een begin met het feest te maken; daarna de vlag met eene generale charge gesalueerd hebbende, begon hun museleere-

dans, die een zeer belangrijk, maar in vele opzigten vreeselijk voorkomen aannam. Zoo vele duizenden, met zoo veel regelmatigheid en gelijke ligchaamsbeweging, toon en gebaren te zien ageren; terwijl de prijzers of vleijers hunne vele lofuitingen herhaalden, van de deugden, rijkdom, zachtmoedigheid, grootmoedigheid, luisterrijke geboorte en ligchamelijke schoonheid van hem en zijne vele vrouwen; waarin zij welligt tot vervelens toe zouden zijn voortgegaan, ware het niet dat door het in brand raken van den kruidhoorn van den Heer Moorwood, die daardoor ligt gewond werd, terwijl zijne kleederen in vlam geraakten, een einde aan den dans ware gemaakt. Daarna keerde Panda naar zijne woning terug. — Op den middag van den volgenden dag begaven wij ons tot het nemen van afscheid tot hem, hoewel wij niet met die hartelijkheid of welwillendheid werden ontvangen, waarop wij vermeenden aanspraak te kunnen maken. Hem bij die gelegenheid over den goeden afloop zijner installering geluk gewenscht hebbende, gaf hij te kennen 3 vette ossen aan den Landdrost, als een bijzonder present, te hebben geschonken. Deze Drost antwoordde, dat hij ze zou aannemen en onder de arme klasse doen verdeelen, die daarvoor zeer dankbaar zou zijn, dewijl hij bij het aanvaarden van zijn ambt gezworen had, voor zich zelven geene presenten te zullen aannemen, en dit doende door de regering daarvoor zou worden gestraft. Waarop Panda zeide: "indien dit het geval is, zal ik zelf 10 ossen geven voor de armen, 10 stuks en 2 koeijen voor u, en voor degenen, die bij de plegtigheid mijner installering geschoten hebben, nog 42 koeijen, kalveren, enz."

De Volksraad begreep, dat, na deze gebeurtenissen en na de vorige vruchtelooze pogingen van de emigranten om met Dingaan tot eene goede verstandhouding te komen, zij hem nu op nieuw moesten beoorlogen. De raad besloot daartoe, en benoemde op den 4den Januarij 1840 den Hoofd-Kommandant A. W. J. Pretorius tot opperbevelhebber van de veldtogt.

Het dagverhaal dezer togt, gedagteekend 24 Februarij 1840 en ingezonden aan den Volksraad luidde:

DAGVERHAAL.

Overeenkomstig zeker Traktaat, dat de twee Zoola-Ambassadeurs, namens den Zoola-Koning Dingaan, op den 13 Mei 1839, met den WelEd. Hr. A. W. J. Pretorius, als Hoofd-Kommandant van den Hoog-Achtbaren Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij te Natal, hebben aangegaan, volgens hetwelk zij hebben aangenomen, „om alle schaden die zij aan de Zuid-Afrikaansche Maatschappij-onderdanen hebben gedaan, bij de eerste opeisching te voldoen;" deed de gem. Hoog-Achtbare Volksraad van den Zoola-Koning verscheidene malen het daartoe vereischte getal beesten opeischen. Dit werd door Dingaan beantwoord met het zenden van eenige *klompjes* van 50 à 100 beesten, alsmede 2,000 ℔ ivoor, vergezeld van eenige tonnen beloften, dat zij het overige gevorderde vee ook zouden brengen. Doch bij die beloften bleef het, en de Raad liet eindelijk aan Dingaan weten, dat zijne aanhoudene bedriegerij, door niet aan zijne beloften te voldoen, ons grooter ongenoegen zou veroorzaken, dan al de ongenoegens, die ooit te voren tusschen de Zuid-Afrikaansche Maatschappij en de Zoola-natie hadden bestaan, en dat de Raad verpligt zou zijn, om, wanneer hij langer nalatig bleef, de gevorderde hoeveelheid vee van onze geruïneerde onderdanen op te geven, zulks dan met geweld van wapenen van hem zou genomen worden — Dingaan hield zich bij al onze opeischingen en bedreigingen onverschillig — Zoo besloot dan de Volksraad, op den 4den Jan. 1840, dat de WelEd. Heer A. W. J. Pretorius, in zijne betrekking als Hoofd-Kommandant, op den 15den van de gem. maand, met een kommando burgers tegen de Zoola-natie zou optrekken, om van dezelve een getal van 40,000 beesten op te eischen, en, in geval van weigering of onvoldoening, dit dan met geweld van wapenen van hen te nemen, en sulks onder de volgende:

Instructie aan den Hoofd–Kommandant gegeven door den Volksraad.

Ar. 1. Een ieder zal gehouden zijn den Hoofd-Kommandant, in het uitoefenen zijner pligten, behoorlijk te eerbiedigen en te gehoorzamen; ten welken gevolge het aan niemand vrij zal staan den Hoofd-Kommandant te beleedigen, onder verbeurte eener boete van Rx. 5, voor de eerste maal; tweede en derde malen verdubbeld.

2. De Kommandant zal zich altijd moeten voorzien van eene behoorlijke lijst zijner Veldkornets met hunne manschappen, ten einde zorgvuldig toe te zien, dat een ieder man, naar regt en geregtigheid, gelijk en evenveel dienst zal doen, zonder gunst of onderscheid.

3. De Kommandant zal naarstig moeten werkzaam zijn, om de noodige patrouilles uit te zenden, alsmede de nachtwachten in het leger te bestellen en behoorlijk te doen aflossen, welke wachten des avonds ten 9 uren, ook wel vroeger, naar gelegenheid van zaken, moeten uitgezet worden.

4. De Kommandant zal, gedurende onze onveiligheid, moeten zorgen, dat er ten minste één *vast-leger getrokken* worde (ook wel meer), naar gelegenheid van zaken; waarom het dan ook aan niemand zal vrijstaan, zonder toestemming van den Kommandant, elders voor uit te trekken, ten einde alle wanorde en ongelukken voor te komen. Bij elk leger zal niet meer dan één Kommandant het gezag hebben, die door de Veldkornets van het leger zal worden gekozen. Indien er meer dan één Kommandant mogt zijn, zal zulks door hem aan den Hoofd-Kommandant bekend worden gemaakt.

5. De Kommandant zal, zoo veel mogelijk, moeten zorg dragen, dat geen onschuldig bloed vergoten worde, of door de patrouilles of anderzins; niettegenstaande zal hij geregtigd zijn, waar de nood zulks vereischt, vijanden en roovers te dooden.

6. Zoodra het kommando de overwinning over de Zoola's mogt behalen, zal de Hoofd-Kommandant voor onze geheele Maatschappij de baken moeten steken.

7. De Hoofd-Kommandant zal het regt niet hebben om terug te keeren, met of zonder het kommando, zonder vooraf een' raad belegd te hebben met de Kommandanten, die mede op kommando zullen zijn; en zal naar het besluit van de meerderheid van stemmen, worden gehandeld.

8. Wanneer eenige buit door het kommando van den vijand genomen wordt, zal niemand het regt hebben zich iets daarvan toe te kennen, zelfs niet het geringste, maar zal dezelve aan den Hoofd-Kommandant moeten worden toevertrouwd, die hem in bezit zal houden, tot zich eene gelegenheid of plaats zal opdoen om dien te verdeelen.

9. De gekleurde klassen, in dienst zijnde op het kommando, zullen ook eene portie van den buit trekken, hetgeen geschieden zal naar uitwijzing van den Hoofd-Kommandant. Zij zullen mogen gebruikt worden tot mindere diensten, als wagendrijvers, leiders en veewachters of veedrijvers.

10. Daar er reeds schulden op de publieke kas hechtende zijn, over het koopen van kruid en lood, zal van den te nemen buit eerst 25 pCt. worden afgenomen, waarvan 5 pCt. zal zijn voor de publieke kas, en 20 pCt. tot verdeeling onder de menschen, die het kommando zullen uitmaken.

11. De Hoofd-Kommandant zal bij den Volksraad zijne noodige instructie ontvangen, en verpligt zijn aan denzelven verslag te doen van al zijne verrigtingen; waartoe hij zijn eed voor den Volksraad zal afleggen.

12. Wanneer een vredestractaat met de Zoola-natie of hun Opperhoofd mogt worden aangegaan, zullen zij moeten uitleveren, voor schadevergoeding wegens geroofd vee en goed, een getal van 40,000 beesten. Echter wordt het gelaten aan den Hoofd-Kommandant met zijnen Raad om de beesten te schatten, zoodat dezelve in waarde zullen gelijk moeten staan met de onze, en wanneer dat getal ontoereikend mogt bevonden worden, dan bij het getal van 40,000 zoo veel bij te eischen, als zij zullen oordeelen genoeg te zijn tot eene gelijke waarde.

13. De onkosten, welke aan de Zoola's zullen worden toegerekend, zijn voor elken wagen met deszelfs ossen per dag Rx. 10; elk man te paard per dag Rx. 3; de

waarde voor de krijgsammunitie enz. wordt aan den Hoofd-Kommandant en Krijgsraad gelaten te berekenen; — wel te verstaan, dat de onkosten van de kommando's onder het bevel van nu wijlen den Hoofd-Kommandant Uys, die onder bevel van den Hoofd-Kommandant Pretorius in December 1838, de uittogt naar *Doornkop* in Mei 1839, en deze tegenwoordige, door den Hoofd-Kommandant en Krijgsraad mede zullen moeten worden berekend.

14. De Hoofd-Kommandant zal het regt hebben, des verkiezende, het vee te laten deelen; maar zal door de andere Kommandanten, of door daartoe gekozene arbiters 25 pCt. vooraf daarvan af worden genomen.

15. Alle kenbare eigendommen, door den vijand geroofd, van welken aard deze ook zijn mogen, zullen aan den wettigen eigenaar worden terug gegeven. Ook zal de Kommandant zoo veel mogelijk zorgen, dat er niet van zoodanig erkend eigendom worde geslagt, dan bij noodzakelijkheid, waarvoor dan gezorgd moet worden andere in de plaats te geven.

16. De Kommandant zal, bij pligtverzuim, onderhevig zijn aan eene boete, niet te bovengaande Rx. 150, en niet minder dan Rx. 50, naar bescheidenheid des regters en gelegenheid van zaken.

17. Bij elke gelegenheid, wanneer de Krijgsraad noodig mogt oordeelen een kommando of expeditie tegen den vijand uit te zenden, zullen zij bij elk kommando niet meer dan één Hoofd-officier of Kommandant benoemen, aan wien het bevel of bestier van zoodanige kommando of expeditie zal worden opgedragen, en alle Onder-Kommandanten en Veldkornetten zullen volstrekt aan het bevel van zoodanigen Hoofd-Kommandant onderworpen zijn; bij weigering of nalatigheid, verbeurt de overtreder eene boete van niet minder dan Rx. 25 en niet meer dan Rx. 100, naar den aard der zaak, en zulks, indien noodig geacht, met verlies van zijnen post. Verder zal het aan den Hoofd-Kommandant vrijstaan om zoodanigen Kommandant, Veldkornet, of ander ongehoorzaam persoon, dadelijk in arrest te laten nemen, of van zijn post af te zetten.

18. Wanneer een Kommandant of Veldkornet wordt overtuigd, dat hij door moedwil, nalatigheid, onnoodige vreesachtigheid of roekeloosheid, den vijand de overhand heeft doen krijgen, waar zulks vermeden of verholpen had kunnen zijn, of dat hij onnoodig op de vlugt gaat, of daardoor, of wel door pligt-verzuim, het leven van zijne onderhoorige manschappen in gevaar brengt van te moeten omkomen, of weigert of wel nalaat hen uit zoodanig gevaar te redden, of daartoe niet de noodige order geeft of maatregelen neemt, waar het blijken mogt dat zulks kon zijn gedaan; zal zoodanige Kommandant of ander officier verbeuren eene boete van niet minder dan Rx. 100, noch meer dan Rx. 500, met verlies van zijn' post, en, in geval van onvermogen, eene gevangenis van niet minder dan één, noch meer dan zes maanden.

19. De Hoofd-Kommandant zal verder gehouden zijn, wanneer hij omtrent eene zaak van gewigt in twijfel staat, of wanneer eenige maatregel of stap hem noodig schijnt die met groot gevaar gepaard gaat, of waar het een waagstuk zijn mogt, indien zulks doenlijk zij, of ook indien zulks door de onder hem gestelde officieren geëischt wordt, vooral zonder verzuim een' Krijgsraad, bestaande uit de Kommandanten en Veldkornetten, te moeten houden; en wanneer de meerderheid zijn voornemen mogt afkeuren, en hij daarin volhardt, zal hij voor alle schadelijke gevolgen verantwoordelijk gehouden worden.

20. Wanneer de Hoofd-Kommandant door vreesachtigheid tot vlugten als anderzins een slecht voorbeeld geeft, zal het aan elken, bij zoodanig kommando of expeditie tegenwoordig zijnden Kommandant of Velkornet vrijstaan, hem te arresteren of in zijne vlugt te stuiten, en dadelijk in zijne plaats een ander te kiezen.

21. Wanneer de Hoofd-Kommandant zulks noodig oordeelen mogt, zal hij met overleg van de andere Officieren, bij het uittrekken of eenig kommando tegen den vijand, krijgswetten kunnen invoeren.

22. In alle gevallen zal de Kommandant, dadelijk bij zijne terugkomst, aan den Volksraad in geschrifte verant-

woording en verslag van zijne verrigtingen moeten doen.

Ter Ordonnantie van den Raad.

(Get). JAC. JOH. BURGER, Fung. Sec.

Pieter-Maritzburg, Natalis, 6 Januarij 1840.

Alles werd toen voor den krijg geprepareerd. Reeds op den 12den hadden wij onze kanonnen, vuurwapenen, ammunitie van oorlog en andere benoodigdheden voor den krijg in komplete orde; — en voor de verzamelplaats der onderscheidene kommando-detachementen werd Toegala-drift bepaald.

Op den 14den Januarij nam de marsch der onderscheidene divisiën eenen aanvang.

Op den 18den daaraanvolgende kwam de hoofd-afdeeling met den Hoofd-Kommandant ter gemelde plaats aan.

Wij ontmoetten alhier eene afdeeling van 70 mannen, die van de andere zijde van den Drakenberg, onder Kommandant Andries Spies, tot versterking onzer krijgsmagt, was opgekomen. Mij werd bevolen, het getal der krijgsmannen in lijsten *op te scharen*, en wij vonden het naauwkeurige getal te beloopen op 335 strijdbare lieden. Deze magt werd echter door de Hoofd- en andere Officieren van ons leger niet sterk genoeg gerekend, om onzen geduchten vijand, en deszelfs talrijke mannen, totaal te kunnen ter nedervellen. Er werd dan gevolgelijk eene expresse, met Veldkornet Bester, naar den Landdrost van Pieter-Maritzburg gezonden, om zoo veel mannen, als onze Maatschappij uit de differente legers kon sparen, dadelijk ter hulpe en versterking van het reeds in het veld zijnde krijgsleger te doen toesnellen.

Zondag den 19den. Deze dag bleef ons leger stil, zonder eenige beweging te maken. Wij hadden het voorregt met eene geestelijke redevoering, op onzen toestand toepasselijk, te worden gesticht door den Wel-Ed. Heer J. S. Marits, een onzer Representanten, die juist bij deze gelegenheid tegenwoordig was.

Den 20sten. De eerste bezigheid, die wij dezen dag verrigtten, was het daarstellen van eene behoorlijke Kamp-Order, opgesteld door den Hoofd-Kommandant, en bestaande uit tien hoofdartikelen, ten einde de onderscheidene

pligten der Kommandanten, Veldkornetten en manschappen stiptelijk te bepalen, en voor elke misdaad eene regtvaardige straf vast te stellen. [1])

De Hoofd-Kommandant ging verder voort, om aan het leger de Order en Instructie voor hem en manschappen, van den Volksraad ontvangen, voor te lezen. Hij koos en stelde ook op last van gem. Volksraad een' Krijgsraad aan, bestaande uit twaalf personen, om in het vervolg alle krijgszaken, door middel van gemelden Krijgsraad, waarvan de Hoofd-Kommandant de President is, te beslissen.

Eenige uren na deze verrigtingen, verscheen in ons leger een Kapitein van de Zoola-natie, met name Mattowan (een onzer bondgenooten), om den Hoofd-Kommandant om een stuk lands te vragen, om met zijn Volk daarop te wonen, opdat hij, onder onze protectie, voor de tirannische vervolging van Dingaan bevrijd kon zijn; tevens te kennen gevende, dat hij genegen was, met ons leger gezamenlijk tegen Dingaan te oorlogen. Het verzoek werd door den Hoofd-Kommandant en Krijgsraad provisioneel toegestaan, om het nader aan den Volksraad te submitteren. Zij werden echter toegelaten, met ons tegen Dingaan te oorlogen. Deze Naturellen schijnen regt vriendelijk, en verklaren, dat zij nu eerst het genot der onveranderlijke beloften van de witte menschen als bondgenooten smaakten, daar zij nu zonder vrees waren van 's nachts door tirannische moordbenden, met hunne vrouwen en weerlooze kinderen, verdelgd te worden, zoo als zij weleer dagelijks voor de noodlottige bevelen van den bloeddorstigen Dingaan vreezen moesten.

Den 21sten. Heden vertrokken wij van de Toegala met omtrent 350 man, daar ons leger sedert is versterkt. De Wel-Ed. Heer A. W. J. Pretorius was, als Hoofd-Kommandant, aan het hoofd van ons leger; wij trokken zonder tegenspoed voort, en legerden ons kamp, voor eenige uren, aan de Doornleegte, nabij de Klip-rivier. Hier mogten wij ons weder verblijden, in de gelegenheid te komen, om onze christelijke menschlievendheid aan een ander

[1]) Deze kamporder wordt onmiddellijk na dit dagverhaal den lezer medegedeeld.

groot gedeelte Zoola's te toonen, door ook hen, op hun smeekend verzoek, onder onze protectie te nemen, en van den dwingeland Dingaan te verlossen. De zaak droeg zich als volgt toe: — twee zonen van het opperhoofd Joob, kwamen met eenige hunner manschappen bij ons leger, en zeiden, uit naam van hunnen vader: „dat hij sints eenen geruimen tijd reeds de krachten onzer wapens had ondervonden, en de regtvaardigheid onzer vorderingen tegen Dingaan met zijne getuigenis moest bekrachtigen; — dat Dingaan de bloedverwanten van zijnen vader, vele mannen, vrouwen en weerlooze kinderen van de Naturellen, onder het gebied van zijnen gemelden vader, van geslacht tot geslacht, onschuldiglijk heeft doen ombrengen; dat hun vader reeds had ondervonden, dat de witte menschen hunne bondgenooten (zoo als bij voorbeeld Panda en andere kleine stammen) als hunne kinderen behandelen; dat zij ook verlangden getrouwe bondgenooten van de witte menschen te worden; en dat zij genegen waren, op een oogenblikkelijk bevel, met ons tegen hunnen doorluchtigen bloedvijand ten strijd te gaan."

De Hoofd-Kommandant deed den Krijgsraad op dit hun verzoek bijeen komen, ten einde gemeld verzoek in overweging te nemen. Na eene behoorlijke consultatie, kwam men overeen, om den stam van het Opperhoofd Joob, uit naam van den Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij, als bondgenooten van genoemde Maatschappij aan te nemen. Zij werden gevolgelijk bevolen, met hunne krijgsmagt (zijnde slechts 400 man), in vereeniging met die van Mattowan, bestaande uit 250 man, de noordelijke directie van den vijand te occuperen, alwaar zij, in vereeniging met de krijgsmagten van Panda en Sapoesa, twee onzer bondgenooten, (bestaande uit omtrent 4,000 man) zullen komen, en dat zij den vijand, van de noord-oostelijke directie, hevig moesten aanvallen; terwijl ons leger den vijand van de zuid-oostelijke directie zou attakeren. Deze bevelen van den Krijgsraad werden door onze differente bondgenooten met blijdschap ontvangen, en zij verlieten ons kamp, om op ons bevel onmiddellijk tegen den

vijand op te trekken; terwijl wij Panda, als het magtigste Opperhoofd der differente bondgenooten, vriendschappelijk in ons leger houden, om ons tegen onvoorzien verraad te verzekeren.

Tevens werd aan ieder Officier onzer bondgenooten door den Krijgsraad stiptelijk, onder bedreigingen van zware straffen, aangezegd geen vrouw of kind van den vijand kwaad te doen; terwijl hun eene belooning van 50 beesten werd toegezegd, indien zij Dingaan aan ons overleverden; alsmede eene belooning van 25 beesten voor het overleveren van Umslela, een van Dingaans hoogste Ministers. Deze twee, gezamentlijk met Tamboeza, een tweede staatsman en Minister van Oorlog, dien wij thans in boeijen hebben, waren de éénige doorluchtige monsters, die den aardbodem met het onschuldig bloed onzer rustige blanken hebben doen bevlekken.

Den 22sten. Heden bleven wij stil liggen, om onze versterkende magt te doen bijkomen. In den namiddag verscheen Mattowan met zijne krijgsmagt, bestaande slechts uit 254 mannen, voor ons leger. Deze lieden vertoonden zich, in hunne parade-kleeding, regt deftig; de Kapiteinen waren van het hoofd tot de voeten met verscheidene soorten wildsvelletjes bedekt, welker fraaiheid, naar hun' aard, ieder vreemdeling ten hoogsten moest verbazen. De Kapiteinen deden hunne manschappen allen in gelid komen, en, op ieder woord van kommando door de Kapiteinen, exerceerden zij allen zoo regulier, als een der voornaamste regimenten, die ik ooit heb zien exerceeren. Het geheele regiment drukte in gezangen de volgende woorden uit, als met ééne stem: — „Wij waren dood, en zijn door dien Heer (wijzende op den Hoofd-Kommandant) weder levend geworden; — wij waren bedrukt onder de bloedige tirannij van Dingaan, en kunnen nu de witte menschen, als onze vaders, als onze weldoeners en onze regtvaardige regters, met verblijdende glorie-zangen toejuichen; — wij gaan blijmoedig ten strijde voor hen, omdat wij weten, dat wij niet te vergeefs zullen strijden; — wij zullen eerlang de zoete dagen met onze familiën genieten, die wij weleer in bitterheid hebben moeten doorbrengen; — de grootheid van Dingaan verdwijnt ras als sneeuw voor de zon, opdat wij,

ongelukkige lieden, onder de bescherming van de witte menschen, in gerustheid kunnen leven." — De Hoofd-Kommandant toonde hun toen Tamboeza, ten einde van alle onze bondgenooten te vernemen, wat het voormalige gedrag van Tamboeza was. Doch alle hoofden riepen eenparig uit: „Hij moet dood, hij moet dood; hij was een groot werktuig in het vergieten van onschuldig bloed; hij heeft Dingaan stellig aangevuurd P. Retief te doen vermoorden, onder bedreiging dat hij Dingaan, bij onvoldoening hiervan, met al zijn volk zou verlaten; hij (Tamboeza) was zelfs aan het hoofd van het Zoola-leger, toen de weerlooze en bevruchte vrouwen, ja zelfs de onnoozele zuigelingen voor de scherpte hunner bloedige zwaarden, als noodlottige slagtoffers, hebben moeten vallen." De eenparige uitdrukkingen van deze Opperhoofden maakten mij innerlijk gevoelig, op het denkbeeld van de wreedaardigheid, waarmede mijne dierbare landgenooten en vrienden zijn verdelgd.

Den 23sten. Heden voorttrekkende, arriveerden wij in den namiddag, aan de Modder-Leegte, eene distantie van omtrent vier Engelsche mijlen. Wij vertoefden alhier eenige dagen, om de versterking voor ons kommando in te wachten.

Den 25sten. Ik verblijd mij, wederom eene versterking van 50 mannen in ons leger te zien komen, Wij kunnen nu onze krijgsmagt op 400 krijgsmannen stellen, en zouden zekerlijk onze magt dubbel dat getal kunnen monsteren, ware het niet, dat de sterfte van paarden met veel woede aan de andere zijde van den Drakenberg regeert, en wij tevens verpligt waren onze hoofdstad en differente legers met manschappen te moeten voorzien.

Zondag den 26sten. Wij hadden dezen dag weder eene tent opgeslagen, en waren in groote scharen daar in en rondom vergaderd, ten einde den Almagtige voor zijne Goddelijke weldaden, tot dit oogenblik aan ons bewezen, te loven en te verheerlijken. Deze plegtige dienst werd eerst door een toepasselijk gezang en het lezen van eenige kapittelen uit het boek der Psalmen geopend, en daarna door den Heer Vermaak met een gebed aangevangen. De Hoofd-Kommandant ging toen voort, eene predikatie, juist op onzen

toestand toepasselijk, en uit het Oude Testament getrokken, aan ons ter eere van God voor te lezen. Het slotgebed van den Heer Vermaak was ook voor onze gemoederen aandoenlijk.

Den 27sten. Dezen morgen vertrokken wij van de Modder-Leegte, met stellig voornemen, zonder het minste verwijl, tegen de Zoola's op te trekken, en arriveerden heden aan de Wasbank (Zondags-rivier) eene distantie van 24 Engelsche mijlen. Naauwelijks waren wij gelegerd, of wij kregen drie differente rapporten van onze bondgenooten. — Eerstelijk vernamen wij uit een' expresse van het leger van Panda, „dat zijn leger de Zoola's had omgetrokken, dat Dingaan reeds, uit vrees voor ons en hun kommando, zijne stad weder had verlaten en gevlugt was; dat hij zijne armée had uitgezonden, om het kommando van Panda te ontmoeten." Tevens vernamen wij, „dat beide legers reeds digt bij elkander gelegerd waren, en dat dezelve waarschijnlijk morgen of overmorgen tegen elkanderen zouden optrekken; dat Dingaan al zijn vee, duizenden in getal, in eene noord-oostelijke directie liet drijven, doch dat Sapoesa met zijne magt aldaar reeds was, om hunne vlugt te beletten, het vee voor ons weg te nemen, en hunne magt, tot onze aankomst, tegen te houden." — De berigten van het opperhoofd Joob, meldden, „dat Dingaan, na den uittogt van ons kommando, weder 100 ossen naar Pieter Maritzburg had gezonden, doch dat de manschappen in de nabijheid van Joob gekomen, ons leger ziende, alsmede de krijgsmagt van Joob voor den oorlog monsteren, de ossen uit vrees achter gelaten en de vlugt hebben genomen; dat Joob deze ossen voor ons in bezit heeft genomen om dezelve, bij de terugkomst van ons leger, aan den Hoofd-Kommandant te verantwoorden." — Het berigt van Mattowan was: „dat hij, in vereeniging met de magt van Joob, dezen avond op de plaats dacht te zijn, alwaar de Zoola's op Zondag, den 16den December 1838, door ons leger waren verslagen (eene distantie van vijftig mijlen van hier); dat zij daar de rigting noordwaarts zouden occuperen, en den vijand zijne vlugt naar dien kant beletten, tot dat hij van den Hoofd-Kommandant verder order zou hebben ontvangen; dat Din-

gaan zijnen magt in twee kolommen heeft verdeeld, de eerste om zijne persoon te omsingelen en te beschermen, en de andere om den vijand te beoorlogen, doch dat de Officieren van Panda, ook met krijgslist bezield, hun leger mede in twee kolommen hadden afgedeeld, ten einde Dingaan zelve en zijne armée, tot onze aankomst, staande te houden."

Deze berigten in overweging genomen zijnde, liet de Hoofd-Kommandant aan de Officieren van Panda dadelijk terug weten, "dat zij den vijand hoegenaamd niet moesten aanvallen, voor dat ons leger nabij hen was, daar zij misschien voor den vijand te zwak mogten zijn, en dus door den vijand zouden kunnen worden overrompeld; dat, wanneer de vijand hen aanviel, zij zich dan zoo hevig mogelijk moesten verdedigen, en indien zij de magt van den vijand niet tot onze aankomst konden wederstaan, dat zij dan niet geheellijk moesten vlugten, maar altoos manmoedig retireren, en tevens den vijand van oogenblik tot oogenblik afspioneren, opdat zij met alle bewegingen van den vijand bekend konden worden." — Nadat deze order was afgezonden, besloot de Hoofd-Kommandant, dat wij nu zoo hevig mogelijk moesten aanrukken, om heden over vier dagen in de Hoofdstad van Dingaan te kamperen, zijnde eene distantie van 120 mijlen van hier.

Den 28sten. Dezen morgen, zond de Hoofd-Kommandant, behalve vier differente patrouilles, nog 100 vooruit, ten einde eenen weg over den Honigberg te maken; en ten 8 uren beklommen wij den berg, met onze zestig wagens. De weg hierover was zeer zwaar en schuins; onze wagens moesten, op verscheidene schuinten, van groote klip-rotsen afspringen, zoodat zelfs de fraaije kapwagen van den Heer Wessels omsloeg, en de geheele kap aan stukken brak. Ten 1 ure, dezen middag, waren al onze wagens den berg over; wij ontspanden toen eene wijl, en een uur daarna vervolgden wij onze reis naar de Zand-rivier. Voor dat wij aan de Zand-rivier kwamen, doorwaadden wij de Koolspruit, eene fraaije rivier. Het land van de Toegala tot hiertoe komt mij voor veel beter voor schapen en bokken te zijn, dan in het District Pieter-Maritzburg. Het geheele land is vlak. Men ziet hier vele

doornhoeken, doch schaars van loopend water voorzien.

Den 29sten. Wij vertrokken heden van de Zand-rivier, en arriveerden, omstreeks 11 uren, aan de Umsijatie of Buffel-rivier, die zeer hoog gerezen was. Doch de Hoofd-Kommandant, met volle geestdrift vervuld zijnde, wilde geen oogenblik verzuimen om deze rivier, ofschoon vol, door te gaan, omdat wij alreeds berigten hadden ontvangen, dat Dingaan met zijn' geheelen aanhang en vee aan het vlugten was. Wij trokken dan, met de grootste moeijelijkheden en gevaren kampende, de rivier met onzen langen trein wagens over half-leer water door, ontspanden een uur, en vervolgden onzen weg, tot dat wij ten 7 uren aan de Bloed-rivier aankwamen, zijnde de plaats, alwaar ons leger, op Zondag den 16den December 1838, de geheele Zoola-armée, bij hunnen gedetermineerden aanval, heeft verslagen.

Den 30sten. Thans marcheerden wij, als het ware, door eene woestijn; — wij hadden geenen weg. Buiten de gewone patrouilles, die uit waren om voor aanvallen van den vijand te waken, zonden wij er eene voor de wagens uit, om naar de gelegenheid van het veld te zien, ten einde met de wagens in eene directe rigting naar de spelonk, alwaar zich Dingaan bevond, zonder gevaar, te kunnen voort trekken. Met dit kommando gingen wij eenen weg, 10 à 12 mijlen hooger, dan wij met het vorige kommando gedaan hadden, daar deze weg voor ons voordeeliger is, om den vijand in zijne vlugt te stuiten. Onze patrouilles vingen twee Kaffers, doch bij onderzoek bleek het, dat zij volk van Joob waren; zij werden dadelijk weder naar het kommando van Joob terug gezonden. Ten 5 ure, kwamen er weder twee Kaffers van het leger van Panda, hebbende bij hen een vlag, door den Landdrost van Pieter-Maritzburg aan hen gegeven, om hen van de vijandige Zoola's te onderscheiden. De vlag is aldus; [VR] beteekenende Volksraad. Zij berigtten den Hoofd-Kommandant „dat Dingaan van voornemen was naar Matselikatse te vlugten, zoo als zij uit de opgaaf van de door hen gevangene spionnen hadden ontdekt, doch dat hij geen kans zag, hoe de Knopneus-Kaffers, zonder totale vernieling, door te komen; dat hij

de aankomst van ons leger in twijfel begon te trekken, en zich in eene nabij zijne stad gelegene spelonk verstoken hield, tot dat hij gelegenheid zou vinden, om noordwaarts te vlugten." Wij zijn nu eene groote *schoft* van de Zoola-Hoofdstad, en zullen, zoo wij hopen, morgen weder onverwijld oprukken, ten einde onze wapenen op den vijand te rigten.

Den 31sten. De Hoofd-Kommandant besloot, heden met zijn' Krijgsraad het lot van Tamboeza en Kombasana, een Veldkornet of kleine Kapitein, te beslissen. De Hoofd-Kommandant liet ook Panda, en zijne bij zich hebbende Kapiteinen, in zijnen Raad zitting nemen, ten einde een regtvaardig besluit over Tamboeza en zijn' medgezel te nemen. De Hoofd-Kommandant berigtte Tamboeza vooraf, dat het weg vlugten van Dingaan, met al onze vermogens en gestolen goederen, voor zijn lot misschien nadeelig kon zijn. Hij verzocht Panda, het geheele voormalige gedrag van Tamboeza en zijn' Veldkornet Kombasana opentlijk aan den Raad mede te deelen; waarop Panda, en al zijne Kapiteinen, het volgende, in aller tegenwoordigheid en die van Tamboeza, mededeelden: — „Wij hebben alle in de nabijheid van de Hoofdstad der Zoola's, alwaar Tamboeza resideerde, gewoond; iedere daad van hem is ons bekend; en wij kunnen plegtig, voor den Alwetenden God, dien wij door ulieden hebben leeren kennen, voor de zon, voor ulieden en de wereld zweren, dat Dingaan nimmer eenige groote bloedvergieting gebiedt, zonder de expresse toestemming van Tamboeza, als een van zijne geheime Raden, daarvoor te hebben bekomen. Tamboeza stelde altoos aan zijnen Koning voor, om deze of die kraal Zoola's, voor de geringste misdaden, met vrouwen en kinderen te doen verdelgen, hetgeen altoos door den Koning en Umslela werd toegestemd."

„Dezelfde Tamboeza heeft ook bij den Koning aangedrongen, om uwen Gouverneur Retief en manschappen, alsmede de vrouwen en kinderen uwer natie te doen vermoorden; hij heeft zelfs de toestemming des Konings bekomen, mij te vermoorden, omdat ik niet genegen was tegen ulieden te oorlogen; hij zelf had mij aan den arm, en leidde mij

naar de geregtsplaats, ten einde mij te vermoorden; doch mijne moeder, ook de stiefmoeder van Dingaan zijnde, verloste mij van mijnen dood, met haar smeekende aandringing bij den Koning."

De Hoofd-Kommandant vroeg Tamboeza toen, of hij gehoord had, wat Panda en zijne Kapiteinen zeiden, en of hij tot zijne verschooning iets te zeggen had. „O! neen," zeide hij, „ ik heb daar niets tegen te zeggen; al hetgeen Panda gezegd heeft is de waarheid. Ik ben genegen, voor mijne menigvuldige misdaden te sterven; doch deze man (Kombasana), die aan mij geboeid is, is onschuldig en den dood niet waardig." — Panda zeide dadelijk: „O neen; hij heeft altoos alle kwaad bij den Koning ten nadeele van anderen aangevoerd, hetzij waarheid of leugens, alleen om een gunsteling van den Koning te blijven,"

De Hoofd-Kommandant ging toen over, met advies en consent van zijnen Krijgsraad, Tamboeza en Kombasana tot den dood te veroordeelen. [1]) Hij scherpte hun ernstig in, dat zij na den dood voor eenen anderen Regter zullen verschijnen, en dat de Almagtige hen, door zijne Goddelijke genade, indien zij van harte hunne zonde en misdaden voor Hem beleden, van eeuwige straffen zou vrijmaken; — in het kort, de Hoofd-Kommandant deed alles wat in zijn vermogen was, om hun de kennis van het bestaan van een Opperwezen in te boezemen. Zij werden eenige uren daarna, door een wacht burgers naar eene nabij gelegene rivier gebragt, en ondergingen manmoedig hunne welverdiende straf.

Daarna werd een man, met name van Deventer, voor den Krijgsraad gebragt, en beschuldigd van den vorigen avond een jongen Engelschman, met name Howard, zonder eenige redenen te hebben getergd, en de schandelijkste provocatie tot ongenoegen gegeven, tot dat Howard iets ten nadeele van hem zeide, wanneer hij (van Deven-

---

[1]) Het is deze veroordeeling, die de Heer Cloete — zie bl. 97 — de éénige vlek noemt, op het gedrag der uitgewekenen ten aanzien hunner vijanden.

ter) van zijn' wagen sprong, en Howard eenige vuistslagen toebragt. Daarna ging van Deventer weder op zijn wagen zitten, en vervolgde met Howard te tergen, tot dat Howard hem weder uitschold; als wanneer van Deventer voor de tweede maal van den wagen sprong, en Howard weder eenige vuistslagen toebragt; waarop Howard naar een geweer greep, en van Deventer daarmede dreigde, tot dat eene wacht aan van Deventer zijne onwettige handelingen heeft belet. Van Deventer erkende zijne misdaad dadelijk, en verzocht dat de Raad hem zijne misdaad wilde vergeven, zonder hem eene schandelijke straf aan te doen, onder belofte dat hij het nimmer weder zou doen. De Hoofd-Kommandant zeide hem, dat hij ditmaal, om zijne onderwerpende belijdenis, zou worden gepardonneerd, maar dat hij rekenen kon, indien hij een onzer onderdanen weder aanrandde, dat hij zekerlijk voor eenige dagen, door den Raad te worden bepaald, met vast geboeide handen, achter het leger zou moeten stappen; dat het den sterken man hier niet wordt toegelaten den zwakkeren door zijne kracht te overweldigen. De Hoofd-Kommandant zeide toen aan Howard, dat het de laatste maal moest zijn, dat hij zich van een doodelijk wapen bediende, om zijne evennaasten te dreigen; dat hij, bij zoodanige provocatiën als deze, zich bij den regter moest vervoegen, en dat hij aldan ondervinden zou, dat er zoowel voor hem, als voor anderen, regt zal zijn; terwijl hij bij eene tweede overtreding van dien aard, als een tot moorden geneigd, zou worden aangemerkt. — Na den afloop van deze teregtstellingen, ontving de Hoofd-Kommandant een rapport van het leger van Panda, "dat hetzelve Dingaan bijna had achterhaald, en dat zij niet twijfelden, of zij zouden reeds met elkanderen gevochten hebben, indien Dingaan niet te haastig vlugtte." De Hoofd-Kommandant deed dadelijk weder aan Nonklaas, de Hoofdbestierder van het leger van Panda, weten, dat zij zoo haastig mogelijk moesten aanrukken, en Dingaan in zijne vlugt stuiten, tot dat zijn leger aankwam. Wij zouden, ten minste eene week geleden, reeds in gevecht met Dingaan zijn gekomen, hadden wij

niet 7 dagen naar 50 man moeten wachten, die nog niet bij ons leger waren. Onze patrouilles hadden in den loop dezer week een groot gedeelte van het land der Zoola's doorkruist en 13 van de vijanden doodgeschoten. — Wij vervolgden onze reis dezen dag door de onbekende woestijnen, en legerden ons om 3 ure voor eenige *dubbele bergen*, welke wij niet in staat zullen zijn zonder groote moeite te kunnen doorkruisen.

Den 1sten Februarij. Nadat de Hoofd-Kommandant dezen morgen verscheidene patrouilles had uitgezonden, ten einde door de voor ons liggende *dubbelde bergen* eenen weg te zoeken, kwam omtrent één uur daarna, een Kaffer van het leger van Panda, en berigtte ons, „dat Nonklaas, de Hoofdbestierder van het leger van Panda, eergisteren slaags was geweest met drie regimenten van Dingaan; dat zij twee geheele regimenten van Dingaan tot den laatsten man hadden omgebragt, en dat een gedeelte in de bosschen is gevlugt; dat zij zoo veel beesten thans voor ons in bezit hebben, als zij kwalijk kunnen hoeden."—Daar evenwel onze vordering tegen de Zoola's niet meer is dan 40,000 beesten, besloot de Hoofd-Kommandant, op het vertrouwen door den Volksraad in hem als een eerlijk krijgsman gesteld, niet meer dan de gezegde 40,000 beesten te nemen, ofschoon wij ook tienmaal dat getal in ons bezit zouden krijgen, daar wij maar alleen de verliezen der beroofde onderdanen willen vergoed hebben. — Verder deelde de berigtbrenger mede, „dat Dingaan nog slechts twee regimenten had, zijnde zijne lijfgarde, met welke hij langs de Pongola-rivier, 200 mijlen ten noorden van zijne Hoofdstad, was gevlugt, doch dat Nonklaas hem met zijne armée was nagevolgd, om hem in zijne vlugt te stuiten, en, indien mogelijk, hem te vangen." Er werd dus besloten, dat wij overmorgen ons leger op eene geschikte plaats vast in elkander zullen trekken, en Dingaan, onder geleide van onzen Hoofd-Kommandant, met 250 burgers te paard achtervolgen, om, indien mogelijk, aan de Zoola-natie den moed en de magt te benemen, om langer den aardbodem met onschuldig bloed te bevlekken. Eene onzer patrouilles keerde intusschen naar

het kamp terug, en berigtte den Hoofd-Kommandant, dat wij met moeite de bergen zouden kunnen doorkomen. Wij begonnen daarop dadelijk ons leger op te breken, ten einde onze reis te vervolgen; doch waren daarmede naauwelijks bezig, of er kwam eene patrouille, met berigt, dat eene partij Kaffers met groote troepen beesten ten noorden van ons leger voorbij trok. Dadelijk daarop liet de Hoofd-Kommandant het leger weder *vast in elkander stooten*, en zond Kommandant Lombaard met 200 man naar de voorbij trekkende Kaffers en beesten, doch zoodra de Kommandant bij hen kwam, wierpen zij hunne wapenen neder, en riepen uit: „dat zij volk van Joob en Mattowan waren, en dat zij naar ons leger zochten." Hun werd door Kommandant Lombaard veel lof voor hunne getrouwheid toegekend en geboden het vee naar ons leger te drijven. Heden avond kwam ook de voorklomp vee bij ons leger, zijnde 600, en wij verwachten den achterklomp morgen, zijnde ten minste 2,600 beesten. Hiermede kunnen wij de wereld overtuigen dat het zeker niet onze tirannij is, die alle heidensche volken toevlugt tot ons doet nemen. — Wij laten het gevecht tusschen ons en Dingaan, met het kommando, ten volle aan hen, om hunne getrouwheid aan ons op de proef te stellen; doch ik verblijd mij te kunnen zeggen, dat niemand ons trouwer kan behandelen, dan onze nieuw aangenomen bondgenooten. — Zij declareren allen, van stam tot stam te zamen, dat zij nimmer zoo veel regtvaardigheid en vrijheid hebben genoten, als zij thans genieten, en dat zij voortaan tot alle diensten, waartoe wij hen mogten vereischen, het zij bij dag of nacht, op een oogenblikkelijk bevel, voor ons zullen gereed zijn. — De Hoofd-Kommandant zond ook dezen dag de Heeren Christiaan Muller en Isaak Abraham van Niekerk met een' Tolk naar het leger van Panda ten einde te vernemen, of er eenige juistheid is in de rapporten, die wij gedurig van Nonklaas ontvangen.

Er is geen eer of lof te bedenken, welke ik niet verpligt ben den WelEd. Heer Pretorius, in zijne betrekking als Hoofd-Kommandant, voor zijne manmoedigheid en onverbeterlijke plannen, toe te kennen. Hij houdt zich ook stellig

aan het 21ste Art. van zijne Instructie, dat is: "zorg te dragen, dat er geen onschuldig bloed zal worden vergoten."— Onze geëerde Hoofd-Kommandant houdt zich dikwijls, in publieke bijeenkomsten, in het leger bezig, bij zijne Veld-Kommandanten en Veldkornetten aan te dringen, om den jongelingen onder hun gebied in te boezemen, dat onze overwinning over onze ontelbare vijanden niet alleen aan onze dapperheid kan worden toegeschreven, maar dat wij den Barmhartigen God, den Vader des Heelals, en den Regtvaardigen Regter over Koningen en Vorsten, alleen den lof van onze overwinningen moeten toekennen; terwijl het voor ons, zonder zijne Goddelijke hulp, onmogelijk zou zijn, over dit magtig volk, in overwinning te kunnen triumferen.

Zondag den 2den bleven wij weder met ons leger alhier stil liggen, om onze gewone Godsdienst aan den Heere toe te wijden, even gelijk wij voorleden Zondag hebben gedaan. Wij hielden daarbij eene dankzegging aan den Opperheer, voor de voorspoedige overwinning, die onze bondgenooten over het grootste deel van onze vlugtende vijanden hebben behaald. In den namiddag kwam een klein gedeelte van het volk van Joob met 2,400 beesten aan, en berigtte ons, dat wij op morgen, door hun ander volk en van Mattowan, driemaal dat getal zouden ontvangen. Intusschen kwamen onze afgezanten, de Heeren Muller en van Niekerk, terug, en berigtten den Hoofd-Kommandant: "dat er alle juistheid in de rapporten van Nonklaas bestaat; dat zij, volgens alle blijken, twee regimenten van Dingaan hebben vernield, maar dat er ook een groot gedeelte van het volk van Panda is gesneuveld en gewond; dat Nonklaas de armée van Dingaan (zijnde volgens schatting 3 à 4,000 man sterk) op morgen naar ons leger zou drijven, om ons in de gelegenheid te stellen, hen weder de krachten onzer wapenen te doen gevoelen." Het komt onzen afgezanten voor, alsof het volk van Panda en dat van Dingaan, omtrent even sterk zijnde, elkander vreezen. De Hoofd-Kommandant deed 220 man gereed maken, om morgen den vijand aan te vallen.

Den 3den. Dezen morgen trok de Hoofd-Kommandant met 220 man uit, om den vijand te ontmoeten; en toen hij om-

trent een uur ten noord-oosten van ons leger was, kwam een onzer spionnen ons te gemoet, en berigtte den Hoofd-Kommandant, dat de vijanden op de eerste bank van den voor ons liggenden berg waren; maar dat zij onze aankomst moesten bemerkt hebben, en gevolgelijk vlugtende waren. De Hoofd-Kommandant zond, op dit berigt, dadelijk den Kommandant Lombaard met 25 ligte mannen, om den vijand in front onverwijld op te volgen, terwijl de overigen ook zonder het minste verzuim den vijand vervolgden. Doch wij troffen het juist ongelukkig; want de vijand vlood in eene akelige spelonk, en een zwaar mistig weder bedekte de omliggende bergen en kloven, zoodat wij noch den vijand noch eene gelegenheid konden zien om hem *op te kogelen.* Dit hoorden wij hen duidelijk zeggen „hier is (molenkoes) witte menschen, laten wij uit elkanderen vlugten, zoo veel wij kunnen, om ons leven te redden. Tegen deze menschen is er voor ons geen kans een oogenblik te vechten," — en zij *siften uit elkanderen;* zoodat, toen zij Nonklaas voorbij vlugtten, zij ten minste in 60 differente klompen waren, en zich naar verschillende oorden verspreidden. — Wij trokken ten 10 ure met ons kommando deze spelonk door, en keerden tegen den avond naar ons leger terug met voornemen om overmorgen naar de Pongola op te trekken, en alles aan te wenden, wat in ons vermogen is, om Dingaan zelven in handen te krijgen, en daardoor een einde aan den oorlog te maken.

Den 4den. Dezen morgen, werd een man voor den Hoofd-Kommandant en Krijgsraad gebragt, en beschuldigd van gisteren, bij afwezigheid van den Hoofd-Kommandant, en zonder verlof daartoe drank te hebben verkocht en daardoor verscheidene menschen in het leger in staat van dronkenschap te hebben gesteld. Deze misdaad werd door den Hoofd-Kommandant en Krijgsraad voor zeer verfoeijelijk verklaard, en de Krijgsraad besloot, dat de vaten van gemelden persoon onverwijld zouden worden verzegeld, en het verkoopen van drank stellig belet. Kommandant Lombaard werd gevolgelijk geboden, om met een' Veldkornet naar den wagen van F. M. Lingenfelder te gaan, en alle tappen zijner vaten toe te slaan, en op den bodem af te zagen.

De Hoofd-Kommandant deed 250 man kommanderen, ten einde op morgen naar de Pongola voort te trekken en Dingaan te vervolgen. Ook heeft de Hoofd-Kommandant dezen morgen zijn 3de officiële rapport aan den Wel-Ed. Heer J. P. Zietsman, als Landdrost van Pieter-Maritzburg afgezonden, opdat genoemde Landdrost hetzelve bij de eerste vergadering, aan den Hoog Achtbaren Volksraad kan voorleggen.

Den 5den. Wij vertrokken dezen morgen met 250 man, in eene noord-oostelijke directie van ons leger, ten einde te zien, of onze vijanden nog moed hadden het gebulder onzer geweren en kanonnen te wederstaan. Wij trokken, gedurende dezen dag, verscheidene bergen, spelonken en kloven door; wij doorwaadden ook ten minsten honderd loopende waterstroomen; doch konden niets van den vijand ontdekken. Wij legerden ons kamp vervolgens ten 8 ure onder eenen berg, hadden onze paarden allen opgezadeld, en aan elkander in een' kring gebonden; wij zetteden ook dubbelde wachten uit, om voor aanvallen van den vijand te waken; doch omtrent 10 ure in den nacht begon het zóó hevig te regenen, dat wij tot op onze huiden nat waren.

Den 6den. Met het opgaan van de zon vervolgden wij onzen marsch geheel noordwaarts, of wij misschien daardoor met de bewegingen van den vijand konden bekend worden; doch niets van den vijand ontwarende, keerden wij weder van daar oostwaarts terug, en ontzadelden omstreeks 9 ure onze paarden, om hen en ons zelven weder met wat voedsel te versterken. Nadat wij alhier twee uren hadden vertoefd, en juist weder aan het opzadelen waren, ontvingen wij van Nonklaas berigt, „dat eene partij Zoola's zich in eene zekeren klipkop hadden verscholen." Dadelijk lieten wij ons naar dien klipkop door een van het volk van Panda geleiden, omsingelden den krans oogenblikkelijk, en de Hoofd-Kommandant liet aan de in den krans zijnde vijanden door zijnen tolk zeggen: „dat zij allen ongewapend moesten uitkomen, en dat hun leven daardoor zou gespaard worden." Doch zij gaven ons geen antwoord op onze herhaalde voorstellen, zoodat de Hoofd-Kommandant toen den Kommandant Lom-

baard met 25 man de kransen liet inkruipen, en bevel gaf, „om ieder man, dien zij voor de trompen hunner geweren in die grot aantroffen, te dooden; maar dat zij de meiden en kinderen moesten sparen." Inmiddels stelde de Hoofd-Kommandant het overige van zijne magt rondom den krans, om de er uit vlugtende vijanden op te vangen; terwijl deze dappere 25 mannen den krans met bedaardheid inkropen, en in de naauwe, donkere klipscheuren drie man van den vijand doodschoten. Toen nu de overige mannen, vrouwen en kinderen, uit vrees voor het akelige gekraak der schoten, in die naauwe grot uitriepen: „dat zij nu allen zouden uitkomen," hield het schieten op; en er kwamen toen twee Zoola's, en een door de Zoola's krijgsgevangen Knopneus-Kaffer, benevens 50 meiden en kinderen, te voorschijn. De Hoofd-Kommandant liet alle noodige vragen aan deze drie mannen doen, om iets van Dingaan te ontdekken; doch zij wisten van hem niets te zeggen. Omtrent een half uur daarna sprongen deze twee gevangene Zoola's, nadat zij alle vriendelijkheid van ons hadden ondervonden, op en liepen in vollen spoed weder naar den krans. De Hoofd-Kommandant gebood dadelijk op hen te vuren, en zij werden als ziften uit elkanderen geschoten. Bij gelegenheid van deze inkruiping was Kommandant Lombaard en ook eenige zijner mannen zeer gevaarlijk in de grot geplaatst; een Zoola was in eene naauwe rots-scheur gekropen, en had eene groote klip voor zich, van waar hij herhaaldelijk groote klippen, met zoo veel woede naar Kommandant Lombaard, de Heeren Jac. Uys, A. Landman, jonge Maritz, Steijn, en anderen wierp, dat, indien hij een hunner had getroffen, het gevolg zeer zeker doodelijk zou zijn geweest. Nonklaas, die met zijn kommando onze omsingeling had aanschouwd, kwam naderhand in persoon naar ons toe, doch kon in geene woorden zijne verwondering over de welberadenheid onzer manschappen uitdrukken. Hij zeide: „dat hij nimmer eenige kans zou gezien hebben, om hen met zijn volk uit dezen krans te krijgen." — Hij sloeg toen den Hoofd-Kommandant op den schouder; en zeide: „gij

zijt toch waarlijk menschen, die voor niets vreezen." — Na dit alles trokken wij ten één uur verder voort, doch, ten gevolge van den aanhoudenden regen, waren wij verpligt, zoo vroeg als ten 3 ure, ons nabij eene verlatene Zoola-kraal te legeren, alwaar wij vele matjes, door de gevlugte Zoola's van gras gemaakt, tot onze dienst vonden; wij maakten daarvan voor ons schermen, om voor den regen min of meer te kunnen schuilen.

Den 7den. Door den aanhoudenden regen, dien wij sedert gisteren middag hadden, waren wij verpligt, dien dag alhier stil te blijven liggen. Wij vonden hier een' overvloed van milies (maïs), en hielden ons voor tijdkorting meestendeels onder onze schermen bezig met milies te braden. In den middag kwamen er twee Zoola's, gezamenlijk met Nonklaas, naar den Hoofd-Kommandant, en zeiden: „dat zij in naam van Kuana en Mapita naar den Hoofd-Kommandant waren gekomen, om hem en alle witte menschen om genade en verlossing te smeeken. Dat deze twee Kapiteins (zijnde nog de twee voornaamste, die Dingaan bij zich had) Dingaan reeds lang hadden willen verlaten, om van zijne tirannij verlost te worden, doch dat Dingaan hen altoos alle gelegenheid had ontnomen van te kunnen ontvlugten, behalve toen het gevecht tusschen het volk van Panda en Dingaan, welk laatste zij kommandeerden, plaats vond; dat zij de voorregten en het geluk inzagen, welke Panda en zijn volk onder de witte menschen genoten, en met al hun volk, bestaande genoegzaam uit de geheele vijandelijke magt, naar de witte menschen verlangden te komen, indien zij genade bij ons mogten vinden." — De Hoofd-Kommandant sprak met volle bedaardheid de boodschappende Zoola's aldus aan: „Ik ben gelast en ben uit eigen gevoelen daartoe ook ten volle genegen, om alle menschlievendheid aan ieder schepsel te bewijzen. Zegt aan uwe Kapiteins, dat zij morgen naar mijn kamp moeten komen; dat ik de vijandige Zoola's, onderdanen van Dingaan, wederom in vriendschap, als onderdanen van onze Maatschappij, of onder het bondgenootschap van Panda, zal aannemen; dat gijlieden het u tot geluk kunt rekenen, dat ik

met mijn kommando, vier dagen geleden, door het zware mistige weêr was verhinderd, want dat mijn voornemen was, op ulieden met alle krachten uit te bulderen; terwijl er, indien wij schoon weêr hadden gehad, geen derde van ulieden het geweld onzer wapenen zou ontkomen zijn." Op deze uitdrukkingen schenen de Zoola's de ware doodskleur op hunne lippen te hebben. „Maar," vervolgde de Hoofd-Kommandant, „zoo verwoed als ik eerst op ulieden was, zoo vriendelijk zal ik ulieden weder als onderdanen behandelen. Vraagt aan Nonklaas, hoe onze behandeling jegens hem is?" — „Och," antwoordde Nonklaas, lagchende: „ik behoef dit niet eens te expliceren; hier kan ik, als een aangenomen kind, in vrijmoedigheid met dezen grooten Heer discoureren, daar ik voormaals, als een uitgeschopte hond, voor al mijne trouwe diensten, bij mijnen voormaligen Koning heb moeten kruipen. Komt hier met uwe Kapiteinen en volk, en gij zult vrijheid als een' vogel hebben." — De Hoofd Kommandant waarschuwde hen daarop stellig, aan hunne Kapiteinen te boodschappen, „dat er nu voor hen een geluk open stond; dat zij, voor morgen te 12 uren, bij hem moesten zijn; dat hij tot dien tijd stilstand van wapenen zou houden; maar dat hij, indien zij nog afwezig bleven, alle Zoola's als bloedige vijanden zou doen ombrengen." Hierop verlieten zij ons kamp in den meesten spoed, om hunne Kapiteinen, met al hetgeen zij gehoord hadden bekend te maken.

Den 8sten. Wij trokken dezen morgen verder voort, naar de Pongola, en arriveerden ten 9 ure op den rand of de perpendiculaire rots van gemelde rivier, en konden van hier de geheele rivier met een' verrekijker zien; deze is in grootte omtrent met de Toegala gelijk, doch met zware doornen begroeid. Het land van hier tot aan de Pongola is zóó ongelegen en hobbelig, dat wij geen kans zagen, onze wagens tot dáár te vervoeren; doch aan de overzijde van de rivier is het land geheel vlak, ten minste 12 mijlen ver. Tot nog toe konden wij van Dingaan niets vernemen, dan alleen dat hij voor vijf dagen de Pongola, die toen ledig was, met eenige zijner vrouwen en vee-

wachters door gevlugt was, geheel over zijne limieten. Geen kommando kunnen wij van hem vernemen; niets anders dan honderde klompen Zoola's, die van hem waren gevlugt en ons om vrede vroegen, welke wij hun, zonder eenige verdere vervolging gaven. Volgens de dagelijks inkomende rapporten, heeft Dingaan niet meer dan circa 100 man, die hij tot den krijg kan gebruiken. Al zijn volk is thans met de bitterste gevoelens jegens hem bezield. Zij zouden hem, voor zijne vorige tirannij, met hunne tanden kunnen verscheuren. Wij kunnen volstrekt niet ontdekken waar Dingaan zelf is, omdat sedert het gevecht tusschen hem en Panda, niemand hem weder heeft gezien.

De Hoofd-Kommandant was ten volle opgewekt, om Dingaan nog acht dagen over de Pongola te vervolgen; doch daar er reeds 10 paarden van ons door de paardenziekte binnen 2 dagen waren gestorven, en wij, door de laagheid en zoetheid van het veld aan de overzijde der Pongola, redenen hadden te veronderstellen, dat wij ten minste 10 paarden dagelijks zouden verliezen, besloot de Hoofd-Kommandant, met toestemming van zijnen Raad, naar het leger terug te keeren, en liet Nonklaas in de gelegenheid wanneer hij iets van Dingaan na ons vertrek vernam, ons dadelijk te doen verwittigen, als wanneer de Hoofd-Kommandant, met 190 man te paard en de noodige wagens, terstond derwaarts zou snellen. — Wij kunnen nu stellig rekenen dat het Koningrijk van Dingaan geheel verstoord is. Hij is niet alleen uit zijne stad gevlugt, maar over zijne grenzen, in het land van andere natiën, die hem als een ouden verrottenden vijand, gelijk de kat de aankomst van eene muis, met blijdschap inwachten — Wij begonnen dus ten 12 ure onzen terugmarsch, met ons nemende een getal van 10,000 beesten, en, na een vermoeijenden togt, legerden wij ons aan eene sterke rivier, in verwachting om morgen, aan de Zwarte-Omfiloos, bij ons leger te komen.

Zondag den 9den. Sedert den 5den hadden wij alle dagen en nachten regen; en daar wij al dien tijd met natte kleederen gingen, waren eenigen van ons zeer onwel. Wij vervolgden evenwel onze reis, en kwamen dezen avond met afgematte

ligchamen, aan de Zwarte-Omfiloos, in ons groote leger. Wij waren dezen dag (den Sabbatdag) in het woeste veld, zonder tent of wagen; dus konden wij den Almagtige, niet zoo als gewoonlijk, in het openbaar, met dankzeggingen verheerlijken. Het was echter aan het pligtbesef van ieder persoon overgelaten, om zijnen Schepper voor genotene weldaden te danken, en Hem tevens voor de gunstige overwinning, en het vooruitzigt van voortdurende rust, vrede en nationale welvaart, onophoudelijk in hunne harten te verheerlijken. De huiselijke Godsdienst werd in ons leger, door velen, in verscheidene tenten, 's avonds stiptelijk onderhouden.

Den 10den. Dezen morgen liet de Hoofd-Kommandant, Panda met zijne Kapiteinen bij zich komen, en zeide hem: „dat hij gedurende zijne laatste afwezigheid, zijnde 5 dagen, gelegenheid had gehad, de getrouwheid van hem, van Nonklaas en van al zijn volk, te kunnen beproeven, en dat hij met genoegen zeggen kon, dat Nonklaas zich met al zijn volk als dapper krijgsman had gedragen; dat hij Nonklaas had gezegd, en nu weder herhaalde, dat onze overwinning over de magtige Zoola-natie alleen door de Voorzienigheid alzoo is bewerkstelligd, dat wij, ten volle in onze vorderingen tegen Dingaan geregtigd, werktuigen in Gods hand waren, om de onbeschrijfelijke gruweldaden en moorden van Dingaan te doen ophouden, en tevens om hem en zijn volk van de tirannij van Dingaan te verlossen." — „Volgens al hetgeen ik," zeide de Hoofd-Kommandant verder, " van de Heidensche volkeren kan vernemen, blijkt het mij zeer duidelijk, dat gij tot het Koningrijk der Zoola's geregtigd zijt. Dingaan is bij andere volkeren gevlugt, en, zoo hij immer in onze handen mogt komen, zullen wij hem, voor zijne snoode misdaden aan ons gepleegd, met den dood straffen. Ik heb nu verder goed gedacht, U, in naam van den Volksraad onzer Zuid-Afrikaansche Maatschappij, als Koning of als Opperhoofd der Zoola's aan te stellen, zoo wel over het volk thans onder uw gebied, als over alle vlugtende of overblijvende Zoola's, die van Dingaan onder uwe protectie vlugten zullen, en

mede die wij in staat zullen zijn, onder uwe regering te stellen. Ik ben ook gelast, u als onzen grooten bondgenoot aan te nemen, en uwe vijanden als onze vijanden te behandelen. Gij zult niemand, zonder onze voorkennis, in oorlog mogen aanvallen, en wij zullen U, bij alle gelegenheden, uwe vijanden helpen nedervellen. Ik moet mijne grootste tevredenheid nogmaals voor de trouw en de' dapperheid van uw volk herhalen."

Panda, die van zijn hoofd tot zijne voeten met glorierijke blijdschap vervuld was, kon zich geen oogenblik langer bedwingen, de opregte gevoelens van zijn hart aldus uit te boezemen:

„Mijn groote Heer, ik dank u regt hartelijk, voor deze „uwe openhartige uitdrukkingen van opregtheid jegens mij „en mijn volk. Ik dank u, dat ik thans van de geduchte „tirannij, waaronder ik eene reeks van jaren, als een ver„stooteling heb geleefd, door u ben verlost. Ik kan u en „de geheele regering van de witte menschen, bij alles dat „er bestaat, mijne voortdurende trouw plegtiglijk toezwee„ren. Wanneer eenige natie of volk ooit iets ten nadeele „van ulieden wil doen, behoeft gij mij slechts daarmede be„kend te maken, en gij kunt rekenen dat ik dadelijk mijne „geheele magt ter uwer hulp zal doen snellen, en mijn' laat„sten man voor U in den krijg opofferen; want ik was dood, „en gij hebt mij weder levend gemaakt; ik was verworpen, „en gijlieden hebt mij weder opgeraapt; zoo heb ik mijn „geluk en mijne welvaart aan ulieden te danken." —

De expressiën van dezen nieuwen Zoola-Koning waren inderdaad te omslagtig om alles te omschrijven, doch zijne rede was buiten verwachting verstandig, meer dan ik ooit van een' Heiden had verwacht. — Panda was, onder zijn geheele gesprek, regt gevoelig. Wanneer de vijandige Zoola's eerst onder zijn gebied zijn (hetgeen wij binnen kort verwachten), kunnen wij de magt van dezen onzen bondgenoot ten minste op 10,000 strijdbare mannen bepalen. Wij zouden eenen sterken vijand kunnen wederstaan, die ons in het vervolg mogte molesteren. De Zoola's zijn, in vereeniging met ons, in den krijg veel moediger dan zij ooit te voren waren,

omdat zij ons als een dapper en weerbaar volk beschouwen.

Den 11^{den}. In den namiddag kwamen twee Zoola's van Nonklaas, die den Hoofd-Kommandant deed weten: „dat hij niets van Dingaan kon vernemen, en dat het hem bleek, dat Kwana en Mapita de menschlievende belofte, welke de Hoofd-Kommandant aan hen gezonden had, in twijfel trokken, en nog bevreesd waren naar zijn of ons leger uit te komen; dat hij geene beesten meer kon vinden, en dat hij, ten gevolge daarvan, verlangde dat de Hoofd-Kommandant hem verlof wilde geven, met zijn kommando terug te keeren." De Hoofd-kommandant liet hem weten: „dat hij maar met zijn volk naar ons leger kon komen; en dat wij, doordien wij niets meer van den vijand konden vernemen, en onze paarden zonder ophouden dagelijks *vrekten*, naar Pieter-Maritzburg, onze Hoofdstad, zouden terugkeeren, en hem ook van verdere diensten ontslaan."

Den 12^{den}. Dezen namiddag kwam de voorklomp beesten aan, welke Nonklaas ons zond, die hij van den vijand voor ons heeft genomen.

Eene droevige gebeurtenis vond dezen middag plaats. — Het gebeurde, terwijl zekere Botha, zich in de Zwarte-Omfiloos baadde, dat een jongeling, met name Gideon van der Schijf, daar ook kwam, doch half dronken zijnde. Van der Schijf drukte spelende het hoofd van Botha onder water, hetgeen Botha insgelijks weder aan van der Schijf deed. Hierop werd deze laatste hevig oploopend, vloekte Botha zeer gruwelijk, en bragt Botha eenige vuistslagen toe. Deze verduurde dit alles zoo geduldig, omdat van der Schijf niet regt nugter was en verliet hem. Doch van der Schijf had zijne grimmigheid naar zijn genoegen nog niet gekoeld, en zwoer dat hij Botha zou doodschieten. Hij kwam naar het leger, nam zijn geweer, ging weder naar de rivier en schoot een' kleinen Hottentot, die omtrent op dezelfde plaats lag, alwaar hij Botha de laatste maal had gezien. Deze Hottentot was twee uren daarna dood. Van der Schijf werd dadelijk gepakt, en naar den Hoofd-Kommandant gebragt, die den Krijgsraad bij elkander liet komen; doch, daar al de getuigen niet present waren, werd hij

aan de zorg van den Veldkornet Bester overgegeven, die hem tot den volgenden morgen in verzekering moest houden.

Den 13^{den}. Dezen morgen werd van der Schijf weder voor den Krijgsraad gebragt, en, na een geduldig onderzoek, werd hij door den Raad aan moord schuldig verklaard; doch daar de Krijgsraad geene magt had, eenige vonnissen over criminele misdaden te vellen, besloot de Raad, dat van der Schijf dadelijk zou worden geboeid, en met eene behoorlijke wacht, gezamenlijk met het leger, naar Pieter-Maritzburg getransporteerd zou worden, om aldaar aan de civiele autoriteiten te worden overgegeven. — Ook werd de Heer Lingenfelder weder voor den Krijgsraad gebragt, en gereprimandeerd, wegens verregaand en onwettig verkoopen van drank, waardoor hij verscheidene menschen in staat van dronkenschap heeft gebragt. De Raad besloot, ten gevolge van de ongehoorzaamheid van Lingenfelder, en om de onheilen, die door zijn drank verkoopen ontstaan, voor te komen, dat er voor zijne rekening een wagen zou worden gehuurd, en zijne overige dranken, behoorlijk verzegeld, naar Pieter-Maritzburg zouden worden gebragt. Lingenfelder scheen hierover zeer ontevreden te zijn, en verlangde met het onmatig verkoopen van drank in het krijgsleger voort te gaan. Evenwel durfde hij hier niet veel spreken, doch, volgens zijne geheime uitdrukkingen, schijnt het mij, dat hij van voornemen is, om onze geheele Maatschappij, in de Kolonie de Kaap de Goede Hoop, hoe onschuldig ook, schandelijk te blameren. Ik ben in geenen deele partijdig voor den Wel-Ed. Heer Pretorius, maar dit kan ik met waarheid zeggen, dat geen kommanderende Officier zoo veel consideratie in deze onophoudelijke overtreding kon hebben gebruikt, als de onze. Ik geloof dat de Heer Lingenfelder, bij zijne terugkomst, in eene zware boete door den Landdrost zal worden gecondemneerd, wegens het verkoopen van zoo veel drank zonder verlof in het leger. De Heer Lingenfelder zal zijn uiterste best doen, volgens zijne gezegden, om de zedelijkheid van onze Maatschappij te onteeren, omdat onze wetten hem alhier geene ongeregeldheid willen toelaten,

zoo als hij misschien in tegendeel heeft verwacht. Doch wij kunnen met ronde woorden zeggen, indien de Heer Lingenfelder alhier niet meer nut kan doen, dan hij tot hiertoe heeft gedaan, kunnen wij hem, zonder de minste bekreuning, uit onze Maatschappij heel wel missen. — Wij vertrokken van hier, van de Zwarte-Omfiloos, en, na een' marsch van 6 mijlen, kampeerden wij onder een' hoogen berg.

Den 14[den]. Ten gevolge van de generale overwinning, die wij over de Zoola's hebben behaald; en daar wij eene extra-vordering tegen den voormalige Zoola-Koning Dingaan en zijne natie hebben voor paarden- en wagenhuur, benevens andere onkosten tot den krijg, van eenmaal honderd twee en twintig duizend zeshonderd Rijksdaalders; (Rx. 122,600); en vermits wij noch Dingaan, noch iets van hem kunnen vernemen, noch iemand, tot wien wij ons om de betaling van die enorne onkosten kunnen refereren, — zoo liet de Kommandant dezen morgen onze nationale vlag hijschen, en de ondervolgende Proclamatie, door den Krijgs-Secretaris, aan het bijeen vergaderde leger voorlezen:

PROCLAMATIE

Ik, Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, Hoofd-Kommandant en Kommandeur-Generaal der geheele Burgerij van den Hoog-Achtbaren Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij van Port-Natal, en Opperbevelhebber van het krijgsleger, door gem. Volksraad aan mij toevertrouwd, enz. enz. enz.

Doordien de Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij verpligt was, wegens den ongetergden oorlog, dien de Zoola-Koning Dingaan of de Zoola natie tegen de Zuid-Afrikaansche Maatschappij heeft begonnen, zonder dien vooraf aan gem. Maatschappij te declareren — tot eene onkoste van eenmaal honderd twee en twintig duizend zes honderd Rijksdaalders, voor paarden- en wagenhuur, benevens andere onkosten tot den krijg voor deze en de twee vorige kommando's over te gaan; en daar de Zoola-Koning, vol-

gens alle blijken en berigten, de Pongola-rivier (zijne limietscheiding) is overgetrokken, en zijn overgebleven volk zich in vele klompen verschuilt, zoodat er niemand is, tot wien ik mij voor de betaling van deze en vorige onkosten kan refereren; — zoo zij het bij deze kennelijk dat ik, tot vergoeding van deze gezegde eenmaal honderd twee en twintig duizend zes honderd Rijksdaalders, bij deze proclameer en vaststel dat ik, in naam van gemelden Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij, al het land van Toegala tot aan de Omfiloos-Omjama of de Zwart-rivier inneem; dat onze limietscheiding voortaan zal zijn van de zee langs de Zwart-rivier, waar deze door de Dubbele-bergen loopt, nabij haren oorsprong en dan vervolgens langs den Randberg, in een gelijke rigting naar den Drakenberg, de St. Lucias-baai ingerekend, benevens alle zeekusten en havens, die reeds uitgevonden en nog hierna uitgevonden zullen worden, tusschen de Omsimvobo en Zwart-riviersmonden. Deze landen en zeekusten zullen echter als een afzonderlijk eigendom van de Maatschappij worden beschouwd, van die, welke nu wijlen de Wel-Ed. Heer Retief voor onze Maatschappij van de Zoolanatie heeft verkregen.

God beware den Volksraad!

Gegeven onder mijne handteekening, in mijn Kamp, aan de Omfiloos-Omjama, of de Zwart-rivier, op heden den 14^den^ dag van Februarij, in het jaar onzes Heeren één duizend acht honderd en veertig.

(Get). A. W. J. Pretorius, Hoofd-Komm^t^

H. J. Lombaard
Jac. Potgieter
And. Spies
Marth. Schepers } Kommandanten.

Hierop werd er een saluut van 21 kanonschoten voor den Volksraad afgevuurd, en door het gansche leger een generale uitroep van een luid hoerah uitgeschreeuwd, terwijl al de manschappen eenparigliijk uitriepen, als met

eene stem: „Gedankt zij de groote God! die ons door zijne genade tot dezen staat van overwinning heeft gebragt" Dezen dag kan ik niet anders dan als een' glorierijken dag beschrijven. Panda was ook bij deze afvuring, doch kon het geweldig gebulder onzer kanonnen niet verduren. Hij zeide tot den Hoofd-Kommandant, dat hij de geweldigheid onzer kanonnen uitermate vreesde, en dat hij zijnen teruggang tot het leger moest verexcuseren. Hij liep daarop in volle benaauwheid met zijne kapiteinen naar zijn leger, en bukte voor ieder kanonschot, uit vrees, ter aarde neder. Na den afloop van dit alles, spanden wij onze wagens weder in en vervolgden onzen marsch tot aan de Witte-Omfiloos, brengende met ons een getal van 31,000 beesten.

Zondag den 16den. Wij hielden onze gewone Godsdienst weder als altoos, doch onder onvermijdelijke omstandigheden waren wij verpligt, dezen namiddag onzen marsch te vervolgen, en kwamen ten 6 ure aan de Tamboes-rivier. Joob en Mattowan kwamen ook dezen zondag in ons leger, en omtrent 8 ure kwam Nonklaas ook aan.

Een generale Krijgsraad werd heden wederom belegd, en voormelde drie officieren van onze differente bondgenooten werden voor ons gebragt, ten einde verantwoording van al hunne verrigtingen te doen, in tegenwoordigheid van Panda. Nonklaas heeft zich, overeenkomstig zijne vorige prijzenswaardige daden, als een dapper en eerlijk krijgsman van zijne verantwoording gekweten; hij zeide: „dat hij sedert ons vertrek van de Pongola had vernomen, dat Dingaan ten noord-oosten de Pongola was door gevlugt; dat hij toen met zijn volk Dingaan 20 mijlen over de Pongola-rivier had nagevolgd, alwaar hij de moeder van Dingaan, doordien zij niet verder kon loopen, opving en van haar vernam, dat Dingaan met een klein klompje volks en een troep beesten eene groote distantie voor haar uit was: dat hij zijne spionnen nog verder vooruit had gezonden, ten einde Dingaan te ontdekken, doch dat hij niets verder van hem kon vernemen: dat hij dus verpligt was met zijne armée terug te komen, uit vrees dat de pest, die meestendeels in dat

gedeelte van het land woedde, hem en zijn volk zou aantasten; en dat hij de moeder van Dingaan als krijgsgevangene met zich mede had gebragt."

Maar wat moet ik van Joob en Mattowan melden? Niets dan nadeel van beiden. Het werd niet alleen door de Matateezen en onze eigene officieren van verscheidene patrouilles bewezen, dat zij eenige duizende beesten, die zij voor ons van den vijand hadden genomen, in spelonken verstoken en naar hunne onderscheidene kralen heimelijk hadden doen wegvoeren; maar dat zij zelfs eenige van de Matateezen hadden doen vermoorden, en sommigen hunner de lippen hadden doen afsnijden en zoo laten loopen. De Hoofd-Kommandant was over deze verfoeijelijke misdaden uitermate onvergenoegd. Hij zeide: „dat hij niet wist, welke straf hun voor die moedwillige misdaden op te leggen; maar dat hij hen beide geboeid naar Pieter-Maritzburg zou doen vervoeren, om hen aan de hooge autoriteit over te geven." Joob zeer bevreesd voor zijn aanstaande straf zijnde, zond dadelijk naar zijnen vader, ten einde al het vee, door hem naar zijne kraal of verblijf gezonden, onverwijls naar den Hoofd-Kommandant te doen terugzenden, opdat zijne straf daardoor verligt, of misschien hem vergeven mogt worden. — Wij vertrokken van hier en legerden ons aan de Bloed-rivier.

Den 18den. Vroegtijdig zadelden wij op, en kwamen, na een' marsch van twee mijlen, voor de Buffel-rivier, die door de menigvuldige regens, bijna gelijk met de wallen in hoogte gerezen was, eene moeijelijkheid waaraan wij op onzen krijgstogt dikwijls onderworpen zijn geweest; doch wij drongen onze wagens, na onze goederen hoog in de tenten gebonden te hebben, het water in, en, na een bloedig gesukkel van vier volle uren, hadden wij onze wagens, alle tot den leerboom in het water, aan de overzijde; waarbij de volgende merkwaardige gebeurtenis plaats vond. Het gebeurde dat twee of drie onzer wagens in het midden der rivier vast zaten, zoo dat er eenige ossen verzopen, doch 25 à 30 man sprongen naar de wagens en jukken, en sleepten zoo de wa-

gens met hunne handen er uit. Wij verbleven aan deze zijde van opgemelde rivier dezen nacht over.

Den 19den. Van hier vertrokken wij dezen morgen, onder eenen hevigen stortregen. Wij moesten den geheelen dag in den regen en de koude sukkelen, en kwamen ten 8 ure aan de Kool-spruit, geheel afgemat door ontbering aan alles. Wij legerden ons wederom tot den volgenden morgen.

Den 20sten. Wij vertrokken dezen morgen van hier, met een moeijelijk vooruitzigt, om onze reis dezen dag behoorlijk te kunnen voortzetten. Wij hadden den Honigberg voor ons, dien wij over moesten, en beklommen dien ook om 10 ure, doch hadden in het afdalen vele gevaarlijke steilten en leelijke moddergaten door te worstelen. Doch wij kwamen er gelukkig af, en legerden ons ten 6 ure aan de Wasbank. De vooruitzigten van wegen zijn nu voor ons zeer gunstig, en wij hopen, zonder tegenspoed, over drie dagen, aan de Toegala te zijn.

Den 21sten. Heden vertrokken wij van de Wasbank. Wij hadden, sedert de laatste 8 dagen, voor de eerste maal schoon weder. Aan den Milietuins-rivier, ontspanden wij onze wagens, voor een paar uren. Hier had de Hoofd-Kommandant eene lange consultatie met den Matatees-Kapitein, die de verfoeijelijke misdaad van Mattowan aan ons heeft ontdekt. De hoofd-Kommandant zeide: »dat hij ook niet alleen gelast was, maar dat hij ook door zijne eigene gevoelens tot het besluit gekomen was, getrouwe onderdanen en bondgenooten te adsisteren, en voor hunne getrouwheid en goede deugden te beloonen; maar dat hij in tegendeel alle misdadigers naar de uiterste gestrengheid der wetten zou straffen; dat hij den Matatees-Kapitein, die voormaals met zijn volk van gras, honig enz. had moeten leven, doordien Dingaan hun alles had laten ontnemen, voor zijne getrouwheid een klomp beesten, voor rekening van de publieke kas, zou geven, alsmede een deel lands aanwijzen, alwaar hij met zijn volk in rust zal kunnen wonen, zonder dat een ander volk hem zal mogen molesteren." — Wij vertrokken van hier, en legerden ons, om half zeven uren, aan de Joobs-rivier.

Den 22sten. Weder voort marcherende, kwamen wij aan de

Kliprivier, alwaar wij ons ten 3 ure legerden, zijnde 15 mijlen van de Toegala. — Hier werd Mattowan voor den vollen krijgsraad gebragt, en door al de getuigenissen klaar en duidelijk bewezen, dat hij niet alleen eenen onberekenbaren troep beesten had gestolen, maar ook dat hij zelf den tirannischen marteldood op de Matatezen had doen plegen; dat hij ook de lippen van sommigen had doen afsnijden, en meer andere gruwelijkheden aan hen had gepleegd. — De verdere voortgang dezer zaak werd tot eene andere gelegenheid uitgesteld.

Zondag den 23sten. Onze Godsdienst had weder plaats als altijd. Wij hadden dezen dag fraai weder.

Den 24sten. Dezen dag verdeelde de Hoofd-Kommandant een getal van 14,000 beesten onder de door Dingaan geruïneerde menschen, die nog aan de andere zijde van den Drakenberg wonen, doch dien nu spoedig zullen overtrekken; als ook onder menschen, die van daar zijn gekomen, en het kommando hebben gevolgd, voor verlies van paarden enz. De Hoofd-Kommandant zal een getal van 22,000 beesten, alsmede 5,000, die Joob ons overmorgen zal verantwoorden, naar Pieter-Maritzburg medenemen, om deze aan de vier Commissarissen, door den Volksraad aangesteld, ter verdeeling van vee onder de geruïneerde menschen enz., te verantwoorden.

Onze eerste afdeeling burgers van Pieter-Maritzburg, ter aflossing van anderen gezonden, arriveerde dezen dag aan de Toegala, terwijl eenigen reeds bij ons in het leger zijn. De Toegala is zeer gezwollen, en zal ons misschien nieuwe moeijelijkheden veroorzaken. Wij hopen echter op morgen, zonder verwijl, naar Pieter-Maritzburg voort te rukken. — Ten slotte moet ik zeggen, dat ik tot hiertoe, naar het beste van mijn geweten, alles als een onpartijdig opmerker heb aangeteekend. Honderde andere gebeurtenissen zijn zeker voorgevallen en niet hier aangeteekend, zoo als bij alle geschiedschrijvers het geval is; doch geringe gebeurtenissen aan te teekenen, zou groote boeken papier opvullen, en mijne opmerkzame lezers niet veel meer bijzonderheden toedienen, dan deze door mij reeds aangehaalde gebeurtenissen.

Krijgs-leger, Klip-rivier, den 24sten Februarij 1840.

(Get.) P. H. Zietsman, Krijgs-Secretaris.

Certificeeren wij ondergeteekenden, Hoofd- en andere Kommandanten, dat het voorschreven Journaal, door den Heer P. H. Zietsman gehouden, aan ons letterlijk is voorgelezen, en dat wij ieder woord daarin vermeld naar waarheid kunnen declareren.

(Get.) A. W. J. Pretorius, Hoofd-Komm[t].

H. J. Lombaard
Jac. Potgieter
And. Spies
M. Schepers
} Kommandanten.

Eene ware Copie
P. H. Zietsman.

GENERALE KAMP-ORDER.

De volgende zijn de Artikelen van de Kamp-Order.

Art. 1. Al de kommandanten zullen gehouden zijn, hunne manschappen gelijkelijk te doen opzadelen, en niet, voor dat allen gereed zijn, mogen vertrekken; en zal ieder Veldkornet zijne manschappen achter zich moeten houden, en zijnen Kommandant volgen, op eenen behoorlijken en zachten voortgang.

2. Niemand zal het regt hebben zijne divisie te verlaten, om achter wild te gaan, noch ook anderzins zijn paard ten nadeele van het kommando mogen gebruiken, noch ook iets van dien aard ondernemen.

3. De Kommandanten zullen onder elkander (bij beurten) elken dag aan een hunner Veldkornetten het opzigt over de wagens en hunnen voortgang aanbevelen; aan wien een ieder, die zich bij de wagens bevindt, stiptelijk zal moeten gehoorzamen. Hij zal alle voorzigtigheid moeten handhaven, ook zorgen dat geen wagen bij de doordriften of anderzins (waar eenige verhindering mogte komen) voortgaat, of achter gelaten wordt; maar zullen allen moeten wachten tot eenen gelijken voortgang.

4. Ieder Kommandant zal ook bij beurten, elken dag, zooveel zijner bekwaamste manschappen, als naar gelegenheid van zaken en omstandigheden vereischt wordt, in het veld zenden om patrouille te houden, onder opzigt van een goed Veldkornet, welke patrouille tot den avond in het veld zal moeten blijven. Ook zal ieder Veldkornet zoo veel gewapende mannen, als noodig zijn zal, bij het vee plaatsen, waar dit, zoowel paarden als ossen, in eenen troep gejaagd, ter grazing mogt zijn. En zal niemand zijne paarden of ossen des nachts buiten het leger mogen laten loopen.

5. Diegene, welke de beurt van oppassen heeft, zal ook eene achterhoede moeten bepalen van niet minder dan tien en niet meer dan vijftien man, die van tijd tot tijd op de hoogten zullen moeten spioneren en uitzien.

6. De Veldkornet, die het opzigt over de wagens heeft, zal, zoodra hij in het voorttrekken eenig vijandelijk gerucht ontwaart,

dadelijk met den meesten spoed en naarstigheid de wagens in een *vast-leger* moeten trekken.

7. De nacht-wachten zullen, zoodra de zon gedaald is, behoorlijk uitgezet moeten worden, en zullen de allerrespectabelste burgers onder hen tot korporaals worden aangesteld. De Veldkornets zullen elkander ook bij beurten moeten aflossen, en gedurig de wachten bezoeken. Ook zullen de Kommandanten zelve des nachts, bij beurten, een waakzaaam oog moeten houden.

8. Niemand zal het regt hebben, zonder voorkennis van den Hoofd-Kommandant, de wagens te verlaten; ook zal het niemand vrij staan, zonder permissie van zijnen Officier, te schieten. Indien iemands geweer nat of vuil mogt zijn, zal het vooraf door den Veldkornet geëxamineerd moeten worden.

9. De Kommandanten zullen elken dag, bij beurt, verwisseling moeten houden, om vooruit te rijden.

10. Een ieder, die op de wacht slapende gevonden wordt, vermits daardoor het gansche leger in gevaar gedompeld kan worden, zal aan eene onvermijdelijke straf, door den Krijgsraad te worden bepaald, blootgesteld zijn; — zijn Officier zal gehouden zijn, zijn geweer bij den Kommandant te brengen, die het, den volgenden morgen, aan den Hoofd-Kommandant zal moeten overgeven.

Aldus gedaan en geordonneerd op heden den 20sten Januarij 1840, in het vertrouwen, dat daaraan stiptelijk zal worden voldaan, zoowel door de Officieren als door de onderhoorige manschappen.

NB. Degenen, die deze order overtreden, zullen blootgesteld zijn aan straffen en bepalingen, door bovengemelden Krijgsraad arbitrair te worden bepaald.

(Get) A. W. J. PRETORIUS, Hoofd-Kom.

Ieder Kommandant of Onder-officier, zal, zoodra hij iets vernomen heeft met spioneren, of bij zijne terugkomst van het spioneren, dadelijk in persoon, vóór dat hij zich nedergezet heeft, zijn wedervaren aan den Hoofd-Kommandant moeten rapporteren, ten einde daaromtrent de noodige plannen te kunnen beramen.

(Get.) A. W. J. PRETORIUS, Hoofd-Kom.

Hoezeer geen der emigranten en ingezetenen van Natal, na al het gebeurde, nu wel eenigen twijfel meer koesterde, of de Hollandsche Kaapsche landverhuizers hadden zich zelven tot een vrij volk gemaakt, en zouden daarvoor erkend en gehouden worden, zoo waren er toch ten laatste enkelen onder hen, die, welligt uit overmatige voorzigtigheid, aanraadden om toen, vooral na de overwinning van Dingaan, na de verheffing van Panda tot Koning der Zoola's, en na de onderwerping van dezen magtigen Koning aan hunne opperheerschappij, den Gouverneur der Kaapkolonie te vragen, door hem, tot een vrij en onafhankelijk volk te worden verklaard. Helaas! de Volksraad ging daartoe over, en dit streelde de eigenliefde en heerschzucht van het Gouvernement en deszelfs raadslieden.

Het antwoord van den Gouverneur, van den 3[den] September 1841 was:

„Dat zijne Excellentie door H. Maj. gelast was, op zekere memorie, door onzen Volksraad aan haar gezonden, verzoekende voor een vrij volk te worden verklaard, te berigten, dat het voor H. Maj. niet mogelijk was een gedeelte van hare eigene onderdanen, die zich eenige honderd mijlen buiten de Kaap de Goede Hoop hadden begeven, voor onafhankelijk te verklaren. Dat H. Maj. echter aan hen, bij het ontvangen van een militaire magt, al die voorregten betrekkelijk den handel wilde waarborgen, gelijkstaande met alle andere Britsche Koloniën; en dat alsdan het land, hetwelk de emigranten nu occuperen, zooverre regtvaardigheid en billijkheid toelaten, aan hen zou worden toegekend.

Verontwaardigd over zoodanige handelwijze, haastte zich de Volksraad, om *per omgaande* den volgenden brief af te zenden.

Pieter-Maritzburg den 11[den] *October* 1841.

Sir! Uwer Excellenties mededeeling van den 3 Sept. ll. is ons gisteren ter hand gekomen en op heden onzen Raad, welke juist zijne zitting hield, voorgelegd geworden. Wij hebben de eer daarop te doen te dienen: dat het ons spijt, dat H. Maj. ons niet voor eene onafhankelijke Republiek wil erkennen, ons als nog beschouwende als een gedeelte van H. Maj. onderdanen; en dat Uwe Exc. die mededeeling aan ons moest doen ter informatie onzer medekolonisten, met een verder aanbod, dat, indien wij eene militaire magt van de Kaapstad wilden ontvangen, wij, met betrekking tot den handel, op een' gelijken voet met eene Britsche Bezitting zouden worden geplaatst.

Wij vermeenen dat beide, H. Maj. en Uwe Ex., omtrent ons, onze aanspraak op het regt van onafhankelijkheid en het regt, hetwelk wij tot het land, door ons geoccupeerd wordende, hebben, verkeerd onderrigt zijt.

Wij zijn van geboorte Hollandsche Afrikanen. Dadelijk nadat wij H. Maj. grondgebied in Zuid-Afrika hadden ver-

laten, hebben wij onze onafhankelijkheid gepubliceerd, en van dien tijd af tot op dit oogenblik, hebben wij als een onafhankelijk Volk gehandeld, ons zelven volgens onze eigene wetten geregeerd en gevolgelijk opgehouden Britsche onderdanen te zijn.

Het door ons bewoond wordende land hebben wij wettig verkregen, en het is nimmer, tot op dit oogenblik, eene Britsche Provincie of Kolonie geweest. Dewijl het daarom H. Maj. behaagd heeft, onze zeer billijke voorstellen, zoo als wij die beschouwen te zijn, van de hand te wijzen, zijn wij genegen met betrekking tot H. Maj. Gouvernement op denzelfden voet te blijven, als wij ons tot op dit oogenblik beschouwd hebben, van den tijd dat wij de Kolonie de Kaap de Goede Hoop hebben verlaten; en niettegenstaande Uwer Exc. herhaalde mededeelingen dat wij Britsche onderdanen en kolonisten zijn, moeten wij beweren, dat wij, volgens alle regten van beschaafde natiën, beschouwd kunnen worden, noch het een noch het ander te zijn; evenmin kunnen wij toestemmen in H. Maj. voorstel, om eene militaire magt te ontvangen, terwijl wij daarom niet hebben gevraagd, noch deze thans ter onzer bescherming behoeven: vooral nu, daar wij in vrede met alle natiën leven.

Uwer Exc. voorstel om, onder invloed van eene militaire magt, met ons een tractaat te sluiten, en zonder dat wij met de termen der overeenkomst bekend zijn, met uitzondering alleen van een conditioneel bezit van vast goed (plaatsen), waartoe wij termeenen een onbetwistbaar regt te hebben — komt ons zóó onbegrijpelijk en onbepaald voor, dat, tenzij wij eene verdere uitlegging van het onderwerp bekomen, wij genoodzaakt zijn te erkennen, dat wij het doel daarvan niet kunnen bevatten.

Wij hebben de eer te zijn, Sir!

Uwer Exc. zeer gehoorzame, onderdanige Dienaren,

J. Prinslo, *President*.

J. J. Burger, *Secretaris*.

De Gouverneur, steeds onder den invloed der zendelingen en hunner onjuiste berigten, onderteekende alreeds op

den 2den December 1841 eene proclamatie over de in bezitneming van Natal, zonder vooraf daaromtrent het oordeel, de bevelen en goedkeuring van de regering in het moederland in te winnen. En had Zijne Excellentie dit ook gedaan, dan zeker zou de Engelsche regering die proclamatie ten eenenmale afgekeurd hebben, want van den beginne af, is zij geweest *tegen* de uitbreiding van grondgebied in Zuid-Afrika. De lezer vergeve mij, dat ik dit nog eens herhaal; maar deze bijzonderheid is bij de beschouwing der Zuid-Afrikaansche geschiedenis van het uiterste belang en zoowel de billijkheid in ons oordeel over de handelingen van wege het Engelsche Gouvernement, als de regtvaardigheid bij dat oordeel in acht te nemen dwingen ons alle zamenloopende omstandigheden, en vooral dit punt, steeds in het oog te houden.

De proclamatie hield in: „dat de onafhankelijkheid van „dat Gewest in geenen deele zou worden erkend, dat het „door eene militaire magt zou worden in bezit genomen en „het land ten eigendom der kroon verklaard, terwijl de „bewoners waren onderdanen en Kolonisten van Groot-„Brittanje.”

Welke eene ontroering, verbittering en verfoeijing dat stuk, zoodanige gruwel, strijdig met alle redelijk of zedelijk beginsel, bij de emigranten, bij de wettige eigenaars en bezitters van Natal, wier koopprijs zij met goed en bloed zoo duur betaald hadden; bij de éénige volkomene overwinnaars van de Kaffers; bij hunne toegevendheid, zachtmoedigheid, opregtheid en liefde voor God en naasten; bij hun besef van regt en trouw, voortdurend aan den dag gelegd, te weeg bragt, — laat zich niet uitdrukken.

Den geleerdste en bezadigste onder hen, den Heer Jacobus Nicolaas Boshof — thans griffier van het geregtshof te Pieter-Maritzburg — een man die, zelfs onder de voortreffelijkste en tevens kundigste mannen van Nederland, eene waardige plaats zou vervullen — werd de moeijelijke taak opgedragen om een antwoord op die proclamatie voor den Volksraad zamen te stellen. Lezers! gaat er u aan te gast,

wij hebben het, zoo als het is aangenomen en verzonden.

Pieter Maritzburg, Natal, 21 Febr. 1842.

Aan zijne Excellentie den Majoor-Generaal Sir George Thomas Napier, K. C. B., Gouverneur en Opperbevelhebber, enz., enz., enz. van de Kolonie de Kaap de Goede Hoop.

Mijn Heer! Wij ondergeteekenden, President en Leden van den Volksraad, bijeen gekomen in onze vergadering van deze plaats, hebben goedgedacht Uwe Excellentie te berigten, dat wij ontvangen hebben zekere Proclamatie, gedateerd 2 Dec. 1841, door uwe Excellentie uitgevaardigd, waarbij verklaard wordt, dat Uwe Exc., ingevolge last door u ontvangen, goedgevonden heeft, om de militaire bezitneming van deze plaats te hervatten, en dat wij Britsche onderdanen zijn, en door H. Maj. de Koningin van Engeland, niet als een vrij volk zullen worden erkend, enz. En daar de vriendschappelijke onderhandelingen, die wij met Uwe Exc. hebben begonnen, en de voorstellingen door ons gedaan, met het oogmerk om eenen altoosdurende vrede en bondgenootschap met het Britsche Gouvernement te sluiten, indien wij slechts aan ons eigen bestuur zouden worden overgelaten, — (een voorregt, dat zelfs aan de Griquas, op de grenzen uwer Kolonie woonachtig, niet geweigerd is geworden, hoewel dat volk uit niets anders bestaat, dan uit emigranten van de Kolonie, even als wij), — nu tot eene oorzaak gebruikt worden, om de allerschromelijkste gevolgen op ons neêr te brengen; zoo hebben wij, ten einde met het gevoelen van al onze mede-emigranten naauwkeurig bekend te worden, de gemelde Proclamatie onder hen doen verspreiden, en hen uitgenoodigd, om door middel van publieke bijeenkomsten vrij over dit onderwerp te handelen, en ons met den uitslag bekend te maken. — Wij kunnen Uwe Exc. thans berigten, dat het algemeen gevoelen van onze mede-emigranten is, en dat zij ons hebben verzocht te declareren, zoo als wij doen mits dezen, dat wij uwe gemelde Pro-

clamatie beschouwen als ten uiterste onregtvaardig omtrent ons, en geschikt om (indien zij in werking wordt gebragt) juist datgene te weeg te brengen, wat daarin als hoofddoelwit voorgesteld wordt, te willen vermijden, namelijk: oorlog en bloedstorting.

Daar deze misschien de laatste communicatie van dien aard zou mogen zijn, die wij gelegenheid zullen hebben aan Uwe Exc. te doen, achten wij het noodig, om verder het onderwerp meer in zijne uitgebreidheid aan te roeren. — Vooral, wenschen wij wel te mogen worden verstaan, dat het ons oogmerk niet is, om te beleedigen, verwijtingen te doen, of aanleiding te geven tot eenige oorlogzuchtige bedrijven; daar het onze hartelijke wensch en begeerte is, om den vrede te bewaren met alle menschen; en dat niets ons bewegen zal, om de wapenen op te nemen, om menschenbloed te vergieten, dan alleen eene vaste overtuiging, dat wij zulks niet vermijden kunnen, of wanneer de bescherming van onze eigendommen, — (die wij beschouwen zuur en duur verkregen te hebben;) — en van ons eigen bestaan, zulks mogten vereischen, of ook, wanneer wij zien, dat geweld en geen regt omtrent ons geoefend wordt. Wij weten, dat er een God leeft, die Hemel en Aarde regeert, en die magtig en gewillig is, om den verongelijkte, hoewel zwakkere, tegen geweldenaars te protecteren. Op Hem en de regtvaardigheid van onze zaak verlaten wij ons; en zoo het Zijne wil is, dat eene algeheele verwoesting over ons, onze vrouwen en kinderen, en alles wat wij hebben of bezitten, worde gebragt, zullen wij onderworpen zijn, en erkennen zulks bij Hem te hebben verdiend, maar niet bij de menschen. Wij zijn bekend met de magt van Groot-Brittanje, en het is ons doelwit geenszins om die magt te trotseren, doch wij kunnen te gelijkertijd evenmin toelaten, dat geweld, in plaats van regt, over ons zou zegevieren, zonder dat wij al onze pogingen zullen hebben aangewend, om zoodanig geweld tegen te gaan. Wij beschuldigen het Britsche Gouvernement niet van zoodanig gezind te zijn, doch de ondervinding heeft ons geleerd, dat de verkeerde en ongegronde voorstellen (zoo als nu weêr blijkbaar omtrent ons het geval

is), uit een verafgelegen land voortgesproten, maar al te dikwerf maatregelen hebben te weeg gebragt, die drukkend en onregtvaardig waren.

Wij ontkennen ook ten stelligste, dat een ingekankerde haat tegen de Engelsche natie ons bezielt. Elk mensch op den aardbodem is natuurlijk zijn eigen volk meer toegedaan dan anderen; maar als Christen hebben wij geleerd alle menschen lief te hebben; en, ofschoon wij, Zuid-Afrikaansche boeren, menigmaal door Engelschen met trotschheid en verachting zijn aangezien geworden, laten echter vele Engelschen (waaronder wij ook de Schotten begrijpen, met wie wij persoonlijk in ons geboorteland bekend waren, en waaronder wij zelfs Leeraren hadden, die wij alle hoogachting hebben toegedragen,) getuigen, laten de Officieren en soldaten met wie wij te zamen onder de wapenen hebben gediend, getuigen; laten onze gewezene regenten, regters en plaatselijke autoriteiten getuigen; en laten zelfs de respectable Engelschen, die thans hier in veiligheid onder ons wonen en verkeeren, getuigen, of zoodanige haat in onze boezems jegens de Engelschen gekoesterd wordt. Echter willen wij niet ontkennen, dat de van tijd tot tijd door het Engelsche Gouvernement omtrent ons in de Kolonie genomene besluiten, en uitgevaardigde wetten, de eenigste oorzaak zijn geweest, waarom wij ons geboorteland en onze maagschap hebben verlaten, en ons, als het ware, op de barren der wildernissen begeven om vrij van het bestuur van dat Gouvernement te mogen zijn. Om eenige voorbeelden aan te halen: wie was het, die ons de toenemende kwade gevolgen van slavernij opdrong? Wie, die ons regt van eigendom daarop verzekerde? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons het naderhand weêr ontnam; en zulks op eene wijze, dat wij zelve geene de minste stem hadden, omtrent de beste of meest geschikte wijze, waarop zulks zou kunnen geschieden? Wie was het, die ons volle compensatie beloofde voor onze slaven? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons met een derde deel van de wezenlijke waarde onzer eigendommen afscheepte, en dan nog ten prooi liet van schraapzuchtige en gewinzoe-

kende handelaars, die ten koste van onze beurzen zijn verrijkt geworden? Wie was het, die ons besigde, zonder loon en op onze eigene kosten, tot bescherming van de grenzen der Kolonie, tegen de vijandige en oorlogzuchtige of roofzieke Kaffers? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons naderhand alle aanspraak op compensatie ontzeide, verkeerdelijk voorgevende, dat wij, door onze berooving van den Kaffer, met regt ons hunne wraak op den hals hadden gehaald? Wie ontnam ons den besten Gouverneur, dien wij ooit gehad hadden, enkel, omdat hij, als een man van geweten, de verongelijkte Kaapsche Kolonisten verdedigde, en, door het straffen van hunnen verwoestenden vijand, hunne wezenlijke veiligheid en bescherming zocht? Wie zond ons daarna politieke speculanten, aan handen en voeten gebonden, wier grondstelsels ons blootstellen, om zonder ophouden en ongestraft door den Kaffer te worden beroofd en bedreigd; en zulks nog vergezeld met zware onkosten voor het land, welke op de beurs van den geruïneerden boer moesten neêrkomen? Was het niet datzelfde Gouvernement, dat het land openstelde voor rondzwervende vagebonden, die in eene werkelooze, woeste levenswijze verkeerden, en van de kudden en andere eigendommen van den reeds genoeg verdrukten boer leefden? — Waardoor den boer, van arbeiders ontbloot, of, indien hij ze al had, van alle noodige gezag verstoken, — (en waaronder de kolonisten thans nog zuchten,) — de moed geheel ontnomen werd, zoodat hij, zijne herhaalde remonstrantiën en petitiën, onbeantwoord of veronachtzaamd ziende, de donkerste vooruitzigten had.

Al deze euvelen schrijven wij toe aan deze éénige oorzaak, namelijk, het gebrek aan een vertegenwoordigend Gouvernement, dat ons geweigerd is geworden door het uitvoerend Gouvernement van datzelfde volk, hetwelk hetzelfde voorregt beschouwt als een zijner heiligste burgerregten, en waarvoor elk ware Brit zijn leven laten wil. En, wat deden wij onder al die verdrukkingen? Namen wij de wapenen op, eischende, dat ons regt geschiedde, zoo als onlangs in de Canada's is geschied? Neen, wij

gaven ook den rok aan hem, die ons den mantel had ontnomen; wij ontdeden ons zelfs van onze vaste eigendommen voor spotprijzen; — wij zeiden het Gouvernement openlijk aan, dat wij ons land en zijn gebied zouden verlaten. Het werd ons toegestaan, ten minste niet verboden. Wij waren zelfs verrast op het vernemen van eene allerbillijkste en regtvaardige declaratie door den Luitenant-Gouverneur gedaan, dat het een onbetwistbaar regt was, dat iemand, met het bestuur eens Gouvernements ontevreden zijnde, vrijheid had, het te verlaten. Aanstonds, na onzen uittogt, verklaarden wij onze onafhankelijkheid; wij rigtten een eigen bestuur op; wij voerden oorlogen tegen die ons onverziens overvielen, en maakten vrede; wij namen bezit van onbewoonde landstreken, zoowel die ons door vriendschappelijke onderhandelingen met de Heidensche volkstammen toevielen, als die wij met ons goed en bloed moesten koopen.

Intusschen wat deed het Koloniaal-Gouvernement, gedurende den loop van al deze omstandigheden? Liet het ons aanzeggen, dat wij ons van onze verpligting als onderdanen niet konden ontslaan, waar wij ons ook mogten bevinden? Of bood het ons eenige hulp, toen wij in nood waren, en het vooruitzigt hadden, om alle oogenblikken door woeste, bloeddorstige heidenen te worden vernield; — en toen reeds over de zeshonderd van de onzen allerverraderlijkst en onschuldig waren vermoord? Of bleef het onverschillig de ellende van zijne voorgewende onderdanen aanschouwen, zoo lang totale vernieling hen bedreigde? Maar, wat meer is, werden niet hunne moordenaars ondersteund en geholpen, zoodra zij (de emigranten) eenige kans schenen te hebben van de overwinning te behalen, door allen uitvoer van wapenen en ammunitie naar hen te beletten? Ja, zelfs, door ons met eene militaire bezetting te bedreigen, en onze eigen wapenen en ammunitie te confiskeren; en dit mede, onder voorgeven van uit menschlievendheid verdere bloedstortingen te willen vermijden, toen er geene vrees bestond voor de vergieting van Christenbloed, maar toen wraak stond genomen te worden op diegenen, wier handen daarmede nog

bevlekt waren. Voorts, door den handel te stremmen, waardoor velen der emigranten, gedurende de bezoeking van de besmettelijke ziekte (de mazelen), stierven uit gebrek aan de noodige middelen of aan voedsel, geschikt of onontbeerlijk in zulk een' tijd! Heeft niet hetzelfde Gouvernement ons steeds als uitheemschen behandeld, zelfs met betrekking tot onzen handel over zee? — Hoe is het dan mogelijk, dat met al zulke gronden aan onze zijde, Uwe Exc. kan verwachten, dat wij op ons zelven kunnen zien als overtreders of oproerigen tegen ons wettig Gouvernement? Wij verklaren, dat wij niet kunnen zien, hoe het Britsche Gouvernement, onder de voormelde omstandigheden, met eenigen den minsten schijn van regtvaardigheid of billijkheid, op ons als onderdanen aanspraak maken kan; tenzij zulks alleen geschiede, uit andere politieke beweegredenen, of uit jaloezij, tegen ons redenen gezocht worden, om, met eenigen schijn van regt, de verachte en aan het noodlot overgelatene emigranten weder onder het juk te brengen. Wij twijfelen sterk, wanneer wij in het hart van Afrika waren getrokken, of naar Dela-Goa, of men ons daar ook zou hebben gemoeid. Doch wij koesteren nog de hoop, dat, wanneer het tegenwoordige Gouvernement van H. M., de Koningin van Engeland, en de Britsche Natie, *wel* en *waarlijk*, met de geheele toedragt der zaak zullen zijn bekend geworden, er andere middelen zullen worden gevonden, om satisfactie aan beide kanten te weeg te brengen, dan door het zwaard en door bloed. Wij smeeken Uwe Exc. derhalve, om de zaak verder te overwegen, en geene maatregelen te nemen, waardoor wij gedreven konden worden tot stappen, die, hoezeer tegen onzen zin, of hoe smartelijk zij ook voor ons zullen zijn, echter voor ons leven en veiligheid onvermijdelijk zullen worden, en eene verantwoording op Uwe Exc. zelven zullen brengen, die vroeg of laat zwaar zal kunnen zijn te dragen.

Wat aanbetreft de oorzaak, in uwe Proclamatie voorgewend, waarom deze militaire bezitneming zal moeten geschieden, namelijk onze resolutie, alhier genomen omtrent

de Kaffers, van den 2den Aug. 1841, wenschen wij slechts aan te merken, dat, zoo als gewoonlijk geschiedt, Uwer Excellentie's informateur de wezenlijke toedragt der zaak óf zelf niet weet, óf voorbedachtelijk voor U verborgen heeft gehouden. Wij zijn in staat elken opregten philanthropist te kunnen overtuigen, dat ons voornemen omtrent de Kaffers, zoowel oude inwoners als latere aankomelingen, in het maken der schikkingen voor hunne verplaatsingen, zoowel bij de reeds aangehaalde resolutiën, als bij eene andere, sedert omtrent hetzelfde onderwerp genomen, gegrond is op ware menschlievendheid, in zoo verre wij daardoor hebben zoeken voor te komen, of te vermijden, de waarschijnlijkheid van vijandelijkheid en bloedstorting, welke anders onvermijdelijk het gevolg zou moeten zijn, wanneer wij toelieten, dat Zoola's en andere Naturellen hunne oude woningen verlaten, en bij duizenden zich onder ons nederzetten (zoo als thans het geval is); want eerst door ons tegen hunne vijanden beveiligd, en daarna sterk geworden zijnde, zouden zij in de schoonste gelegenheid van de wereld zijn gesteld, om ons uit te roeijen, alleen om in het bezit van ons vee te geraken; of, hunnen aanslag ontdekt zijnde, zouden zij ons noodzaken, hen op staanden voet met de wapenen aan te vallen en te verdrijven.

Onze maatregelen zijn derhalve ingerigt, om tegen de mogelijkheid van zoodanige gebeurtenis, in tijds, zoo veel als doenlijk is, te voorzien, en niet het kwaad te veel te doen toenemen, of eerst onherstelbaar te doen worden, en dan werkzaam te willen zijn. Het zou te breedvoerig zijn, wanneer wij thans wilden aanhalen al hetgeen wij omtrent dit punt te zeggen hebben. Wij zullen dus overgaan, om aan te toonen, dat, indien Faku al eenige aanspraak had op het deel lands, in Uwer Excellentie's Proclamatie vermeld, hij alleen te blameren zou zijn, zoo wij van dat land hadden gebruik gemaakt. Vooreerst, hebben wij bewijzen, dat hij in het jaar 1834 reeds gedeclareerd heeft, geene aanspraak op dat land te hebben, en, met uitzondering van eenige spioenkraaltjes, het ook nimmer heeft bewoond,

zoo ver wij hebben kunnen uitvinden. Ook hebben wij het contract, door nu wijlen den Heer Retief met Dingaan aangegaan, doen publiceeren, zoowel als onze Proclamatie, waarin onze limietscheiding tot aan de Omsimvobo werd bepaald. Voorts is Faku zelf met ons tot eene vriendschappelijke verstandhouding overgegaan, en wij verkregen van en gaven aan hem verzekering van vreedzaamheid en zelfs protectie, zoodat er niets in den weg stond om hem te beletten van te protesteren, wanneer wij over eenig gedeelte van zijn grondgebied disponeerden; doch bovendien heeft hij aan onze afgezanten vrijwillig erkend, dat het land aan Schaka en daarna aan Dingaan, wettiglijk toekwam, tot aan de Omsimvobo, en dat hij onze aanspraak daarop erkende als gegrond te zijn op regtvaardigheid, beide door het contract hiervoren gemeld en door de overwinning door ons op de natie behaald! Hij ging verder, en zeide dat Schaka en Dingaan het land hadden ingenomen, zelfs tot over de Omsimvobo, en dat hij zich zelven en zijn volk beschouwde, als door onze toelating daar te zijn! Mogen wij dan niet vragen, waar is eene kolonie of een wingewest, thans in het bezit van Groot-Brittanje of eenige andere mogendheid, waarop men met grooter regt aanspraak maken kan? Wij zijn van het tegendeel overtuigd, doch indien Faku kan bewijzen, dat noch Schaka noch Dingaan ooit eenige aanspraak had op het land in *kwestie,* en dat deze woeste en onbewoonde streek lands altoos in zijn bezit is geweest; — wie overtuigt ons, van desniettegenstaande op de bezitneming daarvan te hebben geïnsteerd, en dat men dus, op grond daarvan, eenigen schijn van reden kan voorwenden voor de bedreigde militaire bezitneming van onze havens en ons grondgebied?

Ook willen wij erkennen, dat wij met geene mogelijkheid het regt van onderdanen door geboorte als anderzins, door Uwe Exc. in uwe Proclamatie voorgewend, zoo verre als ons betreft, kunnen begrijpen. Doch deze kwestie ter zijde stellende, zijn wij gehouden onze overtuiging te verklaren, dat wij in dit land niet veilig zullen kunnen zijn of zelfs

bestaan, wanneer wij ons weder onder de jurisdictie van een koloniaal bestuur, als voorheen, begeven. Het land, waarover Uwe Exc. reeds voorloopig disponeert, ons bedreigende het aan ons en onze kinderen te ontnemen, zou ons dan ook niets waard zijn. Welke vooruitzigten hebben wij, van betere protectie te zullen genieten, dan die de grensbewoners van de kolonie genieten, en weswege velen onzer genoodzaakt zijn geweest uit dat land te vlugten? Welke vooruitzigten hebben wij, om zelfs die protectie te zullen genieten?

Uwer Excellentie's handelingen omtrent ons geven meer dan reden om te vermoeden, dat uwe bekommerdheid en zorg alleenlijk bestaat voor de onbeschaafde volkeren, en dat het geene groote bekommering baren zal, wanneer wij met onze vrouwen en kinderen en dienstboden door hen als schapen ter slagting mogten worden gesleept; ja, dat de hedendaagsche philanthropisten nog valsche beschuldigingen genoeg zullen uitvinden, om der wereld diets te maken, dat wij zulks ruim verdiend hebben, en dat het onze eigene schuld is. Het noodlot schijnt ons dan te zullen drijven tot eene van twee keuzen; namelijk: — ons als lastdieren te krommen, om gewillig den last, die ons opgelegd wordt, te dragen, tot dat wij, dien te zwaar vindende, weêr als te voren, eene nieuwe emigratie beginnen, wanneer wij alles, wat wij in de wereld hebben, hier zullen moeten achterlaten; — dan wel, om tot de verdediging van onze regten, van onze bezittingen, ja van ons bestaan zelf, het geweer in de vuist te nemen, en te strijden tegen onze verdrukkers, en met onzen val of ons bezwijken een einde aan onze aardsche moeijelijkheden te maken. Wij laten het over aan Uwer Excellentie's eigen oordeel, en aan het oordeel van elk regtschapen Engelschman, welke van die twee het verkieslijkste is. Laat men niet langer denken, dat wij zoeken te misleiden, of dat wij zelven misleid zijn. De ondervinding heeft ons allen, meer of min, dure lessen gegeven, en, wat ook onze politieke geschillen mogen zijn, omtrent onze civiele administratie, Uwe Exc. zal ondervinden, dat er slechts weinig verschil bestaat om-

trent dit eene punt. Wanneer wij al, ten koste van veel bloeds en onkosten, zullen zijn ten onder gebragt, zal het vuur slechts gedempt of gesmoord worden, om in den dag der wraakneming des te geweldiger uit te barsten. Het is in Uwer Excellentie's magt, deze euvelen voor te komen, en indien het uwe Exc. waarlijk te doen is om verdere bloedvergieting te vermijden, zal Uwe Exc. gemakkelijk redenen genoeg kunnen vinden, om uwe voorgenomene militaire expeditie te staken, en andere middelen in het werk te stellen, die eene menschlievender en gezegender uitwerking zullen hebben.

Het heeft bij ons een diep gevoel van leedwezen te weeg gebragt, om, sedert het begin van onzen uittogt, gedurig te vernemen, hoe wij ten onregte aan de wereld zijn voorgesteld geworden, als ruwe menschen, die, beschaafde wetten en kerkelijke tucht moede, in losbandigheid zochten te leven, een ieder naar het goeddunken van zijn eigen hart. Wij hebben onze beschuldigers meer dan eens beschaamd gemaakt. Ofschoon wij onervarene boeren zijn, die nimmer toegelaten werden in hun geboorteland eenig deel te nemen aan de publieke aangelegenheden van hun land, zijn wij echter geslaagd, om onzen regeringsvorm op dien voet te brengen, dat wij het publiek vertrouwen, van dag tot dag, meer beginnen te gewinnen. De godsdienst zelve is ook reeds op eenen geregelden voet gesteld, en cultivatie en bebouwing van het land nemen dagelijks meer en meer toe. Alreeds hebben wij een aanzienlijk gesticht voor het waarnemen van de openbare Godsdienst opgerigt, en het onderwijs der jeugd is op eenen goeden voet gebragt.

De ons omringende oorlogzuchtige Zoola's zijn in hunne onophoudelijke oorlogsbedrijven gestremd, zoodat zij zelfs, uit vrees voor ons, de wapenen niet dan ter sluik en zeer zelden opnemen; — twee zendelingen zijn reeds onder hen werkzaam, onder onze protectie; en wij hebben de beste vooruitzigten, dat de beschaving van dat volk spoediger te bevorderen zal zijn, dan die der Kaffers aan de Kolonie grenzende. Dit alles is bereids te weeg gebragt, nu wij eerst beginnen uit onze groote moeijelijkheden te komen.

Uwe Exc. kan derhalve wel begrijpen, dat het ons smarten zal, den bodem van al onze hoop en verwachting in eens te zien inslaan. Een enkel verkeerd of onstaatkundig experiment of proefneming zou ons onherstelbare nadeelen verwekken. Alreeds zijn er gedienstige agenten bezig, om de Kafferstammen, tot hun of tot ons ongeluk, tegen ons op te wekken, en hen in te prenten, dat wij hunne verdrukkers zijn, maar de Engelschen hunne beschermers, en dat zij, zoo zij het met de Engelschen houden, als loon onze beesten ten buit zullen bekomen. Mogelijk heeft Uwe Exc. daartoe geen verlof gegeven; het wordt echter gedaan. Zal nu de beschaafde wereld ons immer kunnen laken, dat wij, in zulke omstandigheden en onder zulke onmenschelijke vervolgingen, het uiterste doen en wagen, tot behoud van ons leven? En, wanneer wij al voor de overmagt moeten terug deinzen, en verder landwaarts in veiligheid zoeken, waar wij meer geconcentreerd zijn en met meer voordeel onzen vijand kunnen bestrijden, zal men ons dan kunnen honen, wanneer wij onze schade, zoo in de kolonie als sedert onzen uittogt geleden, en voor onze landerijen, huizen en andere bezittingen, die wij ten prooi van verwoesting genoodzaakt zullen zijn geweest achter te laten, zoeken te verhalen op onze oude schuldenaars de Kaffers, ja zelfs verder? — Wij bidden dat de Almagtige zulks verhoede, en dat het Hem behagen moge, ons betere uitkomst te geven.

Eindelijk moeten wij, zoo voor ons zelven, als, op stellig verzoek van onze mede-emigranten, ten sterkste protesteren tegen de bezitneming van eenig gedeelte van dit land als bedreigd in Uwer Excellentie's Proclamatie van den 2[den] Dec. voormeld, en verklaren, dat wij ons van nu voortaan meenen te kunnen vrijhouden van de smadelijkste gevolgen van zoodanigen stap, voor God, voor ons eigen geweten en voor de wereld.

Wij hebben de eer met alle achting te noemen:

Mijnheer! Uwer Excellentie's Dw. Dienaren,

Joachim Prinslo, *President*

benevens al de leden des Raads,

J. J. Burger, *Secretaris*.

Wanneer men dit antwoord, in verband met al het voorgaande, met de vereischte aandacht nagegaan heeft, zal men zich misschien eenig denkbeeld kunnen vormen van de zielsvreugde dezer Hollandsche Afrikanen, toen zij, zeer kort daarna, slechts ruim één maand, op den 26sten Maart 1842, voor het EERST de *Nederlandsche Vlag*, van het *Nederlandsche schip* de Brazilië, uit *Nederland regtstreeks tot hen gezonden*, in *hunne baai* van *Natal* zagen wapperen.

Doch alvorens dit verhaal te vervolgen, moeten wij even teruggaan tot het tijdstip, waarop de Nederlanders eigenlijk voor het eerst met de Kaapsche emigratie zijn bekend geworden. Dit was 22 April 1840, door een artikel geplaatst in het Handelsblad van dien dag dus luidende:

VERHUIZING DER HOLLANDSCHE KAAPSCHE BOEREN.

Van tijd tot tijd lezen wij in de nieuwsbladen eenige korte en weinig beteekenende berigten over de uitgewekene Hollandsche Boeren van de Kaap de Goede Hoop naar Port Natal op de Oostkust van Afrika. Onbegrijpelijk en voorzeker beschamend is ten dien aanzien onze koude onverschilligheid, en terwijl een eenvoudig visschers vaartuig of pink en soms de nietigste beuzeling al de dagbladen bezig houden of het vuur der dichteren als doen ontvlammen, is men stil en als onverschillig bij eene verhuizing van duizende onzer landgenooten, die met ons ééne godsdienst belijden, eene taal spreken, dezelfde zeden en gewoonten hebben en die, te midden van tallooze gevaren, den onverschrokkensten moed en de grootste volharding aan den dag leggen.

Nabij de uiterste grenzen der Kaap de Goede Hoop, door onze vaderen eenmaal gesticht, thans in bezit van Engeland, woonden tot 1835 eenige duizende kolonisten en bezaten zij uitgebreide landhoeven, vele en groote kudden vee. Die kolonisten, aan de Kaap veelal Hollandsche Boeren genaamd, zijn van Hollandschen, veelal zelfs van Amsterdamschen oorsprong, en in de latere jaren in groote getalen uit het gebied der Kaap vertrokken. De grootste grief dezer

edele menschen en de voornaamste oorzaak hunner verhuizing is hun afkeer om als Hollanders, zoo als zij zich beschouwen, onder het bestuur der Engelschen te staan. In 1835 is die verhuizing van het Kaap-gebied begonnen. Maritz, Pieter Retief en andere hebben die vrijwillige verlating, die algemeene optrekking der Hollandsche Kaapsche boeren bestuurd, en hen met vrouwen en kinderen en hunne goederen over de grenzen geleid naar de Natal-haven, de Modder- en Zand-Rivieren. Veel hebben zij aanvankelijk moeten lijden van de Kaffers en hun verraderlijk opperhoofd Dingaan, en in menig gevecht hebben zij zich hunne oude afkomst waardig getoond. Zij schijnen zich thans om en nabij Natal-haven voor goed gevestigd te hebben. Volgens berigt hebben zij zich in verscheidene dorpen verdeeld, eene stad aangelegd, die zij Maritzburg hebben genoemd; of zij ook reeds hun plan hebben volbragt, om eene plaats Nieuw-Amsterdam te stichten, is mij onbekend. Een raad van 24 leden heeft het opperbestuur en onder deze zijn 2 landdrosten en 6 heemraden.

Wij willen ten slotte hier nog bijvoegen een gedeelte van een rapport van den Heer Cecille, kommandant van de Fransche oorlogskorvet Héroïne, aan den Minister zijner marine; waaruit men zal kunnen opmaken, hoe de Franschen over deze volksverhuizing denken; de letterlijke vertaling; genomen uit de *Annales maritimes et coloniales par Bajot, commissaire de la marine etc.*, Fevrier 1840, p. 186, luidt aldus: „Het verlaten van de Kaap de Goede Hoop, „door hare oude Hollandsche inwoners, is eene daad „zonder voorbeeld. — Men heeft somtijds gedeeltelijke „volksverhuizingen zien plaats grijpen, maar hier is het „een ligchaam van vijf tot zes duizend personen, die door „één gevoel gedreven, allen hunnen geboortegrond ontvlie„den; de woningen verlaten, die aangelegd zijn door hunne „voorouders; waar zoo vele banden, zoo vele herinneringen, „hun dierbaar en belangrijk, hen moesten terug houden, „die alle vermoeijenissen en oneindige gevaren trotseren, „die zich met heldenmoed verheffen, bloedige gevechten „moeten leveren tegen woeste volken, door wier midden

"zij zich eenen weg moeten banen, om een nieuw vaderland "te zoeken, op eenen vreemden grond, te midden van de "stilte der woestijnen.

"De verliezen, die de kolonisten hebben ondervonden "door de vrijmaking der slaven; het gebrek aan wetten "om hen te beschermen tegen teugellooze aanvallen, de "berooving door zwermen van struikroovers, waarmede de "kolonie is verpest, en boven alles de gevaarlijke toestand "der grenzen, die eene ongenoegzame bescherming niet ge"noeg kan vrijwaren tegen de aanvallen der Kaffers, die "naburen zoo onrustig en listig, die de schoonste inrigtin"gen der Kolonisten hebben verwoest en honderden tot "ellende hebben gebragt, zijn als de oorzaken aan te mer"ken van deze volksverhuizing, zoo moeijelijk en zonder "voorbeeld. Bij die oorzaken moet nog gevoegd worden "de tegenzin der oude kolonisten tegen hunne overwinnaars; "want men kan ter naauwernood gelooven, hoe veel na 30 "jaren overheersching de kolonie nog Hollandsch is gebleven in zeden en denkbeelden."

Ja! de Kaap de Goede Hoop is en blijft Hollandsch en voorzeker hebben de uitgewekenen uit een Hollandsch gevoel zich eene eigene zelfstandigheid gevormd.

Amsterdam, April 1840. JACOB SWART.

Dit stuk had een gewenscht gevolg. Slechts 2 of 3 dagen daarna kwam de Heer G. G. Ohrig tot den Heer Swart, met de vraag? "Wat kan men voor die emigranten doen?" Op ZEd. raad heeft die Heer Ohrig toen een schip "de Brazilië" uitgerust, om op zijne reis Port Natal aan te doen? De Heer J. A. Smellenkamp werd daarop aangesteld tot Super-Carga en de Heer Swart gaf hem voor eigene rekening ten behoeve van de emigranten eene kist met boeken mede en eene menigte bijbels, die aan den Heer Swart door het Nederlandsche Bijbelgenootschap geschonken werden.

Geen Willem I kon met meer, met vuriger geestdrift in 1813 op den Nederlandschen bodem ontvangen en naar de residentiestad vervoerd worden, dan de Heer Smellen-

kamp aan de Zuid-Oostkust van Afrika. Hij was in Natal de eerste Nederlander, met wien de emigranten en hunne Volksraad spreken konden en door wien zij verstaan zouden worden. Hij betoonde hen eene genegenheid en hulpvaardigheid, eene overeenstemming met hunne gevoelens en boezemde hen een vertrouwen in, waardoor hij eenen bijna onuitwischbaren gunstigen indruk op hen maakte.

D'Urban, de eerste bevolkte plaats aan de haven van Natal, toen nog de Kafferbenaming van Kongella voerende, was in vergelijking tot Pieter-Maritzburg niet meer dan Scheveningen tegenover 'sGravenhage. Dáár mogt de Heer Smellenkamp niet lang vertoeven. Hij moest de hoofdstad zien, die de Hollandsche Afrikanen gesticht hadden en dáár vernemen, al wat hun bejegend was, al wat zij gedaan hadden en hoe thans de zaken stonden. Pieter-Maritz-burg ligt op een afstand van 14 à 15 uren gaans van Kongella. Derwaarts werd hij gebragt. Langs den weg groeide de menigte, die het rijtuig waarin hij was, vergezelde, steeds aan. Een ieder liep of reed mede, zoowel te paard als met rijtuig. Het duurde niet lang of de trek-ossen van zijn wagen werden afgespannen. De vurige Hollandsche-Afrikaansche jongelingen misgunden de beesten hunne dierbare vracht, trokken dien over berg en dal, door moerassen, stroomen en rivieren; en met dat edel voorspan deed de Heer Smellenkamp zijnen intogt in de roemrijke hoofdplaats, die zoo veel mogelijk, door vlaggen, eerebogen en bloemkransen versierd was.

De Heer Smellenkamp werd aanstonds door de regering verwelkomd en ter zijner eere werden maaltijden aangelegd en feesten gehouden, zoo als nooit te voren door de Hollandsche-Afrikanen gevierd waren en ook nimmer meer bij hen plaats vinden. Ja, indien het, ten aanzien van hun zuiver godsdienstig geloof, geen heiligschennis zou zijn, dan mogt men de vereering, die den Heer Smellenkamp toen te beurt viel, wezenlijk eene aanbidding heeten.

Was het te verwonderen, mijne lezers! dat zulk eene ontmoeting, den burgerman verblindde; dat hij zich zelven meer dacht dan hij in der daad was; dat hij zijne een-

voudige betrekking van Super-Carga over het hoofd zag; dat hij meer dan enkel aanhoorder hunner lotgevallen werd; dat hij zelve wilde medeoordeelen over hetgeen hen te doen stond en dat hij, toen hij zag, welk eenen overwegenden invloed zijne woorden kregen, zich eindelijk liet verleiden om aan hunnen vurigsten wensch gehoor te geven: „de bescherming van Z. M. den Koning der Neder landen te bezitten"; en daarna zóó ver ging, dat hij eene overeenkomst met den Volksraad sloot, (evenwel onder nadere goedkeuring van Z. M.) en daaronder met zijne eigene hand schreef: „aangenomen namens Z. M. den koning der Nederlanden, door mij ondergeteekende J. A Smellenkamp"? Neen, een ieder stelle zich in zijne plaats en wie zal dan den eersten steen op hem werpen?

Intusschen de gevolgen van éénen misstap zijn dikwijls talrijk, en niet zelden voert ons ééne verkeerde daad tot meerder kwaad; ook dit een en ander wordt hier en in deze geschiedenis der kaapsche landverhuizers bewaarheid.

De Heer Smellenkamp werd voorzien van de noodige bescheiden voor Nederland en beloofde hen of gaf hun hoop [1]) op militaire en diplomatische ondersteuning van Z. M. den Koning der Nederlanden en bezorging van raadslieden, en van geestelijk en maatschappelijk onderwijs. Zoo doende ging hij de naauwste verbindtenissen met hen aan-

---

[1]) Zoodra mij het *zekere* niet bekend is, schrijf ik twijfelachtig. Velen der voornaamste emigranten hebben mij verzekerd, dat de Heer Smellenkamp stellig beloofd had, ten spoedigste, krijgsmagt en ammunitie, staatslieden, predikanten en onderwijzers uit Holland te zullen aanbrengen, ten einde des noodig de Engelsche magt te kunnen weêrstaan en vernielen, en de onafhankelijkheid der nieuwe republiek te doen erkennen; anderen, dat hij eeniglijk gezegd had, zijnen invloed daartoe te zullen aanwenden. De meesten had hij in de meening gelaten, dat die invloed groot was: enkelen — zoo als den hiervoren genoemden Heer J. N. Boshof, zie blz. 151, had hij voorzigtigerwijze meer met zijne betrekking van Super-Carga bekend gemaakt. Doch, daarlatende wat hiervan zij, de overeenkomst met den Volksraad aangegaan, heb ik den 19 Augustus 1851 in mijne handen gehad en met eigene oogen gelezen. Die overeenkomst, zoo als zij daar gesloten en onderteekend ligt, noem ik den misstap van den Heer Smellenkamp, en verder zullen mijne lezers zelve kunnen oordeelen, in hoe verre die daad tot meer verkeerds van zijne zijde, al dan niet, aanleiding gegeven heeft.

Hij nam vervolgens de terugreize, over en door het binnenland, naar de Kaapstad; ontving van de emigranten £ 100 voor reisgeld en werd tot aan Graaf Reinet, door den voornoemden Heer J. N. Boshof vrachtvrij gebragt die hem op zijn verzoek nog £ 50. voor reisgeld ter hand stelde. En de Brazilië verliet nog vóór het einde van April 1842 de haven van Natal.

De vreugde der emigranten over het bezoek van den Heer Smellenkamp mogt slechts weinige *dagen* duren. Reeds den 4den Mei 1842 werd Natal andermaal, doch nu door sterker militaire magt, van wege het Kaapsche Gouvernement bezet dan vroeger.

De Gouverneur Sir George Napier, vóór zijne komst aan de Kaap in Januarij 1838 reeds tegen de Hollandsche Afrikanen ingenomen — zie bl. 70 noot — en sedert steeds in dat vooroordeel gehouden en gebleven, zoo als uit de voormelde correspondentie tusschen de emigranten en het Kaapsche Gouvernement al genoegzaam is gebleken; kon, na de ontvangst van het uitvoerige antwoord op zijne proclamatie van 2 December 1841, dit staatstuk niet buiten gevolg laten. Integendeel, zoo hij nu niet onmiddellijk alles in het werk stelde, om Natal onder het gebied van Groot-Brittanje te brengen, zou hij — en welligt ook naar zijne meening — de eer van hare kroon te kort doen, zoo niet verguizen. Daartoe werd dan ook alles aangewend. Behalve de aanvoer van militaire magt, werd vooral door middel der dagbladen, tweedragt onder de emigranten gezaaid, en ongelukkig viel dit toen zeer gemakkelijk. Het was bekend, dat de een den ander alreeds verweet, dat hij vóór het aanzoek der onafhankelijkverklaring gestemd had en nu teregt beweerde, dat dat aanzoek de aanleidende oorzaak was der tegenwoordige bezetting, en dat deze daarvan alléén een gevolg was. Er waren die geloofden aan de verzekering van engelschgezinde vreemdelingen, dat de bedoeling van den Gouverneur goed was, doch dat hij de magt niet bezat om hun gewest onafhankelijk te verklaren en hen te ontheffen van hun onderdaanschap of hunne onderdanigheid aan Groot Brittanje,

en daarom wel gehouden was, om op hun verzet, zoodanig te handelen als hij nu deed. Anderen daarentegen wilden naar al die fraaije vertellingen niet eens luisteren. Door die tweedragt evenwel, werd tijd verloren voor de emigranten en gewonnen door de bezetting. Deze liet dien tijd natuurlijk niet ongebruikt voorbijgaan en bragt zoo doende, hare stelling in behoorlijke staat van verdediging.

De Volksraad besloot echter tot het aanvallen van de bezetting, en de Heer A. W. J. Pretorius werd wederom tot bevelhebber benoemd. Het was 24 Mei 1842 geworden, eer het tot een treffen kwam. Het gevecht was hevig, hield een dag en nacht aan, en was zoozeer in het voordeel der emigranten, dat *niemand,* zoo min Afrikaan als Engelschman, één oogenblik in twijfel kon trekken, of de overwinning zou door de emigranten behaald worden. Maar helaas! het dubbelzinnige gedrag van eenige ingezetenen — Duitschers, en Engelschen, en nog erger! van ENKELE Hollandsche Afrikanen — die later nooit meer onder de emigranten geteld zijn, of met den eernaam van *waar emigrant* genoemd worden — die, het gevaarlijke en onrustige leven voor zich en hun gezin moede, zich aan den krijg onttrokken, verontwaardigde Pretorius en de zijnen en deed hunnen lust en ijver bekoelen. Doch nog daardoor zou de Engelsche bevelhebber Smith de zaak niet gewonnen hebben. Maar wat gebeurde? Door een parlementair liet hij voor eenigen tijd stilstand van wapenen aanvragen, en dat verzoek werd hem toegestaan. Toen herstelde hij zich zoo goed mogelijk; en ontving eene magtige nieuwe versterking van troepen en ammunitie van de Kaapstad, en toen Pretorius hem den 26sten Junij 1842 andermaal aanviel, gaf deze het te spoedig op, werden de aanvallers mismoedig, verstrooiden zich en de Engelschen krijgsmagt bleef haren stand aan de haven van Natal behouden.

De Heer Smellenkamp was daags te voren den 25sten Junij 1842 van zijne binnenlandsche reis in de Kaapstad aangekomen, waar het Gouvernement reeds kennis droeg van

zijn bezoek in Pieter Maritzburg. Het liet hem dien ten gevolge aanhouden en in de gevangenis zetten. Hij had gelukkig de papieren, waarvan hij houder was, zoodanig verborgen, dat die niet ter tafel konden komen. Men kon dus aanstonds geene genoegzame klagten tegen hem inbrengen, en hij werd, onder persoonlijken borgtogt van twee geachte Kapenaars, 2 dagen daarna, weder uit zijne gevangenis ontslagen. Hij keerde naar Holland terug en bragt voor den Heer Swart den volgenden brief mede:

Aan den Eerw. Heer J. Swart.

Pieter Maritzburg den 28 *April* 1842.

Eerwaarde Heer!

Wij zijn op een aangename wijze verrast geworden, door de aankomst van het Hollandsche schip Brazilië, meer nog daar deze vergezeld ging, met zulke blijde vooruitzigten voor het vervolg; wij roemen met dankbaarheid Hem, die ons deze onverwachte uitkomst uit onze moedelooze kommervolle omstandigheden zoo onverhoopt geschonken heeft; wij zouden gaarne wenschen te beschrijven de algemeene vreugde, die de aankomst van deze blijde boodschap veroorzaakte, doch om dit in zijne volle grootheid te gevoelen, moet zulks voorafgegaan zijn geweest van de vele rampen en teleurstellingen, die wij gedurende onze drie- en sommige vierjarige omzwerving doorgestaan hebben, doch wij zijn niet geheel verlaten geweest; integendeel, Gods zegenrijke hand was over ons, en, ofschoon somtijds onze vooruitzigten donker, onze toestand twijfelmoedig was, bleef nog altoos een straal van hoop, verwarmd door de overtuiging dat onze zaak regtvaardig was, en dus onder Zijne heilige bescherming vroeg of laat naar Zijne wijze voorbeschikking uitkomst zou schenken. In dit ons vertrouwen zijn wij ook niet te leur gesteld geworden, want daar waar de uitkomst onmogelijk, waar de dreigende moordhand reeds opgeheven was, waar de vlam reeds kerk en woning ver-

woestte, daar nogtans was Hij nabij, die alleen redden en behouden kon, en ofschoon honderden door den dolk van het grootste monster (De Zoola-koning Dingaan) dat ooit leefde vielen, die de zuigende moeder, noch de zuigeling, noch den magteloozen grijsaard verschoonde, werden er niet te min velen gespaard, door Hem die alleen behouden kan, wien zij hulde en dankoffers toebragten, zoodat onder Zijnen zegen nu onlangs eene ruime kerk, op deze plaats, Pieter-Maritz-burg is gebouwd, die ofschoon groot, echter op feest- en andere der Godsdienst toegewijde dagen, op verre na de gemeente niet kan bevatten; wordende de dienst daar in verrigt, door den Eerw. Heer Lindley, een Amerikaansche leeraar, die in Boston geordend, en daarna beroepen is geweest bij de Presbyteriaansche gemeente aan de Rok Rivier, en door het Amerikaansche zendeling-genootschap naar Natal tot nut der Zoola's afgezonden, maar bewogen met onzen toestand, de dienst voor eenigen tijd als leeraar onder ons heeft waargenomen, onder bezolding van de Amerikaansche Hollandsche gereformeerde kerk, met aanbod, om indien noodig, verder in onze behoefte te willen voorzien. Niettegenstaande wij met een dankbaar hart dat edelmoedig besluit zullen blijven gedenken, blijft bij ons echter altoos eene oude gehechtheid aan onze zuivere voorvaderlijke geloofsbelijdenis, kerken-order en kerk-formulieren, heerschen, waardoor wij het voorstel, bij UwEerw. missive van den 26[sten] October 1841 gedaan, eene ontwijfelbare voorkeur zouden wenschen te geven, indien wij niet vreesden, onbillijk, en buiten de door U Eerw. aangewezene bepaling te zullen gaan, want onze behoeften zijn groot, en vooral groot is het gebrek aan de noodige Leeraars in twee bevolkte Districten, die daarvan ontbloot, en dus verstoken zijn van die zegeningen en troost, die met de regelmatige viering van den Sabbat en godsdienstig onderwijs, bijzonder op dien dag, altoos gepaard gaan, terwijl het zwaarmoedig vooruitzigt, voor het aankomend geslacht, zonder onderwijzers, zonder leiding, zonder voorbereiding tot die pligten, waartoe zij eenmaal door den Staat geroepen zullen worden, ook algemeene nêerslagtigheid

veroorzaakt, terwijl de vele aanzoeken, die wij deswegens in de kolonie aan de Kaap gedaan hebben, niet van dat gevolg zijn geweest, waarop wij als Broeders van dezelfde moederkerk hadden mogen hopen, zoo als UEerw. uit de bijgaande missive die onbeantwoord is gebleven, zelve zult kunnen zien; ook is door ons door middel van den Heer Olof Truter, een brief met kapitein Brandligt, naar den Amsterdamschen Kerkenraad dienaangaande verzonden, die geen beter lot heeft ondergaan, zoodat, wanneer wij met twee leeraars, en vooreerst twee of drie schoolmeesters konden begunstigd worden, zou in onze eerste meest dringende behoeften voorzien zijn; waaromtrent, ofschoon onze omstandigheden niet toelaten, voor de eerste twee of drie jaren een vast inkomen te bepalen, kunnen wij echter volle verzekering geven, dat hun niets zal ontbreken, en waar onze geldelijke vermogens mogten te kort schieten, wij door hartelijke verknochtheid en liefde hun verblijf alhier zullen trachten aangenaam te maken. Ook ontbreekt ons hoofdzakelijk hetgeen bij onderstaande lijst is gespecificeerd, en daar wij vreezen dat deze opgave de discretie en veelligt het vermogen, binnen het bereik van UEerw. gesteld, zal te bovengaan, voegen wij hierbij de opregte verzekering, dat het geringste deel van deze opgaaf, altoos met dankbaarheid en erkentenis zal worden gehouden, zoo wel als voor de met de Brazilië gezonden en reeds door ons ontvangen boeken, door hen, die hunne beste wenschen en gebeden voor den Troon der liefde zullen brengen, voor het land, den Vorst, en de Kerk waarvan UEerw. zulk eene waardig lid zijt, blijvende met ware hoogachting,

Eerwaarde Heer

Uw Eerw. gehoorz. dienaren,

(Was get.)
L. Badenhorst, *Ouderling.*
T. E. Steenkamp.
J. H. Brouwer, *Diaken.*
C. F. Potgieter, „

OPGAAF.

Een groote Kerk-bijbel met onze gewone oude kerkformulieren, en gebeden zoo als in onze Hollandsche kerken gebruikelijk.

Psalmen, gezangen, en het nieuwe Testament.

Oude en nieuwe Testamenten.

Eenige predikatie-boeken, waaronder die van Kist, Bijbel-historie van van der Palm, van Lier.

Schoolboeken voor eerstbeginnenden, en meer gevorderden.

Schrijfbehoeften, leijen, grifjes, enz.

De Heer Swart begaf zich daarop naar den Heer Predikant J. J. van Voorst. Zij kwamen overeen, eene Commissie te verzamelen, om de geestelijke belangen der emigranten te behartigen. Het gelukte hun die tot stand te brengen en zij werd te zamengesteld uit de Heeren Hoogleeraar Rooijens, Predikanten Broes, van Voorst en Bruinier en Ouderling J. Swart, allen te Amsterdam.

Deze Commissie besloot tot het uitzenden van één Predikant, één Onderwijzer en zooveel mogelijk ook de gevraagde boeken en daarbij nog vele andere boeken te voegen. Zij getroostte zich al de onkosten daarvan zelve op te leggen en daarvoor niemands hulp in te roepen.

Ten andere vormde zich te zelfden tijde, mede te Amsterdam, eene handelsvereeniging tusschen de Heeren J. Swart, A. Kooij en G. Ohrig, onder de firma van Klijn & Cie.

Het vorige schip, de Brazilië werd door deze drie Heeren gehuurd en bevracht, en de Heer Smellenkamp aangenomen om als Supercarga de reis naar de Oostkust van Afrika en wel bepaaldelijk naar Port Natal te doen; voorts om in dienst van die Heeren te blijven, en dan zich aldaar voor goed te vestigen.

De genoemde geestelijke Commissie zond den Predikant P. N. Ham en echtgenoote, en den Onderwijzer Martineau, allen wel door haar uitgerust en van eenen ruimen voorraad voorzien, aan boord van dat schip, hetwelk het vaderland in het begin van 1843 verliet, en den 7den Mei van dat

jaar voor Port Natal ten anker kwam. De Heer Swart heeft mij wel in staat willen stellen om mijnen lezers een afschrift van het volgende uittreksel te kunnen mededeelen.

Extract uit het Journaal van den Heer J. A. Smellenkamp, Super-Carga aan boord van het Ned. Schooner schip Bracilië *Kapt. C. J. Reus, op deszelfs reis naar de Oostkust van Afrika.*

Den 4den Mei maakten wij land aan Afrika's Oostkust op de hoogte van Morley-bank. Alzoo in de nabijheid van Sint Lucia-baai zijnde en daar de wind ons daarenboven ongunstig was, om onze koers naar Port-Natal te vervolgen, zoo besloot ik eerst de situatie der Sint Lucia-baai op te nemen, in plaats van regtstreeks op Port-Natal aan te houden. 's Avonds werd het echter flaauw, en waren wij verpligt de koers uit den wal te houden.

's Morgens hadden wij kaap Sint Lucia in 't gezigt met zeer weinig koelte. Tegen den middag blies de wind sterk uit het N. O. waardoor het ons onmogelijk werd, op dat oogenblik Sint Lucia-baai te kunnen bereiken, en onze pogingen, om de weinige distantie op te laveren, toonden ons dat wij door wind en storm al meer en meer verloren. De gelegenheid daarentegen allergunstigst zijnde om met een klein etmaal Port-Natal te bereiken, en niet kunnende weten, hoe lang de N. O. wind zou aanhouden, zoo besloot ik de opneming der Sint Lucia-baai, voor dit oogenblik op te geven, en liet daarom regtstreeks naar Port Natal koers houden.

Den 6den Mei was het op den middag weder geheel stil en wij bevonden ons, voor de Visch-rivier te zijn. Niets vorderende en willende onderzoeken, of de monding dier rivier ook eenigzins bevaarbaar zou zijn, zoo liet ik mij met den Kapt. in die rigting oproeijen, doch het kwam ons voor, dat deze rivier, even als genoegzaam alle rivieren dezer kust onbevaarbaar is. De vele branding belette ons, ook aldaar voet aan wal te zetten voor eenig onderzoek.

Den 7den Mei kwamen wij des avonds op circa een 1/4 mijl van Kaap Natal en 9 vaâm water ten anker.

Den 8sten Mei 's morgens ten 6 uur werd er van de binnenzijde der baai een kanonschot gelost, waarna wij langzamerhand door het rijzen der zon aan den zandpunt. een fort konden onderscheiden, alsmede de masten van een schip binnen de baai. Vervolgens bemerkten wij, dat van het fort eene vlag geheschen werd, hetwelk wij onmiddellijk beantwoordden, met onze nationale te hijsschen. Er was weinig brise uit zee, en het hoog water eerst ten 11 uur, zoodat het binnenzeilen met het schip niet kon geschieden, hetwelk anders mijn oogmerk was geweest. Omstreeks 8 uur zagen wij eene sloep de baai uitkomen, terwijl eene andere achter de branding op de riemen bleef liggen. De sloep welke wij het eerst gezien hadden, bereikte ons spoedig en was bemand met Kapt. Bash, Kommandant der oorlog-schooner, een Luitenant en 5 matrozen. Kapt. Bash bij ons aan boord gekomen zijnde, verklaarde belast te zijn, met de verklaring der schepen, en vroeg van waar wij kwamen, en de scheepspapieren te zien. Kapt. Bash maakte de aanmerking, dat het manifest der lading, afgegeven, gezegeld en geteekend moest zijn, door de ambtenaren belast met de uitklaring der schepen, ter plaatse van waar het schip het laatst vertrokken was, en elk passagier van een behoorlijk Paspoort voor de plaats zijner bestemming moest voorzien zijn. Ik antwoorde ZEd: hierop, dat het manifest der lading in Holland veeltijds door den kargadoor werd opgemaakt, doch dit echter geene verpligting was, en in alle gevallen nimmer door de ambtenaren wordt afgegeven. Dat het manifest der lading door den kapt. of Super-Carga geteekend, in alle havens voldoende was, en dat al het gene, wat niet op het manifest der lading voorkwam, kon worden geconfisceerd. Kapitein Reus vragende of hij binnen zou mogen komen, antwoordde ZEd. van Ja, als alles in orde is; en daarop het woord tot mij rigtende, vroeg hij mij, als Super-Carga, of ik mij van alle benoodigde papieren wilde voorzien, en mij met hem naar land begeven, ten einde met Maj. Schmidt nader te spreken. Mij hiervoor gereed makende, zeide Kapt. Reus, dat hij ook genegenheid had, zich

naar den wal te begeven, hetwelk door Kapt. Bash werd toegestemd. Wij verlieten alzoo de Braziliё, ik in de sloep der Engelschen, en Kapitein Reus in zijne eigene sloep met 4 matrozen. Na aan de binnenzijde der baai voet aan wal te hebben gezet, werd ik met Kapt. Reus in eene kamer gebragt, welke Kápt. Dunford, Kommandant van het fort tot eetkamer bezigde. Onmiddellijk zond Kapt. Dunford een ordonnans te paard naar Maj. Schmidt, die zich in de Natalstad bevond, ten einde ZEd: van mijne aankomst te verwittigen. In dien tusschentijd werd ons een breakfast voorgezet, waarvan wij met Kapt. Bash gebruikten. Na afloop daarvan, werd ons door den Heer Humphrey, Kapenaar en geëmploijeerde bij Maj. Schmidt, berigt, dat ZEd: op het fort was aangekomen, en aanstonds bij ons zou wezen. Hiermede verliep echter genoegzaam nog een uur, in welken tusschentijd zeker de scheepspapieren, door behulp van den Heer Humphrey, welke goed Hollandsch sprak, onderzocht werden.

Daarna kwam Maj. Smidt met Kapt. Dunford, Bash en de Hr. Humphrey bij ons. Na de wederzijdsche begroetingen, vroeg de Heer Humphrey namens Maj. Smidt, of wij genoegzaam Engelsch spraken om het gesprek in die taal te voeren, waarop ik antwoordde dit bij preferentie in het Hollandsch te doen. Maj. Smidt hiervan onderrigt zeide alstoen order te hebben, geene schepen in de baai van Natal toe te laten of eenige passagiers te laten landen, zonder speciale toestemming van het Eng. Gouvernement, of des Gouverneurs van de Kaap de Goede hoop; dat ten 2de onze bestemming, volgens de scheepspapieren naar Mauritius en niet naar Port-Natal was: dat ten 3de ZEd. ten hoogste verwonderd was, omdat wij ons in Holland niet van de noodige papieren voor Port-Natal hadden voorzien, en de Kaap niet hadden aangedaan. De Heer Humphrey vertolkte dit alles in het hollandsch, waarop ik antwoordde, dat wij het schip naar Mauritius hadden doen uitklaren, om de tegenwoordige zoo groote concurrentie in elke bekende zaak zooveel mogelijk tegen te gaan, en de plaats van uitklaring, in zeker opzigt met de bestemmingsplaats

niets gemeens had, om reden, dat men met onze zeebrieven, in alle havens van de met ons Gouvernement bevriende mogendheden kon binnenloopen; dat op den datum van mijn uitzeilen uit Holland, er geene bekendmaking van wege het Engelsche Gouvernement bestond, dat de haven van Natal gesloten was, en ik dien ten gevolge geene bijzondere permissie noodig achtte, en dat, daar mijne komst te Port-Natal mijne vestiging als handelaar aldaar ten doel hebbende, ik van zelf geen plan kon hebben, mijne goederen aan de Kaap de Goede Hoop te gaan verkoopen. Ik kreeg hierop ten antwoord, dat het ons wel bewust moest zijn, wijl wij bij ons vroeger hier zijn, zeer veel hadden toegebragt, om de emigranten, in hunne dwaze ideën te versterken, zoowel door het verspreiden van opruijende pamfletten, als anderzins, en dat het Hollandsche Gouvernement bereid was, daaromtrent alle mogelijke satisfactie aan het Engelsche Gouvernement te geven, en ik daarom wel omzigtiger met mijne tweede expeditie had mogen te werk gaan. Ik antwoordde, dat ik bereid was, mij omtrent al het vroeger gebeurde te verantwoorden, waar men zulks mogt verlangen, dat mijne komst geen ander doel had, dan het oprigten van een handelsetablissement aan de baai van Natal, en dat ik van mijnen kant, alles wat mogelijk was, zou willen aanwenden, om den vrede tusschen de emigranten en de Engelschen te helpen bevorderen, terwijl het medebrengen van een' geestelijke en een' schoolmeester bewees, dat de zedelijke beschaving der emigranten door ons niet uit het oog verloren was. Maj. Smidt scheen toen ongeduldig te worden, en zeide genoeg gesproken te hebben, en zich alleen aan zijne orders te houden, en uit gebrek aan de noodige licentie van den Gouverneur der Kaap, het binnenkomen der baai verboden zijnde, ons onmiddellijk door Kapt. Bash aan boord zou doen brengen, en terwijl uit hoofde door de Kaffers gerapporteerd was, dat er in de rigting der St. Luciabaai 3 schepen gezien waren, waarvan er een de sloep aan den wal en 's avonds licht in den mast gehad had, ZEd. ons schip zou doen visiteren, en bijaldien

alles in orde werd bevonden, wij dan onmiddellijk onder zeil moesten gaan; doch zoo wij zouden trachten ergens aan wal, hetzij passagiers, hetzij goederen te laden, alles zou worden geconfisceerd. Ik verzocht toen Maj. Smidt mij een bewijs te geven op schrift, dat ZEd. mij de baai ontzegd had, hetwelk ZEd. volstrekt weigerde te doen, meenende zulks niet verpligt te zijn. Maj. Smidt herhaalde toen genoeg gezegd te hebben, en dat wij konden vertrekken. Nu verwittigde ik Maj. Smidt dat wij gebrek aan water hadden, en kreeg ten antwoord, dat wij onze boot konden zenden, maar dat noch ik, noch Kapt. Reus weder aan land mogten komen; Kapt. Bash verklaarde de scheepspapieren onder zijne bewaring te houden, totdat alles aan boord in orde zou bevonden zijn; wij begaven ons toen naar onze booten en roeiden de baai uit, doch voor de baar gekomen, oordeelde Kapt. Bash het niet raadzaam die over te gaan, maar tot den volgenden morgen te wachten, en wij keerden naar den wal terug, en bemerkte ik dat wij met de Engelsche sloep water aan boord kregen. Maj. Smidt en Kapt. Dunford verklaarden dat het hun speet, dat wij niet naar boord terug konden keeren, en dat men het ons op het fort zoo aangenaam mogelijk zou maken, echter met verbod van buiten het fort te komen, of eenige gemeenschap met de emigranten te hebben. Toen verliet ons Maj. Smidt voor goed, en wij gebruikten eenige ververschingen. Gedurende dien dag hadden wij van tijd tot tijd gezelschap van een of twee officieren en uit de differente gesprekken welke wij hielden, vernamen wij dat de emigranten zich nog altijd staande hielden, en dat er nog geene Engelschen in Pieter Maritzburg geweest waren, en dat de door mij daargebragte schoolmeester steeds ijverig bezig was, de gemoederen gaande te houden, door geschriften als anderzins, en dat de niet in de amnestie begrepene emigranten nog altijd vrij leefden; dat de Engelschen alle oogenblikken versterking verwachtten van paardenvolk, met den Admiraal ter inspectie; dat de tegenwoordige magt der Engelschen 450 man was, waarvan 300 man in een versterkt kamp in de

vlakte achter Port-Natal gelaten, terwijl de overigen op het fort en op den schooner waren. Het fort is van alle communicatie door eene palisadering afgescheiden; de hoogste heuvel van dit terrein is van een fort van rijswerk voorzien, waarop 2 stukken; een 18ponder lag in het zand. Zes schildwachten staan bij nacht als posten uitgezet; vele woningen zijn hier sints mijn vorig daarzijn aangebouwd voor officieren, 2 brakken, een hospitaal, en twee paardestallen. Om zes uur aten wij; alle politieke gesprekken werden vermeden, en om 10 uur gingen wij ter ruste. Ik met Kapt. Reus in een afzonderlijk vertrek, en de matrozen in eene tent.

Den 9den Mei des morgens ten half 7 werd ons door kapt. Bash berigt, om naar boord terug te keeren. Wij begaven ons in de boot en de sloep, en nog een groote sloep beladen met 150 gallons water, bemand met 13 roeijers en 1 stuurman en officier, allen met pistolen en sabels gewapend. Aan boord terug gekomen, werd het schip gevisiteerd door 10 of 12 matrozen, in tegenwoordigheid der officieren; veel werd omgehaald, en weder op zijne plaats gezet, doch niets geopend. Natuurlijkerwijze niets vindende wat verdacht kon voorkomen, werd mij door kapt. Bash gevraagd, waar onze kruidkamer was, maar antwoordende, dat wij noch kruid, noch ammunitie hadden, zeide ZEd. dat alles dan in orde was. Nu vroeg kapt. Bash mij of ik plan had naar de Kaap te stevenen, waarop ik antwoordde dat ik zulks nog niet kon bepalen, maar dat ik veronderstelde dat ZEd. mij geene licentie zou geven voor Port-Natal, zoo ZEd. niet verkoos dat er schepen onder andere vlag zouden binnen komen. Kapt. Bash zeide daarop, dat ik koers kon zetten, werwaarts ik wilde, doch dat ik mij te wachten had, de Engelsche oorlogschepen te noodzaken, andermaal bij ons aan boord te komen, wijl zij het welligt dan niet zouden verlaten. Ik antwoordde, dat ik mijne maatregelen daaromtrent zou weten te nemen. Vervolgens ons in de kajuit begevende, vroeg kapt. Bash aan kapt. Reus zijn scheepsjournaal te mogen zien, doch dit vijf dagen ten achter zijnde, maakte kapt. Bash de aan-

merking dat dit niet in orde was; kapt. Reus zeide toen, dat hij een kladjournaal hield, hetwelk hij om de zes of acht dagen bijschreef, waarmede Kapt. Bash in zoo verre genoegen nam. Niet willende onderdoen, voor de heusche behandeling ons op het fort aangedaan, presenteerde ik insgelijks een glas wijn aan de officieren, waarvan er een gebruik maakte; hierop zeide Kapt. Bash dat wij, onmiddellijk nadat het volk geschaft had, onder zeil moesten gaan, waarna wij door ZEd. en de Engelschen verlaten werden.

Daar het mij thans gebleken was dat de Kaffers langs de kust en in den omtrek der St. Lucia baai het met de Engelschen eens waren, door hun in alle gevallen te rapporteren, wat langs de kust voorviel, en wij uit dien hoofde aldaar vijanden, in plaats van vrienden zouden aantreffen, zoo besloot ik het opnemen der St. Lucia baai op te geven, en onmiddellijk naar de Delagoabaai te doen stevenen, waarvan ik Kapt. Reus onderrigtte; eene mooije Z. W. koelte begunstigde dit doel en weldra waren wij met wapperende vlag langs de kust weder onder zeil. Gedurende wij bezig waren ons zeilreê te maken, hoorden wij een gestadig kanonvuur in de rigting van het versterkte kamp; de oorzaak daarvan echter bleef ons onbekend.

Extract Conform
Mozambique 17 *Junij* 1843.

(Was get.) J. A. Smellenkamp.
Super-Carga.

Na de hier bekomene afwijzing, bestemde de Heer Smellenkamp de Brazilië naar Delagoabaai. Hij kwam daar behouden aan; doch de onderwijzer Martineau was op de reis overleden; Mevrouw Ham beviel te Delagoabaai; zij en haar kind overleden kort daarna te Lorenzo-Marques, zijnde de Portugesche vesting aldaar, en de Predikant Ham kreeg dáár ook de landziekte, doch vond nog gelegenheid om uit de Delagoabaai terug te keeren. Hij kwam in de Kaapstad

en werd beroepen aan de Fransche Hoek, wáár hij in 1853 nog stond. Uit de Brazilië werden de voor Pieter-Maritzburg bestemde boeken gelost en zij vertrok met hare lading of het grootste gedeelte daar van naar Java.

Mijne lezers hebben op bladz. 75 reeds vernomen, dat in 1836 een deel der Kaapsche landverhuizers onder de leiding van Hendrik Potgieter, andere partijen onder het bestuur van Gerrit Maritz, Jacobus Uijs, Karel Landman en Gerrit Rodolph over de Oranje-rivier, en op bladz. 76, dat de eerst bedoelde partij in eene noordelijke rigting langs den oever van de Vaalrivier trok. Deze bouwde in 1839 eene stad, aan de in die rivier uitstroomende Mooirivier en noemde haar Potchefstroom, naar den naam en de betrekking van haren hoofdman en naar de waterrijke plaats waar zij gevestigd werd. Vóór 1843 waren deze landverhuizers nog nimmer in Natal geweest en dus ook in geenendeele betrokken in de lotgevallen van hunne verwanten dáár. Zij droegen dus toen nog geen kennis van hetgeen dáár gebeurd was en de Heer Smellenkamp was hun nog even vreemd, als hij in 1842, hunnen Natalschen vrienden geweest was.

Gedurende de reis van de Brazilië naar Java en terug, maakte de Heer Smellenkamp, die aan Delagoabaai gebleven was, kennis met die landverhuizers. Hij gaf hun een verhaal van zijne ontmoetingen en onderhandelingen, zoo te Natal als in Nederland, van zijne voornemens en vooruitzigten ten aanzien van te openen handel tusschen hen en de Nederlanders, en eindelijk van wat hij, bij eene volgende expeditie, die spoedig zou plaats hebben, doen zou. Hij zeide hun, dat de Engelschen hen steeds zouden achtervolgen; dat de grond boven of benoorden den 26sten graad zuiderbreedte behoorde aan Portugal; dat die graad begon aan de Delagoabaai en midden door Zuid-Afrika liep en hij raadde hun, dat zij aan den vertegenwoordiger van het Portugesche Gouvernement aldaar moesten vragen, om zich, van af den 26sten graad, noordwaarts, te mogen vestigen en dáár als een onafhankelijk volk te worden erkend, als wanneer dan de handel met Holland, over de

Delagoabaai zou worden gedreven en de Portugezen daar van het voordeel zouden genieten. Hij bood daartoe zijne tusschenkomst aan en verlangde, dat indien dit verzoek mogt worden toegestemd, dat zij dan nader aan die baai, eene nieuwe stad moesten aanleggen. De Heer Potgieter keurde dit voorstel goed, nam het aan en begaf zich tot dat einde naar den Gouverneur van Lorenzo-Marques, hield met hem in tegenwoordigheid en door tusschenkomst van den Heer Smellenkamp — die ook als tolk moest fungeren — eene conferentie en daarvan werd een schriftelijk bewijs of proces-verbaal opgemaakt. Dit stuk heeft de Heer Potgieter zelf, mij in 1852 laten lezen. De inhoud kwam geheel overeen met het geen hij en anderen mij verhaald hadden, als door den Heer Smellenkamp aan hen gezegd te zijn, en ik las het, met des te meer oplettenheid, omdat ik daardoor eenige verklaring kreeg, waarom in de kaart van Zuid-Afrika, opgemaakt door den Hoogleeraar Lauts, „overeenkomstig de gegevens welke hem ten dienste stonden" en behoorende tot zijn werkje. „De kaapsche Landverhuizers enz. Leiden 1847 op den 27sten[1]) graad Z. B. een gestippelde lijn, dwars door Zuid Afrika gedrukt en daarboven gesteld is „*Grenzen der Portugesche bezittingen*" en waarom op blz. 32 van dat werkje gezegd word. „Men loopt van nu voortaan geen gevaar, daardoor Groot Brittanjes Staatsbestuur te mishagen, — alzoo die voormalige Kaapsche landverhuizers zich tegenwoordig op Portugeesch grondgebied bevinden; en bovendien, hoezeer op dat gebied onafhankelijk bestaande, met den Portugeschen Bevelhebber aan de *Lorenzo-Marques* en met den Portugeschen Gouverneur te *Mozambike* in goede verstandhouding leven."

Het antwoord van den Portugeschen Gouverneur was zeer natuurlijk: „Hij had niets tegen de inwilliging van het verzoek, indien de emigranten zich konden verstaan met de inboorlingen." Portugal bezit in Zuid-Afrika niets anders dan de *kust* van af Delagoabaai tot aan Ibo of van de 26sten tot aan den 12den graad Z. B. even als Nederland

---

[1]) Later komen wij op dit verschil van 26sten en 27sten graad Z. B. terug.

aan de westzijde van Zuid-Afrika de kust ter hoogte van Delmina. Ik moet van dit voorval gewag maken, omdat daaruit veel nadeel voor de Hollandsche Afrikanen in hunne republiek en voor de Nederlanders, die getracht hebben met hen te handelen, ontsproten is; en ook dit zal later blijken.

De Brazilië kwam beladen van Java in de Delagoabaai. Een gedeelte der lading werd dáár door den Heer Smellenkamp verhandeld en het schip kwam eindelijk met ZEd. in Holland terug. De geheele handelsexpeditie had een ongunstigen afloop. Het kapitaal was op, en de ondernemers hebben nog eenige duizend gulden moeten bijpassen, terwijl de geestelijke commissie niets van al de door haar uitgeschotene gelden terug kreeg. Doch dezen ongelukkigen afloop zullen mijne lezers zeker niet aan de Hollandsche Afrikanen, veel min aan die in de republiek, waarmede ik hen nader wil bekend maken, wijten. Zij toch hadden daar geen het minste deel aan; zij waren met die onderneming op Delagoabaai in geene aanraking geweest; er bestond bovendien toen nog geen weg of communicatie tusschen hen en Delagoabaai. De partij van Potgieter wist niets van de aanzoeken, die de andere partijen van Natal, in Holland mogten gedaan hebben en deze vernamen niets van hetgeen er nu in die baai, tijdens het verblijf van den Heer Smellenkamp, voorviel. De kist met boeken zelfs, *kon* niet bezorgd worden; en eerst in 1852 hebben de emigranten die kist ontvangen en werden de boeken in 1853 verkocht, om het bedrag vervolgens aan de afzenders over te maken, hetgeen hoogstwaarschijnlijk ook nog gebeuren zal.

Ik moet tot mijn verhaal omtrent Natal terugkeeren. De Engelschen waren op 26 Junij 1842 meester van de haven gebleven. Kort daarna kwam de Luitenant-Kolonel Cloete om maatregelen te beramen over de particuliere grondeigendommen, de Kaffer-locatie's en het toekomstig bestuur. De Heer Henry Cloete, wiens voorlezingen zijn medegedeeld — werd benoemd tot Commissaris van Hare Majesteit om de zaken alhier te regelen en kwam in Mei 1843, zie blz. 31, aldaar aan. Veel belangrijks is er toen

tusschen ZEd. en de emigranten voorgevallen, waarvan natuurlijk in die lezingen niets voorkomt. Zij en nog veel minder hunne vrouwen, wilden zich aan het Engelsche gezag onderwerpen. Zekere jufvrouw Krieger had zelfs in eene algemeene openbare vergadering te Pieter-Maritzburg het zwaard getrokken en H. M. Commissaris te lijf gewild. De meeste Emigranten en daaronder de Heer A. W. J. Pretorius en zijn aanhang verlieten Natal, trokken het Drakengebergte over en zetteden zich neder bezuiden en benoorden de Vaalrivier. Wij moeten *hen* volgen en dit verpligt mij thans van de achterblijvenden te zwijgen, ofschoon ik ook daarvan veel te vertellen zou hebben.

De Heer Martin West, was op 17 November 1844 de eerstbenoemde Luitenant-Gouverneur van Natal.

Na de in bezitneming door het Engelsche Gouvernement, bleven van de Hollandsche Afrikanen, die Natal uit haren wilden toestand, tot een rijk en schoon gewest gegebragt, en haar bezit met eigen goed en bloed betaald hadden, slechts een derde in Natal. De overigen verdeelden zich; een derde hunner bezuiden en twee derden benoorden of over de Vaalrivier.

Zij, die bezuiden de rivier zich nederzetteden, zochten lang eer zij eene geschikte plaats vonden, en toen zij eindelijk zoo gelukkig waren, noemden zij haar daarom Winburg en bouwden daar eene stad, welke in 1852 een 30tal huizen, behalve Kerk, gevangenis en enkele andere publieke gebouwen bevatte. De andere emigranten vonden Potchefstroom aan Mooirivier reeds bewoond en vestigden zich in die streek en langs Magaliesberg.

Het duurde evenwel niet langer dan een of twee jaren of zij kwamen andermaal in naauwe betrekking tot elkander. Het Kaapsche Gouvernement had zich verwikkeld met den invloed van zekeren Adam Kok, opperhoofd der Griqua's. Het zocht daaruit te geraken door het sluiten van een tractaat met hem — van 5 Februarij 1846. — Doch dit niet gelukkende, besloot de Gouverneur Sir H. G. Smith om bij zijne proclamatie van 3 Februarij 1848, al het land gelegen ten noorden van de Oranje-rivier, met inbegrip van

de landstreken van Moshesh, Maroko, Molitsani, Sikonijella, Adam Kok, Gerrit Taaijbosch, en andere mindere Opperhoofden der kleurlingen, ten Noorden tot aan de Vaalrivier en ten Oosten tot aan het Drakengebergte, ten behoeve van de Engelsche kroon in bezit te nemen. Eerst bij akte van Patent van den 22[sten] Maart 1851 werd deze proclamatie door H. M. bekrachtigd.

Onze emigranten in Winburg hadden door die in bezitneming wederom alle dezelfde mishandelingen te verduren, waaronder zij vroeger zoo geleden hadden. Hunne overburen aan de Vaalrivier, die nu weder wat op hun verhaal kwamen, hoorden van tijd tot tijd wat daar al weêr gaande was. Geen wonder dat de Winburgers den bijstand van Pretorius inriepen, en dat hij met de zijnen daarop niet achterbleef. Maar hoe is het mogelijk, dat een Sir H. G. Smith aan Graaf Grey kon melden, „dat de emigranten-boeren de vestiging van het Engelsche gezag *zeer* verlangden, en hij het ook daarom noodzakelijk geoordeeld had, de Souvereiniteit der Koningin over het gebied, tusschen de Oranje- en de Vaal-rivier gelegen, af te kondigen,"? [1])

Ik heb den tijd niet, mijne lezers! en ook dit werk zou te uitgebreid worden, indien ik u alles mededeelde, wat toen is voorgevallen. Ook ligt dit eigenlijk buiten mijne taak. Ik moet u, in gedachten, *over* de Vaalrivier brengen. Maar laat ik er toch dit van mogen zeggen.

In 1847 deed Pretorius eene poging te Graham's Town om eene bevrediging tusschen deze emigranten en het Gouvernement tot stand te brengen en hunne belangen voor Sir Henry Pottinger, toen Gouverneur van de Kaap-koloniën open te leggen; maar deze weigerde hem gehoor te verleenen, en in het begin van Julij 1848 was Pretorius meester van de Oranje-Rivier-Souvereiniteit. Hij had den Britschen resident en de magistraten van Winburg en Smithfield — toen de éénige landsambtenaren — met het aanwezige detachement troepen, over de Oranje-Rivier gevoerd.

Toen verscheen kort daarna de dappere Sir H. G.

[1]) Zie *The Colonial policy of Lord John Russel's administration* by Earl Grey. 2 *Vol.* 1853. II deel blz. 206.

Smith met eene aanzienlijke krijgsmagt. Hij zelve de gewezen Adjudant van eenen Wellington in Waterloo, voerde het bevel en bevocht hem. En wat was de uitslag? Ja, hij verdreef hem en de zijnen, *omdat zij geen kruid en lood meer hadden;* maar geen hunner kon hij levend in handen krijgen, en van het groote aantal gekwetsten en gesneuvelden, stond de verhouding als 1 emigrant tegen over 10 Engelschen. Hij erkende ook later dat de slag van Boomplaats nabij Bloemfontein voor Pretorius meer gewonnen dan verloren moest beschouwd worden.

Die verloren slag is de hoogste triumf voor Pretorius en de zijnen. Aan haar heeft de republiek over de Vaal-Rivier, hare, in 1852 verkregene erkenning, — aan haar, heeft de Oranje-Rivier-Souvereiniteit haren, in 1854 bekomen vrijstaat te danken. Dit is geene grootspraak. Wat in 1852 gebeurd is, dat zult gij later uit mijn verhaal vernemen. Daarbij was ik tegenwoordig. Doch ten aanzien van hetgeen in 1854 plaats vond, zal ik u allééén verwijzen naar een document dat overgenomen is in het Blaauwe boek, op last van H. M. den 31sten Mei 1853 aan de beide Huizen van het Parlement aangeboden en dat voornamelijk bijgedragen heeft tot de wederovergifte dier Oranje-Rivier-Souvereiniteit, door de Engelsche regering. Zie hier de vertaling:

„*Vragen gedaan aan Martinus Hendrik Wessels, Veld-Kommandant over het geheele district van Winburg.*

„Is het uw gevoelen, dat de meerderheid der bevolking „in uw district, verlangt om onder het Engelsche Gouverne„ment te blijven?"

„Het is mijn gevoelen, dat zij dit niet doen."

„Zou zij, in geval van oorlog in de Souvereiniteit, willen „uittrekken, om te helpen?"

„Ik zou bevreesd zijn om een man met zoodanige vraag „tot haar te zenden. Hij zou slecht ontvangen worden. „Toen *ik* mijne plaats verliet, had ik meer te duchten van „de witte dan van de zwarte bevolking."

„Denkt gij, dat de meerderheid in 1848, de uitbreiding „van het Engelsche Gouvernement over haar, wenschte?

„Ik zeide toen aan den Gouverneur dat niet meer dan „een 30 man in mijn district dit verlangde."

„Hoeveel man zou in uw district kunnen uittrekken, in„dien zij daartoe opgeroepen werden?"

„500 man. — Zij verwijten mij en lagchen mij uit, over „de verliezen die ik geleden heb, door mijne vriendschap „voor het Gouvernement; zij zeggen, de Kaffers zijn de baas „en ik mag nu die gaan bevechten, als het mij lust."

„Bloemfontein 13 December 1851"

Deze verklaring, zoo zeer in strijd met zijne vroegere woorden, moest Sir H. G. Smith zelf inzenden aan Graaf Grey bij zijne depêche van 14 Januarij 1852 Nr. 13.

Daarin hoort ge den invloed van Pretorius en de zijnen, uit den mond van iemand, die hen verlaten en zich tot hunnen vijand had doen overhalen. Door den slag van Boomplaats is de geestdrift der emigranten, bezuiden de Vaalrivier, in 1848 weder ontvlamd, en heeft het Engelsche Gouvernement eindelijk aan hun verlangen, in 1854, wel *moeten* toegeven. —

III.

Verblijf ten Noorden van de Vaal-rivier.

De partij van Potgieter had op raad van den Heer Smellenkamp, Potchefstroom verlaten, zich veel noordelijker begeven en in 1844- en 1845 Ohrigstad, of Andries Ohrigstad genoemd, naar den naam van den eersten Nederlander, die zijn schip tot de emigranten had doen voeren, of welligt ook naar den voornaam van den Heer Smellenkamp — deze bijzonderheid heb ik niet nagegaan, uithoofde het stadje in 1846 en 1847 alreeds nagenoeg vervallen was — gebouwd.

De partij van Pretorius, veel talrijker dan die van Potgieter, nam de verlatene streek in en breidde zich nog veel verder uit, terwijl de Potgieters, bevindende dat de omstreken van Ohrigstad, hoe verrukkelijk schoon van nature en hoe vruchtbaar ook, hoogst ongezond waren, zich verdeelden en nog meer noordwaarts op of meer zuidwaarts gingen; de meeste hunner in de nabijheid van de streek waar zij in 1845 tot 1846 de stad Lijdenburg, alzoo genaamd ten gevolge van het lijden dat zij in Ohrigstad ondervonden hadden, aanlegden. De overigen met den Heer Potgieter dáár, waar dezen in 1846 tot 1847 het dorp Zoutpansberg — aldus genoemd naar een zoutpan aan den voet van een berg stichtte.

Hadden de nu weder vereenigde kaapsche landverhuizers zich toen onderling beter verstaan, ze zouden gelukkiger geweest zijn. Ja! veel hadden zij geleden, maar ook groot was

de zegen die hun hier te beurt viel. Vroeger hadden zij het land moeten koopen: de Potgieters in 1836 dat gedeelte der Oranje-Riviers-Souvereiniteit wat gelegen is, tusschen de Vet- en Vaal-rivieren, van het Kafferopperhoofd Mataquan; — de Fouriës in 1837 de uitgestrektheid gronds aan de westzijde van Bloemfontein, tusschen de Modder- en Vaal-rivieren, van het Korannaopperhoofd David Danster;—de Retiefs, en Maritzen en anderen, in 1837, de landstreek van Natal tusschen de Tugela en de Umsimvooboo rivieren van den Zoola-Koning Dingaan. Nu hadden zij een land gevonden en om *niet* gekregen, dat nog oneindig rijker, vruchtbaarder en schooner was, dan al het andere waar zij geweest of doorgetrokken waren. Dit was grootendeels onbewoond en nog niemands eigendom en voor zooverre het bewoond of in gebruik was, verheugden de bewoners zich over hunne aankomst. Deze hadden bescherming tegen vijandelijke naburen noodig en gehoord van de oorlogen die zij gevoerd hadden en van de regtvaardige en menschlievende wijze, welke zij daarbij in acht namen; en hadden dien ten gevolge een onbegrensden eerbied en ontzag voor hen gekregen. Zij namen bezit van dien onbewoonden en ongebruikten grond, lieten den overigen aan de aanwezige inboorlingen in particulier eigendom, vorderden van dezen eene onderwerping aan hunne wetten, die zij ten aanzien der kleurlingen vroeger hadden vastgesteld, welke hoofdzakelijk bestonden in het verbod van geen geweeren, kruid of lood, of andere krijgsammunitie te mogen bezitten, inkoopen inruilen of ten geschenke ontvangen, en in de verpligting om steeds ter hunner dienste krijgsvaardig te zijn en zich tegen een behoorlijk loon bij hen te verhuren, als zij daartoe aangezocht werden; waartegen zij hun een rustig bezit van hun eigendom en bescherming tegen andere stammen beloofden. Zoodoende werden zij, naar rede en wet, van weêrskanten erkend en bevestigd in de heerschappij over al het land, gelegen benoorden de Vaal-rivier.

Maar helaas! door partijzucht, benamen zij zich zelven het genot van dien zegen.

De Heer H. Potgieter werd onderhands door het Kaapsche Gouvernement als hoofd van zijne partij erkend, en vrij gelaten om daarmede, en met de inboorlingen en met het land, waar zij zich bevonden, zoodanig te handelen als hij zou goedvinden, mits de onderdanigheid van het Engelsche oppergezag steeds eerbiedigende. Daardoor had hij voortdurend onverhinderd zijne eigene inzigten gevolgd, zijne eigene maatregelen en wil ten uitvoer kunnen brengen, en heerschte hij alsof hij werkelijk heer en meester in het land was.

De Heer A. W. J. Pretorius daarentegen was met zijne beste officieren door datzelfde Gouvernement uitgemaakt voor rebellen. Bij proclamaties van 22 en 27 Julij 1848 en van 2 en 7 September 1848 waren premiën uitgeloofd op de hoofden van A. W. J. Pretorius, W. Jacobs, A. Spies, L. Pretorius, F. Bezuidenhout, en A Staanders. Hij kon niet doen wat hij wilde en hij wilde inderdaad heer en meester zijn.

De Potgieters waren de eerste inbezitnemers van den grond over de Vaal-rivier, hadden ook vele gevechten met de Kaffers moeten doorstaan, hen ook telkens overwonnen en waren zoo doende het geheele land van den zuidhoek tot den noordhoek doorgetrokken.

De Pretoriussen daarentegen kwamen hier op Potgietersgrond, maar waren ook Hollandsche Afrikanen, en als zoodanig medegeregtigd tot den eigendom van dien grond. Zij hadden den magtigen Dingaan overwonnen en vernietigd, Panda Koning gemaakt, aan hunne heerschappij onderworpen, Natal verkregen, de Engelschen bevochten zoo wel te Durban als te Boomplaats, nimmer voor het Engelsche gezag willen bukken. Zij verweten aan de Potgieters, dat zij de Souvereiniteit van Engeland over hun land erkenden, en deze daarentegen hen, dat zij de veldslagen tegen de Engelschen verloren hadden.

Daarbij kwam verder dat de Potgieters alles verwachten van den heer Smellenkamp uit de Delagoabaai, en de Pretoriussen dien heer begonnen te mistrouwen en, door al hetgeen zij vernomen hadden, van de Triechard's —

zie bladz. 75 — en thans weder uit Ohrigstad, geen vooruitzigt zagen op de communicatie met die baai.

En neemt men in aanmerking, dat beide partijen door hunne lotgevallen, buiten hunne dagelijksche leeuwen en tijger-jagten, als het ware in het vuur groot geworden en gehard waren, dan is het ligt te begrijpen, dat zij, hoe ook in andere opzigten overeenstemmende, in deze zaken hunne verschillende overtuigingen niet lieten varen; telkens wanneer daarvan sprake was, met hunne onderscheidene gevoelens voor den dag kwamen en dit aanhoudend tot onderlinge verdeeldheden aanleiding gaf.

Intusschen was de heer Smellenkamp van zijne reis naar Delagoabaai in 1843, in Nederland teruggekomen en had ook daar verhaald, wat hij ginds gezien, vernomen en gedaan had. Dat verhaal bleef voor de emigranten een geruimen tijd zonder gevolg. Doch in het begin van 1837 verscheen te Leiden het voormelde werkje: De Kaapsche Landverhuizers van den Hoogleeraar Lauts, en in de herfst van dat jaar kwam eene Hollandsche handel- en reederij maatschappij te Vlaardingen tot stand, onder Directie van de Heeren A. Hoogendijk, P. van Geijn en A. van den Heuvel van der Linden te Vlaardingen en van de Heeren Isaak Meulman en J. C. J Knegt te Amsterdam, welke maatschappij een schip, genaamd, „de Animo" voor den handel met de Hollandsche Afrikanen en de tegenwoordige republiek bevrachtte, en dit in het voorjaar van 1848 onder opzigt van meergenoemden heer Smellenkamp als Super-carga naar Delagoabaai afzond.

Met die gelegenheid vertrok tevens derwaarts zekere persoon H. F. Bührmann, toen kantoorknecht te Amsterdam, aan wien de passagegelden door deze maatschappij werden voorgeschoten, en eene partij boeken en papier ter verkoop voor rekening van dezelve werd medegegeven.

Andermaal in de Delagoabaai aangekomen zijnde, trachtte de heer Smellenkamp deze zijne lading daar aan de emigranten te verkoopen: doch dit gelukte hem slechts voor een zeer klein gedeelte; vooreerst, omdat hij hoo-

gere prijzen verlangde dan zij aan de doortrekkende handelaars uit Natal hadden te betalen, of minder waarde toekende aan de goederen die zij in ruil gaven dan gezegde handelaars; maar vooral, omdat de reis en het transport van uit dat gedeelte der republiek,' wat in eene *noord-westelijke* rigting van de Delagaobaai gelegen was, voor de emigranten bijna ondoenlijk en hoogst gevaarlijk was. Niet alleen dat de wegen slecht berijdbaar waren, maar in die rigting wemelde het van stekende vliegen, die hun trekvee doodden en sommige der Emigranten, die niet in de streek geacclimateerd waren, bezweken aan kwaadaardige koortsen. Eene menigte van de volgelingen van Potgieter hadden, door hunne verplaatsing van Potchefstroom naar Ohrigstad, het onheil dier insecten en het gevaar dier koorts al leeren kennen, doch desniettegenstaande waren er toch nog velen, die op het ontvangen berigt van de aankomst van het Nederlandsche schip het waagden, met hunne wagens de reis naar de Delagoabaai te ondernemen. Maar ach! hoe vonden zij zich te leur gesteld. Verre de meeste hunner trekossen ja, *honderden* stierven onderweg, en zij moesten door dat oponthoud in dat ongezonde klimaat vertoeven. Eenige hunner overleden en de overigen bereikten eindelijk, na allerlei gevaren, ongemakken, verliezen en ontberingen te hebben doorgestaan, het doel hunner reize en, toen vonden zij zich nog in den handel der goederen bedrogen. De ondernemers in Nederland verloren door verschillende omstandigheden, welke ik nu niet behoef aan te wijzen, met deze handels-expeditie 85 à 86 ten honderd van het bijeengebragte kapitaal; de Hollandsche Afrikanen, voor zoo verre zij met die expeditie in aanraking kwamen, waarschijnlijk tienmaal de waarde der aan hen verhandelde goederen, en besloten dan ook om geen tweede maal *die* reis weder te ondernemen, al konden zij de koopwaren voor niet krijgen.

Maar de Heer Smellenkamp had medegebragt genoemden, H. F. Bührmann, en dien aan de emigranten voorgesteld en aanbevolen als iemand, die bekwaam en in staat was om de Hollandsche Afrikanen, de oude zoowel als de jonge, te onderwijzen en voor te lichten. Het spijt

mij dat ik zoo bepaald en spoedig op die persoon moet terug komen, doch hoe onaanzienlijk hij ook in Nederland was, heeft hij toch eene belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis die ik thans vlugtig doorloop, en daarom vind ik mij in de onaangename verpligting de bijzondere oplettendheid mijner lezers op hem te moeten vestigen.

Die Bührmann werd op de aanbeveling van den heer Smellenkamp aanstonds met de hartelijkste genegenheid door de emigranten ontvangen, en vervolgens gehuisvest bij den heer H. Potgieter te Zoutpansberg. Daar werd hij ingewijd in al de regten en aanspraken van de Potgieters, in al de aanmatigingen en geledene verliezen der Pretoriussen en zoo doende werd hij geheel en al Potgietersgezind en hield hij hun vertrouwen in den Heer Smellenkamp zooveel mogelijk staande.

Onderwijl was de bevolking ook ten gevolge van hare voortdurende toeneming al meer en meer tot het inzigt gekomen, dat zij eenen Volksraad moest tot stand brengen die als de hoogste magt de wetten zou maken, de beambten zou benoemen en het hoogste gezag zou uitoefenen. Daartegen konden of wilden zelfs de heeren Potgieter en Pretorius niets inbrengen. Die raad kwam dan ook tot stand en Bührmann, die redelijk schrijven en rekenen kon, werd al spoedig aangezocht om daarbij als Secretaris te fungeren.

Bij het maken der wetten en het benoemen der beambten door den Volksraad, deden zich evenwel al spoedig vele moeijelijkheden op. Onder anderen ter gelegenheid van de aanstelling der Kommandanten-Generaals, Kommandanten en Veldkornetten waren er eenige stemgeregtigden, die onzijdig wilden blijven in de geschillen tusschen de heeren Potgieter en Pretorius, en ook enkelen die meenden, dat de ongerustheid, waarin zij ten aanzien van Engeland verkeerden en de weinige maatschappelijke vooruitgang die zij zagen, alleen toegeschreven moesten worden aan de bestaande liefdeloosheid jegens elkander, en daarom zich van de overigen wilden afzonderen. De eerstbedoelden wilden zich dus niet onder het Generaalschap van Potgieter of

Pretorius voegen, de anderen verlangden een eigen Generaal. Bührmann werd daaromtrent door allen, met uitzondering van de volgelingen van Pretorius, geraadpleegd en de Volksraad benoemde vier Kommandanten-Generaals de heeren A. W. J. Pretorius, H. Potgieter, W. F. Joubert, en J. Ensel. De beide eerstgenoemden, daarmede al niet zeer te vreden, wilden zich niet geheel en al aan den Volksraad en aan zijne bepalingen onderwerpen. Bührmann hield zich uitsluitend aan den Volksraad en vormde uit de aanhangers van dien raad eene nieuwe partij tegen de heeren Potgieter en Pretorius.

Door den Volksraad werd een nieuwe instructie voor de Kommandanten-Generaals zamengesteld, welke geschreven was door Bührmann en waarin gezegd werd, dat het grondgebied boven den 26sten graad gelegen was. Die instructie werd door hem in de openbare Vergadering van den Volksraad den Kommandanten-Generaals voorgelezen, door hen onderteekend en de daarbij gevorderde eed afgelegd.

Pretorius eenigen tijd daarna kennis krijgende van wat door die woorden aangaande den *26sten graad*, die hij in zijne geschrevene instructie gevonden had, moest verstaan worden, en van de gevolgen die zoodanige erkenning, vooral van zijne zijde, zouden hebben, en zeker wetende, dat zij bij de voorlezing der instructie niet uitgesproken waren, verzette zich onmiddellijk daartegen. Dit verzet hield de partij van Bührmann voor niets minder dan meineed.

Het duurde niet lang, of Bührmann schreef een langen brief van 5 of 6 bladzijden naauw in elkander geschreven, — de heer A. W. J. Pretorius heeft mij dien den 2den Januarij 1852 laten lezen — welke hij door tusschenkomst der Veldkornetten, door het geheele land ter inzage liet rondgaan, waarin hij zich zelven regtvaardigde omtrent zijne handelwijze, de wettigheid der daden van den Volksraad verdedigde en de Kommandanten-Generaals Potgieter en Pretorius, en speciaal dezen laatste, met hunne voornaamste vrienden, van eerloos gedrag beschuldigde, aanbiedende en verzoekende onder vele hoogdravende woorden, dat er eene bijzondere regtbank zou aange-

steld worden om zijne beweringen en aanklagten te onderzoeken en te beoordeelen, en, indien hare uitspraak ten zijnen nadeele mogt zijn, dat hij dan tot welke straf ook zou veroordeeld worden.

Deze partijschappen werden zóó hevig, dat men niet anders dan een burgeroorlog te wachten had, en werkelijk kwamen de partijen bij de eerstvolgende zitting van den Volksraad, die te Potchefstroom moest gehouden worden, gewapend in de vergaderzaal. Bührmann was weder Secretaris van den raad. De heer Pretorius bragt zijne bedenkingen tegen de instructie ten aanzien van den 26sten graad in het midden, en verantwoordde zich omtrent zijn verzet. Bij die gelegenheid — zeide men — had Bührmann hem de woorden toegevoegd; „dat lieg je"; daarop had de menigte verlangd, dat Bührmann nu toch zou aanwijzen, wie en wat hij eigenlijk was, en toen had hij haar een lang papier in de verte laten zien, waarboven een groot wapen stond en daarbij gezegd „dit stuk kunt gijlieden niet lezen; als de tijd daar is, dan zal ik U toonen wie en wat ik ben. Het was, lezer, zijn Nederlandsch paspoort, dat zoo als gij weet in de Fransche taal gedrukt is. Het zal u spoedig blijken, hoe ik dat te weten kwam.

Velen waren door die vertooning onthutst en hielden hem voor een groot personaadje; ja! sommigen dachten, dat hij een prins van Oranje was; doch de meerderheid, verontwaardigd over zijn gedrag, wilde daar niets van hooren; zij grepen hem aan en zouden hem welligt vermoord hebben, indien de tegenwoordig zijnde Veldkornetten hem niet uit hunne handen ontzet hadden en voor zijne veiligheid hadden zorg gedragen.

In het najaar van 1850 kreeg ik toevallig het vermelde werkje van den Hoogleeraar Lauts, de Kaapsche landverhuizers, in handen. Gaarne wil ik erkennen, dat de hartelijke toespraak die daar in gevonden wordt, gevoegd bij de genegenheid, die mijn vader mij steeds voor de Hollandsche Afrikanen ingeprent had, de aanleidende oorzaak is geweest, waardoor ik tot het besluit kwam om met vrouw en kinderen tot hen te gaan, ten einde, zoo mogelijk, met

in achtneming van het belang van mijn gezin, hun welzijn te bevorderen en nieuwe betrekkingen voor de Nederlanlanders tot stand te brengen. Al zeer spoedig vernam ik, dat, onder directie van de heeren gebroeders Heemskerk, Weimar ten Cate en J. C. J. Knegt te Amsterdam eene onderneming tot stand gebragt was, om met het schip de Vasco da Gama eene Reis naar Delagoabaai te doen plaats hebben, waarbij de heer Smellenkamp als Super-carga zou fungeren en drie onderwijzers en nog eenige andere passagiers, met name de heer Knegt, broeder van voornoemden directeur, weduwnaar van de zuster van meergenoemden Bührmann; zijn éénig dochtertje; jufvrouw Bührman, zijne behuwdmoeder en zekere heer Middel derwaarts zouden vertrekken. Ik nam niet alleen de passage voor ons gezin, maar ook een paar aandeelen in die onderneming. Op 12 December 1850 waren wij alreeds in het Niewe Diep aan boord van de Vasco da Gama. De ontontmoetingen, die ik dáár vier dagen later had met de heeren J. C. J. Knegt en Smellenkamp, gaven mij reden om in zóó verre van besluit te veranderen, dat ik niet met de Vasco da Gama naar Delagoabaai, maar over Engeland naar Port-Natal, de reis ondernam. Reeds den 20sten December waren wij ontscheept en op 4 Januarij 1851 op reis naar Londen. Daar kreeg ik eene particuliere aanbeveling van den Nederlandschen Ambassadeur, Graaf Schimmelpennink voor den Gouverneur Generaal Sir H. G. Smith. Ik nam mijne passage in een Engelsch schip, de John Bright; wij verlieten de Engelsche kust den 12den Februarij 1851 en kwamen op 8 Mei 1851 voor Natal ten anker.

Tijdens mijn verblijf in Natal nam ik alle mogelijke informatiën, zoowel bij het Koloniaal Gouvernement als bij de daar aanwezige Hollandsche Afrikanen. Al zeer spoedig ontdekte ik wat juist en onjuist was in het voormelde werkje van den hoogleeraar Lauts, en waaraan het niet welslagen der Nederlandsche ondernemingen op Natal en Delagoabaai moest toegeschreven worden.

Gewaar wordende, dat ik het doel mijner reis eerst zou

kunnen bereiken, indien ik mij over het Drakengebergte naar de daar zich bevindende Hollandsche Afrikanen begaf, zoo besloot ik derwaarts te gaan; en zoowel ter goedmaking van reiskosten als om bepaalde kennis te verkrijgen van de behoeften der Hollandsche Afrikanen, van de prijzen die deze goederen in Natal golden, en van hetgeen zij daarvoor betaalden; van wat en tegen welke waarde zij daarvoor in ruil gaven, bevrachtte ik twee groote ossenwagens met allerlei handelsartikelen, nam een bediende en twee ossenleiders mede, en ging op den 4den December 1851 met mijn jongsten zoon — toen 10 jaren oud — op reis.

Ik was de Vaalrivier niet over, of ik vernam oogenblikkelijk van de twisten die onder de Hollandsche Afrikanen dáár gaande waren. Natuurlijk zocht ik aanstonds de gemoederen zooveel mogelijk tot bedaren te brengen, zonder een bepaald oordeel over een ieders denkwijze te vellen. Ik maakte mijne reis langs de Vaalrivier naar Potchefstroom en van daar naar Magaliesberg, waar ik den Heer Pretorius op zijne plaats vond en den 31sten December aankwam. Ik begon met hem mijne hooge achting te betuigen en vervolgens, met mijn persoon en mijne bedoelingen bekend te maken, en vond tot dit laatste te meer reden, omdat hij zeer tegen de Hollanders ingenomen was. De Heer Smellenkamp had volgens zijn gevoelen de emigranten misleid en Bührmann was hem eene ergernis. Het mogt mij evenwel gelukken zijn vertrouwen eenigzins te winnen, en daardoor had ik het genoegen den Oudejaarsavond en Nieuwejaarsdag, waar van de Hollandsche Afrikanen een groot feest maken, met hem en de zijnen ten huize van zijnen broeder Pieter Pretorius te vieren.

Reeds den volgenden dag stelde hij mij op de hoogte om de toen belangrijkste zaken van het land te kunnen beoordeelen. Deze waren: 1°. de door hem beproefde onderhandeling met de Commissarissen van H. M. — die thans in de Oranje-rivier-Souvereiniteit waren — bij brief van den 11den December 1851, en waarop hij den 30sten dier maand een gunstig antwoord ontvangen had. 2°. De tegenwoordige toestand van het Engelsche Gouvernement in de

Oranjerivier Souvereiniteit. 3°. De gezindheid van het Kafferopperhoofd Moshesh te Thaba Bossiau, in die Souvereiniteit gelegen, zoo wel ten aanzien van het Engelsche Gouvernement, als ten aanzien van de verschillende blanke ingezetenen. 4°. De geest der Engelsche ingezetenen in de Souvereiniteit en Natal. 5°. De geest der Hollandsche Afrikanen aldaar. 6°. De partijzucht thans onder hen bestaande. 7°. De zaak van den Volksraad tegen de Kommandanten-Generaals. 8°. De kwaadstokerijen van den Hollander Bührmann. 9°. De onbruikbaarheid van de Delagoabaai; en 10°. de handelsrelatiën met Nederland.

Van alle deze punten kwam het mij voor, dat het 6de de dringendste behandeling vorderde. Ik verzocht ZEd. mij te doen brengen bij de voornaamste leiders der verschillende partijen, ten einde met die Heeren kennis te maken en te zien, in hoeverre ik op hen van eenigen invloed zou kunnen zijn om de geschillen uit een kalmer oogpunt te beschouwen, elkanders regten en verdiensten te eerbiedigen en waarderen, en door wederzijdsche toegevendheid de onmisbare eendragt te verkrijgen.

ZEd. voldeed aan mijn verlangen, doch ik kon mijn oogmerk slechts gedeeltelijk bereiken, want ik trof menschen aan, waarvan sommige letterlijk verblind waren in hun gevoelen omtrent de kennis, de magt en den invloed van Bührmann, zoowel in de republiek als in Nederland. Natuurlijk moest ik tot bereiking van mijn zoo even opgegeven doel, en in het algemeen belang van land en volk, hen omtrent hetgeen ik van dien Bührmann wist, gehoord en gelezen had, inlichten. Maar hij was toen Landdrost van Lijdenburg en getrouwd met eene dochter van een der notabele Hollandsche Afrikanen, en mijne woorden werden dikwijls met ergernis aangehoord. Het was hier te vergeefs, dat ik mijne papieren vertoonde en zoo ook mijn buitenlandsch paspoort, waarvan ik hen de volgende anecdote kon mededeelen. Op den 23sten December had ik ook mijne papieren aan een hunner kennissen laten lezen, en die zag daarbij, in een omslag ingenaaid, mijn paspoort, en verzocht of hij dat boekje ook eens mogt inzien. Gaarne stond ik hem

dit toe, en toen vroeg hij mij met verbazing, „of ik van dezelfde familie was als de Heer Bührmann." Ik antwoordde „volstrekt niet, doch waarom hij mij die vraag deed?" en hij zeide: „omdat Neef hetzelfde kruis draagt, als mijn Heer Bührmann,"—het Nederlandsche wapen noemde hij een kruis.

Ik keerde tot den Heer Pretorius terug en gaf ZEd. verslag mijner ontmoetingen. De Heer Dewald Pretorius van Pieter-Maritzburg was nu ook daar, en met ons drieën overlegden wij toen de voorstellen, die bij de aanstaande onderhandeling met H. M. Commissarissen ter tafel moesten komen, welke door mij voor den Heer A. W. J. Pretorius beschreven werden. — ZEd. vertrok den 7[den] Januarij 1852 naar Sand-rivier, ten einde op den 16[den] dier maand de bepaalde zamenkomst met H. M. Commissarissen te houden, en ik vervolgde mijne reis naar Rustenburg. Daar ontving ik den 20[sten] dier maand per expresse de tijding van den Heer A. W. J. Pretorius, dat hij en zijne medegezanten in hunne onderhandeling met H. M. Commissarissen naar wensch geslaagd waren, en toen wist *ik*, dat zij vrij en onafhankelijk van Engeland en het Engelsche gezag geworden waren. Ik vertrok reeds den volgenden morgen te paard naar Magaliesberg, om den bevrijder van zijn volk geluk te wenschen, en al het nadere der onderhandeling uit de eerste hand te vernemen. Van een afschrift van het gesloten tractaat voorzien, verliet ik ZEd. den 23[sten] Januarij, om het overal waar ik kwam voor te lezen, den zegen daarin vervat te doen beseffen, en een nieuwen aandrang daaruit te ontleenen tot algemeene verbroedering en eensgezindheid.

Op den 16[den] Maart 1852 zou de Volksraad in Rustenburg vergaderen, en dan zou het tractaat met de Engelsche Commissarissen aangegaan, al dan niet door den raad en het volk bekrachtigd worden. De uitslag was zeer twijfelachtig, en werd de bekrachtiging geweigerd, dan ware er zeker een burgeroorlog uitgebroken. *Tegen* de bekrachtiging voerden de partijen van den Volksraad, van Potgieter, van Bührmann en van Ensel aan, dat de Heer Kommandant-Generaal, in strijd met zijne instructie, onderhan-

deld had met eene vreemde mogendheid, zonder eene bepaalde lastgeving van den Volksraad daartoe te hebben bekomen; dat men buiten alle aanraking met het Engelsche Gouvernement moest blijven, dewijl het nimmer te vertrouwen was, en deze onderhandeling aanleiding zou kunnen geven tot nieuwe oorlogen; dat men den Heer Pretorius van heerschzucht en overijling moest verdenken en dat hij het liefdelooze voorbeeld gaf van niet eendragtig te willen handelen. *Vóór* de bekrachtiging werd door de partij van Pretorius beweerd, dat de geruchten omtrent eene nieuwe vervolging van de zijde van het Engelsche Gouvernement, eene stellige kennisneming der zaak vereischten; dat het oogenblik tot onderhandeling nu zeer gunstig was; dat de Kommandant-Generaal van den nood eene deugd had gemaakt; dat hij wel bij gebrek aan tijd geen Volksraad bij elkander geroepen had, doch zijnen krijgsraad en het publiek had gehoord, deze zijn voorstel hadden goedgekeurd en een aantal gedelegeerden benoemd, om met hem als gezanten dezerzijds te onderhandelen; dat die onderhandeling tot het wenschelijkste einde had geleid; dat er geen denkbeeld van heerschzucht bij den Heer Pretorius bestond; dat hij zeer welberaden in deze was te werk gegaan en dat hij niets verlangde dan dat men nu dankbaar den bijzonderen zegen van God, voor de eindelijke bevrijding van de Engelsche Oppermagt, erkende en door eensgezindheid en wederzijdsche liefde zamenwerkte om nu eenen nieuwen, vrijen en onafhankelijken staat, op hechte grondslagen gebouwd, tot stand te brengen.

Op den 11den Maart alreeds verkondigde een aantal salutschoten de aankomst van den ouden Kommandant-Generaal Potgieter met de zijnen in Rustenburg. Des namiddags verzocht ik bij ZEd. toegelaten te mogen worden. Ik betoonde ZEd. eene gelijke hoogachting en eerbied als aan den Heer Pretorius, en het gelukte mij, om ook met hem in een eenigzins vertrouwelijk gesprek te mogen komen, en wel in het bijzonder over de gunstige gevolgen van het onder nadere goedkeuring gesloten tractaat met H. M. Commissarissen; over de handelsonderne-

mingen van Nederland, op de Delagoabaai en over de aardrijkskundige ligging van het land met toepassing tot den 26sten graad.

Vervolgens kwamen dagelijks van alle kanten eene massa wagens, vol met mannen en vrouwen, van de eerste Hollandsche Afrikaansche familiën aan, en zoo ook op den 15^{den} Maart die met de Heeren Pretorius.

Het was toen een plegtige avondstond. Niemand durfde een gevoelen te uiten, over hetgeen er den volgenden morgen in de raadzaal zou voorvallen. De gemoederen waren nog zóó verhit tegen elkander, dat ik 's avonds tusschen 10 en 11 uren met den Heer Pretorius, in de donkere kerk een onderhoud had, waarbij ik hem moest betuigen, dat hij, naar het mij voorkwam, zich op het ergste moest voorbereiden.

Des nachts vergaderden enkele invloedrijke burgers en bewogen de Ouderlingen der Gemeente, om een ernstig gesprek met de beide Hoofd-Kommandanten-Generaals te houden, te regt daarvan, en daarvan alléén, eene heilrijke uitkomst verwachtende.

De zon was nog niet geheel zigtbaar, toen de ouderlingen zich naar de tenten van de Heeren Potgieter en Pretorius begaven. Beide eerbiedigden hun verzoek, en de bijeenkomst werd in de tent van eerstgenoemde bepaald. Het volk daarvan onderrigt, stond daar buiten bij elkander, in diepe stilte verbeidende, wat de uitslag zou zijn, vijand- of broederschap, of broedermoord of broedermin. Eindelijk wordt de tent opengeslagen; de beide Vaders van het volk staan met de handen in elkander gesloten; de Bijbel ligt voor hen opengeslagen; een God-verheerlijkend gejuich van allen stijgt ten hemel en de liefde is in hun midden.

Ja, lezer! dit is een der heerlijke tooneelen, die ik in dit land heb mogen bijwonen.

De Vergadering werd geopend. De beste grond tot beraadslaging — wederzijdsche liefde — was gelegd. Evenwel de zaken moesten naar orde en wet behandeld worden. Die behandeling vorderde veel beleid. Ik bood mij zelven

aan, om bij deze Vergadering als Secretaris te mogen fungeren. Dit werd in dank aangenomen. Doch ik moet kort zijn. Ik zal u alléén de uitkomst verhalen, om U daaruit te doen opmerken, hoezeer die liefde werkte.

Potgieter en Pretorius sloten een schriftelijk verbond om voortaan eensgezind en gezamenlijk te handelen.

Zij onderwierpen zich geheel en al aan den Volksraad, dien zij erkenden voor de hoogste magt.

De Volksraad en het volk bekrachtigden het gesloten tractaat met H. M. Commissarissen.

En over het verledene mogt niet meer gesproken worden.

Tot inlichting van dezen zoo oogenblikkelijken omkeer van zaken, moet ik nog opmerken, dat het mij uit de gesprekken met de verschillende partijen, gebleken was, dat geen hunner door eigenbelang, maar enkel door innige meening of overtuiging gedreven werd en dat die in deze moesten onderdoen voor het woord van God.

De Landdrost Bührmann was niet tegenwoordig. Een' brief van hem, aan zijnen zwager de Marré, waarin hij aanbeval om den Heer A. W. J. Pretorius zoodra mogelijk uit de voeten te maken, was opgeligt en ter tafel gebragt. De Volksraad ontzette hem van zijn ambt, en beval dat hij onder geregtelijke bewaring zou gesteld worden, tot dat hij zich, omtrent dien brief zou hebben verantwoord, tenzij hij twee borgen kon aanwijzen, die voor hem wilden instaan en daartoe — zoo ik mij wel herinner — Rd. 7000 wilden deponeren.

Ook ik deed een voorstel in deze zitting, dat afgewezen werd. Bij een besluit van 20 Mei 1850 was bepaald, dat aan iederen Hollander, die zich in de Republiek nederzette, op zijn verzoek eene plaats van 3000 morgen in eigendom zou worden gegeven, tegen betaling van slechts *f* 15.30 voor kosten van inschrijving, aanwijzing en opmeting. Ik verzocht om eene groote uitgestrektheid gronds, onder voorwaarde dat ik binnen eenen bepaalden tijd daarop Nederlanders zou vestigen, vertrouwende daardoor het doel te zullen bereiken, dat ik mij voorgesteld had. Zie bl. 196 En de weigering was gegrond op de bedenking, dat de

uitgifte dan eerst plaats kon hebben, wanneer de Hollander zich hier bevonden.

Zaturdag den 20sten Maart was de zitting geëindigd en 's avonds vermaakte zich het gezelschap met zang en dans, waaraan de President van den Volksraad, de Heer C. Potgieter hartelijk deel nam, en zonder eenige de minste vleijerij had ik kunnen zeggen, dat ik in Nederland nimmer eene vergadering bijgewoond had, die door den President met meer kalmte, voorzigtigheid, helder oordeel en gezond verstand geleid was, dan deze zoo moeijelijke en ingewikkelde, door ZEd.

Maar nu, lezer! heb ik U ook niet langer met die ellendige partijschappen en lastige vergaderingen bezig te houden; nu zal ik U eindelijk eens nader verhalen, hoe ik land en volk toen hier gevonden heb.

Het grondgebied is, gelijk wij nu uit de bijgevoegde kaart kunnen zien, ongeveer gelegen tusschen de 28ste en 23ste graden Zuiderbreedte, en tusschen de 26ste en 31ste graden Oosterlengte, grenzende ten Noorden, Oosten en Westen, aan zwarte of gekleurde volksstammen, waarvan de Bacananen en Bamunguato's groote stammen mogen genoemd worden, de Bechuanen een Koningrijk uitmaken, en de Amazoasen en Amahuten te zamen de bevolking van het Zululand bevatten van meergenoemden Koning Panda; ten Zuiden aan de Oranje-rivier-Souvereiniteit en aan Natal.

De oppervlakte zal wel 50000 vierkante mijlen beslaan. De schets — zie bl. 7 en 8 — spreekt van 3300 vierkante mijlen minder, doch die wijst de punten aan, voor zoo ver de reizigers ze door de emigranten bewoond gevonden hebben, terwijl de onbewoonde streken aan de grenzen van de Republiek, en zoo ook die, bekend onder de naam van Comaté, daar niet in begrepen zijn. Is die begrooting aannemelijk, dan zal de oppervlakte der Republiek over de Vaalrivier nagenoeg vijf maal zoo groot zijn als die van Nederland.

De grond, hoe oneffen ook, ligt hoog, misschien tusschen de 5- en 7000 voeten boven de oppervlakte der zee, is verdeeld in ketens van hooge bergen, en uitgestrekte afhel-

lende vlakten, meestal doorsneden met rivieren. Het geheele land is dik begroeid, hetzij met planten, hetzij met heesters en geboomte. De steen- en granietlagen alléén komen hier en daar, in verschillende vormen en kleuren, kaal te voorschijn. De kloven der bergen zijn veelal met zware boomen bezet, doch overigens loopen de bergen in zacht glooijende weilanden af.

Het vruchtbare en schilderachtige van het oord overtreft alle verbeelding. De bodem bijv. bevat eene verzameling van grondstoffen, zooals de wetenschappelijke landbouwer die zou kiezen, indien de keus aan hem overgelaten ware. Hij is eene *vermenging* van leem, klei, aard en zand. Het grootste deel van den bodem kan, door het menigvuldige water der bergen, naar verkiezing, zonder noemenswaardigen arbeid, al dan niet bevochtigd worden. Eene kleine greppel van 1 voet breed en ½ voet diep, is daartoe voldoende.

De tusschen- en ondergrond is vol met mineralen, kristallen en delfstoffen. Hij bevat al wat noodig is om de vruchten van den bodem door fabrikaat en trafikaat, tot hare hoogste waarde te voeren, en is, als het ware, een nog weggelegde schat voor kennis en wetenschap.

Men ziet niet dan onafzienbare uitmuntende weivelden, hoog en laag, flaauw in elkander loopende, versierd met ontelbare soorten van prachtige bloemen, heesters en geboomte, bezocht door allerlei grasvretend wild en fraai gekleurd gevogelte. Daartusschen, meestal op een afstand van 1 of meerdere uren gaans, groote kudden rundvee, schapen en geitenbokken, met een of twee zwarte herders bij iedere kudde. En dan, eene verzameling van nederige boerenwoningen en Kafferhutten of Kralen, waarnevens rijke boomgaarden, nette tuinen en soms kleine stukken bouwland, die door een enkelen blanke, met behulp van zwarten, bearbeid worden; en eindelijk een opregt *aartsvaderlijk* gezin, rustig voor eene der woningen gezeten, of spelende; want al de verschillende tijdperken des levens zijn bij dat gezin te vinden, omgeven van allerlei pluimgedierte, en bediend wordende door zwarte dienstknechten en

meiden, die nog, als onwetende kinderen der Natuur, met allerlei sterk gekleurde vederen opgeschikt zijn.

Het klimaat is gelijk aan dat van Zuidelijk Europa, zacht in den winter, niet ondragelijk heet in den zomer. Er is geen bepaalde regentijd. Het regent niet zoo dikwijls als in Nederland, en nimmer zoo lang achter elkander, doch de buijen zijn korter en zwaarder en zoo ook de onweders.

Al het vee ziet er voortreffelijk uit en staat in grootte met het beste Nederlandsche gelijk.

Alle Europesche en tropische gewassen groeijen er weelderig. Het gras, dat meestal van zeer goede hoedanigheid is, wordt tot 6 en 7 voeten lang. Het graan brengt viermaal zoo veel op als in Nederland, en zoo ook schieten de dennen, wilgen, beuken en eikenboomen viermaal zoo spoedig op als dáár. Ik heb onder Oranje- en Citroen- in Zuid-Afrika genaamd zoete en zure limoen-boomen, gewandeld, waartusschen ik geen zon meer herkennen kon, en waarvan de takken uithoofde van de menigte vruchten gestut waren, welke voor 4 of 5 jaren, als afgesneden stekken van nog geen ½ duim dikte in den grond gezet waren, even als men dit in Nederland doet van populieren en wilgenhout; en die hadden toen eene hoogte van een 30 voet, en eene dikte van p. m. 6 duim overkruis Dit was onder anderen bij de familie Roberts. Pitten van *alle* soorten van vruchten brengen in 3 of 4 jaren vruchtdragende boomen voort, en druivenstekken zijn in twee jaren zwaar behangen. Bij den Heer Jan Viljoen, vond ik druiven, ter dikte van pruimen, (mirabellen) en waaraan trossen tusschen de 4 en 5 pond wiessen.

De menigte aanwezige overgrootouders en de bijzondere toeneming der gezinnen bewijzen dat het er zeer gezond is, hoewel er in het begin van 1852 vele menschen aan buitengewone diarrhé en gelijktijdige koortsen, en bij het geheel en al ontbreken van geneeskundige hulp, overleden zijn.

Er zijn vijf steden of dorpen. Potchefstroom, ook genaamd Mooirivier, Rustenburg, Lijdenburg, Ohrigstad en Zoutpansberg. — Een zesde, Vredenburg, zou nu aangelegd

worden — Potchefstroom is alsnog de hoofdplaats en bevat de meeste inwoners, p. m. 6 à 700.

Maar dit verrukkelijk oord heeft ook eenige bezwaren. Het is afgelegen van zee: de naastbijzijnde haven is de Delagoabaai. De streek, gelegen in de Noordwestelijke rigting van die baai, waarin tot dien tijd toe de éénige bestaande weg derwaarts gevonden werd, is nagenoeg onbruikbaar, zoo voor menschen als voor vee. Zij is hoogst ongezond en vervuld met stekende vliegen. Zuidwestelijk, bestaat dit kwaad niet; maar daar zijn nog geene wegen naar de baai gezocht. Van de Luciabaai weet men nog niet, of zij bruikbaar is. Natal is voor als nog de éénige bereikbare zeehaven, en deze ligt ten naaste bij, drie weken gaans van het midden der Republiek verwijderd. De rivieren zijn zonder aanwending van kunstmiddelen, onbevaarbaar. De wegen, ofschoon meestal gelijk aan kolfbanen, bieden van tijd tot tijd, over- en doorgangen aan, die zóó steil en hobbelig zijn, dat zware vrachten alléén door de daarvoor zeer doelmatig ingerigte lange en sterke wagens, getrokken door 10 à 14 paar ossen, en bestuurd door den Hollandschen Afrikaan met zijn zwarten ossenleider, zonder gevaar kunnen vervoerd worden.

Het roofgedierte, leeuwen, tijgers, wolven, slangen en krokodillen, moet niet dan welgewapend opgezocht worden. Van zelven komt het zelden voor den dag. In de tien maanden, die ik het binnenland bereisd heb, heb ik slechts ééns van dat gedierte langs den weg of op het veld gezien Het was op 12 Maart 1853, dat de Heer Martinus Pretorius — zoon van den Kommandant-Generaal — onder wiens geleide ik mij toen bevond, mij een troep van 10 leeuwen aanwees, die misschien een groot kwartier uurs naar onze uitgespannene wagens stonden te kijken, en niet verder van ons verwijderd waren, of wij konden met het bloote oog, de mannetjes van de wijfjes onderscheiden. — Doch 's nachts hoort men in het open veld de leeuwen, en vooral de wolven, veelvuldig.

De paarden schijnen aan grond en klimaat van de geboorte af gewoon te moeten zijn, en dan zelfs eene tot nog toe onbe-

kende soort van ziekte te hebben moeten doorstaan, om op hun behoud te kunnen rekenen.

Soms rigt een deel der talrijke insekten veel kwaad aan. Millioenen sprinkhanen vreten dan wei- en graanvelden kaal. In den Noordoostelijken hoek van de Republiek dooden de stekende vliegen wel eens runderen en paarden. Mieren ondergraven de woningen, indien men verzuimd heeft, om de behoedmiddelen daartegen — teer en kalk — te gebruiken, en torren verslinden soms al de perzikken en abrikozen.

De volwassene Hollandsche Afrikanen in de Republiek zijn allen nog geboren in de Kaap-koloniën. Het zijn de afstammelingen van de Hollanders en Franschen, die zich het eerst dáár nederzetteden. Reeds van die kolonisatie af, vereenigden zich die Franschen met de Hollanders, die hen in aantal dan ook verre overtroffen. Er bestaat nu tusschen deze blanke bevolking geen ander verschil meer, dan dat hunner familienamen. Zij kennen geene andere taal dan de Hollandsche en kunnen dus allen met regt Hollandsche Afrikanen genoemd worden.

Mijne Nederlandsche lezers kennen de schilderij van van der Helst, hangende in het koninklijk Museum te Amsterdam en voorstellende een Hollandschen schuttersmaaltijd uit de 17de eeuw. Zie! dáár is hun portret: In Europa is de gelijkenis niet beter aan te wijzen. De meeste mannen hebben eene lengte van 6 à 7 voet en zijn dien overeenkomstig gezet. Bij eene frissche kleur, een hoog voorhoofd, sterk sprekende oogen, wel gevormd gelaat, met zwaren baard, hebben zij een dikken nek, breede schouders en borst, en sterk gespierde armen en beenen. De vrouwen zijn gewoonlijk 5 à 6 voet lang, en buitengewoon blank. Zij hebben doorgaans veel, lang en donker haar, dat met eene eenvoudige scheiding zonder krullen onder de lange luifel van hunnen hoed verborgen is. Hun gelaat is fijn besneden. Heldere, zachte oogen, kleine neus en mond, tanden als ivoor, dunne lippen, ronde kin, blanke hals, kleine handen en voeten, mooi figuur; in één woord, zij zijn schoon en zelden ziet men onder hen eene leelijke vrouw. En de

kinderen... O! men zou de zuigelingen en de kleine jongens en meisjes stelen.

Hun gelaat is sprekend gelijkende met dat van den fatsoenlijken Hollander, zóó zelfs, dat wanneer zij diens kleeding aantrokken en niet spraken, men hen gerust daarvoor zou aanzien. Hunne kleeding is eenvoudig, doelmatig en net. De mannen dragen groote stroo- of viltenhoeden met breede randen, lange en ruime buizen, gewone doch niet nieuwmodische vesten, lange broeken en hooge schoenen. De vrouwen hoeden van zijde of katoen, met veel zorg bewerkt, en voorts japonnen of, gelijk zij het noemen, tabbaarden, met hooge lijven, lange mouwen van gelijke snede als de parijsche, maar niet zoo bijzonder wijd of opgevuld. In hunne kleeding heerscht veel weelde en zelfs pracht, vooral wanneer zij ter kerk gaan.

Het karakter van den Hollandschen Afrikaan is vredelievend en gastvrij. De man bestuurt al wat niet tot de huishouding van het gezin behoort; de vrouw al het overige, dus ook den tuin en het pluimgedierte, dat veelal vrijen toegang in de woning heeft. Zij leven spaarzaam, en zijn tevreden met hetgeen er bij hen voor handen is. Bij een kinderlijk godsdienstig geloof voegen zij strenge zeden. Ontucht, list en bedrog is nagenoeg onbekend. Zelven eerlijk en trouw zijnde, verwachten zij die hoedanigheden van ieder ander; en vinden zij zich hierin teleur gesteld, dan is hun vertrouwen in zoodanig iemand ook voor altijd verloren.

Ieder landman heeft zijne plaats, — zoo noemt hij zijn landgoed — en deze is 3000 morgen groot. Dáár woont hij met zijne getrouwde zonen. Ieder dezer zonen heeft weder zijne afzonderlijke woning, en allen werken te zamen voor den landeigenaar, ofschoon iedere vrouw haren eigen tuin, en ieder man zijn eigen vee heeft. Nimmer zag ik zoo veel eensgezindheid, kinderlijke gehoorzaamheid en eerbied vereenigd.

Elken avond wordt door vader uit den Bijbel gelezen, en door allen, gezamenlijk, een of meer psalmen gezongen. Des Zondags komen de naburen bij elkander, dan leest

de oudste in jaren, eene predikatie voor en doet een gebed. Niets stoort de aandacht. De zuigelingen liggen aan de borst, en de kleine kinderen zitten met opene oogen en monden naar den grijsaard te zien en te luisteren; zij verstaan den zin, al begrijpen zij de woorden niet.

In de kerken wordt des Zondags geregeld 'smorgens en 's namiddags godsdienstoefening gehouden. Geen anderen dan de zieken worden daar gemist. Een der ouderlingen treedt als leeraar op. Gewoonlijk leest hij een preek voor. Bidt altijd uit eigen brein. Soms geeft hij bijbelverklaring of houdt eene eenvoudige toespraak. Eens — ik zal het nimmer vergeten, het was te Potchefstroom, den 25sten April 1852 — noodigde hij de gemeente uit, om in plaats van de gewone namiddaggodsdienstoefening, eene meer broeder- en zusterlijke zamenkomst in de kerk te houden, ten einde dáár een ieders gemoedsbezwaren te vernemen en elkander daarin te verligten. Ik mogt die christen-vergadering bijwonen, maar dacht verplaatst te zijn in het midden van eene der eerste gemeenten, door de Apostelen bijeen geroepen.

Zij bezoeken elkander zeer veel. Weinig bezigheid hebbende en gerust hunne plaats kunnende verlaten, zoo gaan zij jaarlijks voor 2 of 3 maanden, met hunnen ossenwagen en toebehooren op reis, verblijven 1 of 2 dagen op iedere plaats die zij passeren, eten en drinken bij de eigenaars en slapen in hunnen wagen. Zóó houden zij de vriendschap aan. Deze reizen noemen zij *kuijeren*. Zij zijn meestal verwant aan elkander, en alle getrouwden noemen zich onderling neven en nichten, en worden door de ongetrouwden ooms en tantes geheeten.

Zij trouwen op jeugdigen leeftijd en krijgen doorgaans vele kinderen. Menigmaal hebben de neven en nichten reeds hun 8ste of 9de jaar bereikt, terwijl oom of tante nog aan de borst ligt. De kinderen zuigen tot in hun 2de jaar en ik heb vrouwen ontmoet, die hun 16de of 17de kind zoogden, en nog zoo veel te geven hadden, dat zij de hulp van een hunner kleinkinderen moesten inroepen. Zoo had bijv. de vrouw van P. J. van Els,

14

13 zoons en 4 dochters. Het 17de kind lag aan de borst; haar oudste kleinkind was 10 jaar. Den 5^{den} Februarij 1852 was ik bij W. van Tonden. Hij was 82, zijne vrouw 81 en zij waren toen 63 jaren getrouwd geweest. Zij had 16 kinderen gehad die zij allen gezogen had. Nog waren het krasse menschen. De man scheen niet ouder dan 70, en hij verhaalde, dat hij nog eene zuster in leven had, die toen 103 jaren bereikt had.

Zij hebben veel gezond verstand, een helder oordeel, vlug begrip, en zijn kunstig in handwerken. Bijna zonder uitzondering zijn zij te gelijk, behalve uitmuntende scherpschutters te paard, veefokkers, landbouwers, metselaars, steenbakkers, timmerlieden, rietdekkers, schrijnwerkers, smeden, wagenmakers, leerlooijers, en schoenmakers, en de vrouwen kleedermaaksters. Zij werken wel voor elkander, maar verhuren zich nimmer. Hunne taal is zeer gebrekkig Hollandsch, zij gebruiken enkele vreemde woorden, bijv. *bonjer* voor veel, *vrekken* voor sterven; en verbuigen de werkwoorden slecht, bijv. *ons is* voor wij zijn, *zullie was* voor zij waren, enz. Naar gelang zij in leeftijd gevorderd zijn, is hunne taal zuiverder. Doch na al hetgeen, wat mijne lezers nu reeds vernomen hebben, zal alle opheldering daaromtrent overbodig zijn. Sedert ruim 30 jaren zijn deze menschen verstoken geweest van onderrigt, en zijn de kinderen opgepast door allerlei soort van kleurlingen, Hottentotten, Boschjesmannen en Kaffers. De kennis die zij van taal, lezen en schrijven nog bezitten, hebben zij aan het dagelijksch gebruik van hunnen bijbel, en psalmen en gezangen te danken.

De jagt op Olifanten is hunne voordeeligste en die op ander wild gedierte hunne grootste liefhebberij. Ik werd daaromtrent goed ingelicht door den 12 jarigen zoon van den Kommandant Krieger, die mij 3 uren te paard vergezelde. Hij had zelf zijn paard gedresseerd en dit — zeide hij — was nu voor geen een wild dier meer bevreesd en kon het niet schelen of hij het een *verschen* leeuwenhuid, dan wel een springbok op zijn kruis te dragen lag. Alreeds wetende dat ieder grasvretend dier zich op de

lucht van een Leeuw met zoo veel haast verwijdert, als het kan, hoe veel meer dan een paard? zoo had ik genoeg, om daar uit op te maken, hoeveel Leeuwen-jagtpartijen mijn jonge vriend al moest bijgewoond hebben. Hunne jagtroeren wegen gemiddeld 12 à 15 ponden.

De Europesche kennis van het zoogenaamde *savoir vivre* ontbreekt hun geheel en al. Zij rekenen zich zelven hoog, kunnen weinig verschil van gevoelen verdragen en zijn voor anderen niet zeer medelijdend. Buiten het genot aan hunne tafel, vorderen zij hooge betaling voor al wat men van hen verlangt, doch verwachten dit ook van een ander. Het zijn strenge regters over de gebreken van anderen. Erkenning van misdaan te hebben is evenwel voldoende om volkomene vergeving te verkrijgen. Een ongeloovige aan den bijbel schuwen zij. Zij hebben zeer weinig wetenschappelijke kennis, denken nog dat de aarde onbewegelijk is of stilstaat, omdat zij dit in den bijbel vinden. Zij kunnen niet goed lezen of schrijven, en nog minder rekenen. Gelukkig hebben zij alreeds, met de Vasco da Gama, zie bl. 196, drie Hollandsche schoolonderwijzers bekomen, en die heeren zullen daar veel goed kunnen doen. Zelve geene wetenschappelijke kennis bezittende, zoo weten zij die kennis ook nog weinig te waarderen; van schilder- muzijk- of dichtkunst hebben zij geen begrip.

De meesten dezer gebreken vinden hunnen oorsprong in hetgeen deze menschen ondervonden hebben. Sedert 40 jaren staan zij op en door zich zelven. Zij voelen hunne kracht; zij vinden die nergens dan in Gods woord. Zij weten wat zij daarmede kunnen doen en achten uit dien hoofde alle wereldsche kennis en beschaving gering. De Engelschen zijn, behalve enkele anderen, de éénige Europeanen die zij hebben leeren kennen, en deze, vooral de zoogenaamde uitbreiders van het Christendom, hebben hen miskend en mishandeld.

Volgens eene telling in September en October 1852 gedaan, bedroeg hunne blanke bevolking ongeveer 6000 gezinnen, welke uit hoofde van de menigte kinderen, door elkander ieder op 6 à 7 personen kunnen gesteld worden,

zoo dat die bevolking dan een 40,000 zielen zou uitmaken.

De zwarten of kleurlingen, die in hun land wonen, zijn Kaffers, doch behooren tot den stam der Matateezen. Het is een schoon ras, 5 à 6 voet hoog en sterk gebouwd. Zij bewonen aangewezene locatiën en bebouwen die met turksche tarwe of milies, Kafferkoorn, eene soort van dikke naakte garst en suikerriet. Zij hebben daar zeer nette omwalde steden, waar, in het midden de verzamelplaats is hunner runderen en geitenbokken, en de overige ruimte met ronde klei-hutten of kralen, gedekt met lang hooi, bezet is. Ik vond daar alles onbegrijpelijk zindelijk. Op hun lijf zijn zij het echter minder. De beestenvellen, die zij gebruiken om onder te slapen, of voor bedekking tegen den regen, ofschoon uitmuntend bereid en keurig aan elkander genaaid, moeten vol zitten met ongedierte [1]) Hun gelaat gelijkt treffend op het kenmerkende der Joodsche natie. Zij hebben ook vele gebruiken, die daarmede overeenkomen, onder anderen, de besnijdenis, de reiniging, zij eten geen varkensvleesch enz. Zij zijn van nature goedhartig, doch listig; worden zij regtvaardig en streng behandeld, dan kan men op hunne trouw en dienst rekenen; maar vinden zij zich misleid en bewaren de blanken niet de meerderheid boven hen, dan worden zij gevaarlijk en zijn tot alle kwaad in staat. Godsdienstig geloof hebben zij niet, en zijn zeer moeijelijk daartoe te brengen. De Zendeling Inglis, die reeds 7 jaren onder hen werkzaam was, verzekerde mij, den 20 Februarij 1852, dat zijne arbeid nog geheel vruchteloos was, en hij daarom zijn genootschap reeds voorgesteld had, om zijn standplaats op te heffen. Enkelen wilden wel lezen en schrijven leeren, maar verlangen dan daarvoor betaald te worden.

De veelwijverij is bij hen in zwang. De dochters worden door den vader voor 3, 4 of 5 runderen verkocht.

Zij zijn hier met hunne opperhoofden of kapiteins geheel en al ondergeschikt en onderworpen aan de blanke

---

[1]) In den Nederlandschen zin. De Hollandsche Afrikanen noemen alleen de roofdieren b. v. leeuwen, tijgers, wolven enz. het ongedierte.

bevolking. Deze heeft daardoor veel dienst van hunne tegenwoordigheid, want zij kunnen goed werken en zijn vlug van begrip. Ten gevolge van deze dienst, kunnen zij ook het Afrikaansch-hollandsch best verstaan. Ieder blanke is geregtigd om 5 of 6 gezinnen van zwarten, verblijf op zijne plaats te vergunnen.

De gewone wapenen der Kaffers zijn: vergiftigde assagaaijen, zijnde lange stokken met eene aan beide zijden scherp geslepene ijzeren punt of dolk; en korte stokken met zware knodsen. Zij maken die assagaaijen zelf en weten dus zoowel ijzer te vinden als te bewerken. Zij worden spoedig voortreffelijke scherpschutters en daarom is in hunne handen niets gevaarlijker dan geweren, kruid en lood.

Ik durf niet te bepalen, hoeveel zwarten er in de Republiek aanwezig zijn, maar geloof toch niet, dat hun aantal meer dan 100,000 zielen bedragen zal.

Het eerste gebouw, dat de Hollandsche Afrikanen bij het aanleggen hunner steden of dorpen daarstellen, is de Kerk. Daaraan werkt een ieder en brengt het zijne toe, even instinktmatig en onvermoeid, als de bijën hunne korf van het noodige voorzien. De kerken zijn hoogst eenvoudig, maar hecht, doelmatig en ruim gebouwd. Ik heb er drie bezocht en reken dat ieder 7 à 800 toehoorders zal kunnen plaats geven. De kerk wordt nimmer dan tot Godsdienstige afzondering gebruikt. Het kerkelijk bestuur staat in hooge achting. Den ouderling wordt de meeste eerbied bewezen en zijn invloed is groot. De huwelijken worden kerkelijk gesloten en gewettigd.

Herbergen zijn nergens, en zouden ook weinig aftrek hebben, omdat ieders woning eene herberg is, en hierbij mag ik ook opmerken, dat de Hollandsche Afrikanen over het algemeen eenen afkeer hebben van het gebruik van sterken drank en daarom van den beginne hunner eigene wetgeving af, zware lasten gelegd hebben op den verkoop bij kleine maat van wijn en gedestilleerd. Dienten-

gevolge moet nog in Natal voor iedere vergunning tot dien verkoop betaald worden, voor een jaar *f* 900.
〃 zes maanden 480.
〃 drie . . . . . 300.
en tot verkoop in het groot
voor een jaar *f* 240.
〃 zes maanden 132.
en 〃 drie . . . . . 72.

Aan het bouwen van een raadhuis wordt eerst dan gedacht, als de noodzakelijkheid het vordert. In Maart 1852 zou de Volksraad in Rustenburg vergaderen. Men begon eerst in Januarij 1852 aan het bouwen van het raadhuis, en toen de zitting plaats greep, waren de ramen nog niet ingezet.

De particuliere huizen zijn in de steden en dorpen, even als de kerken, niet opgeschikt, maar sterk en zeer goed ingerigt. De straten zijn overal even wijd of parallel en aan beide kanten voorzien van loopend water, om naar verkiezing òf tot eigen gebruik òf tot al dan niet bewatering der huizen en erven te dienen, en de aanleg dier plaatsen is zóó doelmatig, dat bijv. die van Pieter-Maritzburg nog de bewondering van ieder Europeër wegdraagt.

De regeringsvorm is in den volstrektsten zin republikeinsch. Het volk heeft het hoogste woord. De Volksraad bestaat uit 60 of 70 [1]) leden, doch om te besluiten, moeten ten minste 12 beraadslagen. De leden worden door ieder meerderjarig man — blanken — bij geschrifte gekozen. Hij vergadert viermaal 's jaars met afwisseling van plaats, en ook meer, wanneer zulks door den raad of door de Kommandanten-Generaals noodig geoordeeld wordt. Elke vergadering benoemt haren Voorzitter; zij wordt in het openbaar gehouden. Ieder blanke heeft daarbij toegang. De wetten zijn niet aangenomen voor dat hare motiven en bepalingen aan het publiek zijn medegedeeld en verklaard, en het publiek de gelegenheid gegeven is, om bedenkingen in het midden te brengen; worden deze dan genoegzaam

---

[1]) Ik heb verzuimd mij daaromtrent naauwkeurig te informeren.

wederlegd, hetgeen natuurlijk meestal plaats vindt, dan eerst zijn zij goedgekeurd. De Volksraad benoemt de Kommandanten-Generaals, Kommandanten en Veldkornetten, Landdrosten en Heemraden. De Boden worden door de Landdrosten aangesteld. Meerdere autoriteiten zijn er niet. De Kommandanten-Generaals besturen de krijgsmagt en dragen aan den Volksraad den oorlog voor. In Maart 1852 waren er 4, zie bl. 194. De Heeren Potgieter en Pretorius hadden de grootste districten. De Heer Ensel, in April 1852 overleden, zou niet vervangen worden. De Kommandanten brengen de bevelen der Generaals aan de Veldkornetten over en deze aan ieder weerbaar man in zijne afdeeling. De Landdrost heeft de regtsmagt en is de burgemeester van het district. Het land is verdeeld in zoovele districten als er steden en dorpen, of eigenlijk kerken zijn. Verlangt hij, of vorderen de partijen het medeoordeel van Heemraden, dan moeten deze ook zitting nemen en hebben gelijke stem. De in het ongelijk gestelde partij betaalt hun een bepaald presentiegeld. Oordeelen Landdrost en Heemraden, dat de doodstraf verdiend is, dan wordt het misdrijf ter kennis van den Volksraad gebragt en deze is in dat geval regter en vonnist. De Boden zijn de uitvoerders der vonnissen en tevens de deurwaarders, zoo in lijfstraffelijke als civiele zaken. Plaatselijke aangelegenheden zijn geheel aan Landdrost en Heemraden opgedragen. De Landdrost is de éénige ambtenaar, wien tractement is toegekend en wel *f* 1200. per jaar. Alle overige betrekkingen waren eereposten, behalve dat de Boden, volgens een tarief, belooning vorderden.

Hoe klein het personeel van dit landbestuur ook mogt zijn, tot nog toe, was nimmer eene militaire of burgerwacht noodig geweest, om de bevelen der ambtenaren te doen gehoorzamen of uitvoeren. De wet was hier heilig en een ieder eerbiedigde dengeen, die over hem gesteld was.

De Romeinsch-Hollandsche wetten zijn ingevoerd. Men tracht die zoo goed mogelijk te verstaan. De handleiding van van der Linden wordt door Landdrost en Heemraden trouw geraadpleegd.

Belastingen waren er niet. De Republiek zelve is vrij van schulden. De algemeene inkomsten, waaruit de Landdrosten betaald, raadhuizen gebouwd, ammunitie aangekocht en andere algemeene uitgaven bestreden worden, bestonden in verlofbrieven aan vreemde handelaars om binnen 's lands hunne waren te mogen verkoopen; *f* 36. per wagenvracht en in hooge geldboeten voor overtreding der wetten en besluiten. Het was b. v. verboden, dat een handelaar of wie ook, geweren, kruid en lood aan de zwarten verkocht, of zich met zijne vracht in hunne steden begaf, op eene boete van *f* 450. en confiscatie van al wat bij hem gevonden werd.

De Hollandsche Afrikanen rekenen bij rijksdaalders, schellingen en stuivers. Deze munt is denkbeeldig, want zij bestaat niet meer, zoo ze al vroeger bestaan heeft. De Rijksdaalder heeft 8 schellingen en de schelling 6 stuivers. De Rijksdaalder staat gelijk met 90 cents Nederlandsch. Er was nog geene andere munt gangbaar dan de Engelsche. Hunne graanmaat is: 1 vracht heeft 10 mudden, 1 mud 4 schepels, 1 schepel 4 emmers. Hunne lengtemaat de oude hollandsche el. Hunne vlaktemaat: 1 morgen van 600 □ rijnlandsche roeden, 1 □ rijnlandsche roede 144 □ voeten en 1 □ voet 144 □ duimen, en hun gewigt is 1 pond van 16 oncen en 1 ons van 2 looden. Geld of gangbare munt, zijnde de Engelsche, is zeer weinig aanwezig, en daarom bestaat de handel meestal in ruil. Met vee, huiden, wol, boter, ivoor, struisvederen en andere zeldzaamheden betalen zij doorgaans de goederen die ingevoerd worden.

Armen of bedeelden zijn er niet. Allen hebben land, vee en goed. Er zijn minvermogenden en zeer wel gezetenen; enkelen maar die contanten hebben, en dezen doen dan daarmede van tijd tot tijd zeer voordeelige inkoopen.

Behalve deze algemeene zaken heeft mijne reis in de Republiek in 1852 nog tot vele ontmoetingen en opmerkingen aanleiding gegeven, waarvan eenige misschien belangrijk genoeg zijn om mede te deelen.

Er is geen gezin, dat geen dierbaar offer gebragt heeft voor de verkrijging van hunne tegenwoordige, onafhankelijkheid en vrijheid. Toen ik voor het eerst den heer Lombaard op Potchefstroom bezocht, zag ik eene veldflesch hangen, waarop de teekenen van de Vrijmetselarij voorkwamen, en vernam dat die was gedragen door den Heer Pieter Retief en met de akte van koop van Natal in zijne lederen tasch gevonden, zie bl. 92. En deze beschouwing gaf aanleiding, dat hij mij verhaalde, dat de weduwe van dien heer Retief thans nog in leven was en op de plaats woonde. Aanstonds begaf ik mij met ZEd. tot haar; zelden had ik zulk eene eerwaardige deftige vrouw ontmoet. Zij zal 65 à 70 jaren oud geweest zijn; zij betuigde haar leed mij niet iets te kunnen aanbieden, omdat zij niets in huis had en alles zeer duur was. Ik wilde haar een woord van troost over het gemis van haren echtgenoot toespreken, doch dit behoefde niet. Zij zeide mij, dat zij, behalve haren man, alle hare drie zoons op het slagveld tegen de Zwarten en de Engelschen verloren had; en was daarbij zóó kalm en gelaten, dat zij mij een voorbeeld van godsvrucht was. Hare woning was zeer zindelijk en net. Ik vroeg, of zij nu een onbezorgd leven had. „Ja"! antwoordde zij, „maar de Heer Lombaard en andere goede vrienden moeten mij helpen; want ik moet met mijne handen de kost verdienen." — „Maar lieve moeder! hoe is dat mogelijk?" — „O!" zeide zij, „ik naai voor de menschen, en bak wat lekkernij om te verkoopen; doch nu is de tarwe te duur en ik heb geen meel meer." Ik wist genoeg, lag met eerbied ongemerkt £ 2—. op haar werktafeltje, en ontving haar regt dankbaar en zegenend vaarwel.

De Heer Cloete heeft in zijne voorlezingen gezegd, dat de koop-akte van Natal thans is, of behoort te zijn, onder de archieven van het *Engelsche* bestuur, zie blz. 93. Maar, dit is zoo niet; die koop-akte is in de regte handen. De emigranten over de Vaalrivier bezitten haar. Op den 2[den] Januarij 1852 heeft de heer A. W. J. Pretorius mij die laten lezen, en toen heb ik zelf gezien, dat ze in het Engelsch geschreven was door den zendeling Owen, en door

hem en den Koning Dingaan met drie zijner kapiteins, ieder met een kruisje, mitsgaders door Retief en drie zijner medegezanten onderteekend. Van 12 Junij tot 17 Augustus 1853 heb ik van de Kaap de Goede Hoop naar Engeland gereisd met den heer Richard Hallew, die mij verzekerde, dat zijn zoon, ook Richard genaamd, tijdens den moord van Retief en de zijnen, de tolk en gewoon bediende was van den zendeling Owen, die aan het hof van Dingaan resideerde en dat die heer Owen thans nog te Sheffield, in Engeland, woonde.

Het verbond met Panda in 1840 aangegaan, zie blz. 138, is nog in volle kracht en wordt in alle deelen door hem nagekomen. Terwijl ik in Januarij 1852 bij den heer Pretorius vertoefde, kwam daar een bode van Panda, met de vraag: "hoedanig zich te gedragen in Natal, waar hij den opstand der Kaffers tegen het Engelsche Gouvernement nagenoeg niet bedwingen kon, als de uitgeschrevene belasting op de Kafferkralen ingevorderd werd." Het antwoord van Pretorius was: "Panda moest den opstand tegengaan, en zorgen dat alles daar in rust bleef, tot dat hij van hem nadere bevelen zou ontvangen," en volgens de laatste berigten is alles daar in rust gebleven.

De Republiek levert grootendeels den handel in Port-Natal op. In Natal zelf staat die genoegzaam stil, ten gevolge van de daar ingevoerde bepalingen, dat niemand en dus ook geen zwarte, tot werken gedwongen kan worden, en al hetgeen verder in het voordeel der zwarten is vastgesteld. Aanhoudend kwam ik handelaars met zware vrachten tegen. Desniettegenstaande verkocht ik binnen 4 maanden voor een bedrag van £ st. 599. 9. 4½, en ware ik niet door eene ziekte overvallen, dan zou ik zeker in een paar maanden, nog voor een gelijk bedrag verhandeld hebben. Ik kan nu van al de onderscheidene artikelen geen gewag maken, maar om enkele op te noemen: Voor grof kruid, wat in Engeland voor 35 à 40 cents pr. pond uit de fabriek wordt verkocht, had ik in Pieter-Maritzburg moeten besteden *f* 1,20 en dit werd hier verhandeld tegen *f* 1.95. à *f* 2.10. De Koffij

in Pieter-Maritzburg 45 à 50 cents, hier 90 cents. De ruwe of bruine suiker dáár 30 à 35 cents, hier 60 cents. De Leidsche wollen dekens, waarvoor ik te Amsterdam in den winkel *f* 6—. betaald had, golden hier *f* 18—. en zoo alle andere waren. Ik kon daaruit opmaken, dat men hier driemaal den Europeschen prijs besteedde. De goederen, die in ruil gegeven worden, werden gesteld op zoodanigen prijs of waarde, dat de transportkosten van uit de Republiek naar Natal er nog op konden komen, alvorens dat de handelaar daaromtrent verlies had te lijden.

De invoer in de haven van Natal, van uit de Kaap de Goede Hoop en Port Elizabeth, bedroeg, volgens statistieke opgaven in de Kaap-almanak van 1853, reeds in 1851 eene waarde £ st. 55727. Hoeveel daarvan naar de Republiek verzonden is, kan niet bepaald opgegeven worden, doch al bedroeg dit deel slechts 4/5 van het geheel, en minder kan niet in aanmerking komen, dan zou het toch p. m. *f* 535,000. uitmaken, en in verband met het bovengemelde, kan men dan toch eenigzins een denkbeeld van de belangrijke consumtie en handel in de Republiek krijgen.

De nijverheid der emigranten bestaat in landbouw, veehouderij, boter maken, jagen op Olifanten en roofgedierte, en huidenbereiding, behalve de verschillende ambachten die zij ten eigen nutte uitoefenen. Op den landbouw evenwel leggen zij zich in zeer geringe mate toe. Zij waren meest alle in de Kaap-koloniën veehouders, en maar enkele zijn landbouwers geworden. Daartoe ontbreken hun ook de werktuigen. De handelaar brengt ze niet aan, omdat hij met andere vracht meer verdiënen kan, en zelve weten zij ze niet te maken. Dientengevolge moeten de meeste granen ingevoerd worden en zijn zeer duur, hetgeen een buitengewoon voordeel oplevert voor sommigen hunner, die de kennis der bouwerij bezitten, zich de werktuigen verschaffen en van een en ander gebruik maken. In genoemden Kaap-almanak komt voor eene korte beschrijving van het grondgebied over de Vaalrivier, door een Engelschman, van October 1852, waaruit ik mijne lezers slechts drie zijner opmerkingen

zal mededeelen. 1e. Het is welligt het schoonste deel van Zuid-Afrika. 2e. Hij zag aan Mooi-rivier de beste tarwe, die bij mogelijkheid kon voortgebragt worden, en hij vernam van den heer Lombaard, dat de tarwe overal gewonnen kon worden. 3e. Hij eindigt met den uitroep: „Wie zal kunnen berekenen de vraag naar invoer of het bedrag van den uitvoer, welke dáár in korten tijd zal ontstaan!"

In Maart 1853 was ik op de plaats van Ferdinand Pieterse aan Magaliesberg. Ik zag een groot stuk lands — misschien van 4 of 5 morgen — waarop 6 jaren achter één, zonder mest, jaarlijks 2 oogsten gewonnen waren, en wel onafgebroken tarwe, en daarna Milies of Turksche tarwe. De tarwe had gemiddeld opgebragt van 1 mud 60 mud. Zij werd gezaaid in April en Mei, en was rijp in October. Van het morgen werd geoogst 120 mud Milies, welke in November ondergebragt en in Maart rijp waren. Dat land kon telkens, naar verkiezing, bevochtigd worden, hetgeen dan ook geschiedde. Op dezelfde plaats zag ik perzikenboomen van 3 jaar, die over kruis 6 à 8 duim dikte hadden.

Behalve Milies en een weinig tarwe, ziet men anders niet, dan pompoenen en watermeloenen, wat aardappelen, gewone en zoete, die patatters genoemd worden, wat erwten en boonen, hier en dáár groote en kleine velden met tabak en suikerriet, en in de boomgaarden eene ondenkbare menigte van allerlei vruchtboomen en druiven.

De Amerikaansche tabak wordt hier verbouwd. Als de bladen gele vlekken bekomen, dan worden ze afgeplukt en te droogen gehangen. Zijn ze nagenoeg droog, hetgeen natuurlijk hier eerder dan in Nederland het geval is, dan worden ze tot strengen gedraaid, en bij opgerolde klossen van 12 à 16 ponden verkocht, bij partij tegen 30 ct. het pond.

De hennep groeit overal in het wild, ter hoogte van 12 à 15 voet. De Kaffers noemen haar *dagga* en rooken ze als tabak.

De paarden zijn best en sterk, maar duur. De ziekte, waar aan vele bezwijken, komt naar mijn gevoelen uit het voeder en de behandeling voort; en de schrijver van „Mijn

verblijf aan de Kaap de Goede Hoop, te Amsterdam, bij Gebr. Kraay 1854," de Heer A. W. Cole, is dit met mij eens, waar hij zegt: „Eene omstandigheid schijnt echter boven allen twijfel verheven. Geen paard, dat altijd *in den stal gehouden wordt en nooit graast, werd immer door deze ontzettende doodelijke besmetting aangetast.*" Men kan er dus een paard, waarop men prijs stelt, altijd voor behoeden.

Het rundvee is hier in zijn element, en teelt uitmuntend voort. Er zijn 4 rassen. Het oorspronkelijke Zulu of Kafferras, dit is zeer klein, geeft weinig melk en wordt zelder zwaarder dan 300 pond. Het is zeer wild van natuur, doch door eene ruwe behandeling geschikt gemaakt voor werk. Een tweede, het Afrikaansche ras, beweert men ook, dat oorspronkelijk is. Dit heeft zware uiteenloopende hoornen, is hoog op de pooten, geeft meer melk dan de Zulusche koeijen, kan welligt 600 pond halen, is verwilderd en minder leerzaam dan het vorige. Een derde is het zoogenaamde Vaderlandsche ras, afkomstig van de kruising der beide eerstgenoemde. Dit heeft dunnere en kortere hoornen dan het Afrikaansche, is lager op de pooten, geeft meer melk en wordt 7 à 800 ponden zwaar, is makker en zeer leerzaam. Eindelijk het vierde, dat hier het Friesche of Hollandsche ras genoemd wordt en voortgesproten is, uit de vereeniging van het 3de ras met den Hollandschen — waarschijnlijk Frieschen bul van lateren tijd. — Dit heeft fijne korte hoornen, gelijkt volkomen naar het beste Noord-Hollandsche rund, geeft doorgaans 5 kan melk per maal, wordt 8 à 900 ponden zwaar, en is nog zachtaardiger en meer voor werken geschikt dan het Vaderlandsche ras. De waarde van het rundvee was toen:

der Zulu-	Ossen *f* 9 à *f* 15.	Koeijen *f* 6 à *f* 12.
„ Afrikaaansche	„ „ 15 „ „ 30.	„ „ 12 „ „ 24.
„ Vaderlandsche	„ „ 30 „ „ 45.	„ „ 24 „ „ 36.
„ Hollandsche	„ „ 45 „ „ 72.	„ „ 36 „ „ 60.

Uit deze beschrijving zijn even gemakkelijk de oorzaken der opgegevene eigenschappen, als de onmiskenbare gelukkige uitkomsten van de veredeling op te merken. De

rundveehouderij is voor de Republiek van te veel belang, om niet nog van eenige gebruiken, die daar in zwang zijn, te gewagen.

De veehouder laat 's morgens, tusschen 5 en 6 uren, zijne geheele kudde, soms 4-, 5- à 600 stuks, bij elkander weiden, met uitzondering der zuigkalveren. Tegen 4 à 5 uren 's avonds komt het terug en wordt in twee schuthokken verdeeld. In het ééne de melkgevende koeijen, in het andere al het overige rundvee. Dan worden de zuigkalveren bijgebragt. Zoodra zich het schuim der melk aan hun bek vertoont, worden zij van het uijer verwijderd, en de koe gemolken. Is de uijer nagenoeg ledig, dan wordt het kalf weder bij de moeder gebragt en blijft daar, tot dat de geheele melkerij is afgeloopen; en daarna worden die kalveren weder teruggevoerd naar de plaats, van waar zij kwamen, om den volgenden morgen, bij de inzameling van het ochtendmaal, vóór het uitdrijven der kudde, weder op gelijke wijze tegenwoordig te zijn en behandeld te worden.

De koe wordt gemolken, zoo lang zij redelijk geeft; houdt dat op, dan *blijft* het kalf bij haar. Men zegt en ik geloof het gaarne, dat zij, en vooral het vaderlandsche ras, haar melk verliest, ten minste niet meer geeft, zoodra het kalf dood is of aan haar onttrokken wordt.

Het kuikalf komt alzoo niet weder in handen, dan over 1½ of 2 jaren, als zij zelve een kalf geworpen heeft, en dan wordt met haar weder op dezelfde manier te werk gegaan, als met hare moeder.

De jonge bul blijft bul als hij van eene beste melkgeefster afkomstig is. De os wordt in zijn 2de jaar van tijd tot tijd tusschen de trekossen aangespannen, en is volleerd, wanneer hij zoowel voor vóór- als achteros bij den wagen kan dienen. Er zijn ook zoogenaamde pakossen, welke geleerd zijn om onder den man te loopen, en ik heb er ontmoet, die het geregelde rennen van een paard goed bijhielden.

De kudde moet altijd haren kost in het weïveld zoeken, alhoewel de wintermaanden zich kenmerken door meerdere koude en uitgegroeid krachteloos gras. Om nieuw en zui-

ver jong gras te krijgen, wordt het oude, voor zoo verre het voor de kudde gemist kan worden, op het veld verbrand. Nimmer wordt gras tot hooi verzameld.

Deze gebruiken hebben het natuurlijk gevolg, dat de vaarzen op te jongen leeftijd gedekt worden; dat de kudde te lang buiten voeder blijft; dat den trekossen te weinig tijd gelaten wordt om te vreten; dat de koeijen veel melk verloopen en verontrust worden door de aanhoudende tegenwoordigheid der bullen en ossen; dat het zuigen, hoe goed voor de kalveren, hier nadeelig is voor de winst die de koe kan opleveren; dat zij door de zwarten, die haar hoeden en melken en aan het Zulu- of Afrikaansche ras gewoon zijn, woest toegesproken en behandeld worden; dat zij spoediger ophouden melk te geven; dat het kuikalf in de volgende 1¹/₂ of 2 jaren wederom geheel vervreemdt aan vastgehouden of gebonden te worden; dat het dan, koe geworden zijnde, gevangen moet worden en verwilderd is, en dat de jonge ossen ook in eenen verwilderden toestand zijn, wanneer zij aangeleerd worden.

De kennis der Europesche behandeling van het rundvee, zou den Hollandschen Afrikaan oneindig veel gemak en voordeel kunnen aanbrengen.

Er zijn ook 4 soorten van schapen. De Vetstaarten, dus genoemd om hunne korte, breede en alleen met vet gevulde staarten. En voorts de stekelharige, de krulharige en de langharige. De 1ste soort wordt uitsluitend voor de slagt aangefokt. De overige ook voor de wol. De stekelharige wol heeft de minste en de langharige de hoogste waarde. De wolteelt is hier minder dan in de Oranje-vrijstaat, van waar de uitvoer in 1833 nog maar bedroeg 39753 pond, terwijl zij in de eerste 9 maanden van 1852 heeft bedragen 4,268,128 pond.

In de Republiek zijn de valleijen tusschen de hooge bergen, de verzamelplaatsen der dampen en uitwasemingen van den omtrek, in den morgenstond bij droog weder meestal overtogen en onzigtbaar geworden door mistwolken, die zich daar geformeerd hebben, eenige uren blijven hangen, en dan eerst, wanneer de zon hoog genoeg te voorschijn is, door haar

opgenomen en verspreid worden. De kleine valleijen worden bij veel regen modderig, doordien de grond geheel met planten begroeid en zelve uit vochthoudende stoffen zamengesteld is, geene drooge oppervlakte bekomt, dan alléén bij aanhoudende droogte, en weinige dampen of uitwasemingen, hetwelk zeldzaam veréénigd gaat. Het gras wordt te lang en te oud, en de eigenaar bevindt dan ook dat zijne kudde niet genoeg aanwint en dat vele schapen sterven.

Ik heb dáár, waar men op deze oorzaken van achteruitgang der schapen geen acht sloeg, vele zwakke en gebrekkige kudden waargenomen, en wederom andere ontmoet, wier weiveld toevallig hooger lag, of waar minder en korter gras stond, die zich in eenen voortreffelijken staat bevonden.

Het is niet te betwijfelen, of de schapenteelt zou ook in de Republiek groot voordeel geven, indien men de schapen op en langs de bergen, niet dan op den dag en bij droog weder op de groote vlakten en nimmer in de kleine valleijen deed weiden, en zorg droeg, dat ze dáár op de schraalste plaatsen of op steeds kort gehouden of jong gras gedreven werden.

Er is geen landman in de Republiek, die geen geitenbokken aanhoudt. Ik heb er kudden gezien, die zeker 3 à 400 stuks groot waren. Hun vleesch is bijzonder smakelijk.

Varkens vindt men er zeer weinig, waarvoor geene andere reden bestaat, dan dat de varkens, los loopende, veel verwoesting in de tuinen en boomgaarden aanrigten en ingesloten zijnde, eene geregelde voedering en oppassing behoeven, terwijl het dienstvolk — de zwarten — tegen de varkens zijn ingenomen, en men dus de verzorging aan hen niet kan toevertrouwen.

Nagenoeg op iedere plaats vindt men alle soorten van pluimgedierte, die in de gewone menageriën in Nederland voor handen zijn.

Het fijnste en keurigste wild, wat uitgedacht kan worden, is bij *duizenden* aanwezig. Het vindt overal voedsel

en alzoo heeft men er alleen genot en geen last van. Het genot is tweeledig: van de huid en van het vleesch. Het grootste gedeelte der bevolking eet bijna geen ander vleesch dan wild. Met de huiden worden de vertrekken belegd, nadat zij daartoe voortreffelijk bereid zijn. De boter wordt zeer goed bewerkt; kaas wordt er niet gemaakt; daarvan heeft men geen kennis en daartoe ontbreken ook de kelders.

De jagt op olifanten is vrij algemeen, doch uit hoofde van de menigte dezer dieren in de boschachtige streken aanwezig en het groote voordeel van die jagt, zou zij nog veel meer uitgeoefend worden, indien het kruid gemakkelijker en goedkooper verkregen kon worden.

De leeuwen- en tijger-jagten worden ondernomen, zoodra de Hollandsche Afrikaan verneemt, dat zij in de nabuurschap van zijne grazende kudde zijn waargenomen of een zijner beesten door hen is verslonden, en dan heeft hij nog meer te doen met den leeuw dan met den tijger.

Bij gebrek aan planken en ander gezaagd timmer- en werkhout, zijn de woningen op de plaatsen meestal in eenen armoedigen toestand en is schier overal dringende behoefte aan de noodigste meubelen, gelijk tafels, stoelen enz. Den Kommandant Generaal Pretorius vond ik, tot mijne verbazing, in een huisje van klei, verdeeld in drie kleine vertrekken, zonder zoldering. Zijne papieren staken tusschen de stijlen en gebindten van het dak. Hij was daarbij een vermogend man: maar zeide mij, nog geen lust gehad te hebben, om een goed huis te doen bouwen, zoolang hij de vrijheid en de onafhankelijkheid van land en volk nog niet behaald had. In 1853 had hij evenwel, door geene kosten te ontzien, Engelsche ambachtslieden in gebruik te nemen en gezaagd hout van Natal te ontbieden, een groot en fraai gebouw laten zetten. Mijne lezers kunnen nagaan, in hoeverre dáár behoefte aan houtzagerijen bestaat.

Ieder weerbaar man is in tijd van oorlog dienstpligtig, doch geen oorlog wordt gevoerd, dan tot verdediging

15

van grondgebied of bescherming van bondgenooten, nimmer tot overheersching. De wetten worden streng gehandhaafd. In 1852 waren er eenige diefstallen van vee door Kaffers gepleegd; het was gebleken dat zij geweren bezaten, en enkele kapiteins hadden geweigerd of waren nalatig geweest om op aanzoek dienstvolk te leveren. Dientengevolge zou men hen straffen en verpligten om zich aan de wetten te onderwerpen. Bij zoodanige gelegenheid, wordt een kommando te zamen geroepen, om de overtreders te tuchtigen, doch tot een algemeenen aanval heeft men nog nimmer in de Republiek behoeven te besluiten.

Ik wil mijne lezers niet langer met mijne opmerkingen bezig houden. Voor de Afrikaansche zouden ze onbelangrijk worden, en voor de Nederlandsche eenigzins overbodig zijn, vermits in de straks genoemde schetsen van den Engelschman Alfred W. Cole, reeds een verhaal omtrent de Hollandsche Afrikanen, de Zendelingen en Zwarte stammen in Zuid-Afrika gegeven is; waarmede ik nagenoeg zou overeenstemmen.

In Junij 1852 was ik te Pieter-Maritzburg van mijne reis naar de Republiek terug. Ik had veel vreemds gezien; ik bejammerde het, dat Nederland zoo onbekend was met dit land: mijn verlangen om het welzijn der emigranten te bevorderen en nieuwe betrekkingen voor de Nederlanders tot stand te brengen, was nog oneindig toegenomen; maar voor als nog zag ik geen kans om mijn doel te bereiken. Voor mijn gezin was deze reis zeer ongelukkig geweest. Op 2 April was mij de toen heerschende ziekte overvallen, en tastte mij zóó hevig aan, dat men geéne hoop op behoud meer had. Den 11den Mei weder hersteld, doch nog zeer zwak, ontving ik eensklaps de tijding dat mijne jongste dochter Maria, toen 12 jaren, den 29sten April overleden was; dat mijne vrouw ziek lag en dat mijne kinderen vernomen hadden, dat ik gestorven was.

Dien ten gevolge keerde ik zoodra mogelijk met reikhalzend verlangen naar de mijnen terug, en moest de handels-speculatie opgeven. Ik had zeker nog de helft van de goederen die ik medegenomen had, over.

In Natal stonden de zaken reeds slecht, toen ik heenging, maar ongeloofelijk erger, toen ik terug kwam. De Europesche en Kaapsche kooplieden hadden, bij den achteruitgang der Kolonie, meer dan anders op afdoening en remisses aangedrongen. Het contante geld was verdwenen, de goederen waren onverkoopbaar geworden. Het gedeelte dat ik terugbragt, moest ik naar den prijs van November 1851 betalen en de goederen die ik ingeruild en nu medegebragt had, golden geen derde part van de gewone waarde. En die goederen bestonden voornamelijk in slagtvee, een paar honderd ossen en koeijen, dat in korten tijd weg moest, of het ging dagelijks in waarde achteruit, en stierf door verandering van grond. Om kort te gaan, de slotsom was, dat ik, toen alles betaald was, voor mij en mijn gezin, nagenoeg niets meer overhield.

De toestand van de kolonie Natal was in 1852 en 1853 zóó ongunstig, dat de Luitenant-Gouverneur eene commissie benoemde, om te beraadslagen wat ter herstelling moest gedaan worden, en deze commissie magtigde, om daar omtrent alle zoodanige personen te hooren, als eenig licht in deze zouden kunnen geven; dat die commissie maanden achteréén daarover beraadslaagd heeft, en waarlijk zich alle moeite getroost heeft, om volledige kennis van zaken te verkrijgen en dat het resultaat van de beraadslaging geweest is, dat de kolonie, door de van Gouvernementswege genomene maatregelen met betrekking tot de zwarte bevolking, in strijd met die, welke vroeger door den Volksraad der Hollandsche Afrikanen genomen waren, zóó bedorven was, dat men geen middel tot herstel meer wist aan te wijzen; dat men nu afhing van de genade en willekeur der zwarten — vergelijk hierbij de boodschap van Panda zie bl. 218 — en dat men den Luitenant-Gouverneur zou verzoeken om van dezen toestand, door overlegging van een afschrift der verhooren, het Gouvernement in het moederland kennis te geven.

Die beraadslagingen werden in het Gouvernements locaal met opene deuren gehouden. Zoo veel ik kon heb ik ze in November 1852 bijgewoond, en dacht menigmaal: „die

verhooren moesten eens in Nederland bekend worden, dan zou men eerst vernemen, wat het werk der zendelingen heeft opgeleverd." Nu wetende, dat de geheele briefwisseling tusschen de koloniale Gouvernementen en den Secretaris van koloniën in Engeland gevoerd, in het meeraangehaalde Blaauwe boek wordt overgenomen, zoo vlei ik mij, dat die verhooren nog eens onder de oogen der Nederlanders zullen gebragt worden.

IV.

Toestand van de Republiek in 1853.

De bestrijders van de Hollandsche Afrikanen hebben alles aangewend om te betoogen, dat de bevolking over de Vaalrivier niet vrij en onafhankelijk verklaard, veelmin als een op zich zelve staande Republiek erkend was; dat het Engelsche Gouvernement haar slechts de gunst van een eigen bestuur had toegestaan en aan zich het regt behouden had, om die gunst, zoodra daartoe eenige reden mogt ontstaan, op te heffen.

In plaats van dit te bewijzen, zal ik om mijne lezers eenigzins op de hoogte te brengen om het ongegronde, zoo niet het kwaadwillige, van dat betoog zelve te kunnen beoordeelen, hier laten volgen, 1e. de vertaling van het gesloten tractaat met H. M. Commissarissen 2e. van de proclamatie van dat tractaat door den Gouverneur-Generaal der Britsche Zuid-Afrikaansche bezittingen, 3e. van de briefwisseling daarover gehouden met het Engelsche Gouvernement.

Tractaat met de Transvaalsche Boeren.

Verslag van eene bijeenkomst, gehouden ten huize van den Heer P. A. Venter, Sandrivier, op Vrijdag den 16den Januarij 1852, tusschen de WelEdele Heeren Majoor W. Hogge en C. M. Owen, Harer Majesteits Adsistent-Zaakgelastigden, ter regeling van de zaken der Oostelijke en Noord-Ooste-

lijke grenzen van de kolonie de Kaap de Goede Hoop ter eene zijde, en het volgende gezantschap der uitgewekene boeren, wonende ten Noorden van de Vaalrivier:

A. W. J. Pretorius, *Kommandant Generaal.*
H. S. Lombard, *Landdrost.*
W. F. Joubert, *Kommandant Generaal.*
G. J. Krager, *Kommandant.*
J. W. Grobbelaar, *Lid van den Raad.*
P. E. Scholtz.
P. G. Wolmarans, *Ouderling.*
J. A. van Aswegen, *Veldkornet.*
F. J. Botes, *Veldkornet.*
W. J. S. Basson, *Veldkornet.*
J. P. Furstenberg. *Veldkornet.*
J. H. Grobbelaar.
J. P. Pretorius.
J. M. Lehman,
P. Schutte.
J. C. Klopper.

ter andere zijde.

1. De Adsistent-Zaakgelastigden waarborgen in den volsten zin, uit naam van het Engelsche Gouvernement, aan de uitgewekene boeren aan de overzijde van de Vaalrivier, het regt om hunne eigene zaken te besturen, en eene eigene regering te hebben, zonder eenige tusschenkomst van den kant van Harer Majesteits bewind, en dat gezegd bewind dit grondgebied aan de overzijde en ten Noorden der Vaalrivier nimmer zal overschrijden, met de verdere verzekering, dat het de vurigste wensch van het Britsche Gouvernement is den vrede te bevorderen, vrijen handel en vriendschappelijken omgang te hebben met de thans aldaar wonende boeren, en ook met hen die er zich zullen komen vestigen; doch dat dit stelsel van noninterventie verbindende is voor beide partijen.

2. Alle verschillen, die later mogten ontstaan, over den waren zin van de woorden: „de Vaalrivier," zullen, zoo ver zij betrekking hebben op de lijn van den oorsprong dier rivier over het Drakengebergte, bepaald en geregeld

worden door scheidsregters van weêrszijden te benoemen.

3. De zaakgelastigden van H. M. vernietigen bij deze alle verbindtenissen, welke ook en met wie ook van de gekleurde natiën, ten Noorden van de Vaalrivier.

4. Er is besloten, dat geen slavenhandel is of zal worden verooorloofd of gedreven door de uitgewekene boeren ten Noorden van de Vaalrivier.

5. Aan kooplieden en reizigers, aan beide zijden van den Vaalrivier, wordt alle gemak en vrijheid verzekerd; echter zullen alle wagens, die met ammunitie en wapenen beladen zijn, en van de Zuidzijde der Vaalrivier komen, moeten voorzien zijn van een Certificaat, geteekend door een Britsch regeringspersoon of een ander ambtenaar, die hiertoe wettig bevoegd is, en waarbij de hoeveelheid van die artikelen, welke in de wagens zijn, moet opgegeven worden aan den digtstbijwonenden regeringspersoon, ten Noorden van de Vaalrivier, die in dit geval zal handelen, overeenkomstig het reglement der uitgewekene boeren.

6. Er is besloten, dat geene Britsche overheid de uitgewekene boeren zal mogen belemmeren in hunne aankoopen van ammunitie in de Engelsche koloniën of bezittingen in Zuid-Afrika, welke ook, en er is bepaald dat alle handel in ammunitie met de inlandsche stammen met wederzijdsch goedvinden zoowel van het Engelsche bewind als van de uitgewekene boeren, aan beide zijden van de Vaalrivier zal zijn verboden.

7. Er is besloten, dat alle misdadigers of andere schuldige personen, die de regterlijke magt zouden willen ontvlugten aan den overkant van den Vaalrivier, wederzijds uitgeleverd zullen worden, wanneer daartoe aanvrage is geschied; en dat de Engelsche geregtshoven, zoowel als die van de uitgewekene boeren wederzijds geopend zullen zijn voor alle wettige processen, en dat dagvaardingen tot getuigenverhoor door de regeringen van wederzijden zullen ondersteund worden, ten einde des gevorderd die getuigen te doen verschijnen.

8. Er is besloten, dat de huwelijks-certificaten, afgegeven door het Bestuur der uitgewekene boeren geldig en vol-

doende zullen zijn, om de kinderen uit zulke huwelijken geboren, regt te geven tot de erfportiën, welke hun in eenige Engelsche kolonie of bezitting in Zuid-Afrika mogten ten deel vallen.

9. Er is besloten, dat ieder die thans eigenaar van land is, en op Engelsch grondgebied woont, het regt en de magt zal hebben, om zijn eigendom te verkoopen, en zich vrijelijk over de Vaalrivier neder te zetten, en vice versa; zijnde dit echter niet van toepassing op misdadigers of schuldenaars, zonder dat in de betaling van hunne wettige schulden zal zijn voorzien.

Gedaan en geteekend aan de Sandrivier, ter plaatse voornoemd, den 17den Januarij 1852.

(Was get.) W. S. Hogge, *Adsistent-Zaakgel.*
C. Mostijn Owen, "
A. W. J. Pretorius, *Komm. Generaal.*
en andere bovengenoemden.

Voor eensluidend afschrift, *(was get)* J. H. Visage, *Secret.*

PROCLAMATIE.

Harer Majesteits Opperzaakgelastigde de Luitenant Generaal George Cathcart, kennis gevende aan de Transvaalsche boeren, dat hij tot het bestuur van de Kaap de Goede Hoop en onderhoorigheden is aangesteld, neemt deze gelegenheid waar om zijne groote vreugde te kennen te geven, dat hij als eene der eerste daden van zijn bestuur, ten volle de overeenkomst en schikkingen kan goedkeuren en bevestigen, aangegaan en gesloten tusschen de Adsistent-Zaakgelastigden en een gezantschap der Transvaalsche uitgewekenen, onder het beleid van den Kommandant-Generaal A. W. J. Pretorius.

De Opperzaakgelastigde vertrouwt, dat de vrijheid, welke den emigranten bij dezen goedgunstig wordt verleend, hen aan zal sporen tot onderlingen vrede en tot duurzame vriendschap met het Engelsche Gouvernement, zonder verledene vooroordeelen te blijven koesteren of vroegere oorzaken tot oneenigheid weder in het geheugen te roepen: terwijl hij van zijnen kant zich zal beijveren om, zoo veel zulks in zijn vermogen

is, tot hunne welvaart bij te dragen door het godsdienstig en maatschappelijk onderwijs onder hen te bevorderen.

King William's Town,
15 April 1852. *(was get.)* George Cathcart, Lt. Genl.
Fort Beaufort, 13 Mei 1852. *Opperzaakgelastigde.*

BRIEFWISSELING.

Depêche van den Gouverneur Sir H. G. Smith aan Graaf Grey.

Nr. 13. *King William's Town,* 14 Januarij 1852.

Mylord!

Ik heb enz.

Uit de mededeelingen van de Transvaal-rivier zal het Uwe Lordschap blijken, dat de uitgewekene boeren verlangen eene goede verstandhouding met het Britsche Gouvernement daar te stellen, en dat de Adsistent-Commissarissen zeer wel gedaan hebben zich naar Winburg te begeven, om het voorgestelde gezantschap te ontmoeten. Ik zal mij van elke beoordeeling met betrekking tot hetgene deze verstandhouding zijn moet onthouden, tot tijd en wijle ik het voorstel aan Adsistent-Commissarissen gedaan, zal hebben ontvangen.

Bijlage. De Adsistent-Commissarissen W. S. Hogge en C. Mostijn Owen, aan Z. E. den Gouverneur.

Bloemfontein, 23 December 1851.

Sir!

De Adsistent-Commissarissen enz.

Adsistent-Commissarissen moeten Uwe Excellentie insgelijks berigten, dat zij gebruik gemaakt hebben van de proclamatie, hun bij voorraad toevertrouwd, om de buiten de wet stelling of vogelvrij verklaring van den Heer A. W. J. Pretorius en anderen te herroepen. Zij zijn voornamelijk aangespoord tot deze handelwijze, doordien zij vernomen hebben, dat de betergezinde partij onder de uitgewekenen, en wier raad thans invloedrijk op Pretorius werkt, zich moeite geven, meer vriendschappelijke gevoelens jegens het Gouvernement op te wekken. Door dezelve was elke tusschenkomst in Souvereiniteitszaken voorkomen, en een ver-

bond met Moshesh door dat opperhoofd gezocht, van de hand gewezen. Bovendien is het naauwelijks te betwijfelen, dat eene verzoening tusschen de uitgewekenen en het Gouvernement gunstig zal werken, op het ontmoedigen van de vijandelijkheden der Inlanders.

Adsistent-Commissarissen hebben de eer de Proclamatie hun bij voorraad door Z. E. den Gouverneur toevertrouwd af te kondigen.

Proclamatie van Z. E. den Luit. Gen. Sir Henry George Wakelyn Smith enz. Gouverneur en Opperbevelhebber van de Kaap de Goede Hoop enz. enz.

Aangezien, door mijne Proclamatie van den 22sten Julij 1848 de Heer Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius tot rebel verklaard, en eene belooning op zijne aanhouding gesteld is, proclameer, verklaar, en maak ik bekend dat gezegde proclamatie is vervallen.

En aangezien door mijne proclamatie van den 27sten Julij 1848 de Heer Willem Jacobs insgelijks tot rebel verklaard, en eene belooning voor zijne aanhouding aangeboden is; proclameer, verklaar, en maak ik bekend dat gezegde proclamatie bij dezen is vervallen.

En aangezien door mijne proclamatiën van den 2den en 7den September 1848, ruimere belooningen worden aangeboden voor de aanhouding van genoemde Heeren A. W. J. Pretorius en W. Jacobs; en aangezien door genoemde proclamatie zekere andere personen, te weten, Andries Spies, Laurens Pretorius, Frederik Bezuidenhout en Adriaan Standers, tot rebellen verklaard, en belooningen op hunne aanhouding gesteld zijn; proclameer, verklaar, en maak ik nu bekend, dat genoemde proclamatiën, in zoo verre als deze buiten de wet stellen of vogelvrij verklaren, en belooningen bepalen op het aanhouden van de verschillende bovengenoemde personen, door deze worden herroepen.

Leve de Koningin!

Gegeven met mijne handteekening en zegel, te King William's Town; heden den 3den November 1851.

Depêche van den Gouverneur Sir H. G. Smith aan Graaf Grey.

Nr. 33. *King William's Town*, 16 Februarij 1852.

Mylord!

Ik heb de eer hierbij over te leggen de copij van alle mededeelingen gehouden tusschen mij en de Adsistent-Commissarissen sedert mijne depêche van den 20sten Januarij. Het breedvoerig rapport der onderhandelingen over eene vriendschappelijke schikking met Pretorius en de Transvaalsche boeren is mij nog niet geworden. Zij zijn echter (hiervan houd ik mij overtuigd), gegrond op de beginselen door mij, in mijne gesprekken met de Adsistent-Commissarissen gehouden, blootgelegd; welk rapport na ontvangst aan Uwe Lordschap zal gezonden worden, *te gelijk met mijne aanmerkingen.*

Bijlage. De Adsistent-Commissarissen W. S. Hogge en C. Mostijn Owen aan Z. E. den Gouverneur.

Sir!

De zamenkomst met de afgevaardigden van de Transvaalsche uitgewekenen had plaats op den 18den dezer bij de Sand-Rivier. Alles werd met hen op de meest voldoende wijze geregeld. Hun werd slechts verzekerd, dat men zich niet met de regeling hunner zaken zou bemoeijen, en het Gouvernement hun grondgebied niet zal overschrijden. Dit is werkelijk toegestaan door de duidelijke bepalingen van Lord Grey: „dat de kolonie niet uitgebreid zal worden," en nu heeft men eene gunst gemaakt van hetgene eene onvermijdelijke inwilliging had moeten geweest zijn, indien die Staatkunde stiptelijk gevolgd ware. De uitgewekenen verbonden zich gewillig de slavernij tegen te gaan, vrijen doortogt en bescherming aan reizenden toe te staan en zoo ook tot uitlevering van misdadigers; andere minder belangrijke bepalingen, zullen U. E. voorgelegd worden, wanneer ze naar behooren opgemaakt zijn.

Dat bovengenoemde handelingen eenigen invloed zullen hebben op de Inlandsche hoofden valt niet te betwijfelen,

aangezien het hen beroof1t van eenen steun, waar zij lang op vertrouwd hebben.

Depêche van Sir John S. Pakington
aan den Gouverneur Luitenant Generaal G. Cathcart.
Nr. 24. *Downing Street,* 14 April 1852.

Sir!

Ik heb de depêches van Uwen voorganger van 14 Januarij en 16 Februarij 1852, mij overleggende copijen van eene briefwisseling met de Adsistent-Commissarissen, betreffende de zaken van het grondgebied der Oranje-rivier, en de boeren over de Vaalrivier ontvangen.

Het is mij aangenaam uit deze briefwisseling te merken, dat Uw voorganger de aanbeveling U in mijne depêche van den 10den Maart medegedeeld reeds uitgevoerd heeft, betreffende de herroeping van de buiten de wet stelling van Pretorius; en ik keur de Proclamatie die hij te dien einde uitvaardigde, goed.

De laatste dezer depêches vervolgt de berigten over de handelingen der Adsistent-Commissarissen tot aan het begin van Februarij. Het is aangenaam den uitslag gade te slaan welke hunne pogingen schijnen te hebben, in het verdrijven van de vrees en naijver der boeren, zoowel over de Vaal als in de Souvereiniteit der Oranje-rivier, terwijl het krachtdadige hunner handelingen met de opperhoofden van twijfelachtige trouw, Moshesh en Moletsani, zoo ik vertrouw, alreeds zal geleid hebben, tot hunne algeheele onderwerping. Maar tot nu toe, vind ik geenen voldoenden grond om Hr. Ms. Gouvernement een besluit aanteraden omtrent de groote vraag, of het doelmatig is, het Britsche gezag over de Souvereiniteit te houden? — eene vraag waaromtrent H. M. Gouvernement, met het oog op de depêche van Graaf Grey van den 15den December 1851, en het berigt van Adsistent-Commissarissen aan Sir H. Smith van den 29sten December 1851, zich niet gemagtigd voelt, om zonder verdere berigten, welke het derhalve zal afwachten, te oordeelen.

Ik heb enz.

Depêche van den Gouverneur G. Cathcart aan Graaf Grey.

Nr. 5. *King William's Town*, 20 April 1852.

Mylord!

Ik heb de eer hier in te sluiten het berigt van den Adsistent-Commissaris Majoor Hogge, betreffende de onderhandelingen door hem en zijnen ambtgenoot den Commissaris Owen op het gebied der Oranje-rivier den 16den Januarij l.l. gevoerd, bij welke gelegenheid zij, bedaard en naar den eisch, alle vroegere en tegenwoordige omstandigheden der zaak overwegende, gehoor gaven aan de vriendschappelijke voorstellen van de uitgewekenen zelf, de buiten de wet stelling der aanvoerders vernietigden, en overeenkwamen om de uitgewekenen toe te staan over de Vaalrivier zoodanig gouvernement te vormen als hun het best voorkwam, zonder tusschenkomst van H. M. Gouvernement.

Ik heb de overeenkomst goedgekeurd en bekrachtigd, hiernevens eene copij derzelve, met de proclamatie. Ik heb deze toevertrouwd aan Majoor Hogge, die nog hier is, om ze mede te deelen aan de Transvaalsche uitgewekenen bij zijne terugkomst in de Souvereiniteit, hetwelk vóór het einde der maand zal plaats hebben.

Bijlage. De Adsistent-Commissaris W. S. Hogge aan Z. E. den Gouverneur.

King William's Town, 16 April 1852.

Ik heb de eer aan U.E. ter goedkeuring en bekrachtiging voor te leggen, de overeenkomst gesloten in eene zamenkomst gehouden in de Oranje-rivier-Souvereiniteit op den 16den Januarij 1852, tusschen de Adsistent-Commissarissen, en den Raad der uitgewekenen, aangevoerd door den Kommandant, den Heer A. W. J. Pretorius. Werkelijke of denkbeeldige grieven noopten het volk dat zij vertegenwoordigen, hun geboorteland ruim 16 jaar geleden te verlaten; vijandelijker gevoelens jegens het Gouvernement zijn ontstaan ten gevolge hunner omzwervingen, en van de verliezen hun veroorzaakt door de aanhoudende veranderingen van woonplaats.

De Adsistent-Commissarissen van meening zijnde, dat ge-

durende de heerschende ontevredenheid onder alle gekleurde rassen van Z. Afrika, er geen tijd dient verloren te gaan om diegenen te verzoenen met het Britsche Gouvernement, die op nieuw zouden kunnen worden, wat zij eens waren, de natuurlijke verdedigers tegen onze aanvallen, hebben gereedelijk gebruik gemaakt van de vriendschappelijke voorstellingen uitgaande uit de emigranten zelven, om de buiten de wet stelling hunner aanvoerders te herroepen, en hun toe te staan zoodanig onafhankelijk Gouvernement daar te stellen als hun over de Vaalrivier het best zou voorkomen. Indien U.E. de staatkunde in dezen aangenomen mogt goedkeuren, en die wenscht na te komen met andere maatregelen die langzamerhand het vertrouwen zullen herstellen, geloof ik dat er veel goeds zou ontstaan, indien gij mij wildet toestaan weder naar het gebied der Oranje-rivier te keeren, met het doel uwe gunstige voornemens aan de uitgewekenen mede te deelen, en hen verder te verzekeren dat de verbindtenissen met de Adsistent-Commissarissen aangegaan, naar behooren zullen worden nagekomen.

Ik heb, enz.

Depèche van Sir John S. Pakington
aan den Gouverneur Luit. Gen. G. Cathcart.

Nr. 66. *Downing Street*, 24 Junij 1852.

Sir!

Ik heb uwe depèche Nr. 5 van den 20sten April, mij overbrengende copij eener overeenkomst door de Adsistent-Commissarissen en een gezantschap der Transvaalsche uitgewekenen, aangevoerd door hunnen Kommandant-Generaal A. W. J. Pretorius gesloten, benevens eene Proclamatie over dit onderwerp afgekondigd, ontvangen.

Overwegende de bijzondere stelling, welke dit groote ligchaam van uitgewekenen sedert eenige jaren bekleed heeft, de onwaarschijnlijkheid dat zij immer òf tot de kolonie de Kaap de Goede Hoop òf tot de Oranje-rivier-Souvereiniteit zullen terugkeeren, en het onstaatkundige, zelfs zoo het mogelijk ware om H. M. grondgebied over dit verwijderd land in Z. Afrika uit te breiden, zie ik niet in

dat eenige andere Staatkunde had kunnen gevolgd worden, dan de door U goedgekeurde.

Ik ben hoogst te vreden over het voordeel dat wij verkregen hebben door de vestiging van vrede en vriendschappelijke betrekkingen met de Transvaalsche uitgewekenen. Ik moet U dus mijne goedkeuring over de overeenkomst met de uitgewekenen, en over uwe proclamatie om ze in werking te stellen, betuigen.

Ik heb enz.

Depèche van denzelfden aan den zelfden.

Nr. 103. *Downing Street*, 12 September 1852.

Ik heb enz.

Ik hecht mijne volle goedkeuring aan uwe handelwijze met opzigt tot de schikkingen voor het tijdelijk bestuur van de Oranje-rivier-Souvereiniteit, noodig geworden door het eindigen van het tijdvak, waarvoor de vorigen raad was aangesteld. De besluiten, genomen door de openbare vergadering te Bloemfontein, verdienen de volkomene tevredenheid van H. M. Gouvernement, en ik merk met voldoening den geest op, die in deze vergadering schijnt geheerscht te hebben. Het zal H. M. Gouvernement waarschijnlijk niet mogelijk zijn in eenige der besluiten mede te werken, edoch zal ik mij weêrhouden eenige bepaalde meening ten dezen opzigte te uiten, tot dat ik uw berigt over dat onderwerp zal ontvangen hebben. Ik verlaat mij op uwe bescheidenheid, om met behulp van het advies, dat gij van den Procureur-Generaal hebt ingeroepen, zulke schikkingen te maken, als Gij veronderstelt dat de belangen der Souvereiniteit zullen vereischen, steeds bedenkende, zoo als gij zeker doet, dat zoowel ten dezen opzigte als tot de benoeming van eenen Resident, uwe beschikkingen onderworpen moeten zijn aan het besluit, hetwelk zou kunnen genomen worden, omtrent het behoud van dit land.

Depêche van den Gouverneur Cathcart
aan den Secretaris van Staat voor de Koloniën.

Nr. 33. *Graham's Town* 12 October 1852.

Sir!

In de Oranje-Rivier Souvereiniteit enz.

Wat betreft de vraag over het verlaten of het behouden der Souvereiniteit, heb ik geen reden gezien om de meening, die ik in mijne vorige waagde te uiten, te veranderen, te weten dat het de beste Staatkunde zou zijn om van de tegenwoordige gelegenheid gebruik te maken, tot de opheffing van H. M. gezag en tusschenkomst in het bestuur, in en over al de districten gelegen binnen de grenzen van de eigenlijk zoogenaamde Oranje-rivier Souvereiniteit.

Ware het Britsche Gouvernement hiertoe genegen, niet door eenen halven maatregel, maar door een volledig bewijs en verklaring van onafhankelijkheid, dan zou dunkt mij, eene vermenging der burgerbevolking aan de beide zijden der Vaalrivier, niet moeijelijk zijn. Aldus zou er een goed geregeld, eerbiedwaardig, ofschoon dan ook Republikeinsch Gouvernement, gevormd kunnen worden. Veel gemakkelijker zou het zijn, diplomatiek te handelen met eene zoodanige, erkende en onafhankelijke magt op de Noordelijke grens, dan door Britsche tusschenkomst voort te gaan, met de poging om strijdende belangen en kleine twisten van half beschaafde en geheel barbaarsche elementen waaruit die maatschappij is zamengesteld, te verzoenen. Deze maatschappij toch kunnen wij met geëvenredigde magt, op een gebied van zoo grooten omvang, niet ondersteunen. Een erkende vreemde Staat, waarvan de zetel der regering en van den handel te Bloemfontein of elders gevestigd is, heeft natuurlijk rijkdom en belangen te beschermen; zoo nu dáár een Britsch Consul resideerde, zou hij dien Staat veel gemakkelijker, werkdadiger en zuiniger kunnen nagaan, en met betrekking tot de geringe vereenigde en beschikbare magt van H. M. in de kolonie, eenen veel zekerder slagboom vormen tegen de Barbaren daarbuiten, dan immer door de tusschenkomst van de Brit-

sche Staatkunde en haar Gouvernement zal kunnen bewerkstelligd worden, zonder dat eene kostbare militaire bezetting tot ondersteuning, zoo als die tot nu toegepast wordt, op de veelsoortige en strijdende bestanddeelen, waaruit de maatschappij in de groote en onhandelbare districten binnen de grenzen van de Oranjerivier-Souvereiniteit, zamengesteld is, gevorderd zal worden.

Bijlage. Advies van den Procureur Generaal.

Kaapstad, 4 Augustus 1852.

Z. E. de Luitenant Gouverneur heeft op verlangen van Z. E. den Gouverneur enz.

7. Het is onbetwistbaar, volgens mijne gedachte, dat toen wij voor het eerst de Oranjerivier overtrokken, dit niet was om aan de uitgewekene boeren de magt te verleenen, al dat gene te verrigten wat hun behaagde, maar om die meerderheid van uitgewekene boeren de magt van te doen, hetgene zij wilden, te ontnemen. Deze uitgewekenen hadden ons niet noodig. Zij verlangden niets anders dan in rust gelaten te worden en de vrijheid om hunne eigene zaken met de inboorlingen te regelen. Alleen om den vrede tusschen de boeren en de inboorlingen te bewaren, was het dat wij tusschenbeide traden, eerst door verbonden met de inlandsche hoofden, toen door de 6 en 7 W. 4 C. 57., later volgens het plan van Sir P. Maitland, als Britsch resident en gewapend arbiter, en ten laatste, door de bewering van gezag, van de Britsche Souvereiniteit. Om derhalve een' vertegenwoordigenden vorm van bestuur daar te stellen, dat ons de gelegenheid zou geven om het éénige doel te bereiken, waarom wij, zoo als het mij voorkomt, met eenige mogelijkheid konden toestemmen, in de verantwoordelijkheid van het bestuur te aanvaarden, moesten wij, voor de uitvoerende magt, eenen onafhankelijken werkkring in veel ruimeren omvang trachten te behouden, dan in eenige andere kolonie het geval is, en alzoo de inboorlingen hun regtmatig aandeel in de staatsregeling geven. Niet vóór dat deze beide zaken verzekerd zijn, vrees ik, dat wij de Oranje-rivier voor niets, ja voor minder dan niets zijn overgetrokken. Het grieft mij te moeten zeggen,

dat de besluiten der gedelegeerden mij van geen van beiden schijnen te verzekeren. Het uitvoerend bestuur wordt geen geld genoeg toegestaan. Men schijnt niet gedacht te hebben aan de vertegenwoordiging der inboorlingen. De bevolking, zoowel blanken als zwarten, moet bestuurd worden door eene enkele Kamer, gekozen door de uitgewekene boeren; en de salarissen van alle ambtenaren, zoowel als de stand der inboorlingen moet van hunne beslissing afhangen.

8. Indien wij ons den Britschen Gouverneur over de Souvereiniteit voorstellen, ontbloot van de hulp van Britsche troepen, talrijk genoeg om eene woelzicke bevolking onder bedwang te houden; eene bevolking die weinig huizen bezit waarover zij zich bij verwoesting zou bekommeren; eene bevolking, die zonder moeijelijkheid hare kudden buiten alle gevaar kan voeren, en die geheel ervaren is in het paardrijden en het gebruik van vuurwapenen, dan vrees ik, dat de Britsche Gouverneur, in geval er een belangrijk verschil met de wetgevende magt der uitgewekenen ontstond, spoedig over de Oranje-rivier gejaagd zou worden,- even spoedig als Majoor Warden door Pretorius in 1848. Zegt men in antwoord hierop, dat de Britsche Gouverneur beroofd van troepen, even veel kans heeft om over de Oranje-rivier verdreven te worden, onder den bestaanden als onder den voorgestelden regeringsvorm, dan is mijn antwoord in de eerste plaats, dat ik de zaak met allen eerbied betwist, want de handelingen der vertegenwoordigende wetgeving zouden veel kracht, eenheid, rigting en gezag aan de bewegingen der ontevredenen geven, en in de tweede plaats antwoord ik, dat, zoo het tegenwoordige gevaar even groot ware, als dat hetwelk men zou kunnen verwachten uit de voorgestelde verandering, dan nog zou men in overweging moeten nemen of het voor ons eene goede staatkunde zijn zou, om voort te gaan met ons plan van vertegenwoordigend bestuur, of om ons geheel uit het land terug te trekken. Indien Groot Brittanje zich niet voorbereid heeft om ten haren eigenen koste in de Souvereiniteit eene militaire magt te onderhouden, die voldoende is om alle ran-

gen daar in bedwang te houden, dan betuig ik openhartig, dat ik geen middel zie, hoe de voorgestelde vorm van bestuur, ja zelfs ieder andere vorm van bestuur onder Britsche wetten, voortdurend met degelijkheid en kracht, zou kunnen werken. In eenige der stukken mij door Z. E., den Luitenant Gouverneur overgelegd, schat men eene voldoende magt op 500 man. Deze geringe berekening verbaast mij, zelfs zoo het meerendeel ruiters waren, en de onschatbare hulp van veldstukken bezat. En de behoefte om eene indrukwekkende militaire magt in de Souvereiniteit te onderhouden, zal dunkt mij nog duidelijker worden, indien wij onze oogen van de Souvereiniteit zelve over de Vaalrivier slaan, en beschouwen wat er thans in deze onmetelijke streek op het punt staat te gebeuren. Ik verwijs natuurlijk naar de erkenning van H. M. regering van de staatkundige onafhankelijkheid der uitgewekene boeren die zich in dat land gevestigd hebben.

9. Z. E. de Gouverneur zal niet veronderstellen, dat ik mij vermeet de Staatkunde, waardoor de onafhankelijkheid der boeren over de Vaal erkend werd, te veroordeelen. Deze Staatkunde is onberekenbaar in hare gevolgen. *Ik* kan haar niet geheel omvatten. Dat zoodanige erkenning zonder voorbeeld is, is duidelijk. Dat zij de geheele vroegere Staatkunde omver werpt, is niet minder duidelijk. Dat hunne ondergeschiktheid, ontegenzeggelijk en hunne onafhankelijkheid een droom was, was de leer van het Britsche Gouvernement tot voor korten tijd. Het was de leer, beweerd door de magt der wapenen te Natal in 1842. Het was de leer, beweerd door de magt van wapenen te Zwart Koppies in 1845. Het was de leer beweerd te Boomplaats in 1848. Het was nog de leer tot in lateren tijd. „Het is duidelijk," zegt Lord Grey in zijne depêche Nr. 546 dato 29 November 1850, — „Het is duidelijk, dat de boeren niet „het minste regt hebben op het grondgebied, dat zij over „de Vaal-rivier bezet hebben, en ik vertrouw dat men geen „tijd zal laten te loor gaan, om die middelen in het werk „te stellen die ik aanbevolen heb, om de binnenlandsche „stammen, die zij onderdrukken, aan te moedigen tot en te

„helpen in het beweren *hunner* regten, en om zich zelven „te verdedigen." In waarheid, wij weigerden niet alleen om den boer van ons onafhankelijk te verklaren, maar wij kwamen tusschenbeide om de boeren te dwingen, hunne afhankelijkheid te erkennen van die binnenlandsche hoofden, in wier land zij zich gevestigd hadden. De Sand-rivier- overeenkomst van 16 Januarij 1852 heeft dit alles veranderd. De uitgewekene boeren zullen in het toekomende zich zelven regeren, zonder eenige tusschenkomst van H. M. H. M. is gedwongen geworden van elk verbond, hoe ook genaamd en met wie het ook van de gekleurde rassen benoorden de Vaal-rivier zijn mogt, af te zien. Het is mij bewust, dat deze overeenkomst, ofschoon niet in U. E. tijd gesloten, toch U. E. bekrachtiging erlangd heeft. Ik twijfel volstrekt niet, dat de inhoud overeenstemt met de laatste begrippen van het bestuur van Lord John Russell, en met de Staatkunde van het tegenwoordig Gouvernement, zoowel als met den tegenwoordigen streng-reactionnairen gang van de publieke meening in Engeland, ten opzigte van het karakter en de eischen van de inboorlingen, sedert eenige jaren ontstaan en niet minder verlevendigd door de laatste en tegenwoordige Kafferoorlogen. Het zou eene ongerijmdheid zijn te loochenen, dat de erkenning der Vaal-Republiek hare voordeelen heeft en deze, noch weinig noch gering zijn. Maar wat mij betreft, ik betuig openhartig, dat ik met weêrzin getuige ben, van de omverwerping van het gene zoo lang eene geliefde en in zijn beginsel zoo edele Staatkunde was, — eene Staatkunde gehandhaafd met geene geringe opoffering van bloed en schatten.

10. Mijn doel is niet om de Sand-rivier-overeenkomst in al hare strekkingen te beoordeelen, maar te trachten de waarschijnlijke gevolgen daarvan voor de Souvereiniteit te waarderen. Alvorens hiertoe over te gaan, zou ik echter willen stilstaan om te vragen, of, indien het in 1848 voorzien was, dat in 1852 de staatkundige onafhankelijkheid toegestaan zou worden aan het grootere deel der boeren, die weigerden zich aan het Britsche gezag te onderwerpen, Sir Harry Smith besloten zou hebben het Brit-

sche gezag door magt van wapenen te bevestigen, over dat gedeelte van hen, dat bij toeval woont in hetgene wij nu de Souvereiniteit noemen? Volgens welk verstandig beginsel moet de ééne boer in bedwang, de andere in vrijheid zijn? Is er eenig nut voor oorlog of vrede verkregen door de nieuwe Republiek te hebben, aan de oevers van de Vaalrivier, in plaats van aan de oevers der Oranjerivier? Ik beken, dat ik het er niet in zie; want, hoe uitgebreider uw grens, hoe moeijelijker het zijn moet, die te verdedigen; en de invoeren door de inwoners benoodigd, moeten onafhankelijk van den vorm van hun Gouvernement toch aan dezelfde havens inkomende regten betalen. Men kan zeggen: „de inboorlingen in de Souvereiniteit moeten beschermd worden." Maar waarom? De Adsistent-Commissarissen hebben volstrekt afgezien van alle verbindtenissen met inboorlingen benoorden de Vaal-rivier; eene omschrijving, welke, zoo ik begrijp, onder anderen Waterboer en zijne Griquas zal moeten omvatten. Verdienen de inboorlingen bezuiden de Vaalrivier meer bescherming dan die benoorden de Vaal-rivier? Of zijn de boeren benoorden die rivier van zachtmoediger aard dan de boeren bezuiden de Vaalrivier? Op beide vragen ben ik geneigd *Neen* te antwoorden. En is dit zoo? zou dan de vestiging van eene Republiek aan de Vaalrivier niet geschikt zijn om de gronden *tegen* eene vestiging van eene Republiek bij de Oranjerivier, die wij zoo lang weigerden, omverre te werpen? Het is slechts door eén soort van toeval, dat de grond tusschen deze twee rivieren voor het tegenwoordige nog Britsche bezitting is.

11. Dit zij zoo het wil, de vestiging der Republiek zal, zoo ik mij niet vergis, vele belangrijke gevolgen hebben. Zij zal, wanneer de zaken geregeld zijn, waarschijnlijk opgevolgd worden door eene groote verhuizing uit de kolonie. Twee onderscheidene beweegredenen zullen tot dat einde leiden — het haken naar grootere uitgestrektheid lands, en de bekoorlijkheid van staatkundige onafhankelijkheid. Zelfs nu hebben de boeren eene zeer sterke hoewel ongeregelde magt, en zijn goed gewapend en goede ruiters

Niet verre verwijderd is de tijd, of zij zullen nog magtiger worden. Door geboorte, door taal, door stelling, in vele gevallen door familiebetrekking, zijn de boeren aan deze en gene zijde der Vaal naauw verbonden, en zullen zulks nog meer worden. Velen der boeren aan beide zijden der Vaal beschouwen de Souvereiniteit als een land, gekocht met hun geld, met hun bloed, en waarop de Engelschen niet meer regt hadden om zich daarmede te bemoeijen, dan zij het nu zouden hebben om zich te mengen in het land over de Vaal. Hoe de Britsche Gouverneur der Souvereiniteit, zich zal kunnen staande houden, *tegen* een of ander volksplan, aangenomen bij een Volksraad van de Souvereiniteit, als ik dien zoo durf noemen, en goedgekeurd door den Volksraad over de Vaal, zoo hij niet *zeer* sterk ondersteund wordt door Britsch geld en Britsche troepen, is iets dat moeijelijk voor mij te bevatten is. Dat de hoofden van de boeren over de Vaal in verzoeking zullen geraken — misschien gedwongen worden — zich te steken in de zaken der Souvereiniteit, komt mij meer dan onvermijdelijk voor. Reeds zien wij er de voorteekenen van: het blijkt dat de Heer Pretorius uitgenoodigd werd door den Adsistent-Commissaris Owen om zijne hulp te verleenen in eene vergadering van gedelegeerden te Bloemfontein. Het blijkt echter niet, dat hij juist op dien tijd op uitnoodiging in de Souvereiniteit kwam. Het publiek ten minste verkeerde in het onzekere over het wezenlijke doel van zijn bezoek. Hij werd met vuur ontvangen en zijne diensten bij die gelegenheid waren zoodanig, dat zij eene warme ontvangst regtvaardigden. Had hij het gewild, dan had hij, zonder den geringsten twijfel, zonder zich in het minst te compromitteren, het geheele doel der vergadering kunnen verijdelen. Ik wil niet zeggen, dat hij zijnen invloed ten behoeve van de voorgestelde Staatsregeling in de schaal legde, omdat hij zag hoe gemakkelijk het hem later wezen zou om zijnen invloed aan beide zijden der rivier te vermeerderen; maar hij had dien invloed volgens mijne gedachten *kunnen* gezien hebben. En wanneer ik bedenk, dat deze heer — wiens loopbaan wel wat berucht, wiens toestand zelfs nu nog eenigermate

dubbelzinnig, en die in elk geval het hoofd van een buitenlandsch Gouvernement is, — Z. E. den Gouverneur verzoekt, zekere boeten aan Britsche onderdanen, in de Souvereiniteit, wegens ontrouw opgelegd, vrij te stellen (dit toch deed de Heer Pretorius in zijnen brief aan Z. E. dato 14 Junij 1852) dan zie ik hierin het teeken, dat het niet waarschijnlijk is, dat staatkunde en staatkundigen aan beide zijden der Vaal gescheiden kunnen gehouden worden. Twee volken, zoo volmaakt één in alle andere opzigten, kunnen om bijzondere doeleinden, door geen kleinen stroom gescheiden blijven. Een' opstand in de Souvereiniteit zal het nimmer aan deelgenooten over de Vaal ontbreken.

15. Zal ik dan aanraden de geheele verlating van de Souvereiniteit, zoodra hare zaken zullen geregeld zijn? Ik gevoel mij zelven ontsteld over den grooten omvang en de moeijelijkheid dezer vraag; doch aangenomen, dat de nieuwe Republiek over de Vaalrivier erkend is; dat er eene staatsregeling als de voorgestelde in de Souvereiniteit moet gevestigd worden; dat het den inlandschen hoofden, (gelijk blijkt het geval te zijn) vergund is de verschillen naar hunnen zin onder elkander te beslechten, dan ben ik gereed, volgens de gestelde vraag, de geheele overlating der Souvereiniteit aan te raden. Met die Republiek en die wetgeving zou een Britsch Gouvernement zich nog staande *kunnen* houden, zoo er eene krachtige militaire magt ware; doch staan wij den inlandschen hoofden binnen de Souvereiniteit toe, elkander door binnenlandsche oorlogen te vernietigen, dan kan ik niet begrijpen waartoe die Britsche magt zou onderhouden worden. Ik zou durven beweren, zonder mis te tasten, dat het einde dezer oorlogen zou kunnen voorzien worden. De sterkere hoofden zouden eerst de zwakkeren overweldigen, en wanneer allen door strijd verzwakt waren, zou er voor de verdere emigratie een land geruimd zijn, en deze verhuizing zal beginnen van af de kaapkolonie naar de Vaal. Deze verhuizing is in den laatsten tijd minder belangrijk geweest. Daarin lag veel onaangenaams en eenig gevaar voor de emigranten. De gedachte, dat het Britsche Gouvernement den uitgewekenen nimmer

hunne onafhankelijkheid zou verleenen, — dat dit zelfde Gouvernement alle aanvallen tegen inboorlingen zou wreken, dat men van de akte 6 en 7 W. 4. C. 57 niet vrij kon geraken, zonder de 25 gr. Z. Br. te overschrijden, eene lijn die velen wenschten te ontdekken en over te trekken. Deze overwegingen onder een volk, gelijk aan onze boeren, had gewigt; doch wordt het bekend, dat het Britsche Gouvernement volkomene onafhankelijkheid aan de boeren gegeven, en bescherming aan de inlanders onttrokken heeft, dan zal, dunkt mij, het aantal boeren, dat de kolonie ter opsporing van vrijheid en grondbezitting verlaten zal, betrekkelijk zeer groot wezen. Onder deze omstandigheden geloof ik niet, dat het moederland de kosten zal willen dragen om eene magt in de Souvereiniteit te onderhouden; en onder deze omstandigheden geloof ik niet dat er iets zou kunnen verkregen worden, dat de kosten waardig is.

16. Wie zou kunnen klagen over verbroken trouw, indien het Britsche Gouvernement teruggetrokken wordt? De Boeren? Neen, zeker niet. Zij zullen verkrijgen dat waar zij altijd om gestreden hebben, een eigen bestuur. Het handje vol Engelschen, dat zich onder de boeren gevestigd heeft? Ik geloof het niet. Zij allen, zoo ver het mij bewust is, pleiten voor eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm, en zij kunnen niet verwachten, dat Britsch geld en Britsche troepen hen zullen beschermen tegen een bestuur van hunne eigene keuze. Moshesh en zijne Batutos? Hij en zij, hebben bij de boeren hulp tegen ons gezocht. Adam Kok? Hij ook behoort in zekeren zin tot de ontevredenen. Ik neem aan, dat Adam Kok, Moroko en eenige mindere hoofden, ons in het uur des gevaars zullen missen; maar het schijnt toch bepaald te zijn, dat wij weinig te doen zullen hebben met de inlanders, zelfs zoo wij blijven; en dewijl zij zich toch nimmer naar de omstandigheden zullen regelen, noch zich zullen vestigen om der veiligheidswil, zoo lang zij vermeenen Britsche magt tot steun te hebben, zoo denk ik, dat het beter is voor alle partijen, indien wij de verantwoordelijkheid afschudden en ons geheel terug trekken. Zoo er hier of elders een Engelschman of een

Inlandsch hoofd gevonden wordt, die onder geen ander dan het Engelsche bestuur wil leven, dat dan de eerste zijne hoeve verkoope, en de laatste elders ga wonen. Naar mijne gedachte is het zeker, dat, met betrekking tot het vraagstuk van loslating of overgifte, de bestaande omstandigheden zoo gunstig zijn, als ze misschien immer weêr zullen worden. Het moet, zoo als ik zeg, nu of nooit geschieden.

17. Men kan misschien zeggen, dat wij de Souvereiniteit dienden te behouden, omdat, zoo wij haar vrij geven, zij een deel der nieuwe Republiek zal uitmaken, en die derhalve te groot zal worden. Ten dien opzigte heb ik niet de minste vrees. De uitgewekene boeren zullen nimmer de kaapkolonie aanvallen. Voor hen zal er geene verzoeking zijn, de grenzen aan die zijde uit te breiden. Overwint het beginsel of het vooroordeel, dat zich verzet tegen de vrijstelling uwer ondergeschikte onderdanen of tegen hunne onafhankelijkverklaring, en zoo ook het andere beginsel of vooroordeel, dat strijdt tegen het verlaten van al die inlanders, om geregeerd te worden door vroegere onderdanen, die gij niet langer besturen zult, dan zie ik geenen grond noch voor hoop noch voor vrees, zoo min ten opzigte van den handel als van het grondgebied, die Groot Brittannië nopen zou, om onkosten te maken, ten einde haar gezag aldáár te handhaven.

Depèche van den Hertog van New-Castle aan den Gouverneur Luitenant-Generaal G. Cathcart.

Nr. 39. *Downing Street*, 14 Maart 1853.

Sir!

1. In uwe depèches, Nr. 34, van den 14den November en Nr. 47 van den 13den Januarij, vestigt gij de aandacht op het gebied der Kroon over de Oranje-rivier, zijnen vervreemden toestand, en op de behoefte aan bepaalde aanwijzingen over de vraag van behoud of verlating. Gij meldt dat gij de zaken dáár bestuurd hebt onder de proclamatie van Souvereiniteit door Sir H. Smith, en nog onlangs onbekend waart, dat er koninklijke besluiten bestonden, die het gebied tot eene afgescheidene Britsche kolonie maakten, en dat gij

nu aarzelt om aan deze besluiten eene uitbreiding te geven, en daarmede overeenkomstig te handelen, dewijl gij onbekend zijt met de beschouwingen van H. M. Gouvernement waarmede deze misschien in strijd zouden zijn.

2. Gij zult wel voort willen gaan om de uitbreiding er van te voorkomen: ik vervolg, met u de aanwijzingen te geven die gij noodig hebt.

3. H. M. Gouvernement heeft besloten de Oranje-rivier-Souvereiniteit te verlaten. Ik zal nu de redenen niet aanwijzen, die bij ons overwogen zijn om tot dit besluit te geraken; het is voldoende te zeggen, dat het onverstandig bestuur, dat tot hiertoe in de Souvereiniteit bestaan heeft, niet voldaan heeft aan het doel waarom het daargesteld werd. Het gezag van den Britschen Resident is noch ondersteund noch geëerbiedigd, zoo min door de zwarten als door de kolonisten van Europeschen oorsprong. Gij vermeent dat voor het handhaven van het Britsche gezag onder hen eene magt van 2000 man en eene algeheele regeling van het Gouvernement onmisbaar zijn. Het voorstel is onaanneembaar. Het zou geene voordeelen afwerpen, geëvenredigd aan het gevaar en de onkosten, die er mede gepaard gaan. De staatkunde derhalve om de Souvereiniteit over het betwiste grondgebied op te geven, mag als beslist beschouwd worden. Bovendien, de tegenwoordige gelegenheid is gunstig voor de uitvoering van dezen maatregel. Nu voert het geen blaam op eer of waardigheid met zich. De laatste veldtogt en overeenkomst te Berea zal elke misvatting, die de overgave van grondgebied veroorzaken kon, wegnemen.

4. Hoogst kiesche en moeijelijke vragen moeten opgelost worden, om den maatregel ten uitvoer te leggen. Ik heb het goed geoordeeld gehoor te geven aan uwe ernstige aanbevelingen, dat eene taak van zulke kieschheid en moeijelijkheid behoort toevertrouwd te worden aan een openbaar ambtenaar, geheel ingewijd in de inzigten van het Gouvernement, en die met het oog op den aard der zaak moet uitgekozen worden. Ik hoop, dat de ambtenaar, aan wien ik deze belangrijke taak zal opdragen, toekomende

maand per mail naar de Kaap zal kunnen vertrekken; en in den tusschentijd, verloopende vóór zijne aankomst, zult gij zoodanige voorloopige schikkingen maken als gij meenen zult doeltreffend te zijn, om aan het goed begrip der staatkunde, welke hem opgedragen wordt, kracht te geven.

Om mijne lezers met den waren geest van de Engelsche schrijvers bekend te maken, heb ik bovenstaande briefwisseling voor dit werk doen vertalen, door den Heer William Smith, beëedigd translateur en taalmeester te Amsterdam.

Deze briefwisseling was mij in Natal nog niet bekend; maar uit de gesprekken, die ik met den Heer A. W. J. Pretorius gevoerd had, zie bl. 197 en 199 wist ik toch reeds, dat de emigranten vrij en onafhankelijk van Engeland geworden waren. Hun gezegende toestand, hun schoon en rijk land, hun uitgestrekt gebied, hun magt en invloed in geheel Zuid-Afrika, hun edel karakter, maar ook hun gebrek aan kennis, die alléén uit Holland kon aangevoerd worden, omdat ze niet anders dan Hollanders wilden zijn en blijven, stond mij aanhoudend voor den geest. En dacht ik daarbij aan mijn vaderland, hoe juist omgekeerd dáár de toestand was, hoeveel kennis dáár gebrek leed en hoe weinig Hollanders er thans in Nederland zouden gevonden worden, die genegen zouden zijn, om door de noodige bijdragen in het wederzijdsch gebrek te voorzien, O! dan werd het mij benaauwd, en schaamde ik mij een Nederlander te zijn, die beide, de Europesche en de Afrikaansche Hollanders had leeren kennen en ze niet wist tot elkander te brengen.

Het was in den nacht van 25 op 26 October 1852, dat mij voor het eerst het denkbeeld voor den geest kwam: „Laat den Emigrant land verkoopen aan den Nederlander „en uit de kooppenningen eene Bank oprigten, dan kan de „Nederlander kennis verzenden en bekostigen, dan heeft hij waarborg voor zijn geld, en dan zijn beiden geholpen."

Dit denkbeeld hield ik vast. Ik werkte het uit en vroeg daaromtrent het oordeel van de Heeren J. P. Hoffman, voornaam koopman, Dewald Pretorius, landeigenaar, beiden

te Pieter-Maritzburg, M. Strüben, magistraat van Kliprivier district en J. N. Boshof voornoemd. Zij vonden het goed, indien het uitvoerbaar was, doch daartegen bestonden vele bezwaren.

De nieuwe Republiek vorderde eenen aanvoer van alle soort van kennis, zoo wel staatkundige als maatschappelijke, wetenschappelijke als ambachtskennis. Daarbij had zij dringende behoefte aan eene courante geldwaarde of circulerend medium. Bij gebrek daaraan, kon zij geene inkomsten verzamelen, waaruit algemeene kosten bestreden en werken ten algemeenen nutte konden bekostigd worden; voerden de ingezetenen eenen ruilhandel, die hen hoogst nadeelig was, en waardoor de kennis, al ware zij aanwezig, geene vruchten zou kunnen opleveren. Er was dus kennis èn geld noodig, en hij die alléén kennis en geen geld aanbragt, zou niet slechts het ongerief des ruilhandels en der werkeloosheid van het algemeen bestuur deelen, maar zich daarover dubbel beklagen, omdat hij zich nimmer in zoodanige maatschappij bevonden had.

Kennis en geld evenwel gaan niet altoos gepaard, ja, de meest maatschappelijke, de meeste ambachtskennis, heeft zelden geld. Zij weet zich echter meer ontberingen te getroosten dan de staatkundige en wetenschappelijke kennis; deze zal zich niet verplaatsen, dan in eene maatschappij, die haar eene behoorlijke belooning weet aan te wijzen.

Zou dus Nederland voorzien in de behoeften der Republiek, en zelfs, zou zij dit langzamerhand doen, dan moest zij kennis en geld aanbrengen, en zou die aanvoer voor haar aannemelijk zijn, dan moest de kennis óf geld bezitten om voldoende vruchten op te leveren, óf waarborgen vinden voor eene genoegzame belooning. Maar hoe kwam de kennis aan geld of aan deze waarborgen?

De Republiek bezat daarvoor het middel. Haar domein of Gouvernementsgrond had waarde, of liever kon die krijgen. Die waarde moest zij doen gelden. Zij moest afzien van haar besluit van 20 Mei 1850; zie blz. 202; indien dit besluit gevolg had, dan kon het haar slechts kennis en geen geld aanbrengen. Zij moest dien grond den

Nederlander te koop aanbieden, doch op zulke aannemelijke voorwaarden, dat de geldbezitter voordeel zag, in er kennis te vestigen en die van het noodige geld, ter voortbrenging van de vruchten dier kennis te voorzien, en daar door zou tevens de Republiek geldelijke inkomsten verkrijgen, waaruit zij hare behoeften kon bestrijden; en mogt die verkoop en koop eenigzins belangrijk zijn, of worden, dan kon uit de kooppenningen eene Landsbank opgerigt worden, waardoor de ruilhandel spoediger ophouden, de koophandel en nijverheid een krachtiger steun verkrijgen, en de waarde van al de bezittingen in de Republiek rijzen zou.

Ik zeg daartegen bestonden vele bezwaren:

1e. De Republiek moest het denkbeeld goedkeuren en aannemen.

De Republiek werd vertegenwoordigd door den Volksraad en het aanwezige publiek, zie blz. 214. Zonder de medewerking of liever buiten de voordragt van de voornaamste mannen in de Republiek, was er geen uitzigt op. Het voorstel gold eene afwijking van een genomen besluit en bevatte inzigten, die, met allen eerbied gezegd, niet aanstonds door alle beoordeelaars zouden begrepen worden. Ik zag geen kans om andermaal mijn gezin te verlaten en eene onzekere reis naar de Republiek te ondernemen, en besloot daarom de beide Heeren Kommandanten-Generaals Potgieter en Pretorius, door tusschenkomst van den Heer Dewald Pretorius te doen voorstellen, dat „zij den Volks„raad zouden voordragen mij te volmagtigen om een ge„deelte der Gouvernements gronden aan Nederlanders te ver„koopen, met en onder voorwaarden, dat de kooppenningen, „na aftrek van des verkoopers kosten, zouden bewaard „blijven in eene Landsbank in de Republiek te vestigen, „ten einde door de exploitatie van den grond, door of na„mens de koopers, de verlangde kennis, en door de voor„deelen, die hun kapitaal in de Bank zouden opleveren, nieuwe „inkomsten voor den Staat te verkrijgen, terwijl de voltrok„kene koop, zoo wel als de daargestelde Landsbank, in „hare gevolgen, in al de bijzondere behoeften der bevol„king zou voorzien."

2^{e}. Verondersteld dat de Republiek daartoe overging, dan moest men ook in Nederland het denkbeeld goedkeuren en aannemen.

In Nederland was de Republiek nog niet of zeer onvolledig bekend. Daar moest het denkbeeld niet aan het Gouvernement, maar aan het verspreide publiek voorgedragen worden. Dit publiek vorderde eene geheele verklaring van den stand van zaken. Daarvoor moest de aannemelijkheid van het voorstel voor den *kooper* betoogd, de renten voor het te besteden kapitaal opgegeven, de gronden voor die rente aangewezen en de te verwachtene uitkomsten of gevolgen berekend worden. Om dit bezwaar op te heffen, schreef ik in afwachting van het antwoord uit de Republiek eene brochure, getiteld „beschouwing van „de Hollandsche Afrikaansche Republiek en aanbeveling tot „overbrenging van kennis en kapitaal uit Nederland der„waarts," waarin ik mijne berekeningen maakte op den aankoop van grond tegen *f* 6.— per bunder.

Den 17^{den} Februarij 1853 kwamen te Pieter-Maritzburg de Heeren Albert Pretorius, Lid van den Volksraad; Pieter Pretorius, beide broeders van den Kommandant-Generaal, en Martinus Pretorius Andriesz^{n}. zijn oudste zoon. Zij berigtten, dat de Heer Potgieter overleden was, en dat de Heer A. W. J. Pretorius mijn voorstel goed gevonden had en ik moest overkomen om de daartoe noodige papieren in orde te brengen. Ik kon onder hun geleide gaan en zij zouden voor mijne terugreize zorg dragen. Nu besloot ik mede te gaan: gaf daarvan kennis in eenen brief aan mijne vrienden in Holland, onder toezending der brochure, met verzoek om die, als zij er geen bedenking tegen hadden, in Nederland te doen drukken en verspreiden, opdat ik, bij mijne komst aldaar, die nu mogelijk werd, de zaak bekend zou vinden, en vervolgens vertrok ik met genoemde Heeren den 22sten Februarij 1853, naar de Republiek.

Door oponthoud kwam ik eerst den 17^{den} Maart ten huize van den Heer A. W. J. Pretorius, en vond hem ziek; evenwel nog niet zoo ernstig, of hij kon den volgenden dag

den Volksraad, die ten zijnen behoeve ditmaal op de plaats van Ferdinand Pieterse aan Magaliesberg vereenigd was, bijwonen. Hij deelde mij mede, dat hij de voordragt tot aanneming van mijn voorstel reeds drie dagen te voren, op den 15den Maart, gedaan had, doch dat zij werd afgewezen, eensdeels omdat men het voorstel niet geheel begreep; ten andere omdat een brief van den Heer Smellenkamp aan wijlen den Heer Potgieter en een gelijksoortige aan den Volksraad ingekomen waren, waarvan de inhoud ten mijnen aanzien zeer ongunstig was.

Bij deze zitting verzocht ik om op morgen, Zaturdag den 19den Maart, mijne belangen te mogen voordragen en dit werd mij toegestaan.

Doch bij die zitting werd eene benoeming gedaan, waartegen de Heer Pretorius zich sterk uitgelaten had, te weten, de oudste zoon van den overledenen Heer H. Potgieter werd benoemd tot Kommandant-Generaal in zijns vaders plaats, en deze teleurstelling maakte hem eenigzins wrevelig.

In de zitting van den 16den Maart, ging nog eene zaak vooraf, die den Heer Pretorius nog minder aangenaam was. Hij was eischer geweest tegen den Heer Jansen van Rensburg, een oud vriend van Bührmann; en had het regtsgeding voor Landdrost en Heemraden van Rustenburg gewonnen; nu werd van dat vonnis voor den Raad geappelleerd, ten gevolge waarvan het vonnis ten eenenmale werd vernietigd en de Heer Pretorius veroordeeld in de kosten der instantiën.

Deze beide omstandigheden vernieuwden bij hem de herinnering aan al de tegenwerking, die hij van de bij hem meer bekende Hollanders steeds ondervonden had, terwijl de mogelijkheid naar zijn oordeel toch ook bestond, dat ook ik de emigranten wilde misleiden, omdat ik op vergoeding van reiskosten had aangedrongen.

Alvorens mijn voorstel nader te ontwikkelen, zeide ik, vernomen te hebben, dat de raad een' brief van den Heer Smellenkamp ontvangen had, welke mij persoonlijk betrof, en verzocht dien brief alhier openlijk te mogen voorlezen en te beantwoorden. De President gaf mij dien over. Hij

bevatte eene waarschuwing tegen alle vreemdelingen uit Holland en bovenal tegen mij, die de menschen allerlei zaken zou op den mouw spelden, en geen vertrouwen verdiende. Ter beantwoording van dien brief, las ik voor een' brief van de Heeren Geb^{s}: Heemskerk van den 6^{den} December 1850, toen mede-chefs van den Heer Smellenkamp, en de Raad verlangde geene verdere wederlegging. Doch wat mijn voorstel aanging, dit werd voornamelijk bestreden door den Heer Pretorius en dien ten gevolge afgekeurd.

Hoogst ontevreden zou ik met den Heer Pretorius naar zijne plaats rijden, doch toen het rijtuig ingespannen werd, kwam het raadslid, de Heer J. J. Schepers, tot mij met de vraag, of ik blijven wilde, er bij voegende, dat hij dacht, dat het voorstel nog eens nader besproken, en welligt aangenomen zou worden.

Ik deed dit, logeerde in de tent van den Heer P. F. Strydom, schoonvader van Bührmann, en behandelde met den President en al de leden van den Volksraad, mitsgaders met den Kommandant-Generaal W. F. Joubert alle de onderscheidene artikelen van mijn voorstel.

Ik deelde hun mijn gevoelen mede over den tegenwoordigen toestand van hunne Republiek en over hunne behoeften. Dat gevoelen had mij geleid tot de zamenstelling der artikelen, vervat in de twee besluiten, op wier aanneming ik aangedrongen had. Hun land was, ten aanzien der Nederlanders, nog onverkoopbaar en had nog geen waarde. De Nederlander wilde dien grond zelfs niet ten geschenke hebben, indien hij gehouden zou zijn, om hem *in* de Republiek te komen betrekken. De bepalingen van het eerste besluit moesten dienen om de onverkoopbaarheid te doen ophouden; die van het tweede, om eene zekere waarde van den grond daartestellen [1]). Alzoo hield art. 1 van het eerste besluit eene volmagt in tot *verkoop* van eene *groote* uitgestrektheid *beste* grond, of een *gedeelte* daarvan, opdat de *koop* voor de *koopers* de moeite waardig zou zijn en het aan *hunne* keuze zou staan, om ook het voordeel

[1]) De inhoud van beide besluiten zal den lezer spoedig vernemen.

daarin gelegen, met een gedeelte van grootere uitgestrektheid te kunnen *beproeven*. Dat de verkoopkosten door den *Staat* zouden gedragen worden, opdat de *koopers* niet anders dan de reiskosten te betalen zouden hebben, welke voor hen een zwaren last zouden uitmaken. Dat die *verkoopkosten* aangewezen werden om allen twijfel daaromtrent te voorkomen. Dat de kooppenningen, na aftrek dezer kosten ter gelegener *overkomst* der *koopers* moesten gestort worden, opdat de tijdsbepaling dier storting aan de *koopers* zou verblijven en dat dit *restant* der kooppenningen moest bewaard blijven in eene Landsbank; opdat de *koopers* zouden weten, wat de Staat met dit geld wilde doen.

Art. 2. hield mede eene volmagt in, om, als het mij raadzaam voorkwam, of met de *koopers,* of, indien de koop met eene maatschappij mogt gesloten worden, dan met haar bestuur, de Statuten der Landsbank te regelen, opdat daarbij het goedvinden en de medewerking der *koopers* zouden worden ingewonnen.

Art 3 behelsde eene bepaling, dat van den koop eene *behoorlijke akte* zou opgemaakt worden, zoo wel in het belang van kooper als verkooper; dat mij dan 10 ten honderd van de koopsom zou worden voldaan, opdat ik daaruit mijne belooning zou vinden en de kooper, een deel van de kooppenningen betaald hebbende, dit deel niet doelloos zou uitgegeven laten, maar in zijn belang zou medewerken om de overkomst der koopers te bespoedigen, en dat de overige 90 ten honderd binnen 4 weken na hunne aankomst, moesten betaald worden, opdat er een tijd voor *die* betaling zou zijn vastgesteld.

Art. 4. kende den koopers nog een bijzonder regt toe van deelneming in de Landsbank met geen ander oogmerk dan om de daarstelling der Landsbank aannemelijker te maken en hare handelingen beter en zekerder te regelen.

Art 5. gaf eene duidelijke verklaring, dat men in de Republiek niet verwachtte, dat alle koopers zelve zich daar zullen gaan nederzetten; integendeel dat zij den door hen gekochten grond aan *andere* personen zullen overgeven, doch dat deze, onderworpen aan de wetten van het land, gelijke

burgerregten als de ingezetenen zullen genieten, al wederom om den koop voor *ieder* Nederlander aannemelijk te maken, en tevens daardoor den kooper voor zooveel noodig te ontslaan van alle verpligting, om in *eigen* persoon zich in de Republiek te vestigen, en om *zelve* de 90 ten honderd te betalen.

Art. 6 bevestigde niet alleen het bovenstaande door de bepaling, dat de overeenkomsten tusschen de koopers en die andere personen aangegeven, in de Republiek geheel zullen erkend worden, maar vermeerdert het gemak van de overgifte van den grond, door de bijvoeging dat zij die overeenkomsten ook *buiten* Nederland zullen kunnen sluiten, opdat de koopers toch geene de minste belemmering in hunne speculatie met dezen aankoop zouden ondervinden.

en Art. 7 zou mij ten rigtsnoer dienen, tot welken prijs ik den koop kon laten, en de verzekering geven welke belooning ik voor mijne pogingen zou erlangen. De prijs die welligt gemaakt zou kunnen worden, was geheel onzeker en afhankelijk van omstandigheden. Hij zou nimmer hoog kunnen zijn, maar er moest een minimum, een laagste prijs bepaald worden. Die bepaling moest niet vervat zijn in dit besluit, omdat ik hiermede aanstonds voor den dag moest komen en het mij de gelegenheid zou benemen om iets meer dan den laagst bepaalden prijs te verkrijgen, terwijl het bedrag mijner belooning, dat voor rekening van den Staat kwam, voor ieder ander onverschillig was. Daarom moest een en ander bij een *afzonderlijk* besluit van den Volksraad bepaald worden.

Eindelijk moest ik opmerken, dat in dit besluit van geen tijd van aanvaarding of in bezitneming van den grond gesproken werd, en dat dus die inbezitneming door de koopers lang kon uitblijven, maar dat die vrijheid van hunne zijde noodig was, om het doel, de *verkoopbaarmaking* van den grond te bereiken,en dat de Republiek te dien aanzien eenige waarborg kreeg door de bepaling der betaling van 10 ten honderd in art. 3.

Door zoodanig besluit, vleide ik mij, dat de *onverkoopbaarheid* van den grond in Nederland zou ophouden, en dat dan, in verband met het tweede besluit, er gelegen-

heid zou ontstaan, om in de behoeften van de Republiek aan *kennis* en *geld*, te kunnen worden voorzien.

En wat het tweede besluit aangaat:

Art. 1. zou eene *waarde* aan den grond geven, door de bepaling, dat dien niet voor minder, maar wel voor meer zou mogen verkocht worden, dan voor den daarin genoemden prijs. Hierdoor zou de wetgever, eene *wijziging* brengen in de vroegere bepalingen ten aanzien van de uitgifte van grond aan Nederlanders, die zich op het gebied van den Staat kwamen nederzetten, zie bl. 252 en eene *proef* doen nemen, in hoe verre de door hem gestelde waarde in Nederland erkend zou worden. De *wijziging* was dubbel noodig; vooreerst hadden die vroegere bepalingen geen doel getroffen, ten andere was de nederzetting toen veel minder aannemelijk voor de Nederlanders dan thans. Toen was de Staat nog in een afhankelijken toestand, nog niet geregtigd om over het grondgebied te beschikken en kon zij geene genoegzame bescherming van eigendom aanbieden. Thans is dat alles, door het tractaat met Engeland gesloten, geheel omgekeerd. Nu bevat de erkende Republiek eene vrije en onafhankelijke bevolking, bevoegd om alles te doen wat door iedere andere Natie zou kunnen en mogen gedaan worden. En de *proefneming* was niet minder noodzakelijk, omdat nu de tijd dáár was, dat de nieuwe Republiek moest gegrondvest, opgebouwd en voltooid worden. Nu moest zij hare middelen verzamelen, onderzoeken en leeren kennen. Nu had zij geld noodig en wilde zij geen schuld maken, dan moest zij het gereedste middel dat voorhanden was, ja het éénige dat zij thans bezat, maar dat ook waarschijnlijk voldoende zou zijn, aanwenden, om dat geld te verkrijgen. Doch zij wist nog niet, hoeveel geld zij door dat middel kon verkrijgen, zelfs nog niet eens, of de Nederlanders die zij zocht, daarvoor eenig geld wilden geven, dus moest zij tot die *proefneming* overgaan.

Art. 2 en 3. golden de overeenkomst tusschen de Republiek en mij, over de vergoeding mijner pogingen; daaromtrent moeten *wij* het eens worden, maar die overeenkomst betrof de bedoeling van het besluit niet, zoodat ik daaromtrent hen nu niet had bezig te houden.

's Maandags den 21sten Maart liet de Heer A. W. J. Pretorius den Raad weten, dat hij uit hoofde van ongesteldheid de zitting niet kon bijwonen. Mij werd door den geheelen Raad gezegd, dat mijn voorstel zou aangenomen worden, en verzocht, om de papieren tot dat einde te schrijven.

Dingsdag den 23sten Maart, was de Heer A. W. J. Pretorius tegenwoordig. De President zeide, dat alle leden tevreden waren met de bekomene inlichtingen; en dat ik gevraagd werd om de stukken voor te lezen. Zij waren in duplo geschreven. Zij werden gecollationeerd en toen kwam de Heer A. W. J. Pretorius met de bedenking op, dat, aangezien ik zelf het mogelijk stelde, dat ik in Nederland geen koopers voor den grond zou vinden, en de Republiek geen kas bezat, om reiskosten te vergoeden, de bepaling tot de vergoeding der reiskosten niet alleen moest vervallen, maar zelfs eene bepaling moest gemaakt worden, dat ik, in geval ik niet zou slagen in mijne onderneming, geene vordering tegen de Republiek, noch voor reiskosten, noch voor gedane moeite, zou hebben. Dientengevolge werd het voorstel, zoo als het toen nog was liggende, andermaal afgewezen, doch mij in bedenking gegeven het te wijzigen.

Woensdag den 23sten Maart was het voorstel ten aanzien van de reiskosten gewijzigd. De Raad verlangde dat de Heer Pretorius, als eerste voordrager van het voorstel, de Heer Joubert, als Kommandant-Generaal in het district Lijdenburg, waarin de aangewezene gronden gelegen waren, en de Heer A A. Smit, als de tegenwoordig zijnde Landdrost, de besluiten daaromtrent zouden medeonderteekenen; en de Heer Pretorius verzocht, dat aan hem een triplicaat dezer besluiten werd afgegeven. Aan een en ander werd voldaan, de papieren werden in triplo opgemaakt, een voor den Volksraad, een voor den Heer Pretorius en een voor mij, en alle werden door den Raad, de genoemde Heeren en door den Heer P. F. Strijdom, als vertegenwoordiger van het aanwezige publiek onderteekend en nu eerst was het eerste bezwaar overwonnen.

Om het tweede bezwaar te boven te komen was niet minder aan zwarigheden onderhevig. In Nederland wist ik zeker, dat ik vooroordeelen te bekampen zou hebben.

Ofschoon als hoofdambtenaar der Registratie, in 1836 eervol door Z. M. den Koning uit de dienst ontslagen, met behoud van titel en rang en met vrijlating om desverkiezende mij weder tot de terugbekoming dier betrekking te kunnen aanmelden, had ik het Gouvernement geïndisponeerd, door op de Staatsbegrooting van 1844 en 1845 bedenkingen in het licht te geven ten betooge, dat de Volksvertegenwoordigers toen daarmede werden misleid.

Geassocieerd geweest zijnde met nu wijlen den schatrijken Heer A van der Hoop, in eene belangrijke onderneming van landbouw, had ik, toen ZEd. verlangde om het grondbezit alléén te hebben, en ik zijn rentmeester zou worden, hem dit geweigerd, ten gevolge waarvan de associatie te niet ging, en hij zich een verlies van *f* 50,000 moest getroosten. En alhoewel ik steeds berouw gevoeld heb, van hem, die in vele opzigten een edel mensch was, in deze niet te wille te zijn geweest, kon hij nimmer verzwijgen, dat ik de eenigste persoon geweest was, die zijn verlangen had durven te wederstaan en daardoor had ik zijn grooten invloed en dien zijner vele vrienden steeds tegen mij.

Vijftien jaren achteréén had ik die onderneming volgehouden, en daarbij eene kennis van landbouw mogen aan den dag leggen, die mij, onder anderen, de eerste gouden medaille voor het beste winter-koolzaad in Nederland, geteeld op schralen zandgrond, welke als nagenoeg onbruikbaar bekend stond, deed verwerven. Maar ik had ook telkens, waar het te pas kwam, aangedrongen op het ondoelmatige, dat het Gouvernement, bij de benoeming der leden van de provinciale Commissiën van Landbouw, meer op de aanzienlijkheid dan op de kunde der personen zag, en daardoor al die voornaame Heeren tegen mij gekregen.

Eindelijk had ik in 1850 die onderneming moeten opgeven, omdat ik daartoe de middelen niet meer bezat. Vóór den verkoop mijner goederen, vertrok ik naar Zuid-

Afrika. Dáár vernam ik dat de verkoop zóó ongunstig geweest was, dat in plaats van een batig slot van p. m. *f* 40,000, hetwelk ik, volgens begrooting van deskundigen, van de vereffening mijner zaken in Nederland mogt verwachten, een nadeelig saldo zou overblijven. Ook deze uitkomst mijner werkzaamheden was mij in de opinie van het publiek zeer ten nadeele.

Ik maak van dit een en ander hier gewag, opdat mijne lezers in Afrika te beter zullen weten, in hoeverre ik al dan niet in Nederland de bevoegde persoon ben geweest om hunne belangen te behartigen, maar tevens om hun ook een bewijs te geven, dat ik mij niet behoef te schamen, om dáár een ieder vrij in de oogen te zien.

Buiten die vooroordeelen waren er nog gegronde bezwaren in Nederland.

De Nederlanders behooren thans voorzeker tot de minst landverhuizende bevolking. Zij zijn, welligt ook dien ten gevolge, minder ondernemend, meer vasthoudend, minder durvend, meer wantrouwend geworden, dan andere natiën. Zij die tot nog toe hun land verlieten, waren meest personen die weinig of niet te verliezen hadden, en de zoodanigen zouden geene aanwinst voor de Republiek zijn; anderen moesten in *alle* opzigten voortgeholpen, ondersteund en bemoedigd worden, terwijl daartoe weder de tusschenkomst vereischt werd van hen, die bij welwillendheid en ondernemingsgeest, een buitengewoon doorzigt paarden. Daarbij stond Nederland in de teederste verhouding tot Engeland, en zou men zeker niets aanvangen, tenzij wel verzekerd van daardoor Engeland in geenen deele den minsten aanstoot te geven, en eindelijk waren juist de wenschelijkste landverhuizers voor de republiek dezulken, die de voorname ingezetenen in Nederland het liefst zouden willen behouden.

Uit hoofde van die vooroordeelen en bezwaren, hield ik steeds een getrouw journaal van al hetgeen mij voorkwam, en voorzag ik mij van alle mogelijke *deugdelijke bewijzen;* en alvorens nu over te gaan tot het verslag geven van hetgeen ik in Nederland uit kracht der van den Volksraad

verkregen volmagt verrigt heb, zal ik uit mijn journaal eenige ontmoetingen, die ik op deze reis in de Republiek had, mededeelen.

De Volksraad was door de beraadslagingen over mijn voorstel niet alleen overtuigd geworden van de ondoelmatigheid van het meergenoemd besluit van den 20sten Mei 1850, maar bepaalde zelfs eenen koopprijs te voldoen door *Hollandsche Afrikanen*, voor de plaatsen die zij, tijdens deze zitting, kwamen aanvragen en gelegen waren over de Buffel-rivier.

De Kommandant Gerrit Krieger verklaarde mij, dat de grond, die mij ter verkoop was toegekend, en waarvan ik de aanwijzing aan den Heer Kommandant-Generaal Joubert te danken had, het beste deel van de Republiek uitmaakte; dat men dáár geel- en cajaten hout vond, waaronder boomen die door niet minder dan 5 man konden omvat worden; dat de streek rijk was voorzien van water, zeer gezond was voor mensch en vee, in de nabijheid van beste Kafferstammen, bekend onder den naam van *Knopneuzen*; kortom niets, dan hetgeen hoogst wenschelijk was, en gelijke berigten ontving ik van Jacobus Steyn, een geacht man nabij Mooi-rivier.

Op Potchefstroom bezocht ik de school van den Heer van der Linden, een der drie onderwijzers, die met de Vasco da Gama aangekomen waren. Ook hij was die streek doorgetrokken, gaf mij een gelijkluidend verslag en schreef in een' brief aan Gebr. Heemskerk alhier d.d. 3 April 1853 het volgende:

„Men gaat *Draakgebergte* langs en komt dan in eene streek „die de *Comatie* genoemd wordt. Deze streek bestaat ui „hoog en laag veld, doorsneden van fraaije stroomende wate- „ren, waarvan sommige zeer breed zijn en andere met een „groot gedruisch van den berg afstroomen; het hout is hier „in eene groote hoeveelheid n.l. geel-, struik- en assagaai hout; „men heeft sommige boomen, die 5 man niet omvatten kun- „nen; de Comatie is eene gezonde streek; de emigranten, „die bij ons waren, verzekerden ons, dat als ze vroeger die „streek gekend hadden, ze nimmer Ohrigstad of Lijdenbu

„zouden aangelegd hebben, om reden de Comatie gezond is „voor menschen, paarden, (die anders in deze streken — „Potchefstroom, Rustenburg, Ohrigstad, Lijdenburg, enz. — „sterven) en schapen, — ook met deze gaat het even als „met de paarden. De *Comatie* is het houtbosch van de „Transvaalsche Republiek en heeft ook dat voorregt nog, „dat het digter aan de baaijen *St Eluce* en *Natal* gelegen is. „en dus, wanneer daar eene kolonie gesticht wordt, zou „deze het zeer gemakkelijk hebben met den handel op ge„melde baaijen. De gemelde Comatie is het land, dat de „WelEd. Heer J. Stuwart van den Volksraad verkregen heeft „tot het aanleggen eener Hollandsche Kolonie [1]); ik kan „UWEd. verzekeren, dat ieder Hollander dat land zal be„vallen."

Zijne school vond ik in eenen zeer goeden toestand en ik moest hem mijne verwondering betuigen over de spoedige vorderingen, die zijne leerlingen in taalkennis, lezen, schrijven en rekenen gemaakt hadden.

Aldaar was een ieder verheugd over de aan mij gegevene volmagt van den Volksraad, en bragt men op mijn verzoek zoo veel mogelijk exemplaren van mineralen, kristallen en delfstoffen, in de Republiek voorhanden, bijeen, ten einde de Nederlanders ook daarmede bekend te maken en hen te doen zien, hoe rijk de grond was.

Ik vond daar bij den Heer Vermaas, lid van den Volksraad, bij wien ik van 30 Maart tot 6 April logeerde, de kerkbode van Zuid-Afrika en daarin een verslag van den Predikant Neethling, dat de aandacht van de Nederlanders niet mogt ontgaan. Ook was daar aan huis eene boschjesmeid — vrouwelijk wezen van de boschjesmannen — Ik had daardoor gelegenheid om de goedhartige en menschlievende behandeling der Hollandsche Afrikanen ten haren aanzien op te merken, en was niet weinig verbaasd, te vernemen, dat haar 's avonds kluisters aan de voeten moesten gedaan worden om haar te beletten van niet weg te loopen.

---

1) De Heer Van der Linden was zelve bij de zitting tegenwoordig geweest.

De Heeren Michau en D. Verweij gaven mij brieven voor hunne Kaapsche vrienden, waarin zij deze aanbevalen, om als ik de Kolonisatie uit Nederland mogt tot stand brengen, dan daarin deel te nemen.

Nog eens bezocht ik de Wed. Retief zie blz. 217; zij had nu eene vaste toelage, en was in eenigzins betere omstandigheden dan bij mijn vorig bezoek. Ik zeide haar, dat, indien ik slagen mogt in mijne onderneming, de Nederlandsche Kolonisten haar dan zeker gaarne bij zich zouden hebben.

Sedert dat vorig bezoek had hier een belangrijk regtsgeding plaats gehad. Andries Pieterse, een vermogend Hollandsch Afrikaan van tusschen de 50 en 60 jaren, had in dronkenschap zijn neef van Oosthuijzen vermoord. Hij had zich zelven bij den Landdrost te Potchefstroom aangegeven; de misdaad werd onderzocht en alzoo bevonden. Landdrost en Heemraden verwezen hem dien ten gevolge naar den Volksraad, zie blz. 215. Men was bitter verlegen, hoe te handelen. Dronkenschap en berouw mogten geene verschoonende redenen zijn, want er stond in den Bijbel: „die bloed vergiet, diens bloed zal ook vergoten worden." Maar er was nog nimmer eene lijfstraf op een' Hollandsch Afrikaan toegepast, veel minder de dood. Er was geen schavot of galg, en niemand onder de Hollandsche Afrikanen te vinden, die het vonnis zou willen ten uitvoer brengen. Een zwarte *kon* en een Engelschman *wilde* men het niet opdragen. De Veldkornetten kwamen overeen, dat zij, als wethouders, *allen* aansprakelijk waren voor de handhaving der wetten; dat zij *allen* loten zouden; dat *drie* hunner dan den pligt moesten vervullen, doch deswege nimmer eenig verwijt mogten hooren.

De verzending van het proces, door Landdrost en Heemraden aan den Volksraad, had naauwlijks plaats gehad, of Andries Pieterse werd door ernstige gesprekken en godsdienstige boeken voorbereid. Bij den Volksraad bekleedde de Heer A. W. J, Pretorius de plaats van verdediger, de Heer Lombaard van algemeenen aanklager. Het doodvonnis werd uitgesproken.

De geheele bevolking van Potchefstroom bezocht den

veroordeelde. Bij elke troep was er een, die met en voor hem bad. Ieder hoopte en vertrouwde dat hij genade zou vinden, en zij hem hier namaals gezaligd terug zouden zien. Andries Pieterse nam hartelijk afscheid van zijne regters, werd geleid door vrienden en vriendinnen naar de strafplaats; het was een *vriend*, die de doodstraf aan hem ten uitvoer bragt, en hij ging, door allen gerustgesteld, met een kalm gemoed de eeuwigheid in.

Hebben mijne Nederlandsche lezers meer van zulk eene Christelijke regtspleging gehoord?

Den 23sten April hield ik het middagmaal bij Martinus van Oosthuijzen in Natal aan Boschmans-rivier. Zijn vader en twee broeders waren vermoord door Dingaan, bij gelegenheid van het gezantschap van Retief in 1838 zie blz. 85. Hij was toen alleen over, en bezat niets meer dan een wagen zonder ossen. Hem was ontstolen door de Boschjesmannen:

In 1838	40 à 50	stuks	rundvee	en	8	paarden.
" 1843	80	"	"	"	38	"
" 1847	80	"	"	"	30	"
" 1850	33	"	"			
en in 1851	10	"	"			

doch nu bezat hij toch weder 600 stuks rundvee en 80 paarden.

Den 27sten kwam ik te Pieter-Maritzburg weder bij de mijnen, en had ik het onuitsprekelijk genoegen, een brief van een mijner vrienden uit Amsterdam te vinden, waarin hij mij berigtte, dat zich aldaar eene commissie gevormd had, tot behartiging der godsdienstige en zedelijke behoeften der Kaapsche Hollandsche uitgewekenen benoorden de Vaal-rivier in Zuid-Afrika, en verzocht om hem een aantal vragen, omtrent de kolonisatie van Nederlanders in hun midden, te beantwoorden. Die brief gaf mij reden om te mogen veronderstellen, dat mijne brochure, zie blz. 254, met eenig welgevallen zou ontvangen worden, en ik bij mijne overkomst in Nederland eenige kans had, om in mijne pogingen voor de Republiek te zullen slagen. Mijne vrouw, verblijd met dien brief, had in Pieter-Maritzburg den inhoud aan dezen en genen medegedeeld en daardoor vond

ik in het Weekblad de Natal- en ZuidOost Afrikaan, van Zaturdag 30 April 1853 het volgende artikel:

„De berigten van de Republiek deze week ontvangen „zijn zeer gunstig — eene goede verstandhouding schijnt er „thans onder de Kommandanten en ingezetenen te bestaan. „De Raad was bijeen gekomen, waaronder zich al de Kom„mandanten hadden bevonden, om de voorstellingen van den „Wel-Ed. Heer Jacobus Stuart in overweging te nemen, „welke niets minder behelsden dan eene algemeene emigra„tie van Holland, indien mogelijk, derwaarts te openen. De „voorstellingen zijn eenparigiijk met zeer veel genoegen en „tevredenheid, en zelfs op betere voorwaarden dan men „verwacht had, aangenomen geworden. Zeer medewerkend „waren de berigten van Holland, die de Heer Stuart bij „zijne aankomst van de Republiek alhier, ontving. Alles „schijnt zich, als het ware, te willen vereenigen om in de goede „zaak deel te nemen. Reeds wordt de Hr. Stuart met „sterk verlangen in Holland verwacht. Een genootschap „voor het uitzenden van emigranten is reeds daargesteld, „bestaande uit de waardigste mannen, die Holland thans „oplevert. Indien nu verder korte en voorspoedige reizen „aan den Heer Stuart vergund worden, dan twijfelen wij niet „of wij zullen binnen kort eenige godsdienstige, deugdzame „en respectabele leden der maatschappij in ons midden zien."

De berigtgever had in zijne vreugd van niets minder dan eene *algemeene* emigratie van Holland gewag gemaakt.

Na kennis gemaakt te hebben met den Predikant van den Hoff, die onlangs met zijne vrouw van de Kaap de Goedé Hoop gekomen was, en eerstdaags naar de Republiek zou vertrekken, verliet ik Pieter-Maritzburg en mijn gezin den 4^{den} Mei 1853; en eerst den 11^{den} Mei vertrok ik en nog 40 passagiers, allen Engelschen die Natal voor altijd wilden verlaten, met het Engelsche zeilschip Anne, Kapitein Cameron, van d'Urban naar de Kaapstad, waar wij den 20sten Mei aankwamen.

Ik kende dáár niemand, doch was geen 3 uren in de stad, of reeds voortreffelijk gehuisvest bij den Heer

P. A. de Gier, waar ik gebleven ben tot mijn vertrek uit de Kaapstad, op 9 Junij. Ik zal mijne lezers over dat verblijf niet bezig houden, hoe moeijelijk het ook valt, om zijne dankbaarheid te verzwijgen voor eene gastvrijheid en genoegens die men alléén dáár kan vinden, doch ik moet hun weder enkele opmerkingen of ontmoetingen mededeelen.

In de groote vergaderzaal van het stadhuis hangt eene schilderij; het is het portret van Johannes Antonius van Riebeek, den 8sten April 1652 de stichter en eerste Gouverneur van de Kaap-kolonie.

Den 24sten Mei was het de verjaardag van H. M. Victoria, en tevens de dag waarop de door de Hollandsche Afrikanen in de Kaap-koloniën, *gevorderde eigene Constitutie* en *eigen parlement* werd afgekondigd. Groote parade en feesten hadden er plaats. Bij de parade waren *alle* vlaggen der verschillende Mogendheden in Europa, voor de onderscheidene tenten, waarin de maaltijden der feestgenooten waren aangerigt, geplant, met uitzondering van de *Nederlandsche* of liever *Hollandsche vlag*. Men zeide mij, dat daar niet op gedacht was, doordien er geen Nederlandsch Consul in de Kaapstad was.

De feesten bestonden alléén in de processiën van de *kinderen*, die op de scholen der Zendelingen onderwezen werden. Die kinderen liepen bij verschillende troepen, hand aan hand, doch altijd een *blank* met een *zwart* kind; vaandels dragende, waarop de treffendste woorden over deze *gelijkheid*, met groote letters en schitterende kleuren, te lezen waren; en de mannen en vrouwen die hen geleidden, waren uitsluitend *zendelingen*.

Des avonds was er illuminatie. Men vernam niets van *algemeene* vreugde, dan alléén in de afzonderlijke bijeenkomsten, waar ieder gezelschap feest vierde, over hetgeen dit *gezelschap* te beurt viel. Dit was ook het geval in het gezelschap ten huize van den Heer de Gier, waar de glazen klonken op *de verkregene vrijheid van een eigen bestuur*, en waar mij de eer te beurt viel, van aangezocht te worden om een toast in te stellen op de *onbezoedelde Hollandsche Vlag*.

O, mijne lezers! men moet thans in de Kaapstad komen, om nog te gevoelen wat het is *Hollander* te zijn!!!

Men raadde mij, om hier voor als nog geene volledige verklaring van het doel mijner reis naar Nederland te geven, omdat zulks van nadeeligen invloed op de onderneming zou kunnen zijn, bijaldien de kolonisatie tot stand kwam.

Eenige Hollandsche Kapenaars deden mij met twee rijtuigen uitgeleide tot aan Simons-baai, waar het Deensche schip Christiaan, Kapitein Petersen, dat mij tot aan de Engelsche kust brengen moest, lag. Zij verschaften mij een ontbijt aan Kalkhaven, en het middagmaal te Simonsbaai. Ik had, zoo lang ik hier geweest was, niets van mijne verteringen mogen bekostigen, en werd daarenboven nog van allerlei zaken, tabak, snuif, Eau de Cologne, fijne zeep, enz. enz. voorzien. Hun laatste dronk was: „op de voortdurende genegenheid der Hollanders voor de Kapenaars."

Onder de passagiers, waarmede ik nu eenige maanden zou doorbrengen, waren de Heer Raffard en echtgenoote, Emeritus-Predikant te Koppenhage; de Heer Hahn en echtgenoote met 7 kinderen, waaronder drie, wier moeder waarschijnlijk tot het ras der Hottentotten behoorde. Hij was Zendeling van het Rijnsche Genootschap bij de Damras; de Heer Allen en echtgenoote, komende van Australië en terugkeerende naar Engeland en de Heer Hallew, waarvan ik vroeger met een enkel woord zie bl. 218 gesproken heb. Dit gezelschap was mij in onderscheidene opzigten zeer belangrijk. De Heer Raffard, een hoogst achtenswaardig man van 66 jaren, was een zeer bevoegd scheidsman tusschen mij en den Heer Hahn, die slechts 36 jaren telde, en zóó veel had in te brengen tegen de Hollandsche Afrikanen wegens hunne behandeling van de Zwarten, of liever van de *Inboorlingen*, zoo als hij ze altijd noemde, en hunne kort geledene verdrijving van eenige Zendelingen; tegen de Nederlanders, ter zake van hunne weinige belangstelling in de Zendelingszaak, en tegen het Engelsche Gouvernement, omdat deszelfs besluiten thans geheel in strijd waren met de vroegere, dat wij dikwijls onaangename woordenwisselingen hadden. Van den Heer Hahn kreeg ik even-

wel de beroemdste werken over de Zendelingszaak in Zuid-Afrika te lezen: onder anderen "Missionary labours and Scenes in South-Africa bij Robert Moffat, London 1846. A tour in South Africa bij J. J. Freeman. London 1851, en Inner-Africa laid open bij W. Desborough Cooley, London 1852, waaruit ik eene menigte aanteekeningen maakte, die mij later konden te pas komen. — Van enkele zal ik hier gewag maken.

De Heer Freeman zegt op bl. 86:

"Deze plaats [1]) was oorspronkelijk hetgene haar naam (Fort) aanwijst, eene militaire post, en wel eene aan de linie, bestemd om deze grensstreek tegen Kafferinvallen te beschermen, terwijl de grens der kolonie de Vischrivier was. Keiskama, thans de oostelijke grens uitmakende, waardoor de linie meer voorwaarts is gekomen, zoo was Fort Beaufort niet meer van dat groote belang; maar het was eene veel grootere stad geworden en de bevolking in den laatsten kafferoorlog zeer toegenomen. Vóór dezen oorlog waren er in den omtrek *vele rijke* pachters, vooral schapenhouders, waarvan eenige van *twee* tot *acht* en *tien duizend* schapen bezaten; de wol daarvan verkregen werd naar Engeland uitgevoerd. Dit bragt groote sommen gelds in de stad; de markt was belangrijk, de handel groot, winkels en pakhuizen talrijk, en de geest van onderneming werkzaam. De oorlog vernietigde of stremde al dien voorspoed; vele handelaars staakten hunne betalingen; menig ingezeten verhuisde; de woningen waren te zeer vermenigvuldigd, en de vermogens te onvoorzigtig of te haastig tegen hooge koers in landerijen gestoken; en menschen, die in alle andere gevallen rijk zouden geweest zijn, bereidden zich zelven een grievend leed. Thans ziet de plaats er somber en treurig uit. De hoop blijft leven; men zegt, dat de daling tot het uiterst gekomen is, en dat er eerlang eene gestadige verbetering met gematigden en voortdurenden voorspoed zal ontstaan. Dat alles moet uiterst wisselvallig en onzeker zijn, op eene grens waar vrede en oorlog elkander zoo snel opvolgen."

1) Hij spreekt van Beaufort.

Vergelijk daarbij het verhaalde op bl. 15 en volg. Gij ziet, de bloeijende staat van dien tijd wordt daarin bevestigd.

De Heer Freeman zegt op bl. 134:

„Twee vroegere Commissiën van onderzoek — de eerste die tijdens het Britsch gezag het werk van Sir John Barrow, de tweede onder het Hollandsche bestuur een werk van Professor Lichtenstein deden verschijnen, beslisten het punt, dat menschlievende omgang met de inboorlingen de beste staatkunde was; doch beide lieten het aan de toekomst over, hoe deze menschlievende omgang met voordeel geleid zou worden, en het slechte stelsel, (om de inboorlingen door kracht van wapenen in bedwang te houden) dat beide Commissiën afkeurden, wederstreefde lang elke verstandige verbetering. Beide Commissiën erkenden het nut van de Zendelingsgestichten, welke nu door het Londens genootschap vermeerderd werden, doch die door het Hollandsch Gouvernement, van eene kolonie nog kort geleden door Engeland veroverd, eenigzins naijverig behandeld werden. Iedere instelling had, met tegenkanting van velen der kolonisten, wier geweld zij paal en perk stelden, te kampén. Het waren de Heeren Dr. *van der Kemp* en *Read senior*, die nog leeft, door wien eenige geregtigheid voor de Hottentotten verkregen werd, niet slechts voor hen die aan de Zendelingsstations waren, maar voor het geheele ras in de kolonie. Een treffend beroep, uit de pen van den Heer *Read* in Engeland uitgegeven, lag de vreeselijke wreedheden door de kolonisten aan de Hottentotten bedreven open, en *daardoor* ontstonden de rondgaande regtbanken. Dit was de eerste handeling van burgerlijke tusschenkomst der menschlievendheid om de inlanders te helpen. Deze regtbanken verhinderden veel kwaads, en wekten de plaatselijke Overheden op om regt te doen; doch uit de verbazende verklaring van Sir Andries Stockenstrom, voor eenige jaren voor het vergaderde Kaapsche publiek afgelegd, dat nog *geen tiende deel der beleedigingen den inlanders van Zuid-Afrika aangedaan aan het Britsche Parlement, het Britsche Gouvernement en het Britsche volk bekend waren*, kan begrepen wor-

den, hoe nutteloos ook thans nog alle middelen waren, om tot dat doel te geraken."

Vergelijk daarbij het verhaalde op bl. 18 en volg.

De Heer Freeman zegt op bl. 188:

„Wij zouden zoo wel de waarheid als de billijkheid te kort doen, als wij in dit gedeelte van de geschiedenis der Hottentotten, dat nu voor ons ligt, de aan den Eerw. Dr. *Philip* verschuldigde hulde weêrhielden, aan hem die zoo onvermoeid streed voor de burgerregten van dat volk. En omdat men grooten lof toezwaait aan Dr. *Philip* voor de lange reeks van onvermoeide pogingen, zoowel in de kolonie als in Engeland, verdient Z. E. de Gouverneur Bourke, die dat koloniale *Magna Charta*, de *vijftiende* ordonnantie, deed aannemen en welke ordonnantie eindelijk de zoo verlangde vervulling zijner wenschen te weeg bragt, geen minder dank. De stem der verdrukten zou niet gehoord zijn in de ledige ruimte, voor zoo verre het hulp en onderstand betrof, ware er geen magtige pleiter ten hunnen behoeve opgestaan, en eene krachtige pen ter verdediging hunner verwaarloosde regten gevoerd. Dr. *Philip* was *allernaauwkeurigst* bekend met de feiten van onregt en onderdrukking, waaronder dat gedeelte der koloniale bevolking gezwoegd had, en hij gevoelde, dat, gewapend met *zulke* feiten, zijne stelling sterk en onneembaar werd. Zijne feiten konden veracht, maar niet ontkend worden. Er waren getuigen, niet te ontduiken door vooroordeel en sophismus. De berigten van het Ministerie van koloniën hielden die getuigenis in; het zou derhalve allerdwaast zoo wel als wreed geweest zijn, nog langer de billijke maatregelen tot de emancipatie der Hottentotten, en het opheffen van alle burgerlijke onbevoegdheid van kleurlingen te verhinderen. Het stemde geheel overéén met de welwillende gevoelens van Generaal Bourke om de genoemde ordonnantie uit te vaardigen. Dr. *Philip* bevond zich te dien tijde in Engeland, en gesteund door magtige en invloedrijke vrienden der menschheid, zocht en verkreeg hij de koninklijke bekrachtiging der koloniale besluiten, zoo dat het niet langer eenvoudig een koloniaal besluit, maar eene duurzame

erkende wet werd, die noch gewijzigd noch herroepen kon worden dan door het parlement van de natie."

Vergelijk daarbij het verhaalde op bl. 66 en volg. en het daaruit ontleend bewijs op bl. 103.

De Heer Freeman zegt op bl. 147:

„Toen namen de partijen der Hottentotten, die geneigd waren uit te wijken en hun fortuin aan de Katrivier kolonie te beproeven, hun eigendom mede. Er was tusschen hen een groot verschil in verstandelijke vermogens en gewoonten des maatschappelijken levens. Zij die van de Baviaans-rivier kwamen en Bastaards genoemd werden, en andere soortgelijken waren even als de boeren of pachters, over het geheel menschen van vermogen, hetwelk bestond in ossen, paarden, schapen en geiten. In zeden en gewoonten, en in den staat en vorm van beschaving, waren zij natuurlijk eenigzins gelijk aan de boeren, waaronder zij hunne opvoeding genoten en aan wie zij voorgaven vermaagschapt te zijn. In godsdienstzaken namen zij den vorm van het Hollandsche kerkbestuur aan. Zij waren zedig, bedrijvig en vlijtig. —

„De uitgewekenen, die uit de steden, dorpen en zendelinggestichten kwamen, hadden gelijksoortige, doch *minder* uitgebreide bezittingen. Zij waren hunne makkers echter verre vooruit in algemeene kennis. Velen onder hen hadden aanmerkelijke vorderingen in de nijverheid gemaakt, en waren goede timmerlieden, metselaars, wieldraaijers en smeden. Door hunnen aanhoudenden omgang met Europesche zendelingen en diens huisgezinnen, waren hunne zeden verbeterd en bovendien waren zij over het geheel een volk van godsdienstige gewoonten.

Deze waren de elementen, waaruit dit maatschappelijk ligchaam gevormd was. Elke partij bragt in deze maatschappij van vrijgemaakte menschen vol ondervinding, eene eigen quota van kracht en bijzondere eigenschappen aan. Iedere partij was zonder twijfel van groote dienst voor de andere, en door den onderlingen invloed maakten zij vorderingen. Terwijl misschien de een uitmuntte in het aankweeken van godsdienstige begrippen, deed de andere

in zoodanige gemeente groote dienst door het aankweeken van burgerpligten. Die van de gestichten hadden in eene groote mate zelfbeheersching, terwijl die uit de boeren onder voortdurenden dwang, zoo niet zelfs onder ernstig opzigt geplaatst, zoo veel minder onafhankelijk waren. Maar allen waren strikt eerlijke menschen en vereenigden zich zeer in deze nieuwe gemeente. Vergelijk hierbij het verhaal van den Heer Cloete, op bl. 40 en volgende.

En de Heer W. D. Cooley zegt, op bladzijde 140 en volg.:

»Het hoogst belangwekkende en kostbare land benoorden de 20e graad Z. B. door de Heeren Oswell en Livingstone aan het licht gebragt, zal waarschijnlijk eerlang in belangrijkheid toenemen. De uitgewekene boeren wonen nu op de Zuider of regter oever van de Limpopo of Manisa (22e graad Z. B.) terwijl aan de tegenoverliggende oever zich de vlakten uitspreiden, die door de Tobatsi besproeid worden. Naarmate de boeren vermeerderen en met het land goed bekend geraken, zal het hun niet ontbreken aan de gelegenheid om hunnen voortgaanden invloed over de rijk met water voorziene en begroeide streek naar het N. W. te onderhouden. Eene reis van 300 mijl over eene vlakte is eene kleinigheid voor hen. Eerlang zullen zij ook ontdekken, dat zij in de onmiddellijke nabijheid van die goudmijnen zijn, waar aan Sofala al hare oude vermaardheid verschuldigd was. Men zegt dat de Manisa 120 mijlen verder voor kleinere booten bevaarbaar is. Deze afstanden zijn waarschijnlijk overdreven.

»Niet in de gevolgen alleen, zijn ontdekkingen belangrijk, maar ook in de eerste kiem en ontwikkeling, alhoewel zelden zoo plotseling, als over het algemeen wel gedacht wordt. Terwijl wij beschouwenderwijze, ons verheugen over de nu aan ons bekend gemaakte nieuwe landstreken, moeten wij ons herinneren dat het nuttige en waarschijnlijk gemakkelijke van aan den linkeroever der Manisa, en aan de bronnen der Zambézi land op te sporen, reeds ne-

gentien jaar geleden aangewezen werd, in eene memorie [1]), waarin beweerd werd, dat de Manisa en Limpopo de hoofdtakken der Manisa waren, hetgene nu ten volle schijnt bevestigd te zijn."

Deze laatste bijdrage mag de opmerking mijner Zuid-Afrikaansche lezers niet ontgaan. Het werk van W. D. Cooley heeft mij op het denkbeeld gebragt om ook de "Aanmerkelijke ontmoetingen in de zestienjarige reize naar de Indiën, gedaan door Jacob de Bucquoi," en te Haarlem in 1744 in druk gegeven, na te lezen, en daaruit nu de volgende niet minder belangrijke bijdrage over te nemen:

Sprekende van de rivier, die op de door mij zamengestelde kaart aangewezen is onder den naam van Koning George- of Manisa-rivier, en door de Bucquoi genoemd wordt Rio de Saint Esprit, zegt hij op bl. 10 en volg.:

"Voorts voed dezelve rivier een menigte eetbare visschen; aan den mond is dezelve een mijl wijd, vlak voor den mond ligt een bank, daar men naauwlyks met laag getij met een sloep over kan; de bank voorby zijnde, kan men 'er met groote schepen tot digt by de Negery van Manisa opzeilen en is doorgaans 6 a 7 vademen diep. Bij deze Negery vonden wy een wal van goudzand, zijnde naar alle schijn een goudader; want diep in het land zijn de goudmijnen en eertijds hebben de Portugeezen hier in den mond een sterkte gestigt, en volgens mondeling berigt van den Gouverneur van Mozambique aan my gedaan, hier jaarlijks omtrent de 30 ponden goud ingeruilt; doch wy, hebben 'er geen goud, maar wel veel koper gezien, dat na aan de goudkleur kwam.

"Volgens onze berigten moest de hoofdstad van het Koningrijk van Monomotapa, volgens de meeste oude kaarten, omtrent 80 mijlen van den mond aan den noordboord der Rivier staan; doch noch inlander, noch iemand heeft dezelve daar gevonden; en geen wonder, want het rijk van Monomotapa, 'grenst ten Zuiden aan het Koningrijk

---

[1]) Memoir on the Civilisation of the Tribes near Delagoa Bay by W. D. Cooley, 1833.

Sofala, en dit scheidt Monomotapa van het rijk Manisa. Nu ligt de Hofstad Monomotapa op 18 graden Zuider breedte en 45 gr. 20 min. Wester lengte en Rio de Saint Esprit (Koning George of Manisa-rivier) op 26 graden Zuider breedte, zoodat de Hofstad circa 180 mijlen Noordelijker gelegen is. — Wat staat men op de kaarten en berigten kan maken, die op het gezag van anderen, insonderheid als zy 'er belang in hebben gelijk de Portugeezen, te maken zij, blijkt in dezen.

„Monomotapa is zoo rijk in goudmijnen, op de oostkust van Africa, als Peru in America, en waarlijk het is het regte Ophir. By mijn aanwezen op Mozambique, heb ik gezien de overvloed van goud, welke de Portugeezen jaarlijks met kleine barken van de kust Sofala en Monomotapa aanbragten en van daar naar Damon de Diu en Goa, en voorts door de Mooren naar Indiën weder wordt vervoerd.

„Wanneer een Gouverneur op het Hoofdkantoor Mozambique zijn driejarig verband heeft uitgediend, acht men hem eene Koninklijke schat vergaderd te hebben. Dit is dan de reden, dat de Portugeezen deze dierbare plaats voor andere Natiën hebben verborgen gehouden en eene valsche standplaats in de kaart gesteld, gelijk bij de meeste oude kaarten te zien is."

De Heer Allen gaf ons belangrijke mededeelingen omtrent Australië, die mij overtuigden, dat de emigratie, vooral voor Nederlanders, naar Zuid-Afrika verre de voorkeur verdiende, boven die naar Australië.

Den 17den Augustus 1853 stapte ik uit een Kotter, die met een loods bij ons aan boord gekomen was, te Plijmouth aan wal. In 10 uren deed ik met de spoortrein de reis van daar naar Londen, en had dus Zuid-Engeland doorgevlogen. Het was verrukkelijk helder weder, zoodat ik andermaal den Engelschen landbouw kon bewonderen. Maar hetgeen mij nog meer beviel, was het gezelschap van den Heer Henry Nesbitt, regtsgeleerde te Londen, die geheel op de hoogte was van het tegenwoordig oordeel van het Engelsche Gouvernement over de Zuid-Afrikaan-

sche koloniën, en van zijnen kant zeer tevreden scheen over de nieuwe berigten, die ik hem nu van dáár kon mededeelen. Uit dit onderhoud vernam ik, dat het Engelsche Gouvernement nu overtuigd was van al hetgeen ik uit de voorlezingen van den Heer Cloete opgemaakt had, en hier voren op bl. 103 heb aangewezen; dat het reeds besloten had, om de Oranje-rivier-Souvereiniteit vrij te verklaren, en dat het niet ongenegen zou zijn, om ook over de wederovergifte van Natal aan de Hollandsche Afrikaansche emigranten te onderhandelen; en met toepassing tot dit laatste punt, verzocht hij mij dringend, om nu, tijdens mijn verblijf te Londen, met den Heer Secretaris van Staat voor de Koloniën, daar over te spreken, tevens aanbiedende, om mij bij ZExc. te introduceren. Ik wees dat aanbod dankbaar van de hand, op grond, dat de Volksraad der Republiek mij daartoe geene magtiging verleend had.

Te Londen vond ik reeds brieven mijner vrienden in Amsterdam, meldende dat de hun toegezondene brochure eerst den 8sten Augustus ontvangen was. Dat stuk was dus niet in het licht verschenen.

De Heer Nesbitt hielp mij in de verkrijging van een exemplaar van het Blaauwe boek; ik voorzag mij van de werken der Zendelingen, welke ik op de zeereis had gelezen, en zoo kwam ik, naar ik vertrouwde, vrij wel toegerust om een ieder juiste inlichting omtrent de Hollandsche Afrikanen en hunne Republiek te kunnen geven, den 21sten Augustus 1853 in het Vaderland terug.

V.

Verslag omtrent het verrigte in Nederland.

Lezers! hebt gij ooit ontmoetingen gehad, die u deden zeggen: „het was of ik een slag tegen mijn gezigt kreeg"? dan is het misschien mogelijk, dat gij u een begrip kunt maken van de teleurstelling die ik ondervond, toen ik het eerst in Nederland over de zaak der Hollandsche Afrikanen en hunne Republiek in Zuid-Afrika sprak; eene zaak waarvoor ik zóó veel gedaan, zóó veel opgeofferd had, en waar over zóó buitengewoon veel te zeggen was, dat ieder Nederlander daarin belang moest stellen.

Maar laat ik u niet onnoodig bezig houden, en mij daarom slechts bepalen tot hetgeen wat bij dit verslag in aanmerking moet komen.

Reeds den 22sten Augustus bezocht ik den vriend, die mij over de emigratie van Nederlanders geschreven had. Zie bl. 266, en ik vernam nu, dat er nog geen uitzigt op zoodanige emigratie was, en ook hoogstwaarschijnlijk niet komen zou.

Op raad mijner vrienden, ging ik bij een beroemd regtsgeleerde, die menige belangrijke onderneming tot stand gebragt had, over de zaak mijner lastgevers spreken, doch kreeg van dezen de verzekering, dat ik hier niemand genegen zou vinden, om eenig kapitaal in landbezit in Zuid-Afrika te beleggen.

Op mijn aanzoek mogt ik eene vergadering van de Amsterdamsche geestelijke Commissie ter behartiging van de godsdienstige en zedelijke behoeften der uitgewekenen bijwonen. Dáár kreeg ik kennis aan en verlangde men eenige verklaring van het volgend artikel uit het Zondagsblad:

„*Landverhuizing naar Zuid-Afrika.*

„Dezer dagen is uit de dagbladen vernomen dat de laatste mail van de Kaap de Goede Hoop de tijding heeft aangebragt, dat in Zuid-Afrika een plan is gevormd tot landverhuizing van Nederlanders daarheen, en wel bepaaldelijk naar het *Transch-Vaalsche gebied*, ook genoemd. *De Republiek.* In enkele bladen werd bovendien melding gemaakt van zekeren heer S-t, die, als gemagtigde van een volksraad der republiek, op weg zou wezen om de landverhuizing alhier te besturen. — Sedert heb ik van onderscheidene personen brieven ontvangen, vragende om nadere inlichtingen, als in de verbeelding zijnde, dat ik tot dit landverhuizingsontwerp in betrekking sta. Ten behoeve van *allen*, die in gezegde zaak belang stellen, diene het volgende:

In de eerste plaats verklaar ik tot zoodanig ontwerp van landverhuizing in geene betrekking, welke ook, te staan, en wat ik daaromtrent weet, enkel uit de couranten te hebben vernomen. Een plan tot landverhuizing, *uitgaande* van den gezaghebber der Republiek, verwonderde mij grootelijks omdat, volgens de brieven door mij uit de Republiek of uit de Souvereiniteit ontvangen, of volgens die, van daar aan ander personen hier te lande gerigt, en aan mij medegedeeld — er volstrekt, voor als nog, niet het minste denkbeeld bestaat tot de verwezenlijking van zoodanig plan. De redenen *waarom*, acht ik mij niet bevoegd alhier bloot te leggen. — Het is echter niet te ontkennen dat men in het Trans-Vaalsche bekwame, vlijtige, onbesprokene en echt christelijke Protestanten uit het oude moederland gaarne zal zien aankomen en met open armen ontvangen — zoo als door mij in *Het Zondagsblad*, meermalen is te kennen gegeven.

In de tweede plaats, moet ik het, ingevolge de door mij uit Zuid-Afrika ontvangene of althans door mij gelezene brieven, er voor houden dat, ingevalle de door de couranten genoemde heer S-t. dezelfde is die op het einde van het jaar 1850, met de *Vasco da Gama*, naar de uitgewekene Boeren voornemens was te vertrekken, gezegde heer niet

door de gezaghebbers der Republiek zal zijn uitgekozen, om van hunnentwege en als gemagtigde naar Nederland te vertrekken, ten einde de landverhuizing van landgenooten naar het Trans-Vaalsche gebied te besturen, en wel uithoofde die heer in geenen deele in het vertrouwen van den Nestor der Republiek PRETORIUS, of andere der voornaamste mannen scheen te staan. — Ik geloof dat in Nederland de heeren Heemskerk, Knegt en Ten Cate, die aan het hoofd hebben gestaan der reederij van de *Vasco da Gama*, omtrent bedoelden heer S-t, de minst twijfelachtige inlichtingen kunnen geven.

In de derde plaats verbeeld ik mij dat eene landverhuizing naar de Trans-Vaalsche republiek, voor het tegenwoordige, slechts van Nederland *kan* en *moet* uitgaan. Ik betreur het dat zoodanig ontwerp, tot nog toe, niet is in het leven geroepen, te meer dewijl, *wanneer de zaak wèl geleid wordt*, de geldschieters, die daartoe hunne gelden zullen beschikbaar hebben gesteld, verzekerd kunnen wezen de uitgeschotene penningen, met genoegzame renten, te zullen terug bekomen. Het ontwerp echter zou op eene tamelijke ruime schaal moeten worden daargesteld, zoodat een agent van de hier te lande gevestigde maatschappij of vennootschap in de republiek, de belangen der vereeniging konde behartigen, ten einde van de landverhuizers na eenigen tijd terug te vorderen de door hen genotene voorschotten. — In hoe verre de „Commisie ter behartiging van de Godsdienstige en Zedelijke belangen der Kaapsch-Hollandsche uitgewekenen benoorden de Vaal-rivier," die in Februarij dezes jaars een „Beroep" gedaan heeft „op de Christelijke hulpvaardigheid in Nederland," de kern kan worden van de door mij bedoelde vereeniging, tot ondersteuning van landverhuizing naar Zuid-Afrika, kan ik niet beoordeelen. Alleen weet ik dat door die commissie, voor het door haar uitgedrukte doel, reeds sedert eenigen tijd tusschen de *f* 3000 en *f* 4000 als giften is ontvangen. Voor haar schijnt het derhalve niet moeijelijk te wezen, zich een wijderen en meer algemeen nuttigen werkkring te openen, dan in haar „Beroep" is uitgedrukt.

15 Aug. 1853. LAUTS.

Na die verklaring gegeven te hebben, — en die zeker nu niet meer aan mijne lezers behoeft medegedeeld te worden, daar zij zelve nu het artikel zouden kunnen wederleggen of beantwoorden — verzocht ik de inzage van den beroepsbrief, waarvan die Commissie in haar „Beroep op de christelijke hulpvaardigheid in Nederland," — van Februarij 1853, te Amsterdam, bij de Wed. G. Hulst van Keulen gewaagt, op bl. 17 en 18, in dezer voege:

„En met betrekking tot den Leeraar staan wij thans op vasteren bodem, dan voor twee jaren, dewijl de *Volksraad* de Heeren Reeders der reeds vermelde handels-expeditie dringend heeft verzocht, te dien aanzien voor de vervulling hunner behoefte te willen zorgen, waartoe een *beroepsbrief* in blanco in hunne handen is gesteld, even als dat vroeger bij de Synode was geschied. Deze officiële magtiging is volgens het berigt der Uitgewekenen zelve, aan Heeren Reeders verstrekt, omdat zij destijds van hetgeen wij voor hen wenschten te doen, en gedaan hadden, nog geene kennis droegen. Gelijk echter deze Heeren reeds voor twee jaren, uit eigene beweging, onze medewerking hadden gevraagd, hebben zij ook thans gaarne den hun aanbevolen last op ons overgedragen; en op die wijze wordt onze handeling in deze door hun meer officiëel karakter, voor zoo veel dat noodig is, gedekt. Voor zoo veel dat noodig is; want, in hun vurig verlangen naar eenen Leeraar, hebben de Uitgewekenen ons reeds bescheidenlijk van te groote schroomvalligheid beschuldigd, omdat wij hun niet op eigen gezag hebben durven zenden, wat door hen niet anders, dan als eene uitnemende weldaad zou zijn aangenomen geworden [1])."

---

[1]) Als bewijs, hoe groot hunne behoefte is aan onze hulp, moge strekken, wat Ds. FAURE aan de Kaap, President der Synode, die zelf hen bezocht heeft, aan één' onzer schrijft: „Doe toch wat gij kunt, om voor de Hollandsche Emigranten benoorden de *Vaal*-rivier eenen Leeraar uit te zenden. Er is een groote oogst, zonder éénen arbeider. De arme lieden dààr reikhalzen naar eenen geestelijken Leidsman, en voor als nog is er geen vooruitzigt, dat wij hen uit deze kolonie zullen kunnen voorzien; want ook hier is nog gebrek." Er schijnt, wel is waar, nog van eene andere zijde eene poging tot hetzelfde doel te worden aangewend, gelijk blijkt uit het reeds vermelde artikel in het *Handelsblad* van 12 Januarij l.l., waar ge-

Die beroepsbrief was geschreven door den Heer Bührmann, en onderteekend door vier leden van den Kerkeraad te Lijdenburg. Op grond van deszelfs inhoud, kon ik de Commissie betuigen, dat die brief *geen officiëel karakter* bezat; dat ik haar niet kon aanbevelen daaraan *eenig* gevolg te geven, en dat ik bereid was om haar schriftelijk mijne bedenkingen te doen geworden, ten einde zij die, buiten mijn toedoen, aan het oordeel van den Volksraad zou kunnen onderwerpen.

Van deze bereidwilligheid is geen gebruik gemaakt, en ik heb niets naders van de Commissie vernomen.

Ik had van den Predikant van den Hoff eenen brief voor den Heer Lauts medegebragt, en had er mij waarlijk een genoegen van voorgesteld, om dien aan ZEd. in persoon te overhandigen; doch wetende dat ik ZEd. omtrent eenige onjuiste berigten te onderhouden had, zocht ik naar gelegenheid om door een ander bij ZEd. geïntroduceerd te worden. Ik vond die in wijlen ZExc. den Vice-Admiraal Rijk, en ontving van dezen de volgende letteren:

»'s *Hage*, 2 September 1853.

»Hooggeleerde Heer!

»De Heer J. Stuart, die het genoegen zal hebben u deze te overhandigen, is sedert zijne kindsche jaren bij mij bekend en deelde, even als wijlen zijn eerbiedwaardige vader M. Stuart en zijne familie, in de opregte vriendschap die tusschen wijlen zijnen vader en mij bestond.

»De Heer J. Stuart, dezer dagen van Natal en laatst van de Kaap de Goede Hoop in het vaderland teruggekeerd, wenschte een onderhoud met u te hebben, en niet persoonlijk met u bekend zijnde, verlangde hij eenige regelen tot introductie van mij.

»Volgaarne voldoe ik aan dat verlangen en kan er gerustelijk bijvoegen, dat U in den Heer Stuart een man zal vinden van uitgebreide kennis, veel ondernemingsgeest en zuiver vaderlandsche gevoelens, zoodat U. H. G. vrijelijk en met vol vertrouwen met hem kunt spreken.

waagd wordt van het uitzigt, dat zich de Uitgewekenen eerlang in het bezit van éénen Predikant zouden mogen verheugen. Doch al wordt ook die verwachting verwezenlijkt, wat beteekent dan nog één Predikant op eene uitgestrektheid gronds van 500 uren gaans?

„Ik neem tevens deze gelegenheid te baat om de verzekering te hernieuwen der meest gedistingueerde gevoelens, waarmede ik de eer heb mij te noemen.

Uwer Hooggel. Dv. Dienaar
J. C. Rijk."

Den Hooggel. Heere Professor Lauts.

Intusschen kennis gekregen hebbende van voormeld artikel in het Zondagsblad, begreep ik den volgenden brief aan den Heer Lauts te moeten afzenden:

„Den Hooggel. Heer Lauts, te Kampen.

Amsterdam, 5 Sept 1853.

„Hooggeleerde Heer!

„Ter voldoening aan het verzoek van den WelEerw. Heer van den Hoff was ik voornemens geweest U. H. G. den brief van ZWEw. dien ik de eer heb hierbij in te sluiten, persoonlijk te overhandigen, dan alhier vernemende dat U.H.G. in dagbladen *tegen* mij en de commissie waarvoor ik uit Afrika herwaarts ben gekomen, heeft geschreven, zoo had ik, als geheel onbekend aan en met UHG. zijnde, gemeend mij alvorens te moeten voorzien van eene Introductie, die ik ontving van den Vice-admiraal Rijk en welke ik tevens de eer heb, bij deze over te leggen.

„Evenwel, bevindende dat mijne tegenwoordigheid alhier in het bovenbedoelde belang der Commissie hoog noodig en het ook mogelijk is, dat ik eene vergeefsche reis naar Kampen zou maken, zoo heb ik mijn voornemen moeten opgeven en mij voorloopig moeten bepalen tot de toezending van gemelden brief; ondertusschen met bijvoeging van het beleefd verzoek, dat U. H. G. de goedheid hebbe, mij te willen melden, wat U. H. G. aanleiding kan gegeven hebben om publiek tegen mij te schrijven, op dat ik mij daaromtrent bij U. H. G. zal kunnen verantwoorden.

„Niet twijfelende, zoo min aan uwe welwillende belangstelling in het welzijn der Hollandsche Afrikaansche Republiek als aan uwe waarheidsliefde in het algemeen en veel min aan uwe regtschapene gevoelens, zoo vleije ik mij, dat U. H. G. aan voormeld verzoek zult willen voldoen,

terwijl ik mij volgaarne aanbied om U. H. G. de meest juiste informatiën omtrent die Republiek te geven.

„Ik ben alhier gelogeerd ten huize van mijnen broeder Ds. A. A. Stuart, Heerengracht over de Warmoesgracht, waar ik dagelijks te spreken of te beschrijven ben.

„Met verschuldigde hoogachting noem ik mij

Hooggeleerde Hr.

U. H. Gel. Dv. Dienaar.

Stuart."

Daarop ontving ik het volgende antwoord, waarbij gevoegd was een *afdruk* van *hetzelfde* artikel uit het Zondagsblad:

„WelEdele Heer!

„Uwe letteren met de aanbeveling van den Admiraal Rijk, heb ik behoorlijk ontvangen en zeg ik u vriendelijk dank voor de toezending van den brief van Ds. v. d. Hoff.

„Wat aangaat uw zeggen als of ik tegen U en de Commissie, waarvoor ge uit Afrika herwaarts zijt gekomen, zou hebben geschreven, begrijp ik niet, dewijl daarin de veronderstelling ligt, dat ik met den inhoud dier Commissie bekend ben, hetgeen echter het geval niet is.

„Onlangs heb ik, ten gevolge van ontvangene aanvragen om inlichting, over de landverhuizing naar Zuid-Afrika geschreven en zend u daarvan een afdruk.

„Gaarne zal ik van u vernemen die informatiën, welke mij, volgens uw schrijven en dat van Ds. v. d. Hoff, omtrent de Republiek, kunnen gegeven worden. Ik stel daar prijs op. — Ik kan u echter niet aanmoedigen hier heen te komen, dewijl ik, binnen weinige dagen, met der woon naar Utrecht verhuis. Zoodra ik u aldaar kan afwachten, zal ik niet nalaten u zulks te melden, en ben intusschen.

UWEDw.Dienaar.

Kampen 6 September 1853. Lauts."

Den 5den October ontving ik een tweede schrijven van Z.H.G. aldus luidende:

„WelEdele Heer!

„Thans ben ik zoo verre gevorderd in mijne verhuizing dat ik in staat ben U te ontvangen. Schikt het U dus overmorgen vrijdag of zaturdag hier te komen, dan zal ik u gaarne

omstreeks tien ure ontvangen. Een paar woorden tot antwoord zullen verpligten

UEd. Dw. Dienaar,

Utrecht, 5 Oct. 1853. Lauts."

Toen begreep ik, mij eenvoudig te moeten bepalen tot dit antwoord:

"Hooggeleerde Heer!

"In antwoord op uwe letteren van gister, moet ik berigten, dat het onvoldoend antwoord van 6 Sept. ll. op mijnen brief aan U van den 5den dier maand, mij den lust benomen heeft om een reisje te maken ten einde u te bezoeken.

"Met verschuldigde achting

U. H. Gel. D. W. Dienaar

Amsterdam 6 Oct. 1853. Stuart.

En sedert ben ik in geene verdere briefwisseling met ZH.G. geweest, en tot op *dezen* oogenblik nog geheel onbekend met zijn persoon.

In de Amsterdamsche Courant van 6 September 1853 Nr. 210 [1]) las men het volgende:

Wij hebben op nieuw mededeeling van een schrijven uit de Souvereiniteit, met de laatste kaapsche mail aangekomen.

"De Basjoetos zijn thans zeer rustig, zoodat overal de "boeren druk aan het werk zijn met den landbouw, en de"wijl in het tegenwoordige wintersaizoen het weder allezins "naar wensch is, ziet het er uit, alsof wij het geleden ver"lies spoedig geheel te boven zullen wezen. Zoo hier, als "in het Transvaalsche, hebben wij in de laatste maanden "menig huisgezin uit de kolonie zien aankomen, en ook die "nieuwe bevolking is ijverig bezig met ontginning en uitzaai "van granen. Hoe jammer, dat in deze uitgebreide en hoogst "vruchtbare streken benoorden de Oranje-rivier, geene eigen"lijke landverhuizing uit Nederland heen komt. In de re"publiek kan een ieder zooveel land krijgen, als hij voor "een groot bedrijf van landbouw en veeteelt behoeft. Dit is

[1]) Ik deel slechts eenige artikelen uit de dagbladen mede, welke mij bekend geworden zijn; welligt zijn er nog een 25 andere soortgelijken.

„hier en in de Kaap-kolonie algemeen bekend, maar werke-„lijk uitnoodigen tot landverhuizing, of daarvoor zich kosten „getroosten, kan de Volksraad niet. De financiële toestand „der republiek is nog niet geregeld, en er zijn nog geene ge-„noegzame inkomsten om de kosten van dergelijke onderne-„ming te bestrijden.

„De vijanden van onze onafhankelijke vrienden versprei-„den in de kolonie, dat de heer Smellenkamp met een twintig-„tal nederlandsche familiën reeds te Port-Natal is aangeko-„men, en door den Koning van Nederland wordt ondersteund. „Van het laatste geloof ik niets, en het eerste weet ik dat „onwaar is, omdat een mijner vrienden pas van Natal geko-„men, er niets van Smellenkamp heeft gehoord. Die vriend „bragt de tijding mede, dat de heer Stuart, die een paar jaar „geleden in deze streken is gekomen, en met een Engelsch-„man *op togt* is geweest (*op togt gaan*, is met goederen als „reizend koopman, de binnen-distrikten bezoeken) doch het „nergens naar zijn smaak vond, weder naar Europa is ver-„trokken. Zijne berigten zullen zeker in allen deele partijdig „wezen. Het doet hier gewis niemand leed, dat hij weder „vertrokken is; want niemand kon hem iets naar den zin doen."

Ik vleide mij, dat de publikatie van mijne volmagt een eind aan dat geschrijf zou maken. Alzoo liet ik in de beide voornaamste dagbladen het volgende plaatsen:

(Aan de Redactie.) „*Amsterdam*, 8 September 1853.

„M. H.

„Tot teregtwijzing van de dezer dagen in dagbladen geplaatste artikelen omtrent Zuid-Afrika kan dienen, de mededeeling van een afschrift van het originele stuk door mij van daar herwaarts gebragt. Dit stuk is van den volgenden inhoud:

„Extract uit het register der wetten en besluiten van den Volksraad der Hollandsche Afrikaansche Republiek.

„Magaliesberg, 23 Maart 1853.

„De volksraad,

„Gehoord de voordragt van den wel-edelen heer Kommandant-generaal A. W. J. Pretorius,

„Heeft besloten, gelijk hij besluit bij deze:

„Art. 1. De heer Jacobus Stuart, wonende in Pieter Maritz-burg in Natal en thans alhier tegenwoordig, wordt bij deze namens den Volksraad en de ingezetenen van de Hollandsche Afrikaansche Republiek, gevolmagtigd om aan Nederlanders te verkoopen eene uitgestrektheid gronds, zijnde een gedeelte van de Gouvernementsgronden van den Staat, gelegen in den Oostkant van de Republiek, op en langs Drakenberg, district Lijdenburg — waarvan de grootte nog niet opgemeten is, maar welke zeker meer dan honderd plaatsen, *ieder* van drieduizend morgen, oude Hollandsche maat zal zijn — of een *gedeelte van die uitgestrektheid*, onder de voorwaarde, dat de kooppenningen, na aftrek van de kosten, die de Staat voor zijne rekening neemt en bestaan zullen in eene billijke belooning van genoemden heer Jacobus Stuart, voor al zijne moeite ten deze reeds aangewend en verder aan te wenden, en in de kosten van opmeting en plaatselijke aanwijzing der gronden, ter gelegenheid van de overkomst der koopers herwaarts, zullen gestort worden en bewaard blijven in eene *Landsbank in de Republiek te vestigen*.

„Art. 2. De heer Jacobus Stuart voornoemd wordt bij deze, mede namens den Volksraad en de ingezetenen van de Hollandsche Afrikaansche Republiek, tevens gevolmagtigd om, met inachtneming der belangen van de Republiek, aan hem genoegzaam bekend, met de koopers, of bijaldien de verkoop en koop gesloten wordt, met eenige vereeniging van deelnemers in den koop, dan met de directie harer maatschappij, onder nadere goedkeuring van het Gouvernement der Republiek, zulke maatregelen te beramen, als de dan op te rigtene Landsbank zal vorderen.

„Art. 3. De verkoop en koop door tusschenkomst van denzelven heer Jacobus Stuart gesloten zijnde, zal binnen veertien dagen daarna, daarvan eene behoorlijke akte door hem en de koopers gepasseerd en onderteekend worden en zullen de koopers gehouden zijn, om bij die gelegenheid aan hem en in zijne handen te voldoen en te betalen, tien ten honderd van de geheele koopsom, en de overige negen-

tig ten honderd, binnen vier weken na hunne aankomst in de Republiek en *nadat* hun de aan hen verkochte gronden zullen zijn aangewezen en voorgemeten, aan en in handen van het *bestuur der Landsbank*.

„Art. 4. De koopers worden het regt toegekend, om tegen overstorting in de kas der voormelde Landsbank tot een bedrag van honderd duizend ponden sterling, Engelsche munt, zegge £ 100,000, daarin deel te nemen, en door die deelneming evenredig met de door of namens de Republiek daarin gestorte som, te deelen in al de voordeelen, winsten, nadeelen en verliezen derzelve bank, en zij koopers daarvan *geheel of gedeeltelijk* gebruik makende, zullen alsdan drie leden van het bestuur, de kassier, de boekhouder, de secretaris en een klerk, daarbij kunnen aanstellen, om met drie der ingezetenen van de Republiek, Hollandsche Afrikanen, later door den Volksraad daartoe te benoemen en aan te stellen, te zamen het bewind te voeren van en over de Landsbank in de Republiek en *hare bijbanken in de Koloniën van Natal en de Souvereiniteit of elders, waar deze noodig mogten geoordeeld worden*.

„Art. 5. De koopers, die zich hier in de Republiek zullen nederzetten en alle *andere* personen, die zij op den door hen gekochten grond zullen vestigen, of aan wien zij dezelve of een gedeelte van dien zullen in gebruik geven, verhuren of verkoopen, zullen even als de ingezetenen van de Republiek, aan de alhier bestaande of in vervolg van tijd nog in te voeren wetten en besluiten onderworpen zijn, doch ook gelijke burgerregten bekomen en genieten.

„Art. 6. De overeenkomsten, tusschen de koopers en andere personen, in art. 5 bedoeld, aangegaan, hetzij in hun vaderland of elders, hetzij in deze Republiek, zullen beschouwd worden als in dit land tusschen ingezetenen van hetzelve te zijn aangegaan, en zullen volledig nagekomen moeten worden.

„Art, 7. Bij een afzonderlijk besluit van den Volksraad voornoemd zal, in overeenstemming met den gemelden heer Jacobus Stuart, de koopprijs van den grond en het bedrag

zijner belooning, beiden in art. 1 van dit besluit bedoeld, door den Volksraad bepaald worden.

»Bovenstaande zeven artikelen zijn medegedeeld en verklaard aan het tegenwoordig zijnde publiek, hetwelk dezelve heeft goedgekeurd.

»Dien ten gevolge wordt een afschrift van dit besluit aan den heer Jacobus Stuart voornoemd ter hand gesteld, ten einde hem te dienen waar het vereischt zal worden en en hij het raadzaam oordeelen zal.

»Aldus gedaan, goedgekeurd en onderteekend in de zitting te Magaliesberg, den drie en twintigsten Maart 1800 drie en vijftig."

(Onder staan de handteekeningen:)

A. W. J. Pretorius,
Komm.-gen.,
W. F. Joubert,
Komm.-gen.,
A. A. Smit,
Landdrost,
P. T. Strijdom.

C, Potgieter,
voorzitter.
W. H. Jacobsz,
lid en fung. secretaris.
G. C. Schoeman. J. J. P. Prinsloo.
H. C. W. Vermaas H.zoon
J. N, Grobler. J. P. de Marre.
F. R. Jansen van Rensburg.
W. A. Duplessies. H. H. Pretorius
J. J. Scheepers. J. van Bosch.

»Het afzonderlijk besluit in art. 7 genoemd, voorzien van dezelfde handteekeningen, is mij tegelijkertijd ter hand gesteld.

»Met de spoedige plaatsing van het bovenstaande zult UEd. zeer verpligten hem, die zich met verschuldigde achting noemt

M. H.

Uw Ed. zeer dienstw. Dienaar,
Stuart."

In het dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage van 9 Sept. 1853 Nr. 108, las men het volgende:

»In een' brief, met de jongste Overlandmail uit de Kaap-»kolonie (Mosselbaai) ontvangen, wordt ook gerept van de

„pogingen, welke door den Heer Stuart tot bevordering der „emigratie van Nederlanders naar de Transvaalsche republiek, „of de boeren van Praetorius zullen worden aangewend, „doch de schrijver durft onze landgenooten, die lust mog„ten gevoelen derwaarts te gaan, daartoe niet aanmoedigen. „Het klimaat dier oorden is voor den Nederlander niet zeer „geschikt, en er zijn ook weinigen, die met oordeel over „dat land en volk kunnen spreken. De correspondentie der„waarts gaat zóó moeijelijk, dat men soms brieven ontvangt, „welke eenige maanden oud zijn. Overigens ziet het er op „dit oogenblik zeer donker uit, wijl de naburige volkstam„men zich tot den krijg gereed maken. Men geloofde wel, „dat de boeren meester zouden blijven, maar altijd door „een' boosaardigen vijand bestookt te worden, zoodat men „op zijne boerenplaats niet veilig kan wonen, is toch zeer „lastig. Goede ambachtslieden, in wat vak ook (zoo schrijft „men), komen gerust hier [1]); zij zullen er werk en ruim loon „hebben, maar om zich als boeren in de Transvaalsche re„publiek te vestigen, dat durf ik in gemoede niet aanraden. „Praetorius heeft bedankt als Kommandant-Generaal der repu„bliek, doch de Volksraad nam dat ontslag niet aan, vóór hij „een relaas van de krijgsverrigtingen tegen Messeles, zeke„ren kafferhoofdman, heeft ingediend. Praetorius is gedaald „in de achting des volks en men beschuldigt hem van heersch„zucht. Potgieter, de voorzitter van den Volksraad, is over„leden; en diens zoon in zijne plaats gekozen, door vol„strekte meerderheid van al wat meerderjarig man is. Hij „is dus op dit oogenblik hoofd van de republiek [2]). Op den „21sten Junij is hier, komende uit Engeland, gepasseerd sir „George Clerk, om te onderzoeken, in hoeverre het oor„baar voor Engeland zou zijn, de Oranje-rivier-Souvereini„teit op te geven en te verlaten. Doet Engeland dit, dan „kan ik niet zeggen, dat daardoor de roem der kroon zou „worden verhoogd. Genoemde rivier ligt tusschen de Kaap„kolonie en de Transvaalsche republiek, aan de oostelijke

---

[1]) Dit *hier* is Mosselbaai in het district *George*. Zie de kaart.

[2]) De briefschrijver van Mosselbaai heeft er wel wat van gehoord, doch weet het regte niet.

„zijde van Zuid-Afrika. De verdediging der Oranje-rivier „kost vreeselijke sommen; doch op welke wijs die verlaten „zal worden, zal voor velen een raadsel zijn. Dan zal de „bevolking aan zich zelve overgelaten blijven, hetwelk mis„schien eene algemeene emigratie van al wat blank is ten „gevolge kan hebben; [1]) het zou althans de vraag zijn, of „de souvereiniteits boeren zelve sterk genoeg zijn, om hun „eigen gebied te verdedigen. Men wenscht ook over het „algemeen, dat de souvereiniteit niet verlaten worde.

„Men heeft op nieuw, zoo zegt men, professoren voor „de theologische kweekschool beroepen, doch houdt dit nog „zeer geheim. Vele voorname mannen en twee vijfden der „predikanten zijn tegen de opzetting van zoodanige school. „Die in Nederland ook eene goede plaats als predikant „heeft, raad ik niet aan, als professor herwaarts te komen, „want zijne finantiën zouden niet verbeteren. Het leven „in zulk een' stand is hier duur en mist de aangenaam„heden eener goede conversatie, alsmede het letterkundig „genot, dat in Europa de geleerde en beschaafde stand „mag smaken."

Middelerwijl werd ik aangezocht om met de zoogenaamde regtzinnige partij [2]) over de republiek te onderhandelen. Ik voldeed aanstonds aan dat verzoek; maar mijne mededeelingen niet vallende in den smaak dier partij, zoo hadden ook die onderhandelingen geen het minste gevolg.

Om evenwel niet langer stil te zitten, liet ik de volgende Circulaire drukken en aan de voornaamste Protestanten zenden.

„*Amsterdam*, September 1853.

„Nadat verschillende dagbladen meestal onjuiste berigten betrekkelijk mijne zending naar Nederland hadden verspreid, besloot ik in de Amsterdamsche Courant van den 10den dezer een *Afschrift van een extract uit het register der wetten en besluiten van den volksraad der Hollandsche Afri-*

[1]) Vergelijk hiermede blz. 245 en volg.

[2]) Mijne Afrikaansche lezers houden mij hoop ik ten goede, dat ik hun geen verklaring geef van wat thans in Nederland de regtzinnigen partij heet, omdat ik waarlijk geen kans zie, haar karakter juist te omschrijven.

kaansche Republiek te plaatsen, waaruit het doel mijner zending officiëel blijkt en naar welk dokument ik mij thans, wat de détails betreft, kortheidshalve veroorloof te verwijzen:

„Tot mijn leedwezen heb ik, bij het bespreken der zaak met verschillende belangstellenden, bespeurd, dat de kennis van den aard der te verkoopen gronden, de productie en de behoeften des lands en der bevolking, de belangrijkheid der republiek voor den Nederlandschen handel en de nijverheid enz., gering, oppervlakkig of ten eenemale geheel verkeerd was, vooral ook, dewijl het hier aan deugdelijke bescheiden ontbrak en er daarentegen vele valsche denkbeelden, uit te goeder of kwader trouw verspreide of overdrevene berigten, heerschende waren.

„Ik heb lang en ernstig nagedacht over de beste wijze, om den Nederlanders de waarheid te doen kennen en langs dien weg en daardoor het doel mijner zending te bevorderen, mij verzekerd houdende, dat er alleen een juist en helder begrip van den stand van zaken noodig is, om den *Nederlandschen koopman* te doen besluiten tot ondersteuning van en deelneming aan het voorstel, welks aanneming het doel mijner reize uitmaakt.

„Tot de overtuiging gekomen zijnde, dat eene openbare bijeenkomst, waardoor wisseling van gedachten mogelijk wordt, daartoe het beste middel zou zijn, zoo neem ik de vrijheid en heb de eer U Wel-Ed. mits deze dringend uit te noodigen tot het bijwonen eener vergadering, te houden op Maandag 3 October e. k., des avonds ten 7 ure in het lokaal Frascati, in de Nes.

„In die bijeenkomst wenschte ik, voorzien van alle noodige justificatoire stukken, omtrent de bovengemelde punten verslag te geven, het doel mijner zending in allen deele bloot te leggen en uitvoerig toe te lichten, vragen ter zake dienende te beantwoorden, bedenkingen op te lossen; en na die algemeene mededeeling en wisseling van denkbeelden te verzoeken, dat er uit de aanwezige vertegenwoordigers van den Nederlandschen handel, eene Kommissie worde benoemd, tot opzettelijk en speciaal onderzoek van de voorstellen, die ik, blijkens bovengemeld extract gemagtigd ben

te doen, opdat die Kommissie door de uitkomst van *haar* onderzoek en *daarop te gronden advies*, beslisse of de handel en nijverheid van de in waarheid rijke en veelbelovende republiek, voor het vaderland en den vaderlandschen handel zal behooren gewonnen te worden of verloren te gaan; beslisse of ik *buiten 's lands* zal hebben te vragen wat den Nederlander *aangeboden* was en zijn vaderland tot voordeel, de republiek ten zegen zou kunnen zijn; of dat die Kommissie, bij gunstiger uitkomst, naar ik mij vleijen durf, de kern der vereeniging zal uitmaken, om met mij onmiddellijk en krachtdadig het plan te verwezenlijken, dat mij herwaarts heeft gebragt en welks volvoering de vurigste wensch is onzer trouwe en edele stamgenooten in Zuid-Afrika.

J. Stuart,

Gevolmagtigde bij de Holl. Afrik. Republiek."

Op den 22sten September werd mij door iemand voorgeslagen, om aan hem eenige honderd bunders land, in de Republiek gelegen en een deel uitmakende van de uitgestrektheid gronds die ik verkoopen kon, te verkoopen; dat hij volgens het besluit van den Volksraad tien ten honderd betalen zou, en dan de koopakte zou laten liggen, tot tijd en wijle de trek naar landverhuizing derwaarts zou ontstaan. Die trek zou wel komen, dacht hij, en dan had hij misschien gelegenheid om op de rentelooze uitgaaf der tien ten honderd, eenige kapitalen te verdienen. Ik zag daarin voor als nog geen voordeel voor de Republiek, en bedankte derhalve voor dat aanbod.

Een ander deed mij het voorstel om eene buitenlandsche kolonisatie te vestigen in de Republiek. Zoo lang ik nog niet wist, wat de uitslag mijner pogingen in Nederland zou zijn, kon ik ook daar niet in treden.

Volgens voorgaande Circulaire zou ik op den 3den October eene redevoering houden in de zaal van Frascati te Amsterdam.

Een wederom onbekende vond echter goed, in het Handelsblad van den zelfden dag 2de Editie Zondag avond, een zeer lang artikel te plaatsen over de emigratie der boeren naar Port-Natal. Ik durf het mijnen lezers niet mede

te deelen, omdat dit werk al te uitgebreid worden zou; anders zouden zij er nog al eenig verschil in aantreffen, met de verhalen van den Heer Cloete. Doch het slot moet ik overnemen om hen te doen zien, dat de schrijver of inzender van dat artikel niet geheel bekend was met het onbetwiste gezag, dat de koningin Victoria op *dat* oogenblik in de Oranje-rivier-Souvereiniteit uitoefende. Dit slot luidt:

„Sedert dien tijd zijn nog herhaaldelijk moeijelijkheden „ontstaan, zoodat men meer dan eens zijne toevlugt heeft „moeten nemen tot de *ultima ratio;* doch in weerwil van „hunne verregaande onwetendheid zagen toch de boeren zich „genoodzaakt te erkennen, dat het hun onmogelijk was de „worsteling tegen de Engelsche magt vol te houden. Op „dit oogenblik oefent de Koningin Victoria het onbetwiste „gezag uit over Port Natal, Pieter-Mauritzburg en zelfs over „hetgeen men noemt de *Souvereignty beyond the Oranje ri-„ver*, een uitgestrekt landschap ten noorden van Kafferland, „tusschen twee armen der Oranje-rivier, waar de heethoof-„digste boeren met nieuwe inspanning van krachten gepoogd „hadden een van de wereld vergeten en onafhankelijk leven „te voeren."

Terwijl reeds in Maart 1853 door den Hertog van New-Castle aan den Gouv^r^. Luit. Generaal G. Cathcart geschreven was, dat tot de verklaring der Souvereiniteit besloten was, zie bl. 249 en 250.

Evenwel de bijeenkomst in Frascati had plaats, en in de Amsterdamsche Courant van 6 October 1853 Nr. 236 werd daarvan het volgende medegedeeld:

„*De Hollandsche Afrikaansche Republiek.*

„Het verslag dat de heer Stuart, gevolmagtigde van den volksraad der *Hollandsche Afrikaansche Republiek,* eergisteren alhier in de zaal van *Frascati* mededeelde over de hollandsche afstammelingen in Zuid-Afrika, „een volk bemind en geacht om zijne zeden, nijverheid, braafheid en godsvrucht," was hoogst belangrijk en verdient om zijne wetenswaardige bijzonderheden omtrent de geschie-

denis en den tegenwoordigen toestand der republiek, als om de daarin medegedeelde voorstellen van den volksraad, als inzonderheid voor Nederland van gewigt, meer dan eene bloote vermelding.

„In de inleiding zijner rede beriep spr. zich op de belangstelling, die zich in ons vaderland en ook te dezer stede, waar eene kommissie werkzaam is „ter voorziening in de *godsdienstige en zedelijke behoeften* der kaapsche hollandsche uitgewekenen, benoorden de Vaal-rivier in Zuid-Afrika," openbaarde en hoe hier te lande vooral bij de veelzijdige, dikwerf tegenstijdige berigten van daar, een verslag van den *waren* toestand dier uitgewekenen, van hunne belangen, gevoelens en denkbeelden, niet onwelkom kon zijn. Spr. schetste eerst in vlugtige trekken hunne geschiedenis sedert de laatste 30 jaren, hunne 14 jarige mishandeling en daarbij hunnen voorbeeldeloozen aan den dag gelegden moed en volharding in het vertrouwen op God, ook bij het toenemen der gevaren; hun verzoek dien ten gevolge aan de engelsche regering, om zich aan haar te onttrekken en hun vertrek uit de kaapkolonie naar onbekende oorden en wildernissen, waar zij de vernielende aanvallen van roofgedierte en woeste volken, *met hunne vrouwen en kinderen*, moesten te gemoet gaan, wederstaan en overwinnen. Het was in 1837, dat zij na 1 à 2 jaren zwervens Natal bereikten, toen het eigendom van koning Dingaan, den magtigste van geheel Zuid-Afrika.

„Spr. doorliep kortelijk den oorlog, dien zij onder bevel van den heer kommandant-generaal A. W. J. Pretorius, tegen den trouweloozen koning Dingaan voerden, die een gezantschap van 62 personen, behoorende tot de notabelste familiën, verraderlijk had doen vermoorden; hoe de vijand bijstand zocht en *vond* bij het engelsch gouvernement, door hun de gelegenheid te ontnemen, om van de aanvoeren van kruid, levensmiddelen en medicijnen, hun toegezonden, gebruik te maken, en dàt te midden der strooptogten der zwarten en het uitbreken eener ziekte, de mazelen, die velen aantastte, en hoe zij eindelijk hun duur verworven eigendom, Natal, onder schijn van regt, aan Engeland moesten

afstaan, Natal verlieten en andermaal (in 1842) de wildernissen introkken. Dáár vonden zij met achterlating van eenige familiën, die te Natal bleven, *bezuiden* en *benoorden* de Vaal-rivier, een nog schooner en vruchtbaarder land dan Natal; zij zetten zich in de aldaar schier onbewoonde streken neder. Doch op nieuw verdrukking. Het gedeelte van dat land, dat bezuiden de Vaalrivier gelegen lag en thans behoort tot de dusgenaamde *Oranje-rivier-souvereiniteit*, had veel te verduren van de geschillen tusschen de Kaffers en het engelsche gouvernement. In 1848 kwamen zij onder bevel van meergenoemden heer Pretorius, hunnen vrienden te hulp en leverden toen den engelschen onder bevel van den dapperen sir Harry Smith, slag in *Boomplaats*, een slag die het fundament gelegd heeft voor het *ontzag* en de *hoogachting* van het *engelsche gouvernement* te hunwaarts. Na moeitevollen strijd werd in Jan. 1852 door het engelsch gouvernement, bij traktaat de republiek *erkend, vrij* en *onafhankelijk* verklaard en het traktaat volkomen bekrachtigd. „Onze protestantsche geloofsgenooten bezitten thans een rijk en veelbelovend grondgebied (zoo drukte de heer Stuart zich nagenoeg uit) dat vijf maal zoo groot is als geheel Nederland. Het ligt in een gezond en hoogst aangenaam klimaat tusschen de 26.37 en 31.42 graden Z. Br. en de 23.40 en 28.10 graden O. L. Het bevat al reeds 5 dorpen of steden en telde in Oktober l.l. 6000 gezinnen. Het engelsche gouvernement treedt in Zuid-Afrika daarentegen terug, zoo heeft het bijv. in Maart van dit jaar besloten de bezitting van de Oranje-rivier souvereiniteit op te geven.

„Zoo staan onze hollandsche Afrikanen, de uitgewekenen benoorden de Vaalrivier. Onze stamgenooten staan daar als toonbeelden van wat een kinderlijk geloof en een manlijk vertrouwen op God en Christus vermogen, voor iedere beschaafde natie."

„In het tweede gedeelte van zijn verslag gaf de heer Stuart eenige bijzonderheden aangaande den aard der gronden, den rijkdom des bodems in de republiek, de voorstellen van den volksraad betreffende den verkoop van

domeingronden op zekere voorwaarden, en den last, hem daartoe opgedragen van wege den volksraad. (*Die opdragt is in ons nommer van* 10 *Sept. in haar geheel medegedeeld.*) Spr. ontvouwde voorts de rijkdommen van den grond, hare metalen en mineralen, en wees op Nederland, dat andere schatten bezit, waar de republiek behoefte aan heeft, te weten kourante geldswaarden of kontanten en kennis. Wat het eerste betreft, de ingezetenen der republiek hebben hun vermogen bijna uitsluitend in land en vee gevestigd. Hunne produkten worden zelden, en dan nog slechts voor een gedeelte met geld betaald. Zij moeten steeds goederen in betaling aannemen. Hunne behoeften daarentegen moeten zij in geld voldoen of zeer hooge prijzen, niet minder dan 3 maal de europesche in verrekening aannemen tegen zeer *lage* waardering hunner produkten, welke waardering nimmer hooger gemaakt wordt dan de geldprijs, waarvoor die produkten te koopen zijn. Die ruilhandel is hun dus dubbel schadelijk. Dit nadeel wordt te grooter, naar gelang het geld op de markt, waar zij moeten handelen, in Natal en de Souvereiniteit — schaarscher wordt. En ten aanzien van de tweede behoefte: het hapert hun aan genoegzame kennis om hunnen nieuwen staat door goed gestelde wetten binnenslands wel te vestigen, om in de dringendste bedrijven der nijverheid te voorzien, zelfs om het land wél te bebouwen. Meestal zijn het veehouders en geen landbouwers. Sedert meer dan 30 jaren verstoken van schoolonderwijs (onlangs zijn drie onderwijzers er behouden aangekomen) is hunne taal gebrekkig en zijn hunne wetenschappelijke kundigheden zeer gering. Zij verlangen *opregte protestantsche* Nederlanders in hun midden te zien, en het is alleen van en door dezen dat zij onderrigt willen worden. De jeugdige staat verwacht van Nederland, dat het haar de hand zal bieden, om hare beschaving te bevorderen en haren nieuwen staat te helpen grondvesten en besturen. De volksraad heeft den heer Stuart gemagtigd, om de 300,000 morgen in eens te verkoopen, voor de som van *f* 1,200,000, vrij van alle lasten, tegen *f* 4 per morgen. Deze landstreek is de schoonste, rijkste en best gelegene

der geheele republiek. De veldvruchten zijn op de plaats voor hooge prijzen verkoopbaar; de ingezetenen trekken hun meeste graan uit Amerika en de Kaap kolonie. Eenige fabrikaten en trafikaten, die in Nederland zeer bekend zijn, zijn daar sterk gezocht, b. v. zeildoek, wollen dekens en vilten hoeden. De hennip groeit er in het wild (*dagga*) ter hoogte van 15 voeten. De aangrenzende kolonie *de Souvereiniteit* levert voornamelijk wol op. Vilten hoeden (algemeene dragt) zouden daar voor veel lager prijs te fabriceren zijn en overal koopers vinden. Geitenhaar is er in overvloed.

„De *handel* bestaat voor als nog in manufakturen en koloniale waren als artikelen van *invoer*, en in vee, boter, huiden wol, ivoor en zeldzaamheden als artikelen van *uitvoer*. De manufakturen zullen waarschijnlijk het voordeeligst uit Engeland te halen zijn. De koloniale waren, voor zoo ver zij nog niet in Natal geteeld worden, kan geen vreemde of buitenlander, beter en goedkooper, in de republiek, ja in geheel Zuid-Afrika leveren dan de Nederlander. De artikelen van uitvoer zijn hem niet minder gunstig en zeer laag in prijs. Ten behoeve van het genootschap *Natura Artis Magistra* is daar eene schier unieke verzameling van voorwerpen. De handel leverde in 1851 aan *invoer* te Natal op *f* 668.724 en aan *uitvoer* *f* 219.516 (die over land daaronder niet begrepen). Hij brengt eene scheepvaart mede, die ook voor den Nederlander hare bijzondere voordeelen oplevert. Zij moet gedreven worden tusschen noordelijk Europa, Zuid-Afrika en den Indischen Oceaan en meer bepaald tusschen de havens van Nederland, Engeland, Natal, en Neêrlands O. Indiën. Dikwijls hebben de Oost Indievaarders van hier geen vracht kunnen vinden, dan zal de scheepvaart aldaar van eene volle lading voorzien zijn en nimmer op kommissie behoeven te wachten.

„De bankinrigting, waarvan de statuten hier door de vereeniging zelve gemaakt zijn, zal haar den besten waarborg opleveren voor een rustig grondbezit, eene onbelemmerde nijverheid en een voordeeligen handel. Met een klein kapitaal kan zij den handel aanvangen en dezen daarna zoo

veel uitbreiden als zij zelve, naar bevind van zaken, raadzaam zal oordeelen.

„Wanneer de overeenkomst hier getroffen wordt, is zij ook in het belang van Engeland zoowel *politiek* als *industriëel. Politiek*, omdat die republiek daardoor een nieuwen waarborg bekomt voor het behoud van rust en vrede, een krachtiger bolwerk wordt tegen de Kafferoorlogen en eene beschaving zal verkrijgen, die alle vrees voor onregtvaardige behandeling van Engelschen, in de optegevene Engelsche bezittingen zal wegnemen. *Industriëel*, omdat die onderneming altijd een nieuw en *grooter* debiet van engelsche fabriekgoederen zal ten gevolge hebben.

„Na de mededeeling van dit verhaal en aanbod, stelde de heer Stuart aan de vergadering voor, om uit haar midden eene kommissie te benoemen, ten einde de zaak met de vereischte justifikatoire stukken te onderzoeken en daaromtrent in eene nader te beleggen vergadering verslag van hare bevinding te doen, welk voorstel, door dien heer nader toegelicht zijnde, na eenige diskussie waaraan de heeren mr. W. C. Mees, C. Hartsen en mr. J. Heemskerk Az. deel namen, werd *aangenomen*, (*gelijk door ons gisteren gemeld is*). Tot leden dezer kommissie zijn benoemd zes heeren, behoorende tot den handels- en regtsgeleerden stand onzer stad.

„Mogt de jeugdige republiek haren vurigen wensch om met Nederland eene verbindtenis aan te knoopen, tot versterking van de banden tusschen de Afrikaansche en Nederlandsche Hollanders en tot opwekking van den handel, spoedig verwezenlijkt zien!"

Het is voor vele lezers zeker vervelend geweest, dat ik dit geheele stuk hier overgenomen heb, doch ik heb dat ter mijner verantwoording wel mooten doen, om een ieder te kunnen doen beoordeelen, dat hetgeen ik toen gezegd heb zuiver overeenkwam met den waren staat van zaken.

De bijeenkomst was wel niet talrijk; slechts een 60 à 70 personen, maar de afloop was mij toch zeer aangenaam. Er was eene kommissie benoemd, bestaande uit de Heeren H. Croockewit, Directeur der Nederlandsche Bank;

J. Spengler, President van de Kamer van Koophandel; Jonkhr. C. Hartsen, C. Faber Boissevain en C. P. van Eeghen, alle drie voorname handelaars en Mr. J. W. van der Meer de Wijs, beroemd Regtsgeleerde te Amsterdam, allen behoorende tot de meest geachte en invloedrijke ingezetenen van Nederland.

Doch reeds den 4den October ontving ik het berigt van den regtsgeleerde, dat het hem niet mogelijk was het lidmaatschap der Commissie op zich te nemen, en den 7den October den volgenden brief:

"*Amsterdam*, den 7 October 1853.

"WelEdele Heer!

"Ik heb de eer UEd., zoowel namens den Heer J. Spengler, als mij zelven mede te deelen, dat wij de aanneming der op ons uitgebragte benoeming in de vergadering van 3 dezer, niet kunnen in overweging nemen, alvorens uitdrukkelijk zij aangetoond en bewezen:

1°. dat de Engelsche regering, de onafhankelijkheid der Republiek van de Kaapsche boeren, geheel en onvoorwaardelijk heeft erkend.

2°. dat de Nederlandsche Regering er geen Staatkundig bezwaar in zie, dat eene eventuële combinatie hier te lande maatregelen neme, die de strekking hebben, om de onafhankelijkheid dier Republiek te bevestigen, en dat de Regering hier te lande zich heeft geprononceerd in de vorming van zoodanige combinatie geen gevaar noch bezwaar te zien.

"De Heer Croockewit heeft mij gezegd van hetzelfde gevoelen te zijn, en ik heb dus vermeend wel te doen UEd. dit officieel mede te deelen.

Ik heb de eer met achting te zijn

UEdw. Dienaar

C. Hartsen."

Ten zelfden dage was ik reeds in den Haag om Hunne Exc. den Engelschen Ambassadeur en den Nederlandschen Minister van buitenlandsche Zaken te spreken. Ongelukkig waren beide Heeren afwezig.

Den 11den October vertrok ik andermaal naar den Haag.

Toen mogt ik ZExc. den Nederlandschen Minister den volgenden dag de bezwaren van de Amsterdamsche Heeren mededeelen. ZExc. had de goedheid aanstonds aan die Heeren te schrijven; en reeds den 13den 's morgens vernam ik te Amsterdam van den Heer Spengler, dat die bezwaren door den Minister geheel opgeheven waren.

Den 28sten October ontving ik de volgende letteren:

„Den Heer J. Stuart, alhier.

„WelEdele Heer!

„Ter bevordering uwer belangen bij de Afrikaansche zaak, neem ik de vrijheid UE. te verzoeken, mij de stukken wegens die aangelegenheid, Maandag en Dingsdag te willen in handen geven, ten einde ik den inhoud kunne bestuderen, met een paar van de andere Heeren, die op de vergadering voor leden der Commissie zijn aangewezen.

Met Hoogachting

UEdw. Dienaar

V.H. 28 Oct. 1853. C. Hartsen."

Zoodra mogelijk voldeed ik aan dit verlangen bij de volgende letteren:

„*Amsterdam*, 29 October 1853.

„WelEdel Geboren Heer!

„Ter voldoening aan Uw verzoek van gister, heb ik de eer UWEdG. bij deze aan te bieden, de volgende stukken als:

1°. Three Lectures on the emigration of the Dutch farmers etc. bij Henry Cloete.

2°. Correspondance relative tho the Orange-river territory, presented to Parliament by command of H. M. — May 31 1853. —

3°. De kaart van de Oranje-rivier-Souvereiniteit, daarbij overgelegd.

4°. Eene afteekening van de ligging der H. A. Republiek.

5°. De nummers 19 en 20 van deel IV. en Nr. 9 van deel V der Geref: Kerkbode in Z. Afrika,

6°. The Cape of Good Hope Almanac for 1853.

7°. Een afdruk mijner volmagt van de H. A. Republiek.

en 8°. Een kopij van het verslag door mij gedaan in Frascati den 3e dezer.

„Ik vertrouw dat de inzage van deze stukken aanvankelijk zal kunnen beantwoorden aan het verlangen van UWEdG. en andere Heeren, die tot leden der commissie benoemd zijn.

„In afwachting van nadere berigten van UWEdG: of van de benoemde commissie verblijf ik met hooge achting

WelEdelGeboren Heer,

UWEdG DW. Dienaar

Stuart."

Reeds den 1[sten] November vernam ik, dat de Heeren inzage van al die stukken hadden genomen, en een eenstemmig gevoelen hadden gevestigd. Ik had mij met zoodanigen spoed niet durven vleijen, vooral omdat er een Zondag — 30 October — tusschen beide was geweest.

De mededeeling daaromtrent was deze:

„WelEdele Heer,

„Gisteren hebben de Heeren die in uwe vergadering tot eene commissie zijn uitgenoodigd eene voorloopige bijeenkomst gehouden, en inzage uwer stukken genomen.

„Leed is mij UEd te moeten zeggen, dat de indruk der zaak niet gunstig is: men heeft echter besloten de stukken te doen rondgaan, en daarna zal men UEd. uitnoodigen eene nadere bijeenkomst bij te wonen, om dan de gelegenheid te hebben, UEd het gevoelen, dat voorloopig eenstemmig is te motiveren, tenzij de nadere inzage der stukken hierin wijzigingen mogt brengen.

„De stukken zijn op het oogenblik in handen van den Heer Croockewit; 't zal het best zijn, UEd dien Heer verzoekt, ze gedeeltelijk terug te ontvangen. [1])

Met achting heb ik de eer te zijn,

UEdw. Dienaar

V.H. 1 Nov. 1853 C. Hartsen."

De nadere bijeenkomst, waarvan in dat briefje gesproken was, werd eerst den 20sten December ten huize van den Heer Croockewit gehouden.

---

[1]) Tot inlichting diene, dat ik den heer Hartsen verzocht had, mij één der stukken, voor een korten tijd terug te geven.

Door de beide volgende briefjes ontving ik de uitnoodiging om die bijeenkomst bij te wonen:

„WelEdele Heer!

„In de gehoudene bijeenkomst op Maandag avond den 12[den] dezer, ten huize van den Heer Jb. Spengler, ben ik verzocht geworden UEd uit te noodigen tot het houden eener conferentie ten mijnen huize, op maandag 19 dezer des avonds ten 7½ ure, ten einde aan UEd. mede te deelen het eenparig gevoelen van de Heeren aan wien UEd. de stukken betrekkelijk het voorstel tot verkoop van landen aan de Vaal-rivier gelegen en tot vestiging eener Bank aldaar, hebt gelieven ter hand te stellen.

Ik heb de eer te zijn
UEDw. Dienaar
V.H. 14 Decb. 1853. H. Croockewit."

„Den WelEdelen Heer J. Stuart,
van Zuid-Afrika.

„WelEdele Heer!

„Ik heb de eer UEd. mede te deelen, dat de comparitie ten huize van den Heer H. Croockewit, voorloopig bepaald op Maandag aanst. is verschikt op den volgenden dag en dus zal plaats hebben op Dingsdag 20 dezer des avonds op het vroeger bepaalde uur.

„In de hoop dat die verandering voor uwe convenientie geen bezwaar moge opleveren, heb ik de eer met de meeste achting te zijn.

UEdw. Dienaar
V.H. 16 Dec. 1853. Hartsen."

Met reikhalzend verlangen zag ik die bijeenkomst te gemoet. Ik vleide mij, dat de nadere inzage der stukken het eenstemmig gevoelen mogt gewijzigd hebben, of dat de mededeelingen, die ik nog te doen had of de wederleggingen die ik in het midden kon brengen, een ander gevoelen zouden doen ontstaan. Maar helaas! de bijeenkomst was geene *conferentie*, maar eene *comparitie*, zoo als Jhr. Hartsen geschreven had, allèèn, om *het eenparig gevoelen van de Heeren* te vernemen, zoo als de uitnoodiging van

den Heer Croockewit luidde. — En dit gevoelen kwam daarop neder, dat de Heeren de Hollandsche Afrikanen in de Republiek zeer genegen waren, doch dat de vrees voor Engelsche overheersching en belemmering van handel èn voor invallen der Kafferstammen te groot was, om, vóór dat die vrees door eene gevestigde kolonisatie van Nederlanders weggenomen zou zijn, mijn voorstel aannemelijk te maken. Ik toonde mij bereid om ten aanzien van de ongegrondheid dier vrees eenige inlichtingen te geven, doch dit was overbodig, vermits de Heeren daaromtrent hun *eenparig* gevoelen gevestigd hadden. Ik verzocht dat men mij, ter mijner verantwoording, dit gevoelen schriftelijk wilde mededeelen, en verkreeg daarop den 24ste December, het volgende bewijs:

„De ondergeteekenden in overweging genomen hebben-„de het voorstel van den Heer J. Stuart herwaarts geko-„men als afgevaardigde van de Hollandsche Republiek in „Zuid-Afrika, inhoudende het aanbod van verkoop aan eene „Nederlandsche vereeniging van deelnemers eener uitge-„strektheid gronds gelegen in de Republiek, ter grootte van „300000 bunders, en tot vestiging eener Landsbank aldaar „uit dien koop te vinden.

„Hebben den Heer J. Stuart bekend gemaakt met de mo-„tieven, waarop berust hun gevoelen, dat de aanbeveling „van dat voorstel dan eerst aannemelijk zal zijn, wanneer „zich op dien grond eene Nederlandsche Kolonisatie zal „gevestigd en de daarstelling der Landsbank meerdere waar-„borg verkregen hebben.

„En gaarne voegen zij ondergeteekenden hier nog bij, „dat zij uit genegenheid voor de Hollandsche stamgenooten „in Zuid-Afrika, het wenschelijk zouden achten, dat eene „beschaafde Nederlandsche Kolonisatie zich spoedig onder „hen nederzette.

„*Amsterdam* 23 December 1853.

H. Croockewit.
J. Spengler.
C. Hartsen.
C. Faber Boissevain."

Het was mijne volmagt niet, om alléén met de Amsterdammers te onderhandelen. Ik begon slechts met de Hoofdstad van Nederland, omdat dààr het geld het ruimst voorhanden is en de kennis het meest te vergeefs naar eene voldoende belooning omziet.

Des avonds van den 24sten December had ik reeds te Rotterdam een bezoek bij een der voornaamste ingezetenen afgelegd, en vier dagen daarna — de Kersdagen kwamen tusschenbeiden, — bragt ik eene publieke bijeenkomst in de Concertzaal tot stand, hield dáár weder eene redevoering, nagenoeg van gelijken inhoud als de vorige, en aanstonds was wederom eene Commissie benoemd en zamengesteld uit de Heeren F. J. Plate, J. Mees, L. D. Ledeboer Bz., D. K. van Wageningen en H. T. Löhnis, allen behoorende tot den eersten handelsstand, en uit de Jonkheeren en Mrs. W. T. Gevers Deynoot, kantonregter en F. W. A. Beelaerts van Blokland, lid van de regtbank te Rotterdam.

Den volgenden avond mogt ik eene conferentie met die Heeren ten huize van den Heer J. Mees houden. De regelmatige behandeling van de aan mij verleende volmagt, gaf op zich zelve reeds aanleiding tot zóó vele belangrijke vragen van die Heeren, dat de avond als het ware omgevlogen was, zonder dat ik hun, die met uitzondering van één hunner nog niets van de zaak meer wisten, dan wat zij uit mijne redevoering vernomen hadden, het voorstel dat ik eigenlijk te doen had, had kunnen mededeelen en uit een zetten, en waaromtrent ik hun gevoelen wenschte in te winnen. Zoodat, toen zij de goedheid hadden, om eene 2de vergadering op 2 Januarij 1854 te bepalen, ten einde daarin een advies over het aanbod van de Republiek uit te brengen, ik hun in bedenking gaf, om alvorens eene schriftelijke memorie in te wachten, die ik zoodra mogelijk zou opmaken en hun toezenden, en om dan die memorie onder hen te doen circuleren en na de lezing daarvan over de al dan niet aannemelijkheid van dat aanbod een oordeel te vestigen.

Dit werd goedgevonden. Reeds den 9den Januarij stelde ik den President der Commissie de memorie ter hand. Zij

bevatte *honderd en elf* in het kort beantwoorde vragen, ter ontwikkeling van het aanbod der Hollandsche Afrikaansche Republiek, gedaan aan Nederlands ingezetenen en wel over het *aanbod* in het algemeen, — de *uitvoerbaarheid* van het voorstel, — de *benoodigde kennis*, — het *benoodigde kapitaal*, — de kolonisten of *Nederlandsche kolonisatie*, — de *Republiek*, de *uitgestrektheid gronds*, die ter kolonisatie aangeboden wordt, — de *Maatschappij* van deelnemers, die de aankoop en kolonisatie zou ondernemen, — de *Landsbank*, — de *verhouding* van de *kolonisatie* tot de *Republiek*, — de *verhouding* van de *Republiek* tot de *kolonisatie* en de *Landsbank*, — de *verhouding* van de *kolonisatie* tot de *Maatschappij* van deelnemers en *wederkeerig*, — de *uitvoering* van het voorstel,— de *volmagt* der Republiek aan haren vertegenwoordiger J. Stuart.

Tot mijn leedwezen mag ik die memorie in dit werk niet opnemen, omdat zij alléén 6 of 7 vellen druks zou beslaan, en ik niet van ieder lezer zou kunnen vergen, dat hij, na al hetgeen wat ik hem reeds voorgelegd heb, nog dat stuk met eenige aandacht zou nagaan, maar desniettegenstaande spijt het mij, omdat men, door die opname eerst in de gelegenheid gesteld wordt, om het daarop uitgebragt advies, te kunnen beoordeelen of waarderen; en ook omdat iemand, wiens helder en scherpzinnig oordeel algemeen erkend is, doch wiens naam ik uit kieschheid verzwijg, zoo wel dé gestelde vragen als derzelver beantwoording, zeer naauwkeurig overwogen, en mij daarna gezegd had, dat, naar zijn gevoelen, er geen twijfel over de aannemelijkheid van het aanbod kon overblijven.

Doch ik mag niet nalaten, ten einde mijne lezers toch eenigzins op de hoogte te brengen, van het voorstel dat ik, ten gevolge van de verkregene volmagt, aan de ondersteuning der Commissie aanbeval, hun daaromtrent dit weinige mede te deelen.

Het aanbod van de Republiek moest aangenomen worden — volgens mijn gevoelen — door eene *vereeniging* van Nederlanders. Die vereeniging moest eene beschaafde ko-

lonisatie, op den aangekochten grond plaatsen; dáár een handels depôt vestigen en de nijverheid ontwikkelen. Die kolonisatie moest aanvankelijk niet talrijker zijn dan voor het dagelijksch bedrijf, en voor de kennisneming van hetgeen er te doen zou zijn, gevorderd werd. Daardoor zou die *vereeniging* aan de Republiek de benoodigde hulp, kennis en geld verschaffen; zou de *kolonisatie* zich dáár beter en gelukkiger gevoelen dan ergens elders, en zou de *Republiek* tot eenen weergaloozen staat van rijkdom en voortreffelijkheid gebragt worden; terwijl die Vereeniging door hare exploitatie van den door haar gekochten grond, door de hoogere waarde, die zij tegelijk aan het geheele grondgebied der Republiek zou toebrengen, door den handel die zij voeren zou, tusschen Europa, Zuid-Afrika en den Indischen oceaan, zoowel het geluk van duizende verwanten en stamgenooten en het wezenlijk welzijn van Nederland bevorderen, als dat zij voor zich zelve eene onderneming zou doen, *wier hoogst voordeelige uitzigten geen twijfel overlieten.*

Gedurende de dagen dat de memorie zou rondgaan, deed ik een reisje. Uit Heerenveen was ik aangezocht om eens te Balk te komen, ten einde eenige landlieden aldaar, die zich naar Noord-Amerika wilden begeven, te bewegen om liever naar de Republiek te gaan. Het was helaas te laat! zij hadden reeds grond gekocht. Toen wij een uurtje met elkander gesproken hadden, beklaagden zij zich, dat zij niet vroeger de berigten van de Republiek vernomen hadden, want dat deze veel gunstiger waren, dan die hunner vrienden uit Noord Amerika, doch er was aan hun besluit niet meer te veranderen. Te Leeuwarden had ik familie; dit bragt mij daar heen, en dààr vernemende dat in de provincie Groningen vele landlieden gevonden werden, die ook voornemens waren om te emigreren, ging ik van dààr na Groningen. Hier kreeg ik kennis aan de algemeene vereeniging tegen het pauperisme bij de arbeidende klassen van den minder gegoeden stand en wat in hare vergadering van 21 Maart 1853 was voorgevallen. Zie het 3e verslag dier Vereeniging blz. 61, waar dit voorkomt:

"5. De Heer Ali Cohen doet nopens het voorstel uit Su-"riname, omtrent eene landverhuizing van arbeiders enz. "derwaarts (zie boven, blz. 32), het volgende nadere voor-"stel:

"Sedert verleden jaar is deze zaak eenigzins gevorderd, "eensdeels door berigten, die bij de commissie uit Suriname "zijn ingekomen (terwijl er nog meerdere worden te gemoet "gezien), en anderdeels vooral doordien sedert dien tijd de "toen reeds vermelde commissie van Duitsche onderzoekers, "ondersteund door Gouvernements-ambtenaren, in West-In-"dië met haar onderzoek begonnen is. Daar nu zoo niet "alles, dan toch zooveel zal afhangen van den afloop de-"zer officiële nasporingen, en wij dus van onzen kant "kwalijk iets in dezen kunnen doen, tot tijd en wijle de "resultaten der genoemde commissie zullen bekend zijn, "zoo stelt de commissie voor, haar diligent te verklaren, "ten einde na den afloop van bedoeld onderzoek een na-"der rapport aan deze vergadering uit te brengen.

"De commissie doet dit voorstel van verdaging te eer-"der, omdat zij meent te weten, dat er hier te lande thans "sprake is van aanzoeken uit Zuid-Afrika, om landverhui-"zers, bepaaldelijk landbouwers en arbeiders, zoo mogelijk "van hier te doen overkomen, — waarover misschien wel "een of ander lid dezer vergadering nadere inlichtingen zal "kunnen geven.

"Prof. Hofstede de Groot acht het gedane voorstel goed. "Hij had een voorstel willen doen over die zaak in Zuid-"Afrika. Hij zal, omdat die zaak nu in het rapport van "den Heer Ali Cohen reeds is vermeld, op dit oogenblik "reeds dat voorstel doen. Hij treedt in eene beschouwing "van de geschiedenis der zaak, en deelt onder anderen mede "dat de zoogenaamde Hollandsche boeren aan de Kaap de "Goede Hoop, door een Vaderlandschen geest van zelfstan-"digheid en vrijheid bezield, zoo als men weet, jaren lang "een kamp tegen Engelands overmagt volgehouden hebben. "Eerst terug getrokken op Port-Natal, maar ook dààr later "aan Engeland op nieuw onderworpen, zijn nogtans een tien-"duizend hunner de onverdoofde zucht naar onafhankelijk-

„heid blijven handhaven, en zich gevestigd hebbende be-„noorden de Vaal-rivier hebben zij dààr thans eene ook door hunne vroegere beheerschers erkende Republiek, on-„der het Bestuur van een' Volksraad, gesticht. Zij bewonen „dààr eene uitgestrektheid gronds van 500 uren gaans, „door hen verdeeld in drie Distrikten, een bodem van on-„gemeene vruchtbaarheid, rijk ook in ijzer- en kopererts, „maar dien zij zelve nog niet weten te bewerken, in suiker-„riet, tabak en indigoplanten, in het wild welig wassende, „geschikt ook voor tuinbouw, maar waarvoor het hun aan „de noodige tuinzaden ontbreekt, onder een gezond en aan-„genaam klimaat gelegen, zijnde de Zomer er niet te druk-„kend en de Winter droog en matig koud. — Zij zelve zijn „menschen van landelijke aartsvaderlijke zeden; geen onder-„scheid van rijk en arm kennende, allen de handen wetende „te roeren, zoodat b. v. de kommandant-generaal Joubert, „Mr. Wagenmaker is. Aan het hoofd staat de bekende Prae-„torius, onder wiens aanvoering de strijd tegen Engelschen „en Kaffers met onverzwakten moed is gestreden, en een „zwervend leven met ijzeren volharding voortgezet, totdat „een eigen grond nevens de Engelsche onafhankelijkheids-„verklaring verkregen was.

„Uit meer dan een oogpunt is de vestiging dezer Ko-„lonie belangrijk en verdient zij de Vaderlandsche sympa-„thie op te wekken. Er is dààr veel beter dan in *Amerika* „gelegenheid voor hen, die zich genoopt vinden, als Land-„verhuizers van hier te gaan. „Komt over tot ons, en „woont in ons midden!" is de stem, die van dààr wordt „gehoord. Elk regtgeaard Nederlander wordt er met open „armen ontvangen. Wil men zich op Landbouw of Veeteelt „toeleggen, eene uitgestrekte streek gronds van vele bunders „wordt hem in eigendom afgestaan, waarvoor slechts aan „kadastrale opmeting en aanteekening *f* 15 à *f* 16 te be-„talen zijn. Hij bouwt er zich eene woning, uit drie ver-„trekken en eene keuken bestaande, die hem maar op „eenige honderden guldens te staan komt. Eenmaal ge-„vestigd, worden hem, als Nederlander, dezelfde regten met „alle uitgewekenen toegekend. De levenswijs is er eenvou-

„dig en goedkoop. Voor alle belasting betaalt men een „hoofdgeld, dat niet klimt boven de *f* 6 jaarlijks. Menig„een, niet geheel van middelen ontbloot, maar die hier toch „bekrompen leven moet, kan dus dáár binnen korten tijd „tot een' staat van betrekkelijke welvaart geraken. Menig „nijvere handwerksman kan er zijn brood overvloedig vin„den.— Ook langs den weg van handel zouden er belang„rijke betrekkingen zijn aan te knoopen. Men heeft die in „1850 met een gelukkig gevolg van uit Amsterdam beproefd.

„Zijn voorstel is alsnu: eene commissie te benoemen, om „te onderzoeken, hoe men die zaak het best kan bevorderen.

„De Voorzitter acht het benoemen van zoodanige com„missie goed. Maar die commissie moet dan ook onderzoe„ken, of eene landverhuizing *derwaarts* doelmatiger is dan „naar onze eigene koloniën (daar in Zuid-Afrika is 't toch „geen Nederlandsch gebied), zoo wel voor het Vaderland „zelf, als voor de landverhuizers.

„Prof. De Groot wil Zuid-Afrika niet tegenover *onze* ko„loniën plaatsen, maar tegenover Noord-Amerika, waar de „landverhuizers nu heengaan. In Oost- en West-Indië toch „gaat het met de kolonisatie nog steeds niet naar wensch.

„Ds. Gerhards is van oordeel, dat de Vereeniging die „zaak zeer ernstig ter harte nemen moet. Alle berigten zijn „gunstig.

„De Voorzitter stelt nu voor: dat er eene commissie zal „worden benoemd om de zaak in haar geheel te onderzoe„ken, en inzonderheid ook, of er voorkeur bestaat voor „Zuid-Afrika boven onze eigene koloniën, — en ten dien „einde de 3 leden voor de commissie te continueren, met „bijvoeging van de heeren Prof. De Groot en Ds. Gerhards, „— 't welk wordt goedgekeurd."

Natuurlijk ging ik een bezoek bij Prof. de Groot afleggen. ZHooggel. had de goedheid mij dien avond ten zijnen huize in het gezelschap te brengen van den Gouverneur van Groningen, de Heer Mr. A. J. van Roijen, en van de Heeren U. G. Schilthuis, Lid der Gedeputeerde Staten, en van Herwerden, Predikant aldaar. Dit gezelschap was zóó uitgezocht en keurig, dat ik, in plaats

van om emigranten te denken, daarin het geheele aanbod der Hollandsche Afrikanen en mijn voorstel ten gevolge van dien te Rotterdam gedaan, behandelde. De deelneming die ik daarbij opmerkte, was zeer groot, en regt dankbaar voor mijne ontmoeting te Groningen, vertrok ik weder den volgenden morgen naar Amsterdam, om dáár de aanvraag eener tweede Conferentie met en van de Rotterdamsche Commissie af te wachten.

Deze aanvraag werd mij gedaan door de volgende letteren:

„Amice!

„Gisteren avond hebben wij (de Commissie) vergadering gehouden, ons gevoelen over uw voorstel aan elkander medegedeeld, en verder met elkander gewisseld en beraadslaagd. Wij zijn tot eene eindbeslissing gekomen, en noodigen u uit, om morgen (Zaturdag) ten 6 ure des avonds op de vergadering bij den Heer Gevers Deynoot (Wijnhaven) present te zijn. Gij zoudt daartoe u kunnen bedienen van de spoor van $1^1/_2$ ure, en dan ten mijnent kunnen komen eten, en met mij naar Gevers gaan; terwijl ik u ook nachtlogies aanbied.

„Wees zoo goed mij per telegraaf spoedig te melden, of gij komt, daar anders de vergadering uitgesteld zal worden.

„Ik moet u daarbij zeggen, dat onze beslissing niet gunstig is, en wij uw plan, zoo als 't daar ligt, niet kunnen aanbevelen. Maar tevens, dat u zal kennis gegeven worden, van een hier te lande ontvangen berigt uit Natal, dat de echtheid en waarheid uwer volmagt en zending meer dan twijfelachtig voorstelt. Wapen u dus met de noodige bescheiden, gij gevoelt, dat is voor u eene levensquaestie.

„Uw brief was mij gisteren regt aangenaam. Daarover mondeling. Valé!

T.T.

R. 3 Febr. 54. F. B. v. B."

Maar „ik moest mij wapenen met de noodige bescheiden „om de echtheid en waarheid mijner volmagt en zen„ding te bewijzen." Hoe was dat mogelijk? Er zijn ont-

meetingen in de wereld, die de mensch niet met bedaardheid en kalmte kan doorstaan. Deze maakte mij de eerste oogenblikken razend. Doch God dank! een gerust geweten is ook een kostbare schat, waar geene aardsche bij te vergelijken is. Spoedig kwam ik tot mij zelf, en Zaturdag morgen (van den 4den Februarij) ten $8^1/_4$ ure, was de tijding per telegraaf reeds verzonden, dat ik met de trein van $11^1/_2$ uren van hier naar Rotterdam zou vertrekken.

Wij hielden de bepaalde vergadering. Alvorens mij het advies van de Commissie mede te deelen, las de President mij twee Hollandsche brieven gedagteekend van Natal, en een daarbij behoorenden Engelschen brief voor. De Hollandsche waren ongeteekend en droegen ook geen adres, de Engelsche was van zekeren Melvill, doch waarvan het adres ook niet vermeld was. De *eerste* hield in, dat de schrijver vernomen had van den *gentleman* Melvill, dat ik wèl de volmagt en zending had gevraagd van den Volksraad, doch dat deze mij die geweigerd had; dat de schrijver dit in het belang der Nederlanders moest bekend maken, maar om niet verkeerd te handelen, den *gentleman* uitgenoodigd had, om de zaak nog eens goed te onderzoeken en hem dan daarvan een schriftelijk bewijs, en kon het zijn, beëedigd te doen geworden. Dat de schrijver bij voorraad een en ander berigtte, en zoodra mogelijk dat schriftelijk bewijs zou overzenden. De *tweede* diende eenvoudig ten geleide van dit bewijs, dat door eene toevalligheid niet beëedigd had kunnen worden. De *derde* was dan het bewijs en hield in, dat de schrijver (Melvill) zelve de notulen van de vergadering van den Volksraad van Maart 1853 bij den Landdrost van Rustenburg had gelezen en daarin gezien, dat mijn voorstel tot die volmagt en zending *afgewezen* was.

Mijne lezers weten uit het voorafgegane wat tegen dit bewijs in te brengen was; alléén weten zij niet, wie die *gentleman* is. Hij heeft een klerk's postje gehad bij het koloniaal Gouvernement te Pieter-Maritzburg, daarvan zijne demissie gekregen, en later heb ik hem te Harry-Smith

in de Souvereiniteit, als knecht in een winkel, achter de toonbank wedergevonden. —

De Rotterdamsche Heeren betuigden mij geen geloof aan dien Engelschen brief te hebben gehecht, doch dat zij zich verpligt gevoeld hadden, dien voor te lezen en daaromtrent mijne opheldering in te winnen; dat zij nu volkomen overtuigd waren, dat de twee ongeteekende brieven lasterlijk waren, en dat de daarbij gevoegde Engelsche brief slechts het begin mijner voordragt van den Volksraad mededeelde, en hij (Melvill) alzoo onbekend was met hetgeen wat later had plaats gehad, mij aanbiedende van deze overtuiging een schriftelijke verklaring af te geven.

Daarna werd het advies voorgelezen, en ten gevolge van eenige aanmerkingen, werd het later aldus gearresteerd en mij overgemaakt:

„De ondergeteekenden, in eene op den 28 December 1853 door den Heer J. Stuart in de Concertzaal in de Bierstraat alhier te zamen geroepen openbare Vergadering, verzocht zijnde om de door voornoemden Heer gedane voorstellen over te nemen, en daarop van berigt en raad te dienen, hebben de eer daaraan bij deze te voldoen.

„Door gemelden Heer J. Stuart was namelijk aldaar medegedeeld, dat ZEd. door den Volksraad der Trans-vaalsche Republiek in Zuid-Afrika gemagtigd was om in Nederland voor dezen nog jeugdigen Staat zooveel mogelijk kennis en kapitaal te verzamelen. Ten dien einde was hem bijzonder het volgende opgedragen:

„1. Om eene uitgestrektheid gronds van ruim 300.000 morgen oude Hollandsche Maat, in de Trans-Vaalsche Republiek gelegen, aan eene Nederlandsche Maatschappij te verkoopen tegen 4 Gulden de morgen.

„2. Om het noodige aan te wenden ten einde in gezegde Republiek eene landsbank op te rigten. In deze bank zou in de eerste plaats het voornaamste deel der opbrengst van den landverkoop worden gestort, terwijl hare verdere zamenstelling, bestuur en wijze van werking nader in Nederland zou kunnen geregeld worden.

„3. Om uit Nederland nederzettingen in genoemde Repu-

bliek uit te lokken, ten einde door zoodanige Kolonisatie eene kern van beschaving en nijverheid aldaar te krijgen. Vooral ambachtslieden en landbouwers moesten daartoe aangezocht worden, liefst niet geheel onbemiddeld en van de Protestantsche geloofsbelijdenis. De opbrengst van den landverkoop zou ook hiertoe worden aangewend.

„De ondergeteekenden omtrent bovengenoemde punten verder nog van den Heer Stuart zoowel schriftelijk, als mondeling inlichtingen ontvangen hebbende, namen de gedane voorstellen met de meeste aandacht in overweging; en het zijn de vruchten dier overleggingen, welke zij de eer hebben hierbij mede te deelen.

„Wat het eerste punt aangaat: om eene uitgestrektheid gronds in meergenoemde Republiek door eene Nederlandsche Maatschappij te doen koopen, is het de meerderheid der ondergeteekenden voorgekomen, dat het aankoopen van eigendom aldaar *op de voorgestelde wijze* voor als nog eene te gewaagde zaak zou wezen. Zij achten dit te gewaagd:

„1. Omdat de Staatkundige toestand der Republiek hun nog niet voldoende gevestigd voorkomt.

„2. Omdat de Maatschappelijke toestand der uitgewekene Trans-Vaalsche boeren nog te weinig ontwikkeld schijnt te wezen.

„3. Omdat niet alleen de aard maar zelfs de ligging der aangebodene gronden den Heer Stuart zelven niet voldoende bekend is; en

„4. Omdat, al mogten ook die gronden onder de meest vruchtbare behooren, dan nog hunne verwijderde ligging van Zee, en de hoogst gebrekkige middelen van gemeenschap hunne waarde zeer drukken; te meer, dewijl de toegang naar Zee over vreemd grondgebied loopt.

„De meerderheid der ondergeteekenden gelooft derhalve om boven aangevoerde redenen, dat de aangebodene koop van gronden *op de door den Heer Stuart voorgestelde wijze* niet is aan te raden.

„De minderheid kon echter de drie eerste bezwaren niet deelen. Wat het vierde aangaat, hoewel dit eeniger mate bij haar woog, meende zij dat het geen overwegende reden

kon zijn, om zich tegen eenen aankoop van gronden aldaar te verklaren.

„Wat betreft het tweede punt: het vestigen eener landsbank in de Republiek, de ondergeteekenden vinden in de wijze, waarop hare inrigting en doel voorgesteld wordt, zóóveel onbestemds en duisters, dat zij tot eene deelname daarin niet kunnen adviseren. Men moge vooral in Schotland, Noord-Amerika, en ook aan de Kaap de Goede Hoop de weldadige vruchten van zoodanige instellingen geplukt hebben; de ondergeteekenden gelooven, zonder hier in eene verdere ontwikkeling der redenen te kunnen treden, dat *de door den Heer Stuart medegedeelde plannen* daaraan geenszins zouden voldoen. — Bovendien is deze zaak zóó naauw verbonden aan den landverkoop, dat de bij dat punt gemaakte bezwaren ook hierop terugwerken.

„Misschien ware het oprigten eener bank in de Republiek op eene kleine schaal en op eenen anderen dan den voorgestelden voet met eenig goed gevolg te ondernemen.

„Omtrent het derde punt: het verkrijgen eener Kolonisatie van Nederlanders in de Republiek, ook dien aangaande mag het advies van de meerderheid der Commissie niet gunstig zijn. Daar gelaten de zienswijze van den Heer Stuart, dat in ons Vaderland overbevolking zou gevonden worden, bestaat zij voorzeker het minste uit die soort van ingezetenen, waarop ZEd. in de eerste plaats het oog gerigt zou hebben. Niet geheel onbemiddelde, kundige en wakkere ambachtslieden en landbouwers behooren tot de beste sappen, waardoor de welvaart in Nederland moet gevoed en uitgebreid worden. Verkeerd zou de meerderheid der ondergeteekenden het achten ons Vaderland, in eene eenigzins uitgebreide mate, daarvan te berooven. Bovendien meenen zij dat de vooruitzigten, welke men voor Kolonisten aldaar zou kunnen openen, nog veel te onzeker zijn, dan dat zij het op zich zouden durven nemen, hunne landgenooten daartoe aan te sporen.

„De twee laatste ondergeteekenden, de bovengenoemde minderheid der Commissie uitmakende, konden zich evenwel niet geheel met dit laatste vereenigen. Zij geloofden,

dat bij de reeds in ons Vaderland bestaande zucht tot landverhuizing het geraden zou zijn, die naar meergenoemde Republiek te rigten, terwijl de vooruitzigten der Kolonisten hun ook niet zoo ongunstig voorkwamen.

„Hoeveel deelneming derhalve het lot der uitgewekene oud-Hollandsche boeren ook na de belangrijke mededeelingen van den Heer Stuart, bij de ondergeteekenden moge hebben opgewekt, kan de meerderheid *omtrent de door ZEd. gedane voorstellen* geen gunstig advies uitbrengen. Treffend is het voorzeker, dat die kloeke Afrikanen, hunne afkomst steeds indachtig, het oog op Nederland gevestigd houden.

„Mogt hun daarom op eene meer eenvoudige en meer doeltreffende wijze de hand kunnen gereikt worden, zij zal het van harte toejuichen, maar om nu reeds stappen als de voorgestelde te doen, hierin vindt zij te vele bezwaren.

„De bovengenoemde minderheid, van het gevoelen der meerderheid afwijkende, meent echter met de meeste overtuiging te moeten verklaren, dat hare meer gunstige stemming door haar geheel afhankelijk wordt gesteld van de keuze van het personeel der nieuwe Hollandsche Kolonisten, en vooral van degenen, die met de leiding belast zouden zijn; omtrent welk een en ander zij de meeste behoedzaamheid aanraadt.

„De ondergeteekenden vertrouwen hiermede aan den hun opgedragen last voldaan te hebben.—

Rotterdam, Februarij 1854.

F. J. Plate, W. T. Gevers Deynoot, J. Mees, L. V. Ledeboer, Bz. D. K. van Wageningen, F. W. A. Beelaerts van Blokland, H. T. Löhnis."

Zonder nu de gronden van dat advies te willen wederleggen, zij het mij toch vergund den lezer te doen opmerken:

Dat de ligging der aangebodene gronden niet meer bekend kon zijn. Die gronden waren nog onbewoond. De schets die ik van de Republiek bezat, wees slechts het bewoonde gedeelte aan, en dus niet de landstreek van Co-

mate. Het rapport van den Predikant Neethling, dat straks den lezer zal medegedeeld worden, gaf van den aard en de ligging der streek eene vrij goede beschrijving.

Dat het nadeel van den afstand van de zeehaven, meer den *Handel* met de Republiek, dan de *nijverheid* in de Comate zou treffen. Deze *nijverheid* zou daarvan alléén last hebben, voor zoo verre eenige materialen aanbelangt, die aanvankelijk aangevoerd moesten worden, doch die last zou weder meer dan vergoed worden, door de plaatselijke productie van waren, die juist uit hoofde van dien afstand, tegen hooge prijzen *op de plaats* verkoopbaar zouden zijn. En wat aangaat den *Handel*, daarvoor wordt dat nadeel gedekt, door de vergoeding of betaling van de transportkosten der goederen, die de ingezetenen der Republiek nu ook moeten voldoen, of der verzendingskosten naar de zeehavens, die nu ook van de produkten der Republiek, boven de inkoopsprijzen, in Europa of elders werwaarts ze aan de markt komen, moeten betaald worden —

Dat de vooruitzigten die zich dáár voor de kolonisten zouden openen, zekerder zouden zijn dan ooit elders. Aanvankelijk zouden de kolonisten voor rekening der Vereeniging werkzaam zijn, om zich later, wanneer zij alle vereischte locale kennis opgedaan hadden, al dan niet voor eigene rekening neder te zetten of te vestigen.

En eindelijk, dat mij nimmer eene meer eenvoudige of doeltreffende wijze, om de Republiek de hand te reiken is voorgesteld of aangewezen.

Behalve de vergaderingen met voornoemde Amsterdamsche en Rotterdamsche Heeren, had ik er nog twee te Amsterdam die eenige vermelding verdienen.

De eerste in het Odéon, op 28 October 1853 van de Vrijdagsche vereeniging, waar ik op verzoek van het Bestuur als verdediger optrad en deze stellingen voordroeg:

„1°. De Hollandsch-Afrikaansche Republiek verdient aanbeveling tot overbrenging van kennis en kapitaal derwaarts."

„2°. Nederland is geroepen, hierin te voorzien." Beide werden met algemeene stemmen aangenomen doch de 2de stelling met eene wijziging, te weten: achter het woord

„Nederland" de tusschenvoeging van het woord „bovenal" en achter het woordje „te" de tusschenvoeging van het woord „helpen".

De 2de aangenomen stelling moet alzoo gelezen worden:

„Nederland bovenal is geroepen hierin te helpen voorzien."

De tweede vergadering was in de Munt op 31 October 1853 van de vereeniging „Handel en Nijverheid", waar de Heer Joh. C. Zimmerman als verdediger optrad en deze stellingen voordroeg:

„1°. De Transvaalsche Republiek is voor Nederlanders de geschiktste plaats ter landverhuizing.

„2°. Het belang van Nederland brengt mede, de ontwikkeling van den nieuwen staat krachtig te bevorderen."

Beide werden ook aangenomen, doch de 1ste stelling met eene wijziging, te weten in plaats van de woorden „de geschiktste" „eene geschikte."

De 1ste aangenomen stelling moet alzoo gelezen worden:

„De Transvaalsche Republiek is voor Nederlanders eene geschikte plaats ter landverhuizing;" doch ik mag hier bijvoegen, dat deze wijziging geen plaats vond ten gevolge van het oordeel over de mindere geschiktheid der plaats dan elders, maar alléén omdat men den superlativus niet wilde bezigen, zonder over alle andere plaatsen te kunnen oordeelen.

Intusschen hadden zich gedurig eene menigte personen bij mij aangemeld, die òf deel in de door mij voorgestelde Maatschappij van kolonisatie wilden nemen, òf daarbij in de eene of andere betrekking wenschten geplaatst te worden, zoodat ik eigenlijk gezegd geene aanbeveling voor zoodanige maatschappij meer behoefde, en eenvoudig maar eene Directie noodig had, om aan het hoofd der deelgenooten te staan, de Statuten vast te stellen en het ligchaam der vereeniging te vertegenwoordigen. Die deelneming bedroeg gezamenlijk wel zoo veel niet als het maatschappelijk kapitaal moest bedragen om aanstonds de geheele aangebodene uitgestrektheid gronds te betalen, de geheele kolonisatie daar te stellen, en de geheele scheepvaart en be-

vrachting ten uitvoer te brengen zoo als ik eerst voorgesteld had, maar toch genoeg om eene aanvankelijk voldoende maatschappij tot kolonisatie van Nederlanders in de Republiek tot stand te brengen en ook daarvan goede uitkomsten en groote voordeelen te verwachten. Het kwam mij niet ondoelmatig voor, de Heeren J. Spengler en Jhr. C. Hartsen, met die deelneming bekend te maken, en hen te verzoeken de Directie met nog een paar andere Heeren op zich te nemen; vooreerst, omdat de aanbeveling hunnerzijds onnoodig was geworden; ten andere omdat ik speciaal die voorname en invloedrijke mannen in onmiddellijke aanraking met de Maatschappij van kolonisatie wenschte te brengen, ten einde zij in de eerste plaats de juiste kennis van de Republiek en al wat daarmede voor Nederland te doen zou zijn, zouden verkrijgen, en dan eenmaal overtuigd wordende, van de gegrondheid van hetgeen ik daaromtrent had medegedeeld, de Republiek uit eigene beweging van al het verder noodige zouden voorzien.

Dit verzoek deed ik den 23sten Februarij, en dit was het antwoord:

„*Amsterdam* den 25 Februarij 1854.

„Wel Edele Heer,

„Sedert wij de eer hadden UEd. te ontmoeten en van UEd. de plannen te ontvangen wegens eene eventueel op te rigten Maatschappij, die zich in verband zoude stellen met de Hollandsche Afrikaansche Republiek, hebben die plannen het onderwerp uitgemaakt van eene naauwgezette en ernstige overweging tusschen ons.

„Het is ons echter voorgekomen, dat het plan van uitvoering, in beginsel geheel hetzelfde is, als het vorige, dat UEd., aan ons gezamenlijk met eenige onzer stadgenooten hebt gesubmitteerd, met die wijziging, dat de zaak op eene kleinere schaal is overgebragt.

„De bezwaren, die bij ons tegen uwe primitive plannen bestonden, zijn UEd. bekend, en ze zijn niet uit den weg geruimd door de meer beperkte uitvoering, die UEd. er aan wilt geven; integendeel, het komt ons voor, dat de onderneming door die beperking nog eerder gevaar loopt

schipbreuk te lijden en dat de landverhuizing naar Zuid-Afrika er minder aannemelijk door wordt.

„Deze beschouwingen waren reeds voldoende, om het voor ons hoogst bezwarend te maken, ons voor de uitvoering voor aan te plaatsen of er ons mede in te laten, maar daarenboven achten wij het tegenwoordig oogenblik hoogst ongunstig om eene dergelijke onderneming op touw te zetten; de staatkundige gesteldheid van ons werelddeel, en de momentanele teruggang van alle waarden zouden ons huiverig maken, zelfs de meest zekere zaak aan onze geldschieters op dit tijdstip te onderwerpen; dit geldt dus te eerder eene onderneming, waarmede wij ons in beginsel reeds niet wel kunnen vereenigen.

„Onder dankbetuigingen voor de mededeeling moeten wij UEd. dus verzoeken, ons ten goede te houden, dat wij voor het ons gedane aanbod bepaald bedanken.

„Wij nemen de vrijheid de ontvangen stukken hierbij te retourneren, en hebben de eer met de meeste achting te zijn,

UEd. DW. dienaren
J. Spengler.
„Den Heer J. Stuart alhier. C. Hartsen."

Deze weigering evenwel verwonderde mij niet, na de comparitie op den 20sten December ll. met die Heeren gehouden. Geen tijd willende verzuimen, zoo had ik reeds vooraf bepaald, wat in dat geval te doen.

In Groningen had ik te vergeefs getracht, om den Heer G. Reinders te ontmoeten. Dáár had ik zoo veel belangstelling en ijver voor al wat wezenlijk goed was, meenen op te merken, dat ik nu, na de gevoelens der Amsterdamsche en Rotterdamsche Heeren te hebben leeren kennen, mij in betrekking wilde stellen met de Groningers, en daarbij vooral ook met dien Heer Reinders, wetende dat zijn oordeel van grooten invloed zou zijn op de landlieden die van dáár wilden emigreren. Dien ten gevolge was ik den 25sten Februarij in den Haag, en in hetzelfde Logement waar de Heer Reinders kamers had. Door zijne tusschenkomst stelde ik al de Groningsche leden der Staten-Generaal, zijnde de Heeren S. Blaaupot ten Cate, G. Rein-

ders, Ds. R. Westerhoff, en J. F. Zijlker, op de hoogte van al hetgeen wat mijne volmagt en de uitvoering van dien betrof en verzocht hun, de stukken daaromtrent te willen onderzoeken, en, de aanneming van mijn voorstel, voor Groningen in het bijzonder, aannemelijk vindende, mij eenen brief voor den Heer Gouverneur dier Provincie te willen ter hand stellen, waarin zij hem uitnoodigden, de Statuten van de door mij gewenschte Vereeniging vast te stellen en de vestiging dier Vereeniging te Groningen te bevorderen. Dit verzoek werd toegestaan.

Terwijl die Heeren zich met dat onderzoek onledig hielden, trachtte ik Z. M. den Koning over mijne Hollandsche Afrikanen en hunne Republiek eens te mogen onderhouden. Tot dat einde begaf ik mij naar het paleis en overhandigde dit billet:

„De ondergeteekende Jacobus Stuart, wenschende de eer te mogen hebben, het doel zijner zending uit de Transvaal-Republiek in Zuid-Afrika met den Koning te bespreken, neemt de vrijheid daartoe de gunst van een bijzonder gehoor bij Z. M. te verzoeken.

s'Gravenhage, 2 Maart 1854. Hotel *de twee steden*.

„Aan den Heer Adjudant van Dienst bij Z. M."

Den volgenden dag had ik reeds antwoord, doch ongelukkig had waarschijnlijk de Heer Adjudant mijn aanzoek niet verstaan. Het was niet over mijne zending *naar* Afrika, maar *uit* Afrika, dat ik een onderhoud verzocht had. Z.Ed. antwoord was:

„*s'Gravenhage*, 3 Maart 1854.

„De Adjudant van Dienst van Z. M. den Koning brengt ter kennisse van den Heer Jacobus Stuart, dat Z. M. goed gevonden heeft te bepalen, dat hij zich wat zijne zending naar Afrika betreft moet aanmelden bij den Minister van Buitenlandsche zaken.

„De Adjudant van Dienst,
J. M. van Lijnden."

„Aan den Heer Jacobus Stuart.
Hotel *de twee Steden*."

Al de Groningsche leden van de Staten-Generaal onderteekenden den verlangden brief op den 6den Maart en den 8sten Maart was ik des avonds ten 10½ ure reeds te Groningen. Den 13den waren de Statuten, door krachtige medewerking van den Heer Mr. W. de Sitter, advokaat te Groningen, voorloopig gearresteerd en wel in dezer voege:

ONTWERP *van Artikelen van Overeenkomst der Nederlandsche Afrikaansche Maatschappij.*

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de Maatschappij in het algemeen.

Art. 1. Deze Maatschappij is eene naamlooze Vennootschap van Nijverheid en voert den naam van Nederlandsche Afrikaansche Maatschappij.

Art. 2. Deze Vennootschap zal bestaan gedurende een tijdperk van tien jaren, aanvang nemende met den........................ en eindigende op den........................

Art. 3. Vóór dien tijd kan de Maatschappij worden ontbonden, bij een besluit van de Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers, ook buiten de gevallen, voorzien bij Art. 47 van het Wetboek van Koophandel.

Art. 4. In de laatste helft van het jaar 1862 zal, in eene Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers, moeten worden beslist, of de Maatschappij al dan niet verlenging van haren tijd van duur verlangt.

Art. 5. De Directie zal de zaken der Vennootschap, bij ontbinding derzelve, moeten vereffenen, onder zoodanige bepalingen, als daaromtrent, op haar voorstel, met voorkennis van Commissarissen gedaan, door de Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers zullen zijn vastgesteld.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van het kapitaal der Maatschappij, van de Aandeelen en van de deelhebbers.

Art. 6. Het kapitaal der Maatschappij is bepaald op Twee Millioen Vijfmaal Honderd Duizend Guldens.

Ingeval het kapitaal vóór den... .... niet geheel is geplaatst, wordt aan de Directie verleend een termijn van twee jaren, te rekenen van dat tijdstip, om de nog overige Aandeelen, mits niet beneden pari, te plaatsen.

Art. 7. De geheel betaalde Aandeelen zijn aan toonder, de overige

op naam. Ieder Aandeel is groot Duizend Guldens; het is splitsbaar in halve, vierde en achtste aandeelen, wanneer zulks door de Deelnemers wordt verlangd.

Art. 8. Het staat aan de keuze der Deelnemers om hunne Aandeelen, bij de eerste uitgifte, het zij in eens geheel te voldoen, het zij daarop gróoter bedrag te storten, dan in Art. 9 bepaald is.

Art. 9. De betaling der Aandeelen wordt gevorderd in dezer voege: 20ten honderd bij de uitgifte en vervolgens jaarlijks 20 ten honderd, tot dat het volle bedrag van ieder Aandeel zal zijn gestort, indien de Directie, in overleg met Commissarissen, deze stortingen in het belang der Maatschappij noodig oordeelt.

De Aandeelhouder die deze Stortingen niet binnen den bepaalden tijd voldoet, verliest alle de régten aan Aandeelhouders toegekend en wordt geacht afstand gedaan te hebben van het reeds gestorte bedrag, ten behoeve van de Maatschappij.

Art. 10. De Aandeelen op naam worden ingeschreven in een register, te houden door de Directie.

Art. 11. De overdragt der Aandeelen op naam, geschiedt door eene eenvoudige aftegevene verklaring, geteekend door den verkooper of zijne regtverkrijgenden en den Kooper, vrachtvrij intezenden aan de Directie. De Directie zendt daarna aan den Kooper een bewijs, dat de overdragt bij haar is ontvangen en geboekt in het register in Art. 10 vermeld.

Art. 12. De Deelhebbers zijn niet verder aansprakelijk dan voor het volle beloop hunner Aandeelen.

Art. 13. Het Stemregt in deze Maatschappij wordt uitgeoefend door de Stemgeregtigde Deelhebbers.

De houder van een Aandeel van Duizend Guldens is stemgeregtigd.

DERDE HOOFDSTUK.

Van het beheer der Vennootschap en van de Commissarissen.

§ 1. Van de Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers.

Art. 14. De Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers vertegenwoordigt het gansche ligchaam der Maatschappij. Zij wordt gehouden in de stad alwaar de Directie is gevestigd.

Art. 15. Geene Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers kan worden gehouden, dan krachtens een besluit der Directie, na Commissarissen te hebben gehoord, of op een besluit, door Commissarissen, bij volstrekte meerderheid, te nemen en door de Directie ten uitvoer te leggen.

Art. 16. De Algemeene Vergadering wordt door de Directie, na zoodanig besluit, minstens vier weken te voren bijéén geroepen,

zoo door middel van brieven aan de Aandeelhouders, ingeschreven in het register in het Art. 10 vermeld, als door aankondiging in de nieuwsbladen, bedoeld bij Art. 28 van het Wetboek van Koophandel, en daarenboven in een der voornaamste handelsbladen in Amsterdam en Rotterdam.

De brieven van bijeenroeping, moeten de punten, waarover gehandeld zal worden, aanwijzen. Geene andere onderwerpen dan deze, zullen aan de Algemeene Vergadering worden voorgelegd.

Art. 17. De Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers beslist alle onderwerpen, bij volstrekte meerderheid der aanwezige Stemmen, behalve in het geval, voorzien bij Art. 3, als wanneer alleen eene meerderheid van drie vierden der aanwezige Stemmen tot de Ontbinding zal kunnen besluiten.

Zij wordt voorgezeten door een der Commissarissen of bij verhindering van dezen, door den oudsten der Directeuren in rang.

Art. 18. De Algemeene Vergadering van Stemgeregtigde Deelhebbers wordt belegd om te beraadslagen en te beslissen:

1° Over de Ontbinding of verlenging der Vennootschap, ingevolge de Art. 3 en 4.

2° Ingeval van wijziging van deze Artikelen van overeenkomst; en

3° In het algemeen, bij alle buitengewone voorvallen, niet in deze Artikelen van overeenkomst voorzien.

§ 2. Van de Commissarissen en hunne Plaatsvervangers.

Art. 19. Er zijn drie Commissarissen, de H. H........................ en een gelijk getal plaatsvervangers, de H. H..........................

Art. 20. Om Commissaris of Plaatsvervanger te kunnen zijn, behoort men te zijn Nederlander, of door de wet daarmede gelijkgesteld, en op de registers der Maatschappij als aandeelhouder bekend te staan van minstens drie geheele aandeelen.

Tot Commissaris of Plaatsvervanger zijn niet verkiesbaar personen, die in eene betrekking bij de Maatschappij, aan welke eene vaste belooning verbonden is, werkzaam zijn.

Art. 21. De volgende benoeming van Commissarissen en Plaatsvervangers geschiedt bij hoofdelijke Stemming en bij volstrekte meerderheid der Stemmenden, met geslotene briefjes, door de Stemgeregtigde Deelhebbers.

Art. 22. Jaarlijks treedt met 1° Augustus, aanvangende met 1° Augustus 1857 een derde van Commissarissen en Plaatsvervangers af, naar eenen rooster, tijdig door Commissarissen vast te stellen. In de vervulling der door die aftreding veroorzaakte vacatures zal door de Vennooten worden voorzien, in de maand Julij van het jaar der aftreding.

De aftredenden zij wederom herkiesbaar.

Art. 23. Bij vacature tusschentijds onder Commissarissen en Plaatsvervangers wordt daarin, mede op de bij Art. 21 vermelde wijze, voorzien als de afgetredene verkozen was.

De nieuw benoemde treedt onmiddellijk en geheel in de plaats van hem, dien hij vervangt.

Art. 24. De Vergaderingen van Commissarissen worden gehouden ter plaatse, waar de zetel der Directie is gevestigd.

De Vergadering van Commissarissen kiest haren Voorzitter en benoemt een harer Leden tot Secretaris.

Art. 25. Alle besluiten van Commissarissen worden opgemaakt bij hoofdelijke Stemming. De volstrekte meerderheid der aanwezige Leden beslist, en bij staking der Stemmen die des Voorzitters.

Art. 26. Wanneer het verhandelde in de Vergadering van Commissarissen geheimhouding vordert, kan de Voorzitter daartoe de verpligting aan de Leden opleggen. De verbalen en verdere stukken worden aan den Voorzitter in bewaring gegeven.

Art. 27. Commissarissen mogen in geen geval deel nemen aan eenig beheer. Zij zijn belast met het toezigt over de handelingen van de Directie.

Art. 28. Commissarissen en Plaatsvervangers genieten, telkens wanneer zij zich, op gedane bijeenroeping, aan het lokaal der Maatschappij vereenigen tot het houden van vergadering, voor reisgeld drie gulden per uur, en voor presentie geld tien gulden daags.

§ 3. Van de Directie en hare Onderhoorigen.

Art. 29. De Directie zal bestaan uit een President, de H............ twee Directeuren, de H. H......................, en een Secretaris, de H.................

Art. 30. Later worden President, Directeuren en Secretaris door de Stemgeregtigde Deelhebbers benoemd, uit drietallen van Kandidaten, opgemaakt door de Directie en Commissarissen, bij besloten briefjes en volstrekte meerderheid.

Art. 31. Commissarissen zijn steeds bevoegd om, zoodra hunne Vergadering, bij volstrekte meerderheid, daartoe genoegzame aanleiding vinden mogt, het ontslag van de Leden der Directie aan de Stemgeregtigde Deelhebbers voortedragen.

Art. 32. De Directie is gevestigd te Groningen. De Leden derzelve zullen aldaar hunne vaste woonplaats moeten houden.

Art. 33. Om tot President, Directeur of Secretaris der Maatschappij te kunnen worden benoemd, behoort men te zijn Nederlander, in het Rijk zijne vaste woonplaats te hebben, in het genot van zijne burgerlijke en staatkundige regten te zijn en bekwaam in Nijverheid te wezen. Alvorens in functie te treden zullen de President en Directeuren elk tien Aandeelen en de Secretaris vijf Aandeelen in deze Maatschappij moeten bezitten, welke onvervreemdbaar

zijn. Bij ongesteldheid, afwezendheid of andere verhindering van den President, worden zijne functiën waargenomen door den oudsten der Directeuren in rang.

Art. 34. De President, Directeuren en Secretaris mogen elkander niet bestaan in of binnen den derden graad van bloedverwantschap of zwagerschap.

Art. 35. De Leden der Directie genieten, als vast jaarlijksch tractement:

De President duizend gulden.

Ieder Directeur acht honderd vijftig gulden.

De Secretaris zeven honderd vijftig gulden.

Daarenboven wordt aan ieder hunner één ten honderd uitgekeerd van hetgeen jaarlijks, boven zeven ten honderd, ter uitdeeling aan de Deelhebbers bestemd wordt.

Art. 36. De Directie heeft het beheer der Maatschappij. Zij bestuurt alle inkoopen, verkoopen, inhuringen, verhuringen, bestedingen en verdere handelingen der Maatschappij, beraamt hare speculatiën, voert dezelve uit of doet dezelve uitvoeren en geeft alle bevelen daartoe betrekkelijk.

Zij benoemt en ontslaat alle personen in dienst der Maatschappij en regelt hunne belooningen. Zij zorgt voor het houden der boeken in den bepaalden vorm en regelt en bestuurt de handelingen van alle ondergeschikten, doch pleegt raad met Commissarissen, telkens wanneer zij dit voor de belangen der Maatschappij nuttig of noodig acht, ook ten aanzien der reglementen, instructiën en bepalingen voor het huishoudelijk beheer.

Art. 37. De Directie houdt zich alle werkdagen ten haren kantore op. Zij vergadert zoo dikwijls de belangen der Maatschappij zulks vorderen.

Art. 38. Bij de Directie worden geene zaken beslist, zoo niet al de leden daartoe bijeengeroepen en twee derzelve behalve de Secretaris tegenwoordig zijn.

De besluiten worden bij meerderheid van Stemmen van President en Directeuren opgemaakt en door de aanwezende leden geteekend. Bij staking van Stemmen is die van den President beslissende. In zoodanig geval zal echter het proces-verbaal der Directie aan de Commissarissen in hunne eerstvolgende vergadering moeten worden medegedeeld.

Art. 39. Alle overeenkomsten, door de Directie, namens de Maatschappij te sluiten, worden door den President en een der Directeuren geteekend en door den Secretaris gecontrasigneerd. Alle orders, tot het doen van ontvangsten en betalingen, zullen door den President en een der Directeuren worden geteekend. De correspondentie wordt alleen door den President geteekend en door den Secretaris gecontrasigneerd.

Art. 40. Alle regtsgedingen, waarin de Maatschappij als eischende of verwerende optreedt, worden door de Directie gevoerd.

Art. 41. In voorname handelplaatsen, binnen en buiten dit Rijk, waar de Maatschappij ladingen te verzenden of te ontvangen heeft, en overal elders, waar de Directie zulks voor het belang der Maatschappij noodig acht, worden Agenten gesteld, of wel de zaken der Maatschappij aan aldaar gevestigde handelhuizen als correspondenten opgedragen, behoudens het bepaalde bij Art. 45.

Art. 42. Deze Agenten en Corespondenten worden door de Directie benoemd en kunnen bij haar besluit uit de dienst der Maatschappij worden ontslagen.

Art. 43. De Agenten zijn aan de Directie verantwoording schuldig van het beheer, dat aan hen is toevertrouwd. Hunne belooning wordt door de Directie geregeld, na Commissarissen gehoord te hebben.

Art. 44. De Agenten moeten bij de intrede in hunne bediening ten genoegen der Directie borg stellen of bewijzen eigenaars te zijn van zóó vele aandeelen in deze Maatschappij, als door de Directie, na Commissarissen gehoord te hebben, voor ieder hunner zal worden vastgesteld, en welke aandeelen onvervreembaar zijn.

De betrekkingen van Commissaris, Plaatsvervanger en Agent zijn, overeenkomstig art. 20, onvereenigbaar.

De Directie vermag geene Agenten te benoemen, die den President, een' der Directeuren, den Secretaris of een der Agenten in dezelfde stad, in of binnen den derden graad van bloedverwantschap bestaan.

Art. 45. Daar de aangelegenheid der ondernemingen van de Maatschappij in Zuid-Afrika, in verband beschouwd met den grooten afstand, bijzondere voorzieningen vereischt, is aldaar en wel bepaaldelijk in de Hollandsche Afrikaansche Republiek, een ondergeschikte tak van bestuur gevestigd, onder de benaming van Factorij, te zamengesteld uit een Voorzitter, twee Leden en een Secretaris, waaraan zoo veel mogelijk volmagt tot handelen verleend wordt.

Art. 46. De Factorij is een vast Agentschap der Maatschappij.

De President, Leden en Secretaris worden, even als de overige Agenten, door de Directie benoemd en ontslagen.

De Directie heeft de bevoegdheid een der Leden van de Factorij tot het geven van mondelinge inlichtingen op te roepen, wanneer zij zulks voor het belang der Maatschappij noodig acht.

Art. 47. De Factorij in de Hollandsche Afrikaansche Republiek zal jaarlijks op Ult. Junij de boeken van hare administratie sluiten en dezelve, vóór of op den eersten November, aan de Directie in duplo afzenden, mitsgaders behoorlijke Staten en rekeningen, wegens haar beheer, vergezeld van een algemeen verslag omtrent de verrigtingen van het afgeloopen jaar, waartoe haar door de Directie de noodige voorschriften worden gegeven.

Art. 48. De Directie en hare onderhoorigen zijn niet verder verantwoordelijk dan ter zake van de behoorlijke uitvoering van den aan hen opgedragen last; zij zijn uit kracht der verbindtenissen der Maatschappij, behoudens de bepaling van art. 45 van het Wetboek van Koophandel, aan derden niet persoonlijk verbonden.

Art. 49. Om Lid der Directie, Commissaris, plaatsvervangend Commissaris, Lid der Factorij en agent te zijn, is niet bevoegd:

1° Hij die ter zake van misdrijf tot Criminele straf is veroordeeld.

2° Hij die bij vonnis in Staat van faillissement verklaard, niet wettiglijk is gerehabiliteerd.

3° Hij die in staat van kennelijk onvermogen verkeert.

4° Hij die vrijwilligen of geregtelijken boedelafstand heeft gedaan.

5° Hij aan wien Surcheance van betaling is verleend, zoo lang de Surcheance loopt.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Handelingen der Maatschappy.

Art. 50. Het doel der Maatschappij is de bevordering van de welvaart der Hollandsche Afrikaansche Republiek; van het welzijn van brave en kundige Protestantsche Nederlanders, die verlangen mogten zich in die Republiek te vestigen; en van handel, scheepvaart, fabrijken en trafijken in Nederland en 's Rijks Oost-Indische Bezittingen, en zulks door, met in achtneming harer eigene belangen.

a. Aanvankelijk 50,000 bunders land aan te koopen van de uitgestrektheid gronds, gelegen in den Oostkant van die Republiek, op en langs Drakenberg, district Lijdenburg, in overeenstemming met de volmagt tot verkoop van dien grond, gegeven door den Volksraad der Republiek te Magaliesberg den 23sten Maart 1853, te Groningen bij Notariële akte gedeponeerd, onder voorwaarde van, het overige gedeelte dier uitgestrektheid gronds, binnen de eerstvolgende Vijf jaren, tegen Vier gulden per Bunder te kunnen aankoopen en dat Negentig ten honderd van den koopprijs zullen gestort worden en bewaard blijven in eene Landsbank in de Republiek te vestigen; terwijl de Maatschappij voor vijf duizend gulden aandeel in die Landsbank zal nemen, onder voorbehoud van dat aandeel te kunnen vergrooten, volgens art. 4 van gezegde volmagt.

b. Een genoegzaam personeel te engageren om de exploitatie van den aangekochten grond langzamerhand te doen plaats hebben; de Landsbank te helpen besturen, en de nijverheid en den handel in de Hollandsche Afrikaansche Republiek te ontwikkelen.

c. In de behoefte te voorzien van vee, wagens, werktuigen en materialen voor gezegde exploitatie en in die van transport, onderhoud, belooning en verzorging van voorbedoeld personeel.

d. Naar gelang haar kapitaal zal toelaten, voor eigene rekening, de scheepvaart en den handel tusschen Nederland, Engeland, Zuid-Afrika en den Indischen Oceaan te drijven.

Art 51. De Maatschappij is, omtrent het voeren van hare eigene nijverheid aan geene andere bemoeijenis of inzage, van wege den Staat onderworpen, en zal tot den Staat geene andere verhouding hebben, dan de Wet omtrent andere naamlooze Vennootschappen bepaalt.

Art. 52. De Directie is gemagtigd tot het sluiten van alle overeenkomsten, ten doel hebbende om, in overeenstemming met het doel van de Vennootschap, producten te koopen, te verkoopen en over te voeren en alle handelingen te verrigten, tot den eigenaardigen werkkring der Maatschappij behoorende.

Art. 53. De Directie kan de Factorij in de Hollandsche Afrikaansche Republiek magtigen tot alle zoodanige wettige ondernemingen, in direct verband tot de nijverheid staande, als met voordeel voor de Maatschappij kunnen worden beproefd.

Art. 54. De Maatschappij zal, voor den uitvoer uit dit Rijk, bij voorkeur gebruik moeten maken van Inlandsche fabrikaten en voortbrengselen, ten ware de benoodigde goederen niet door Nederlandsehe fabrijken of trafijken, tegen concurrerende prijzen, konden worden bezorgd.

Bij het aannemen van Consignatiën zal zij vooral bedacht zijn op de meerdere gelegenheid, die daaruit voor haar kan voortspruiten, tot het openen van uitwegen voor de voortbrengselen van den Nederlandschen Handel en Nijverheid. De Directie heeft de bevoegdheid tot het doen van voorschotten op goederen, waarvan de verkoop aan de Maatschappij is opgedragen, onder redelijke voorziening tot zekerheid dier voorschotten.

Art. 55. Het is aan de Maatschappij verboden, in fondsen of in den wissel te speculeren en gelden aan publieke autoriteiten of particulieren te leenen, zonder onderpand; alles onverminderd de bevoegdheid der Directie om de ledig liggende gelden op eene doelmatige en zekere wijze te beleggen.

Art, 56. De Maatschappij kan, in bijzondere gevallen, te bepalen door de Directie, na Commissarissen gehoord te hebben, zich des noodig een gebouw voor het kantoor der Directie en de bijeenkomsten van Commissarissen aanschaffen. In den regel echter tracht zij, ter vermijding van omslag, de noodige pakhuizen en gebouwen te huren en, voor de kosten van opslag en beheer, vaste overeenkomsten te sluiten.

Art. 57. De Factorij in de Hollandsche Afrikaansche Republiek, ontvangt van de Directie bepaalde bevelen, hoedanig in dit opzigt, ten meeste nutte der Maatschappij en met inachtneming der plaatselijke omstandigheden te handelen.

Art. 58. De Maatschappij zal met gehuurde schepen varen, ten zij, uit hoofde van den aard der ondernemingen of van de omstandigheden, het varen met eigen schepen noodig worde geacht; waarvan als dan door de Directie aan Commissarissen mededeeling geschiedt.

Art. 59. Inkoopen van goederen en inhuring van schepen geschieden door aanbestedingen of inschrijvingen in het openbaar, of wel op andere in den handel gebruikelijke wijze, zoo als de Directie telkens zal oordeelen nuttig te zijn, in het belang der Maatschappij en in dat van handel of nijverheid, zonder gunst of voorkeur aan bijzondere provinciën, steden, plaatsen, instellingen of personen.

Art. 60. De Maatschappij zal, in den regel de aan te voeren goederen, op gezette tijden en in het openbaar, bij groote kavels veilen, op zoodanige Conditiën als meest overeenkomen met den wensch des handels en het belang van de Maatschaappij of hare lastgevers.

Indien onderhandsche verkoopen hebben plaats gehad, zal de Directie de beweegredenen daartoe aan Commissarissen, in hunne eerstvolgende zitting mededeelen.

De Maatschappij vermag geene vaste makelaars te hebben.

Art. 61. De Directie is verpligt de eigendommen der Maatschappij en de door haar verleende voorschotten, zoo veel doenlijk te doen verzekeren, en wel bij voorkeur bij de hier te lande gevestigde Societeiten van Zee- en Brand-Assurantie en particuliere assuradeurs.

De Maatschappij kan een gedeelte van hare Zee-Risico's aan zich zelve verzekeren.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de Balans, de Dividenden, en het Reserve-fonds.

Art. 62. Op den 31sten December van ieder jaar worden de Boeken dezer Vennootschap afgesloten; vervolgens wordt daaruit door de Directie de Rekening of Balans over het afgeloopen Boekjaar opgemaakt.

Art. 63. Deze Balans met eene ophelderende memorie, wegens de daarop voorkomende posten en een algemeen verslag der zaken van de Maatschappij, zal op den eersten Maandag in Mei van het daarop volgende jaar, aan Commissarissen worden ter hand gesteld.

Art. 64. De Commissarissen of hunne plaatsvervangers, nemen telken jare de rekening op en onderzoeken de Balans.

Art. 65. De Directie zal aan Commissarissen alle inlichtingen moeten geven en hun toegang moeten verleenen tot alle zoodanige Boeken en Papieren der Vennootschap, als gevorderd worden, om

den staat van zaken der Maatschappij en de handelingen der Directie met juistheid te kunnen beoordeelen.

Art. 66. Ingeval de Vergadering van Commissarissen de Rekening of Balans goedkeurt, zal die door den Voorzitter en den Secretaris worden onderteekend.

Deze onderteekening geldt voor de Directie als décharge voor al de zaken en verrigtingen in dat jaar, blijkens de Boeken behandeld.

Art. 67. Ingeval de Rekening of Balans, of eenig gedeelte der verrigtingen van het afgeloopen Boekjaar, door de Vergadering van Commissarissen niet wordt goedgekeurd, zal daarvan worden kennis gegeven aan de Directie.

Zoo het bestaande verschil tusschen Commissarissen en de Directie niet wordt vereffend, zal het gebragt worden bij, en onderworpen aan de uitspraak en beslissing van drie arbiters, te benoemen uit de Vennooten, geen Lid der Directie, Commissaris, of Plaatsvervanger zijnde. Een van die arbiters zal worden benoemd door de Vergadering van Commissarissen, een door de Directie, en de derde door de beide benoemde arbiters. Indien zij het over de keuze niet eens kunnen worden, zal de derde arbiter door het lot worden gekozen uit een dubbeltal door de beide arbiters gemaakt.

Art. 68. De goedgekeurde Rekening of Balans zal jaarlijks gedurende veertien dagen, ter inzage liggen van alle Vennooten, ter Secretarie van de Directie en zal daarvan aankondiging in de dagbladen geschieden.

Art, 69. De winst, welke naar de goedgekeurde Rekening of Balans in een Boekjaar blijkt te zijn behaald, strekt in de eerste plaats tot vereffening der verliezen, welke in vroegere jaren gevallen zijnde, niet door de Reservekas zijn kunnen worden gedekt. Van het alsdan bestaande overschot zal een achtste in die Reservekas worden gebragt en zeven achtsten aan Deelhebbers worden uitgedeeld, met inachtneming van het bepaalde bij art. 35.

De Deelhebbers deelen in het dividend, naar mate van de stortingen of betalingen op hunne Aandeelen gedaan.

Het dividend wordt bepaald in guldens, zonder onderdeelen en de uitbetaling wordt tijdig door de Directie aangekondigd.

Art. 70. De Reservekas zal een afzonderlijk fonds uitmaken.

Hetzelve is bestemd tot aanvulling der verliezen, welke het Maatschappelijk kapitaal mogt ondergaan.

Omtrent het beheer, het gebruik en de wijze van belegging van dit fonds, wordt door de Directie, onder toezigt van Commissarissen, voorzien, aan wien jaarlijks daarvan Rekening en Verantwoording wordt overgelegd.

Slotbepaling.

Geene Aandeelen zullen uitgegeven en de eerste storting ook niet

gevorderd worden, dan nadat de Directie en Commissarissen zich overtuigd bebben, dat het personeel, bedoeld bij Art. 50 alinea *b*, zal zijn geëngageerd. —

Doch toen — op den 13den Maart — bragten de beide Heeren van Roijen en de Sitter in, dat zij die Statuten als zoodanig goedkeurden, doch nog onderscheidene bedenkingen tegen de zaak zelve hadden, en daarom niet geacht wilden zijn, door die goedkeuring, voor de zaak een gunstig advies te hebben uitgebragt. Daarop verzocht ik beide Heeren de goedheid te hebben om mij hunne bedenkingen schriftelijk te willen mededeelen, opdat ik die ook schriftelijk zou kunnen beantwoorden, en dan beider nota's, met die antwoorden, aan ieder hunner ter beoordeeling toezenden.

Op den 15den Maart ontving ik dezelve. De Nota van den Heer van Royen was van den volgenden inhoud:

„NOTA VOOR DEN HEER STUART.

„Op de ontworpene Statuten heb ik geene aanmerkingen als regelende alleen de voorwaarden der Constitutie eener maatschappij en haar Bestuur, etc.; maar met opzigt tot de zaak zelve, meen ik te moeten maken de volgende opmerkingen:

„1. Ik ben van meening dat men de zaak alleen moet beschouwen (met terzijdestelling van alle philantropische gedachten) uit het oogpunt eener financiële speculatie, want ik geloof dat met het oog daarop, er alleen te denken valt aan het bijeenbrengen van het noodige kapitaal door particulieren.

„Nu wordt voorgesteld om voor *f* 1.200,000 te koopen, eene landstreek in Zuid-Afrika, ter grootte van p. m. 300,000 bunders.

„Dat kapitaal zal moeten verdubbeld en gebragt worden, op *f* 2.500.000, ten einde het noodig fonds beschikbaar te hebben voor de exploitatie van het terrein en het drijven van handel, mitsgaders tot vestiging aldaar van Nederlandsche volksverhuizers.

„2. Van waar zullen komen de renten en verdere winsten, waarop de geldschieters zullen moeten rekenen?

„Het antwoord zal zijn: uit de producten van den landbouw of de voortbrengselen van den grond en de winsten van den handel.

„Die exploitatie vordert het overbrengen van Nederlanders derwaarts; men moet daartoe bereid vinden *geschikte* personen.

„3. Het eerste wat deze menschen zullen moeten weten, zijn *de voorwaarden* waarop zij daar zullen geplaatst worden.

„Welke zal daar hunne toestand zijn?

„Landeigenaren kunnen zij niet zijn, wijl het land behoort aan de Maatschappij. Zullen zij huurders wezen? zullen zij zijn dienstbaren? Hoe het zij, de zaak moet zijn geregeld en bij het plan zijn uiteengezet; zonder dat kan men niet beoordeelen of het te verwachten is, dat men geschikte volksverhuizers vinden kan.

„4. Te oordeelen naar den aard van ons volkskarakter, betwijfel ik zeer, of men wel een voldoend getal geschikte menschen vinden zal, tenzij de voorwaarden voor hen uitlokkend zijn.

„Men zal in het begin in allen gevalle weinigen vinden; later, op zijn schoonst, *als het hun die daar zijn, goed gaat*, zullen velen volgen.

„5. De renten van het kapitaal loopen intusschen voort, waar uit die te bestrijden?

„Zonder volk geen arbeid op het land, en zonder deze geene produkten.

„6. Nadat er volk genoeg is, *hoe* zal de exploitatie plaats hebben? welke is de berekening van de kosten? welke die der uitkomsten?

„Men kan hier niet anders dan ramingen maken, maar om uitzigt op voordeel te geven, zal men toch de wijze van exploitatie, het beheer, de administratie en de contrôle in het plan moeten aangeven.

„Men kan toch wel de arbeiders niet naar willekeur laten arbeiden, ieder vrij latende in de keuze.

„Ik bedoel het systeem van de exploitatie der gronden

en het beheer met zijne verantwoording en de middelen van contrôle als waarborg tegen bedrog.

„Ik bedoel tevens de raming der kosten en uitkomsten.

„7. Eene andere bron van voordeel zal zijn de handel.

„Hoe zal daarvan zijn de regeling, het beheer en de contrôle?

„Wat zal het onderwerp zijn van in- en uitvoer?

„Deze onmisbare deelen van de organisatie der onderneming zullen vorderen eenen veel omvattenden en ingewikkelden arbeid.

„ZWARIGHEDEN.

„1. De moeijelijkheid van de administratie aan de exploitatie der gronden en den handel verbonden.

„2. De moeijelijkheid om in goede overeenstemming te brengen, het belang van den landverhuizer met dat der Maatschappij.

„3. Het bezwaar om volk genoeg te krijgen voor het verrigten van den noodigen arbeid tot bebouwing van den grond etc.

„4. Het bezwaar, dat de landverhuizer in een land waar hij zoo gemakkelijk een ander terrein voor zich zelven vinden kan, de Maatschappij niet verlaten, en een eigen haard stichten zal.

„5. De behoeften kennende der Republiek zal men kunnen nagaan, wat men kan invoeren, maar wat zal men *met voordeel* kunnen uitvoeren?

„Het hoofdprodukt is in den eersten tijd *vee.*

„Levend is dat niet vatbaar voor uitvoer over zee.

„Geslagt zal niet concurreren kunnen met dat van elders.

„6. Vooral omdat het transport per as loopt over eenen afstand van 3 weken reizens. Hoe groot zullen daarvan de kosten zijn?

„7. Zal de weg tusschen de Republiek, steeds veilig zijn?

„Moet men niet doorreizen een landstreek bewoond door Kaffers, en heeft de geschiedenis niet geleerd dat men daarmede gestadig in oorlog is?

„8. Is het geen bezwaar, dat men schepen moet in eene Engelsche haven?

„In cas van oorlog met Engeland is de toegang tot de Republiek gesloten. In staat van vrede is men ter zake van de regten op den in- en uitvoer afhankelijk van de Engelsche verordeningen.

„9. De afstand die het terrein der speculatie scheidt van het moederland is mede geen gering bezwaar."

De Nota van Mr. W. de Sitter, was deze:

„De geographische ligging van de landen der Hollansch-Afrikaansche Republiek schijnt mij belangrijke bezwaren tegen het voorgestelde plan op te leveren.

„1° Bestaat er geene Communicatie met de zee, dan door het Engelsche territoir, Engeland heeft dus den handel naar en van de Republiek in zijne magt. Zij kan dien *beletten*, zij kan dien door transito-regten, verbodsbepalingen enz. *belemmeren*.

„2° Staat de Republiek bloot aan invallen van en oorlogen met de Kafferstammen. De grondeigendom is daardoor steeds in gevaar.

„Op welke *zekerheid* zullen de inschrijvers worden gewezen zoowel voor hun kapitaal, als voor eene billijke rente en dividend als tegenstelling van de kans op verlies?

„Welke waarborg heeft men dat er een *voldoend* personeel zal worden gevonden om de exploitatie te bewerkstelligen?

„Zal dat personeel *op de gestelde Conditiën*, als in dienst der Maatschappij, de reis willen ondernemen?

„Zoo ja, hoe verzekert men de Maatschappij de rigtige nakoming dier contracten bij onwil, luiheid of onverschilligheid van dat personeel?

„Het komt mij gewaagd voor een kapitaal van dat belang te steken in eenen aankoop van grond in eene zoo verwijderde streek, waar men niet bij magte is den eigendom te verdedigen, zijne regten behoorlijk te doen handhaven.

„Het ware mijns inziens eenvoudiger, dat de Volksraad zelf den stroom der volksverhuizing derwaarts trachtte te leiden en zelf gelden negotieerde tegen uitgifte van Staats-

schuldbrieven. Hij kon dan zelf de Directie voeren, zelf voor het land de voordeelen genieten en beter dan eene vennootschap de regten en belangen der ingezetenen handhaven en bevorderen.

„De bemoeijing der op te rigtene Maatschappij komt te dikwerf met staatsregt en volkerenregt in aanraking dan dat zij de bepaalde bescherming van eenige mogendheid zou kunnen ontberen.

„Eindelijk zullen de onkosten van lading en vervoer om tot de lading te komen, die van transport te groot zijn op zulk eene distantie, dan dat de producten van Zuid-Afrika met *veel* voordeel hier zullen kunnen worden verkocht. Een *gering* voordeel is niet voldoende om de nadeelige kansen te dekken voor de geldschieters."

Den 17den Maart waren die Nota's met derzelver beantwoording ter bestemde plaatse en den 20sten Maart hadden wij ten huize van den Heer van Roijen eene Conferentie daarover, waarvan den uitslag deze was: beide Heeren waren *voor* de zaak, wilden de Maatschappij opgerigt hebben, maar konden om veelvuldige bezigheden en persoonlijke betrekkingen, geen deel aan de Directie nemen. De Heer van Roijen was genegen om voor zich deel te nemen in de Maatschappij en wij kozen eenige Heeren uit om de verlangde Directie te verkrijgen, waarvan de hoofdpersonen zouden aangezocht worden, door den Heer van Roijen, welke dan wel de goedheid zouden hebben om de overigen bij een te roepen, ten einde dan gezamenlijk die Directie tot stand te brengen.

Na veel moeite kwam er een meer dan voldoend aantal van de voornaamste mannen uit Groningen bij een, om te besluiten op mijn aanzoek, om zich aan het hoofd te stellen der door mij ontworpen en reeds tot stand gebragte of nog verder tot stand te brengene Maatschappij van kolonisatie in de Republiek, overeenkomstig de voorgestelde of nog verder te wijzigen Statuten dier Maatschappij.

Op den 6den April hadden wij eene Conferentie ten huize van den Heer Gouverneur. Om het voorstel aanschouwlijker te maken, lag ik de Heeren de volgende begrooting voor:

1ste *Vraag*. **Welk personeel wordt gevorderd en hoeveel zal deszelfs belooning zijn?**

VOLGNUMMER.	AANTAL.	BETREKKINGEN.	VASTE BELOONING VAN DE				Extra Verdiensten van hetgeen meerder verkregen wordt dan geraamd is voor				**Aanmerkingen.** waarbij worden aangewezen, de te verkrijgene extra belooningen.
			MAATSCHAPPIJ.	LANDS-BANK.	REPUBLIEK.	TOTAAL.	DIVIDEND.	LANDB.	NIJVERH.	LANDS-B.	
							pc.	pc.	pc.	pc.	
1	1	President Directeur.	2500	500	〃	3000	10	〃	〃	〃	
2	1	Direct.afd.Landbouw.	2000	400	〃	2400	5	5	〃	〃	
3	1	Direct. afd. Nijverh.	2000	400	〃	2400	5	〃	5	〃	
4	1	Boekhouder.	1000	1000	〃	2000	5	〃	〃	5	
5	1	Secretaris.	1200	600	〃	1800	4	〃	〃	〃	
6	1	Klerk.	400	400	〃	800	1	〃	〃	〃	
7	1	Kassier Landsbank.	〃	1200	〃	1200	〃	〃	〃	5	
8	1	Adviseur Regtsgeleerde.	1200	〃	1200	2400	〃	〃	〃	〃	Notariële Praktijk. Volgens de wet wordt in ieder District de door de meerderheid voorgedragene Landdrost door den Volksraad benoemd.
					〃						
					〃						
9	1	id. Natuurk. Geoloog.	1500	〃	〃	1500	5	〃	〃	〃	
10	1	id. Ingenieur.	1500	〃	〃	1500	5	〃	〃	〃	
11	1	id. Landmeter.	1500	〃	〃	1500	〃	10	〃	〃	
12	1	Architekt.	1000	〃	〃	1000	〃	〃	5	〃	
13	1	Geregtsbode.	400	〃	〃	400	〃	〃	〃	〃	DeurwaardersPraktijk.
14	1	Magazijnmeester.	1200	〃	〃	1200	3	〃	〃	〃	
15	1	Winkelier.	1000	〃	〃	1000	2	〃	〃	〃	
16	1	Predikant.	1200	〃	〃	1200	〃	〃	〃	〃	De helft der doopgelden, enz.
17	1	Doctor en Apotheker.	1000	〃	〃	1000	〃	〃	〃	〃	Particul. Praktijk.
18	1	Onderwijzer 2e rang.	1000	〃	〃	1000	〃	〃	〃	〃	Schoolg. van Vreemden.
19	1	idem 3e rang.	600	〃	〃	600	〃	〃	〃	〃	idem idem.
20	1	Opperjager.	500	〃	〃	500	1	〃	〃	〃	
21	2	Jagers.	700	〃	〃	700	2	〃	〃	〃	
22	1	Brood- en Koekbakk.	600	〃	〃	600	2	〃	〃	〃	
23	1	Slagter.	600	〃	〃	600	2	〃	〃	〃	
24	1	Graanbouwer.	1000	〃	〃	1000	〃	3	〃	〃	
25	30	Bouwknechts.	12000	〃	〃	12000	〃	6	〃	〃	
26	1	Leidsche kaasmaker.	800	〃	〃	800	〃	2	〃	〃	
27	1	Stolksche idem.	800	〃	〃	800	〃	2	〃	〃	
28	12	Stalknechts.	3600	〃	〃	3600	〃	2	〃	〃	
29	1	Tuinman boomkw.	800	〃	〃	800	〃	2	〃	〃	
30	6	Spitters.	1800	〃	〃	1800	〃	2	〃	〃	
31	1	Timmerman.	600	〃	〃	600	〃	〃	1	〃	
32	6	Knechts idem.	2400	〃	〃	2400	〃	〃	3	〃	
33	1	Metselaar.	600	〃	〃	600	〃	〃	1	〃	
34	6	Knechts idem.	2400	〃	〃	2400	〃	〃	3	〃	
	90	Transport	51400	4500	1200	57100	52	34	18	10	

							pc.	pc.	pc.	pc.	
	90	Per Transport	51400	4500	1200	57100	52	34	18	10	
35	1	Smid.	600	"	"	600	"	"	1	"	
36	3	Knechts idem.	1200	"	"	1200	"	"	2	"	
37	1	Wagenmaker.	600	"	"	600	"	"	1	"	
38	3	Knechts idem.	1200	"	"	1200	"	"	2	"	
39	1	Houtzager.	800	"	"	800	"	"	2	"	
40	3	Knechts idem.	1500	"	"	1500	"	"	3	"	
41	1	Schrijnwerker.	600	"	"	600	"	"	1	"	
42	2	Knechts idem.	800	"	"	800	"	"	1	"	
43	1	Kuiper.	600	"	"	600	"	"	1	"	
44	1	Blikslager.	600	"	"	600	"	"	1	"	
45	1	Pottenbakker.	600	"	"	600	"	"	1	"	
46	2	Knechts idem.	800	"	"	800	"	"	1	"	
47	1	Geweermaker.	600	"	"	600	"	"	"	"	Werkt ook voor vreemden.
48	1	Kruidmaker.	1000	"	"	1000	"	"	"	"	Gratificatie naar gelang van verkoop van kruid.
49	2	Knechts idem.	1000	"	"	1000	"	"	"	"	idem idem.
50	1	Steenbakker.	800	"	"	800	"	"	2	"	
51	3	Knechts idem.	1200	"	"	1200	"	"	3	"	
52	1	Rietdekker.	800	"	"	800	"	"	2	"	
53	1	Knecht idem.	400	"	"	400	"	"	1	"	
54	1	Leerlooijer.	800	"	"	800	2	"	"	"	
55	1	Knecht idem.	400	"	"	400	1	"	"	"	
56	1	Tabaksfabrikant.	800	"	"	800	"	3	"	"	Gratificatie.
57	2	Knechts idem.	900	"	"	900	"	2	"	"	
58	1	Molenmaker.	1000	"	"	1000	"	"	"	"	Werkt ook voor vreemden
59	1	Schoenmaker.	600	"	"	600	"	"	"	"	Gratificatie.
60	1	Kleedermaker.	600	"	"	600	"	"	"	"	idem.
61	1	Waschvrouw.	400	"	"	400	"	"	"	"	idem.
62	2	Meiden idem.	600	"	"	600	"	"	"	"	
63		Personeel Kaffers.	1800	"	"	1800	"	"	"	"	
	131	Totaal	75000	4500	1200	80700	55	39	43	10	

2de *Vraag*. **Waartoe zal het kapitaal der Maatschappij besteed worden?**

Antw.	1e STORTING.	2e STORTING.	3e STORTING.	4e STORTING.	5e STORTING.	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
Aankoop Land	200000	250000	250000	250000	250000	1200000	
Vee-Inventaris	50000	50000	50000	—	—	150000	
Materialen	40000	25000	15000	5000	5000	90000	
Transport Kolonisten	30000	5000	5000	20000	5000	65000	
Salaris idem	75000	5000	5000	20000	5000	110000	
Aandeel in de Lands-Bank	5000	—	—	—	—	5000	Om dit later, desgoedvindende, te kunnen vergrooten.
Handelsartik.	85000	65000	75000	105000	135000	465000	
Scheepvaart	—	100000	100000	100000	100000	400000	Tot aanbouw van schepen voor eigene rekening.
Onvoorz.uitgav.	15000	—	—	—	—	15000	
Totaal	500000	500000	500000	500000	500000	2500000	

3de *Vraag*. Welke opbrengsten worden van dat personeel en kapitaal verwacht?

Antw. Uit *a* Landbouw. *b* Nijverheid. *c* Handel. *d* Scheepvaart. *e* Bank.

	1e STORT.	2e STORT.	3e STORT.	4e STORT.	5e STORT.	AANMERKINGEN.
a Landbouw.						
Cultuur	90000	100000	110000	120000	130000	Gemiddeld 360 bunders à *f* 300.
Vee	5000	15000	25000	25000	25000	10, 15 en $16\frac{1}{2}$ pCt.
Bosschen	10000	20000	30000	40000	50000	Gemiddeld 12000 planken van 20 v. lengte, 1 v. breedte en 1 dm. dikte, à *f* 3,- de plank.
Totaal Landb.	105000	135000	165000	185000	205000	
b Nijverheid	37500	40000	42500	52500	55000	De helft van de kosten van het geh. personeel.
c Handel	21000	37500	56000	82500	116350	p. m. 25 pCt.
d Scheepvaart	--	12000	24000	36000	48000	〃 12 〃
e Bank	500	500	500	500	500	〃 10 〃
Totaal	164000	225000	288000	357000	424750	

4de *Vraag*. Welke uitgaven heeft de Maatschappij te dekken?

Antw. bij de	1e STORT.	2e STORT.	3e STORT.	4e STORT.	5e STORT.
Transport Kolonisten	30000	5000	5000	20000	5000
Salaris idem	75000	80000	85000	105000	110000
Verbruik Materialen	15000	25000	30000	15000	5000
Totaal	120000	110000	120000	140000	120000

5de *Vraag*. Welke dividenden zouden die opbrengsten en uitgaven opleveren?

Van de	1e STORT.	2e STORT.	3e STORT.	4e STORT.	5e STORT.
Opbrengsten als boven	164000	225000	288000	357000	424750
Uitgaven 〃 〃	120000	110000	120000	140000	120000
Antw. Blijft	44000	115000	168000	217000	304750
of	—	—	—	—	—
p. m.	$8\frac{4}{5}$ pCt.	$11\frac{1}{2}$ pCt.	$11\frac{1}{5}$ pCt.	$10\frac{4}{5}$ pCt.	$12\frac{1}{5}$ pCt.

Behalve

dat de Maatschappij voortdurend een rentegevend kapitaal zou aanwinnen in de jaarlijksche daarstelling van *gebouwde* eigendommen, en

dat zij grond uitgeeft in huur, erfpacht of koop, waarmede haar kapitaal kan afgelost worden.

6de *Vraag*. Welk bedrag geeft de Maatschappij, door de voorbedoelde besteding van haar kapitaal, *uit* handen? of hoeveel houdt zij daarvan onder *eigene* administratie?

Antw. op de eerste Vraag:

bij de	1e STORTING.	2e STORTING.	3e STORTING.	4e STORTING.	5e STORTING.	TOTAAL.
10 pCt. van de koopp. Land	20000	25000	25000	25000	25000	120000
Transport Kolonisten	30000	5000	5000	20000	5000	65000
Totaal	50000	30000	30000	45000	30000	185000
of van haar kapitaal	10 %	8 %	$7\frac{1}{3}$ %	$7\frac{3}{4}$ %	$7\frac{2}{5}$ %	$7\frac{2}{5}$ %

Antw. op de tweede Vraag:

90 %	92 %	$92\frac{2}{3}$ %	$92\frac{1}{4}$ %	$92\frac{3}{5}$ %	$92\frac{3}{5}$ %

Alvorens op mijn aanzoek te beslissen, werden twee Commissiën benoemd, eene om de maatschappij, wat het deel van Landbouw betrof, te onderzoeken, waarin geteld werden de Heeren G. Reinders, U. G. Schilthuis en mijn persoon, en de tweede, om haar na te gaan, wat den handel aanging, waarin verzocht werden de Heeren H. B. Onnes, A. de Monchy en ik.

Op den 11den April kwam de Commissie voor Landbouw bij een, en haar advies was gunstig.

Op den 18den April de Commissie voor den handel, doch haar advies was ongunstig. De Heeren Onnes en de Monchy maakten deze bedenkingen. 1°. Vleesch en boter zouden de artikelen voor uitvoer naar de Nederlandsche Oost-Indiën zijn; het bedrag van dien uitvoer kon niet meer beloopen dan p. m. ƒ10,000, zonder de markt te overladen, en die lading te Natal plaats hebbende zou onvoldoende zijn om het schip te bevrachten, en was te gering voor de productie. 2°. Men kon op geen retourvracht van daar, voor rekening van de Nederlandsche Handelmaatschappij rekenen, vermits dan het schip geen vreemde haven mogt aandoen, en voor particuliere rekening zou de bevrachting geen zaak zijn, omdat men niet vooraf met kennis van zaken zou kunnen aanwijzen, welke artikelen men dáár verlangde ingekocht te hebben. 3°. Dat de uitvoerartikelen naar Europa zoude zijn huiden, wol, ivoor, struisvederen en andere zeldzaamheden, alle in Nederland en vooral in Groningen minder gezoehte waren, die eensdeels ook geene genoegzame bevrachting zouden opleveren en ten andere de Maatschappij zouden verpligten, om ze elders op te zolderen en met nog andere verkoopkosten, aan den man te brengen. 4°. Dat zoolang men omtrent een en ander geene nadere inlichtingen had of verkrijgen kon, de Maatschappij zeer gewaagd zou handelen, met zich te verbinden om de kolonisatie steeds van het noodige te voorzien en daar in het binnenland een stapelplaats van allerlei koopwaren te houden, vermits zij dan de kans liep van op de retourvrachten te verliezen de voordeelen die zij in de Republiek met de verkoop harer goederen zou gewonnen heb-

ben; en ten 5°. Dat zij dus voor zich de verantwoordelijkheid van dien handel niet op zich wilden nemen. Deze bedenkingen van hoe ondergeschikten aard ook, kon ik niet wederleggen; daarvoor ontbrak mij de benoodigde speciale kennis en inlichting. Wel kon ik de algemeene opmerking maken, dat andere handelaars, Engelsche, Kaapsche, Amerikaansche en Hamburgsche, in 1851 reeds voor een Europeesch bedrag van p. m. 5½ tonnen gouds en voortdurend derwaarts invoerden, zie bl. 219; dat deze toen gelijke retourvrachten moesten hebben, en daarop ook de gemaakte voordeelen niet zouden verliezen; en dat dus de Nederlandsche Maatschappij, die in de Republiek zoo veel boven die handelaars zou vooruit hebben, wel voor een minder bedrag handel met haar zou kunnen drijven, doch daar mij die bedenkingen met zoo veel gemoedelijkheid en welwillendheid gemaakt werden, en volstrekt geene andere bedoeling hadden dan om bij de inachtneming van de behoeften der Republiek en van het welzijn der Nederlandsche kolonisatie, die zich daar vestigen zou, het belang en voordeel der tot stand te brengene Maatschappij te verzekeren, zoo stelde ik de Heeren Onnes en de Monchy voor, om wanneer het mij gelukken mogt, het ontwerp eener *proefneming* in dezen zamen te kunnen brengen, alsdan die bedenkingen in het midden te laten en zich te willen vereenigen met de andere Heeren, om die proef te ondernemen. En dit voorstel werd aangenomen.

Nadat ik ten zelfden dage den Heer Mr. A. J. van Roijen, mededeeling gedaan had, van hetgeen toen bij de Commissiën was voorgevallen, had ik den volgenden dag mijn nieuw ontwerp gereed, en was zeer verheugd, toen ik van ZEd. vernam, dat naar zijn gevoelen, dit alle bezwaren wegnam.

Den 22sten April lag ik het den Heer de Monchy voor; dit was van dezen inhoud:

„De ondergeteekenden

hebben kennis genomen van:

„De volmagt van 23 Maart 1853, onderteekend te Magaliesberg, door den Volksraad der Hollandsche Afrikaansche

Republiek en verleend op den Heer Jacobus Stuart, wonende te Pieter-Maritzburg, thans alhier tegenwoordig, ten einde aan Nederlanders te verkoopen zekere uitgestrektheid gronds, groot 300,000 morgen of een gedeelte van dien en maatregelen te beramen, die eene — uit de kooppenningen van dien grond — aldaar op te rigtene Landsbank, zou vorderen.

„De voorstellen, die genoemde Heer Stuart ten gevolge van die volmagt te Amsterdam op 3 October 1853 in de zaal van Frascati, en te Rotterdam op 28 December 1853 in de Concertzaal en op den 8 Januarij 1854 bij schriftelijke memorie gedaan heeft.

„De adviezen, op die voorstellen uitgebragt door eenigen der hoogst geachte mannen in Amsterdam en Rotterdam, en wel van Amsterdam van 23 December 1853, inhoudende, dat de onderteekenaars van gevoelen zijn, dat de aanbeveling dier voorstellen dàn eerst aannemelijk zal zijn, wanneer zich op dien grond eene Nederlandsche kolonisatie zal gevestigd en de daarstelling der Landsbank meerdere waarborg verkregen hebben; doch tevens, dat zij het wenschelijk achten, dat, eene beschaafde Nederlandsche kolonisatie zich spoedig onder de Hollandsche stamgenooten in Zuid-Afrika nederzette. En van Rotterdam van Februarij 1854, doende blijken, dat de *meerderheid* der onderteekenaars, het aankoopen van eigendom in de Hollandsche Afrikaansche Republiek, op de *voorgestelde* wijze, *voor als nog*, eene te gewaagde zaak houden; dat zij tot de deelneming in de voorgestelde Landsbank niet kunnen adviseren, uit hoofde zij, in de wijze waarop hare inrigting en doel voorgesteld wordt, te veel onbestemds en duisters vinden, met opmerking evenwel, dat de oprigting eener bank in de Republiek op eene kleine schaal en op eenen anderen dan den voorgestelden voet, misschien met eenig goed gevolg te ondernemen zou zijn; dat zij niet gunstig kan adviseren op de verkrijging eener kolonisatie van Nederlanders in de Republiek, vermeenende daarenboven, dat de vooruitzigten welke men voor kolonisten dáár zou kunnen openen, nog veel te onzeker zijn, om hunne landgenooten daartoe

aan te sporen, en zij eindigt met de betuiging van opgewekte deelneming in het lot der uitgewekenen in de Hollandsche Afrikaansche Republiek en dat zij het van harte zal toejuichen, wanneer hun, op eene meer eenvoudige en meer doeltreffende wijze, de hand zal kunnen gereikt worden. — Dat de *minderheid* der onderteekenaars daarentegen van gevoelen was, dat er geene redenen waren om zich tegen eenen aankoop van gronden in de Republiek te verklaren; dat het geraden zou zijn, om, bij de reeds in Nederland bestaande zucht tot landverhuizing, deze naar meer genoemde Republiek te rigten en de vooruitzigten der Kolonisten ook niet zoo ongunstig waren; maar dat de meer gunstige stemming dier minderheid door haar geheel afhankelijk werd gesteld, van de keuze van het personeel der kolonisten en van degenen, die met de leiding belast zou zijn, omtrent welk een en ander zij de meeste behoedzaamheid aanraadt.

„En van een, naar aanleiding dier adviezen, gewijzigd voorstel van meer genoemden Heer Stuart.

„De ondergeteekenden hebben dit *gewijzigd* voorstel met de meeste naauwgezetheid overwogen, en ofschoon het kon aangemerkt worden, als de bedenkingen en bezwaren der voorbedoelde Amsterdamsche en Rotterdamsche beoordeelaars te hebben uit den weg geruimd, en zeer gunstige vooruitzigten te zullen opleveren, hebben zij evenwel nog bezwaren gevonden in den voorgestelden handel tusschen Nederland en de Republiek en Neêrlands Oost-Indiën, en speciaal in de artikelen van uitvoer uit de Republiek der en herwaarts, en in de scheepsvrachten, wanneer de goederen, òf niet genoegzaam voorhanden zouden zijn om de lading op te leveren, òf derzelver hoeveelheid te groot zou wezen, om in eens met voordeel verzonden en aan de markt gebragt te kunnen worden. Deze bezwaren heeft de Heer Stuart, zonder nader onderzoek bij den handel in Natal en naar de tegenwoordige gewone retourvrachten van dáár, naar Engeland, Amerika en Hamburg, niet kunnen opheffen.

„De ondergeteekenden deelen echter geheel en al den wensch der voorbedoelde Amsterdammers, dat zich spoedig eene

beschaafde Nederlandsche kolonisatie in de Republiek vestige, en dien der Rotterdammers, om den Hollandschen Afrikaan in de Republiek op eene meer eenvoudige en doeltreffende wijze de hand te reiken, en zij houden zich overtuigd, dat gelijke wenschen gekoesterd worden door ieder regtschapen Nederlander.

„Deze wenschen zouden evenwel weinig baten aan de Republiek, indien men zich in Nederland niet bepaald bezig hield met het onderzoek, op *wat* wijze die Kolonisatie dáár te krijgen en *hoe* den stamgenoot de hand te reiken.

„De ondergeteekenden, de noodzakelijkheid daarvan overwegende en de gelegenheid van de tegenwoordigheid van den Heer Stuart in Nederland, tot bereiking van dat doel zoo bijzonder geschikt, ja zoo onmisbaar oordeelende, hebben zich verpligt gevoeld om op ZEd. verzoek, zich met dat onderzoek te belasten, en te eerder omdat hij anders naar de Republiek zou moeten terug keeren met het antwoord, dat alle zijne pogingen om eene beschaafde Kolonisatie derwaarts over te brengen en de aangebodene gronden of een gedeelte van dien voor een luttelen prijs te verkoopen, vruchteloos geweest waren, niettegenstaande thans *duizende* Nederlanders naar Noord-Amerika vertrekken, dáár gronden aankoopen tegen veel hoogere prijzen en met minder gunstige uitzigten; dat men dezer zijds geene de minste aanbieding aan de Republiek gedaan had en zich zelfs de moeite niet gegeven had om te onderzoeken, in hoeverre de belangen van de Republiek van den kant van Nederland konden bevorderd worden; een antwoord, dat voor het Nationaal gevoel van den Hollandschen Afrikaan, na het aanbod zijner zijds gedaan, onverdragelijk zou zijn.

„Dat onderzoek heeft geleid tot de aanbeveling eener *proefneming*, waarvan de ondergeteekenden den besten uitslag mogen verwachten; waarom zij dan ook geene zwarigheid gevonden hebben om zich te vereenigen tot eene Commissie, om die proefneming te leiden, te regelen en te besturen, daarin deel te nemen, ieder voor het bedrag bij zijne onderteekening uitgedrukt en zich verantwoordelijk te stellen

om later, en wel zoodra mogelijk, de uitkomsten dezer proefneming aan de deelnemers bekend te maken.

„De proefneming is deze: van een kapitaal van ƒ 125000.— zal volgens globale raming worden besteed:

tot aankoop van 3000 Bunders	ƒ	12000.—
„ „ „ vee. Invent. materialen	„	40000.—
„ transport van kolonisten	„	6000.—
„ salaris „ idem	„	26000.—
„ handels artikelen van invoer	„	35000.—
„ onvoorziene uitgaven	„	6000.—
Totaal	ƒ	125000.—

„Onder de volgende bepalingen:

1. De proefneming is eene handeling voor gemeene rekening (zie art. 57 Wetb. van Kooph.)

2. Zoodra hare geheele uitslag aan de deelnemers bekend is gemaakt, heeft zij opgehouden te bestaan.

3. Is de uitslag zoodanig, dat zij eene winst van 10 pC. per jaar aanbiedt, dan willen deelnemers eene Maatschappij onder den naam van Nederlandsche Afrikaansche Maatschappij oprigten, waarvan de statuten als dan gearresteerd zullen worden.

4. In dat geval zullen de deelnemers in deze proefneming vóór anderen geregtigd zijn tot deelneming in die Maatschappij, ieder voor ƒ 1000.— per ƒ 50.— door hen in deze proefneming genomen, en bevoegd zijn, om deze hunne geregtigdheid des verkiezende aan anderen over te doen.

5. Is de uitslag ongunstig en verlangen de tegenwoordige deelnemers, de genoemde Maatschappij niet op te rigten, dan zal de Commissie de zaken dezer proefneming zoodra mogelijk vereffenen.

6. Het kapitaal der proefneming is bepaald op ƒ 125000.— verdeeld in aandeelen.

7. Ieder aandeel is groot ƒ 50.— en gesteld op naam of order.

8 De betaling der aandeelen wordt gevorderd, zoodra een voldoend aantal kolonisten uit Nederland en ten genoegen van de Commissie geëngageerd is.

9. De deelhebbers zijn niet verder aansprakelijk, dan voor het volle beloop hunner aandeelen.

10. De Commissie bestaat uit (zes) leden: de Heeren.....

11. De vergadering der leden van de Commissie benoemt haren Voorzitter en een harer leden tot Secretaris.

12. Alle besluiten der Commissie worden opgemaakt bij hoofdelijke stemming. De volstrekte meerderheid der aanwezige leden beslist en bij staking der stemmen die des Voorzitters.

13. De Commissie heeft het beheer der handeling en geeft alle bevelen daartoe betrekkelijk. Zij benoemt en ontslaat alle personen in dienst der proefneming en regelt hunne belooningen.

14. Alle stukken zullen door den President en den Secretaris onderteekend worden.

15. In de Hollandsche Afrikaansche Republiek wordt een ondergeschikte tak van bestuur gevestigd, te zamengesteld uit een Directeur, een Onderdirecteur en een Secretaris, waaraan zoo veel mogelijk volmagt tot handelen verleend wordt.

16. Die Directie zal maandelijks verslag harer verrigtingen, en telken half jare behoorlijke staten en rekeningen wegens haar beheer, aan de Commissie afzenden.

17. Het doel der proefneming is: de bevordering van de welvaart der Hollandsche Afrikaansche Republiek; van het welzijn van brave en kundige protestantsche Nederlanders, die verlangen mogten zich in die Republiek te vestigen; en van den handel in Nederland en 's Rijks Oost-Indische bezittingen, en zulks door, met in achtneming van de belangen der deelnemers:

„Aanvankelijk 3000 bunders land aan te koopen, van de uitgestrektheid gronds, gelegen in den Oostkant van die Republiek, op en langs Drakenberg, district Lijdenburg, in overeenstemming met de volmagt tot verkoop van dien grond, gegeven door den Volksraad der Republiek te Magaliesberg den 23 maart 1853, te Groningen bij Notariële akte gedeponeerd, onder voorwaarde van het overige gedeelte dier uitgestrektheid gronds, binnen de eerstvolgende *vijf* jaren,

tegen *f* 4.— per bunder te kunnen aankoopen en dat *dan* 90 ten honderd van den koopprijs zullen gestort worden en bewaard blijven in eene Landsbank in de Republiek te vestigen.

„Een genoegzaam personeel te engageren om de exploitatie van den aangekochten grond te beginnen en de nijverheid en den handel in de Hollandsche Afrikaansche Republiek te ontwikkelen.

„In de behoefte te voorzien van vee, wagens, werktuigen en materialen voor gezegde exploitatie, en in die van transport, onderhoud, belooning en verzorging van voorbedoeld personeel.

„En naar gelang het kapitaal en de omstandigheden zullen toelaten, handel tusschen Nederland, de Republiek en den Indischen Ocaan te ondernemen en te drijven.

18. De Commissie kan de Directie in de Republiek magtigen tot alle zoodanige wettige ondernemingen in direct verband tot de proefneming staande, als met voordeel voor haar kunnen worden ondernomen.

19. De Commissie zal de eigendommen der onderneming, zoo veel doenlijk, doen verzekeren.

20. Zoodra mogelijk zal de Commissie verslag der proefneming aan de deelhebbers geven, de rekening of balans over de handeling opmaken, deze gedurende 14 dagen ter inzage leggen van de deelnemers en daarvan aankondiging in de dagbladen doen.

21. De winst, die volgens de rekening of balans blijkt te zijn behaald, zal onder de deelhebbers, naar mate van de stortingen of betalingen op hunne aandeelen gedaan, verdeeld worden, zonder dat de Commissie eenige vergoeding of belooning voor hare moeite en werkzaamheden te dezer zake, verlangt.

„En dan zullen, naar het oordeel der ondergeteekenden, de vermoedelijke gevolgen dezer proefneming zijn:

„Dat de aangewende middelen, door landbebouwing, veehouderij, uitoefening van nijverheid, en handel met de ingevoerde koopwaren, goede vruchten zullen opleveren; maar dat, bij gebreke van directe Scheepvaart van Natal op Ne-

derland, de toezending der in ruil genomene artikelen van uitvoer over *Engeland* zal moeten geschieden.

„Dat het kapitaal der proefneming wel verzekerd is, doordien zeer bijzonder zal worden gelet op de keuze van het personeel der kolonisten en speciaal van degenen, die met de leiding belast zijn, omtrent welk een en ander de meeste behoedzaamheid zal in acht genomen worden; het kapitaal, met uitzondering van het salaris der kolonisten, direct besteed en belegd wordt in *goederen;* terwijl het salaris eene kas uitmaakt, waaruit alle kolonisten moeten betaald worden en de dispositie over die kas aan drie hunner gezamenlijk zal opgedragen worden; en eindelijk, geene vervreemding van eenig eigendom der onderneming zal kunnen plaats hebben, zonder medeweten van onderscheidene kolonisten.

„Dat de proefneming zoowel op de bijzondere medewerking der Hollandsche Afrikanen, als op den buitengewonen vlijt en de activiteit der kolonisten kan rekenen, uit hoofde dat van haar *welslagen*, in zeker opzigt, de belangen van een ieder hunner afhangen; terwijl beide partijen bij magte zijn, om hare goede uitkomst te verwezenlijken.

„En dat de Republiek in deze proefneming het bewijs zal opmerken, dat men in Nederland waarlijk bereid is, haar de hand te reiken, ja zelfs geheel in hare behoefte te voorzien, indien het slechts genoegzaam blijke, dat dit te doen is, met inachtneming van eigen belang en met de zekerheid van de Republiek wezenlijk van dienst te zijn; dat men nu, zonder die overtuiging, hun een 40tal brave en kundige Protestantsche Nederlanders — behalve hunne vrouwen en kinderen — toezendt, om de noodigste ontwikkeling aan hunne nijverheid te geven; een kapitaal te zamen heeft gebragt om die nijverheid te exploiteren en men de Republiek de verzekering zou durven geven, dat, indien deze proefneming naar wensch en vertrouwen mogt slagen, aanstonds in Nederland eene Maatschappij zal opgerigt worden, die in allen deele aan haar verlangen zal beantwoorden.

„De ondergeteekenden durven alzoo de deelneming in deze proeven tot bevordering der welvaart van de Hollandsche

Afrikaansche Republiek, van de Nederlanders die derwaarts willen gaan, en zoo zij hopen en verwachten van Nederland in de gevolgen, aan een ieder aanbevelen; zij vleijen zich, dat die voorname mannen van Nederland, die te Amsterdam en Rotterdam over het aanbod van de Republiek en de voorstellen van haren gemagtigde advies hebben uitgebragt, ziende hoezeer in deze aan hunne opmerkingen en wenschen gevolg is gegeven, volkomen bereid zullen zijn, om, door hunne deelneming en aanbeveling aanstonds het benoodigde kapitaal disponibel te krijgen, ten einde zoodra het personeel der kolonisten geëngageerd is, over het kapitaal te kunnen beschikken en de onderneming zoo min mogelijk op te houden."

„*Groningen*, den

ZEd. las het ontwerp geheel en al, en nadat wij er misschien nog een uur over gesproken hadden, wist hij er toen geen aanmerking op te maken. Aanstonds deelde ik dit mede aan den Heer van Roijen, en namens ZEd. ging ik den Heer de Monchy verzoeken om dien avond nog bij den Heer van Roijen te komen, ten einde nu met ZEd. te bepalen, waar en tegen wanneer de Vergadering der Heeren zou beschreven worden.

Maandag den 24sten April ging ik bij den Heer de Monchy vernemen, wat Zaturdag avond te voren bepaald was, en hoorde toen van ZEd. bezwaren op het ingediend ontwerp, die ik thans niet kan mededeelen, om de eenvoudige reden, dat ik er geen een van begreep. Zij waren — naar het mij voorkwam — zóó gezocht, vooral na al de discussiën die wij reeds vroeger gevoerd hadden, dat ik geene andere verklaring aan dit veranderd gevoelen van den Heer de Monchy kon geven, dan dat hij, om welke reden ook, eensklaps besloten had, zich met deze zaak niet in te laten. Ook deze ontmoeting berigtte ik aan den Heer van Roijen. Daarop vroeg ZEd. mij andermaal het voorstel om het nog verder in overweging te nemen en casu quo zijne bedenkingen mede te deelen.

Op den 26sten April was de Vergadering in het Pro-

vinciehuis bij een. Ik had geene bedenkingen van den Heer van Roijen ontvangen.

Bij monde van den Heer de Monchy werd rapport uitgebragt van de Commissie ter beoordeeling van het voorstel, zie bl. 340, ten aanzien van den Handel en bij monde van den Heer Schilthuis van die,' voor den Landbouw. Het eerste hield de reeds vermelde bedenkingen in; het tweede was in het breede ontwikkeld, en strekte tot aanbeveling. Ik beantwoordde de bedenkingen, doch bij stemming waren allen tegen, behalve de Heeren Reinders en Schilthuis, terwijl de Heeren Quintus, Onnes en Blaupot ten Cate niet present waren.

Daarna werd het ontwerp van proefneming iu omvraag gebragt en daar waren al de tegenwoordig zijnde Heeren tegen. Eindelijk sprak de Heer van Roijen over het doelmatige van de oprigting eener Maatschappij, tot ko· lonisatie van Nederlanders in de Republiek, enkel uit menschlievende beginselen zamengesteld. Ik vroeg of ZEd. nu daaromtrent een bepaald voorstel wenschte te doen, doch dit het geval niet zijnde, ging de Vergadering uit een, nadat ik de Heeren verzocht had, mij hunne gevoelens op schrift te willen doen geworden, opdat ik mij voor mijne Committenten zou kunnen verantwoorden. Men beloofde mij dit geschrift binnen 14 dagen te zullen overzenden.

Den 28sten April was ik weder te Amsterdam. Het zal niet noodig zijn, dat ik de redenen voor mijne lezers ontwikkel, waarom ik het nu voorgevallene te Groningen, de zoo eensklaps omgekeerde houding van de Heeren de Monchy c. s. in verband bragt met de ontmoeting, die ik op den 4den Februarij te Rotterdam gehad had, zie bl. 312, en te meer omdat Jonkhr. C. Hartsen mij gezegd had, dat de bedoelde ongeteekende brieven ook aan de Amsterdamsche Commissie waren ingezonden geweest, doch door deze Commissie na eenig beraad, als stukken die geen geloof verdienden, waren terug gegeven.

Daarom schreef ik den 5den Mei aan Jonkhr. W T. Gevers Deynoot den volgenden brief:

„Den Heer Gevers Deynoot. „*Amsterdam*, 5 Mei 1854.

„Hoog Wel-Geb. Heer!

„In de bijeenkomst ten uwen huize op Zaturdagavond 4 Febr. l.l. heb ik de Heeren overtuigd, dat de twee ongeteekende brieven uit Natal lasterlijk zijn, en dat de daarbij gevoegde Engelsche brief van zekeren Melvill slechts het begin mijner voordragt aan den Volksraad te Magaliesberg mededeelde en hem — Melvill — waarschijnlijk onbekend was, wat later heeft plaats gehad.

„De Heeren boden mij daarop aan, om mij van deze hunne voldoende overtuiging eene schriftelijke verklaring af te geven.

„Ik wees toen dat aanbod van de hand, eensdeels omdat ik het beneden mijn karakter oordeelde, om ten mijnen behoeve een stuk te doen teekenen, dat ten bewijze moest strekken, dat ik geen schurk was; ten anderen, omdat ik dacht, dat het verhaal omtrent het daar voorgevallene, door een van UEd. aan den persoon, die UEd. de bedoelde brieven had ter hand gesteld, voldoende zou zijn, om hem van alle verdere pogingen, om die brieven eenig geloof te doen vinden, af te doen zien; eindelijk omdat UEd. mij de verzekering gaf, dat ik ten allen tijde zoodanige verklaring van UEd. zou kunnen krijgen.

„Ik had evenwel in het belang der Republiek voorzigtig gehandeld, wanneer ik UEd. verzocht had, eene kopij dier brieven te mogen nemen, hetgeen mij in staat gesteld zou hebben, om wanneer het te pas mogt komen, de bedriegerij in deze aan den dag te brengen.

„Intusschen heb ik reden om te veronderstellen, dat voorbedoelde houder dier brieven nog voortgaat, met dezelve als de waarheid bevattende, in het geheim in handen te brengen van diegenen, met wie ik over de belangen der Republiek handel; en ik denk dit te meer, omdat ik hier vernomen heb, dat hij, *na* in zijne snoode poging om bij de Amsterdamsche Heeren, die over mijn voorstel namens de Republiek geadviseerd hebben, geloof te vinden, niet geslaagd te zijn, het andermaal bij UEd. beproefd had.

„Het is dientengevolge, dat ik de vrijheid moet nemen,

UEd. beleefdelijk maar dringend te verzoeken, mij zoodra mogelijk de mij toen aangeboden schriftelijke verklaring als nog te doen geworden, tenzij ik door uwe tusschenkomst, eene kopij der drie voormelde brieven mogt kunnen bekomen, in welk geval de bedoelde verklaring overbodig zou zijn.

„Ontvang, Hoog Wel-Geb. Heer, met de overige Heeren, de verzekering mijner hoogachting, waarmede ik de eer heb te verblijven,

„Hoog Wel-Geb. Heer,
Uw Hoog Wel-Geb. Dw. Dienaar,
J. Stuart."

Ik ontving daarop deze letteren:

„WelEdel-Geboren Heer!

„In antwoord op uwe geëerde letteren van gisteren haast ik mij UEd. Geb. te doen weten, dat het mij, tot mijn leedwezen, niet wel mogelijk is aan uw verlangen te voldoen. Sedert den 2 Mei l.l. ben ik van woonplaats veranderd, en heb ik mij hier in 's Gravenhage gevestigd. Het is mij dus niet doenlijk in Rotterdam eene zamenkomst onzer Commissie bijeen te roepen, die bovendien finaal ontbonden is. Bleef UEd. dus bij uw verlangen, dan zou ik U aanraden het verzoek aan den President de Heer Plate te rigten, die welligt spoedig daaraan gevolg zou kunnen geven. ZEd. was bovendien houder der brieven en kent dus volkomen de bron, waaruit zij voortgekomen zijn; misschien heeft hij ze nog in zijn bezit of kan ze wederom gemakkelijk in handen krijgen, zoodat hij het beste in staat zou zijn eenige verklaring op te maken om de daarin vervatte beschuldigingen geheel te ontzenuwen. Ik beken gaarne, dat het mij grootendeels ontgaan is.

„Ik ben verzekerd, dat UEd. mijne verontschuldiging ten goede zult willen houden, en noem mij intusschen met achting

„*'s Gravenhage,* UEd. Dw. Dienaar,
6 Mei 1854. W. F. Gevers Deynoot."

Ik deelde den 7den Mei den inhoud dezer briefwisseling aan den Heer F. J. Plate mede, en ontving den 23sten Mei het volgende:

„*Rotterdam*, den 22 Mei 1854.

„Wel Edel-Geb. Heer!

„Ik heb de eer U hierbij het verlangde stuk, ten opzigte zekeren brief van den Heer Melvill, door alle Heeren onzer Commissie (behalve den Heer Gevers afwezig) geteekend. Ik vleije mij het naar uw genoegen zijn zal en verblijve met de meeste achting,

„UEd. Dw. Dienaar,

F. J. Plate."

„De ondergeteekenden, deel gemaakt hebbende eener Commissie, benoemd ter beoordeeling van het plan van den Heer Stuart, ter verkoop van gronden behoorende aan, en liggende in de Transvaalsche Republiek in Zuid-Afrika, verklaren hierbij ten behoeve van gezegden Heer Stuart, dat een aan hen voorgelegde brief van zekeren Heer Melvill, hen in geenen deele heeft doen wankelen, in hunne overtuiging der echtheid van de volmagt, deswegens door de Regering der Transvaalsche Republiek aan hem gegeven.

„*Rotterdam*, 19 Mei 1854.

F. J. Plate.
J. Mees.
F. W. A. Beelaerts van Blokland.
D. W. van Wageningen.
H. T. Löhnis.
L. V. Ledeboer Bz."

Andermaal herhaalde ik mijn verzoek aan den Heer Plate en kreeg per omgaande dit antwoord:

„*Rotterdam*, 24 Mei 1854.

„Wel Edel-Geb. Heer!

„Ik ben buiten staat u de verlangde brieven of kopijen daarvan te bezorgen, daar de Heer H. C. Voorhoeve alhier, deze stukken naar zijne vrienden in Amsterdam heeft terug gezonden.

„Hoogachtend heb ik de eer mij te noemen,

UEd. Dw. Dienaar,

F. J. Plate."

Daarop schreef ik den 26sten Mei aan den Heer H. C. Voorhoeve te Rotterdam het volgende:

„De WEd. Heer H. C. Voorhoeve, te Rotterdam.

„Wel Ed. Heer!

„Mij gereed makende tot de terugreize naar Z-Afrika en moetende verantwoorden aan den Volksraad der H. A. Republiek omtrent al hetgeen wat ik voor die Republiek in Nederland gedaan en mij daar voorgelegd is, zoo heb ik den Heer Plate à costy, verzocht mij de twee ongeteekende Hollandschen en den Engelschen brief van zekeren Heer *Melvill*, door ZEd. in tegenwoordigheid van nog 6 andere Heeren op den 4den Februarij l.l. voorgelezen, te doen geworden of wel eene kopy daarvan.

„De Heer Plate schrijft mij den 24sten dezer, dat ZEd. buiten staat is, mij die brieven of kopijen daarvan te bezorgen, aangezien zij *door UEd.* aan *uwe* vrienden te Amsterdam zijn teruggezonden.

„Dientengevolge neem ik de vrijheid UEd. te verzoeken mij die stukken te doen toekomen of mij op te geven *wie* die vrienden alhier zijn, opdat ik mij dan ten hunnent zal kunnen vervoegen.

„Mij vleijende dat UEd. aan dit billijk verzoek ten spoedigste zult willen voldoen, heb ik de eer met verschuldigde achting mij te noemen,

„*Amsterdam*, UEd. Dw. Dienaar,
26 Mei 1854. J. Stuart."

Daarop ontving ik dit antwoord:

„Den Heer J. Stuart, Rotterdam, 27 Mei 1854.
Amsterdam.

„Mijn Heer!

Gisteren avond ontving ik eenen brief van UEd. aan het adres van den Heer H. C. Voorhoeve. Zeker zult UEd. daar mij mede bedoelen, daar ik degeen ben die den Heer F. J. Plate de bewuste brieven heb ter hand gesteld.

UEd. verzoekt in dien brief U gemelde brieven of kopijen daarvan te doen teekomen, of UEd. op te geven waar die in Amsterdam te bekomen zijn.

Ik begrijp niet hoe er eenige *verpligting* op mij zoude rusten om aan een dergelijk verzoek, en dan nog wel ten spoedigste, te voldoen.

Ik zal mijne vrienden à costy schrijven en hen vragen hoe zij met die brieven die de hunne zijn, willen handelen. Indien zij er kopijen van willen geven, dan zoude ik hen raden die niet aan UEd. maar aan de Hollandsche Afrikaansche Republiek te zenden. Mijn Heer

„Mijn adres is: UEd. Dw. Dienaar.
J. Voorhoeve, H. Cz. Rotterdam." J. Voorhoeve, Dz."

Toen begreep ik, noch bij ZEd. op de toezending der bedoelde brieven of kopijen daarvan verder aan te dringen, noch naar ZEd. vrienden te moeten informeren.

Intusschen ontving ik den 22sten Mei het advies van de Groningsche Heeren, zie bl. 350, dus luidende:

„Het was met belangstelling dat de ondergeteekenden aan de uitnoodiging van den Heer Stuart gehoor gaven om zich te vereenigen tot het onderzoeken der voorstellen, door ZEd. met betrekking tot eene kolonisatie in de Transvaalsche Republiek aan hen voor te leggen.—

„Het was hun allen toch bekend, hoe zeer de zoogenaamde Kaapsche boeren, steeds hunner afkomst gedachtig blijven, en door innige banden aan hun moederland gehecht zijn; en welk goed geaard Nederlander zou dan niet met vreugde de eerste gelegenheid aangrijpen, om ook van de zijde van het moederland te toonen, dat ook daar steeds die oude Hollanders in gedachten blijven, en dat Nederlanders gaarne de hand willen bieden aan zonen van hetzelfde Vaderland.

„Elk voorstel tot toenadering was hun dus aangenaam en en met gretigheid hebben zij de gelegenheid aangegrepen om te onderzoeken, of de voorstellen van wege de nieuwe Republiek, tot eene toenadering tusschen haar en Nederland zouden kunnen leiden, en of door de aanneming daarvan werkelijk de belangen der tegenwoordige bewoners van de Republiek zouden kunnen worden bevorderd, zonder al te groote opofferingen dezerzijds.—

„Het voorstel van den Heer Stuart als gemagtigde der Republiek kwam in hoofdsom hierop neder.

„1. Dat er in Nederland eene Maatschappij zou worden opgerigt met ƒ2,500,000 kapitaal.

„2. Dat het bestuur dier Maatschappij hier ter stede zoude gevestigd worden.

„3. Dat die Maatschappij van de Republiek zoude koopen 300,000 bunders land tot ƒ 4 het bunder.

„4. Dat de gelden daaruit voortspruitende, zouden gedeponeerd worden in eene op te rigten bank in de Republiek, en worden gebruikt tot tegemoetkoming in het gebrek aan circulerend medium, terwijl de winsten der bank zouden strekken tot dekking der landsuitgaven.

„5. Dat de Maatschappij circa 130 personen met hunne gezinnen naar de Republiek zoude zenden, allen Nederlanders van de Protestantsche Godsdienst, verschillende vakken van Nijverheid en Wetenschappen beoefenende, volgens een daarbij overgelegd plan, en die door de maatschappij zouden worden gesalarieerd.

„6. Dat de Maatschappij het noodige materieel voor landbouw en nijverheid, en tevens dat voor woningen der eerste kolonisten zoude aanschaffen.

„7. Dat de aan te koopen grond zoude worden gebezigd voor landbouw.

„8. Dat de Maatschappij een onderbestuur zoude vestigen in de Republiek.

„9. Dat de Maatschappij voor hare rekening den landbouw en nijverheid in de Republiek zoude exploiteren, en door het drijven van handel de kolonisten en tegenwoordige bewoners zoude voorzien van alles wat mogt blijken daar benoodigd te zijn.

„Hierbij werd door den Heer Stuart een staat overgelegd van de vermoedelijke kosten die een en ander zoude veroorzaken en van de vermoedelijke winsten die de Maatschappij zoude kunnen behalen.

„Als uitslag van hun onderzoek deelen de ondergeteekenden het volgende mede:

„Eene eerste en groote vraag, die zich voordeed, was: in hoeverre men verzekerd konde zijn, wanneer men den grond aankocht, daarvan het ongestoorde bezit te zullen genieten, namelijk, of men verzekerd was, dat de Republiek in staat was aan de koopers volledige bescherming en regts-zekerheid te verschaffen.

„De Heer Stuart deelde als zijne innige ovetuiging mede, dat daarvoor niet het minste gevaar bestond; maar, hoewel de ondergeteekenden dat gaarne willen gelooven, verlangen zij meer zekerheid daarvoor, eer zij tot den aankoop zouden durven aanraden.

„De tweede vraag was: Welken grond men te koop aanbood en waar die gelegen was? Gaarne hadden zij gewenscht, dat de Heer Stuart, al was het ook maar eene zeer oppervlakkige kaart, had kunnen toonen; nu bleef het bij eene beschrijving zonder juiste opgaven.

„De beschrijving kwam hierop neder: Dat de bodem meest kleigrond was, voor een klein gedeelte boschland en dat tevens die bodem rijk was aan delfstoffen, zoo dat men er ijzer, koper, marmer, steenkolen, salpeter. enz. aantrof.

„Deze beschrijving was echter weder zóó onbepaald, dat een nader onderzoek ook daaromtrent allezins noodzakelijk werd, eer men voor zich zelf daarover eene voorstelling konde maken, die men met eenigen grond voor aan de werkelijkheid nabij komende, konde houden.

„Eindelijk was de derde vraag: In hoeverre men konde aannemen, dat de landbouw en nijverheid die hoogst gunstige resultaten zouden opleveren, die uit de begrooting schenen te volgen?

„Het zij hier aangemerkt, dat tegenwoordig de prijzen van alle artikelen van behoefte in de Republiek zeer hoog zijn, omdat bijna alles van elders moet worden aangevoerd; zoo betaalt men, luidens de opgaven van den Heer Stuart, thans de tarwe met 15 à 18 Gld. het mud.

„Ten einde eene raming der opbrengsten van den landbouw te verkrijgen, had men nu aangenomen, dat de tarwe die men zoude verbouwen, zoude opbrengen *f* 12. het mud; dat het hout, hetwelk men uit de bosschen zoude verkrijgen, eenen prijs zoude opbrengen verre boven de prijzen, die men hier te lande betaalt; ook had men bepaalde sommen gesteld als te verwachtene voordeelen van veeteelt, handel en scheepvaart.

„Het spreekt echter van zelf, dat hierbij over het hoofd gezien werd, dat de kolonie moeijelijk voordeel zoude kun-

nen opleveren voor de Maatschappij, indien niet op de eene of andere wijze gezorgd werd, dat de revenuën van het daarvoor aan te wenden kapitaal naar hier kunnen vloeijen, en het kwam aan de ondergeteekenden voor, dat die revenuën moeijelijk zouden worden geïnd, indien men zich in de Republiek niet bepaald toelegde op het verbouwen van artikelen voor uitvoer geschikt, of ten minste, door op de eene of andere wijze te zorgen, dat, nadat de producten van landbouw zouden zijn te gelde gemaakt, men zich andere artikelen konde aanschaffen, die naar elders vervoerd wordende, de Maatschappij in het bezit der revenuën zouden stellen. —

„Nu reeds wordt er in de Republiek ingevoerd, en daar er geen circulerend medium is, worden die goederen om geruild tegen andere artikelen, die dan meest naar Port-Natal worden gebragt. De voornaamste dezer artikelen zijn vee en ivoor, volgens mededeelingen van den Heer Stuart, en vóór dat men dus het zij mijnen ontgint, het zij de producten van landbouw tot zoo lagen prijs aanneemt, of dat men producten van grootere waarde teelt, zoodat zij de kosten van vervoer naar elders kunnen dragen, zal men zich genoegzaam uitsluitend tot beide genoemde artikelen moeten bepalen.

„Gaarne hadden de ondergeteekenden nu eenige naauwkeurige inlichtingen omtrent den prijs daarvan in de Republiek, de kosten van vervoer naar en den prijs in Natal, van den Heer Stuart ontvangen, maar ook daaromtrent was Z.Ed. niet genoeg ingelicht, zoo dat ook in dit opzigt het oordeel moest opgeschort worden.

„Wel wees de Heer Stuart op de exploitatie der mijnen zoo wel als op de mogelijkheid van het verbouwen van andere artikelen, maar om daaromtrent eenige meening te kunnen uitspreken, waren vele inlichtingen noodzakelijk.

„Als slotsom hunner beschouwingen deelen ondergeteekenden dus mede, dat zoo als het voorstel daar ligt, onmogelijk tot het oprigten eener Maatschappij konde geadviseerd worden; maar de zaak was van zóóveel belang, dat er een voorstel gedaan werd om eerst alles behoorlijk te

doen onderzoeken op de plaats zelve en daarnaar te wachten, eer men tot een besluit zoude komen; met welk voorstel de Heer Stuart zich echter niet vereenigen konde.

„Wel stelde de Heer Stuart als toen voor eene proef te nemen op eene kleinere schaal, en wel met een kapitaal van *f* 125,000, maar zonder vooraf een bepaald onderzoek in het werk gesteld te hebben durfden de ondergeteekenden ook dit niet aanbevelen.

„Het is te betreuren, dat de zaak niet tot meer helderheid konde gebragt worden, want bij de toenemende landverhuizing zoude welligt de stroom eenigermate naar die landstreek te voeren zijn geweest; en dan ware het zeer mogelijk, dat de gronden, die nu tot *f* 4 het bunder gekocht worden, later, wanneer de bevolking of de landverhuizers die landstreek zouden betrekken, eene onberekenbaar hoogere waarde zouden verkrijgen.

„Het plan van den Heer Stuart is dan ook niet door de ondergeteekenden als geheel verwerpelijk beschouwd geworden, maar uit gemis aan de noodige inlichtingen zijn de ondergeteekenden verhinderd geworden, een op kennis van zaken steunend oordeel te vellen. Deze is de grond waarop de ondergeteekenden gemeend hebben aan het verlangen van den Heer Stuart niet te kunnen voldoen.

„*Groningen*, den Mei 1854.

J. A. van Roijen, *Commissaris des Konings.*
J. Homan, *Lid van Gedeputeerde Staten.*
U. G. Schilthuis Jz, *Lid van Gedeputeerde Staten.*
J. W. C. van Ittersum, *Lid van de Prov. Staten.*
J. W. Quintus, *Lid van de Prov. Staten.*
H. B. Onnes, *Lid van de Prov. Staten.*
C. M. Nap, *President van de Kamer van koophandel en fabrijken te Groningen.*
B. v. Tellegen, *Secretaris van de Kamer van koophandel en fabrijken te Groningen.*
A. de Monchy, *Vice-Consul van Denemarken.*
G. Reinders, *Lid der Tweede Kamer der Stat-Gen.*
S. Blaupot ten Cate, *Lid van de tweede kamer der Staten-Generaal.*”

Ik ontving ook een volledig afschrift van het rapport van de Heeren Reinders en Schilthuis, zie bl. 350. Ik zal dit evenwel hier niet overnemen, omdat die overneming waarschijnlijk een 30 of 40 bladzijden druks zou beslaan en die Heeren toch ook het bovenstaande advies mede onderteekend hebben.

Uit al het hier medegedeelde zullen mijne lezers opgemerkt hebben, hoe ijverig men — een of meer onbekenden —bezig geweest is, om mijne gangen na te gaan en mijne pogingen te doen mislukken, en hoe wel men hierin geslaagd is. Trouwens geene kunst is gemakkelijker te leeren, te beoefenen en er zelfs een meester in te worden, dan die van *laster* of *calomnie.* En geene daad wordt beter beloond dan die van te *lasteren*; want zelden mist zij haar doel, en nog zeldzamer vindt de belasterde gelegenheid, om den lasteraar uit te vinden en te ontmaskeren, vooral als hij slimme en bekwame handlangers heeft.

Evenwel deelden ongelukkig de Hollandsche Afrikanen in de Republiek niet minder in den laster dan hun gevolmagtigde. Ter afwisseling moet ik mijne lezers daarmede eens bezig houden.

In den Nederlander van 18 October 1853 Nr. 1017 vond ik het volgende:

„Allezins belangwekkend is het in onderscheidene Couranten opgenomen Verslag van den heer Stuart, gevolmagtigde van *de Hollandsche Afrikaansche Republiek.*

„Ook wij wenschen zeer, dat er betrekkingen met onze Volks- en geloofsgenooten aldaar mogen worden gevormd, en dat ze ook aan eene Christelijke behandeling der inheemsche volksstammen en aan de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen dienstbaar mogen worden gemaakt.

„Misschien zou het niet overtollig zijn, *ook* bij den heer *Stuart* eenig berigt in te winnen nopens de droevige bijzonderheden, welke nog in den laatsten tijd omtrent onregt en wreedheden, door de Boeren tegen de inboorlingen gepleegd, zijn medegedeeld."

Zie hier mijn antwoord in den Nederlander van 25 October 1853 Nr. 1023:

„*Aan de Redactie van* „*den Nederlander*."

„M. H.

„In uw blad van 18 dezer 1ste bladz. las ik, dat het misschien niet overtollig zou zijn om *ook* bij *my* eenig berigt in te winnen, nopens de droevige bijzonderheden welke, nog in den laatsten tijd, omtrent onregt en wreedheden door de Boeren tegen de inboorlingen gepleegd, zijn medegedeeld."

„Aangenaam is het mij te kunnen berigten:

„dat ieder belanghebbende ten mijnent lecture kan krijgen van de briefwisseling tusschen de Heeren Kommandant-Generaal der Republiek *A. W. J. Pretorius*, den Britschen Resident in de Oranje-Rivier-Souvereiniteit *H. Green*, den Gouverneur van de Kaap-Kolonie *G. Cathcart*, de *London missionarij Society*, den Engelschen Minister van Koloniën den *Hertog van New-Castle* en den specialen Commissaris voor de Oranje-Rivier-Souvereiniteit *Sir George Russell Clerk*, voorkomende in het zoogenaamde *Blaauwe Boek*, op last van H. M. aangeboden aan de beide Huizen van het Parlement den 31sten Mei 1853, en ook van de verslagen der Heeren *Pretorius* voornd., *Zendelingen* en *anderen*, te vinden in de Zuid-Afrikaansche Couranten van Julij en Augustus l. l., alles betrekkelijk het bedoeld onderwerp.

„Uit dit alles blijkt: dat door de Hollandsche Afrikanen geen onregt of wreedheden tegen de inboorlingen gepleegd zijn; dat hunne bestraffing van het Kaffer Opperhoofd *Secheli* en van de Zendelingen *Edwards*, *Inglis* en *Livingstone* in het begin van dit jaar, heeft plaats gehad wegens overtreding van 's lands wetten en dat het gebeurde ook geen het minste bewijs oplevert tegen het verlangen der Holl. Afrikanen, om het Evangelie onder de Heidenen te zien uitbreiden.

„Namens hen mag ik hier de verzekering bijvoegen, dat zij, wars van alle onderdrukking der inboorlingen — niet minder van slavernij — niets hartelijker wenschen dan dat de Heidenen, op eene *verstandige* en *Christelijke* wijze, gelijk

volgens hunne herhaalde verklaring bij de *Moravische* Zendelingen in acht genomen wordt, tot de waarheid gebragt worden. „Met hoogachting enz.

„*Amsterdam* 20 October 1853. J. Stuart."

I. 47. Warmoesstraat."

Den 31sten October kreeg ik het volgend Maandberigt in handen, waarvan bij duizenden exemplaren in *Nederland* verspreid worden; dat op 7 November aanstaande in *alle* protestantsche gemeenten, in de *kerken*, in het *openbaar* door de *predikanten* voorgelezen en *waarover* de zegen van God afgebeden zou worden.

Nr. 11. *Maandberigt van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.*

ZUID-AFRIKA. — FRANSCHE ZENDING.

„Ontelbaar zijn de hinderpalen, die den bloei van het Christendom in een land als Zuid-Afrika in den weg staan. Daar heerschen, als overal ligtzinnigheid, ongeloof, en het aan den mensch zoo eigen bouwen op eigen geregtigheid. Hierbij komt nog gebrek aan nadenken, buitengemeene vooringenomenheid met stoffelijke belangen en eene bijgeloovige, hardnekkige gehechtheid aan voorvaderlijke gewoonten en aan alle verfoeijelijke overleveringen van het heidendom. Voegt zich hierbij dan de ergernis van een leven dat de leer logenstraft, dan heeft de zendeling eene taak, voor welke hij, op zijne eigene krachten ziende, terugdeinzen moet.

„Hoogst welkom zijn ons daarom goede berigten uit die streken, waaronder wij allereerst noemen dat van de Fransche zendelingen Fredoux en Jousse over den noordelijksten zendingspost, Motito. „Het aantal leerlingen," enz.

„Wat de Boeren betreft, van hen vernemen wij, dat zij in het noorden drie belangrijke posten verwoest hadden, die als voorposten der Christelijke beschaving werden beschouwd. Twee dezer posten zijn die van Mabotsa, bestuurd door den zendeling Edwards van Kolobeng, gesticht door Dr. Livingston, en die van Lotsakana onder het bestuur van Ludorf, oud-zendeling van het Fransche genootschap. De Boeren hebben het vooral gemunt op Dr. Li-

vingston, dien onversaagden man en moedigen zendeling, die het meer Ngami heeft ontdekt, en alzoo in dit onbekende land eenen nieuwen weg voor Christendom en beschaving heeft gebaand; en het is waarschijnlijk, zoo hij in hunne handen gevallen ware, dat zijn leven niet zou gespaard gebleven zijn. Als verklaarde vijanden van alle levende godsvrucht en geheiligd leven schijnen zij den Bijbel slechts met zich te voeren als voortdurend protest tegen de hardheid hunner harten en het geweld hunner daden, als meesters heerschende in de streek, die zij bewonen. Deze willen zij niet alleen met niemand deelen, maar zij hebben besloten, geene andere getuigen hunner dwingelandij te dulden, dan de arme zwarten, die zich onderworpen hebben. De zendeling, die in deze streken de hoogste vertegenwoordiger der groote beginselen van vrijheid en liefdadigheid is, is voor hen een lastig wezen, een aanhoudende kwelgeest. De twee Veteranen in het zendelingswerk, de eerw. Inglis en Edwards, zijn voor de regtbank van dit volk zonder geregtigheid gedaagd, en veroordeeld om onmiddellijk het land te verlaten. Het bepaalde doel van hun streven is, de zendelingen uit het land te verdrijven en hun werk te vernietigen. Zij beginnen met te beproeven, om door middel van de profetiën te bewijzen, dat het in Gods raad bepaald is, dat Cham, gevloekt, den gezegenden Japhet diene; en als deze vreeselijke uitleggers onzer heilige boeken in hunne anti-christelijke verklaringen falen, staan vuur en zwaard, even als den valschen profeet, hun ter dienst. Ach! wanneer in het zuiden de gewapende Kaapsche kolonie en in het noorden de verhuisde Boeren het zich ten taak schijnen te stellen, om door hunne gedragingen te bewijzen, dat de blanken in list en woestheid niet voor de zwarten onderdoen, is er dan geen dubbel wonder van genade noodig, om in het hart der ongelukkige Afrikanen de boodschap des heils, hun door de zendelingen aangebragt, ingang te doen vinden? Maar zoo bedroevend als het berigt is van den zendeling Fredoux ten aanzien der Boeren, zoo verblijdend is hetgeen de zendeling Maitin ons van Berea mededeelt."

Zoodra het mij mogelijk was, zocht ik den invloed van dat berigt tegen te gaan, door de plaatsing van dezen brief in de Amsterdamsche Courant van 3 November.

"*Aan de Redactie van de Amsterdamsche Courant.*

"M. H.

"Toevallig heb ik kennis gekregen van het Maandberigt, 't welk aanstaanden Maandag alomme in den Bidstond voor de uitbreiding van het Christendom onder de Heidenen zal worden medegedeeld, en ditmaal een berigt der Fransche zending in Zuid-Afrika bevat. — Het doet mij opregt leed, openlijk te moeten verklaren: dat *dit* berigt, althans aangaande de Hollandsche Boeren in Zuid-Afrika, met de waarheid strijdig is.

"Ik twijfel geen oogenblik, of Bestuurders van het Fransche en evenzoo van het Nederlandsche Zendeling-genootschap hebben het ter goeder trouw en als geloofwaardig ter verspreiding nuttig geacht; maar ik mag hen, die mij naar het Vaderland zonden en zich hier niet kunnen verdedigen, niet stilzwijgend in hun Christelijk karakter, goede trouw en degelijke godsvrucht onverdiend laten smaden en verachten.

"In dat verhaal leest men op blz. 163—165, onder anderen het volgende: "Wat de Boeren betreft, enz. [1]).

"En verder: "de Boeren hebben het vooral gemunt op Dr. Livingston, enz.

"Namens de Hollandsche Afrikanen — hier met de benaming van *boeren* aangewezen — herwaarts gekomen om hun tegenwoordig verlangen naar de overbrenging uit Nederland derwaarts van brave protestantsche en kundige Hollanders bekend te maken, zal ik aanvankelijk slechts met een enkel woord, doch, zoo ik hoop, later meer volledig, de ongegrondheid van bovenbedoelde verhalen aanwijzen en mij nu alléén bepalen tot de volgende opmerkingen:

[1]) In dezen brief nam ik de woorden van het maandberigt over; nu behoeft dit niet. De lezer heeft ze zoo even uit dat berigt zelve vernomen.

„Dat de beschrijving van het karakter dier Boeren in dit maandberigt geheel in strijd is met al hetgeen ooit over hen geschreven, verhaald of van hen ondervonden en gezien is.

„Dat de ultra-engelschgezinde Charles Barter Esqr. in zijn werk, getiteld: *„Zes maanden in Natal en onder de Hollandsche boeren van de Kaap-Kolonie*", waarvan de vertaling onlangs alhier bij P. N. van Kampen in het licht is gegeven, op blz. 184, 185 zich aldus over hen uitlaat: „Zij hebben meer melk in hun bloed gemengd, dan een vreemdeling uit hunne rede zou opmaken. Een merkwaardig voorbeeld hiervan, zeide men, dat te Bloemplaats (moet zijn Boomplaats) had plaats gehad. Een officier van het Kaapsche korps, gewond en uit den zadel geligt zijnde, was aan de genade der rebellen prijs gegeven, die reeds op het punt stonden hem af te maken, toen hij uitriep: *„Moet niet schiet me! vrouw en kinder!*" Zij konden dit beroep op zijne huiselijke betrekkingen niet weêrstaan, en lieten langzamerhand hunne geweren zakken en alzoo hunnen vijand ontkomen. Zulk eene gebeurtenis, in de hitte van eene wanhopige schermutseling voorgevallen, is zeldzaam zelfs in de jaarboeken van den beschaafden krijg, en is dus ten hoogste eervol voor een ruw en onbeschaafd volk, dat onder het gevoel van — hetzij dan waar of vermeend — onregt, gebukt gaat."

„En verder: „Met opzigt tot de wreedheden, waarvan men hen beschuldigd heeft, ten opzigte van hunne handelwijze omtrent de inboorlingen, zoo zal het blijken, indien men met gezond verstand daarover zijn oordeel doet gaan, in plaats van met de verwijfde gevoeligheid, die ten aanzien van dit onderwerp heerscht, dat zij het natuurlijke gevolg waren van iedere vijandelijke ontmoeting tusschen blanken en wilden, in welke landstreek het ook wezen mag; en hun gedrag is nog zacht en vriendelijk, als men het in vergelijking brengt met dat onzer eigene kolonisten jegens de inboorlingen van Amerika. Als meesters zijn de Hollanders slechts zelden onregtvaardig, en het is bekend,

dat zij van hunne Kaffers niet alleen beter bedienden maken, maar hen ook langer in dienst houden, dan de Engelschman zulks doen kan."

„Dat de H. E. Synode in Zuid-Afrika in 1852 heeft gecommitteerd, de heeren predikanten Murray en Neethling, tot het doen eener herderlijke rondreize in de verschillende gemeenten van de Over-Vaalsche Republiek, en dat het verslag dier reize, door deze predikanten uitgebragt, geplaatst is in de nummers 19 en 20, deel IV 1852, en in Nr. 9 van deel V 1853, der *Gereformeerde Kerkbode* in Zuid-Afrika.

„Dat ik de redactie van een der alhier meest gelezene dagbladen zal verzoeken, om zoodra mogelijk, kan het zijn nog vóór aanstaanden Maandag, dit verslag te plaatsen, niet twijfelende of dat document zal, wat geloofwaardigheid aanbelangt, kunnen opwegen tegen het hier bedoeld verhaal van zendelingen, die niet verwachten konden, dat hunne oordeelvellingen met kennis van zaken en personen, zouden kunnen bestreden worden.

„En eindelijk, dat onder de wenschen der Hollandsche Afrikanen ook deze is, om Nederlandsche zendelingen tot *wezentlijke* uitbreiding van het Christendom onder de Heidenen, in hun gebied gevestigd te krijgen; doch dat ik daarbij verzocht ben, om, uit aanmerking van al wat de Hollandsche Afrikanen van de zendelingen ondervonden en opgemerkt hebben, hen te waarschuwen, om nimmer wapenen of ammunitie aan de heidenen te leveren, of te doen of helpen leveren, op poene van rds. 500 (*f* 450) en confiscatie van al wat bij den overtreder gevonden wordt, en voorts om zich te onthouden van alle valsche berigten, huichelarij en schijnheiligheid, die de Hollandsche Afrikanen in een ieder verfoeijen, maar in een' verkondiger van hun zoo dierbaar Evangelie niet dulden, en daarom de zoodanigen veroordeelen tot het verlaten van hun grondgebied, en de Nederlandsche zendelingen te dezen aanzien te verwijzen naar hetgeen ten vorigen jare *uit dien hoofde* heeft plaats gehad met de Schotsche of Engelsche zendelingen Inglis, Edwards en Dr. Levingstone.

„Ik neem de vrijheid UEd. te verzoeken, deze regelen zoo spoedig mogelijk in uw blad te plaatsen. Hierdoor zult gij medewerken aan de handhaving van waarheid en regt, en tevens de voorgangers in den aanstaanden Bidstond bedachtzaam doen zijn in het mededeelen van bovengenoemd Maandberigt, om, ten minste vóór dat zij het bedoelde verslag van de H. E. Synode in Zuid-Afrika, hebben gelezen, het maandberigt Nr. 11 van het Nederlandsch Zendelinggenootschap voor waar mede te deelen, en de miskenning worde tegengegaan van het edele karakter onzer verwanten in Zuid-Afrika, die alles veil hebben gehad om hun dierbaar kleinood, hun *gereformeerd* geloof te behouden, en die, door het *dagelijksch* gebruik van hunne ouden *Dordschen* Bijbel, alle gevaren getrotseerd en den dood nimmer gevreesd hebben.

„Met hoogachting enz.

J. Stuart,
Gevolmagtigde van de Holl.-Afrikaansche Republiek."

En in de Amsterdamsche Couranten van 4, 5 en 21 November, en van 2, 7 en 12 December, liet ik opnemen het verslag der binnenlandsche reis in de Republiek, door voornoemde predikanten in de H. E. Synode van Zuid-Afrika uitgebragt; welk verslag in onderscheidene opzigten te belangrijk is, en waarvan ik ook reeds op bl. 264 gewag maakte, om het hier niet in zijn geheel te laten volgen:

„HET OVERVAALSCHE.

„*Verslag van de reis op last der H. E. Synodale Commissie, door de HH. Murray van Bloemfontein en Neethling van de Zwartebergen, derwaarts ondernomen.*

„Ik wil den geëerden lezer niet lang aan deze zijde van de Vaalrivier ophouden. De dorre Chaupt- en Kanebosvlakten welke ik te doorreizen had, hebben te weinige oasen, dan dat zij het ongewende oog bekooren zouden. De weg door het breede Graaf-Reinett, door de rijke Rhinocerbergen naar het rijzend Burgersdorp, is reeds te alge-

meen bekend, om eenige nadere beschrijving nodig te maken. En de vriendelijkheid, gastvrijheid en hulpvaardigheid voor den reisiger en vooral voor den leeraar, van de bewoners dier streken, door welke mijn weg liep, zijn hier en elders reeds, en met regt, te hoog geroemd, dan dat ik, om dien roem te verhoogen (die ons vaderland nimmer ontvallen moge!), een enkel woord behoef te spreken over de wijze, waarop mijn diaken, Lutter, de hh. Naude van Graaff-Reinet, Schalk van der Merwe van Sneeuwbergen, Willem Smit van Rhinocerbergen, de grijze Douw Steyn van het Burgersdorpsche, mij, op verzoek van hunne leeraren, den weg veraangenaamd hebben. Genoeg; — op Donderdag den 12den Februarij verliet ik mijne standplaats, en bevond mij Vrijdag den 20sten te Burgersdorp, waar de hereeniging met mijne beide academievrienden, de Heeren John en Andrew Murray, elken wensch voor het tegenwoordige vervulde, en menig aangenaam oogenblik uit eene liefelijke verledenheid terugriep.

„Den eerstkomenden Maandag scheidden wij, en toefden dien avond langs de heerlijke oevers van de Oranje-Rivier. Van daar door de uitgestrekte vlakke velden van den „Overkant," rijk aan gras van de bekoorlijkste verscheidenheid, en aan wild in bijkans tallooze menigte, reisden wij zeer voorspoedig, naar de hoofdplaats der Souvereiniteit. Hier hadden wij een paar dagen rust. Onze reis werd den 1sten Maart voortgezet. Het ging den eenzamen weg, langs het zoogenaamde „Kopje alleen" op, en Vrijdag, den 5den, verheugden wij ons in het gezigt van den valen stroom der Vaal-Rivier. Aan de overzijde stond reeds een wagen op ons te wachten, die ons er spoedig doorbragt, en wiens moedig acht span ossen, den weg naar Potchefstroom, het dorp aan de Mooi Rivier, spoedig terug legde.

„Het was tegen het dalen van den dag, toen wij het dorp naderden. Reeds begon zich de menigte in grooten getale van rondsom te verzamelen. De wegen waren allen bezet met wagens, van waar ons in het voorbij gaan de vriendelijkste welkomstgroeten werden gegeven, die ons van de

blijdschap der gemeente over onze komst overtuigden. Eene kleine en zindelijke woning nabij de kerk was ons toebereid. Aldaar ontvingen ons de leden van den kerkeraad der gemeente, die nu in woorden hunne en der gemeente vreugde over onze komst te kennen gaven, en den rijksten zegen van boven ons toebaden. Eene herderlooze gemeente heeft zeker reeds in ieder hart, dat gevoel heeft voor de behoeften van anderen, zelfs bij de enkele gedachte aan haar, medelijden verwekt; mij had de gedachte aan eene herderlooze gemeente, aan zoo menige herderlooze ziel, reeds menigmaal eenen zucht doen slaken: en toch, ik vergeet het nimmer, wat de aanblik, wat elk woord, op dezen avond mij deed gevoelen. En indien ooit, een ieder gevoelt het, dan mogten hier te midden van de eerstelingen der duizenden, die nu voor eenige maanden (slechts!) aan onze zorg waren toevertrouwd, hart en oog zich biddend verheffen naar Hem, die ons tot de vervulling van de roeping ons gegeven, alleen bekwamen kon.

„Mijn reisgenoot kende velen hunner, en sprak naar hunne behoefte. Ik zamelde nog dien avond de jongelieden, die voor de aanneming waren opgekomen in de kerk. Ruim zestig boden zich daartoe aan. Dit werk hield mij onledig al de dagen van ons verblijf aan de Mooi-Rivier. Middelerwijl behartigde mijn vriend de zaak des doops in onze woning, met het herderlijk bezoek, zoo veel dit mogelijk was en herderlijke toespraak. Mijne aannemelingen konden bijkans allen lezen. Slechts dezen werden tot het verder onderzoek toegelaten. De „vragen" brengen geene zwarigheid te weeg. — Wie toch kent zijne vragen niet, die zich wil laten aannemen? Daar zij echter, bij het onderzoek naar hunne Bijbelkunde, wat gebrekkig bleken te zijn, en ik na drie maanden, andermaal in hun midden hoopte te wezen, stelde ik de aanneming uit. Hoewel dit eenige ontevredenheid veroorzaakte, heb ik daarvan geen berouw gehad. Later bevond ik, dat velen zich regt vlijtig op de kennis van Gods woord hadden toegelegd, en zij, benevens hunne ouders werden dus genoodzaakt, andermaal ter kerke te komen.

„'s Morgens was de gemeente te 9 ure in de kerk, een gebouw naar mijne meening in staat om ongeveer zes honderd menschen te bevatten. Elke plaats was bezet. Het kleinste ledige plekje was groot genoeg voor een veldstoeltje, en niemand wraakte eenig ongemak in het zitten.

„Het was eene lieve schaar en uitgenomen hier of daar een kindje, was er niets, dat ooit de aandacht stoorde. Aller oog was op den spreker gerigt; en menig gelaat getuigde van den ernstigen aandacht. 't Gezang is krachtvol en het gebed eenparig. En is de zegen uitgesproken, dan neemt een ieder zijn veldstoeltje onder den arm, en begeeft zich naar zijne tent. Ik heb de eer genoten, dat ik in menige deftige kerk en vergadering optreden mogt; en vooral staat mij hier de groote kerk aan de Kaap voor den geest. Maar vraagt men mij, waar ik de meeste overeenkomst vind met de christelijke eenvoudigheid, waar ik mij het meest voelde opgewekt om in eenvoudigheid het Kruis-woord te verkondigen? — ik antwoord: nergens meer dan hier!

„Hetzelfde gevoel meende ik te kunnen bemerken bij mijnen broeder, want zijne prediking was eenvoudig, warm en waar. En de gemeente (men kon het op elks aangezigt lezen) verstond hem. Zaturdag was de voorbereiding, 's Zondags deelden wij het Heilige Avondmaal uit, en hielden daarna nabetrachting en dankzegging. Zeven en negentig kinderen waren er tòt den doop beschreven. Door de zorg van den kerkeraad ging er alles boven verwachting geregeld toe. Hoe treffend was het mij, toen een paar kinderen zelven, mij bij den doop hun doopbriefje kwamen geven, onvergetelijk vooral de onnoozelheid op het gezigt van een hunner. Het was een blond jongetje van ruim vier jaren; toen hij mij het briefje had gegeven, sloot hij de oogen, en wachtte met zoete eenvoudigheid de besprenging van het water.

„Ons openbaar werk was nu afgeloopen. Binnen weinige uren waren de tenten gesloopt, en tot den laatsten wagen had zijne standplaats bij de kerk verlaten. Het was nu eenzaam geworden, de stilte rondom ons bijkans onaan-

genaam. Nog bleef ons veel te verrigten overig. De kerkboeken werden door mijnen broeder in orde gebragt. Eerlang hielden wij nog eene kerkeraads-vergadering tot kiezing van nieuwe leden. Wij overwogen de raadzaamheid om nevens de waardige broeders ouderlingen Wolmarans en Viljoen, eenen derden te benoemen. Eenparig viel de keuze op den bejaarden, en waardigen vromen David Jacobs, die ook als oud-ouderling in de Suikerbosch-randen, van de uitgebreidste nuttigheid was, zoo door zijnen christelijken wandel, als door het woord ter oefening, waarin hij, bij welzijn, elken Zondag de gemeente voorging. In de plaats van den broeder diaken Strydom, die wegens ziekelijke gesteldheid zijn ontslag verzocht, werd in de nabijheid van den Suiker-bosch-Rand, een nieuwe jonge diaken, en benevens dien, een vijfde uit de gemeente gekozen.

„Bij andere gevallen, welke den kerkeraad een onderzoek noodig maakten, welker tal echter zeer gering was, voelde ik mij gedrongen den kerkeraad bekend te stellen dat iemand, die zich bij de gemeente had gevoegd, in dubbelen echt leefde. Terwijl hij zich zeer wel bewust was, dat zijne wettige huisvrouw in de kolonie in het leven is, had hij zich daar op nieuw in het huwelijk begeven. De bewijzen waren bij de hand. De gedaagde erkende het, en niet onduidelijk, dat hij zich tot verkrijging van het verlof bediend heeft van een valsch getuigschrift betrekkelijk den dood van zijne wettige vrouw. De kerkeraad was eenparig: vooreerst worden hem alle christelijke voorregten ontzegd; en opdat deze gruwel worde weggedaan, geve de Scriba in naam der vergadering ook den hoogen raad hiervan kennis. Het oordeel van den kerkeraad van Mooi-rivier werd aan dien van Lijdenburg, tot welke gemeente hij behoort, bekend gemaakt en natuurlijk goedgevonden. Hetzelfde is later in nog twee gevallen van dien aard gedaan geworden, en ik maak daarvan melding, opdat men toch niet meer gelooven zoude dat in het Overvaalsche het kwaad straffeloos wordt toegelaten.

»Onze arbeid nu geheel afgeloopen zijnde, was er tijd te vinden om op het dorp, waarin wij ons nu eenige dagen bevonden, het oog te werpen. Potchefstroom, genoemd naar den ouden kommandant Potgieter, thans ook Vrijburg geheeten, ligt in eene zeer groote grasvlakte. In de verte ziet men bergen, wier zijden met hout bewassen zijn, dat echter slechts tot brandhout dient. Het dorp is rijzend en telt nu veelligt niet minder dan honderd huizen. Zeer in deszelfs nabijheid loopt in Z. O rigting de Mooirivier, die aan die vlakte waarde geeft, en het dorp met regt het goede woord *waterrijk*, doet verdienen; terwijl de groote vruchtbare vlakte het eene bijkans grenzelooze uitbreiding veroorlooft. Het dorp, hoe vruchtbaar dan ook, is echter zeer onderhevig aan koude, rijp en vooral hagel, wat de voortplanting van den vruchtboom, vaak ook van granen zeer moeijelijk, soms weinig beloonend maakt.

»De reis naar Lijdenburg.

»Den eerstvolgenden Zondag zou de gemeente op de plaats van den Broeder Diaken Strydom bijeenkomen. Om nog tijdig daar te zijn was ons alle spoed noodzakelijk, en gingen wij op Dingsdag morgen reeds op weg. De broederen hadden goedgevonden ons eenen wagen voor de geheele reis te geven, en daarbij nog deszelfs eigenaar, den koster van Mooi-rivier verzocht, de verzorging onzer personen en goederen op zich te nemen. Deze beschikking bragt waarlijk veel bij tot veraangenaming der reis, want nu waren wij niet slechts bevrijd van de zorg en moeite, welke ons het gedurig overpakken van ons reisgoed, hoe min wij het ook gemaakt hadden, zou hebben veroorzaakt, maar zagen wij ons in duizend andere dingen voorgekomen, door onzen dienstvaardigen reisgenoot, van wien door ons beide dan ook de aangenaamste herinneringen worden gekoesterd.

»Een achttal moedige ossen, stond voor den wagen gespannen, en de reis in het Overvaalsche ving aan. Een onmetelijk veld lag er voor ons uitgebreid. Zoutpansbergen, het *verste* punt, waarheen de moedige Zuid-Afrikaan zich ter

woon heeft gewaagd, was het meest afgelegen punt, waarheen wij het zaad van Gods Woord wenschten te brengen. Maar welk een afstand! *Vier* weken bijkans onverpoosd reizen. En dan nog reizen, als de Leeraren onzer kerk het alleen kunnen, voortgeholpen door de liefde der gemeenten; dat is met levendige *bewegelijkheid* en snelheid. Ik was onbekend met de gesteldheid van de velden, waardoor onze weg heen liep. Slechts wist ik, dat wij soms wel eene gansche week het land onbewoond, of alleen door Kaffers bewoond zouden vinden, en hoorde den moedigen boer met zeker *respekt* gewagen van den leeuw, dien zij wel eens den titel bijleggen van *vuilbaard*, maar toch de kroon der dapperheid niet van den vorstelijken kop willen rukken. Ik hoorde niet zelden de verhalen aan, van de woestheid van den buffel, en de kwaadaardigheid van den zwarten rhinoceros, ja, de plaatsen zijn ons duidelijk beschreven, waar deze dieren onze reis gevaarlijk maken zouden; of wel een nog meer gevreesd kwaad, de gele koorts, de uiterste omzigtigheid vereischt; en niettegenstaande dit alles, en nog veel meer, dat ons reikhalzend naar het einde der reis mogt doen uitzien, geen onzer zag er ooit tegen op, en wij gebruikten de verhalen der gemelde gevaren slecht tot eene aanvuring, om in het midden daarvan, den meest mogelijken spoed te maken. Ik herinner mij, hoe menige ure van rust ik genoot, na de vermoeijende dagreize. Allen zaten, wij blanken, neder, rondom een levendig, lustig brandend vuur, of vleiden ons in het lange, zachte gras. Een ieder weet waarvoor hij te zorgen heeft, de koster reikt ons het „boek" en eene korte godsdienst-oefening is de betuiging van den dank, dien wij God voor zijne bewaring verschuldigd zijn. Eene korte betrachting over een bijbelsch onderwerp, een daarop toepasselijk gezang, en gebed ten slotte, — daarin deelde een ieder op het hartelijkst. En heeft daarna de een of ander gevraagd, en vernomen, wat hij nog wenschte te weten, heeft deze of gene na het avondeten zich misschien verwijderd, — ik zat menigen avond nog lang te praten met onze begeleiders, over jagt, — vermaken en gevaren, welke mij den moed, de kracht, de vlugheid van het

Hollandsch-Afrikaansch geslacht, niet zelden deden bewonderen, niet zelden ook ons de gelegenheid gaven, Gods liefde en goedheid daarin te doen opmerken. Blijde ging ik dus op reis, en rekende het niet slechts een voorregt, maar ook een genot, te midden van gevaren, het Evangelie te mogen gaan verkondigen.

„Vroeg op Vrijdag waren wij ter bestemde plaatse aangekomen. Hier genoot ik voor het eerst de eer, welke mijnen reisgenoot reeds meermalen was te beurt gevallen, in eene rieten kerk te preêken. De zamenstelling van zulk eene kerk, is beide eenvoudig en ligt te begrijpen. Het riet gewoonlijk *fluitjes*-riet genoemd, in het Overvaalsche zoo rijkelijk voorhanden, maakt het hoofdbestanddeel uit van de wanden daarvan. Zeilen van een aantal wagens zamengehecht, en aan boomen en palen vast gebonden, dienen tot dak; — ons klankbord was een gedroogde ossenhuid. Dat de stem in zulke kerken niet veel klank heeft, dat ze, hoe goed ook gemaakt, toch altijd togtig blijven, behoeft geen betoog. Niettemin diende ons deze plaats om daarin de werkzaamheden, even als aan de Mooi-rivier te verrigten. Bij de predikdienst, kwam de doop van een aantal kinderen, de aanneming van niet weinige jonge lieden, de uitdeeling van 's Heeren Heilig Avondmaal. 't Was ons aangenaam aan de gemeente te mogen voorstellen, de nieuwgekozen BB. Ouderling en Diaken, die met zigtbare vreugde door de gemeente ontvangen werden.

„De opkomst der gemeente kon men eene tamelijke noemen. Wij hoorden echter tot onze smart, dat eenige gemeente-leden, van de Suikerbosch Randen, zich uit politieke overwegingen hadden laten terughouden, naar de kerk te komen. [1]) Van alle deelen in het Overvaalsche, hebben wij die verdwaasdheid hier het meest of uitsluitend aangetroffen en dit niet slechts tot onzer, maar tot ons aller welgezinden innige droefheid. Wij verblijdden ons echter later, toen wij vernamen, dat ook velen hunner tot anderen gedachten wa-

[1]) Ik heb bevonden, dat enkele Holl. Afrikanen de predikanten wantrouwden, omdat zij hunne standplaatsen in de Engelsche koloniën hadden. J. S.

ren gekomen, — toen wij hen na drie maanden naar de kerk te Mooi-rivier zagen komen. Er heerscht bij dit al in deze streken de goede en prijzenswaardige gewoonte, den waardigen David Jacobs, wanneer hij gezond is, af te halen, om op de plaatsen, door oefening en katechisatie, het woord Gods bekend te maken. Dat dit door ons zooveel mogelijk aangemoedigd werd, laat zich ligt begrijpen.

„Maandag namen de godsdienst-oefeningen een einde, en Dingsdag reisden wij in gezelschap van den broeder Strydom voort naar Rhinocerpoort. Langs de lagere helling van eenige der „randen", zagen wij eerlang de laatste plaatsen liggen, en toen wij op het hooge veld gekomen waren, waarin deze en „Gats-rand" eindigen, waren wij in „Leeuwenveld," en mogt ik voor het eerst in mijn leven, op eenen stillen avond het gebrul eens leeuws hooren. Onze eenzame weg werd aanmerkelijk veraangenaamd, door het gezelschap van de lieve familie Rudolf, aan welke wij voor duizende vriendelijkheden, hartelijken dank schuldig zijn. Tegen het einde der week werd de eentoonigheid der vlakten afgewisseld, door de prachtige, met hout omgeboorde bergen van Rhinocerpoort. Een van de vele bergstroomen, die nu onzen weg veraangenaamden, was de oorzaak van een oponthoud van ongeveer een half uur, wegens het vastvallen van eenen onzer wagens, — en ziedaar den éénigen tegenspoed, die ons op de gansche reis getroffen heeft! — De natuur rondom ons bood ons nu het heerlijkste mengsel van liefelijkheid en grootschheid aan, — en onwillekeurig vond ik mij menigmaal verplaatst, dan eens in de geliefkoosde natuurtooneelen van mijne geboorteplaats, Stellenbosch, dan weder naar die van Zwitserland, waarin ik geen anderhalf jaar geleden, de magtige hand des Scheppers bewonderen mogt. Het is boschveld— en twintig soorten van acasia's, van verschillend loof, benevens eene groote verscheidenheid van andere houtsoorten, geven overal de bekoorlijkste afwisseling. Verbeeldt gij u bij dit alles nog, niet slecht den grootsten rijkdom, de heerlijkste verscheidenheid aan grassoorten, maar ook een rijken waterstroom, die van afstand tot afstand kleine meeren vormt, in

welker gladde oppervlakte de heldere lucht en het donkere geboomte zich spiegelden, — ik weet, gij zult u niet verwonderen, als gij mij dezen avond eenen onvergetelijken hoort noemen.

»Rhinocerpoort is eene diepe, vruchtbare vallei, tusschen twee hooglanden. De bergen, die men hier ziet hebben, vooral aan den oostelijken kant, hoegenaamd geene afhelling. Is men op hun top, dan overziet men een uitgestrekt tafelland. Rhinocerpoort is bestemd, en schoon gelegen, voor een dorp. Den veeboer alleen biedt dezelve groote nadeelen; paarden blijven hier uiterst moeijelijk in het leven, — schapen heb ik daar evenmin als over het geheel in het Overvaalsche gezien, — ossen worden gedurende zekere maanden des jaars, door eenen giftigen appel, die op den grond wast, en, door geur of anderzins, den runderen (zelfs den honden) aantrekkelijk is, in groot levensgevaar gebragt. Of hier dus ooit een dorp zal worden gesticht, betwijfel ik.

»De bestelling van den dag en de plaats waar de Rhinocerpoort-kerk gehouden zoude worden, was door den Veldkornet zeer onduidelijk gemaakt. Vandaar was er Zaturdag avond op de plaats van den heer Christiaan Klopper, slechts eene kleine gemeente bijeen verzameld, aan wie echter, niet zonder ondervinding van den Goddelijken zegen, het Woord Gods door ons werd gepredikt. Wij doopten een aantal kinderen en namen vier jonge lieden, met veel vreugde in het lidmaatschap der Christelijke kerk op, — en daar de weg van hier naar Lijdenburg, door eenen, wegens de ligging der bergketenen, noodzakelijken omweg, nog langer wordt gemaakt, moesten wij reeds Maandag de gemeente en onze reisgenooten van Suikerbosch-rand vaarwel zeggen, en in eene W. rigting opreizen, tot dat wij langs eene boschkloof tegen den avond ons aangezigt oostwaarts naar Lijdenburg wendden. Onze weg liep, vooral gedurende de eerste helft der week, door eene rijke natuur. [1]) Ik plukte er menigen grashalm van ruim acht voeten lengte, en verlustigde mij in den schoonen

---

[1]) Door of langs de Comaté. Zie de kaart.

murillo, (zoo als de Kaffers dezen boom noemen), die tot eene aanzienlijke hoogte en dikte groeit, — benevens nog in zoo menigen lommerrijken en sierlijken boom. Boschjes, eigenlijk door de Kapenaren dus genoemd, vindt men er niet. Ook is deze streek langs den weg onbewoond; en eerst aan den avond nadert men de bewoonde streek van Salms Rivier. Hier bleven wij den nacht, en hadden 's avonds eene kleine en lieve gemeente tot het avondgebed, ten huize van den broeder en de zuster Breitenbach.'

„Aan de Salms-rivier, en eene dagreis langs den weg naar Lijdenburg, tot aan de noordelijkste punten van de Drakenbergen, wonen niet weinige menschen die ik tot de beschaafste en meest godsdienstig gezinde reken, die ik in het Overvaalsche heb ontmoet. Wie wij van hen ook ontmoetten, wenschte dat hij naar Lijdenburg ter kerke had kunnen gaan, maar de reis derwaarts was aan vele zwarigheden verbonden. Zij baden ons derhalve om op weg naar de Zoutpansbergen, anderhalve dagreis terug van Lijdenburg, aan de Malu-Spruit, voor hen kerk te komen houden; en wij voelden ons gedrongen hunner bede gehoor te geven. Vroeg op den dag, nadat wij aan de Salms-rivier waren aangekomen, zetteden wij onze reis voort. Het denkbeeld van eene reis met eenen *ossen*wagen te doen, heeft voor een ieder zeker iets vervelends met de gedachte aan dezelve verbonden. Ik wil echter den lezer eenigzins op de hoogte brengen, ter beoordeeling van den spoed, waarmede wij, indien ook niet altijd, dan toch *dikwijls* reisden. Mijn vriend die met den weg verder bekend was, reed te paard naar de naaste plaats, om aldaar een vóórspan gereed te doen houden.' Ik volgde met den ossenwagen dien onze vriendelijke gastheer dreef, en kwam niet meer dan een half uur later dan hij op de plaats aan, waar hij ons wachtte.

„De weg, dien wij nu verder hadden af te leggen, werd ons bespoedigd en veraangenaamd door de vriendelijkheid der daaraan wonenden — eene vriendelijkheid die wel opvallend moet geweest zijn, daar het zelfs den Kaffer trof, die ons tot leider diende. Ik zie hem nog, bij het vuur,

waaraan wij beide aangenaam stonden te praten. Op den grond gezeten, met de kin op de knieën, zoo staarde hij lang op ons en zeide in zijn gebrekkig Hollandsch, — dat wij zeer groote kapiteins *moesten* wezen, omdat hij overal de „bazen" den hoed zag afnemen en ons binnen noodigen, — ja, eer wij nog waren aangekomen, was het voorspan reeds in *kraal* gedreven, — en kwamen wij, dan werden de ossen voor den wagen gespannen en zeide zijn „baas": „April! loop!" (zijn naam was April). De Kaffers kunnen zich de vriendelijkheid, die ons bewezen werd, niet anders verklaren, dan door ons kapiteins der „witte" menschen te denken. Even eigenaardig (dat ik dit in het voorbijgaan opmerke) is hunne beschouwingswijze van den eerbied, dien ons de gemeente bewijst. Niet ver van waar wij nu zoo in gedachten wijlen, had mijn vriend bij eene vroegere reis kerk gehouden. Een Kaffer die reeds, zoo als men zegt, „goed *oorlams*" was, had hem bedaard staan aankijken. Mijn reisgenoot is, naar ieder weet, niet de bedaardste spreker. De Kaffer verstond hem geen woord, maar zeide later: „hij had niet gedacht, dat de „witte mensch" zoo bang was voor zijn' kapitein. De kleine kapitein — zijne bedoeling was *jong*, — wijst hun den vinger, zij zitten stil; hij scheldt op hen, zij zitten stil; hij vloekt hen, zij zitten doodstil!"

„Laat in den avond kwamen wij aan op de plaats van den Heer Hermanus Steyn, waar wij overnachtten. Hier ontmoetten wij den Kommandant Joubert, een' lieven en waardigen man, den militairen (indien gij aan dit woord niet te veel hecht) hoofdman van het district Lijdenburg. Den geheelen volgenden dag hadden wij te stijgen. Steenkampsberg, naar de eigenaars dier bergvelden aldus genoemd, lag voor ons. Het zijn de noordelijkste punten van de Drakenbergen, waar dezelve eerlang niet meer als bergketenen bestaan, hoog en koud zuurveld. Eerst Vrijdag middag zagen wij ons de plaats beduiden, waar Lijdenburg gelegen is. Wij daalden nu af, en tegen den breeden bergrug over ons lag, op eene tamelijk uitgestrekte grasvlakte, het dorp, dat den naam verkreeg van het lijden aan de

gele koorts door onze landgenooten, te Ohrigstad doorgestaan. Het is van deze plaats vier uren zuidwaarts, en heeft het voordeel van eene gezonde ligging. Het is bestemd tot hoofdplaats voor die streken, welke wij de twee laatste dagen hadden doorreisd, en die, welke later, bij vermeerdering van bevolking, door den raad ter kolonisatie zullen worden opengezet, als de hooggeroemde streek van Komaté.

„Van eenigen afstand werd ons de nieuwe kerk aangewezen. De muren waren bijkans balks-hoogte, en thans voor deze gelegenheid met rieten gedekt. In de nabijheid staat de school, die ons voor eenige dagen tot woning zou dienen, en waar wij eerlang vriendelijk ontvangen werden door de beide ouderlingen Botha en Breitenbach, de diakenen Beetge en Viljoen, en door vele anderen, die hunne blijdschap kwamen te kennen geven over onze komst. Hoe eenparig was ook hier aller bede om eenen leeraar; hoe vurig schilderde een ieder ook hier hunne ellende, door het vreeselijke maar zoo ware woord „herderloos"! Kerkeraad en gemeente hebben slechts éénen wensch, en die is, — mijnen reisgenoot tot leeraar onder hen te mogen hebben. Menigmaal heeft men hier en elders mij gebeden, mijnen invloed te willen aanwenden, zoo bij mijnen vriend, als waar het verder noodig mogt zijn, om dien wensch huns harten te kennen te geven. Het was mij droevig te zien, hoe bij niet weinigen het denkbeeld plaats vond en gekoesterd werd, dat zij van de gemeenten hier waren weggeworpen, en door de Synode vergeten. Het is waar, ik kon op onze komst, onze zending door de Synodale Commissie, als een bewijs van het tegendeel pleiten; maar ik billijkte het groote harteleed, dat die gemeenten te verduren hebben; de droevige *ondervinding*, dat zij in waarheid herderloos zijn, welke hen alle mindere voorregt, hoe groot ook in zich zelf, kan doen gering achten, ja, wist ik, wat ik later zag, dat de Synodale Commissie het duldt, dat de leeraren onzer kerk geplaatst worden in gemeenten, waar op twee of drie uren afstands een andere leeraar te benaderen is; ik zou mij geschaamd hebben voor hare

moederlijke liefde en zorg, een enkel woord ter verdediging in het midden te brengen. Doch, het is waar, daar bestaat geene *wet*, die haar het regt geeft in den grootsten nood het eerst te voorzien.

„Reis naar Zoutpansbergen.

„Zonder vertraging zetten wij onze reis, ook van Lijdenburg naar Zoutpansbergen voort; waarop ik den vriendelijken lezer bid, ons nu in gedachten te willen begeleiden. Doch eer wij Lijdenburg vaarwel zeggen, word ik herinnerd, dat gij gaarne wat nader met den toestand der gemeente, in wier midden wij de laatste dagen hebben doorgebragt, wenscht bekend te zijn — een wensch, dien ik trachten wil te vervullen, en dit te gereeder, daar ik het nog niet vergeten heb, hoe reikhalzend ik zelf naar de kennismaking met die ver gelegen gemeente uitzag. Dit deed ik, in overeenstemming met die grondwet, of wilt gij liever grond-*drift*, welke het gemoed van velen met mij, meer belang doet stellen in het verre en vreemde, dan in hetgeen nabij bekend, of ligt te kennen is.

„Doch.... de gemeente Lijdenburg scheen mij eene der aandacht overwaardig. Zij telt niet vele leden; en slechts zeer gebrekkig was, maar weinige dagen eer wij aankwamen, de tijding of liever het gerucht verspreid, dat er kerk zoude zijn; en toch ziet gij rondom de kerkmuren, tusschen de verspreide huizen, een groot aantal wagens en tenten. Zij is zeer arm, en gering is bovendien de eenheid en zamenwerking 1); en toch staan daar voor u die hechte, reeds ter balkshoogte gebouwde muren eener kerk, die luchtig en ruim, en niet van schulden bezwaard omhoog rijst, en welligt nu reeds is bedakt. De gemeente Lijdenburg is zeer afgelegen, en heeft weinige middelen van beschaving, zoodat zij ook de overgeërfde en mede-

1) De gemeente van Lijdenburg is meer en langer verdeeld dan eenige andere in de Republiek, tusschen hen, die van Nederland bijstand verwachten, en hen, die aan de van daar beloofde hulp geen geloof meer hechten. J. S.

gebragte verliezen kan; maar komt met mij ter katechisatie en ziet hunne jongelieden eene kennis der Schrift aan den dag leggen, die zelfs menigen bovenlandschen jongeling niet euvel zou staan; — of naar de vergadering van den kerkeraad, en ziet de orde, het heldere bewustzijn van roeping en pligt, bij elk der leden: en ik ben verzekerd, dat gij u over dit alles met mij verwonderen zult.

„Slechts sints weinige weken mag zich het dorp verheugen in het bezit van eenen onderwijzer, in den heer Poen, die met goed gevolg eene dagschool en katechisatie had geopend. Het strekt mij tot genoegen te mogen verklaren, dat de jonge lieden, door hem maar gedurende eenen zoo korten tijd onderwezen, bijkans aan al mijne vorderingen tot het lidmaatschap beantwoordden. En ik weet, dat deze getuigenis, mogt dezelve ooit den wel-eerw. broederen te Amsterdam ter oore komen, die hem hebben aangemoedigd en ondersteund tot zijne komst herwaarts, H. W. E. eene aanvankelijke vergoeding zijn zal, voor de liefdedienst, aan gindsche gemeente bewezen. De drie onderwijzers, die van Holland over Sofala, eenigen tijd geleden gezamenlijk waren gekomen, voor het Overvaalsche, zijn door den Volksraad op de drie dorpen Rustenburg, Lijdenburg en Potchefstroom geplaatst.

„De diensten worden hier, even als te Mooi-rivier en Suikerboschrand, niet zonder zegen van boven verrigt. Ook het Avondmaal deelden wij, met veel vreugde, aan de gemeente uit, en stelden bij de dankzegging een groot aantal jongelingen en jongedochters aan de gemeente, als nieuwe leden, voor. Toen er eindelijk, eerst in den laten nacht van Maandag, een einde was gekomen aan al het herderlijk en kerkeraads-werk, hadden wij op Dingsdagmorgen, met het aanbreken van den dag, afscheid te nemen van onze geliefde vrienden, en onzen vooruitgezonden wagen te paard met haast te volgen, om aldus nog tijdig genoeg te midden van de gemeente, aan de Malcospruit vergaderd te kunnen zijn. Onze weg leidde ons terug over Steenkampsberg, en werd een eind veraangenaamd door

het gezelschap van den broeder diaken Viljoen. Het begon eerlang sterk te regenen. Niettemin kwamen wij, voortgeholpen door de goedheid der aan den weg wonenden, 's avonds aan op de plaats van den heer Jacob de Clercq, waar wij zóó vriendelijke herberging vonden, dat wij eerlang de koude en vermoeijenis, dien dag doorgestaan, hadden vergeten.

„De weg, dien wij nu te paard, met zijnen zoon Hendrik vervolgden, ging door een heerlijk oord, waarin de Kaffers van het hoofd Mapoq, den grooten regenmaker van dit gewest, woning vinden. Dit oord heeft gewis veel metaal; vooral spreekt men veel van deszelfs magneetbergen. Dat het fijne gruis zich hecht aan de wielbanden heb ik zelf gezien; maar wij werden door de kortheid van tijd belet, om een der magneetbergen te gaan bezoeken. Overigens is de streek bekoorlijk en vruchtbaar, en biedt door hare nabijheid aan het boschveld ook een onderkomen aan voor het vee, in den hier zoo kalmen winter. Toen wij op de kerkplaats (van den heer L. de Jager) waren aangekomen, vonden wij eene talrijke gemeente, ons, sints den avond van den voorgaanden dag, wachtende. Wij waren nogtans tijdig genoeg gekomen, om eene morgen-, middag- en avond-godsdienst te houden, eenige jongelieden na onderzoek aan te nemen en der gemeente voor te stellen.

„Het was van hier, van waar wij den volgenden morgen de reis naar Zoutpansbergen hadden te aanvaarden, dat eenigen van de voornaamste ingezetenen, onder wie de kommandant Joubert, de heeren Nel, Spies, Grobler en anderen, ernstig trachtten ons te overreden, dat wij van de reis zouden afzien. Zij hadden de tijding ontvangen, dat de „gele koorts" met felle woede aldaar aan het heerschen was. Zij beschouwden ons gaan al gevaarlijk voor ons leven, — en ingeval wij mogten sterven, zouden zij allen in de bitterste droefheid gedompeld zijn. Wij stelden hun slechts de pligtmatigheid van ons gaan voor, en nu te meer, daar de gemeente van Zoutpansbergen ons reeds twee wagens en een span ossen had gezonden, welke ons

aan de Krokodildrift der Olifantsrivier inwachtten. Men besloot eindelijk den kommandant Joubert en veldkornet Nel te verzoeken, ons tot daar te begeleiden, ten einde te trachten den waren stand der ziekte te weten te komen, en indien zij dit noodig keurden, de gezondenen over te halen, van onze komst af te zien.

„Aldus gingen wij den volgenden morgen voort. Een eind weegs genoten wij het gezelschap van den broeder Grobler. Voorts trokken wij over bergen en door vlakten, bewoonde en onbewoonde velden, maar meest door de Kaffers van het hoofd Sokwaté, en waren laat op den tweeden avond aan de Krokodildrift. De poging om de gezondenen over te halen om van onze komst af te zien, bleef natuurlijk vruchteloos. Maar zij beloofden ons aan de Rhinocerpoort te laten, tot dat zij den laatsten stand der koorts hadden vernomen, en of wij zonder gevaar van de ziekte mogten doorkomen. Nu zeiden wij onze oude, vriendelijke begeleiders vaarwel, om onze nieuwe, langs eenen weg, slechts van afstand tot afstand door Kaffers bewoond te volgen. Voorzeker is dit geen aangenaam denkbeeld, en werd dit ten deele alleen vergoed door de schoone vriendelijke natuur, die ons nu omgaf. Tegen het einde der week vonden wij ons zoo omgeven van kaffertuinen, dat het den drijvers vaak moeite kostte, het hongerige vee van „manna" [1]) en koren af te houden.

„Zaturdag avond hadden wij eene geschikte „gelegenheid" op te doen waar wij den rustdag konden overblijven. Bezijden de woonkraal van het hoofd Sibedela vonden wij een eenzamen boom, en rondom dien werden de wagens in vierkant getrokken. Het was een heerlijke avond. De maan rees helder aan de onbewolkte lucht en deed gindsche bergketen eene donkere schaduw op het land beneden werpen. Kaffertuinen omringden ons; niet verre van ons kabbelde eene frissche beek. De scharen van Kaffers, die op den avond en des morgens ons kwamen bekijken, deden ons hart branden, om ook hun het Woord, waarbij zij he-

[1]) De gewone gierst wordt in de Republiek *Manna* genoemd.
J. S.

melschen vrede konden vinden, te spreken. Maar onze tong is gebonden, en lang zal het duren, eer hier de heilmare in Christus wordt gepredikt!

„Wij beiden hadden rust noodig; en wij vergeten het niet, hoe weldadig de Goddelijke Voorzienigheid ons ook hier eene zielruste bereidde. Wij vonden dit in de stilte, die ons omringde en lokte tot het eenzaam gebed; wij vonden dit in het aandachtig acht geven op de „uitgangen" van het gemoed; wij vonden dit in broederlijk gesprek, over menig ons belangrijk en dierbaar onderwerp. Onzen reisgenooten predikten wij natuurlijk het Evangelie. En nog gedenken wij met genoegen aan den boom, dien wij met aller goedvinden den naam van „kerkboom" gaven. En zoo verkwikt en gesterkt waren wij Maandag morgen reeds vroeg op weg, en Dingsdag namiddag op de plaats van den Heer Du Pré, ten huize van den Heer Marais, waar wij met veel vriendelijkheid ontvangen werden.

„Hier predikten wij 's avonds en op den volgenden dag, tot eene aandachtige gemeente. Men had, naar de belofte aan Kommandant Joubert gegeven, iemand gezonden naar Zoutpansbergen, met de vraag, of men veilig konde komen? Het antwoord kwam: „dat men alles voor onze komst gereed gemaakt had; dat de koorts afnam; dat de gemeente ons wachtte." Het verblijdde ons, dit te vernemen, hoewel wij ook anders niet waren terug gebleven. De reis ging nu onder een nieuw geleide voort. Eerlang hadden wij de laatste plaatsen achter den rug, en bevonden wij ons in Leeuwenveld, met slechts hier en daar een kafferkraal in de verte. Wij hadden hier ruime gelegenheid om den naam dès Heeren bekend te maken, door ons dan bij dezen dan bij dien wagen te voegen. En 's avonds bij een lustig brandend vuur, werd er tot laat na den afloop der „godsdienst," aan de jongelieden godsdienstig onderwijs gegeven. Zoo vonden wij deze reis kort, terwijl hetgeen ons omringde, velden met duizende spring- en blesbokken en dartele wilde beesten, ons gemoed als wilde vervrolijken.

„Een voorspan voor onzen wagen, dat ons op weg tegenkwam, was op nieuw de getuige van het verlangen der

gemeente naar onze komst. Tegen den avond van den tweeden dag, werd ons van eenigen afstand reeds de plaats aangewezen, waarheen de bewoners van Zoutpansbergen „in lager" waren getrokken. Aan de zuidhelling van gindschen bergrug, die tot heden het verste baken voor de woning van den blanken man is geweest, bouwden onze landgenooten, onder den Kommandant Potgieter, een dorp. Zij noemden deszelfs naam naar de bergketen, welke dien naam draagt, wijl aan den noordelijken voet daarvan, niet zeer verre van het dorp, eene zoutpan is te vinden. De inwoners hebben hun hoofdbestaan uit de olifantsjagt, die sommigen eenigen rijkdom, anderen armoede, allen onnoemelijke ontberingen en gevaren aanbrengt. Want het is wel waar, dat niet zelden een olifantsjager, in twee of drie weken tijds, twee tot drie duizend rijksdaalders van het ivoor gewint, maar hoe dikwijls gebeurt het niet, dat zijn trekvee een prooi word van wild gedierte, of van de giftige vlieg? Hoe dikwijls komt hij zelf niet in het dreigendst gevaar van zijn leven; terwijl echtgenoot en kroost in de grootste ongerustheid of gevaar, zijne komst te gemoet zien?

„Men roemt de vruchtbaarheid van het dorp; maar het wil mij niet voorkomen, dat de veeteelt hier en in de omstreken bijzonder gelukkig is; en al heeft men dubbele schansen opgeworpen, geen deel van „het Overvaalsche" is gelijk dit, aan gevaar, groot gevaar blootgesteld. Want nog heeft de bloeddorstige Zilkaats of Massilkatsé het niet vergeten, hoe Hendrik Potgieter hem, toen zij beide nog in het beste huns levens waren, door slag op slag tot ver over gindsche Zoutpansbergen heeft gedreven. Nog kondigen zijne spionnen het jaarlijks aan, dat de jonge krijgslieden van Zilkaats, die geene ondervinding van de „roers" onzer landlieden hebben gehad, den krijg gebiedend eischen; en wanneer hun overmoed wordt gestuit, — verbreken zij hunne spiesen, en heffen een gehuil aan! — Minder gevaarlijk, maar meer lastig zijn voor de boeren, de naburige „Makatees" opperhoofden Morawe en Macapaan.

„Of de dreigende houding van Zilkaats, of iets anders onze landgenooten hebbe doen besluiten, om na den oogst

vier schoften van hier zuidwaarts, hunne woning in de heerlijke streek genaamd Macapaanspoort te gaan vestigen, weet ik niet. Zij hadden, toen wij daar waren, het voornemen, Zilkaats nog eens de kracht hunner wapenen te doen gevoelen; ook om hem te straffen, voor den moord aan eenige Kafferkralen begaan, die zich hadden gemeld, als bondgenooten van den Kommandant Potgieter. Er werd mij veel verteld van eene kommando vroeger op dezen „Soola" stam gemaakt, dat aanvankelijk gelukkig met eenen rijken buit aan vee terug keerde; maar eerlang, door den krijgshaftigen vijand omsingeld, zich eenen doorgang „open te schieten had." Deze Kafferstam is bij zijne vlugt gestuit, op eenen veel magtigeren, wiens naam men noemt. En niet veel verder noordwaarts van dezen stam ziet men, staande op eene bergketen, de „witte huizen" van een volk, „dat op paarden rijdt en schietgeweren heeft." Van dit volk kwam er een aantal jaren geleden, een brief, door de hand van eenen bode, aan den Kommandant Potgieter, naar men vooronderstelt in Arabisch schrift. Aldus verhaalt men daar.

„De bewoners van Zoutpansbergen hadden hunne woningen gelaten onder opzigt van zekeren bastaard (Kaffer) en zijne onderhoorigen, en waren nu op een afstand van bijkans twee uren te paard, in Z. O. rigting, op het vlakke veld gelegerd. Zij deden dit omdat het dorp, wat laag gelegen, meer onderhevig werd beschouwd aan de gele koorts. De ziekte was dan ook aan het afnemen. Daar zag ik de eerste lijders aan deze gevreesde kwaal, maar zag terstond in, dat alle teekenen daarvan overeenkwamen met die welke ik had waargenomen bij den jongeling, die met mij van Europa herwaarts was gekomen, dien ik in het laatst van Januarij ter aarde had besteld, uit mijne woning aan de Zwarte bergen. Dadelijk na onze aankomst geleidde ons de Heer Duvenage, de Landdrost, naar de tent, die op eenigen afstand van de overigen voor ons gespannen was.

„De kerk was in het midden der overige tenten. De ruimte tusschen drie of vier wagens in lengte, en een in

breedte, overspannen met zeildoek, en dit ondersteund door een aantal houten staanders in het midden, — was genoegzaam voor vier of vijf honderd zielen.

»De lieve kindertjes, die ons, toen wij door Landdrost en Heemraden naar de kerk waren geleid, de hand kwamen geven, wekten bij mij het denkbeeld op de ouders te vragen, dat ik ze al te zamen over een uur bij mij mogt hebben. Ik wilde zien, of men te Zoutpansbergen de kinderen onderrigt, of ze verwaarloost. Spoedig had ik 22 kinderen van 6 tot 13 jaren. Bijkans de gansche gemeente, benieuwd om te weten wat ik met de kleinen voor had, was hen gevolgd; en dus was er mij een ruim veld geopend, ter aanmoediging, of waar noodig ter bestraffing. Tot mijne vreugde echter bevond ik, dat meer dan de helft der aanwezige kinderen met meerder of minder vlugheid lezen kon; dat ze allen eenig onderwijs hadden genoten.

»Van onze Evangelie-bediening te dezer plaatse behoef ik niet meer te zeggen, dan dat mijn medebroeder met veel vrijmoedigheid en ernst herhaaldelijk heeft gepredikt voor eene zeer aandachtige gemeente. Hierin heb ik hem, zoo goed ik kon ondersteund; en terwijl door mij godsdienstig onderwijs werd medegedeeld, of de schaar van jongelingen en jongedochters, die zich tot het lidmaatschap had aangeboden, ondervraagd werd, bezocht hij de kranken, en vermaande de ongeregelden. 's Avonds van Zaturdag hadden wij de leden der christelijke kerk verzameld, en uit de daartoe voorgestelde mannen, koos men eenparig tot ouderling, den heer J. L. P. Venter, en tot diakenen de broeders P. L. du Pré en C. Grobler, die vóór onze komst reeds, tot de voornoemde ambten, door de burgerlijke overheid, waren aangesteld. Daar hier nu voor het eerst het Evangelie werd gepredikt, oordeelden wij dat het beter ware, bij deze gelegenheid, het Avondmaal niet uit te deelen.

»Dingsdag morgen volgden wij te paard, in gezelschap van den broeder ouderling Venter, den provisionelen Kommandant, en een der Heemraden, daar onze wagen

daags te voren was verzonden. Onze weg ging terug over Rhinocerpoort. Van het zoogenaamd groote wild, zag ik hier voor het eerst eene soort. Bezijden den weg, bemerkte een onzer begeleiders, de lange halzen van een aantal kameelpaarden die zij „kameelen" noemen [1]). Mijn wensch om ze van nabij te zien, werd beantwoord door den raad: „laat uw paard ze maar in het oog krijgen!" Wij waren spoedig uit den weg; en het afgerigte jagtdier had, bij het eerste gezigt, geene aanmoediging meer noodig. Allen vlogen wij nu door de „haak en steek," en „wacht een beetje," bosch; en welligt had mijn gezelschap, als ik, maar die vrees, dat het ons gelijk eens Absolom vergaan zoude. Wij bleven echter gelukkig vrij, en stieten eerlang, als wisten onze paarden waar zij ons brengen moesten, op een tiental en meer fraaije kameelpaarden, van de grootste tot de kleinste in hoogte, die ons den tijd gaven, hen in oogenschouw te nemen.

„Vroegtijdig dienzelfden namiddag vonden wij onzen wagen terug aan de Rhinocerpoort; en hoewel het laat werd, eer wij van hier verreizen konden, zetteden wij dien avond nog onze reis voort, naar de plaats van den broeder Venter. De broeder du Pré had besloten ons tot aan „het Bad" te begeleiden. Toen wij, na het aangenaam christelijk gezelschap van onzen geliefden broeder Venter, nog tot den middag te hebben genoten, nu weder den weg vervolgden, waren wij eerlang op nieuw te midden van Kaffertuinen, behoorende meest aan het volk van Merawe; daarna in die van het volk van Macapaan; en kwamen in de streek, naar dit opperhoofd, „Macapaanspoort" geheeten. Hier werd de reis ons moeijelijk, van wege het aanpakken van den grond (dien grond noemt men daar „turf") aan de wielen onzer wagens, welke niet dan met de grootste moeite konden worden vrijgemaakt, hetgeen dikwijls een lang oponthoud gaf.

„Hierdoor konden wij de Kerkplaats niet op Zaturdag avond bereiken, maar moesten den rustdag op eenigen afstand van dezelve doorbrengen. Vroeg des volgenden daags, kwamen wij op de plaats van den veldkornet van Staaden,

[1]) Deze kameelpaarden zijn de bij ons bekende giraffen. J. M.

en op den anderen namiddag aan het Bad. Hier was eene talrijke gemeente verzameld. Hier wachtte ons ook de bejaarde Kommandant Hendrik Potgieter, die eenigen tijd, ten gebruike van het bad, hier had doorgebragt. Wij hadden ons juist in onze kleine woning in orde gebragt, toen men ons kwam boodschappen, dat de oude Kommandant ons wenschte te komen zien. Een man van hooge statuur en van een eerwaardig gelaat, geheel gevormd om kommandant te zijn, maar door de jaren en een ongemak aan de beenen wat gebogen, reikte ons eerlang de hand, en verzekerde ons, dat nu zijne bede door God was verhoord. Bij de blijdschap, die hij, wat zijn eigen persoon aanging, over onze ontmoeting uitte, betuigde hij zijnen dank, dat wij ook de gemeente, die hij bestierde, wilden gaan bezoeken.

„Het Bad" ligt aan de zuidhelling van eene, met Zoutpansbergen paralelle bergketen, die men *waterbergen* noemt. Ik weet niet zeker, of de Waterbergen dus genoemd worden, naar de hoop, die men, de groene kleur van die keten uit de verte ziende, daarvan koesterde; dan of ze waarlijk zoo waterrijk zijn. Hier en daar had de weg ons door beken en riviertjes geleid, eer wij aan het bad kwamen; en aan de oostelijke punten, waar de Waterbergen met eene andere kleinere keten, die zich meer noord-oostelijk strekt, de Macapaanspoort vormen, door welke wij wel drie dagen met den ossenwagen hadden te reizen, zijn er soms groote waterplassen of kleine meren, welke met de groene bergtoppen, het rijke geboomte, het welige riet, het ruige gras, de uitgestrekte tuinen der bewoners, zamenwerken om den reiziger die plaatsen ook in herinnering aangenaam te maken. Zoodanig is de Macapaanspoort, waar onze Zoutpansbergers een dorp willen stichten.

„Het Bad" waar wij ons thans bevinden, is eene aangenaam gelegen, en voor die streken welbebouwde plaats. Eene met ruigte en riet digt en welig bewassen ronde, van (laat mij zeggen) 50 schreden in doorsnede, is de plek, waarnaar de gansche plaats den naam draagt. De walm en rook, die uit de bron in de van daar loopende

voor opstijgt, overtuigt u, dat het water van het bad kokend is: zoodat reeds een hond, een jong kameelpaard, en wie weet wat al meer? dood of in geraamte er uit gehaald zijn. Het Bad heeft een sterken waterloop, maar het water verscht (zegt men) het land uit, en geeft na twee jaren onvruchtbaarheid. De plaats behoort aan de familie van Heerden, maar is eenigen tijd geleden, meen ik verstaan te hebben, door den raad bestemd geworden tot algemeen gebruik ten dienste van kranken; deze vinden bij het gebruik daarvan veel baat.

„„De kerk" liep ook daar aangenaam en gezegend af. Een aantal jongelieden werden er tot leden aangenomen. Wij namen afscheid van den ouden Kommandant, van onzen broeder du Pré en verdere reisgenooten; en gingen Donderdag morgen, in geleide van Hermanus Potgieter en zijn zoon Hendrik, door Leeuwenveld, doch zonder ongelukken, voort naar Rustenburg, aan den noordelijken voet van de Magaliesbergen. Nadat wij een eind wegs door onbewoond boschveld hadden afgelegd, hadden wij tusschen twee wegen te kiezen. De een was korter, en de andere meer bewoond. Wij wisten het niet dat langs dezen verspanningen ons waren te gemoet gezonden, en kozen bijgevolg den korteren en kwamen niet zonder moeite op Zaturdag, eerst tegen het dalen van den dag, ter plaatse onzer bestemming, waar de gemeente ons wachtende was.

„Het was op den weg waarop ik het laatst den lezer van het Bad naar Rustenburg geleidde, dat ik met mijnen medebroeder en onze geleidsman Hendrik Potgieter, even bezijden den weg, een natuurtooneel ging beschouwen, hetwelk ik onder de schoonste tel, die ik ergens heb gezien. Door digte bosschen en lang gras henen, baanden wij ons eenen weg naar eene hoogte, die wij op enkele punten door het geboomte voor ons zagen. Toen wij na eenig klauterens, op de hoogte waren gekomen, van waar wij naar gindsche zijde konden zien, wie beschrijft onze verbazing, toen wij ons op den rand bevonden van eene ten minste vijf of zes honderd voet diepe kom, welker bodem, de rozenkleurige oppervlakte van eene zoutpan, heerlijk afstak bij de

groene, met gras en geboomte bewassen binnenhelling daarvan. Verre in de diepte zagen wij menschen zout graven en op den rand tegenover ons — naar mijne schatting wel duizend of meer schreden van ons verwijderd — eenen wagen, om het gegraven zout op te nemen.

„Wij beiden wenschten ons naar den bodem te begeven, doch daar de wagens voortgegaan waren en onze vriend, nog niet hersteld van de wonden hem onlangs door eene leeuwin aangebragt, slechts moeijelijk wandelde, waren wij genoodzaakt ons de teleurstelling te getroosten en voort te gaan. Deze jonge vriend draagt met zijnen broeder Fredrik, den naam van den besten leeuwenjager in die streken. Hij telt de leeuwen niet meer, die hij en zijn broeder met het geweer, ja, zelfs met het pistool gedood hebben. Onlangs echter wierp eene leeuwin hem op den grond, en in hare magtige klaauwen en muil zou hij den dood gevonden hebben, indien zijn vader, even als eenigen uit hun gezelschap, ook de vlugt had genomen.

„Eene groote gemeente zeide ik, was op ons wachtende. En naauw hadden wij in de woning van den broeder diaken Frans Schutte, een vriendelijk onderkomen gevonden, of eene menigte stroomde uit het dorp en van de wagens toe, naar „hunnen" leeraar, zoo als velen mijnen medebroeder noemden, die hen reeds zoo dikwijls had opgezocht. Wij vonden de gemeente in den diepsten rouw. Reeds langs den weg hadden wij vernomen, dat de koorts het felst in vele deelen dezer gemeente had gewoed.[1]) Menige liefdevolle vader, moeder, zoon, dochter, kindeke was weggerukt. Onder de waardige mannen, voor kerk en staat, die hare slagtoffers waren geworden, hoorde ik met voorliefde de namen noemen van Kasper Krüger en Frans Pretorius. De eerste had in betrekking van diaken, de laatste als lid van den raad, de hoogste achting en eer weggedragen, en een helder spoor nagelaten, waar langs men hen, door den Heiland geleid, een beter, een zalig leven had zien te gemoet gaan.

„Deze toestand der gemeente, deze ernstige stemming,

[1]) Ik was toen juist daar en werd ook door die koorts aangetast, doch herstelde spoedig. Zie bl. 226. J. S.

door zoo menig treffend sterfgeval of dreigend gevaar, waarin vriend en maag van velen zich toen nog bevonden, gewekt, was het, wat in Gods bestuur, waarde, zalving, kracht aan onze Evangeliebediening te Rustenburg bijzette. Waar het bleek, vermagerd gelaat ons aankondigde, dat de gevreesde ziekte naderde, of slechts langzaam afnam; waar het zwart van diepen rouw, de traan op menige wang, ons in gedachten naar het graf van dierbare gestorvenen voerde; daar is de prediking van het leven-mededeelend kruis, den prediker een voorregt, den hoorderen meer dan Gileads balsem voor verwonden. Vooral is het aangenaam in zulke omstandigheden, met eene talrijke schaar aan te zitten aan de tafel, waar een levende Heiland ons zelfs zijnen dood tot vergiffenis van onze zonden verkondigt. Dit ondervonden wij, toen wij op den tweeden Zondag van ons oponthoud alhier, 's Heeren Avondmaal met de gemeente vierden.

Behalve des Zondags ('s morgens, 's middags en 's avonds) hadden wij dagelijks ('s morgens en 's avonds) godsdienst; en terwijl mijn broeder zich den gaanschen dag met herderlijke bezoeken en toespraak bezig hield, was ik, naar oude gewoonte, te midden der jonge lieden en kinderen, die zich in ontzaggelijken getale voor de katechisatie hadden gemeld. Bij het onderwijs, dat hun gegeven werd, was de gemeente bijkans den ganschen dag tegenwoordig. Ruimte en tijd ontbreken mij, om alles, wat ons hier te doen viel, ook maar aan te stippen; te meer daar ik reeds nu gevoel, dat de beschuldiging van wijdloopigheid mij treffen kan. Genoeg, er ging geen dag voorbij, waarop niet iets, niet veel belangrijks voorviel. Geen dag verliep er, waarop komm. Krüger, of een der broederen kerkeraden, mij niet iets nieuws, iets wetenswaardigs, aangaande volk en land voor oogen stelden. Hier leerde ik (om niet te veel te zeggen) — hier leerde ik veel nieuws aangaande de streken, welke soms door jagers worden bezocht; aangaande den vorm der regering, het onderling verband der partijen, der kommandanten, der hoofden in de Overvaalsche republiek; — aangaande hare verhou-

ding tot de Kaffers, die daarin woonachtig zijn. Maar een ieder gevoelt, hier is noch tijd, noch plaats ter bespreking van deze punten.

»Op Maandag lieten wij de gemeente gaan, en reisden treurig, geleid door den jongen veldkornet Paul Kruger, van Lijdenburg. Van de plaats van den heer Steeh opende zich voor ons een heerlijk terugzigt op het dorp, dat wij daareven verlaten hadden. Aan de vlakke helling van de Magaliesbergen gelegen, heeft Rustenburg een ruim uitzigt naar O. en N. en W. Men noemt het dorp vruchtbaar. Er is een tamelijk standhoudend en sterk water; niet onderhevig, gelijk Potchefstroom, aan hagelslag en rijp, biedt Rustenburg, en de omstreken daarvan, den landbouwers meer voordeelen aan. Men zegt, dat de zuidelijke helling der Magaliesbergen in natuurschoon de noordelijke overtreft, en vooral rijke wateren heeft. Rustenburg heeft eene luchtige kerk, groot genoeg voor ruim duizend menschen, die eene plaats *begeeren*. Er zullen nog niet veel meer dan dertig huizen, indien al, zijn.

»Nu benamen de bergen ons, die ons hadden voort te spoeden, eerlang Rustenburg. Op den avond van den volgenden dag waren wij reeds door de Zwarte Ruggens heen, hadden onzen gastheer, P. Pretorius, een zoon van den waardigen ouderling van dien naam, en onzen ouden vriend Robbertse gegroet, en ons, onder het geleide van zijnen zoon, den broeder-diaken Frans Robbertse, met het aangezigt naar de Mariqua gewend. De »Zwarte Ruggens", die, zegt men, naar onze Zwarte Ruggens gelijken, en daarom dien naam dragen, vormen eene streek, die, hoewel niet te overvloedig van water voorzien, nogtans voor den landbouw en de veeteelt zeer geschikt is. Daar heb ik heerlijke limoenboomen in volle dragt gezien, en vernam, dat alle soorten van vruchtboomen wel voldoen. De vruchten worden van hier reeds naar Bloemfontein en elders gebragt.

»Wij haastten ons nu in westelijke rigting voort, door onbewoonde en bewoonde streken, tot dat wij aan gindsche zijde van de Mariqua, eene schoone welbebouwde streek

vonden. Vriendelijke bewoners vergezelden ons naar de kerkplaats, in de streek genaamd Klein Mariqua, eene liefelijk gelegen hoeve, behoorende aan den heer Marnewiek. Ook daar was eene talrijke gemeente verzameld, en bijzonder verblijdend was het ons, te zien, dat er waren, die eene betere gezindheid aan den dag legden, dan de lezer zich herinnert, dat zij op eene zijner vorige reizen tegen den broeder Murray hebben bewezen. God had gesproken.

»Het huisgezin van Jan Enslin, het hoofd van eene fanatische partij, die ik ook wel *Jeruzalem-gangers* heb hooren noemen, was nagenoeg uitgestorven, en vele zochten thans den troost des Evangelies, die eenigen tijd geleden weigerden naar hetzelve te hooren. Doch ook nu waren eenige huisgezinnen weggebleven, — schoon zelfs de kinderen van de »profetes" dier gewesten hunne kleinen ten doop kwamen aanbieden; en een paar ons gulhartig beleden, hoe het hun smartte, dat zij zich vroeger ook hadden laten medeslepen. De partij, waarop ik doel, schijnt bij den dood harer aanvoerders, uitgestorven te zijn. De overgeblevenen zijn alle bezitters van plaatsen. En bij de jongelieden schijnt er eene vaste overtuiging te zijn ontstaan, dat het plan om naar Jeruzalem over land te gaan, als hopeloos moet worden opgegeven. Het was een mijner vragen op de aanneming: »Waar is Jeruzalem? Kan men van hier, over land, daarheen reizen?" Lagchend antwoordde een der jongelieden: »Mijnheer! hij komt in de vliegen."

»De ouderling Mocke was kort geleden gestorven, en er was niemand om zijne ledige, zoo waardiglijk vervulde plaats in te nemen. De beide broeders diakenen Grobler en Roets weigerden ons hunne hulp niet. In de nabijheid van de kerkplaats was de woning van den heer Inglis, en een weinig verder, die van den Heer Edwards, zendelingen, wier namen in den laatsten tijd, helaas! maar al te ruchtbaar zijn geworden. Er was eene goede verstandhouding; vooral tusschen den Heer Inglis en de boeren der omstreken; en beiden spraken zij met veel lof van den heer Scholz, sints overwinnaar van Sechelli, die ook niet ver van de kerkplaats woont. Zigtbaar was ons de weldа-

dige invloed, dien de omgang van den Heer Inglis op sommige boeren had; en nooit heeft hij geweigerd, waar hij kon, aan sterfbedden of elders, het woord van Christus te spreken. Maar, dit alles heeft nu opgehouden. En thans is er in het ruime gebied van het Overvaalsche, missohien niet meer dan één verkondiger des Evangelies bij blank of zwart! Ik weerhoude mij van eenige aanmerkingen op dit alles. Slechts ééne vraag kan ik niet nalaten te doen. Ik doe deze vraag den Heer Piet Scholz, den oud-ouderling thans landdrost van Staaden, den edelen Volksraad; ik vraag een iegelijk welgezinden broeder in het Overvaalsche: Wilt gij het beletten, dat er aan de honderden en duizenden Kaffers, die in uw gebied wonen, het Evangelie wordt verkondigd? — En antwoordt gij, neen! — ziet dan toe of de weg hiertoe niet reeds is geopend, door de verdrijving der zendelingen!

„Toen onze arbeid was afgeloopen, bezochten wij de streek waar de zendelingen arbeiden, met veel genoegen. Het is een land vruchtbaar en waterrijk, — een land van koren en metaal. Wij keerden toen de volgende dag begon te dalen, terug, niet weinig verkwikt, door hetgeen wij gezien en genoten hadden. Nu zetteden wij de reis voort, over de plaats van den hulpvaardigen vriend Buis, waar Zilkaats eens woonde, en Lindley, de broeder van goed gerucht en vele verdiensten aan onze landgenooten, in vreeze leefde, tot dat de Kommando, onder Hendrik Potgieter, het land van den dwingeland bevrijdde. De plaats heet: Lindley's Post. Van gindschen bergrug, dien men u hier met den vinger wijst, zag Zilkaats het aan hoe de zijnen verslagen werden, en vlugtte.

„Nu gingen wij, onder goed geleide, over Malemane, waar wij langs den weg eenen druipkelder bezochten, en over de Malopo, waar mijn reisgenoot den zendeling Ludorff, — ik later eene wonderlijke grot, en eenen wijden, in vaste rots aanwezigen waterbak, van onbekende diepte, bezocht. De broeder Ludorff, die èn als evangelie-dienaar, èn als geneesheer, de aan de Malopo wonenden, uit liefde behulpzaam is, kwam ons voor de verdere reis „Gods zegen" wenschen. De waardige van der Merwe werd onze gids,

langs den eenzamen weg, die ons slechts de langgewenschte vreugde aanbood, van het gezigt van zeven leeuwen en leeuwinnen, die voor ons weken. Langs dezen weg zag ik ook voor het eerst, eenige van de ongelukkige zoogenaamde Boschjesman-Kaffers, naar hunne lichte kleur, ook wel Kallé-Harré genoemd (indien ik mij wel herinner). Zij zijn de slaven van andere Kaffers, of leven zonder woning, van de jagt, zelfs van allerlei ongedierte.

»Van Hartebeest-fontein, de plaats van den broeder diaken Wessel Badenhorst, die velen de kostbaarste plaats in het Overvaalsche achten, — was het niet ver meer naar de kerkplaats voor de menschen aan Onder-Vaalrivier. Ook daar waren er velen. En toen de diensten aldaar waren vervuld, als overal elders, bevonden wij ons op den bepaalden dag, te Potchefstroom, aan de Mooirivier terug, — waar bij de blijdschap der broederen kerkeraden en der gemeente, ook de dankbaarheid werd uitgedrukt, over onze, door zoo vele gevaren heen, gelukkig volbragte reis. Hier troffen wij nog de talrijkste gemeente aan. De kerk bevatte haar niet; weshalve wij tweemaal op den voormiddag hadden te prediken, opdat een ieder plaats kon verkrijgen. De overige diensten werden door ons met vreugde en zegen verrigt. Mijne belofte werd voldaan, door de aanneming van allen, die de blijken gaven dat zij gedurende den tijd onzer reis, ijver hadden aangewend, ter verkrijging van kennis in Gods woord. Menige gewigtige zaak werd door ons aan het hoofd van den kerkeraad tot een gewenscht einde gebragt. En toen namen wij, bedroefd maar onder vele liefelijke herinneringen, die onuitwischbaar blijven, afscheid van de gemeente en de lieve broederen; velen van wie ik op aarde gewis niet weêr zal zien, maar toch eens daar boven door Gods genade.

»Moge onze arbeid niet ijdel zijn gebleven!" was de bede, voor het Overvaalsche, waarmede ook eindelijk mijn broeder en ik van elkander afscheid namen. En mogen deze regelen den lezer eene opwekking zijn, om, gedachtig aan onze Overvaalsche broederen, voor de bediening der genade, waarmede God hem bevoorregt, door gewilligheid

en wandel, dankbaarheid jegens hem te betoonen!" is de bede waarmede u groet.

"Geliefde Lezer,

Uw broeder in Christus,

J. H. Neethling, Hz., V. D. M."

"*Zwartebergen,* April 1853.

Intusschen hield de Nederlander aan. In zijn nummer 1040 van 14 November 1853 stond weder het volgende:

"In het *Missionary Magazine* van Februarij ll. vindt men, omtrent de verhouding der Kaapsche Boeren tot de inheemsche volksstammen, de volgende bijzonderheden: "In Januarij 1852 was tusschen Harer Britsche Majesteits Adsistent-Commissarissen in de Kaap-kolonie en de Boeren ten noorden der Vaal-rivier een tractaat gesloten, waarbij het den laatsten toegestaan was hunne eigene zaken, zonder tusschenkomst van het Britsche Gouvernement te regelen. Opmerkelijk is het dat, alhoewel het traktaat zekere voorzorgen ter voorkoming van slavernij binnen het afgestane grondgebied, en ter bevordering van wederkeerige diensten en vrijheid voor handelaars en reizigers aan beide zijden der Vaal-rivier, behelst, — het van de zijde der Boeren geen waarborg voor de regten der oorspronkelijke bewoners aanbiedt. Deze baatzuchtige menschen, steeds gereed elk voorwendsel tot bereiking van hun eigen voordeel en ten koste der inwoners aan te grijpen, zijn niet in gebreke gebleven, van die noodlottige uitlating in het traktaat partij te trekken; en het onregt, den Bakwani's aangedaan, kan als de eerste wrange vrucht eener taktiek worden beschouwd, die, zoo men ze ongestoord laat voortgaan, zal leiden tot de geheele uitroeijing der kleurlingen, over de gansche uitgestrektheid der landstreek, welke onder de voorwaarde van het verdrag begrepen is."

"Voorts leest men over de bestraffing van Sechele, waarop de heer Stuart (zie de Nederlander Nr. 1023) doelt:

"Op 28 Augustus 1852 verschenen 600 Boeren en 700 inboorlingen, die gedwongen hen vergezelden, in het land der Bakwani's. Vóór dat men naar Sechele's stad trok, werd

een gedeelte met vier wagens, langs Kolobeng naar mijne woning afgezonden. De stad is acht mijlen ver, en sedert de verwijdering der Bakwani's, was het huis door eenig paalwerk (balala), van wege Sechele er voor geplaatst, beschermd. Zoo bleef het twee jaren geheel ongedeerd, en de reizigers, die noordwaarts trokken, lieten een gedeelte hunner goederen tot hunne wederkomst daar achter. En zoo lang de Bakwani's er waren, waren deze goederen daar veilig; maar de Boeren braken het open, en vernielden al mijne boeken, wierpen al mijne fleesschen met medicijnen aan stukken, en namen de beste meubelen en al het goed, door Engelschen achtergelaten, met zich. Het geheele korps boeren trok naar Sechele's stad, en woonde er de godsdienstoefening bij. Na de namiddag-dienst geboden zij Sechele, zijne vrouwen en kinderen weg te zenden, want zij waren gekomen om met hem te vechten, omdat hij, hoewel herhaalde malen door hen gewaarschuwd geene Engelschen naar het Noorden te laten gaan, deze niet alleen niet verhinderd, maar zelfs daartoe aangemoedigd had. Hij antwoordde, dat hij een man des vredes was en vroeg, waarom hij Engelschen zou hinderen, die hem altijd goed behandeld hadden. 's Anderendaags 's morgens begonnen zij met draaibussen op de stad te vuren, die weldra in brand raakte, zoodat de vrouwen en kinderen genoodzaakt werden de vlugt te nemen, en de mannen zich zaâm te trekken op een' kleinen heuvel in de stad. De Boeren doodden 60 inboorlingen. De mannen echter behielden den geheelen dag hunne stelling op den heuvel en doodden 35 man van de Boeren. Daar deze paarden hadden, voerden zij al het vee van de Wanketse, Bakhatla en Bakwani's weg, en al het graan der drie stammen werd door hen verbrand of medegevoerd."

Op den 15den November zond ik aan de redactie van den Nederlander dit wederantwoord in:

"*Aan de Redactie van den Nederlander.*

"M. H.

"In uw blad van gister Nr. 1040 komt voor, een gedeelte uit een brief van den Engelschen Zendeling Livings-

tone, betrekkelijk den slag, geleverd door de Hollandsche Afrikanen, aan het Kaffer opperhoofd Sechele.

„Ik heb de eer UEd. bij deze te doen geworden, de *Zuid-Afrikaan* van den 30sten Mei l.l., waarin gevonden wordt het *officiëel* verslag (in het Engelsch overgebragt) van het voorgevallene tusschen de Hollandsche-Afrikanen en Secheli, gedaan en goedgekeurd in den Volksraad, welke vergadering ik juist bijwoonde, op den 18den Maart ll.

„Indien UEd. de goedheid wilde hebben, eene vertaling van dat verslag en van den daaronder volgenden brief van den Kommandant-Generaal A. W. J. Pretorius, aan de redactie van den *Zuid-Afrikaan*, in uw blad te plaatsen, dan vlei ik mij, dat ieder uwer lezers op de hoogte gebragt zal zijn, om zoowel de waarde van het geschrijf in het Missionary Magazine, en in de brieven van den den Engelschen zendeling Livingstone te kunnen nagaan, als om over het vredelievend, godvreezend, doch ferm karakter van mijne committenten te kunnen oordeelen.

„Ik vlei mij, dat UEd., om der waarheidsliefde wille, die taak op u nemen, deze regelen een plaatsje vergunnen, en mij daarna den hierbij gaanden *Zuid-Afrikaan* terugzenden zult.

„Met hoogachting verblijve, enz."

Den 23sten November ontving ik dezen brief:

„Wel-Edel Geboren Heer!

„Namens de redactie van den „Nederlander" heb ik de eer UWEd. nevensgaande Zuid-Afrikaan beleefdelijk terug te zenden. Zoo als reeds gisteren in de „Nederlander" werd gezegd, is de redactie allezins bereid aan het door UWEd. gedaan verzoek, om de vertaling van de in bedoeld blad aangewezen stukken in den „Nederlander" op te nemen, te voldoen, zoo de vertaling daarvan haar wordt toegezonden.

„Met verschuldigde achting heb ik de eer te zijn,

Wel Edel Geboren Heer!

Utrecht, UWEd. Geb. Dw. Dienaar,
22 Nov. 1853. J. H. Varnhout."

En in den Nederlander van 30 November Nr. 1054 vindt men het volgende:

Officiëel Verslag van de krijgsverrigtingen van de Kaapsche Boeren, in Augustus 1852, tegen Sechele, opperhoofd van een der inheemsche Volkstammen.

[1] „VERSLAG *van den Fungerenden Kommandant Generaal de Wel Ed. Heer* P. E. Scholtz."

„*Marico, Augustus* 20, 1852. Heden komt de kommando door den WelEd. Heer A. W. J. Pretorius gezonden, bijeen."

„Ik vertrok zonder verzuim, volgens mijne instructiën, naar de verzamelplaats der oproerige Kaffer-stammen, die het land gedurig door diefstallen en dreigementen verontrust hadden. Op den 23 zond ik van Maboiza een adjudant naar den onder-Kapitein van Cokkie, en het achtergebleven volk van Mosselele om hun vrede aan te bieden en indien mogelijk daartoe aan te moedigen; doch geen antwoord van hen bekomen. Ik voer voort, en den volgenden dag liet ik ze weder vrede aanbieden, maar zij waren in spelonken en bosschen verschanst; echter waagde ik het een paar veldcornetten met eenige manschappen tot op een paar honderd schreden afstand van hen te zenden, ten einde met hen te spreken, maar zij bleven volharden met te weigeren. Toen wilde de patrouille eenigen gevangen nemen, maar zij stelden zich te weer tegen de patrouille, waarop ik order gaf eenige schoten op hen te lossen; tegen den avond kwam de bovengemelde Onderkapitein uit, en ik maakte met hem vrede, en ook alle krijgsgevangenen gaf ik hem terug, onder voorwaarde dat hij dadelijk naar zijne woning terug keeren moest. Ik trok den 25 voort en nam 3 spionnen van Sechele gevangen. In mijn togt tot den 27 werd mij gedurig berigt, dat Sechele alle toebereidselen maakte om te vechten, hebbende 5 Kapiteinen van de omliggende stammen bij hem verzameld; op die geruchten en rapporten besloot ik zoo na aan zijne residentie te trekken als met mogelijkheid te wagen was."

„Ik heb eene order in het leger uitgevaardigd dat geene goederen aan de Zendelingen behoorende aangeroerd zullen

[1] Overgenomen uit de *Natal en de Zuid Oost Afrikaan*, van 30 April 1853.

worden, volgens Art. 8 van de Lager Regulatien, waaraan twee mannen zich schuldig gemaakt hadden, die op den 27 voor den krijgsraad gesteld en schuldig bevonden werden, en gecondemneerd om 30 slagen te ontvangen of verstoken van alle burger voorregten van het kommando — het laatste werd door hen verkozen."

"Den 28. trok ik tot bij het stads-water van Sechele, omtrent een kwartier uur gaans van de stad; om daar te komen moest ik de stad voorbij trekken en een naauw passaat passeren; ik maakte alles in gereedheid voor zelfverdediging, want alles was bezet van den vijand die met geweren op ons mikte en dreigde, maar hij deed geen schot, zoodat ik zonder tegenstand mijn oogmerk bereikte, en daar het laat in den dag, en ook op het einde van de week was, heb ik met den krijgsraad besloten om zoo veel wij kunnen alles te vermijden dat tot ongenoegen konde strekken, — zelfs niemand met de Kaffers van Sechele te doen spreken dan de Commandant, opdat geen misverstand mogte plaats vinden, en opdat wij den dag des Heeren, die aanstaande was, konden heilig houden."

"Ik zond ook dadelijk aan Sechele het volgende rapport:

""Vriend Sechele, ik zoude u raden als een opregte vriend u niet te laten verleiden van Mosselele, die naar u gevlugt is om dat hij kwaad gedaan heeft; geeft hem liever aan mij terug dat hij zich verantwoorde tegen zijn kwaad; ook sta ik gereed om met u de beste vredeschikking te maken. Kom over naar mij en wij zullen alles ten beste schikken, al was het nog dezen avond."

""Uw vriend,""

""P. E. Scholtz, Fun. Com. gen.""

"Antwoord van Sechele:"

"""Wacht tot Maandag, ik zal Mosselele niet uitgeven, hij is mijn kind, als ik hem moet uitleveren zal ik mijn buik moeten opensnijden, maar ik daag u Maandag op den sterksten man, ik ben even als gij voorzien van wapens en krijgsbehoeften, en heb meer vechtvolk dan gij. Ik zoude u niet zoo hebben laten inkomen, en zoude zeker op u hebben laten schieten, maar ik heb in het boek gezien waarop ik mijne schoten heb laten inhouden. Ik ben zelfs van kanonnen voorzien; houd u op morgen stil en twist niet om het water. — Tot Maandag, dan zullen wij het op den sterksten doen afloopen; gij zijt reeds in mijnen pot; ik zal Maandag slechts behoeven het deksel er op te zetten.""" """(get.) Sechele."""

»Zondag 29 Augustus 1852. — Wij wendden ons met ootmoed tot onzen Opperheer, die den zwakke zoo wel als den sterke verlost, en smeekten Hem eenparig om genade. Na onze godsdienst-oefening zond Sechele twee mannen naar mij om suiker te vragen; het scheen mij als gekkernij. Hij doet mij ook weten dat ik Maandag twee mannen naar hem moet sturen, en dat ik oppassen moet voor de ossen, dat zij niet in het gift grazen moeten, want hij beschouwde ze thans voor de zijnen. Ik antwoordde hem in het kort dat risjes [1]) beter voor zoo een held staan te gebruiken dan suiker."

»Maandag 30. — Ik zond twee mannen naar Sechele om te zien wat zijne meening was, en hem nogmaals vrede aan te bieden. Hij antwoordde dat hij geen vrede hebhebben wilde — dat hij mij nu daagde tot vechten, en indien ik geene ammunitie genoeg had, hij mij zulks leenen wilde; ik doe hem weder weten, dat hij zich moet herinneren hoe of hij altoos onder het geweld van Matselicatse had moeten bukken, en wij Matselicatse verdreven hadden, — dat hij Sechele toen arm en klein was, en nu door de burgers rijk geworden zijnde, hij zich niet al te veel moet verheffen om roovers en rustverstoorders te verbergen, — dat hij zijn hart niet moet verstokt houden, daar het voor hem droevig afloopen kan , — dat hij ligtelijk weder klein kan worden zoo als hij geweest is. Zijn antwoord was, »ik wil vechten." Ik trok met 320 man tot digt aan zijne batterij, en zond weder rapporten om hem tot vrede te bewegen, en liet hem verder weten dat, indien hij geen vrede wilde maken, hij zijne vrouwen en kinderen op zijde moest zetten, of liever met zijn krijgsvolk uit komen moest, — dat wij dan man aan man konden vechten, daar ik anders genoodzaakt zou zijn met grof geschut te vechten, dat de vrouwen en kinderen kwaad zou kunnen doen. Dit alles deed ik om hem tot vrede te bewegen. Maar hij antwoordde, — »het gaat u met mijne vrouwen en kinderen niet aan, zij zijn de mijne, en ik wil van daag vech-

[1]) Risjes is Spaansche peper.

ten, en ondervinden wie van ons de sterkste zal wezen."

Waarop ik onder een hagelbui van kogels de batterij naderde, mijn lot in de hand des Heeren vertrouwende, bestormde werden schansen en spelonken onder een hevig vuur dat ik van drie kanten had; de stad op eene zijde bezette, bestormde en in brand stak, waar een mijner dappere burgers sneuvelde, met name Jan de Clerk, en met bestormen van eenen klip-heuvel, sneuvelde de dappere Heer G. Wolmarahs, Fz. en een Bastaard bij elkander. Na 9 uren hard gevochten te hebben had ik twee klipkoppen en alle schansen van den vijand, met een groot aantal geweren en krijgsgevangenen. Een aanzienlijk aantal van hen gedood, met het verlies van drie gesneuvelden en 6 gewonden aan mijne zijde. Ik was toen genoodzaakt terug te keeren omdat mijn krijgsvolk afgemat was, en de avond ons overvallen had, zoo dat de vijand nog een klipheuvel behield. Wij vereenigden ons weder om den Heere te danken en ons avondoffer Hem toe te brengen."

"Den volgenden dag zond ik 150 man uit, om ten naauwste te bespieden wat de vijand deed, en te vernemen of hij tot vrede geneigd was; waarop ik vond, dat zij hun nest hadden verlaten en in verscheidene directiën waren gevlugt. Ik zond patrouilles achter hen, die hier en daar eenige troepen van hen vonden, die ook eenige schermutselarijen aanrigteden, doch zonder verlies aan mijne zijde keerden gezegde patrouilles den volgenden dag met veel en geweren, die zij den vijand ontnomen hadden, terug."

"Ik zond den 1sten September den Kommandant P. Schutte met eene patrouille naar de oude stad van Sechele, maar hij vond die ledig, en de Zendelingswoning door de Kaffers opengebroken; toch vond de Kommandant nog twee groote percussie-geweren (rifles); voorts verklaarden de krijgsgevangene Kaffers, dat het huis van Levingstone, dat nog gesloten was, krijgsbehoeften bevatte, en dat hij kort te voren aan Sechele 13 geweren had verhandeld, hetwelk ik twee weken vroeger ook had vernomen; dat de Zendelingen Inglis en Edwards het verhaald hadden

aan de burgers A. Bijtel en J. Snijman, en dat het huis van Levingstone door Sechele is opengebroken om kruid en lood uit te halen. Ik besloot dus het huis, dat nog gesloten was, te openen, waar verscheidene half klaar gemaakte geweren en een geweermakerswinkel met volle gereedschap gevonden werd; wij vonden hier meer geweren en gereedschappen dan Bijbels, zoodat het hier meer geleek naar een' geweermakerswinkel dan naar eene zendelings-statie, en meer naar een' smokkelwinkel dan naar eene schoolplaats. Heden overleed de jonge Smit, een der gewonden. Wij vonden heden 2 wagens, verstoken onder eene rots. Den 3den besloot ik terug te keeren, tot verfrissching van mijn vee, niet verre van de Lagerplaats. Mij weder gekampeerd hebbende, zond ik naar alle stammen, die zich als vijand getoond hadden, om hun den vrede aan te bieden, en die van hen denzelven aannamen, konden gerustelijk naar hunne stad of woning terugkeeren. Ik zond ook naar den onrustverwekkenden Monsua aan Malopo, en bestelde hem eene plaats, waar ik hem spreken wilde, omdat door zijne onderhoorigen een gedurige roof wordt gepleegd, terwijl hij bewust was, dat zij zich aan grove diefstallen hebben schuldig gemaakt."

„Het leger keerde terug met een buit van 3000 stuks beesten en een aantal klein vee, 11 paarden, 48 geweren twee wagens en meer andere artikelen, gevonden in de schuilplaats van Sechele; ook smids- en geweermakersgereedschappen, in het huis van den Zendeling gevonden."

„Onder het bovengenoemde getal vee werden velen door hunne wettige bezitters geëigend, die door de Kaffers te voren hun ontroofd zijn geworden. Ik gaf hun hunne eigendommen terug, hetgeen de troep vrij verminderde."

„Het restant vee, na de kosten bestreken te hebben, heb ik onder het kommando in gelijke deeling verdeeld, uitgezonderd de gewonden, aan welke ik iets meer gegeven heb.

„De expeditie hierboven, volgens bevel, om uit te vinden waar het gestolen vee, dat gedurig vervoerd is geworden, gebleven is, uitgegaan zijnde, vinden wij met ons

intrekken een gedeelte in de achterblijvende klompen vee van Mosselele, die door Sechele zijn beschermd geworden met de andere vagebonden. Bij Sechele was de grootste smokkelaarswinkel, die in deze Kolonie te vinden is; hij handelt gedurig ammunitie en geweren, die hij dan weder aan de andere stammen verhandelt; en eene onbeschaafde natie het geweer in handen hebbende, denkt dat zij onoverwinnelijk is, en doet de allerschromelijkste daden.

„Zoo was zelfs de gedachte van Sechele die, hoe ook gewaarschuwd en tot vrede aangemaand, zich onoverwinnelijk beschouwde, en begeerde niet alleen ons om het leven te brengen maar tegelijk al onze wagens en vee te nemen."

(„get.) P. E. Scholtz,
„Fung. Komm. Gen."
„Goedgekeurd,
(„get.) A. W. J. Pretorius,
„Komm. Gen."

„Bovenstaand verslag nagezien en goedgekeurd,
„Namens den Volksraad,
(„get.) C. Potgieter,
„Voorzitter."

„Ik heb nog hierbij aantemerken dat de heer Inglis (die nu met woede brult tegen ons,) kort voor den oorlog van Sechele, bij mij op de plaats was en eigenmondig aan mij gezegd heeft, dat hij nu te vergeefs onder de Kaffers verkeerde, dat hij er niets uitvoeren konde, dat er in de harten van de Kaffers eene algemeene oorlogszucht bestond, en dat het niet zonder oorlog te verhelpen is. Deze uitlating van dien heer is ook gedaan aan den Kommandant G. Krieger. Zoo dat het groot geroep van den heer Inglis uit loutere haat bestaat; de heer Inglis declareerde op mijne vraag dat hij 8 jaren gearbeid had onder de Kaffers zonder de minste vrucht op zijnen arbeid. Hij zeide mij verder dat hij niet langer onder hen wilde blijven. Ik heb hem zelfs geraden weg te gaan. Er was eene verdenking tegen hem, die niet lang daarna bewaarheid is geworden, om ons door middel van een Nieuwsblad met helsche kleuren af te malen, en met de grootste verdichtsels voorzien; ofschoon ik de heeren Edwards en Inglis niet beschuldigen wilde, laat ik het aan oordeelkundigen over te oordeelen over het volgende geval. Nadat de heeren Inglis en Edwards Marico verlaten hadden, zijn alle vrede Kaffer-Hoofden, die zich nog altoos vreedzaam gedragen hebben, gevlugt — 9 in getal — die daar na ziende dat zij verleid waren, zelden dat zij gehoord hadden

dat de Boeren als het gras aankwamen, en dat zij zich in de wapenen moesten vereenigen en tot elkander vlugten, en zij zijn allen gevlugt naar het vijandelijk instituut van Sechele."

„Aangaande den slavenhandel, daar wij mede beschuldigd werden, door de Evangeliedienaars, zulks is eene verfoeijelijke onwaarheid, te schromelijker bij eenen Evangeliedienaar. Wel is waar, weeskinderen worden hier geapprenticeerd tot hunne mondige jaren; die dan ook beschaafd worden, waarvan hier rijkelijk voorbeelden te zien zijn van dezulken, die in goed bezit van vee zijn, alsook sommigen, die andere ambachten kennen en hanteren."

„Ik heb order gegeven aan den fungerenden Kommandant Generaal, om allen die hij mogt in handen krijgen uit te brengen, het zij mannen, vrouwen of kinderen, om de trotschheid van den Kapitein ter neder te werpen, genegd, indien zij tot aanraking komen. Hieraan is voldaan. Er zijn tusschen 2 en 3 honderd uitgebragt, waarvan het meerendeel weder terug is, en de weezen geapprenticeerd, die hunnen staat nu zeker voor den vorigen niet zullen verwisselen."

„Ik heb stellig order gegeven aan den fungerenden Generaal Kommandant, om zoo veel in zijn vermogen is, alles aan te wenden tot vrede."

„Nu ga ik tot eene andere zaak over; de Heer Budolff, die bij Monsua woonde, in plaats van zijne leerlingen tot vrede aan te zetten, vlugtte met Monsua, die te voren ook al kwaad heeft gedaan, en kort na den slag met Sechele zulke groote rooverij aanrigtte, dat ik genoodzaakt was hem te tuchtigen."

„Wij verzoeken ook, dat de Zuid-Afrikaan deze uit uwe Courant overneme, opdat deszelfs lezers ook met de waarheid en echtheid bekend worden."

„Door deze bovenstaande te plaatsen, zult gij grootelijks verpligten,"

„UEd. Dw. Dienaar,

„A. W. J. Pretorius."

De Nederlander is in zijn nummer 1072 van den 21sten December 1853 nog eens, en misschien later nog meermalen op mijne mededeelingen ten gunste der *boeren*, zoo als hij die met cursieve letters noemt, teruggekomen, doch ik heb gemeend dat dit geschrijf aan geen einde zou komen, indien ik daarmede niet ophield, en ten anderen hield het document dat hij in dat nummer 1072 overneemt, niets anders in, dan eene herhaling van hetgeen in de briefwisseling, die ik voor ieder belang hebbende ter lezing

gesteld had, en in zijn nummer 1023 al duidelijk aangewezen was, voorkwam.

Het Nederlandsche Zendeling-genootschap heeft begrepen in haar volgend Maandberigt van December 1853 Nr. 12 op het vorige eenigzins te moeten terug komen, door aan den voet van dat berigt met eene kleine letter deze regelen te plaatsen:

"Wat in het vorige Maandberigt, bl. 163—165, gevonden wordt omtrent de Kaapsch-Hollandsche uitgewekenen, gewoonlijk de Boeren genoemd, heeft openbare tegenspraak gevonden. Gaarne stemmen wij toe, dat vooral de woorden: "Als verklaarde vijanden" enz., op bl. 164, geenszins van hardheid vrij zijn te pleiten. Maar wij hebben ze met het geheele verband, waarin zij voorkomen, argeloos overgenomen uit het Jaarlijksche Verslag van het Fransche Zendelinggenootschap, omdat wij niet twijfelden aan de goede trouw der Fransche Zendelingen. Evenwel trekken wij die van hen, volgens wier meening wij een gunstiger oordeel over onze Zuid-Afrikaansche volksgenooten vellen moeten, evenmin in twijfel. Het oordeel over deze laatsten zal wel verschillen naar het oogpunt, waaruit men hen beschouwt. Hoe het zij, dit wenschen wij, dat, bij den godsdienstijver en de ingetogenheid, waardoor zij zich onderscheiden, weldra ook liefde tot de Heidenen hen kenmerken moge, zoodat zij verlangen, dat deze met hen vertroost en met hen vernieuwd worden tot kinderen Gods door het geloof in denzelfden Heer."

Regt welkom was mij Nr. 3 van 1854 der Berigten uit de Heidenwereld, uitgegeven door het Zendeling-genootschap te Zeist, omtrent Zuid-Afrika, omdat dit zoo geheel overeenkwam met hetgeen ik van de moravische Zendelingen zie bl. 361 en 362 gezegd had. Ter overtuiging zal de overneming der regelen, voorkomende op de bladzijden 56 en 57 voldoende zijn.

"Br. Friebach had nevens Br. Parisius, een der Luthersche predikanten te Kaapstad, en Br. Esselen, Zendeling uit de Rijnprovinciën te Worcester, ook een paar Broeders van Genadedal uitgenoodigd, om de inwijding bij te

wenen. Wij moesten de reis met paard en wagen ondernemen, en wegens den grooten afstand en de slechte wegen, die nog daarenboven door bergen en rivieren doorsneden zijn, zou deze togt zeer kostbaar hebben kunnen worden. Wij behoefden echter slechts eenmaal in eene herberg om nachtverblijf te zoeken. Alle Hollandsche boeren toch, waar wij tegen den avond aankwamen, namen ons, zoodra zij vernamen dat wij Zendelingen van Genadedal waren, vriendschappelijk en gastvrij in hunne woningen op. Twee van hen gaven mij zelfs, niettegenstaande den duren tijd, het noodige voeder voor onze paarden op de heen- en terugreize geheel om niet. Overal verheugde ik mij op deze boerenplaatsen, benevens aartsvaderlijken zin, ook godzaligheid in woord en wandel aan te treffen. Bijna overal hield ik ook huiselijke godsdienstoefeningen."

Men zou denken dat, *na* zoo veel wederlegging der aanklagten van de Zendelingen tegen de Hollandsche Afrikanen, geschikte beoordeelaars, vooral voorstanders van de wezenlijke uitbreiding van het Christendom in Nederland, genoeg zouden hebben, om zich niet verder in die aanklagten te mengen, maar neen! er zijn menschen die wezenlijk ziende blind willen zijn, en hunne denkbeelden, laat het kosten wat het wil, der wereld willen opdringen. Ja, al kost het den hoogsten, den eenigsten roem van eene geheele bevolking, van opregt godsdienstig te zijn, en al behoort die bevolking tot hunnen eigenen stam, en al wenscht die bevolking met zijne stamgenooten zoo veel mogelijk vereenigd te blijven, en nog meer te worden dan met eenige andere natie. *Waarom?* kan ik niet doorgronden, tenzij in deze om op eene geestige wijze, met vermenging van boert en ernst, eens aan den dag te brengen, dat *Boschjesmannen* in eene *kermistent* in *Nederland*, *goedhartige* en *eenvoudige menschen kunnen zijn.*

Was het noodig dan zou ik den schrijver C. E. v. K. van het stukje over de Boschjesmannen in Nederland, voorkomende in het Mengelwerk van het Tijdschrift „de Tijdspiegel" Julij 1854, in zijne beschouwingen op den voet volgen. Ook ik geloof aan de woorden van Paulus „uit

één bloed heeft God het gansche geslacht der menschen gemaakt." Mijn vader, die den mensch, zoo als hij op den bekenden aardbol voorkomt, wel bestudeerd had, heeft mij in dat geloof opgebragt. Dat geloof gaf mij aanleiding om de Boschjesmannen die ik in Zuid-Afrika ontmoette, en waar ik zelfs eenigen tijd omgang mede had, zeer naauwkeurig gade te slaan. Ook ik ben de, door den schrijver waarschijnlijk voor het eerst beschouwde Boschjesmannen gaan zien en heb met Smoon gesproken; bovendien is mij bekend hetgeen mijn vader, die ze Houzouanas noemt, daarover geschreven heeft, en alzoo zou ik misschien *eenigzins* geregtigd zijn om over de Boschjesmannen mede te spreken. Maar gelukkig zijn er nagenoeg geen Boschjesmannen in de Hollandsche Afrikaansche Republiek en behoef ik nu niet te bewijzen dat *wilde Boschjesmannen*, in de *vrije natuur in Zuid-Afrika, kwaadaardige* en *listige schepsels zijn.*

Ook zal ik de verdediging der Zendelingen of van hunne beste werken, van eenen Professor Lichtenstein, Rutgers van der Loeff, Gutzlaff of Robert Moffat niet op mij nemen, daar zijn genoeg liefhebbers voor.

Maar naar enkele aanhalingen of opmerkingen, die de Hollandsche Afrikanen betreffen, en in dit stukje voorkomen, moet ik verwijzen.

Op bl. 56 zegt de schrijver: „De vierde — dit is de Boschjesman Smoon — „sprak tamelijk goed Hollandsch „en misschien zeer goed Kaapsch-boeren-Hollandsch, want „onze stamgenooten in Afrika zullen ook wel een weinig „in dialect van ons verwijderd zijn, of wij van hen." Lezer! ik wil niet weten, *wie* de schrijver is, doch deze gelijkstelling is een spotternij, door onkunde voorgedragen. Kaapsch-Hollandsch is Nederlandsch-Hollandsch, zie bl. 152 en volgende. Kaapsch-boeren-Hollandsch kan gelijk gesteld worden met Nederlandsch-boeren-Hollandsch, en de verwijdering die er tusschen de Afrikaansche Nederlandsche Hollanders ontstaan is, is zeker meer in het nadeel van de laatst- dan van de eerstgenoemden. Waardoor zijn de Hollandsche Afrikanen gebleven en geworden wat zij zijn; als het niet is door hunne deugd en godsvrucht? En wat

zijn zij thans? Een algemeen hooggeacht en geëerbiedigd volk, dat volkomen vrij en onafhankelijk is, in een verrukkelijk schoon en rijk land, vijf ja tien maal[1]) zoo groot als Nederland. Een volk dat zijnen gruwelijken overheerscher verjaagd en het trotsche Albion gedwongen heeft om zijne eigene wetten te verkrachten. Laat de spotter daarbij de *tegenwoordige* Nederlanders en het *tegenwoordig* Nederland eens vergelijken. En waardoor spreken zij die taal nog zoo wel, als het niet is, door hun dagelijksch gebruik van bijbel en psalmboek? want onderwijs kregen ze niet, en geen predikant was er in Nederland en is er nog niet te vinden, die hun voorganger bij hunne godsdienstoefeningen wilde zijn. Al was het dus geen Hollandsch meer dat zij spraken, dan zou het nog geen' Nederlander voegen om in het openbaar hunne taal te bespotten; maar die taal op eene belagchelijke wijze gelijk te stellen met die van een Boschjesman, die al hetgeen hij er van kent, alléén aan zijne dienst bij een' Hollandschen Afrikaan te danken heeft, is uit de pen van een' Nederlander, wie hij ook zij, onverantwoordelijk. En wat den schrijver Cole betreft, op wiens gezag hij zich beroept, dit is een Engelschman, die geen Hollandsch verstaat en wiens oordeel ten deze dus niets afdoet.

Het verwonderde den schrijver (op bl. 58, noot) „dat zijn Boschjesman alleen van een zendeling scheen te weten en niet in de kerk der Hollanders te Graaf Reinet kwam." Sedert ik met de zindelijke en hoogst eerbare Hollandsche Afrikanen en hunne kerken, waarin zelden afzonderlijke banken of galerijen zijn, kennis gemaakt heb, verwondert het mij geenszins, dat die Hollanders in hunne kerken, geene vuile en naakte menschelijke wezens toelaten. Om toegang tot zulke eerwaardige bijeenkomsten te verkrijgen, moeten die wezens vooraf tot maatschappelijke menschen gevormd zijn, en zoo ver heeft nog *niemand* hen, en dus ook geen zendeling gebragt.

De schrijver zegt op bl. 59 noot, dat „hij naauwelijks

---

[1]) De republick over de Vaalrivier en de Oranje-vrijstaat zamen gerekend.

durft over te schrijven, wat Cole van de Zendelingsposten en daarop wonende bekeerde Hottentotten schrijft." Men zou daaruit opmaken, dat hij het werkelijk zou overschrijven; maar neen, het gebeurt niet, hij schijnt het *werkelijk* niet te durven doen en in plaats van dien noemt hij het overdreven, en met de vijandige stemming der Kaapsche boeren tegen de zending, in verband te staan. Ik kan den Nederlandschen lezer sterk aanbevelen om de plaats in Cole's Verblijf aan de Kaap de Goede Hoop, bij Gebr. Kraaij 1854, op bl. 116 en volgende na te lezen, dan kan hij zich zelve overtuigen van de al of niet overdrevenheid van den Engelschen schrijver, en dan zal het hem blijken, dat die plaats met de stemming der Kaapsche boeren volstrekt in geen het minste verband staat.

De schrijver zegt op blz. 65:

"Maar is het reeds eene *menschelijke* en *christelijke* behandeling, wanneer men zijne onderhoorigen als huisdieren goed doet, — of anders uitroeit als wild gedierte, — zonder ooit hen zelve tot *menschen* en *Christenen* te maken? — Zijn dus in de laatste jaren, op gedurige aansporing der Zendeling-genootschappen, de binnenlandsche stammen door het Britsche Gouvernement te veel begunstigd, en — tot hunne eigene schade — met de Kaapsche boeren gelijk gesteld; en heeft dit, vooral door de rooverijen der Kaffers, tot het uitwijken der bekende emigranten naar Port-Natal aanleiding gegeven; — 't is eenigzins de wrekende Nemesis, die over de onchristelijke, althans onverschillige behandeling onzer landgenooten zich heeft gewroken."

Ik zal die vraag en dat oordeel niet beantwoorden; de in dit werk geleverde geschiedenis doet het voor mij; doch ik mag nu, op grond van die geschiedenis, aan mijne lezers vragen, of de schrijver hier andermaal geen *onkunde* met *spotternij*, zoo niet tevens met *boosaardigheid* vereenigd heeft? en ik besluit met den wensch, dat God ons beware voor zulk een ligtvaardig oordeel, zonder genoegzame kennis van zaken.

Wij zullen tot het verslag mijner verrigtingen, uit kracht der volmagt van 23 Maart 1853, terugkeeren.

»Met den Consul-Generaal van Portugal had ik de volgende briefwisseling:

»Aan den Wel-Ed. Gestrengen Heer E. Swarth,
Consul-Generaal van Portugal,

Amsterdam, 29 Junij 1854. te *Amsterdam*.

»Wel-Ed. Gestrenge Heer!

»Als gevolmagtigd door de Holl. Afrik. Republiek, om aan Nederlanders een gedeelte der domeingronden van die Republiek te verkoopen, en door middel van dien verkoop eene Nederlandsche kolonisatie aldáár tot stand te brengen, en handel en nijverheid in het algemeen te bevorderen, heb ik met de meeste belangstelling kennis genomen van uwe openbare mededeeling, inhoudende: dat het Portugeesch Gouvernement, bij decreet van 17 October 1853, besloten heeft, om de daarin genoemde havens, en in het bijzonder de haven van Lorenco Marques of Délagoabaai, voor den vreemden handel open te stellen.

»Het gebruikmaken van genoemde haven zou voordeelig zijn voor de Republiek, uithoofde van hare *mindere* afgelegenheid dan de haven van Natal, en hare *meerdere* ruimte en diepgang; doch daartegen staan echter nadeelen over, zoo als de *ongezondheid* in de kentering der jaargetijden, en dat er *geen Entrepôt* aanwezig is; welke nadeelen zóó overwegend zwaar zijn, dat de handel met de Republiek te Lorenco Marques nimmer aan te raden zou wezen, dan ingeval het Portugeesch Gouvernement maatregelen mogt willen nemen, die een voldoend tegenwigt tegen die nadeelen zouden opleveren.

»Het is om deze redenen, dat ik de vrijheid neem aan uw oordeel te onderwerpen de vraag: In hoe verre het al dan niet nuttig kan geacht worden, dat, door uwe tusschenkomst, het Portugeesch Gouvernement mededeeling ontving van eenige gunstige beschikkingen, die het, met betrekking tot den handel op de Holl. Afrik. Republiek, nog zou dienen vast te stellen?

»Mogt deze vraag door UWEd.G. bevestigend beant-

woord werden, dan geloof ik, dat die beschikkingen hierop zouden moeten nederkomen:

1°. dat alle goederen van de Republiek, zonder betaling van eenige havengelden of regten van uitvoer, zouden mogen verzonden worden;

2°. dat de regten van invoer voor alle goederen, die bestemd zijn voor de Republiek, niet meer bedragen dan vijf percent van de waarde;

3°. dat te Lorenco Marques een Entrepôt voor de Republiek opgerigt worde, en

4°. dat dat Entrepôt van Gouvernementswege genoegzaam beschermd en gewaarborgd worde, opdat de handelaar daarin en daarvan geen nadeel ondervinde.

"Ontvang de verzekering van hoogachting, waarmede ik de eer heb mij te noemen,

"Wel-Ed. Gestr. Heer!

UWEd. Dv. Dienaar,
J. Stuart."

"*Amsterdam*, 11 Julij 1854.

"Wel-Edele Heer!

"Ik heb de eer de ontvangst te erkennen uwer missive van 29 p. o., en vermeen het doelmatigste te hebben gehandeld ten opzigte van deszelfs inhoud, door van dezelve, bij translaat, mededeeling te doen aan Z. Exc. den Minister van Buitenlandsche Zaken te Lissabon. Eenig berigt deswegens ontvangende, dat voor de Hollandsch-Afrikaansche Republiek van eenig belang mogt zijn, stel ik mij voor, UEd. daarvan kennis te geven.

"Ik heb de eer met hoogachting mij te noemen,

UEd. Dw. Dienaar,
Ed. Swarth,
Consul-Generaal van Portugal
in de Nederlanden."

"Den Heer Stuart, Gevolmagtigde der
Holl. Afrik. Republiek, alhier."

Het is mogelijk, dat hierdoor eenig nut voor de Repu-

bliek, en in het bijzonder voor hare landstreek de Comaté ontstaat.

Na al de moeite, door mij in het werk gesteld om de Nederlanders, met wie ik over de zaak der Hollandsche Afrikaansche Republiek in aanraking kwam, met de waarheid van hare toestand bekend te maken, en na de mislukking van al mijne pogingen, om in haar belang eene geschikte Nederlandsche kolonisatie vereenigd te krijgen, was mij de lust ontgaan, om deswege meerdere voorstellen te doen, en had ik reeds besloten, om naar de Republiek terug te keeren, en haar verslag te doen van al hetgeen mij was voorgekomen. Die lusteloosheid werd zoo mogelijk nog vermeerderd, door de wederom naamlooze berigten — zoo het heette — uit het Kaapland, geplaatst in de Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant van 4 Mei 1854, Nr. 105, dus luidende:

„*Utrecht*, 4 Mei.

„Als vervolg van de berigten uit het Kaapland van onzen correspondent deelen wij het onderstaande mede: [1])

„*Port Natal.*

„Voor eenigen tijd is hier uit Engeland een ingenieur aangekomen, ten einde onzen bodem naauwkeurig te onderzoeken. Men verzekert, dat dat onderzoek hoogst gewigtige resultaten heeft opgeleverd. De ingenieur, de heer Sowerby, zou in het noordelijkste gedeelte des lands hebben gevonden *steenkolen, ijzer* en *kalksteen*. Steenkolen, slechts op een' afstand van 25 Engelsche mijlen van de haven! Van hoeveel nut zou die ontdekking voor de scheepvaart zijn! [2]) Dan hadden de Europesche stoombooten zich slechts tot aan de Kaap te voorzien, en konden daar voor de verdere reis innemen, en welligt tot lagen prijs. Port Natal gaat sterk vooruit, en wordt ge-

---

[1]) Het is jammer, dat niet opgegeven wordt, *wie* de correspondent is, *waar* hij in het Kaapland woont, en wie *wij* zijn, die de berigten ontvangen hebben.

[2]) In 1852 waren de steenkolen van dáár en elders reeds verkrijgbaar bij den Heer Ferreira, te Pieter-Maritzburg.

zegd geschikten grond op te leveren voor de suikercultuur. Daartoe vormde zich onlangs eene maatschappij in de Kaapstad, en was men met die cultuur reeds op groote schaal bezig. [1])

»De Souvereiniteit.

»Nog is sir George Russel Clerk in de Souvereiniteit, om met de boeren, of liever met het *volk*, te onderhandelen over de verlating der landstreek door het Gouvernement. Het schijnt, dat dit moeijelijk tot een einde is te brengen. Er gaat althans eene commissie van dat gebied naar Engeland, ten einde koningin Victoria te bewegen, het gezag over dit land te behouden. Die commissie bestaat uit de heeren Doctor Fraser en den Predikant Murray van Bloemfontein. Overigens benoemde het volk der Souvereiniteit eene commissie van 25 leden, ten einde met sir George R. Clerk te onderhandelen, doch zij bragt het nog niet tot afdoening. De heer J. G. Groenendaal, schoolonderwijzer te Tauresmith, een Nederlander, en, zoo ik geloof, door des Hooggel. Lauts zorg herwaarts gekomen, is ook lid dier commissie en laat zich hooren met *kracht* en *verstand*. Hij is vlug, hoe wel hij, in der tijd, mijns inziens, te gunstig schreef over den onderwijzers-stand aan de Kaap. Herinner u dat lange artikel in 't Zondagsblad, 't welk hij inzond, althans van zijne hand afkomstig schijnt. Van alle kanten vliegen verzoekschriften naar Engeland, om de Souvereiniteit niet op te geven, en toch is er nu en dan een boer, die in eene courant kijkt en zegt: »Laat het Gouvernement maar loopen, wij zullen ons zelven wel redden!" Het zendelings-werk zit echter tusschen beide. Men meent, dat, als de Souvereiniteit wordt opgegeven, de boeren de inlandsche stammen, waaronder vele bastaards zijn, zullen onderdrukken en misschien weinig minder doen, dan hen het land uit te drijven; trouwens veel menschlievendheid hebben de boeren niet voor de gekleurde stammen en daarom voorspelt men, dat het Christendom, nu onder die stammen verspreid,

[1]) Later zal de lezer daaromtrent eenig berigt vinden, bij gelegenheid dat ik hem op de Suikerteelt in de Republiek wijs.

bij verlating der Souvereiniteit, weinig goede gevolgen zal hebben.¹)

"*Transvaal-Republiek.*

"Dat de oude Pretorius overleden is, weet gij allerwaarschijnlijkst. De oudste zoon werd tot zijn opvolger gekozen en dit zien hier velen aan als een begin der erfelijke regering. Spoedig zal zij echter niet geheel en al tot stand komen. Ds. v. d. Hof is daar, volgens berigten, met goed gevolg werkzaam in den wijngaard des Heeren. Dat hij echter voorzigtig zij en zich niet inlate met de politiek! Den Hollanders draagt men er overigens een goed hart toe, ja men eert ze op buitengewone wijze, als ze zich fatsoenlijk gedragen.

"Of er in het Trans-Vaalsche veel eensgezindheid heerscht, betwijfel ik, en als gij mij vraagt of het bestuur door het arrivement van v. d. Hof is verbeterd, betwijfel ik dit. Onlangs toch heeft de Volksraad het besluit genomen, om geen godsdienst in de Republiek te erkennen dan de Gereformeerd-Hollandsche. Geene andere godsdienstige secte wordt er toegelaten. Men zegt: "wij hebben thans in onzen staat niet anders dan gereformeerden; die tot ons komt, weet dus wat hij wezen moet en hoe hij zich te gedragen heeft." Zou dit besluit echter den bloei des lands wel kunnen bevorderen! Aan den anderen kant beweert men, dat het land goed bestuurd wordt, en, land en zeden in aanmerking genomen, met de uiterste billijkheid. Onderscheid des persoons wordt er niet gemaakt en de wet krachtig en onpartijdig gehandhaafd en toegepast. Jammer dat Pretorius, de oude, nog geen tiental jaren leefde! Hij was de man van gematigden vooruitgang. Tot zijne nagedachtenis en ter eer zijns naams, zal er op eene vruchtbare plaats eene stad worden gebouwd, geheeten Pretoriusstad, waarmede men nu reeds bezig is en die in 't centrum des lands zal liggen.

"Over 't algemeen is men aan de Vaal-rivier in het godsdienstige zeer orthodox en de Smijtegelt's en van Brakel's

¹) Men kan hieruit des schrijvers vijandigen geest tegen de Boeren opmerken.

zijn er wel bekende boeken als ook Bunjan's reize. Dat zijn de voornaamste werken die van hand tot hand gaan, en verkocht, hun geld wèl opbrengen.

»Uit een der Afrikaansche dagbladen, lees ik, dat men uit Nederland emigratie wil bevorderen naar het Trans-Vaalland. Gewis eene onderneming die rijpelijk overweging en nadenken verdient, ook volgens het oordeel der boeren van de landstreek. Het plan om dat land daar te koopen, is, dunkt mij, dwaas. Zijn er Hollandsche boeren met geld en die willen verhuizen, laten die liever naar de Kaapkolonie komen, maar niet optrekken naar Afrika's wildernissen, zoo als nog zijn de oorden over de Vaal. De oorden, welke men aan de Hollanders wil afstaan, zijn gelegen bewesten en zuiden van de baai de la Goa, benoorden Port-Natal, en dus ook al vrij warm. Er is rijkelijk water en waar dat gevonden wordt is men klaar, maar voor men zóó ver is, dat het land gereed mag heeten tot cultuur en het onder water kan zetten — voor dat men zóó ver is, om een armzalig huis op te trekken (immers gebrek aan hout is hier de regel) wordt er reeds zóó veel moeite en inspanning vereischt, dat de armste Nederlandsche heiboer geen onverstandiger ding zou kunnen aanvangen, dan te emigreren naar de Trans-Vaalsche Republiek.

»Voeg hierbij, dat geïsoleerd leven, zoodat uw naaste buurman een uur ver over rotsen en door kloven kruijen moet, om u een bezoek te brengen — dat gij zelve alles moet doen, wijl voor geld niemand's hulp is te koopen — geen predikant, geen schoolonderwijzer, soms op 100 mijlen afstands verstoken van schier alle geregelde gemeenschap met andere plaatsen, zelfs van de Kaap, die welligt nooit anders dan door stoomgelegenheid tot stand zal komen, en waartoe vooreerst de Trans-Vaal geene fondsen zal hebben.... nu, die komen wil, hij kome; maar ik raad het iemand, die in Nederland nog geen honger lijdt en dit land voor gene wildernis wil ruilen, bepaald af. Ook de landstreek is nog onveilig. Nu wordt hier, dan daar, door naburige barbaarsche stammen vee gestolen; zelfs vond men, voor eenigen tijd twee koeijen bij hunne ossenwagens vermoord.

Zie daar zoo vele ongemakken en ongeregeldheden, die hier de kroniek van den dag uitmaken, en waarover men zich hier niet erg bekommert noch beklaagt, maar die den Nederlander toch vreemd en onverdragelijk zouden zijn. Voeg hier nog bij, dat van tijd tot tijd de weerbare mannen een krijgstogt moeten maken, om de aangrenzende volksstammen voor willekeurige handelingen te kastijden, en dan moeten de vrouwen zich maar zien te redden. Zulk een togt duurt wel eens twee, drie, ja vier maanden.

Die vijandige volksstammen zijn wel bevreesd voor de Trans-Vaalsche, maar nemen toch telkens hunnen kans waar, als iets is te rooven of te wreken, want hun karakter is valsch en boosaardig.

In één geval echter zou ik nog oordeelen dat emigratie naar hier te ondernemen is, namelijk als de verhuizenden in de eerste plaats *om niet* of voor zeer, zeer geringe betaling daar kunnen gaan wonen en een huis wordt gegeven en of voorzien worden van een aantal schapen, runderen en paarden, òf zelven in staat zijn, die dieren te koopen. Zelven eene woning te bouwen — men moge dat als vrij gemakkelijk afschilderen — het gaat van oneindig veel moeite en geldsuitgaven vergezeld. De ellendige huizen, waarin hier zelfs welgestelde boeren wonen, doen mij beseffen, hoe een emigrant zich eerst zou moeten behelpen. En dan de verandering van klimaat! Aan zee is het redelijk, maar in de binnenlanden is het zomers gruwelijk, onverdragelijk heet. Verder gebrek aan gerijfelijkheden des levens, die zelfs de behoeftige in Nederland niet ontbeert! Brood en vleesch is de voornaamste kost, en er zijn in de Souvereiniteit — ik weet niet of het over de Vaal zoo is — die drie weken, ja maanden achtereen alleen van vleesch leven, als de koren-oogst mislukt, terwijl aan invoer niet is te denken. Somtijds kost een mud tarwemeel in de Souvereiniteit, die alleen voor vestelt geschikt is, meer dan zestig Nederlandsche gulden. Dit is ten volle de waarheid. Het vleesch echter is over de Vaal zeer goedkoop, en weinig hooger dan $7\frac{1}{2}$ cents het halve Nederlandsche pond. Maar dat is ook het

eenigste wat er goedkoop is. Berigten, die mij van geloofwaardige personen zijn geworden, zeggen, dat de boeren over de Vaal in den regel zeer arm zijn. Intusschen houde men bij dit oordeel in gedachten, dat ik in Afrika nog geen boer gezien heb, die men in Europa arm zou heeten.

„Aan geneeskundige hulp, in geval van ziekten, is niet te denken, tenzij er een boer of iemand anders in de buurt woont, die een weinig voor Esculaap kan spelen. Zelfs Pretorius had geene voldoende geneeskundige hulp, want er was niemand, om hem het water af te tappen. Medicijnen en huismiddeltjes zijn er echter te krijgen, en daarmede behelpt zich ieder. Nog meer — wanneer de emigranten hun bestaan alleen in den landbouw zullen moeten vinden, zou ik hen sterk afraden derwaarts te gaan. Voordeelen zijn daardoor niet te maken — alleen eigen gebruik. Zelfs koren zouden ze niet kunnen uitvoeren, van wege den oneindigen afstand van de zee en de ongebaandheid der wegen. Kanalen en wegen aan te leggen kost hier meer dan in Nederland; want men moet daartoe uren ver de rotsen doorklieven.

„En, zal van het Trans-Vaalsche wel ooit veel worden? Op 't oogenblik is het zonder eigen zeehaven, en dus afhankelijk van Engeland, wat den in- en uitvoer betreft, of van Panda, die ik meen dat de St. Julia-baai — tusschen Port Natal en de la Goa — onder zijn gebied heeft. Deze omstandigheden zijn zeer belemmerend voor de ontwikkeling en den bloei der Republiek. Engeland zal veel vergemakkelijken, maar toch altijd die maatregelen nemen, dat geene Nederlandsche schepen zich van den handel op dit land meester maken, en behalve dat, zouden deze de mededinging der Engelschen niet kunnen volhouden. De Engelschen hebben reeds alle goede baaijen aan de kust in bezit genomen, en zullen, mijns erachtens, dat kleine eindje kust, tusschen Port Natal en de la Goa, als de St. Julia eene goede baai is, niet in handen laten der Trans-Vaalsche boeren, die daarop dan ook evenmin regt hebben als zij. Ik meen, dat men de bevolking van het Trans-Vaal-land thans begroot op omstreeks 12,000 zielen. Nog eens —

ik zie niet, hoe dat land ooit tot hooge welvaart kan geraken, vooral daar er geene gemeenschap is te water. Alles gaat per as. Een pond koffij kost in de Kaapstad 40 cents; maar als diezelfde koffij 300 uren per as moet worden getransporteerd, of eerst van de Kaap naar Port Natal per schip, waarvoor men hooge vracht eischt, en dan weder 150 uur per as, hoe moet de prijs dan niet verhoogd worden? Zoo gaat het natuurlijk ook met den uitvoer van de producten des lands, als wol en vee. Dit laatste, 't welk soms twee maanden onderweg is, geeft voor de koopers weinig voordeel, want het wordt mager op de lange, moeijelijke reis. Om al de hier aangevoerde redenen, behoeft men in Nederland niet te denken, dat er voordeel zal zijn in eene emigratie. Enthousiasten mogen het voorspellen, en ter goeder trouw, maar de ondervinding zal leeren, dat de speculatie verkeerd was, om in zulke oorden land te koopen. Doet men het in Nederland, om zich van overbevolking te ontdoen — in Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht en Noord-Brabant is immers nog veen en heide genoeg, om *elk* die werken wil, het eerlijk brood te doen winnen!

»De Kaapsche speculanten zouden, als er winst was te behalen, zich door vreemden hier het gras niet voor de voeten laten wegmaaijen. Dat de Hollanders dwaselijk zouden handelen, door hun geld in den grond hunner koloniën te steken — dat zeggen zij echter niet luide. Die geld in 't land brengt is welkom. — *Wie* in Nederland kan ook een juist oordeel uitbrengen over de Kaapsche gewesten, benoorden Oranje- en Vaal-rivier. Leeuwen en wolven, panthers en tijgers, olifanten en rhinocerossen wandelen er rond, als de koeijen en de schapen in Gelderland, en ook daarmede heeft de emigrant te doen. En toch reken ik *dat* nog het minste! Het geslacht, dat emigreert, beklaagt zich gewis — zijn kroost zal er welligt goed kunnen leven — dat is mijne wijze van zien.

»De Amsterdammer, de heer Smellenkamp, met echtgenoot, passeerde onlangs de Mosselbaai, reizende per stoomboot Sir Robert Peel naar Port Natal, en van daar naar

het Trans-Vaalland. Of hij daar blijft wonen weet ik niet.

„Onlangs las ik in den Zuid-Afrikaan een uittreksel uit de Nederlandsche Staats-Courant, waarin men graaf Adderley doet zeggen, dat de Trans-Vaal-boeren gaarne weêr onder Britsch gezag zouden staan, nu aan de Kaapkolonie eene vrije regering is geschonken. Ik geloof daarvan geen jota, want zij hebben, als ze hun verstand gebruiken, geen Engelsch bestuur noodig; en de weigering van de Trans-Vaal-Republiek, om in de Kaapsche Synode kerkelijk te worden opgenomen, toont genoeg aan, dat zij op zichzelven willen blijven [1]."

---

[1]) Het is overbodig, om al het onjuiste in de opgaven, die hier gedaan worden, aan te wijzen. Ik zal slechts enkele punten noemen.

Er is in de Republiek geen denkbeeld van eene erfelijke regering. Voor als nog hebben zij niet eens een President benoemd en de beide nieuwe Kommandanten Generaals Potgieter en Pretorius zijn gekozen bij volstrekte meerderheid van stemgeregtigden.

Daár kent de Hollandsche Afrikaan geene godsdienstige secten. Hij kent zijn bijbel, zoo als hij dien van zijnen vader heeft ontvangen, en verlangt allen in zijn midden, die in dien bijbel gelooven. Hij is orthodox Evangeliesch, en daarin zijn alle andere ware protestanten het met hem eens, alhoewel deze onderling verschillen mogen over de opvatting of het begrip der geloofsartikelen. Voor hem is het Gereformeerd geloof, wat wij Nederlanders het Evangeliesch geloof noemen.

Als een groot bewijs van roof wordt genoemd de diefstal van *twee* koeijen. Het verlies daarvan is voor den Hollandschen Afrikaanschen veehouder nog zoo veel niet, als dat van één lam zou zijn voor den nederlandschen boer.

De uitgestrektheid gronds, genaamd de Comaté, bestaat nagenoeg alleen uit beploegbaar, rijk grasland, en zoodanig grasland is altijd gereed tot cultuur. Wanneer een arme Nederlandsche heiboer zulk land mogt gaan bebouwen, dan zou hij niet weten, welk voorregt hem te beurt viel.

Volgens den physikalischen Atlas van Doctor Heinrich Berghaus, is Zuid-Afrika het *gezondste* klimaat op den ganschen aardbol, en is de mensch daar het *minste* aan ziekten onderhevig. Zie de 7e Afd., blz. 2.

Kanalen aanleggen in een hoog en bergachtig land zou dwaasheid zijn en de wegen zijn voortreffelijk, zoodra bruggen over de *smalle* rivieren of waterstroomen zijn gelegen.

Als het meel in de Republiek zoo duur is, waarom zal dan de Nederlandsche emigrant tarwe voor *uitvoer* verbouwen?

De koffij kost daar 90 cents het pond. Zie blz. 218. De koffijboom zou er uitmuntend tieren. Te d'Urban heb ik de rijpe koffijboon geplukt bij den Heer Beningfield. Te Pieter-Maritzburg waren twee krachtige koffijboomen in den tuin van den Heer

Ik begreep evenwel, dat ik de volmagt nog niet geheel nagekomen was. Ik had wel eene *vereeniging* van koopers, maar geene *afzonderlijke* koopers gezocht. Ik deed zulks omdat ik de *vereeniging* in alle opzigten, zoo wel voor de koopers als voor de Republiek, aannemelijker en raadzamer vond, doch konden mijne denkbeelden daaromtrent geenen ingang vinden, welnu, afzonderlijke koopers hadden misschien andere inzigten, die ook zeer uitvoerbaar waren.

Deze overweging deed mij besluiten, om de volgende advertentie in de beide voornaamste dagbladen, drie malen te doen plaatsen:

„*Hollandsche Afrikaansche Republiek.*

Ter voldoening aan de volmagt van den Volksraad, dd. Magaliësberg 23 Maart 1853, zal de ondergeteekende, van heden tot den 7den Junij e. k., dagelijks van 's morgens ten 9 ure tot des namiddags ten 2 ure, alhier, zitting houden, om aan Nederlanders te verkoopen: Eene uitgestrektheid Gronds, gelegen in den Oostkant van de Republiek, op en langs Drakenberg, district Lijdenburg, groot circa 300,000 Bunders, à *ƒ* 4,— per Bunder, of bij gedeelten van dien à *ƒ* 5,— per Bunder — mits niet minder dan 100 Bunders — waarvan 10 pCt. zal moeten betaald worden bij het onderteekenen van de Akte van transport en 90 pCt. na aanwijzing en voormeting in de Republiek; hetzij door de koopers zelve, hetzij door *andere* Personen, die zij op den door hen gekochten grond zullen vestigen of aan wien zij dezelve of een gedeelte van dien zullen in gebruik geven, verhuren of verkoopen; en voorts om hen

---

Hoffmann. Alzoo zou het aanleggen van koffij-plantaadjen met groot voordeel in de Republiek gedaan kunnen worden.

De afhankelijkheid van Engeland of van Panda, zal mijnen lezers wel geene vrees meer inboezemen.

Het zou mij niet verwonderen, dat de berigtgever aan Mosselbaai woonde, en hem de last was opgedragen om een opstel te maken, ter wederlegging van het verslag mijner redevoering in Frascati, gehouden den 3den October 1853. Zie blz. 294.

deswege, alsmede omtrent de reis derwaarts en het verblijf aldaar, naauwkeurige inlichtingen te geven.

J. Stuart,

Amsterdam, 18 Mei 1853. Warmoesstraat, J. 47."

Ik sprak daarin van *Bunders*, omdat dit de Nederlandsche landmaat is; van *f* 4,— per Bunder, voor de geheele uitgestrektheid, omdat ik dien prijs vroeger had opgegeven, zie blz. 297 of bij gedeelten van dien à *f* 5,— per Bunder, mits niet minder dan 100 Bunders, omdat grootere uitgestrektheid voor den kooper niet noodig en het bezit van eene kleinere voorshands in de Republiek onraadzaam zou zijn. Ik maakte het publiek daarbij andermaal bekend en opmerkzaam, dat de koopers volgens de volmagt ook *andere* personen op den door hen gekochten grond zouden kunnen vestigen en dat ik bereid was om hen deswege, omtrent de reis en het verblijf, naauwkeurige inlichtingen te geven. Kortom ik wendde alles aan om de liefhebbers aantemoedigen tot mij te komen, ofschoon ik geen de minste verwachting koesterde, dat deze advertentie eenig nut of gevolg voor de Republiek zou opleveren.

De uitkomst was echter geheel anders.

Reeds den 20sten Mei had ik twee Commissionairs in effecten bij mij, die daarop inlichtingen namen, alleen met het doel, om daarvan eene geldspeculatie te maken, door zich de beschikking over den grond te verzekeren en dan later daarmede voordeel te doen. Doch vervolgens kwamen dagelijks liefhebbers te voorschijn. Eenigen met een gelijk voorstel als mij vroeger gedaan was, zie blz. 293, anderen om op den grond dien zij koopen wilden, huurders of gebruikers te vestigen, en weder anderen, om zelve met mij naar de Republiek te gaan en zich op den door hen te koopen grond neder te zetten.

Deze verschillende aanbiedingen vorderden veel beraad en overleg.

Eene moeijelijkheid hadden zij gemeen, te weten, dat de kosten der koopakte voor rekening van den kooper kwamen. In Art. 3 der volmagt stond, dat, wanneer de verkoop

en koop gesloten was, daarvan eene *behoorlijke akte*, door mij en de koopers gepasseerd zou worden. Het was voor de Republiek voldoende, zoo die akte onderhands werd opgemaakt, maar er waren ook koopers, die eene notariële koopakte verlangden, en dan moest daaraan de volmagt geannexeerd worden, en dan moest ik, door notariële expeditiën van die volmagt, het bewijs mijner betrekking aan anderen leveren. Dit vermeerderde de kosten der koopakten, en die kosten werden daardoor te bezwarend voor den verkoop der voormelde gedeelten van 100 Bunders in de te verkoopene uitgestrektheid gronds van 300,000 Bunders.

Aan den anderen kant, hadden zij ook een voordeel gemeen, namelijk dat de Republiek in den kooper altijd eenen nieuwen in haar welzijn *belangstellenden* persoon, won.

Ik behoef dit niet aan te wijzen ten opzigte van de koopers, die kochten om den grond in huur of gebruik af te geven, veel min om die zelve in gebruik te gaan nemen, maar dit was ook het geval met hen, die alleen kochten op speculatie dat die grond later hoogere waarde zou krijgen, en daarvoor hun bewijs van koop tot zoo lange stil zouden laten rusten, ja zelfs met den speculant, die niet meer dan de beschikking over den grond verlangde. Beiden toch, konden dan slechts voordeel hunner speculatie verwachten, wanneer de trek naar de Republiek aanwakkerde en daartoe zouden zij, in hun *eigen* belang, alles in het werk stellen en dit doende, zouden zij in der daad het belang der Republiek krachtig bevorderen.

Het was dus zaak de moeijelijkheden te overwinnen, de voordeelen niet te verliezen, de omstandigheden waarin de Republiek zich ten gevolge mijner vruchtelooze pogingen bevond, in aanmerking te nemen en bij een en ander indachtig te zijn op de motieven, die de volmagt hadden doen verstrekken, zie blz. 256.

Het kwam mij voor, dat zulks gedaan zou kunnen worden, door nog *geen* behoorlijke akte van verkoop en koop te passeren, maar gedrukte bewijzen gereed te maken, die zoodanige akten aanvankelijk zouden kunnen vervangen; de kosten dier bewijzen voor *eigene* rekening te nemen en

achter die bewijzen de volmagt te plaatsen: Voorts die bewijzen te nummeren, daaraan strooken of kanten te verbinden, waarop het nummer van het bewijs overgenomen en uitgeschreven werd de dagteekening van afgifte en aan wien het bewijs was afgegeven, door mij en den nemer of kooper van het bewijs zamen onderteekend; die bewijzen in te naaijen in een register, waarin de strooken zouden blijven berusten en dan die registers over te brengen naar de regering van de Republiek, ten einde deze te doen zien, dat die bewijzen aan *Nederlanders* waren afgegeven en dat men met geene valsche bewijzen voor den dag kon komen.

Door de nummers te doen waarmerken door een openbaar Notaris te Amsterdam; door voor die bewijzen, overeenkomstig Art. 3, der volmagt, 10 ten honderd van de koopsom te doen betalen, en de overige 90 ten honderd in de Republiek *dan*, wanneer de kooper van die bewijzen of zijne regtverkrijgende, de eigendom en in bezit stelling of levering van den grond zou verlangen.

Door die bewijzen (welke dus slechts ten blijke zouden strekken van gedane betaling van 10 ten honderd van de koopsom, wegens gekochten — maar niet *vóór* de betaling der overige 90 ten honderd, geleverden — grond) te stellen aan *toonder* of *houder*, om daarmede te kunnen doen, wat hij wilde, mits dat de houder, die de in bezitstelling of levering zou vorderen, de Protestantsche Godsdienst beleed.

En door geen tijd of liever een geheel *onbepaalden* tijd voor de betaling dier 90 ten honderd, te stellen; maar de koopsom onherroepelijk te bepalen op *ƒ* 5,— het Bunder, zoodat die 90 ten honderd altijd zouden bedragen *ƒ* 450., welke in handen van de Directie der Landsbank, of zoo die bank er niet mogt zijn, van den Ambtenaar in de Republiek, daartoe door den Volksraad benoemd, zou moeten plaats hebben.

Dan zou wel niet *mijn* groote doel bereikt zijn, doch het land van de Republiek zou *verkoopbaar* gemaakt zijn; het was tot zekere *waarde* gebragt, hoe gering ook; de Republiek zou, zonder eenige de minste kosten te hebben

gemaakt, *buitengewone* inkomsten verkrijgen, wel afhankelijk van den trek der houders van de bedoelde bewijzen naar de Republiek, maar het stond aan haar om dien trek aan te wakkeren. De Volksraad had daartoe niet anders te doen, dan van zijnentwege de bezwaren, die daartegen in Nederland gemaakt waren, door nadere inlichtingen en duidelijke verklaringen op te heffen; terwijl het dan hoogstwaarschijnlijk zou zijn, dat behalve die trek naar de Republiek, dan tevens eene vereeniging van deelnemers zou tot stand komen, die eene Maatschappij van kolonisatie tot overbrenging van kennis en geld zouden te zamen stellen, welke meer krachtig tot de bevordering van de welvaart der Republiek werkzaam zou kunnen wezen.

Deze overwegingen onderwierp ik aan het medeoordeel van een zeer kundig regtsgeleerde en van een geacht Commissionair te Amsterdam, en het was na rijp overleg en met wederzijdsche goedkeuring, dat ik besloot tot de uitgifte der bewijzen, en deze zoodanig in te rigten als het afdruk dat hier nevens gevoegd is, aanwijst.

No.

Afgegeven den

door

aan den medeondergeteekende

wonende te

HOLLANDSCHE AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.

HOLLANDSCHE AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.

VERKOOP VAN GOUVERNEMENTSGROND.

CERTIFICAAT No.

ONTVANGEN van HOUDER dezes

de Somma van **VIJFTIG GULDENS**,

en zulks in voldoening van Tien ten Honderd van de Koopsom, ten bedrage van ***Vijf Honderd Guldens*** Nederlandsch Courant, wegens door hem gekochte Honderd Bunders Land, Nederlandsche Maat (116 Morgen, 400 Roeden Oude Hollandsche Maat) in de uitgestrektheid Gouvernementsgronden van de **HOLLANDSCHE AFRIKAANSCHE REPUBLIEK**, gelegen binnen haar gebied en nader omschreven in de ommestaande procuratie en akte van bewaargeving.

Ten gevolge van welke betaling, Houder dezes, mits de Protestantsche Godsdienst belijdende, ten allen tijde geregtigd is, om overeenkomstig den inhoud van die procuratie, de aanwijzing naar zijne keuze binnen de voormelde uitgestrektheid, in zoodanig gedeelte van dezelve als dan nog beschikbaar zal zijn — en de in bezitstelling van Honderd Bunders Land, vrij en onbelemmerd, naast en aan elkander gelegen, te vorderen van het Plaatselijk Bestuur in het District **LIJDENBURG**, en tevens betalen, na aanwijzing en voormeting, van wege dat Bestuur, de overige NEGENTIG TEN HONDERD van gezegde Koopsom, in handen van de Directie der *Landsbank*, of bij ontstentenis daarvan, in handen van den Ambtenaar in de **Hollandsche Afrikaansche Republiek**, welke de Edel Achtbare **Volksraad** dier Republiek daartoe zal benoemen; zullende deze betaling moeten geschieden in gangbare **Engelsche Muntspeciën**, waarvan de **POND STERLING OF SOUVEREIGN** berekend tegen Twaalf Guldens Nederlandsch Courant.

AMSTERDAM, Junij 1854.

DE GEMAGTIGDE VAN DEN EDEL ACHTBAREN VOLKSRAAD EN DE INGEZETENEN VAN DE **Hollandsche Afrikaansceh Republiek**, BIJ AKTE VAN DEN 23 MAART 1853.

ZEGGE *f* 50 NED. COUR.

CERTIFICAAT No.

GEZIEN DOOR MIJ

Op den Zeven en Twintigsten Mei, des jaars Achttien Honderd Vier en Vijftig, compareerde voor mij JOANNES JACOBUS CORNELIS BIESMAN SIMONS, Notaris, residerende te Amsterdam, in tegenwoordigheid van de na te noemene getuigen

De Heer JACOBUS STUART, zonder beroep, wonende in Pieter Maritsburg in Natal in Afrika, thans alhier tegenwoordig, mij Notaris bekend. Dewelke bij de tegenwoordige Acte aan mij Notaris ter bewaring onder mijne Minuten heeft gegeven een Extract uit het Register der Wetten en Besluiten van den *Volksraad der Hollandsche Afrikaansche Republiek*, den Drie en Twintigsten Maart des jaars Achttien Honderd Drie en Vijftig te Magaliesberg, door de leden van denzelven Volksraad onderteekend, welk stuk houdende, onder meerder, lastgeving op hem Heer Comparant tot verkoop aan Nederlanders, van eene uitgestrektheid gronds, gelegen in den Oostkant der genoemde Republiek op en langs Drakenberg, District Lijdenburg, na door den Comparant voor echt erkend te zijn, in tegenwoordigheid van mij Notaris en de getuigen, en ten blijke daarvan door allen geteekend, met het zegel van mij Notaris aan deze Minute is vastgehecht, om gelijktijdig met dezelve ter registratie te worden aangeboden,

Waarvan Acte.

Gedaan en verleden in Amsterdam, ten dage, maand en jare voormeld, in tegenwoordigheid van de Heeren WILLEM ADRIANUS JOHANNES ELZEVIER DOM en JAN WILLEM HENDRIK HERMAN DRUYVESTEYN, beide zonder beroep, wonende te Amsterdam, als getuigen mij Notaris bekend. En heeft de Heer Comparant met de getuigen en mij Notaris onmidellijk na gedane voorlezing deze Minute onderteekend.

(*Geteekend.*) J. STUART. W. A. J. ELZEVIER DOM. H. DRUYVESTEYN.

J. J. C. BIESMAN SIMONS, Notaris.

Geregistreerd te Amsterdam, den Negen en Twintigsten Mei 1800 Vier en Vijftig, Deel Negen en Negentig, folio Honderd Vijf, verso vak Een, geen renvooi. Ontvangen voor regten 38 Opcenten, Een Gulden Tien en een Halve Cent. De Ontv.
(get.) VAN GOUDOEVER.

Ontvangen voor zegelregt en 38 Opcenten, Een Gulden Drie en een Halve Cent, te Amsterdam, 29 Mei 1854. De Ontv.
(get.) VAN GOUDOEVER.

(*Volgt het geannexeerde Stuk.*)

EXTRACT UIT HET REGISTER DER WETTEN EN BESLUITEN VAN DEN VOLKSRAAD DER HOLLANDSCHE AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, MAGALIESBERG, DEN 23sten MAART 1853.

De Volksraad,

Gehoord de voordragt van den Wel Edelen Heer Kommandant Generaal A. W. J. PRETORIUS, heeft besloten, gelijk zij besluit bij deze:

Art. 1. De Heer JACOBUS STUART, wonende in Pieter Maritsburg in Natal en thans alhier tegenwoordig, wordt bij deze namens den Volksraad en de Ingezetenen van de Hollandsche Republiek, gevolmagtigd, enz. 1)

Voor echt erkend door den Heer Lasthebber in tegenwoordigheid van mij Notaris en de getuigen en ten blijke daarvan door allen alhier geteekend.

(*Geteekend*) J. STUART. W. A. J. ELZEVIER DOM. H. DRUYVESTEYN.

J. J. C. BIESMAN SIMONS, Notaris.

Geregistreerd te Amsterdam, den Negen en Twintigsten Mei 1854, Deel Acht en Vijftig, folio Drie, verso vak Zeven, Twee bladen, geen renvooi. Ontvangen voor regt en 38 Opcenten, Een Gulden tien en een Halve Cent.
De Ontv.
(get.) VAN GOUDOEVER.

UITGEGEVEN VOOR AFSCHRIFT,
(*L. S.*) (get.): J. J. C. BIESMAN SIMONS,
Notaris.

1) In plaats van hier andermaal den geheelen inhoud dezer volmagt over te nemen, wordt de lezer verwezen naar blz. 286 en volg. alwaar die volmagt reeds in zijn geheel voorkomt.

HOLLANDSCHE AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.
Verkoop van 300,000 BUNDERS Land, verdeeld in 3000 Loten, ieder van 100 Bunders, waarvoor afgegeven worden CERTIFICATEN, genommerd 1 à 3000.

Dit een ander had plaats den 26sten Mei. Zij die zich bij mij aangemeld hadden, zie blz. 423 kregen van dit besluit geene kennis, of betuigden mij hunne bereidwilligheid om van die bewijzen te willen nemen en een hunner kwam mij, ten behoeve eener kolonisatie van Protestanten uit Zwitserland, zoodanige aannemelijke voorstellen doen, dat ik op zijn verzoek hem mijn woord gaf, om intusschen de helft van de geheele uitgestrektheid gronds of liever van de te maken 3000 bewijzen, ieder van 100 Bunders, niet aan anderen te verkoopen of af te geven, dan na nadere inlichting van Zwitserland door hem, te hebben bekomen.

De bestaande Nederlandsche wetgeving omtrent het zegel en de registratie veroorzaakte eenig oponthoud in het gereedmaken der stukken en daardoor was ik eerst den 7den Junij in staat gesteld, om het publiek kennis te geven, dat die bewijzen of certificaten bij mij te verkrijgen waren. Ik deed dit bij de volgende advertentie, welke weder in de beide voornaamste dagbladen geplaatst werd.

„*Hollandsche Afrikaansche Republiek.*

„Op verzoek van koopers van Gouvernementsgrond in de Hollandsche Afrikaansche Republiek, die zich ten gevolge van mijne advertentie, dd. 18 Mei 1854, geplaatst in de Amsterdamsche Couranten en Handelsbladen, opgedaan hebben, heb ik besloten den verkoop daarvan te verdeelen in 3000 Loten, ieder van 100 Bunders, en daarvan verhandelbare Certificaten, genummerd 1 à 3000 af te geven.

„Zij en alle andere belanghebbenden worden door deze berigt, dat bedoelde Certificaten thans bij mij te verkrijgen zijn, doch tevens, dat ik van de 3000, op heden nog slechts pl. m. 1000 stuks voor nieuwe Koopers beschikbaar heb.

De Gemagtigde van de Hollandsche Afrikaansche Republiek bij Acte van 23 Maart 1853,

„*Amsterdam,*
7 Junij 1854.

J. Stuart,
Warmoesstraat, J. 47."

Deze opene handelwijze van mijne zijde gaf wederom

eene schoone gelegenheid, aan mijne, mij nog altijd onbekende tegenpartij, zie blz. 360 om onder de hand en in het geheim den lust voor die certificaten te benemen, en daarbij van dezelfde middelen als vroeger gebruik te maken. En wezenlijk, ik moet het bekennen, die tegenpartij is ook daarin misschien zelfs boven eigene verwachting geslaagd.

Op den 12^den^ Junij schreef ik den volgenden brief aan:

„Den Edel Achtbaren Heer President van den Volksraad der Hollandsche Afrikaansche Republiek.

„Edel Achtbare Heer!

„Eindelijk ben ik staat om UEd. eenige zekere uitkomst mede te deelen, omtrent mijne pogingen in Nederland in het werk gesteld, om land voor de Republiek te verkoopen, ten gevolge van haar besluit van den 23sten Maart 1853. Waarschijnlijk zal UEd. uit berigten, die u geworden zijn, door tusschenkomst van den Heer Dewald Pretorius, en misschien ook van wijlen den Heer Kommandant Generaal Pretorius wel vernomen hebben, dat ik aanstonds na mijne aankomst hier, en voortdurend, onafgebroken bezig geweest ben, om eene *Maatschappij tot kolonisatie van Nederland naar de Republiek* tot stand te brengen.

„Ten gevolge van onderscheidene omstandigheden, te veel om thans te vermelden, heb ik echter daarin, voor als nog niet mogen slagen, en de uitvoering van dat denkbeeld moeten staken, tot dat ik in de Republiek teruggekeerd, van den Volksraad meerdere inlichtingen en naauwkeuriger opgaven zal verkregen hebben.

„Mijn werk is evenwel niet vruchteloos voor de Republiek geweest. Behalve dat ik den grond gelegd heb, om later zoodanige Maatschappij, als voor de Republiek het wenschelijkst was, bepaald alhier te vestigen, heb ik door den verkoop van zulke Certificaten, als waarvan een afdruk hier nevens gaat, toch haar oogmerk bereikt.

„Die Certificaten zijn ingerigt, geheel in overeenkomst met mijne volmagt, met uitzondering van de bijvoeging, dat de houder de *protestantsche* Godsdienst moet belijden, wil hij de aanwijzing en inbezitstelling der 100 bunders kunnen vorderen. Ik heb mij de vrijheid daartoe veroor-

loofd, om te voldoen aan de mondelinge afspraak dat ik zou zorgen, dat er geene Roomschgezinden in de Republiek zich zouden komen vestigen.

„Die Certificaten heb ik doen innaaijen in Registers van 500 stuks; zij worden langs de strook afgeknipt en door mij uitgereikt aan de Koopers, die met mij de strook onderteekenen, en het Register met de strooken, waarin dan de dagteekening van afgifte, en de namen der Koopers vermeld zijn, breng ik bij mijne terugkomst in de Republiek mede, en dan is daardoor de Volksraad of de Ambtenaar tot dat einde door haar benoemd, in de gelegenheid om zich te verzekeren, dat niemand met valsche bewijzen voor den dag komt.

„De Volksraad had bij voornoemd besluit den minsten prijs, waarvoor ik het land verkoopen kon, gesteld op Rd^s 6000 of Lst. 450.— voor 3000 morgen, of Rd^s 200 of Lst. 15.— de 100 morgen. Niemand van degene met wie ik hier onderhandeld heb, heeft den in deze Certificaten door mij gestelden prijs van ƒ 500.— Nederlandsch, staande gelijk met Rd^s 555, of juister met Lst. 41, shill. 13 en pence 4, te hoog geoordeeld.

„Ik heb *hier* de Nederlandsche maat moeten volgen, en dus den verkoop moeten doen in Bunders, en niet in Morgens. Een Bunder is nagenoeg $^1/_6$ meer dan een Morgen.

„Ik heb alreeds 117 stuks Certificaten verkocht en afgeleverd; er zijn nog 500 à 600 stuks besproken, en ik heb reden om te mogen verwachten, dat ze allen geplaatst zullen worden.

„Onder de Koopers zijn onderscheidene brave, kundige, en zeer fatsoenlijke personen, die waarschijnlijk de reis naar de Republiek met mij zullen doen.

„De reis zal zoodra mogelijk plaats hebben, doch tot mijn leedwezen, kan ik nog niet bepalen, *wanneer*.

„Eenige voorname menschen alhier, hebben mij hun verlangen te kennen gegeven, om ook op die gronden, eene kolonisatie van brave en kundige protestantsche Zwitsers te brengen, wier voorvaderen, even als de familiën van Duplessies, Dutoit, Delabuscagne, Divilliers, de Mares, Joubert, Le Roux, en andere in der tijd Frankrijk ontvlugt

zijn, en zich nu weder met hunne medeafstammelingen, wilden vereenigen. Hoewel ik mij overtuigd houde, dat zoodanige kolonisatie ook hoogst belangrijk en welgevallig voor de Republiek zijn zal, zoo heb ik echter tot voorwaarde gesteld, dat ik in Zwitserland zelf moest onderzoeken, in hoeverre die afstammelingen thans nog daartoe de geschiktheid bezaten. Dien ten gevolge zal ik, waarschijnlijk nog vóór mijne terugreize naar Zuid-Afrika, eene reis van hier naar Zwitserland en terug doen.

„Zie daar, Edel Achtbare Heer, den tegenwoordigen stand van hetgeen ik voor de Republiek, uit krachte van haar besluit van den 23sten Maart 1853, gedaan heb.

„Als een gevolg daarvan, heeft de Republiek nu volstrekte behoefte aan een bekwaam Landmeter.

„Ik zal er een voor haar aanstellen, en dien medebrengen of haar toezenden, doch de aanstelling doen, onder nadere goedkeuring van den Volksraad.

„Zoodra ik mijne terugreize naar Afrika kan bepalen, zal ik mij de eer geven, UEd. Achtbare nadere berigten te doen toekomen.

„Ontvang de verzekering mijner bijzondere Hoogachting en geloof mij van

„Edel Achtbare Heer! enz."

Mijne lezers zien daaruit, dat ik toen nog slechts 117 stuks Certificaten had afgeleverd, maar tevens, dat er nog 5 à 600 besproken waren en dat ik verwachtte, ze *allen* te zullen plaatsen, en ik durf er bijvoegen, dat ik geen twijfel heb, of allen zouden, met het *meest gewenscht* gevolg, voor de Republiek geplaatst zijn, indien die tegenpartij niet zoo ijverig werkzaam geweest ware. Met dit meest gewenscht gevolg, bedoel ik natuurlijk, dat een groot deel dier bewijzen zouden genomen zijn door personen, die zich zelve of anderen voor hunne rekening in de Republiek zouden gaan vestigen.

Evenwel die tegenpartij is niet *volkomen* geslaagd en wat haar *daaraan* ontbreekt, is meer dan genoeg om voor de Republiek en voor Nederland te bewijzen, dat mijn werk hier niet vruchteloos geweest is.

Ik heb gezegd in het voorwoord van dit werk, dat ik lang getwijfeld heb over de openbaarmaking mijner ontmoetingen en ik heb toen eenige redenen daarvoor opgenoemd. Buiten die, waren er nog twee. Het lustte mij niet, om ten nadeele van anderen, vooral in het openbaar, te spreken, en tevens moest ik daartoe alle gewone beleefdheid ter zijde stellen.

Nu, door dat verblind ijveren mijner tegenpartij, nu word ik gedwongen om ook die redenen niet langer te doen gelden, maar zoowel voor de Republiek als voor den naam dien ik dragen mag, zoowel voor hare bevolking als voor mijn gezin, ja zoowel ter verontschuldiging van Nederlandsche vreesachtigheid of overdrevene voorzigtigheid als ter ontmaskering van dengene, die in de Republiek de achting en genegenheid voor den Nederlander doet verloren gaan, *alles* voor een ieder open te leggen, opdat *een ieder* van *alles* wat tot deze zaak, de geschiedenis en den toestand der Hollandsche Afrikanen en hunne Republiek, èn de aan mij door hen afgegevene volmagt èn de verrigtingen, die ik ten gevolge van die volmagt gedaan heb, behoort, volledige kennis bekomen zou.

Op 1 Julij kwam ik met den Boekhandelaar G. W. Tielkemeijer, te Amsterdam overeen, dat dit werk zou uitgegeven worden, en dat ik een groot aantal exemplaren voor mijne rekening zou medenemen naar Zuid-Afrika, om die daar alom te verspreiden.

Ik ondernam het den 3den Julij en terwijl ik mij met het schrijven van dit werk onledig hield, en geene poging mijnerzijds meer aanwendde, om van de vermelde bewijzen of Certificaten te plaatsen, kwam den 13den Julij, een dergenen bij mij, die daarvan vier stuks genomen had, met de vraag „om teruggave der betaalde gelden, op grond van de mede„deeling die hij mij te doen had." Zij was deze:

„*Waarschouwing aan allen belanghebbende!!*

„De ondergeteekende vernomen hebbende dat de Heer Jb. Stuart (zich noemende) gevolmagtigde der Zuid-Afrikaansche Republiek te Amsterdam aan gekomen, en ijverig

bezig is, om door een in mijn oog schandelijken misleiding, aan met den waren toestand van zaken alhier onkundigen gronden te verkoopen, namelijk plaatsen ter grootte van 3000 morgen tegen *f* 12000. — gevoeld zich gedrongen om eene waarschouwing te doen aan allen (die met den persoon en levenswijze van de Heer Jb. Stuart onbekend zijn) zich misschien zouden kunnen laten misleiden. — Zoo zij het door dezen aan al den zoodanigen kennelijk dat het een van den beginne der Emigratie van uit de Kaapkoloniën bestaande wet was (en noch is!) "Dat allen Nederlanders (Hollanders) "welken zich alhier komen vestigen zoo wel gehuwde als ongehuwde boven de 16 jaren oud zijnde, dezelfde regten en vrijheden zullen genieten, die door de emigranten genoten worden, en dat zij gelijk aan dezen het regt zullen genieten om eene plaats ter grootte van 3000 morgen voor zich te nemen, waar zij verkiezen"(namelijk waar noch onbewoonde of openliggende gronden zijn, tegen betaling van *f* —.90. voor deszelfs aanteekening in het Landsboek der verzochte plaatsen, en *f* 13.80 voor het opmeten (of Inspecteren) derzelve, op welk regt, de ondergeteekende een jaar tijds na zijne aankomst alhier eene plaats (als gezegd) voor zich heeft genomen, gelegen in het midden van alreeds bewoonden of door anderen verzogte plaatsen, en die na hem gekomen zijn hebben alreeds op dat regt eene plaats genomen, of kunnen zulks verkiezende dit even zoo doen. — Ik geloof dat dit alleen genoeg zal zijn om allen die genegen zouden zijn om de geldzoekende Heer Jb. Stuart een gedeelte van hun vermogen af te staan, voor iets dat zij bijna voor niets bekomen kunnen, tot nadenken te brengen.

"Wat aangaat de Landstreek welken de Heer Stuart uitvent, dezelve is vruchtbaar en goed, en algemeen geroemd, en mij zelve zeer goed bekend, maar dezelve ligt thans noch op een afstand van omgever 24 uren Z. O.^n van af het thans bewoonde gedeelte dezes lands, dus noch woest, en ik kan de verzekering geven, dat wanneer door de vermeerdering der bevolking de grenslijn verder uitgebreid word, *ik en* elk ander inwoonder dezes lands het

regt hebben om in die landstreek of daaromtrent een plaats te nemen tegen betaling van *f* 14:70 als boven gezegd, ik reken het mij ten plicht het bovenstaande bekend te stellen opdat men mij later niet zoude kunnen verwijten deel in die zaak genomen te hebben door stil te zwijgen. Indien gemelde Heer Jb. Stuart het bovenstaande soms zoude willen wederleggen, zal ZEd. daar als gevolmagtige der WEd. Volksraad alhier het best toe in staat zijn door mij alhier te verklagen, of, bewijzen van het tegendeel op te eischen, en daar ZEd. zijne famillie alhier achtergelaten heeft zal zulks hem voorzeker gemakkelijk vallen, hoewel ik overtuigd ben, dat ZEd met den bovengenoemde wet zoo goed bekend is, als ik zelve, en ZEd. door de WEd. Volksraad, bij het doen van zijn voorstel betrekkelijk dezen zaak, zelven de verkeerdheid van zijn plan is voorgesteld, om reden dat de bestaande wetten hun een plaats toekend zonder dezelve te koopen, maar doordien ZEd. voorbracht dat er in Holland menschen zijn die »te hoogmoedig zijn om eene plaats zonder betaling te »nemen, en om de zoodanigen (volgens ZEd. zeggen) in »staat te stellen om door koop plaatsen te verkrijgen is »het ZEd. gelukt zijne volmagt te bekomen", en hierdoor misschien? weder in staat te geraken om zijne famillie uit de treurigen toestand te verlossen waarin zij zich (door omstandigheden ZEd. bekend) thans in bevinden. —

»Dezen Waarschouwing wordt gezonden aan allen die zich niet schamen om eene volle plaats van 3000 morgen groot volgens Landsregt, tegen betaling van *f* 14:70 — te ontvangen

door HEd. DW. Dienaar

(was geteekend) H. F. Bührmann."

»*Lijdenburg in de Zuid Afrikaansche Republiek benoorden de Vaalrivier* den 21ste Maart 1854."

»N. S. dezen laatsten aanmerking gelieve men als een spotternij aan te merken, op het boven gezegde voorstel van de Heer Jb. Stuart, daar het niet in mijne gedachte op kan komen dat iemand goed met den zaken bekend zijnde, dwaas genoeg zoude kunnen zijn, om zijn geld in

28*

in het water te werpen, en is dezen met geen ander oogmerk geschreven dan, om zoo mogelijk te trachten te beletten, niemand door het koopen der gronden van en door de Heer Stuart bedrogen werde."

"dezelfde."

Het zal niet meer noodig zijn, mijne lezers! de redenen mede te deelen, waarom ik dat verzoek van den kooper der Certificaten stellig weigerde.

Hij verstond die redenen ook, en ik verzekerde hem dat hij, door de lezing van het werk waaraan hij mij bezig vond, van de gegrondheid mijner redenen nadere overtuiging zou krijgen; doch deze nieuwe ontmoeting gaf mij aanleiding om er bij te voegen: dat ieder die van deze Certificaten genomen had, nu een exemplaar van dit werk gratis zou ontvangen, opdat hij het als eene bijlage, tot die Certificaten behoorende, zou behouden en bewaren.

Evenwel hij was naauwelijks vertrokken of ik begreep, dat ik mij informeren moest naar den naam van dengene, aan wien die waarschuwing, welke, zoo als hij mij gezegd had, in *alle* Nederlandsche dagbladen moest geplaatst worden, was toegezonden. Ik deed dit; en vernam toen, dat die waarschuwing bij brief van den onderteekenaar Bührmann was gezonden aan den Heer J. C. J. Knegt te Amsterdam; ik zag dien brief en hij werd mij geheel en al voorgelezen; vernam verder, dat hij dien brief niet uit handen van den Heer Knegt ontvangen had, zoodat hij *ten minste* de derde, zoo niet een veel latere houder van den brief was, en op mijn verzoek, zond hij mij den volgenden dag een afschrift van die waarschuwing, hetwelk ik hierboven allernaauwkeurigst heb laten afdrukken.

Zeer aangenaam is het mij, dat dit stuk, voor zoo verre ik weet, niet in de dagbladen is voorgekomen; niet alleen dat ik dan, als het mij bekend werd, er onmiddellijk iets op moest antwoorden; maar het zou de nieuwheid voor dit werk verloren hebben doen gaan, en daarin was het eene bijdrage die zoo voortreffelijk mogt genoemd worden, als ooit kon voorkomen; want dáár, op hare plaats volgende,

had de waarschuwing alle wederlegging onnoodig gemaakt en bragt haar eigen vonnis met zich.

Nu zou ik den lezer nog wel eenige staaltjes van den nog voortdurenden ijver mijner tegenpartij kunnen mededeelen; doch die ijver gaat alreeds zóó ver, dat hij niet alleen een oordeel wil vellen over het bedrag van mijn commissieloon, waar niemand, buiten de Volksraad en ik, iets mede te maken heeft, maar zelfs over het gebruik dat ik van dat commissieloon maak, en dan zou ik vreezen aan de achting voor mijne lezers te kort te doen. Intusschen is het mijnen lezers welligt niet geheel onverschillig, om nog eenige kennis te krijgen van den inhoud van het tweede besluit van den Volksraad, waarvan ik op bl. 259 gesproken heb. En daarom laat ik volgen:

„EXTRACT *uit het Register der Wetten en Besluiten van den Volksraad der Hollandsche Afrikaansche Republiek.*

„*Magaliesberg*, den 23sten Maart 1853.

„*De Volksraad*

„Gezien hare besluiten van heden, waarbij de Heer Jacobus Stuart te Pieter-Maritsburg gevolmagtigd wordt, onder daarbij bepaalde voorwaarden, tot den verkoop buiten 's lands van een gedeelte der Gouvernementsgronden van den Staat:

„Heeft besloten, gelijk zij besluit bij deze:

„Art. 1. De koopprijs van den grond, bedoeld in art. 1 van gemeld besluit, zal niet minder, maar wel meerder mogen zijn, dan zes duizend Rijksdaalders, staande gelijk met vier honderd vijftig ponden sterling Engelsche munt, per plaats van drie duizend morgen, oude Hollandsche maat.

„Art. 2. Het bedrag van de belooning van denzelven Heer Jacobus Stuart, mede bedoeld in gezegd art. 1, zal zijn: enz.

„Art. 3. In geval de Heer Stuart niet slaagt in zijne onderneming met den verkoop van de hier bedoelde gronden, zal de Heer Stuart geene de minste vordering tegen de Republiek hebben, noch voor reiskosten, noch voor zijne moeite, noch voor iets anders.

„Een afschrift van dit besluit zal worden ter hand gesteld aan den Heer Jacobus Stuart, ten einde hem te dienen, waar het zal vereischt worden en hij het raadzaam oordeelen zal.

„Aldus gedaan, goedgekeurd en onderteekend in de zitting te Magaliesberg den 23sten Maart 1853.

(*get.*) C. Potgieter, *Voorzitter*, — W. H. Jacobs, *Lid en fungerend Secretaris*, — J. J. P. Prinsloo, — G. C. Schoeman, — H. C. W. Vermaas, Hzoon, — J. N. Grobler, — F. J. B. Jansen van Rensburg, — J. P. de Marre, — W. A. Duplesies, — H. H. Pretorius, — J. J. Schepers, — J. van Bosch, — A. W. J. Pretorius, *Komm. Genl.*, — W. F. Joubert, *Komm. Genl.*, — A. A. Smit, *Landdrost*, — P. F. Streydom."

De Republiek en Nederland heeft dus voornamelijk aan die tegenpartij dit werk te danken.

Ten gevolge van de onderhandelingen te Amsterdam, Rotterdam en Groningen, is de Republiek bekend geworden met de eischen van de voornaamste ingezetenen aldaar.

Ten gevolge van de uitgegevene Certificaten, heeft zij een aantal, in hare welvaart belangstellende Nederlanders gewonnen; krijgt zij eenige zeer geschikte, welgezinde, fatsoenlijke en kundige Protestantsche Nederlanders in haar midden, en van deze eenige kooppenningen van haren grond, die onverkoopbaar was en geene koopwaarde bezat; en is zij in de gelegenheid gesteld geworden, om, door hulp aan deze Nederlanders te bewijzen en hun het verblijf in de Republiek aangenaam te maken, anderen over te halen hen te volgen, om dáár door oppassendheid, kennis en eenig geldelijk vermogen, een gelukkig leven te vinden en groote voordeelen te behalen.

En ten gevolge van de uitgifte dier Certificaten, heb ik eene billijke belooning mijner onderneming, die mij zelfs in staat stelt, om in de reiskosten te gemoet te komen van enkele personen, die uit hoofde van hunne bijzondere kunde, juist degenen zijn, voor het oogenblik dáár onmisbaar, en in wier oordeel de Republiek een steun en

hulp zal vinden, waarvoor zij mij zeker dankbaar zal zijn.

Is dus mijn streven hier voor de Republiek niet voorspoedig geweest; ongezegend was het niet, en welligt zal dat streven nog rijke vruchten dragen.

De Volksraad zal nu vernemen, dat degenen die de Certificaten genomen hebben, geene voordeeliger voorwaarden ten behoeve van de koopers van den grond verlangd hebben, en dat niemand bedenkingen tegen den door mij gestelden prijs van *f* 5.— het bunder gemaakt of eenen lageren prijs aangeboden heeft, zoodat de Volksraad als nu meer vrij is, om zoowel de voorwaarden als den prijs, waarop de gouvernementsgronden in de Republiek gelegen, in Nederland te verkoopen zijn, later meer in het voordeel van de Republiek te stellen, dan bij deszelfs besluiten van 23 Maart 1853 gedaan is.

Het zal de oplettenheid mijner lezers niet ontgaan zijn, dat de Comaté, zijnde juist de uitgestrektheid gronds, welke de Republiek te koop aanbood, het minst naauwkeurig op de bijgevoegde kaart is aangewezen. De redenen daarvoor zijn deze: de Engelsche schets van de Republiek was gemaakt, naar de opgaven van reizigers, zie bl. 7. Die reizigers hadden alleen het door de Hollandsche Afrikanen bewoonde gedeelte, en dus niet de Comaté bezocht. Dien ten gevolge hadden zij de Comaté ook niet in hunne schets opgenomen. Ik had de Comaté ook niet bereisd. Al het geen ik er van gezegd heb, is geput uit berigten van anderen, die daar geweest waren, en die in geen het minste verband tot de gegevene volmagt der Republiek stonden en wier namen door mij opgegeven zijn.

Ik heb in de kaart enkel de ligging der Comaté zoo naauwkeurig mogelijk willen aanwijzen en mij zelfs onthouden van aanduiding der menigte daarin aanwezige rivieren. Na den verkoop van een gedeelte dier landstreek zal nu eene juistere aanwijzing en beschrijving ook wel volgen.

Tevens zal men opgemerkt hebben, dat op de bijgevoegde kaart de kleur van de grenzen der Republiek ook is gebezigd voor een gedeelte van de gronden, gelegen aan de kust, benoorden en bezuiden het district van Natal. Die gedeelten zijn ook het eigendom van de Hol-

landsche Afrikanen. Het noorderdeel krachtens de proclamatie, zie bl. 142, het zuidendeel door aankoop, zie bl. 92. De Engelsche regering heeft geen dezer gedeelten in bezit genomen.

Nu nog een afzonderlijk woord aan de houders der bovenbedoelde Certificaten en aan hen die zich daarvan nog zouden willen aanschaffen. Aan U ben ik dank schuldig voor de betoonde genegenheid jegens de Hollandsche Afrikaansche Republiek en voor het vertrouwen in mij, als haren gemagtigde gesteld. Zij zal Uwe deelneming in hare welvaart hoog waarderen en zeker alles aanwenden wat onder haar bereik ligt, om U de beste vruchten dier deelneming te doen genieten, en ik geef U gaarne de verzekering, dat niets zal verzuimd worden, voor zoo verre ik het mijne daartoe zal kunnen bijdragen, om U te doen ondervinden, dat Uwe aankoop dier Certificaten, onverschillig met welk oogmerk zij heeft plaats gehad, altijd eene zeer voordeelige geldbelegging geweest is of zal zijn, en aan hare bedoeling zal beantwoorden.

En alvorens nu dit laatste hoofdstuk te eindigen, zal ik nog ter informatie van hen, die er over mogten denken om zich in de Republiek te gaan vestigen, er dit bijvoegen, dat thans de voordeeligste nijverheid dáár zal wezen:

1° Houtzagerij. Men kent daar nog geen zaagmolens. Er is een zóó groot verval van water, dat de zwaarste watermolens toegepast kunnen worden. Aan planken en ander werkhout is de grootste behoefte en in de Comaté kan men nu de rijkste bosschen, waarin boomen van 9 voet diameter en 40 à 50 voet lang, tegen *f* 5.— per bunder in eigendom krijgen. Planken van 20 voet lang, 1 duim dik en 12 duim breed, zullen dáár *op de plaats*, welligt gedurende de eerste *jaren*, à *f* 3.— per stuk gezocht zijn. Zie bl. 225.

2° Kruidmakerij. Het grove kruid zal in de Republiek, waar de grondstoffen voor handen zijn, tegen 90 cent per pond bij eene hoeveelheid van 3 à 400,000 ponden, overkoopbaar zijn. Zie bl. 218.

3°. Graanbouw. Drie vierde deel van de behoefte aan meel, wordt thans nog van buitenslands ingevoerd, dien ten

gevolge is de prijs van het graan hoog, terwijl de grond en het klimaat uitnemend voor de tarwe geschikt is. Zie bl. 219.

4°. **Suikerteelt.** Eenige Engelschen hebben, uit hoofde van de hoog gunstige uitkomsten hunner proefnemingen, in Januarij 1853, eene maatschappij van Suikercultuur en fabrikaat, in de omstreken van d'Urban opgerigt. Die Maatschappij bevond zich in Mei 1858 in eenen treurigen toestand, bij gebrek aan werkvolk. Zie bl. 227 en vergelijk hiermede bl. 414. Evenwel kan kennis daarvan den Nederlandschen Emigrant nu zeer te pas komen, en daarom volgt hier eene opgaaf afkomstig van die maatschappij.

Vergelijkende aanwijzing der uitgaven, welke voor de suikerteelt in Natal en in Mauritius gevorderd worden.

	MAURITIUS.		NATAL.		VOORDEEL IN HET VOORDEEL VAN NATAL.
Land 100 acres p. m. (45 Bund.)	à f 42.00	f 4200.00	à f 6.00	f 600.00	f 3600.00
Mest 10 Vrachten	" " 72.00	" 720.00			" 714.00
Beestenmest 10 Vrachten			à f —.60	" 6.00	
Trekvee, 10 Muilezels	à f 360.00	f 3600.00	" " 180.00	" 1800.00	" 1800.00
idem 10 Ossen	" " 144.00	" 1440.00	" " 36.00	" 360.00	" 1080.00
Twee ossendrijvers pr. Maand	" " 12.00	" 24.00		" 15.00	" 9.00
10 coolies met onderhoud		" 120.00			60.00
10 Kaffers met idem			à f 6.00	" 60.00	
10 Blanken	à f 48.00	f 480.00	" " 48.00	" 480.00	"
100 pond ossenvleesch	" " —.30	" 30.00	" " —.07½	" 7.50	" 22.50
100 " brood	" " —.30	" 30.00	" " —.30	" 30.00	
100 " boter	" " —.75	" 75.00	" " —.30	" 30.00	" 45.00
100 " rijst voor de coolies		5.00			3.35
100 " maïs voor de kaffers				" 1.65	"
Haver		" 7.50		" 6.00	" 1.50
100 pond boonen		" 13.50		6.00	7.50
Steenkolen		" 24.00		" 24.00	
Totaal		f 10769.00		f 3426.15	f 7342.85

In de Republiek is de Suiker*teelt* aan iederen Kaffer bekend; doch niemand weet de *ruwe suiker* te maken. Zie bl. 219 en bl. 251.

5°. **Wollen dekens.** Jaarlijks worden millioenen ponden wol uitgevoerd; ieder, zelfs elke zwarte ingezetene, heeft wollen dekens noodig; en nergens worden zij in Zuid-Afrika gefabriceerd. Zie bl. 219.

6°. **Hennipteelt en Zeildoekmakerij.** De Hennipplant wordt overal gevonden, nergens voor garen, touw of doek aangekweekt; veelmin is eene weverij bekend. En daar tegen kan gesteld worden, dat nergens zoo veel zeildoek

verbruikt wordt als in Zuid-Afrika, waar men twee of drie maal den Europeschen prijs er voor moet besteden. Zie hierbij bl. 220.

7º. Alle gewone ambachten, nagenoeg zonder uitzondering. Daaronder vooral schrijn-, wagenmakers- en smidswerk.

8º. Tabaksteelt en Sigarenfabrikaat. Tabak wordt in de Republiek overal verbouwd, maar de kennis van sorteering heeft men niet. Bovendien zouden sigaren een zeer goed artikel voor Binnenlandschen Handel en overzeesche uitvoer zijn.

9º. Landbouw, Veehouderij, Boomkweekerij en al wat verder tot het vak van Landhuishoudkunde behoort.

En eindelijk, dat ik in Nederland een onderzoek door deskundigen in mineralogie en geologie heb doen instellen, omtrent de delfstoffen, die ik uit de Republiek heb medegebragt. Zie bl. 264. Hun rapport is van den volgenden inhoud:

„De hier weder nevensgaande exemplaren leveren het „onwedersprekelijk bewijs van den buitengewonen rijkdom „van den bodem. Zij bewijzen de aanwezigheid van steen„kool, ijzer, koper, lood, zilver en geven sporen van „kwik. Zij geven allen grond de mogelijkheid van eene „voordeelige exploitatie te wachten; hoewel zich hierom„trent natuurlijk alleen met eenige zekerheid een oordeel „zou laten vellen, bij naauwkeurige kennis van de wijze „waarop zich de mineralen, waarvan u de stalen me„debragt, voordoen en in het algemeen de lokale om„standigheden.

„*Bijzondere* opmerking echter verdienen de deugdelijke „steenkool, het ijzerglans, een der voortreffelijkste ijzer„ertsen, waaruit het metaal zonder noemenswaardige moei„te wordt gewonnen; en het rijke zilvererts, waarvan het „onderzochte gedeelte, waaruit de twee kleine zilverkogel„tjes zijn gesmolten, 35 percent zilver bevatten. De exem„plaren van robijnen en topazen hebben minder te be„teekenen! het koperpiriet maakt de aanwezigheid van „goud waarschijnlijk.

Ten slotte las ik met eenige zelfvoldoening het volgende in het Handelsblad van maandag 31 Julij 2^e^ editie:

»*Londen, Vrijdag* 28 *Julij* (*des Avonds.*)

»In de zitting van het Huis der Gemeenten is Woensdag van regeringswege eene som van 45,000 £ gevraagd tot afdoening van geldelijke vorderingen, voortgekomen uit de beschikkingen, die gemaakt zijn omtrent het bestuur van het Souvereiniteitsland in Zuid-Afrika. Deze aanvrage werd door den Heer Peel, den onder-secretaris van het departement van koloniën, toegelicht. Een deel dier som, zeide hij, moest dienen tot goedmaking der uitgaven, welke de commissaris van het Britsche gouvernement, de Heer Clerk, gedaan had, teneinde uitvoering te kunnen geven aan het plan om het Souvereiniteits-land van Engelands koloniaal gebied af te scheiden. Een ander gedeelte was noodig tot schadevergoeding voor de Nederlandsche landbouwers, die zich aan de zijde van het Britsche gouvernement geschaard hadden in den twist met de inlanders. Verder was er geld noodig, om de Boeren schadeloos te stellen, wier eigendom in bezit was genomen, terwijl zij in 1848 onder aanvoering van Pretorius tegen het Britsche gouvernement de wapens voerden. Het scheen den Heer Clerk beter, met de benoorden de Vaal-rivier gevestigde Hollandsche Boeren eene schikking te maken, door hun eene vergoeding aan te bieden voor het verlies hunner have, welke, terwijl zij tegen Engeland vochten, door andere stammen was in bezit genomen, dan toe te laten dat de Boeren terugkeerden en met de tegenwoordige bezitters dier have eenen strijd begonnen. Alles te zamen genomen — zoo besloot de Heer Peel — is het eene belangrijke bezuiniging, vrede in de kolonie te hebben ten koste van 45,000 £. De gevraagde som is na eene korte discussie zonder hoofdelijke stemming bewilligd.»

Dit berigt toch kwam zoo buitengewoon wel overeen met hetgeen ik aan het einde mijner redevoering op den 8^den^ October 1853, zie bl. 299 voorzegd had en met hetgeen ik in dit werk den lezer deed opmerken, namelijk

dat Engeland en Zuid-Afrika behoefte heeft aan de vredesgezindheid en vriendschap met en van de Hollandsche Afrikanen en in het bijzonder met en van die welke benoorden de Vaalrivier wonen.

Ziedaar, lezers! mijne taak afgewerkt. Ik heb dikwijls Uw geduld op den proef gesteld, uwe aandacht bezig gehouden ook over zaken, die U zeker onverschillig waren en daarbij uwe oplettendheid gevestigd op personen, zoo wel mijn eigen als anderen, die U welligt geen het minste belang inboezemen. Doch om U alles te leveren, wat ik U beloofd had, moest ik wel alles bijbrengen, wat daarop betrekking had. Ik heb evenwel zorgvuldig getracht om niet meer aan te halen, dan daartoe noodig was, zelfs met opoffering van krachtige wapenen tegen mijne tegenpartij. Gij zult opgemerkt hebben, dat ik mij van alle eigen oordeel over zaken en personen heb onthouden. Ik deed dit, omdat dáár waar daden spreken, geene woorden noodig zijn en om aan mijne lezers, zoo veel mogelijk, een vrij en onvooringenomen oordeel over te laten. Alleen ten aanzien van het verslag dat in het Maandschrift „de tijdspiegel" van een onderhoud met een Boschjesman gegeven was, ben ik daarvan afgeweken. Daar kon ik mijn Nederlandsch gevoel niet verzwijgen, over de bespotting en beleediging den Hollandsche Afrikanen aangedaan, die zich hier niet konden verdedigen.

Nu kan door dit werk de Nederlander bekend worden met zijnen Stamgenoot in Afrika, nu de Afrikaner met den zijnen in Nederland. Beiden zullen zij zien, dat de wederzijdsche genegenheid behouden is gebleven en dat alléén een zamenloop van bijzondere omstandigheden de oorzaak geweest is, waarom tot nog toe aan die genegenheid geen genoegzaam gevolg in gegeven. Zoekt nu van weêrskanten de bewijzen daarvoor op, die wezenlijk in het verhaalde liggen. Tracht alléén die blijken van welwillendheid in het geheugen te houden. Komt de ééne zijde dan wat gunstiger voor den dag dan de andere, laat het geene

nieuwe, of verdere verwijdering tusschen elkander geven; „gedane zaken nemen geen keer" en is er geen twijfel of de vernieuwde en nadere kennismaking zal de aanleiding zijn, dat de andere zijde zich ook voordeeliger zal voordoen en mogt ik daartoe iets hebben bijgedragen, dan zal ik Gode dankbaar wezen.

Laat ik dan nu afscheid van u mogen nemen, met de bede, dat het ons aller vurige wensch zij, dat de vereeniging der Nederlandsche en Afrikaansche Hollanders, in het land door Hollanders in Zuid-Afrika verkregen en door hen voor Hollanders opengesteld, zoo spoedig mogelijk plaats grijpe, ten einde dáár eenen nieuwen geheel onzijdigen Staat te helpen opbouwen en ontwikkelen, waarop onze voorvaderen met welgevallen zouden nederzien. En stemt gij met die bede in? O! dat dan ons Hollandsch hart weder ontgloeije, bij de herinnering aan hetgeen wat vroeger de Hollandsche natie was en bij het welgevestigd vooruitzigt wat zij dáár in Zuid-Afrika andermaal worden kan.

Nederlanders! brengt een klein deel van uwen overvloed, van uwe kennis en uw geld naar uwe Afrikaansche stamgenooten. Hollandsche Afrikanen! toont den Nederlander uwe erkende onafhankelijkheid, rijkdom en welvaart en geen volk zal gezegender zijn, dan de Hollanders in Zuid-Afrika.

Amsterdam, 8 Augustus 1854.

ERRATA.

Door den buitengewonen spoed waarmede dit werk is uitgegeven, zijn eenige fouten gebleven, die verbeterd hadden moeten worden. — De zinstorende zijn:

Bladz.		regel		staat		lees:
Bladz.	43,	regel	21,	staat zesduizend		lees: zeshonderd
"	108,	"	26,	" te zetten	"	bij te zetten
"	114,	"	20,	" 6 pct.	"	5 pct.
"	149,	"	23,	" te doen te dienen	"	te doen dienen
"	191,	"	16,	" 1837	"	1847,
"	210,	"	18,	" bonjer	"	banjer
"	230,	"	7,	" Kruger	"	Krieger
"	255,	"	19,	" 16	"	19
"	257,	"	1,	" van	"	van die
"	258,	"	8,	" aangegeven	"	aangegaan
"	259,	"	36,	" moeten	"	moesten
"	260,	"	7,	" 23	"	22
"	263,	"	23,	" struik	"	stink
"	263,	"	38,	" Lijdenbu	"	Lijdenburg
"	268,	"	7,	" eene	"	ééne
"	282,	"	8,	" zou	"	zouden
"	283,	"	24,	" bovenbedoelde belang der	"	belang der bovenbedoelde
"	287,	"	27,	" eenige	"	eene
"	293,	"	15,	" bij	"	van
"	294,	"	25,	" verklaring	"	vrijverklaring
"	340,	"	3,	" geteld	"	gesteld
"	409,	"	34,	" Afrikaansche Nederl.	"	Afrikaansche èn Nederlandsche